

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПОЛТОРАК АНАСТАСІЯ СЕРГІЇВНА

УДК 336.1-049.5(477):339.9

ДИСЕРТАЦІЯ

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

(галузь знань)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Полторак А. С.

Науковий консультант: Прокопенко Н. С., д-р екон. наук, професор

Миколаїв – 2020

АНОТАЦІЯ

Полторак А. С. Фінансова безпека України в умовах глобалізації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – Гроші, фінанси, кредит. – Миколаївський національний аграрний університет, Миколаїв, 2020.

Трансформаційні процеси у фінансовому секторі України – об’єктивна реальність сьогодення, пов’язана з новими потребами держави в умовах глобалізації, новими викликами та загрозами. Чітке бачення передумов та наслідків такої трансформації може стати базисом для формування обґрунтованого комплексу напрямів елімінації негативних факторів впливу на стан фінансової безпеки держави, її зміцнення в сучасному глобалізованому світі та, відповідно, розвитку фінансової сек’юритології як наукової системи, що розробляє проблематику фінансової безпеки.

У роботі вперше розроблено доктринальну модель формування фінансової безпеки держави з огляду на потребу в адаптації до глобалізаційних процесів, яка ієрархічно поєднує п’ять рівнів забезпечення фінансової безпеки держави (доктринальний, концептуальний, стратегічний, програмний та плановий), розв’язує проблему нечіткої ієрархічності у формуванні документів стратегічного планування, а також комплексно висвітлює стратегічні підходи та напрями, спрямовані на зміцнення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації, запровадження якої сприятиме формуванню континууму напрямів зміцнення фінансової безпеки держави, національних цінностей та інтересів у фінансовій сфері, затвердженої місії та візії майбутнього стану фінансової безпеки держави.

Автором обґрунтовано концепт зміцнення фінансової безпеки України з огляду на глобалізаційні процеси, який сукупно враховує стрімкий розвиток фінтех і зміни у фінансових системах світу та містить наступні напрями: колаборація традиційного фінансового сектору та фінтех-компаній; особливості фінансового регулювання та оподаткування операцій з криптовалютами;

створення платформи P2P кредитування; використання можливостей технології блокчейн для ведення всіх державних реєстрів, формування платформи P2P взаємного захисту, що сукупно сприятиме збереженню інформації у фінансовому секторі, зниженню корупційної складової, кастомізації окремих страхових продуктів, елімінації суб'єктивності та нівелюванню негативних аспектів централізованих систем обробки інформації, підвищенню транспарентності процесів у фінансовому секторі, зростанню довіри до держави та зміцненню її фінансової безпеки.

Удосконалено категорійний апарат системи фінансової безпеки держави у розрізі окремих понять («податкова безпека держави», «кібернетична безпека фінансового сектору», «фінансова безпека регіону»), в основу яких покладено авторську позицію щодо трактування категорії «фінансова безпека держави», яка розглядається як умови функціонування фінансової системи держави, що кількісно оцінюються за допомогою узагальнення індикаторів стану грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, боргової безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз не спричиняє негативних процесів у даній системі та не обмежує створення сприятливих фінансових умов щодо розвитку, сприяє удосконаленню науково обґрунтованої термінології сек'юритології та розвитку економічної науки.

Представлено теоретичні підходи до трактування категорії «фінансова глобалізація», яке, з урахуванням архітектоніки інтеграційних процесів у фінансовій сфері та відповідно до авторського бачення розглядається як складова економічної глобалізації й полягає в інтеграції національних фінансових систем у світові інститути та фінансові ринки через вільний рух капіталів, що відбувається на трьох рівнях управління: національний (у формі операцій злиття та поглинання); регіональний (у формі інтеграційних процесів національних фінансових систем в регіоні); світовий (у формі розвитку об'єднаного світового фінансового простору).

Здійснено декомпозицію категорії «фінансова безпека» відповідно до об'єкта захисту, який доповнює класичний розподіл особливим структурним елементом «фінансова безпека об'єднаного світового фінансового простору», що розуміється автором як умови розвитку глобальної фінансової системи, за яких наслідки глобалізації не спричиняють негативних процесів в інтеграційному процесі та не обмежують можливості створення сприятливих фінансових умов щодо розвитку світового фінансового простору, сприяють ідентифікації, якісній оцінці та гарантуванню передумов до забезпечення фінансової безпеки держав світу.

Обумовлено доцільність застосування біхевіористичного підходу у формуванні та проведенні моніторингу стану фінансової безпеки держави, який доповнює наявну систему підходів (процесний, системний, синергетичний, ресурсний, програмно-цільовий, ресурсно-функціональний, вартісний, стаціонарний) та розуміється автором як специфічний підхід до формування фінансової безпеки та перманентного спостереження за процесами і явищами, що відбуваються в системі її забезпечення, базується на поведінкових та гендерних аспектах, вивчає процеси прийняття управлінських рішень з урахуванням ментальних, психологічних та емоційних особливостей, використовується з метою прогнозування та управління поведінкою учасників фінансових відносин, застосування якого сприятиме підвищенню ефективності формування та моніторингу стану фінансової безпеки держави, унеможливленню переважання особистих, регіональних або корпоративних інтересів над національними.

Доповнено системну таксономію фінансової безпеки держави та її місце у структурі національної безпеки держави, відповідно до якої, на відміну від наявних, на першому класифікаційному рівні розподілено фінансову безпеку на три підсистеми: безпека державних фінансів; безпека фінансового ринку та кібернетична безпека фінансового сектору, а на другому рівні в підсистемі безпеки державних фінансів окремо виокремлено податкову безпеку, що сприятиме ефективному нівелюванню системних загроз, викликаних

глобалізацією та парадигмальними зрушеннями в економічній науці в умовах діджиталізації.

Запропоновано підхід щодо виокремлення й узагальнення класифікаційних ознак чинників впливу на рівень фінансової безпеки держави, що, на відміну від нині вживаних (таких як джерело виникнення, стабільність та ступінь впливу, рівень значущості, зв'язок з іншими факторами, ступінь дослідження) доповнено специфічними ознаками, серед яких: таксономія фінансової безпеки (фактори впливу на фінансову безпеку домогосподарств; суб'єктів господарювання; регіону; галузі; держави; об'єднаного світового фінансового простору); об'єкт спрямування та захисту (фактори впливу на фінансову безпеку державних фінансів; безпеку фінансового ринку; кібернетичну безпеку фінансового сектору); парадигмальна сутність (діджитал-фактори технологічних інновацій; недотримання рівноваги (економічної та соціальної); конфліктів.

Обґрунтовано алгоритм формування системи фінансової безпеки держави, який, на відміну від загальновідомих, складається з наступних іманентних йому етапів: узагальнення цільових орієнтирів (формулювання стратегічної мети; конкретизація поточних цілей; виділення пріоритетних завдань з урахуванням національних інтересів у фінансовій сфері); декомпозиція системи забезпечення фінансової безпеки держави (систематизація принципів забезпечення та оцінки вразливості; виокремлення функцій; конкретизація організаційної структури; узагальнення понятійно-категоріального апарату); затвердження алгоритму дій (послідовних методів забезпечення фінансової безпеки, серед яких: уточнення порогових значень індикаторів стану фінансової безпеки та методики їх розрахунку; моніторинг стану фінансової безпеки; аналіз чинників впливу; прогнозування дії чинників і загроз, значень індикаторів у перспективі; розроблення і реалізація заходів, спрямованих на забезпечення фінансової безпеки держави на належному рівні); систематизація парадигми забезпечення фінансової безпеки держави у державній стратегії.

Представлено методологічний підхід до моніторингу стану фінансової безпеки регіонів України, який, на відміну від наявних, дозволяє оперативно аналізувати стан фінансової безпеки областей, визначати місце (ранг) регіону, яке він посідає серед всіх інших, виділити проблемні компоненти забезпечення фінансової безпеки регіону за періодами дослідження, виокремити специфічні регіональні загрози та резерви з метою подальшого застосування цієї інформації у процесі зміцнення стану фінансової безпеки регіону. Запропонований підхід оновлено математично доведеним переліком кількісних індикаторів для кожної з підсистем, виділених у процесі декомпозиції складової «фінансова безпека регіону», які безпосередньо формують базис і можливість оцінки задоволення фінансової захищеності та потреб усіх суб'єктів регіону та його фінансово-економічного розвитку, характеризуються сигнальною здатністю щодо рівня загроз фінансовій безпеці регіону, доступністю статистичних даних та придатністю до математичного та інших видів аналізу, висвітлення зміни явища або процесу у часі, однозначністю тлумачення, високою чутливістю до зміни регіональної економічної ситуації.

Запропоновано алгоритм функціонування платформи P2P кредитування як стратегічного напрямку колаборації традиційного фінансового сектору та фінтех, запровадження якої, за умови ефективного фінансового державного регулювання такої діяльності, сприятиме залученню валютних коштів надлишкової ліквідності (інвестицій) у фінансову систему України, зміцненню національної валюти, формуванню альтернативи класичним формам банківського кредитування, підвищенню якості та швидкості обслуговування як приватних інвесторів, так і позичальників, зміцненню фінансової безпеки України.

Сформовано підходи до переліку специфічних принципів, на основі яких має відбуватися процес побудови системи формування фінансової безпеки держави, який, на відміну від загальновідомих (принцип відкритості влади; відповідальності та підзвітності; субсидіарності; розвитку та адаптації; узгодженості та підпорядкованості; ефективності; міжнародної співпраці та

інтеграції), доповнено наступними принципами: множинності моделей; принцип інтегративних рівнів та біфуркації; принцип інклюзивності розвитку та принцип біхевіористичних аспектів, дотримання яких дозволить: збільшити кількість альтернативних рішень; виділити взаємозв'язок між психологією соціального організму та рішеннями державного менеджменту у сфері фінансової безпеки; трансформувати зміцнення фінансової безпеки у суспільний прогрес.

Запропоновано до використання перелік показників безпеки системи оподаткування, яка розглянута як нівіддільна частина безпеки державних фінансів, формування якого здійснювалось за принципами репрезентативності вибірки (здатності вибіркової сукупності відтворювати основні характеристики генеральної сукупності), інформаційної доступності (безперешкодного доступу до інформації для проведення санкціонованих операцій ознайомлення або модифікації з певною інформацією) та достовірності, яка сконцентована у напрямі обрання показників, які найповніше характеризують безпеку системи оподаткування, що сприятиме розширенню напрямів моніторингу фінансової безпеки, підвищенню ефективності прийнятих управлінських рішень, направлених на зміцнення її стану.

Розроблено та апробовано методичний підхід до експрес-оцінки стану фінансової безпеки України, який характеризується можливістю оперативного аналізу, якісного прогнозування на основі скороченої кількості індикаторів, та, на відміну від нині вживаних, спирається на базові ідеї поліноміального алгоритму екстраполяції параметрів стохастичних систем та розроблену поліноміальну степеневу кореляційно-регресійну модель експрес-оцінки та прогнозування стану фінансової безпеки України, в результаті застосування якої доведено точність отриманих прогнозів.

Ключові слова: фінансова безпека, глобалізація, економічна безпека, національна безпека, глобалізаційні процеси, фінансова система, фінансові умови.

ANNOTATION

Poltorak A. S. **Financial security of Ukraine in the context of globalization.**

– Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the Scientific Degree of Doctor of Science (Economics). Specialty 08.00.08 – Money, Finance, and Credit. – Mykolayiv National Agrarian University. PHEE “European University”, Kyiv, 2020.

Transformational processes in the financial sector of Ukraine are the objective reality of today, linked to the new needs of the state in the context of globalization, new challenges and threats. A clear vision of the preconditions and consequences of such a transformation can be the basis for the formation of a reasonable set of directions to eliminate the negative factors affecting the state of financial security of the state, its strengthening in the modern globalized world and, accordingly, the development of financial securitology as a scientific system that develops financial security issues.

The paper first develops a doctrinal model of the formation of financial security of the state in the conditions of globalization changes, which hierarchically combines the five levels of ensuring the financial security of the state (doctrinal, conceptual, strategic, programmatic and planned), solves the problem of fuzzy hierarchy in the formation of strategic documents as well as comprehensive coverage of strategic approaches and directions aimed at strengthening the financial security of the state in the context of globalization, the introduction of which will contribute to the formation of con ynuumu areas of strengthening financial security, national values and interests in the financial sector, approved the mission and vision of the future of the financial security.

The author thoroughly substantiates the concept of strengthening the financial security of Ukraine in the context of globalization changes, which collectively takes into account the rapid development of fintech and changing conditions of functioning of modern financial systems of the world and contains the following directions: collaboration of the traditional financial sector and fintech companies; peculiarities of

financial regulation and taxation of cryptocurrency transactions; creation of P2P lending platform; use of blockchain technology capabilities for keeping all state registers, creation of a P2P platform of mutual protection, which will collectively contribute to the preservation of information in the financial sector, reducing the corruption component, customization of certain insurance products, elimination of subjectivity and elimination of negative aspects of centralized information processing, centralization in the financial sector, increasing confidence in the state and strengthening its financial security.

The categorical apparatus of the state financial security system has been improved in terms of individual concepts ("tax security of the state", "cyber security of the financial sector", "financial security of the region"), based on the author's position on the interpretation of the category "financial security of the state", which is considered as conditions of functioning of the financial system of the state, which are quantitatively estimated by means of generalization of indicators of the state of monetary, credit, currency, banking, budgetary, tax, debt security and security of non-banks whom the financial sector, in which the effect of internal and external threats without causing negative processes in this complex system and does not prevent the creation of favorable conditions for its financial sustainability, which will help improve science-based terminology sek'yurytolohiyi and development economics.

The article presents theoretical approaches to the interpretation of the category "financial globalization", which, taking into account the architectonics of integration processes in the financial sphere and according to the author's vision, is considered as a component of globalization processes, which consists in the integration of national financial systems in the world institutions and financial markets due to the free movement of capital occurring at three levels of manifestation: national (in the form of mergers and acquisitions); regional (in the form of integration processes of national financial systems in the region); global (in the form of a consolidated global financial space).

The decomposition of the category "financial security" in accordance with the object of protection, which supplements the classical distribution with a special

structural element "financial security of the united world financial space", which is understood by the author as conditions for the development of the global financial system, under which the consequences of globalization do not cause negative processes in the integration process and do not interfere with the creation of favorable financial conditions for the development of the global financial space, which will facilitate the identification, quality assessment and consideration in the the influx of globalization factors in the process of ensuring national financial security.

It is emphasized on the expediency of applying a behavioral approach to the formation and monitoring of the state of financial security of the state, which complements the common system of approaches (process, system, synergetic, resource, program-purpose, resource-functional, cost, stationary) and is understood by the author as a specific approach to financial security and permanent monitoring of processes and phenomena occurring in its security system, which is based on behavioral and gender aspects and studies on Thou management decisions on the basis of mental, psychological and emotional characteristics to predict and control the behavior of participants in financial relations, the use of which will increase the efficiency of formation and monitoring of the financial security of the state, making impossible the prevalence of personal, corporate or regional interests over national.

The systematic taxonomy of the financial security of the state and its place in the structure of the national security of the state were added, according to which, unlike the existing ones, financial security is divided into three subsystems at the first classification level: the security of public finances; financial market security and cyber security for the financial sector, and at the second level, fiscal security is singled out at the second level in the public security subsystem, which will contribute to the effective elimination of systemic threats caused by globalization and paradigmatic shifts in economic science in the context of digitization.

An approach to distinguishing the classification of factors of influence on the level of financial security of the state is proposed, which, unlike the current ones (such as source of origin, stability and degree of influence, level of significance, connection with other factors, degree of research) is supplemented with specific

features, among of which: taxonomy of financial security (factors influencing the financial security of households; economic entities; region; industries; states; integrated global financial space); the object of direction and protection (factors affecting the financial security of public finances; financial market security; cyber security of the financial sector); paradigmatic nature (digital factors of technological innovation; failure to balance (economic and social); conflicts.

The algorithm of construction of the system of formation of the financial security of the state is substantiated, which, unlike the well-known ones, consists of the following immanent stages: generalization of target guidelines (formulation of a strategic goal; concretization of current goals; allocation of priorities with consideration of national interests; decomposition of the system of ensuring the financial security of the state (systematization of principles of security and vulnerability assessment; separation of functions; specification of the organizational structure; generalization of the conceptual and categorical apparatus); approval of the algorithm of actions (successive methods of ensuring financial security, including: clarification of thresholds of financial security indicators and methods of their calculation; monitoring of financial security; analysis of factors of influence; forecasting of factors and threats; values of indicators in the future; development and implementation of measures; aimed at ensuring the financial security of the state at the proper level); systematization of the paradigm of financial security of the state in the state strategy.

The methodological approach to the monitoring of the financial security of the regions of Ukraine is presented, which, unlike the current ones, allows to determine the financial security of the regions promptly, to determine the place (rank) of the region it occupies among all others, to identify the problematic components of ensuring the financial security of the region in the appropriate period, identify region-specific threats and reserves to further use this information in the process of strengthening the financial security of a particular region well. The proposed approach is updated with a mathematically proven list of quantitative indicators for each of the subsystems allocated in the process of decomposition of the component

"financial security of the region", which directly form the basis and the ability to assess the satisfaction of financial security and needs of all subjects of the region, and its financial and economic development the ability to threaten the financial security of the region, the availability of statistics and the ability to do mathematical and other analysis, to cover the change phenomenon or process in time, unambiguous interpretation, high sensitivity to changing regional economic situation.

The algorithm of functioning of P2P lending platform as a strategic direction of cooperation of the traditional financial sector and fintech is proposed. bank lending, improving the quality and speed of service to both private investors and borrowers, with itsnennyu financial security of Ukraine.

Approaches to the list of specific principles on the basis of which the process of building a system of financial security of the state should be described, which, unlike the well-known ones (principle of openness of power; responsibility and accountability; subsidiarity; development and adaptation; coherence and subordination; efficiency; international cooperation and integration), supplemented by the following principles: multiplicity of models; the principle of integrative levels and bifurcation; the principle of inclusiveness of development and the principle of behavioral aspects, adherence to which will allow: to increase the number of alternative decisions; to distinguish the relationship between the psychology of the social organism and public management decisions in the field of financial security; to transform financial security enhancement into social progress.

The list of indicators of the security of the tax system, considered as an integral part of the security of public finances, which formation was carried out according to the principles of representativeness of the sample (ability of the sample population to reproduce the basic characteristics of the general population), information accessibility (unimpeded access to information for sanctioning operations) with certain information) and a certainty that is concentrated in the direction of choosing the metric c , which most fully characterize the security of the tax system, which will help to expand the areas of financial security monitoring, to improve the effectiveness of management decisions taken to strengthen its condition.

A methodical approach to the rapid assessment of the financial security of Ukraine is developed and verified, characterized by the possibility of operational analysis, qualitative forecasting on the basis of reduced number of indicators, and, unlike nowadays, relies on the basic ideas of a polynomial algorithm for extrapolation of parameters of stochastic systems and developed polynomial systems correlation-regression model of rapid assessment and forecasting of the financial security of Ukraine, which resulted in the proven accuracy triman example.

Keywords: financial security, globalization, economic security, national security, globalization processes, financial system, financial conditions.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА:

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1.1. Монографії:

1. Полторак А. С. Фінансова безпеки держави в умовах глобалізації: теорія, методологія та практика : монографія. Миколаїв : МНАУ. 2019. 463 с. (19,3 умов. друк. арк.).
2. Poltorak A., Baryshevska I., Shyshpanova N. Methodological approaches to assessing the state of fiscal decentralization. *Social and economic aspects of sustainable development of regions* : monograph. Opole (Poland) : The Academy of Management and Administrations in Opole, 2018. pp. 123-128. (0,42 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – систематизовано індикатори стану фіскальної децентралізації та запропоновано напрями розв'язання проблем проведення реформи фіскальної децентралізації, що сприятиме зміцненню стану бюджетної безпеки – 0,25 умов. друк. арк.).
3. Полторак А. С., Баришевська І. В., Мельник О. І., Боднар О. А. Кібернетична безпека банківського сектора в системі фінансової безпеки держави. *Сучасні тенденції розвитку фінансово-кредитної системи: теорія та практика* : колективна монографія. Київ : Центр фінансово-економічних наукових досліджень, 2019. С.79-83. (0,43 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – запропоновано теоретичний підхід до трактування категорії «кібернетична безпека банківського сектору», обґрунтовано зв'язок між NCSI-індексом та індексом цифрового розвитку – 0,30 умов. друк. арк.).
4. Полторак А. С. Трансформація механізмів оцінки стану фінансової безпеки регіонів. *Mechanisms for ensuring sustainable development of society* : monograph. Opole (Poland) : Katowice School of Technology, 2019. С.65-74. (0,67 умов. друк. арк.).

1.2. Публікації у наукових фахових виданнях України та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз:

5. Полтораки А. С. Експрес-аналіз стану фінансової безпеки України. *Економічний форум*. 2019. № 4. С.212-217 (0,41 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: Ulrich's Periodicals Directory (США), Google Scholar, Index Copernicus.
6. Полтораки А. С. Бюджетна безпека України: динаміка рівня в умовах глобалізаційних змін. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2019. № 3. С.28–35. (0,63 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: Journal Factor, Directory of Research Journals Indexing, Open Academic Journals Index, Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar.
7. Полтораки А. С. Методичний підхід до оцінки стану фінансової безпеки регіонів України. *Агросвіт*. 2019. № 18. С. 29-36. (0,85 умов. друк. арк.). DOI: 10.32702/2306-6792.2019.18.29. Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: Index Copernicus, SIS, Google Scholar.
8. Полтораки А. С., Паламарчук В. Ю. Кредитування здобуття вищої освіти як фактор зміцнення рівня фінансової безпеки України. *Modern Economics*. 2019. № 16(2019). С. 135-144. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V16\(2019\)-20](https://doi.org/10.31521/modecon.V16(2019)-20) (0,73 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – математично обґрунтовано наявність щільного зв'язку між ефективністю механізмів кредитування здобуття вищої освіти в Україні та рівнем її фінансової безпеки – 0,50 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: Directory of Open Access Journals, CiteFactor, The Journals Impact Factor, Scientific Indexing Services, Google Scholar.
9. Полтораки А. С. Паламарчук В. Ю. Моніторинг чинників впливу на рівень фінансової безпеки України в умовах діджиталізації. *Modern Economics*. 2019. №18(2019). С.130-137. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V18\(2019\)-20](https://doi.org/10.31521/modecon.V18(2019)-20) (0,50 умов. друк. арк., особистий внесок: математично доведено гіпотезу щодо існування впливу незалежних показників на рівень фінансової безпеки України – 0,30 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: Directory of Open Access Journals, CiteFactor, The Journals Impact Factor, Scientific Indexing Services, Google Scholar.
10. Poltorak A. Principles of building a system of ensuring state's financial security. *Економічний форум*. 2019. №2. С. 212-216. (0,43 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: Ulrich's Periodicals Directory (США), Google Scholar, Index Copernicus.
11. Poltorak A., Sirenko N., Baryshevskaya I., Shyshpanova N. State and tendencies of intergovernmental regulation in Ukraine in conditions of fiscal decentralization. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2018. Vol. 2. no. 25 (2018). pp.157-164. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i25.136489> (0,59 умов. друк. арк.,

- особистий внесок здобувача – систематизовано важелі впливу на рівень дохідності місцевих бюджетів – 0,25 умов. друк. арк.*). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: **Web of Science**, EBSCO, Ulrich's Periodicals Directory, Index Copernicus, CiteFactor Academic Scientific Journals, International Search System Google Scholar, ResearchBib, INFOBASE INDEX, Universal Impact Factor.
12. Полтораки А. С. Архітектоніка наслідків глобалізаційних процесів у фінансовій сфері. *Modern economics*. 2018. № 10. С. 89-96. [https://doi.org/10.31521/modecon.V10\(2018\)-15](https://doi.org/10.31521/modecon.V10(2018)-15) (0,70 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: Directory of Open Access Journals, CiteFactor, The Journals Impact Factor, Scientific Indexing Services, Google Scholar.
 13. Полтораки А. С., Тусова Н. О. Напрями удосконалення методичного інструментарію оцінки стану фінансової безпеки України. *Економічний форум*. 2018. № 2. С. 324-330 (0,57 умов. друк. арк., *особистий внесок здобувача – обґрунтовано доцільність розширення представленого переліку складових фінансової безпеки категорією «безпека системи оподаткування», запропоновано перелік показників безпеки системи оподаткування – 0,40 умов. друк. арк.*). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: Ulrich's Periodicals Directory (США), Google Scholar, Index Copernicus.
 14. Полтораки А. С. Системна таксономія фінансової безпеки. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2018. № 3. С. 26–32. DOI: 10.31521/2313-092X/2018-3(99)-4. (0,44 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: Journal Factor, Directory of Research Journals Indexing, Open Academic Journals Index, Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar.
 15. Полтораки А. С. Оборотні активи сільськогосподарських підприємств як об'єкт управління в умовах глобалізації. *Економіка і управління*. 2018. № 2(78). С. 63-69. (0,44 умов. друк. арк.).
 16. Полтораки А. С., Зайко А. О. Методологічні засади систематизації фінансової безпеки держави. *Агросвіт*. 2018. № 21. С. 65-71. DOI: 10.32702/2306&6792.2018.21.65 (0,68 умов. друк. арк., *особистий внесок здобувача – представлено авторське бачення на трактування категорії «фінансова безпека об'єднаного світового фінансового простору», обґрунтовано розподіл категорії «фінансова безпека держави» на підсистеми – 0,50 умов. друк. арк.*). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: Index Copernicus, SIS, Google Scholar.
 17. Полтораки А. С., Паламарчук В. Ю., Манукян Т. А. Розвиток механізму кредитування для здобуття вищої освіти як напрям зміцнення рівня фінансової безпеки держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 23. С. 44-49. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.23.44. (0,68 умов. друк. арк., *особистий внесок здобувача – представлено концепт розвитку механізму кредитування для здобуття вищої освіти як напрям зміцнення рівня фінансової безпеки України – 0,48 умов. друк. арк.*). Включено до

- міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: Index Copernicus, SIS, Google Scholar.
18. Полтораки А. С., Головки М. Й. Міжнародні тенденції податкових трансформацій в умовах фіскальної децентралізації. *Економіка і управління*. 2017. № 2 (74). С. 90-99. (0,65 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – виокремлено особливості податкових трансформацій країн ЄС як базис зміцнення податкової безпеки держави – 0,15 умов. друк. арк.).
 19. Полтораки А. С., Волосяк Ю. В. Комплексний підхід до кількісного оцінювання податкових ризиків держави. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 2 (188). С. 269–276. (0,51 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – розроблено комплексний підхід до кількісного оцінювання податкових ризиків держави – 0,39 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: EBSCOhost and Ulrich's Periodicals Directory, EconLit, Cabell's Directorie, ABI/Inform by ProQuest.
 20. Полтораки А. С., Головки М. Й. Трансформація системи оподаткування майна в умовах фіскальної децентралізації в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 9 (195). С. 79–91. (0,72 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – доведено вплив податкових надходжень від майнового оподаткування на бюджетні показники України – 0,27 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: EBSCOhost and Ulrich's Periodicals Directory, EconLit, Cabell's Directorie, ABI/Inform by ProQuest.
 21. Полтораки А. С., Головки М. Й. Механізм реформування системи оподаткування прибутку юридичних осіб в Україні в умовах фіскальної децентралізації. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 10 (188). С. 4-14. (0,61 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – обчислено фіскальний вплив запропонованого механізму реформування системи оподаткування прибутку юридичних осіб в Україні у короткостроковій та середньостроковій перспективі – 0,21 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: EBSCOhost and Ulrich's Periodicals Directory, EconLit, Cabell's Directorie, ABI/Inform by ProQuest.
 22. Poltorak A., Volosyuk Y. Tax risks estimation in the system of enterprises economic security. *Economic Annals-XXI*. 2016. № 158 (3-4(2)). pp. 35-38. DOI: <http://dx.doi.org/10.21003/ea.V158-08> (0,59 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – узагальнено основні форми прояву податкових ризиків підприємства в системі його економічної безпеки, запропоновано методичку розрахунку показників податкової безпеки – 0,35 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: **Scopus**, **Web of Science**, Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory, EBSCOhost, Central and Eastern European Online Library (C.E.E.O.L.), INFOBASE INDEX, The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences.
 23. Полтораки А. С. Оподаткування як елемент фінансового регулювання розвитку інтелектуального капіталу в Україні. *Фінансовий простір*. 2016.

- № 3 (23). С. 33-38. (0,35 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: EBSCO Publishing, Open Academic Journal Index, CiteFactor, ResearchBib.
24. Полторак А. С., Мирон А. Ю. Оптимізація сплати ПДВ через механізм податкового планування на підприємствах. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Економічні науки. 2016. № 1(6). С. 135-138. (0,42 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – узагальнено напрями податкового планування з метою зміцнення фінансової безпеки держави – 0,20 умов. друк. арк.).
25. Полторак А. С. Фінансово-економічний механізм регулювання розвитку інтелектуального капіталу. *Економіка і управління*. 2016. № 2. С. 51-55. (0,39 умлв. друк. арк.).
26. Полторак А. С., Гнатенко Є. П. Аналіз податкових надходжень у структурі доходів зведеного бюджету України. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Економічні науки. 2015. № 2(5). С. 130-134. (0,32 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – представлено орієнтири реформування системи оподаткування в Україні з урахуванням міжнародного досвіду як напрям зміцнення фінансової безпеки держави – 0,20 умов. друк. арк.).
27. Poltorak A. Assessment of Ukrainian food security state within the system of its economic security. *Actual problems of economics*. 2015. № 11(173). pp. 120-126. (0,55 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: **Scopus**, Index Copernicus, EBSCOhost and Ulrich's Periodicals Directory, EconLit, Cabell's Directorie, ABI/Inform by ProQuest.
28. Poltorak A. Harmonization of Ukraine's legislation covering the assessment of food security with international standards. *Economic Annals-XXI*. 2015. № 7-8(2). pp. 15-18. (0,69 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: **Scopus**, **Web of Science**, Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory, EBSCOhost, Central and Eastern European Online Library (C.E.E.O.L.), INFOBASE INDEX, The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences.
29. Полторак А. С., Тимошенко Ю. С. Ефективне управління фінансовими ризиками в системі економічної безпеки України. *Агросвіт*. 2015. № 1. С. 34-39. (0,59 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – узагальнено комплекс заходів, спрямованих на зменшення негативної дії фінансових ризиків у системі бюджетної безпеки України – 0,20 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: Index Copernicus, SIS, Google Scholar.

1.3 Публікацій у наукових періодичних виданнях інших держав

30. Poltorak A., Sirenko N., Prokopenko N., Melnyk O., Trusevich I. Behavioral approach to monitoring the financial security of state. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. Kaunas, Vilnius. 2019. Vol. 41. № 1. pp. 107-117. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2019.10> (0,58 друк. арк., особистий внесок здобувача – встановлено ступінь

- залежності між поведінкою учасників фінансових відносин, їх гендерним балансом та рівнем фінансової безпеки – 0,35 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: **Web of Science Core Collection**, Emerging Sources Citation Index, EBS-CO, Business Source Complete, CAB Abstracts, Ulrich's, DOAJ, OAJI, IndexCopernicus, ERIH PLUS).
31. Poltorak A., Korol I. Financial risk management as a strategic direction for improving the level of economic security of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. Riga : Publishing House "Baltija Publishing". 2018. Vol. 4(2018). no. 1. pp. 235-241. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-1-235-241>. (0,6 друк. арк., особистий внесок здобувача – обґрунтовано механізм оптимізації фінансових ризиків, що надає опис процесу досягнення оптимальних характеристик ідентифікованих фінансових ризиків у підсистемах фінансової безпеки – 0,3 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: **Web of Science**, Directory of Open Access Journals, Index Copernicus, Research Papers in Economics.
32. Полторак А. С. Фактори впливу на рівень фінансової безпеки України. *Středoevropský věstník pro vědu a výzkum*. Prague : Publishing house Education and Science. 2018. № 6 (50) 2018. С. 24-29. (0,21 умов. друк. арк.).

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

33. Poltorak A., Atamanyuk I., Kondratenko Y., Shebanin V., Sirenko N., Baryshevskaya I., Atamaniuk V. Forecasting of Cereal Crop Harvest on the Basis of an Extrapolation Canonical Model of a Vector Random Sequence. *Proceedings of the 15th International Conference on ICT in Education, Research and Industrial Applications. Integration, Harmonization and Knowledge Transfer*. Volume III: PhD Symposium (ICTERI-VOL-3-2019). Edited by: Grygoriy Zholtkevych. (Kherson, 12-15 June 2019). Kherson, 2019. P.302–315. (0,57 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – обґрунтовано методи аналізу випадкової послідовності у процесі прогнозування показників – 0,15 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: **Scopus**.
34. Полторак А. С. Підходи до моніторингу фінансової безпеки держави. *Фінансова політика регіонального розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (10-11 жовтня 2019 р.). Житомир : ЖНАТУ, 2019. С. 58-62. (0,24 умов. друк. арк.).
35. Полторак А. С. Глобальний борг: стан та тенденції. *Модернізація фінансово-кредитної системи України: виклики глобалізації* : IV всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція (20 березня 2019 р.). Кривий Ріг : ДонНУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2019. С. 20-24. (0,14 умов. друк. арк.).
36. Полторак А. С. Поведінковий підхід до моніторингу стану фінансової безпеки держави. *Концептуальні засади менеджменту та фінансів в умовах глобальної нестабільності* : збірник матеріалів VI Міжнародної

- науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні проблеми менеджменту та фінансів в сучасних глобалізаційних процесах» (14 березня 2019 р.). Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. С. 244-246. (0,14 умов. друк. арк.).
37. Poltorak A. The Algorithm of a System Building of the State's Financial Security. *Стратегія і практика інноваційного розвитку фінансового сектору України* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (20-22 березня 2019 р.). Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. С. 252-254. (0,14 умов. друк. арк.).
38. Полторак А. С. Оподаткування прибутку юридичних осіб: світовий досвід. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством* : IV Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція (20 квітня 2018 р.). Полтава : Полтавська державна аграрна академія, 2018. С. 141–143. (0,14 умов. друк. арк.).
39. Полторак А. С. Підходи до розрахунку вагових коефіцієнтів індикаторів стану фінансової безпеки України. *Передовы науковы разработки-2018* : матеріалу XII Mezinárodní Vědecko – Praktická Konference (22.08-30.08.2018). Praha : Publishing House “Education and Science” s.r.o., 2018. Díl 1. Ekonomické vědy. pp. 10-12. (0,14 умов. друк. арк.).
40. Полторак А. С. Финансовая глобализация как фактор влияния на финансовую безопасность государства. *Universitatea Agrară de Stat din Moldova. Lucrări științifice* : [în vol.] / Univ. Agrară de Stat din Moldova, Fac. de Economie ; red.-șef : Liviu Volconovici. Chișinău : UASM, 2018. С. 378–381. (0,14 умов. друк. арк.).
41. Полторак А. С., Боднар О. А. Вплив гендерного розриву у фінансовій сфері на рівень банківської безпеки держави. *Корпоративні фінанси: проблеми та перспективи інноваційного розвитку* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (12 жовтня 2018 р.). Київ : КНЕУ, 2018. С. 204-207. (0,20 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – виокремлено гендерний розрив як фактор впливу на рівень банківської безпеки – 0,10 умов. друк. арк.).
42. Полторак А. С., Боднар О. А., Іваненко Г. Ю. Розвиток банківської системи України як напрям зміцнення її фінансової безпеки. *Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти* : збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Ужгород, 19 листопада 2018 р.). Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла». С. 326–328. (0,20 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – розглянуто напрями зміцнення фінансової безпеки банківського сектору – 0,10 умов. друк. арк.).
43. Poltorak A. S., Gavenko K. E., Ivanova I. V. The use of foreign experience in collecting taxes on real estate in Ukraine. *Areas of scientific thought – 2016/2017* : materials of the XII International scientific and practical conference (December 30, 2016 – January 7, 2017). Sheffield : Science and Education Ltd, 2017. pp. 11–

13. (0,14 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – проаналізовано іноземний досвід у сфері податкової безпеки – 0,07 умов. друк. арк.).
44. Полторац А. С. Напрями збільшення обсягів надходжень до бюджетів об'єднаних територіальних громад. *Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (10 листопада 2017 р.). Херсон : Ред.-вид. Центр «Колос», 2017. С. 114-115. (0,13 умов. друк. арк.).
45. Полторац А. С. Індикатори стану фіскальної децентралізації. *Vědecký průmysl evropského kontinentu – 2017* : materiály xiii mezinárodní vědecko – praktická konference (22-30 listopadu 2017 roku). Praha : Publishing House “Education and Science” s.r.o., 2017. Volume 4. pp. 27-29. (0,14 умов. друк. арк.).
46. Полторац А. С. Аналіз результатів фінансової децентралізації в Україні. *Обліково-аналітичне і фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання: освітньо-наукові та виробничі засади* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (22–24 листопада 2017 р.). Миколаїв : МНАУ, 2017. С. 195-197. (0,20 умов. друк. арк.).
47. Полторац А. С., Полозенко В. А. Місце фінансових ризиків у системі економічної безпеки України. *Трансформація фінансової системи України: тенденції та перспективи розвитку* : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (20–21 листопада 2017 р.). Миколаїв : МНАУ, 2017. С. 26-27. (0,13 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – визначено особливості фінансових ризиків у структурі економічної безпеки – 0,07 умов. друк. арк.).
48. Полторац А. С. Місце податкових ризиків у системі економічної безпеки підприємств України. *International Scientific-Practical Conference Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization* : Conference Proceedings (January 29, 2016). Klaipeda : Baltija Publishing, 2016. С. 254-257. (0,23 умов. друк. арк.).
49. Полторац А. С. Пріоритетні напрями реформування податкової системи України. *Обліково-аналітичне і фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (23-25 листопада 2016 р.). Миколаїв : МНАУ, 2016. С. 132-135. (0,20 умов. друк. арк.).
50. Полторац А. С., Зінкевич А. Л. Особливості оцінки рівня фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств. *Образование и Наука на XXI век – 2016* : материалы за XII Международна научна практична конференция (15-22 октомври, 2016). София : Бял ГРАД-БГ, 2016. С. 18–20. (0,14 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – визначено напрями реформування податкової системи України – 0,10 умов. друк. арк.).
51. Полторац А. С., Прокопенко С. А. Податок на нерухоме майно як джерело наповнення місцевих бюджетів. *Zprávy vědecké ideje-2016* : materiály XII Mezinárodní Vědecko – Praktická Konference (27 října – 05 listopadu 2016 roku). Praha : Publishing House “Education and Science” s.r.o., 2016. – Díl 1. Ekonomické vědy. С. 13-15. (0,14 умов. друк. арк., особистий внесок

- здобувача – проаналізовано особливості справляння податку на нерухоме майно – 0,07 умов. друк. арк.).
52. Poltorak A. S., Gysarenko V. V., Voroshulova O. G. Application features of unified register of tax invoices in Ukraine. *Conduct of modern science-2016 : materials of the XII international scientific and practical conference* (November, 30 – December, 7, 2016). Sheffield : Science and education LTD, 2016. pp. 52-54. (0,14 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – виділено особливості застосування єдиного реєстру податкових накладних як інструменту зміцнення податкової безпеки – 0,07 умов. друк. арк.).
53. Полторак А. С., Ніколайцева О. В. Реформування податкової системи України. *Національне виробництво й економіка в умовах реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та міжрегіональної інтеграції* : зб. наукових праць Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (30 жовтня 2015 р.). Кам'янець-Подільський : ГО «Науковий клуб «Софус», 2015. С. 295-296. (0,14 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – визначено напрями реформування податкової системи України – 0,07 умов. друк. арк.).

3. Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

54. Полторак А. С. Комплексний підхід до кількісного оцінювання податкових ризиків держави : свідоцтво Міністерства економічного розвитку і торгівлі України про реєстрацію авторського права на твір № 77063 від 21.02.2018 р.
55. Полторак А. С. Головка М. Й. Механізм реформування системи оподаткування прибутку юридичних осіб в Україні в умовах фіскальної децентралізації : свідоцтво Міністерства економічного розвитку і торгівлі України про реєстрацію авторського права на твір № 77274 від 03.03.2018 р.
56. Poltorak A. Korol I. Financial risk management as a strategic direction for improving the level of economic security of Ukraine : свідоцтво Міністерства економічного розвитку і торгівлі України про реєстрацію авторського права на твір № 81207 від 05.09.2018 р.
57. Полторак А. С. Оцінка податкових ризиків в системі економічної безпеки підприємств : свідоцтво про реєстрацію авторського права на науковий твір № 69691 від 13.01.2017 р.
58. Полторак А. С. Комплексна оцінка стану продовольчої безпеки України : свідоцтво про реєстрацію авторського права на науковий твір № 69692 від 13.01.2017 р.
59. Полторак А. С., Малиновська І. О., Полозенко В. А. Оцінка індикаторів стану податкової безпеки України в системі її фінансової безпеки. *Modern economics*. 2017. № 1. С. 38–44. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/en/oc%d1%96nka-%d1%96ndikator%d1%96v-stanu-podatkovo%d1%97-bezpeki-ukra%d1%97ni-v-sistem%d1%96-%d1%97%d1%97-f%d1%96nansovo%d1%97-bezpeki/> (0,5 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – здійснено моніторинг індикаторів податкової безпеки України – 0,20 умов. друк. арк.).

60. Полторак А. С., Усенко О. С. Оптимізація податкової політики в умовах фіскальної децентралізації в Україні. *Modern economics*, 2017. № 2. С. 50–54. URL:
https://modecon.mnau.edu.ua/en/improving_tax_policy_under_fiscal_decentralization_in_ukraine/ (0,4 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – проаналізовано особливості податкової політики в умовах фіскальної децентралізації – 0,20 умов. друк. арк.).

ЗМІСТ

ВСТУП	26
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	40
1.1. Економічна сутність фінансової безпеки як складової національної безпеки держави	40
1.2. Особливості та роль глобалізаційних процесів у фінансовій сфері	61
1.3. Методологічні засади систематизації фінансової безпеки держави	77
1.4. Фактори впливу на рівень фінансової безпеки держави	96
Висновки до 1 розділу	120
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	124
2.1. Характеристика процесу побудови ефективної системи формування фінансової безпеки держави	124
2.2. Методологічні засади формування фінансової безпеки держави	134
2.3. Методологічні основи оцінювання стану фінансової безпеки держави	158
Висновки до 2 розділу	172
РОЗДІЛ 3. ТЕОРЕТИКО-ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО МОНІТОРИНГУ СТАНУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	176
3.1. Концептуальні основи моніторингу стану фінансової безпеки України	176
3.2. Аналіз стану безпеки державних фінансів та фінансового ринку України	185
3.3. Оцінка факторів зовнішнього фінансового середовища у процесі моніторингу фінансової безпеки України	232
3.4. Ідентифікація й аналіз внутрішніх ризиків та загроз фінансовій безпеці України	253
Висновки до 3 розділу	280

РОЗДІЛ 4. МЕТОДОЛОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОЦІНКИ СТАНУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	284
4.1. Концепції стратегічних фінансових рішень удосконалення механізмів оцінки стану фінансової безпеки України	284
4.2. Модернізація алгоритмів діагностування стану фінансової безпеки регіонів України	306
4.3. Удосконалення методичного підходу до експрес-аналізу стану фінансової безпеки України	339
Висновки до 4 розділу	346
РОЗДІЛ 5. ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЗМІЦНЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	350
5.1. Доктринальна модель формування фінансової безпеки України в умовах глобалізаційних змін	350
5.2. Модифікація стратегічних напрямів зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізації	366
5.3. Прогнозування результатів модифікації підходів до зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізації	400
Висновки до 5 розділу	412
ВИСНОВКИ	417
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	426
ДОДАТКИ	470

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

- ОЗДП – облігація зовнішньої державної позики;
- ОВДП – облігація внутрішньої державної позики;
- ВВП – валовий внутрішній продукт;
- ЄС – Європейський Союз;
- ПДВ – податок на додану вартість;
- ПДФО – податок на доходи фізичних осіб;
- ПКУ – Податковий кодекс України;
- НБУ – Національний банк України;
- ФГВФО – фонд гарантування вкладів фізичних осіб;
- ООН – Організація Об'єднаних Націй;
- РНБОУ – Рада національної безпеки і оборони України;
- ТНК – транснаціональна корпорація;
- МВФ – Міжнародний валютний фонд;
- ВНП – валовий національний продукт;
- ПФТС – Перша Фондова Торговельна Система;
- ПКС – паритет купівельної спроможності;
- АІ – штучний інтелект.

ВСТУП

Актуальність теми. Трансформаційні процеси в економічній системі України та її фінансовому секторі – об’єктивна реальність сьогодення, пов’язана з новими потребами держави, глобалізаційними процесами у світовому фінансовому просторі, новими викликами та загрозами. Чітке бачення передумов та наслідків такої трансформації може стати базисом для формування обґрунтованого комплексу напрямів мінімізації або елімінації негативних факторів впливу на стан фінансової безпеки держави, її зміцнення в сучасному глобалізованому світі та, відповідно, розвитку фінансової сек’юритології як наукової системи, що розробляє проблематику фінансової безпеки. Необхідність створення сприятливих умов функціонування та розвитку фінансової системи держави висуває проблему гарантування фінансової безпеки держави в умовах глобалізації до першочергових.

Грунтовний внесок у формування наукової парадигми розвитку механізмів формування, оцінки та зміцнення стану фінансової безпеки держави в умовах економічних перетворень зробили вітчизняні та іноземні вчені, з-поміж яких: О. Барановський, Д. Буркальцева, О. Вишневська, В. Геєць, О. Гривківська, І. Губарева, О. Гудзь, Н. Давиденко, М. Єрмошенко, О. Кириченко, О. Підхомний, Н. Прокопенко, О. Пристемський, В. Синчак, Ю. Харазішвілі та інші, дослідження яких висвітлюють актуальні аспекти безпекової теорії, систематизацію чинників та умов, що є передумовою формування загроз фінансовій безпеці, місце та роль фінансової безпеки в теоріях міжнародних відносин. Трансформаційним процесам в економіці України, пов’язаним з глобалізацією, приділяли увагу у своїх дослідженнях: І. Банєва, О. Білорус, Т. Васильєва, В. Власов, А. Ключник, О. Козьменко, В. Мельник, П. Саблук, Н. Сіренко, В. Тропіна та інші вчені.

Високо оцінюючи фундаментальні дослідження науковців, чисельність яких підтверджує високу актуальність проблеми формування фінансової

безпеки держави, необхідно зазначити, що наявні підходи до представлення безпекових процесів у фінансовій сфері потребують системності, побудови послідовного та логічного комплексу наукових знань, який би віддзеркалював фінансову безпеку в її багатовимірності, формування системи наукових підходів та принципів щодо пізнання окресленої проблематики. Це вимагає від наукової спільноти подальших ґрунтовних досліджень у цій сфері, а важливість розв'язання даної проблеми зумовили вибір теми дисертаційного дослідження, визначили мету, завдання, структуру, зміст і напрями дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до планів науково-дослідної роботи Миколаївського національного аграрного університету: «Фінансово-економічна безпека держави в умовах глобалізаційних змін» (номер державної реєстрації 0118U006599), в якій особисто автором теоретично обґрунтовано стратегію формування фінансової безпеки держави в умовах глобалізації та запропоновано практичні рекомендації до впровадження викладених положень; «Трансформація міжбюджетних відносин в Україні» (номер державної реєстрації 0116U007794), у межах якої автором теоретично доведено ефективність застосування гендерно чутливого бюджетування як окремого інструмента біхевіористичного підходу до моніторингу стану фінансової безпеки держави, зміст якого полягає у врахуванні гендерної концепції у процесі оцінки бюджетів усіх рівнів.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є системне обґрунтування теоретико-методологічних засад та практичних підходів щодо зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізації як забезпечуючого фактору ефективного розвитку фінансової системи держави.

Відповідно до окресленої мети, було поставлено і вирішено комплекс теоретичних, методологічних і практичних завдань:

- розкрити економічну сутність фінансової безпеки держави як складової її національної безпеки;
- дослідити особливості та роль глобалізаційних процесів у фінансовій сфері;

- проаналізувати методологічні засади систематизації фінансової безпеки держави;
- систематизувати фактори впливу на рівень фінансової безпеки держави;
- охарактеризувати процес побудови ефективної системи формування фінансової безпеки держави;
- узагальнити методологічні засади формування фінансової безпеки держави;
- проаналізувати методологічні основи оцінювання стану фінансової безпеки держави;
- узагальнити концептуальні основи моніторингу стану фінансової безпеки України;
- проаналізувати тенденції змін безпеки державних фінансів та фінансового ринку України;
- оцінити фактори зовнішнього фінансового середовища у процесі моніторингу фінансової безпеки України;
- ідентифікувати та проаналізувати внутрішні ризики та загрози фінансовій безпеці України;
- окреслити концепції стратегічних фінансових рішень удосконалення механізмів оцінки стану фінансової безпеки України;
- модернізувати алгоритми діагностування стану фінансової безпеки регіонів України;
- удосконалити методичний підхід до експрес-аналізу стану фінансової безпеки України;
- обґрунтувати доктринальну модель забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізаційних змін;
- модифікувати стратегічні напрями зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізації;
- здійснити прогнозування результатів модифікації підходів до зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізації.

Об'єктом дослідження є процеси формування та зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізаційних змін.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методологічних і практичних аспектів формування та зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізації.

Методи дослідження. Методологічним і теоретичним базисом дисертаційної роботи є комплекс наукових положень фундаментальних та прикладних досліджень вітчизняних та іноземних учених у сфері економічної теорії, стратегічного управління, теорії розвитку, теорій міжнародних відносин, формування та зміцнення фінансової безпеки держав. Для розв'язання комплексу поставлених завдань у роботі було застосовано наступні методи: системно-структурного аналізу й синтезу – для висвітлення структури фінансової безпеки держави, систематизації засад її формування; історичний і діалектичний методи, метод наукової абстракції – у процесі конкретизації понять «фінансова безпека», «фінансова глобалізація»; експертної оцінки та аналоговий метод – у процесі уточнення характеристичних значень індикаторів стану підсистем фінансової безпеки; порівняльний, дескриптивно-статистичний та графічний методи – для описання, зіставлення та аналізу динаміки значень індикаторів стану фінансової безпеки держави різних періодів; метод середніх та відносних величин, метод нормування відносно розмаху варіації – для нормування значень індикаторів стану фінансової безпеки, під час оцінки стану фінансової безпеки держави, аналізу впливу зовнішніх та внутрішніх чинників; абстрактно-логічний метод – під час формування узагальнень та висновків; метод таксономії – для побудови інтегральних показників; метод Уорда та евклідова відстань – для кластеризації країн.

Інформаційною базою дослідження слугували: законодавчі акти, що регламентують основи та принципи фінансової безпеки; зведені статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Державної фіскальної служби України, Міністерства розвитку громад та

територій України, Організації економічного співробітництва та розвитку, Європейської комісії; Інтернет-ресурси; монографічні, періодичні та довідкові публікації; результати особистих спостережень, досліджень і розрахунків.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних, методичних засад та практичних висновків та пропозицій щодо формування та зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізації як забезпечуючого фактору ефективного розвитку фінансової системи держави. Основними результатами дослідження, що характеризують наукову новизну, є:

вперше:

– розроблено доктринальну модель гарантування фінансової безпеки держави в умовах глобалізаційних змін, яка ієрархічно поєднує п'ять рівнів формування фінансової безпеки держави (доктринальний, концептуальний, стратегічний, програмний та плановий), розв'язує проблему нечіткої ієрархічності у формуванні документів стратегічного планування, а також комплексно висвітлює стратегічні підходи та напрями, спрямовані на зміцнення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації, запровадження якої сприятиме формуванню континууму напрямів зміцнення фінансової безпеки держави, національних цінностей та інтересів у фінансовій сфері, затвердженої місії та візії майбутнього стану фінансової безпеки держави;

– обґрунтовано концепт зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізаційних змін, який сукупно враховує стрімкий розвиток фінтех і зміну умов функціонування сучасних фінансових систем світу та містить наступні напрями: колаборація традиційного фінансового сектору та фінтех-компаній; особливості фінансового регулювання та оподаткування операцій з криптовалютами; створення платформи P2P кредитування; використання можливостей технології блокчейн для ведення всіх державних реєстрів, формування платформи P2P взаємного захисту, що сукупно сприятиме збереженню інформації у фінансовому секторі, зниженню корупційної складової, кастомізації окремих страхових продуктів, елімінації суб'єктивності

та нівелюванню негативних аспектів централізованих систем обробки інформації, підвищенню транспарентності процесів у фінансовому секторі, зростанню довіри до держави та зміцненню її фінансової безпеки;

удосконалено:

– категорійний апарат системи фінансової безпеки держави у розрізі окремих понять («податкова безпека держави», «кібернетична безпека фінансового сектору», «фінансова безпека об'єднаної територіальної громади», «фінансова безпека регіону»), в основу яких покладено авторську позицію щодо трактування категорії «фінансова безпека держави», яка розглядається, на відміну від нині відомих, як умова функціонування фінансової системи держави, що кількісно оцінюються за допомогою узагальнення індикаторів стану грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, боргової безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз не спричиняє негативних процесів у даній системі та не обмежує створення сприятливих фінансових умов щодо розвитку, сприяє удосконаленню науково обґрунтованої термінології сек'юритології та розвитку економічної науки;

– системну таксономію фінансової безпеки держави та її місце у структурі національної безпеки держави, відповідно до якої, на відміну від наявних, на першому класифікаційному рівні розподілено фінансову безпеку на три підсистеми: безпека державних фінансів; безпека фінансового ринку та кібернетична безпека фінансового сектору, а на другому рівні в підсистемі безпеки державних фінансів окремо виділено податкову безпеку, що сприятиме ефективному нівелюванню системних загроз, викликаних глобалізацією та парадигмальними зрушеннями в економічній науці в умовах діджиталізації;

– декомпозицію категорії «фінансова безпека» відповідно до об'єкта захисту, яка доповнює класичний розподіл особливими структурними елементами «фінансова безпека об'єднаних територіальних громад» та «фінансова безпека об'єданого світового фінансового простору», що розуміється автором, на відміну від існуючих трактувань, як умови розвитку

глобальної фінансової системи, за яких наслідки глобалізації не спричиняють негативних процесів в інтеграційному процесі та не обмежують можливості створення сприятливих фінансових умов щодо розвитку світового фінансового простору, сприяють ідентифікації, якісній оцінці та гарантуванню передумов до забезпечення фінансової безпеки держав світу;

– підхід до виокремлення класифікаційних ознак чинників впливу на рівень фінансової безпеки держави, що, на відміну від нині вживаних (таких як джерело виникнення, стабільність та ступінь впливу, рівень значущості, зв'язок з іншими факторами, ступінь дослідження), доповнено специфічними ознаками, з-поміж яких: таксономія фінансової безпеки (фактори впливу на фінансову безпеку домогосподарств; суб'єктів господарювання; регіону; галузі; держави; об'єднаного світового фінансового простору); об'єкт спрямування та захисту (фактори впливу на фінансову безпеку державних фінансів; безпеку фінансового ринку; кібернетичну безпеку фінансового сектору); парадигмальна сутність (діджитал-фактори технологічних інновацій; недотримання рівноваги (економічної та соціальної));

– алгоритм побудови системи формування фінансової безпеки держави, який, на відміну від загальновідомих, складається з наступних іманентних йому етапів: узагальнення цільових орієнтирів (формулювання стратегічної мети; конкретизація поточних цілей; виділення пріоритетних завдань з урахуванням національних інтересів у фінансовій сфері); декомпозиція системи забезпечення фінансової безпеки держави (систематизація принципів забезпечення та оцінки вразливості; виокремлення функцій; конкретизація організаційної структури; узагальнення поняттєво-категорійного апарату); затвердження алгоритму дій (послідовних методів забезпечення фінансової безпеки, з-поміж яких: уточнення порогових значень індикаторів стану фінансової безпеки та методики їх розрахунку; моніторинг стану фінансової безпеки; аналіз чинників впливу; прогнозування дії чинників і загроз, значень індикаторів у перспективі; розроблення і реалізація заходів, спрямованих на забезпечення фінансової

безпеки держави на належному рівні); систематизація парадигми забезпечення фінансової безпеки держави у державній стратегії;

– алгоритм функціонування платформи P2P кредитування як стратегічного напрямку колаборації традиційного фінансового сектору та фінтех, що містить послідовність етапів співпраці між фізичними особами у процесі кредитування без залучення фінансових інститутів за допомогою онлайн-майданчику, запровадження якого, за умови ефективного фінансового державного регулювання такої діяльності, сприятиме залученню валютних коштів надлишкової ліквідності (інвестицій) у фінансову систему України, зміцненню національної валюти, формуванню альтернативи класичним формам банківського кредитування, підвищенню якості та швидкості обслуговування як приватних інвесторів, так і позичальників, зміцненню фінансової безпеки України;

– методологічний підхід до моніторингу стану фінансової безпеки регіонів України, який, на відміну від наявних, дозволяє оперативно аналізувати стан фінансової безпеки, визначати місце (ранг) регіону, яке він посідає серед всіх інших, виділяти проблемні компоненти забезпечення фінансової безпеки регіону за періодами дослідження, виокремлювати специфічні регіональні загрози та резерви з метою подальшого застосування цієї інформації у процесі зміцнення стану фінансової безпеки регіону. Запропонований підхід, на відміну від існуючих, оновлено математично доведеним переліком кількісних індикаторів для кожної з підсистем, виділених у процесі декомпозиції складової «фінансова безпека регіону», які безпосередньо формують базис і можливість оцінки задоволення фінансової захищеності та потреб усіх суб'єктів регіону та його фінансово-економічного розвитку, характеризуються сигнальною здатністю щодо рівня загроз фінансовій безпеці регіону, доступністю статистичних даних та придатністю до математичного та інших видів аналізу, висвітлення зміни явища або процесу у часі, однозначністю тлумачення, високою чутливістю до зміни регіональної економічної ситуації;

– підхід до переліку специфічних принципів побудови системи формування фінансової безпеки держави, який, на відміну від загальновідомих (принцип відкритості влади; відповідальності та підзвітності; субсидіарності; розвитку та адаптації; узгодженості та підпорядкованості; ефективності; міжнародної співпраці та інтеграції), доповнено наступними принципами: множинності моделей; інтегративних рівнів та біфуркації; інклюзивності розвитку; біхевіористичних аспектів, дотримання яких дозволить збільшити кількість альтернативних рішень, виділити взаємозв'язок між психологією соціального організму та рішеннями державного менеджменту у сфері фінансової безпеки, трансформувати зміцнення фінансової безпеки у суспільний прогрес;

набули подальшого розвитку:

– біхевіористичний підхід до формування та моніторингу стану фінансової безпеки держави, який розуміється автором як специфічний підхід до формування фінансової безпеки та перманентного спостереження за процесами і явищами, що відбуваються в системі її забезпечення, який базується на поведінкових та гендерних аспектах та вивчає процеси прийняття управлінських рішень з урахуванням ментальних, психологічних та емоційних особливостей з метою прогнозування та управління поведінкою учасників фінансових відносин, застосування якого сприятиме підвищенню ефективності формування та моніторингу стану фінансової безпеки держави, унеможливленню переважання особистих, регіональних або корпоративних інтересів над загальнонаціональними;

– теоретичні підходи до трактування категорії «фінансова глобалізація», яка, з урахуванням архітектоніки інтеграційних процесів у фінансовій сфері та відповідно до авторського бачення розглядається як складова економічної глобалізації й полягає в інтеграції національних фінансових систем у світові інститути та фінансові ринки через вільний рух капіталів, що відбувається на трьох рівнях управління: національний (у формі операцій злиття та поглинання); регіональний (у формі інтеграційних процесів національних

фінансових систем в регіоні); світовий (у формі розвитку об'єднаного світового фінансового простору);

– перелік показників безпеки системи оподаткування, яка розглянута як невіддільна частина безпеки державних фінансів, формування якого здійснювалося за принципами репрезентативності вибірки (здатності вибіркової сукупності відтворювати основні характеристики генеральної сукупності), інформаційної доступності (безперешкодного доступу до інформації для проведення санкціонованих операцій ознайомлення або модифікації з певною інформацією) та достовірності, яка сконцентрована у напрямі обрання показників, які найповніше характеризують безпеку системи оподаткування, що сприятиме розширенню напрямів моніторингу фінансової безпеки, підвищенню ефективності прийнятих управлінських рішень, спрямованих на зміцнення її стану;

– розроблено та апробовано методичний підхід до експрес-аналізу стану фінансової безпеки України, який характеризується можливістю оперативного аналізу, якісного прогнозування на основі скороченої кількості індикаторів, та, на відміну від нині вживаних, спирається на базові ідеї поліноміального алгоритму екстраполяції параметрів стохастичних систем та розроблену поліноміальну степеневу кореляційно-регресійну модель експрес-аналізу та прогнозування стану фінансової безпеки України, застосування якого сприятиме отриманню об'єктивних прогнозів.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробленні методико-прикладного забезпечення зміцнення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації, що підтверджується їх застосуванням у практичній діяльності установ:

– Фінансового управління Вознесенської районної державної адміністрації Миколаївської області (довідка №854/16-01 від 05.11.2019 р.), яким у процесі діяльності використано запропонований методичний підхід до оцінювання стану фінансової безпеки регіонів, що дозволяє оперативно визначати стан фінансової безпеки областей України, виокремлювати

специфічні для певного регіону загрози та резерви для подальшого застосування цієї інформації у процесі зміцнення стану фінансової безпеки регіону, та сформований перелік кількісних індикаторів у підсистемах фінансової безпеки регіону, які сигналізують про рівень загроз, характеризуються високою чутливістю до зміни економічної ситуації в регіоні, та, відповідно, можуть застосовуватись у процесі прийняття управлінських рішень у сфері фінансової політики регіону;

– АТ КБ ПриватБанк (довідка №NKNO1254-02 від 02.10.2019 р.), яким використано пропозиції щодо удосконалення методики оцінювання банківської безпеки України як невіддільної частини фінансової безпеки держави, з-поміж яких: систематичний перегляд коефіцієнтів вагомості для індикаторів стану банківської безпеки та розширення переліку методів, на основі яких вони визначаються, у напрямі зменшення інтенсивності використання суб'єктивних експертних оцінок на користь більш об'єктивних методів (ігрові методи; метод головних компонентів; методи моделювання тощо); застосування мультиплікативної форми інтегрального показника стану банківської безпеки замість адитивної форми; розширення методики нормування індикаторів стану банківської безпеки України шляхом застосування інших методів нормування індикаторів, які базуються на застосуванні еталонного коефіцієнта або граничних значень певних індикаторів у певному періоді дослідження;

– Головного управління ДПС у Миколаївській області (довідка б/н від 02.02.2020 р.), якою в процесі підготовки внесення на розгляд пропозицій щодо забезпечення формування державної податкової політики з метою удосконалення податкової системи України використано рекомендації щодо оновлення переліку показників стану безпеки системи оподаткування, сформованих за принципами: репрезентативності вибірки, тобто здатності вибіркової сукупності відтворювати основні характеристики генеральної сукупності, інформаційної доступності, а саме: безперешкодного доступу до інформації для проведення санкціонованих операцій ознайомлення або модифікації з певною інформацією та достовірності, яка сконцентрована у

напрямі обрання показників, що найповніше характеризують безпеку системи оподаткування;

– Виконавчого комітету Бериславської міської ради Херсонської області (довідка №634/15-01 від 23.10.2019 р.), якою прийнято до застосування рекомендації щодо методичного підходу до експрес-оцінювання стану фінансової безпеки;

– АТ «Райффайзен Банк Аваль» – біхевіористичний підхід до моніторингу банківської безпеки держави (довідка №634/15-01 від 23.10.2019 р.);

– Врадіївської районної державної адміністрації Миколаївської області – пропозиції автора щодо методичного підходу до оцінювання та прогнозування рівня боргової безпеки (довідка № 765/16-01 від 04.10.2019 р.)

Теоретичні та методологічні аспекти знайшли практичне відображення у навчальному процесі Миколаївського національного аграрного університету під час викладання дисциплін «Фінансова безпека», «Фінанси», «Податкова система» (довідка № 26-18/271 від 24.02.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням, висновки та пропозиції якого сформовані особисто автором. Опубліковані наукові праці містять головні рекомендації та висновки дисертаційної роботи, які висвітлюють власний погляд на проблему зміцнення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації, отримані автором особисто в процесі наукових досліджень та відображають його внесок у розвиток економічної науки. Із робіт, які опубліковані у співавторстві, використано виключно ті розробки, які є результатом особистих досліджень. Дисертація не містить матеріалів кандидатської дисертації.

Апробація результатів дослідження. Основні результати висвітлених у дисертаційній роботі досліджень оприлюднювались та обговорювались на науково-практичних конференціях різного рівня: Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Національне виробництво й економіка в умовах реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та

міжрегіональної інтеграції» (м. Кам'янець-Подільський, 30.10.2015); XII International Scientific and Practical Conference «Conduct of modern science-2016» (Sheffield, 30.11–07.12.2016); XII Mezinárodní Vědecko – Praktická Konference «Zprávy vědecké ideje-2016» (Praha, 27.10-05.11.2016); XII Международна научна практична конференция «Образование и Наука на XXI век – 2016» (Софія, 15-22.10.2016); Міжнародній науково-практичній конференції «Обліково-аналітичне і фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання» (м. Миколаїв, 23-25.11.2016); International Scientific-Practical Conference «Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization» (Klaipeda, 29.01.2016); I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Трансформація фінансової системи України: тенденції та перспективи розвитку» (м. Миколаїв, 20-21.11.2017); II Міжнародній науково-практичній конференції «Обліково-аналітичне і фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання: освітньо-наукові та виробничі засади» (м. Миколаїв, 22-24.11.2017); XIII Mezinárodní vědecko - praktická konference «Vědecký průmysl evropského kontinentu – 2017» (Praha, 22-30.11.2017); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ» (м. Херсон, 10.11.2017 р.); XII International scientific and practical conference «Areas of scientific thought – 2016/2017» (Sheffield, 30.12.2016-07.01.2017); III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти» (м. Ужгород, 19.11.2018); II Міжнародній науково-практичній конференції «Корпоративні фінанси: проблеми та перспективи інноваційного розвитку» (м. Київ, 12.10.2018); Simpozionului Științific Internațional «Perspectivele dezvoltării durabile a spațiului rural în contextul noilor provocări economice» (Chișinău, 29.03.2018); XIV Mezinárodní vědecko - praktická konference «Předné vědecké novinky - 2018» (Praha, 22-30.08.2018); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій

системі управління підприємством» (м. Полтава, 20.04.2018); Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегія і практика інноваційного розвитку фінансового сектору України» (м. Ірпінь, 20-22.03.2019 р.); VI Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні проблеми менеджменту та фінансів в сучасних глобалізаційних процесах» (м. Ірпінь, 14.03.2019); IV Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Модернізація фінансово-кредитної системи України» (м. Кривий Ріг, 20.03.2019); Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансова політика регіонального розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Житомир, 10-11.10.2019); PhD Symposium «Proceedings of the 15th International Conference on ICT in Education, Research and Industrial Applications. Integration, Harmonization and Knowledge Transfer» (Kherson, 12-15.06.2019).

Публікації. Основні результати та висновки проведеного дослідження опубліковані у 60 наукових працях загальним обсягом 40,9 умов. друк. арк. (особисто автору належить 34,8 умов. друк. арк.), з них 4 – монографії (1 – одноосібна обсягом 19,3 умов. друк. арк.); 25 статей – у наукових фахових виданнях України та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз; 3 статті – у наукових періодичних виданнях інших держав (з них 7 статей опубліковано у виданнях, які індексуються у міжнародних наукометричних базах даних Scopus або Web of Science Core Collection); 21 – у матеріалах конференцій; 7 – в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційну роботу викладено українською мовою на 552 сторінках друкованого тексту, із них обсяг основного тексту становить 425 сторінки. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, що містить 434 найменування та займає 44 сторінки, 30 додатків на 73 сторінках. Робота має 74 таблиці та 86 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

1.1. Економічна сутність фінансової безпеки як складової національної безпеки держави

Сучасні економічні реалії України в умовах глобалізації переконливо доводять, що з кожним роком посилюється вплив зовнішніх і внутрішніх загроз на рівень фінансової безпеки. Механізм її забезпечення характеризується слабкістю та неефективністю, що спричиняє необхідність підвищення загального рівня захищеності фінансової системи держави. Починаючи зі світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр., економічне життя більшості країн світу зазнало кардинальних змін: фондовий ринок характеризується затяжним падінням, комерційні банки – проблемами з ліквідністю. За оцінками Міжнародного валютного фонду, представленими у 2018 році [362], у 85 % країн, які відчули на собі негативний вплив кризи, обсяг виробництва і досі нижче тих рівнів, які були б досягнуті за прогнозними оцінками зростання виробництва відповідно до тенденцій докризового періоду.

В Україні доступ вітчизняних позичальників до світових фінансових ринків є ускладненим, доходи експортерів скорочуються [144, с. 266], національна валюта є нестабільною та не користується довірою суспільства, реальні доходи населення мають тенденцію до зниження.

Проблема висвітлення економічної сутності фінансової безпеки як складової національної безпеки України зумовила активні дискусії у роботах О. І. Барановського [13; 16; 15], М. М. Єрмошенка [84; 82], А. С. Марини [139; 140], Ю. М. Харазішвілі [324], Т. В. Давидюк [69], Н. С. Прокопенко [267], І. О. Губаревої [62] та інших авторів. Необхідно також зазначити, що наявну парадигму економічної думки неможливо схарактеризувати єдиною системою

підходів до ґрунтовного розкриття сутності дефініції «фінансова безпека держави», яка не отримала всеосяжного належного осмислення.

У сучасному розумінні епістемологія трактується як «теорія знання» або «знання про знання», більшість дослідників ототожнюють це поняття з гносеологією [318, с. 17]. Епістемологічні виміри фінансової безпеки держави як складової її національної безпеки містять питання сутності, категорійного устрою, природи економічного знання у безпековій сфері, функцій та структури.

На думку С. І. Лекаря, в умовах реалізації стратегії європейської інтеграції України як одного з напрямів глобалізації обумовлюється необхідність та важливість формування національної безпеки держави як системи заходів гарантування безпеки держави, особи та суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності, захисту національних інтересів держави, визначення стратегічних пріоритетів та цілей [129, с. 3-4]. Так, саме в умовах активізації співробітництва між країнами посилюється взаємозалежність держав, у т. ч. у фінансовій та економічних сферах, що спричиняє виникнення нових загроз та ризиків.

Безпекова проблема в економічному контексті отримала свій початок у Сполучених Штатах Америки 30-х років, коли світова криза фактично паралізувала економіку держави та надала поштовх до невідкладних реакцій, направлених на нівелювання загроз національній безпеці в економічній площині. У 1934 р. було створено Федеральний комітет з економічної безпеки [374], який, однак, був покликаний опікуватись переважно економічною безпекою приватних осіб, протистояти безробіттю, захищати їх від погіршення фінансового стану. На рівні держави економічна безпека розглядалась лише в деяких аспектах, таких як озброєння, економічне протистояння держав, пошук балансу між ефективністю та конкурентоздатністю економіки й структурою та обсягами витрат на оборону.

Як зазначає Д. Басс [17, с. 7], самостійного значення економічна безпека держави стала набувати після краху біполярного світу, що спричинило

виникнення зацікавленості науковців безпековою проблематикою в економічному сенсі. Західний підхід до окресленої проблематики характеризується відносно вузьким розумінням поняття «економічна безпека держави» як її захищеності від зловмисних, недружніх дій супротивника, від зовнішніх загроз.

По-перше, доцільно дослідити сутність категорії «безпека», яку, на думку В. М. Заплатинського [87, с. 96], необхідно розглядати як умови, в яких дія зовнішніх і внутрішніх чинників не призводить до негативних подій стосовно існування складної системи з урахуванням наявних уявлень, потреб і знань. Відповідно, «безпека» складної системи залежить від уявлень про негативні та позитивні події, сукупність яких сформована у суспільстві та науці. Враховуючи те, що економічна та фінансова системи – складні комплексні поняття, у структурі яких є інші складні системи, розуміння сутності цих категорій залежатиме від можливості прогнозування їх подальшого розвитку.

В Оксфордському тлумачному словнику [407] термін «безпека» трактується як «заходи, що вживаються для гарантування безпеки» або «свобода чи захист від небезпеки». В юридичній енциклопедії під ред. Ю. С. Шемшученка [339] безпека розглядається через комплекс її елементів: філософія (наукова теорія); політика; концепція або доктрина; стратегія і тактика забезпечення; суб'єкти забезпечення (інститути та організації); методи, засоби, способи забезпечення.

У роботі І. О. Губаревої [62] обґрунтовується, що сутність «безпеки» зводиться до стану захищеності від загроз певного об'єкта, в якому зберігається його цілісність, незалежність, розвиток та спокій [62, с. 16]. На нашу думку, співіснування в одному визначенні понять «розвиток» та «спокій» частково порушують його цілісність, адже спокій передбачає відсутність і негативних, і позитивних змін та зрушень, які необхідні для розвитку певного об'єкта.

У результаті аналізу з'ясовано, що термін «безпека» найчастіше співвідносять з певним об'єктом (системою, суспільством, особою, державою) та пов'язують з поняттями ризику, загроз, небезпеки.

У ДСТУ 2293-99 безпека розглядається як «стан захищеності особи та суспільства від ризику зазнати шкоди» [77]. У законі «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII зазначено, що національна безпека – це «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз», а до терміну «державна безпека» ще додано уточнення «невоєнного характеру» [259, ст. 1]. Однак, захищеність не є обов'язковою умовою безпеки, тому що лише частково впливає на її зміцнення через те, що об'єкт безпеки за умови відсутності загроз може перебувати у стані безпеки, відповідно, визначати сутність безпеки, спираючись на концепції захисту або захищеності, на нашу думку, є не досить обґрунтованою позицією.

Окремі автори трактують «безпеку» як «певний стан» [29; 243; 337], однак, надаючи загальне визначення досліджуваному поняттю, аналогічні трактування також є спірними, тому що безпеку не можна розглядати як певну якість людини чи системи або їх характеристику. Скоріш за все «стан певної системи», тобто її певну характеристику, доцільно визначати стосовно статичної системи, яка не враховує динамічність процесів взаємодії з внутрішніми процесами та зовнішніми умовами, тоді як «рівень безпеки системи» враховує зазначені фактори, відповідно, «стан певної системи» та «рівень її безпеки» є взаємопов'язаними поняттями.

Так, досліджуючи сутність поняття «безпека», доцільніше використовувати формулювання «умови функціонування системи», яке враховує взаємодію досліджуваної системи із зовнішнім середовищем та її внутрішні процеси.

Спираючись на наукову позицію В. М. Заплатинського [87, с. 94-95], узагальнимо припущення, на основі яких має формулюватися термін «безпека» (рис. 1.1).

Рисунок 1.1 – Система припущень, на яких формується поняття «безпека»

Джерело: представлено автором із застосуванням [87, с. 94-95]

Як влучно констатує Д. Басс [17, с. 5], у наявних підходах до представлення безпекових процесів відсутня системність, не вибудовано послідовної та логічної системи наукових знань, яка б віддзеркалювала фінансову безпеку в її багатовимірності, не сформовано систему наукових підходів та принципів щодо пізнання окресленої проблематики.

Національна безпека держави – складне поняття, невіддільною підсистемою якого є економічна безпека, яка переважно розглядається дослідниками як стан конкурентоспроможної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до загроз, і характеризує здатність економіки до збалансованого зростання [255].

У роботі І. О. Губаревої [62] сутність «національної безпеки» трактується як стан захищеності від загроз життєво важливих інтересів суспільства, особи та держави, в якому забезпечується їх розвиток та запобігання, своєчасне виявлення та нейтралізація загроз [62, с. 17].

Бурлуцький С. В. і Бурлуцька С. В. у своєму дослідженні [31, с. 16-21] аналізують проблему наявності певних логічних суперечностей у законодавчих

формулюваннях дефініцій «фінансова» та «економічна безпека». Автори звертають увагу, що законодавчий підхід базується на понятті «стану» у даний момент часу та певному набору властивостей досліджуваної системи, а також «стійкості», тобто здатності цієї системи ефективно відновлювати стан рівноваги.

Вважаємо дискусійною позицію авторів стосовно доцільності розуміння «фінансової безпеки держави» як системи, а не умови її функціонування. Так, система фактично є сукупністю її об'єктів та компонентів, властивості якої обумовлюються системою виконуваних функцій. Відповідно, умови функціонування системи (економічної або фінансової) є результатом реалізації її функцій та характеризують рівень безпеки цієї системи.

Погоджуємось із позицією авторів [31, с. 16-21] стосовно наявності певної незбалансованості у цільових настановах законодавчого підходу до визначень «національна», «економічна» та «фінансова» безпеки. Так, національна безпека має спрямованість на досягнення стану захищеності національних інтересів України [259], у дефініції поняття «економічна безпека» фігурує спрямованість на збалансоване та стає зростання [255], а «фінансова безпека» містить формулювання «стабільний соціально-економічний розвиток». Існує докорінна різниця між категоріями «розвиток» та «зростання». Якщо перше переважно спрямоване на кількісне збільшення обсягу ресурсів, то друге передбачає якісні покращення процесів, вдосконалення фінансових і матеріальних потоків.

На нашу думку, у процесі формулювання дефініцій «фінансова» та «економічна безпека» більш доречним є застосування поняття «розвиток», а не «зростання». Дуже часто, як зазначає Д. Басс [17, с. 6], теоретична наука і практика розглядають розвиток суспільства і людини відокремлено від безпекових проблем, ставлять перед ними різні завдання, однак, ця різновекторність має діалектичну єдність, враховуючи те, що саме безпека і розвиток є пріоритетними функціями життєдіяльності людини та суспільства, що призводить до розуміння необхідності системного сприйняття та

дослідження цих процесів. На наше переконання, розуміння безпекової проблеми виключно у контексті протистояння, захисту від загроз відбиває сутність «безпеки» неповною мірою. Кейбл В. називав такий підхід «геоекономікою», у межах якого міжнародні економічні відносини розглядаються як холодна війна, в якій успіх однієї держави обов'язково корелюється витратами інших [359].

Однією з перших держав, які розглянули поняття «економічна безпека» з іншого ракурсу, була Японія. Так, у Міністерстві зовнішньої торгівлі і промисловості цієї держави у 1982 році представлено аналітичну записку, в якій економічна складова поняття «безпека» розглядалась як стан захищеності економіки від загроз, що виникають у процесі впливу міжнародних факторів, переважно економічними, а не військовими засобами.

На 40-й сесії Генеральної Асамблеї ООН, яка відбулась у 1985 р., було затверджено низку важливих документів у сфері економічної та фінансової безпеки: резолюція A/RES/40/69 «Проект кодексу злочинів проти миру і безпеки людства», A/RES/40/94E «Всеосяжне дослідження концепцій безпеки», A/RES/40/173 «Міжнародна економічна безпека», в якій фактично затверджено поняття «економічна безпека» [381].

На думку І. О. Губаревої, економічна безпека – полісистемне явище, розвиток і генезис якого зумовлені необхідністю забезпечення відтворення економіки в умовах дії небезпек та загроз [62, с. 19]. У пострадянських країнах поняття економічна безпека розглядається науковцями, починаючи з 90-х років, у 1995 р. були затверджені Основні положення державної стратегії в галузі забезпечення економічної безпеки, у 1996 р. – Концепція економічної безпеки Російської Федерації.

В Україні одними з перших почали розглядати поняття «фінансова безпека» академік В. М. Геєць, який розумів фінансову безпеку як «стабільний розвиток фінансової системи країни та її стійкість до потенційно негативного впливу зовнішніх і внутрішніх шоків» [53, с. 64], М. М. Єрмошенко [82], О. І. Барановський [13]. Погляди українських дослідників, як і світові

дослідження у сфері фінансової безпеки, не характеризуються єдністю. На нашу думку, це в т. ч. обумовлено кардинальними змінами у державі, які були спричинені набуттям державою незалежності.

Барановський О. І. розглядає фінансову безпеку як важливу складову частину національної безпеки держави, що базується на незалежності, ефективності й конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери України, яка висвітлюється через систему критеріїв і показників її стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових і золотовалютних резервів; ступінь захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин, стан фінансових потоків в економіці, що характеризується збалансованістю і наявністю апробованих механізмів регулювання і саморегулювання [13].

На наш погляд, існують ситуації часткового ототожнення фінансової безпеки зі станом фінансово-кредитного сектору, коли поза увагою дослідників залишаються інші складові фінансової безпеки, у т. ч. бюджетна та боргова [236, с. 324-330].

Заслуговує на увагу підхід М. М. Єрмошенка, який зазначає, що фінансова безпека – це стан фінансової сфери держави, що характеризується збалансованістю та якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарства та населення [82; 84].

Фінансова безпека – це багаторівнева складна система, відповідно, у державній стратегії забезпечення фінансової безпеки має бути чітко окреслено об'єкти, засоби та напрями підтримання необхідного безпекового рівня всіх суб'єктів фінансових відносин. Рівень фінансової безпеки держави залежить від здатності державних органів: забезпечити стабільність платіжної системи та економічного розвитку держави; нейтралізувати або мінімізувати негативні наслідки фінансових криз, кібератак на фінансову систему; контролювати

рівень тіньової економіки, виведення капіталу з податкової системи держави та реального сектору економіки за кордон; здійснювати управління державним боргом держави, ефективно використовувати запозичення; запобігати злочинам у фінансовій сфері держави та інше.

Фінансова безпека є однією з найважливіших елементів економічної безпеки. Забезпечення необхідного рівня фінансової безпеки – основа виконання всіх пріоритетних завдань сучасної держави. На нашу думку, значущість формування фінансової безпеки як основної передумови ефективного функціонування України з часом тільки зростає, що підтверджується наступним:

- небезпечний рівень державного та гарантованого державою боргу, його загрозна структура та значне навантаження на бюджет держави у вигляді все більших сум, що витрачаються на його обслуговування;

- неконтрольований рівень тіньової економіки, активне функціонування систем виведення капіталу з податкової системи держави за кордон та «відмивання грошей», низький рівень податкової культури [236, с. 324-330];

- відсутність активного та результативного розвитку фондового ринку;

- невиконання бюджетів всіх рівнів, багаторазові коректування планових бюджетних показників, спричинені розладом загальної системи державних фінансів;

- нестабільна податкова політика держави, що негативно відбивається на інвестиційній активності на території України;

- безпрецедентно низький рівень довіри населення до фінансових установ держави;

- глобалізація фінансових процесів, стрімке формування потоків світових грошей, які фактично не контролюються національними урядами.

Авторський погляд на структуру фінансової безпеки України представлено на рис. 1.2.

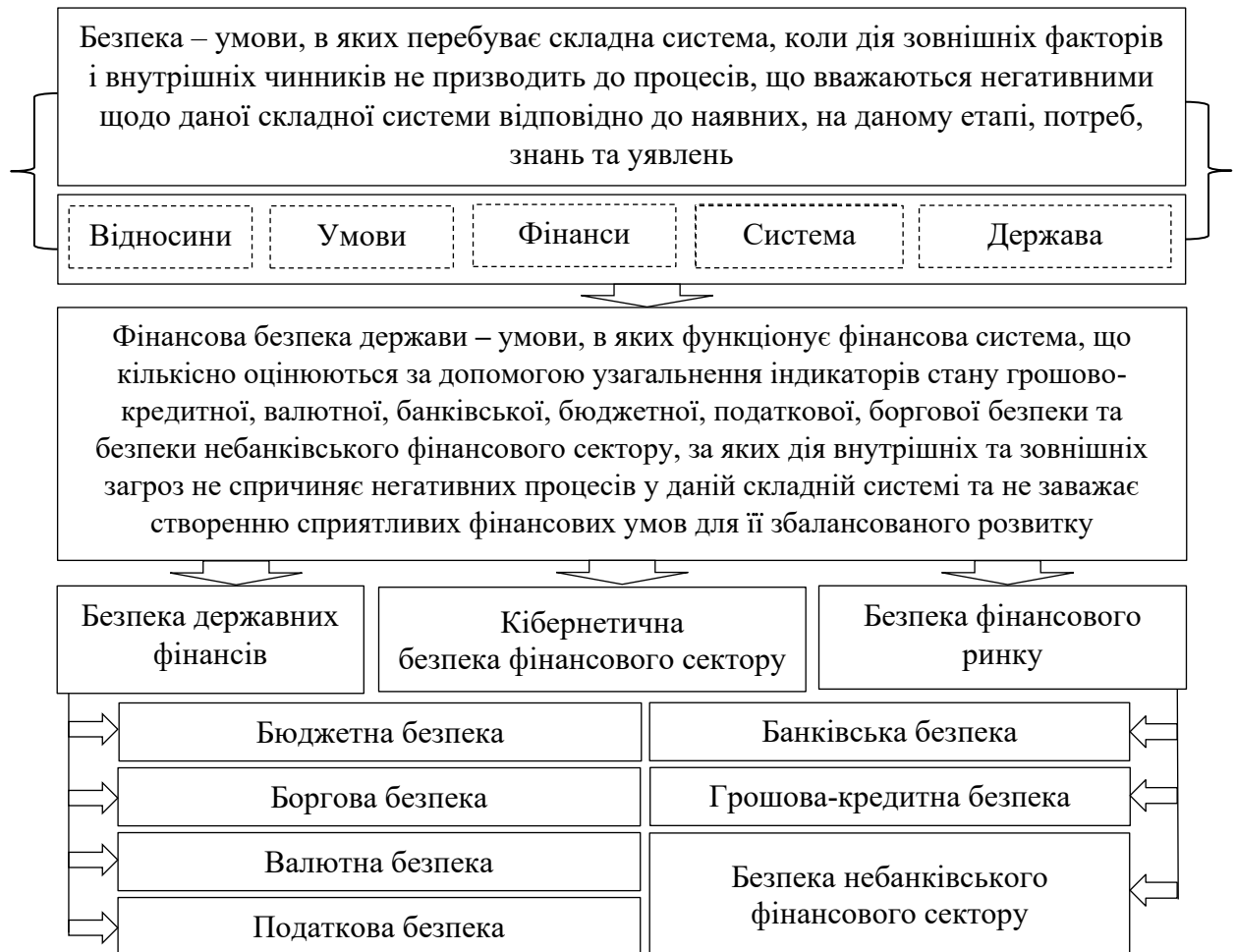

Рисунок 1.2 – Сутність та складові фінансової безпеки України

Джерело: удосконалено автором [214] на основі [339]

Поняття «економічної безпеки», підсистемою якої є фінансова безпека, вже стійко увійшло до офіційної законодавчої лексики, зайнявши важливе місце в економічних дискусіях.

Правову основу політики держави у сферах фінансової безпеки України становлять Конституція України [111], закон України «Про національну безпеку України» [259] та інші закони України, міжнародні договори, а також нормативно-правові акти, видані на виконання Конституції та законів України, в т. ч. Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері від 15.08.2012 р. № 569-р. [265].

У Конституції України [111] зазначено, що забезпечення інформаційної та економічної безпеки є справою всього народу та державною функцією.

Водночас, проаналізувавши статті Конституції, з'ясовано, що в основному законі України взагалі не згадується поняття фінансової безпеки.

Протягом 2003-2017 рр. основним законом у сфері національної безпеки був Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. № 964-IV [260], який втратив чинність на підставі закону № 2469-VIII від 21.06.2018 р. [259]. Зауважимо, що в законі [260] фактично була представлена структура національної безпеки України, яка складалась з безпек: у зовнішньополітичній сфері; в інформаційній сфері; у внутрішньополітичній сфері; у сфері державної безпеки; в економічній сфері; у науково-технологічній сфері; у сфері безпеки державного кордону та воєнній сфері України; у соціальній та гуманітарній сферах; у сфері цивільного захисту; в екологічній сфері. Крім того, для кожної із зазначених сфер національної безпеки було окреслено основні загрози.

В оновленому Законі України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII «Про національну безпеку України» [259] зазначено, що державна безпека охоплює захищеність територіальної цілісності, державного суверенітету, демократичного конституційного ладу, а також інших національних інтересів від загроз невоєнного характеру (потенційних та реальних), крім того, надається визначення «національної безпеки України», яке фактично повністю повторює попереднє поняття, однак, структура національної безпеки України чітко не представлена, що, на нашу думку, погіршує формування та реалізацію стратегії забезпечення окремих сфер національної безпеки.

Погоджуємось із думкою Д. Басса [17, с. 5-6], який звертає увагу на те, що чинне законодавство у безпековій сфері має тенденцію до змін, але є далеким від досконалості, так, науковці не мають можливості використати законодавчо затверджене поняття «фінансової безпеки», тому що у Законі України «Про національну безпеку України» [259] не приділено необхідної уваги фінансовій безпеці як важливій складовій системи національної безпеки. Тільки аналізуючи напрями політики держави у фінансовій сфері, можливо сформулювати висновок щодо виокремлення фінансової безпеки як окремої

складової економічної та, відповідно, національної безпеки держави. На нашу думку, для ефективного забезпечення фінансової безпеки, окрім виділених напрямів, необхідно сформувати окремий механізм забезпечення фінансової безпеки, виділити системоутворювальні складові її регулювання, систему контролю.

У правовому регулюванні відносин фінансової безпеки в Україні, на нашу думку, відсутній комплексний підхід, так, погоджуємось з думкою О. М. Підхомного, який стверджує, що проблема фінансової безпеки у національному законодавстві згадується надто загально, побіжно та поверхнево [183, с. 72].

В окремі періоди владні інституції намагались долучити науковців до формування законодавчої бази у сфері фінансової безпеки. Так, Міжвідомча комісія з питань фінансової безпеки Ради національної безпеки і оборони України доручила розробку проекту концепції фінансової безпеки Українському агентству фінансового розвитку, яке, у свою чергу, сформувало для реалізації цього проекту групу економістів на чолі з О. Барановським, яка представила необхідний проект [316], що протягом тривалого часу залишався лише науковою працею.

У концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері від 15.08.2012 р. № 569-р. [265] зазначено, що криза 2008-2009 рр. засвідчила вразливість фінансової системи України, а також її залежність від зовнішнього впливу. На нашу думку, що спирається на даних основних макроекономічних показників та динаміці індикаторів стану фінансової безпеки України, на даному етапі розвитку фінансова система України характеризується навіть більшим ступенем вразливості у порівнянні з кризовим етапом 2008-2009 рр. За таких умов набирає особливої ваги питання захисту національних інтересів України у фінансовій сфері.

Проаналізуємо інші правові акти, пов'язані з проблемою зміцнення фінансової безпеки України. Так, у Законі України «Про Раду національної безпеки і оборони України» зазначено, що координаційним органом з усіх

питань національної безпеки й оборони держави є Рада національної безпеки і оборони України [262], до функцій якої у сфері національної безпеки й оборони включаються: формулювання пропозицій Президентові України щодо реалізації політики (внутрішньої й зовнішньої); координація та контроль за функціонуванням органів виконавчої влади в умовах надзвичайного, військового стану та у мирний час.

У Стратегії національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» від 2007 р. [264] (втратила чинність у 2015 р.) було визначено сукупність принципів, пріоритетних завдань та цілей, а також механізми захисту інтересів суспільства, особи та держави від загроз. У 2012 р. було оновлено Стратегію національної безпеки України [264], однак, у 2015 р. (в умовах зміни фінансово-економічного простору та зовнішніх і внутрішніх загроз) і вона втратила чинність на підставі указу Президента від 26.05.2015 р. № 287/2015 [295], який затвердив оновлену Стратегію національної безпеки України, спрямовану на реалізацію визначених пріоритетів державної політики національної безпеки до 2020 року та комплексу реформ, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС і Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020».

Зазначимо, що комплексний підхід до інституційного розуміння дефініції поняття «фінансова безпека держави» містить не тільки визначення її місця у системі національної безпеки, але і систему взаємозв'язків з підсистемами нижчого та вищого рівнів. Як вірно зазначає проф. О. Власюк [45, с. 22], саме економічна безпека є базисом національної безпеки, а фінансова безпека, як один з її функціональних блоків, забезпечує виробничу основу інфраструктурними інститутами розподілу інвестиційних та фінансових ресурсів та є ключовим економічним гарантом стабільності.

Єрмошенко М. та К. Горячева зауважують, що базисом національної безпеки держави виступає економічна безпека [84, с. 41], структурним елементом якої є фінансова безпека.

У монографії М. Єрмошенка та К. Горячевої [84, с. 4] зауважується, що серед трьох основних причин економічної кризи в Україні дві залежать від стану фінансової безпеки держави та мають виключно фінансовий характер. Так, однією з основних причин є перевиробництво, про що свідчать низький рівень добробуту населення та одночасно переповнені магазини держави (у фактичних цінах за 2016 р. ВВП перевищив доходи населення на 395,6 млрд грн).

Погоджуємось із думкою В. П. Приходько [243, с. 8] стосовно того, що сприйняття фінансової безпеки як статичної категорії є помилковим, навпаки, кризові явища підтверджують, що досліджувана категорія має динамічну структуру, яка визначається її специфічними властивостями.

За цих умов важливою проблемою є розробка методологічних положень зміцнення фінансової безпеки України, вихідним базисом яких має стати визначення сутності категорійного апарату, ідентифікації її критеріїв та структури у глобальних викликах сучасності.

В економічній науці й практиці немає одностайного трактування категорії «фінансова безпека держави» та її складу, однак, найчастіше цю категорію трактують з трьох позицій: як «певний стан» [29; 82; 243; 255; 337; 316], як «рівень захищеності об'єкта від загроз» [14; 144; 293] або як «здатність його розвитку» [139; 53], також існують і інші погляди: як «сукупність компонентів фінансової системи...» [31], як «система, яка забезпечує стабільність...» [151], як «специфічний вид суспільно-економічних відносин...» [97], як «характеристика можливих наслідків конфлікту...» [183].

У рамках комплексного висвітлення термінологічного базису категорії «фінансова безпека держави» представимо етимологію цього поняття за допомогою узагальнення в таблиці 1.1 дефініцій, запропонованих вченими.

**Таблиця 1.1 Систематизація підходів до трактування сутності поняття
«фінансова безпека»**

№ з/п	Автор	Визначення
1	2	3
<i>Безпека як «певний стан» системи</i>		
1.	Приходько В. [243, с. 8]	Стан фінансової, грошово-кредитної, бюджетної, валютної, банківської й податкової системи, який може забезпечити ефективне функціонування держави, підтримуючи її економічну стійкість у глобальному середовищі
2.	Шлемко В., Бінько І. [337, с. 44]	Стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання
3.	Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [255]	Стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни
4.	Бударіна Н. [29, с. 77-78]	Стан фінансово-кредитної сфери держави, яка характеризується збалансованістю і якістю фінансових інструментів, стабільністю до внутрішніх і зовнішніх негативних факторів, здатністю забезпечити достатні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарювання
5.	Єрмошенко М. [82]	Стан фінансово-кредитної сфери держави, який характеризується збалансованістю і якістю системної сукупності фінансових технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, доступні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарювання і населення загалом – ефективне функціонування національної економічної системи і соціальний розвиток
6.	Фещенко В., Барановський О. [316, с. 1]	Стан захищеності життєво важливих (ключових) інтересів держави, регіонів, підприємницьких структур та громадян у фінансовій сфері від впливу широкого кола негативних чинників (загроз)
7.	Койло В. [108, с. 81]	Стан фінансової системи, який демонструє ступінь захищеності фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення суспільних потреб та виконання наявних зобов'язань, а також захищеність інтересів суб'єктів на усіх рівнях фінансових відносин від внутрішніх та зовнішніх загроз, а також забезпечує фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку та її стійкість до фінансових шоків
<i>Безпека як «рівень захищеності» системи від загроз</i>		
7.	Мелих О. [144, с. 267-268]	Захищеність фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; певний рівень фінансової незалежності, стабільності і стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів, що складають загрозу фінансовій безпеці

1	2	3
8.	Столяренко О., Лужецька І., Сорочинська М. [293, с. 305]	Одна з важливих складових економічної безпеки, яка забезпечує захищеність інтересів держави у фінансовій сфері (бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем) та її захищеність від внутрішніх та зовнішніх загроз
9.	Барановський О. [14, с. 3]	Ступінь захищеності фінансових інтересів; рівень забезпеченості суб'єктів усіх рівнів управління фінансовими ресурсами; стан складових фінансового ринку; якість фінансових інструментів і послуг; стан фінансових потоків в економіці, що дозволяє вважати її одним з найважливіших системоутворюючих елементів економічної безпеки держави
<i>Безпека як «здатність розвитку» системи</i>		
10.	Марина А. [139, с. 23]	Здатність фінансової системи держави та її складових елементів залучатися до світового фінансового простору для забезпечення динамічного розвитку фінансових відносин суб'єктів господарської діяльності як в середині країни так і за її межами, створення сприятливих умов та необхідних фінансових ресурсів для розширеного відтворення, економічного росту країни та підвищення добробуту населення із збереженням невразливості та стійкості для негативного, дестабілізуючого та руйнівного впливу факторів та чинників зовнішнього середовища
11.	Геєць В. [53, с. 64]	Стабільний розвиток фінансової системи країни та її стійкість до потенційно негативного впливу зовнішніх і внутрішніх шоків
<i>Інші підходи до трактування терміну «фінансова безпека держави»</i>		
12.	Бурлуцький С., Бурлуцька С. [31, с. 17]	Сукупність компонентів фінансової системи, спосіб взаємодії яких створює сприятливі фінансові умови для функціонування соціально-економічної системи
13.	Микитюк І. [151, с. 88]	Система, яка забезпечує стабільність фундаментальних фінансових відносин та пропорцій розвитку держави, які формують захищеність її фінансових інтересів
14.	Калач Г. [97]	Специфічний вид суспільно-економічних відносин, які виникають між державою та суб'єктами соціально-економічних відносин щодо забезпечення оптимального стану фінансової системи держави та захисту її національних інтересів в умовах функціонування глобальної фінансової системи
15.	Підхомний О. [183, с. 42]	Здатність уникати прояву загроз, що можуть спричинити фінансові втрати; рівень етики й компетентності її населення і, насамперед, посадових осіб у справі уникнення несправедливого та неефективного розподілу фінансових ресурсів; узагальнена характеристика можливих наслідків конфлікту інтересів учасників фінансових угод

Джерело: узагальнено автором на основі [14; 29; 31; 53; 82; 97; 139; 144; 151; 183; 243; 255; 293; 337; 316]

Вищенаведений огляд представлених трактувань поняття «фінансова безпека» надав можливість виокремити основні риси, завдяки яким формується досліджуване поняття і висловлюється авторський погляд на цю категорію.

Для конкретизації категорії «фінансова безпека держави» доцільно в т. ч. застосовувати специфічний метод дослідження текстомайнінг [62, с. 25], сутність якого полягає у пошуку нових знань про об'єкт у неструктурованих текстових масивах. Основними інструментами даного методу в сучасних умовах розвитку інформаційних технологій є: Statistica Text Miner, що дозволяє виокремити з інформаційного потоку необхідні дані та надалі їх структурувати; WordStat, яка базується на статистичному аналізі слів та дозволяє виділяти інформацію, розробляти таксономії та обробляти результати опитувань; TextAnalyst, що є засобом семантичного аналізу та пошуку в неструктурованих текстах; Businessobjects Text Analysis, що має потужні лінгвістичні можливостями з читання і розуміння текстів; AeroText; Attensity suite; Galaktika-ZOOM та інші.

Застосувавши можливості зазначеного програмного забезпечення, доцільно здійснити семантичний аналіз масиву інформації щодо визначень категорії «фінансова безпека держави» та сформуванню ієрархічну структурну модель його сутності, в якості якої може бути семантична мережа категорії «фінансової безпека держави» (рис. 1.3). Так, в цій семантичній мережі сукупно зібрано найбільш важливі та значущі терміни, які фактично узагальнюють змістовне навантаження досліджуваної категорії. Відповідно, число поряд з терміном (від 1 до 100) означає його змістову вагу, кількісне вираження ролі даного терміну для сутності загального поняття. Числа, які розміщуються на дугах семантичної мережі, свідчать про вагу зв'язку між даними категоріями, відповідно, чим більше число на дузі, тим суттєвіший зв'язок між поняттями. Відповідно до даної семантичної мережі у прямій залежності від категорії «Фінансова безпека держави» знаходяться словосполучення «безпека держави», «стан», «функціонування та розвиток», «збереження стійкості», «здатність» та «захищеність від загроз» відповідно.

Рисунок 1.3 – Семантична мережа категорії «фінансової безпека держави»

Джерело: представлено автором

Проаналізувавши сутність фінансової безпеки держави, удосконалено теоретичний підхід до трактування категорії «фінансова безпека держави», що, на відміну від наявних, розглядається як умови, в яких функціонує фінансова система держави, що кількісно оцінюються за допомогою узагальнення індикаторів стану грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, боргової безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз не спричиняє негативних процесів у даній складній системі та не заважає створенню сприятливих фінансових умов для її збалансованого розвитку [236, с. 324-330], що сприятиме удосконаленню науково обґрунтованої термінології та розвитку економічної науки.

Основні засади фінансової безпеки України, що включають правову основу державної політики у сфері фінансової безпеки, систему принципів державної політики у сфері фінансової безпеки України та фундаментальні національні інтереси України представлені на рис.1.4.

Зауважимо, що виходячи з обґрунтованого змісту визначення поняття «фінансова безпека», має формуватися перелік елементів фінансової безпеки, а саме:

- наукова теорія фінансової безпеки держави;
- інститути (національні та міжнародні) забезпечення фінансової безпеки на рівні держави;
- концепція і доктрина фінансової безпеки держави;
- стратегія і тактика забезпечення необхідного рівня фінансової безпеки;
- система індикаторів стану фінансової безпеки;
- аналітична інформація щодо стану фінансової безпеки;
- підходи до збору й обробки, узагальнення аналітичної інформації;
- обґрунтування доцільності рішень;
- нівелювання шахрайств на різних рівнях управління.

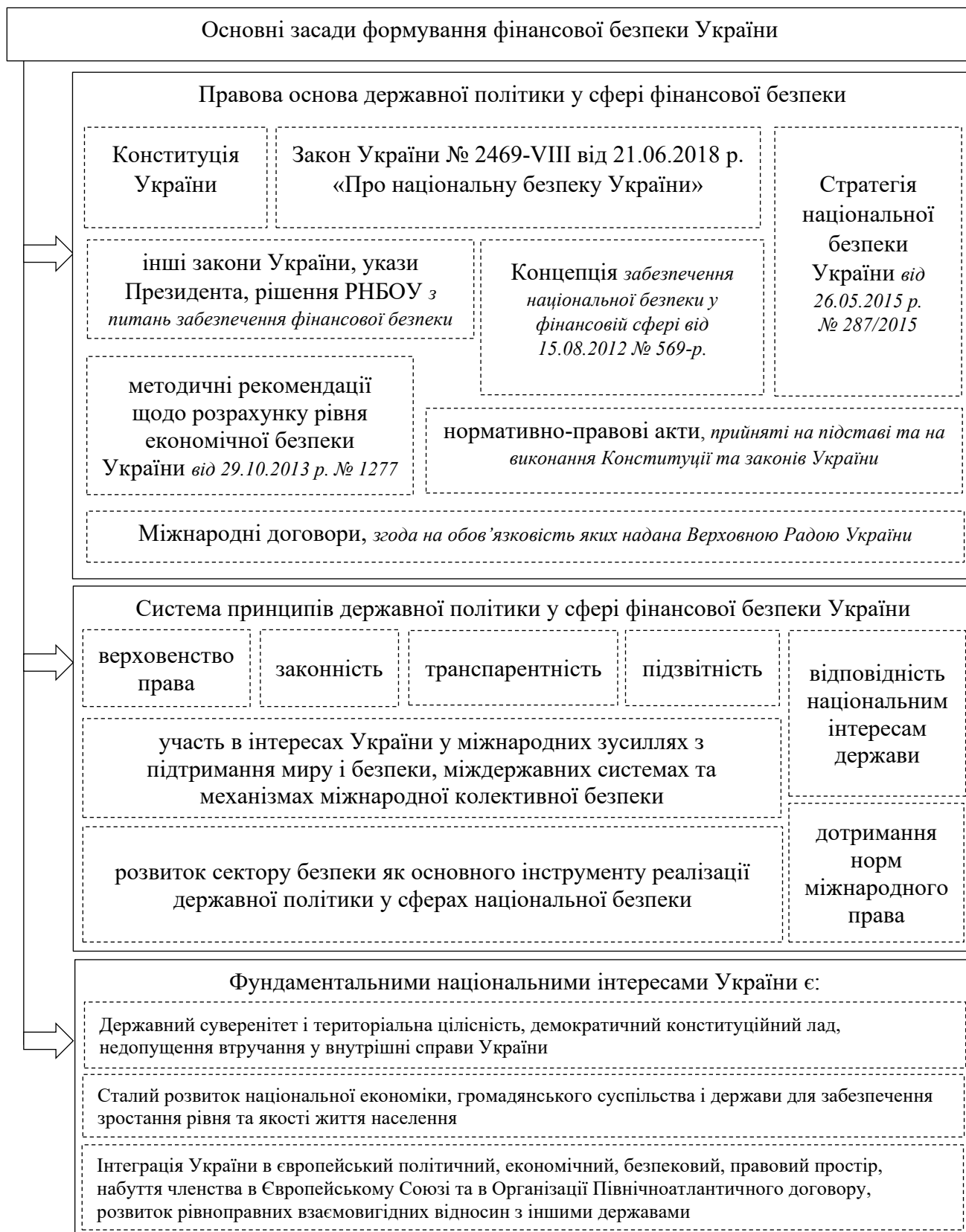

Рисунок 1.4 – Основні засади формування фінансової безпеки України

Джерело: узагальнено автором із застосуванням [259]

Проаналізувавши генезис нормативно-правового забезпечення фінансової безпеки, зроблено висновок, що в означених умовах для розвитку науки необхідно застосовувати синтез визначень «фінансової безпеки держави», системний підхід для розуміння сутності такого важко структурованого явища як безпека в її різновидових проявах: фінансовому, економічному, національному, переносити в правову площину творчий науковий потенціал з метою формування збалансованого системного правового підґрунтя, яке надасть можливість сформувавши ефективний механізм забезпечення фінансової безпеки держави.

Отже, у рамках комплексного висвітлення термінологічного базису категорії «фінансова безпека держави» та її етимологічного аналізу з'ясовано, що в економічній науці відсутнє загальноприйняте одностайне трактування досліджуваної категорії. Найчастіше її розглядають з трьох позицій: як «певний стан»; як «рівень захищеності об'єкта від загроз»; «здатність розвитку», однак, мають місце й інші погляди: «сукупність компонентів фінансової системи...», «система, яка забезпечує стабільність...», «специфічний вид суспільно-економічних відносин...», «характеристика можливих наслідків конфлікту...».

Обґрунтовано, що розуміння безпекової проблеми виключно у контексті протистояння, захисту від загроз відбиває сутність «безпеки» неповною мірою. Також фінансову безпеку недоречно розглядати як певну якість чи характеристику системи (її стан), такі визначення є характерними для статичних систем і не враховують динамічність процесів внутрішньої та зовнішньої взаємодії. Відповідно, аналізуючи сутність поняття «фінансова безпека держави», запропоновано застосовувати дефініцію «умови функціонування системи», яке враховує взаємодію досліджуваної системи із зовнішнім середовищем та складні внутрішні процеси.

Зауважено, що виходячи з обґрунтованого змісту поняття «фінансова безпека держави», має формуватися перелік елементів ефективного забезпечення фінансової безпеки, серед яких: наукова теорія фінансової безпеки держави; інститути (національні та міжнародні) забезпечення

фінансової безпеки; стратегія і тактика забезпечення фінансової безпеки; концепція і доктрина фінансової безпеки держави; система індикаторів стану фінансової безпеки; аналітична інформація щодо стану фінансової безпеки.

Проаналізовано сучасну конверсію чинного законодавства у безпековій сфері, яке і донині залишається далеким від досконалості (відсутність законодавчо затвердженого поняття «фінансової безпеки», не приділено необхідної уваги фінансовій безпеці як важливій складовій системи національної безпеки, відсутність сформованого механізму забезпечення фінансової безпеки, виділення системоутворювальних складових її регулювання, системи контролю). Правову основу політики держави у сфері фінансової безпеки України становлять: Конституція України, закон України «Про національну безпеку України» та інші закони України, міжнародні договори, а також нормативно-правові акти, видані на виконання Конституції та законів України, в т. ч. Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері від 15.08.2012 р. № 569-р.

1.2. Особливості та роль глобалізаційних процесів у фінансовій сфері

У сучасних умовах існують тенденції загострення конкурентної боротьби між країнами, зміни ролі держав як традиційної ключової ланки міжнародних відносин, посилення процесів міжнародного поділу праці. Поняття «глобалізація» є відносно новим та характеризується наявністю чималої кількості неоднозначних інтерпретацій та визначень. З однієї сторони глобалізація стає джерелом додаткової свободи та прогресу, формуючи зовнішній імпульс до здешевлення, збільшення кількості, асортименту та підвищення якості вироблених товарів, тоді як з іншої сторони, особливо для країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою глобалізація може спричинити поглинання сформованих ринків транснаціональними корпораціями (далі – ТНК), збільшення темпів відставання від розвинених

держав та розриву в доходах [222], відповідно, глобалізаційні процеси характеризуються одночасно як об'єднувальними наслідками, так і поляризаційними [215, с.89-96].

Окремі аспекти проблеми аналізу наслідків глобалізаційних процесів у фінансовій сфері розглядалися у працях П. Саблука, О. Білоруса, В. Власова [281], Л. Ковалю, С. Романчука, І. Фабрики [105], В. Микитася [150], О. Полуяктової [237], Чжунда Лі та Лу Лю [398], Лі Шен [422] В. Дятлова, Н. Бородаєнко, К. Положенцева [79], Г. Гронтковської, О. Рябої, А. Венцурик, О. Красновської [153], Є. Редзюка [272] та інших дослідників.

Так, з метою аналізу глобалізації як фактору впливу на формування фінансової безпеки держави, на нашу думку, доцільно розглянути етимологічні особливості цього поняття, що становить інтерес як з наукової, так і з практичної позицій [195].

Як зазначає О. І. Пономаренко [239, с. 104], лексема глобалізація походить від «globus» (земна куля) та, відповідно, «global» (глобальний). Надалі було утворено іменник «globalization» та дієслово «globalize». Одним із перших термін «глобалізація» було використано Маршаллом Маклюеном [135, с. 139-148], яким зазначено, що часові та просторові бар'єри долаються, перетворюючи земну кулю на віртуальне «глобальне село», завдяки засобам масової інформації. Автор оцінював глобалізацію як позитивне явище, яке є знаряддям впливу на національні мови та культури, джерелом культурної інтеграції.

Сорос Дж. зауважував, що на початку 1980-х рр. міжнародний капіталообмін суттєво прискорився, а ще через 10 років з крахом радянської імперії світові фінансові ринки стали глобальними [290, с. 16].

Глобалізаційні процеси призводять до певного єднання суб'єктів господарювання та окремих індивідів, ринків і держав, в результаті чого суб'єкти міжнародної економіки функціонують в єдиному економічному просторі, в якому кожна особу можна розглядати як потенційного покупця

будь-якого суб'єкта господарювання, а сукупність виробників товарів-аналогів перетворюється на потенційних конкурентів.

Так, прихильники глобалізації концентрують увагу на її позитивних наслідках, вважаючи, що глобалізація є джерелом прогресу та формування зовнішнього імпульсу до розширення асортименту, збільшення кількості та здешевлення товарів, робіт і послуг, збільшення темпів економічного зростання різних країн та ефективності функціонування їх економік і фінансових систем, підвищення загального рівня суспільного добробуту. Один з найбільших прихильників глобалізації Дж. Сорос вважав, що глобалізаційні процеси несуть світові виключно благо, багатство та додаткову свободу, акцентуючи увагу на соціальних і економічних перевагах єдиної світової системи [290, с. 4].

Популяризація терміну «глобалізація» та його введення в сучасну бізнес-лексику відбулись після виходу у 1983 р. наукової статті професора Теодора Левітта «Глобалізація ринків» [396]. На думку Р. Робертсона та Х. Хондкера глобалізацією є процес динамічного впливу сукупності чинників міжнародного значення на формування соціальної дійсності [277, с. 127-131].

На думку колективу авторів (В. В. Дятлова, Н. В. Бородаєнко, К. В. Положенцева), глобалізація – це процес світової політичної, економічної, релігійної та культурної інтеграції та уніфікації, в результаті якого кардинально змінюється структура світової економіки, формується інфраструктура геоекономіки [78, с. 18]. Крім того, автори звертають увагу на те, що результати глобалізації поляризовані щодо груп країн (розвинених і тих, що розвиваються).

Також існують думки, що виникнення глобалізації пов'язане, насамперед, з переселенням народів, а вже надалі – з формуванням економічних корпорацій, інформаційною революцією, активізацією міжнародної торгівлі, співпраці у сфері освіти й науки. Окремі дослідники характеризують глобалізацію як суто негативне явище, що спричиняє втрату ідентичності різними культурами та «розмиття» культур [195].

Ми погоджуємось з думкою С. В. Онищенко, який звертає увагу на те, що в сучасних реаліях розвитку світового господарства фінанси стають все дедалі глобалізованими [172, с. 51], однак, кількісно оцінити цей процес важко, що пояснюється відсутністю єдиного показника оцінки глобалізації фінансів.

Швейцарський економічний інститут за участю Федерального Швейцарського технологічного інституту вже протягом 16 років визначає індекс рівня глобалізації для країн світу, охоплених даним дослідженням, які надалі розташовуються в рейтингу [385], в якому зазначено місце держави серед інших держав дослідження на підставі спеціалізованих баз даних Міжнародного Валютного Фонду, Світового банку, Міжнародного телекомунікаційного союзу, Організації Об'єднаних Націй, інших статистичних інститутів та міжнародних організацій. У 2017 році дослідження охоплює 193 держави світу.

Так, KOF Index of Globalization (індекс рівня глобалізації країн світу) базується на економічних, політичних та соціальних аспектах глобалізації [222]. Зауважимо, що значення індексу рівня глобалізації країн світу, який є комбінованим показником інтеграційних масштабів певної держави у світовий простір, зростають, починаючи з 1970-х років, однак, особливий імпульс це зростання отримало разом із завершенням «холодної війни».

Індекс глобалізації базується на 24 базових індикаторах, що характеризують соціальні, економічні та політичні аспекти глобалізаційного процесу. Так, показники економічної глобалізації систематизують інформацію стосовно рівня міжнародної активності певної держави, обсягів її міжнародної торгівлі та інвестицій, торговельних потоків, тарифної політики, податків та обмежень у сфері міжнародної торгівлі.

Індикатори соціальної глобалізації узагальнюють інформацію щодо частки іноземного населення, рівня культурної інтеграції, міжнародних особистих контактів та обсягу телефонного трафіку, міжнародного туризму, транскордонних грошових переказів, поштових відправлень, розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури та інформаційних потоків.

Індикатори політичної глобалізації узагальнюють інформацію щодо членства держави в міжнародних організаціях, ратифікації міжнародних багатосторонніх договорів, участі в міжнародних місіях, кількості посольств й іноземних представництв в країні.

Так, індекс глобалізації визначається як сума проаналізованих груп індикаторів з коефіцієнтами вагомості 36 %, 39 % та 25 % відповідно. На рис. 1.5 представлена динаміка показників індексу глобалізації окремих країн світу за 1991-2015 рр. (зауважимо, що в дослідженні 2018 року представлені аналітичні показники за 2015 рік).

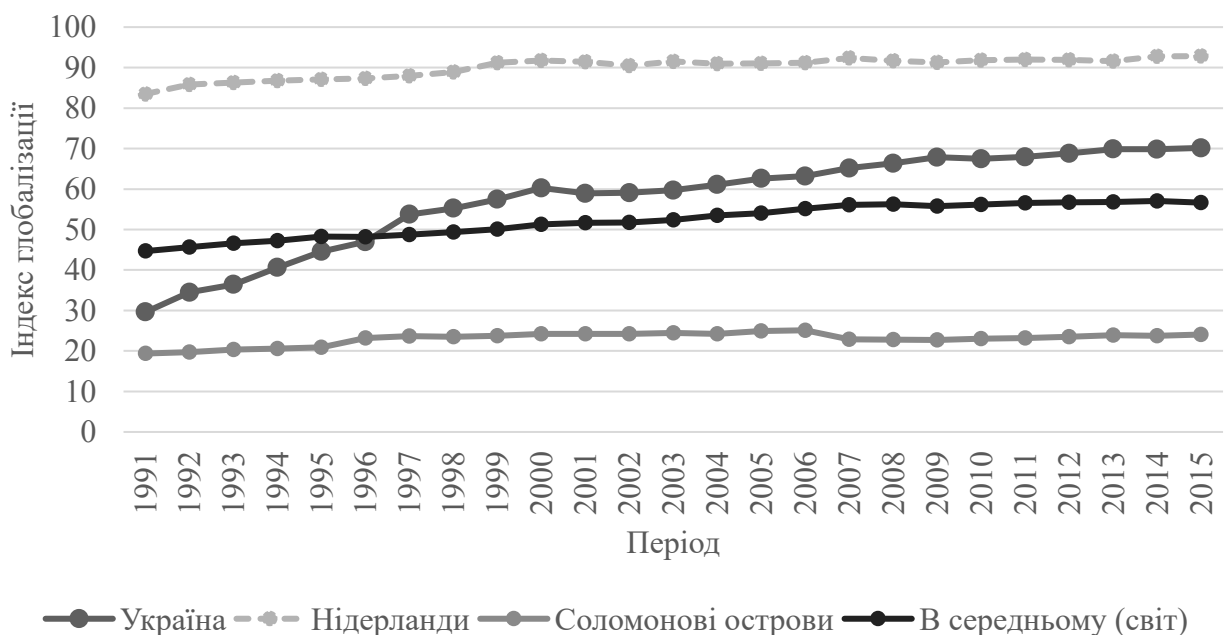

Рисунок 1.5 – Динаміка показників індексу глобалізації, 1991-2015 рр.

Джерело: узагальнено автором за даними KOF Index of Globalization (2018 рік) [385]

Так, аналіз динаміки показників індексу глобалізації (рис. 1.5) свідчить про те, що до 1996 р. показник Україні був нижчим за середній рівень у світі, однак, надалі темпи зростання даного індикатора зросли, що призвело до суттєвого перевищення значення індексу в Україні у порівнянні зі середньосвітовим рівнем [385]. На сьогодні найвищий рівень глобалізації зафіксовано у Нідерландах, тоді як найнижчий – у Соломонових островах.

У міжнародному рейтингу економічної свободи країн («2018 Index of Economic Freedom») [344], що формується «The Wall Street Journal» та фондом «Heritage Foundation», 180 досліджуваних країн розподіляються на 5 груп:

– держави з вільною економікою (free, індекс у діапазоні 80-100), серед яких: Сінгапур; Нова Зеландія; Швейцарія; особливий адміністративний район Гонконг; Австралія; Ірландія;

– держави зі здебільшого вільною економікою (mostly free, індекс у діапазоні 70-79.9), до якої включено 28 країн, серед яких: Люксембург; Швеція; Канада; Сполучені Штати Америки; Норвегія; Німеччина та інші;

– держави з помірно вільною економікою (moderately free, індекс у діапазоні 60-69.9), до якої включено 62 держави, серед яких: Румунія; Казахстан; Польща; Болгарія; Угорщина, Франція та інші;

– держави зі здебільшого невільною економікою (mostly unfree, індекс у діапазоні 50-59.9), до якої включено 63 держави, серед яких: Камбоджа; Молдова; Білорусь; Греція; Монголія; Україна (з індексом 51,9, місце 150 зі 180 країн) та інші;

– держави з абсолютно залежною економікою (repressed, індекс у діапазоні 40-49.9), до якої включено 21 держава, а саме: Нігерія; Судан; Чад; Північна Корея та інші.

У рейтингу [344] також зазначено, що загальна оцінка економічної свободи в Україні у 2018 р. зросла на 3,8 пункти у порівнянні з попереднім роком, що спричинено поліпшенням 8 з 12 показників економічної свободи. Однак, Україна займає останню позицію серед 44 країн Європи, 150 позицію серед 180 досліджуваних країн, відповідно, її загальна оцінка незалежності економіки від держави є нижчою за регіональні та середні показники. Звернено увагу на те, що в Україні був досягнутий прогрес у здійсненні реформ, однак, щоб зробити країну демократичнішою, успішнішою та прозорішою, необхідні боротьба з корупцією, приватизація державних підприємств, розвиток ринків капіталу та вдосконалення законодавчої бази.

Серед безумовних переваг глобалізації доцільно виділити: формування глобальної мережі інформації; логістичні та транспортні переваги; розвиток інвестиційного механізму та прискорення введення інновацій; участь країн у світовій торгівлі, що у своїй сукупності призводить до того, що світ стає взаємозалежним та взаємопов'язаним [195].

Недоліками глобалізації для країн, що розвиваються, є: суттєве зростання конкуренції між компаніями та країнами; різні умови праці для громадян різних країн; соціальна напруженість, викликана в т. ч. втратою робочих місць в розвинених країнах; погіршення стану навколишнього середовища внаслідок розвитку логістики та запуску нових виробничих одиниць; перенасичення світового ринку [195].

На нашу думку, глобалізаційні процеси спричиняють неоднозначний вплив на стан фінансової безпеки держави, що обґрунтовує необхідність враховувати потенційні виклики, спричинені глобалізаційними умовами, які можуть стрімко перерости в реальні загрози, а саме:

- зміна базових принципів фінансової безпеки;
- активізація відтоку інвестицій з реального сектору економіки;
- формування інфляційно-девальваційної спіралі;
- зростання державного боргу та посилення дефолтних ризиків;
- формування залежності національних фінансових процесів від світових фінансових криз інших країн;
- розширення діяльності транснаціональних компаній.

Так, в сучасній економічній науці немає єдиної думки щодо джерел виникнення глобалізації та оптимального визначення сутності цього феномена, відповідно, мають місце дискусії щодо інтерпретацій лексеми «глобалізація». На нашу думку, процес глобалізації, пов'язаний з транснаціоналізацією фінансових ринків, полягає у становленні єдиного взаємозалежного світу. Так, глобалізація є вигідною, перш за все, для країн-лідерів світової економіки, відповідно, характеризуючись дуальним впливом на рівень фінансової безпеки держави, вона, з одного боку, є вирішальним фактором активізації

зовнішньоекономічних відносин між державами, а з іншого, причиною їх економічної залежності [195].

У кризових умовах фінансової системи держави зростає конкуренція між країнами, яка суттєво впливає на рівень фінансової безпеки держави.

В економічному просторі чітко виокремлюються дві групи країн глобалізаційного процесу: лідери та держави периферії глобалізації. Враховуючи методика розподілу країн для цілей економічного аналізу ООН (розвинуті держави, держави з перехідною економікою та держави, що розвиваються), доцільно зазначити, що лідерами глобалізаційних процесів стають саме розвинені держави з ринковою економікою, в яких сконцентрована переважна частка технологічного та інтелектуального потенціалу, тоді як інші опиняються на периферії глобалізації [215, с.89-96].

Ми погоджуємось з думкою Г. Е. Гронтковської, О. І. Рябої, А. М. Венцурика та О. І. Красновської [153] стосовно того, що очікувана економічна та фінансова конвергенція внаслідок технологічних і інвестиційних переливів між державами справдилася лише частково. Так, зближення економік і фінансових систем відбувається між розвиненими державами з ринковою економікою, тоді як серед країн периферії глобалізаційних процесів економічної та фінансової конвергенції не відбувається.

Противники глобалізації зосереджують увагу на негативних наслідках глобалізаційних процесів економіки, в т. ч. у контексті зміцнення фінансової безпеки держав. Вони переконані, що глобалізація створює додаткові зовнішні ризики. Так, академік НАН України О. Г. Білорус стверджує, що глобалізація відтворює світову бідність [21, с. 11]. Для держав-лідерів глобалізації характерні наступні ризики: загрозливий рівень нелегальної еміграції з країн, що розвиваються; посилення конкуренції між розвиненими країнами; фінансова допомога та підтримка країн периферії глобалізаційних процесів; міжнародний тероризм.

На нашу думку, для держав периферії глобалізаційних процесів формування додаткових зовнішніх ризиків рівню їх фінансової безпеки носить

більш загрозливий характер у порівнянні з країнами-лідерами та проявляється у: вірогідності подальшого відставання у темпах економічного розвитку від розвинених держав; поглинанні сформованих ринків ТНК; фінансовій залежності від міжнародних фінансових організацій, які здійснюють суттєвий вплив на формування їх фінансової політики. Так, у державах периферії глобалізаційних процесів через формування якісно нового середовища розвитку формування додаткових зовнішніх ризиків може суттєво погіршитись рівень їх фінансової безпеки.

Сорос Дж., який називав себе прихильником глобалізаційних процесів, зауважував, що недостатньо ресурсів виділяється на виправлення недоліків глобалізації, внаслідок чого прірва між бідними та багатими продовжує розширюватись. Автор зазначав, що 1 % найбагатших людей отримує однаковий обсяг доходу з 57 % найбідніших людей світу [290, с. 25]. У доповіді про нерівність у світі 2018 р. зазначається, що економічна нерівність у світі є широко поширеним, багатогранним явищем, яке має належним чином відстежуватись, для боротьби з ним мають прийматися заходи, адже воно може привести до політичних, економічних і соціальних катастроф [434, с. 4]. Крім того, в доповіді звертається увага на те, що в останні десятиліття збільшення нерівності в доходах відбувається різними темпами майже у всіх регіонах світу. На думку авторів, значна різниця в рівні нерівності доходів між країнами підкреслює важливу роль національної політики [434, с. 5].

У 2016 р. регіоном з найвищим рівнем нерівності був Близький Схід із часткою національного доходу, що припадала на 10 % найбагатших осіб, становила 61 %. Аналогічний показник в Європі становив в середньому 37 %, в Китаї – 41 %, в Росії – 46 %, в США, Канаді – 47 %, близько 55 % – в Бразилії, Індії та Африці (рис.1.6).

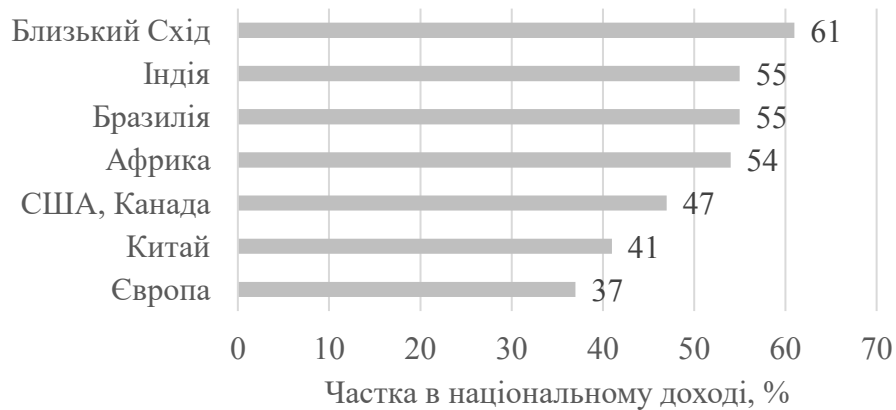

Рисунок 1.6 – Частка 10% найбагатших громадян держави/регіону у національному доході, 2016 р.

Джерело: систематизовано автором на підставі даних [434]

Зауважимо, що після 1980 р. нерівність в доходах зростала нерівномірно: швидше в Північній Америці, Індії, Китаї й повільніше в Європі, що підтверджує факт того, що негативні наслідки глобалізаційних процесів більше проявляються в країнах периферії глобалізації. Аналізуючи тенденції зміни нерівності в доходах між жителями планети, зазначимо, що в останні десятиліття на 1% осіб з найвищими доходами припала вдвічі більша частка цього зростання у порівнянні з 50% найбідніших [434, с. 9]. Найнижчий темп зростання доходів зафіксовано для осіб, які отримують середній рівень доходів.

Економічна нерівність переважно визначається нерівномірним розподілом капіталу. Після 1980 р. практично в усіх країнах відбувалося перетікання власності з державного сектору в приватний, що суттєво обмежує державні можливості боротьби з нерівністю, крім того, у разі збереження наявних тенденцій економічна нерівність у майбутньому продовжить рости.

Боротьба з економічною нерівністю у світі вимагає кардинальних змін у податковій політиці, корпоративному управлінні, політиці в галузі визначення заробітної плати та освіти, прозорості даних.

Крім того, всі держави внаслідок глобалізаційних процесів мають вчасно реагувати на макроекономічні ризики, до яких доцільно віднести наступні: негативний вплив світових фінансових шоків та криз, структурні зрушення у світовій економіці.

Узагальнюючи вищесказане, зауважимо, що проаналізовані наслідки глобалізаційних процесів економіки розподіляються між країнами-лідерами та країнами периферії глобалізаційних процесів неоднаково, так, представимо ключові позитивні та негативні наслідки глобалізаційних процесів економіки у контексті зміцнення фінансової безпеки держави (рис. 1.7).

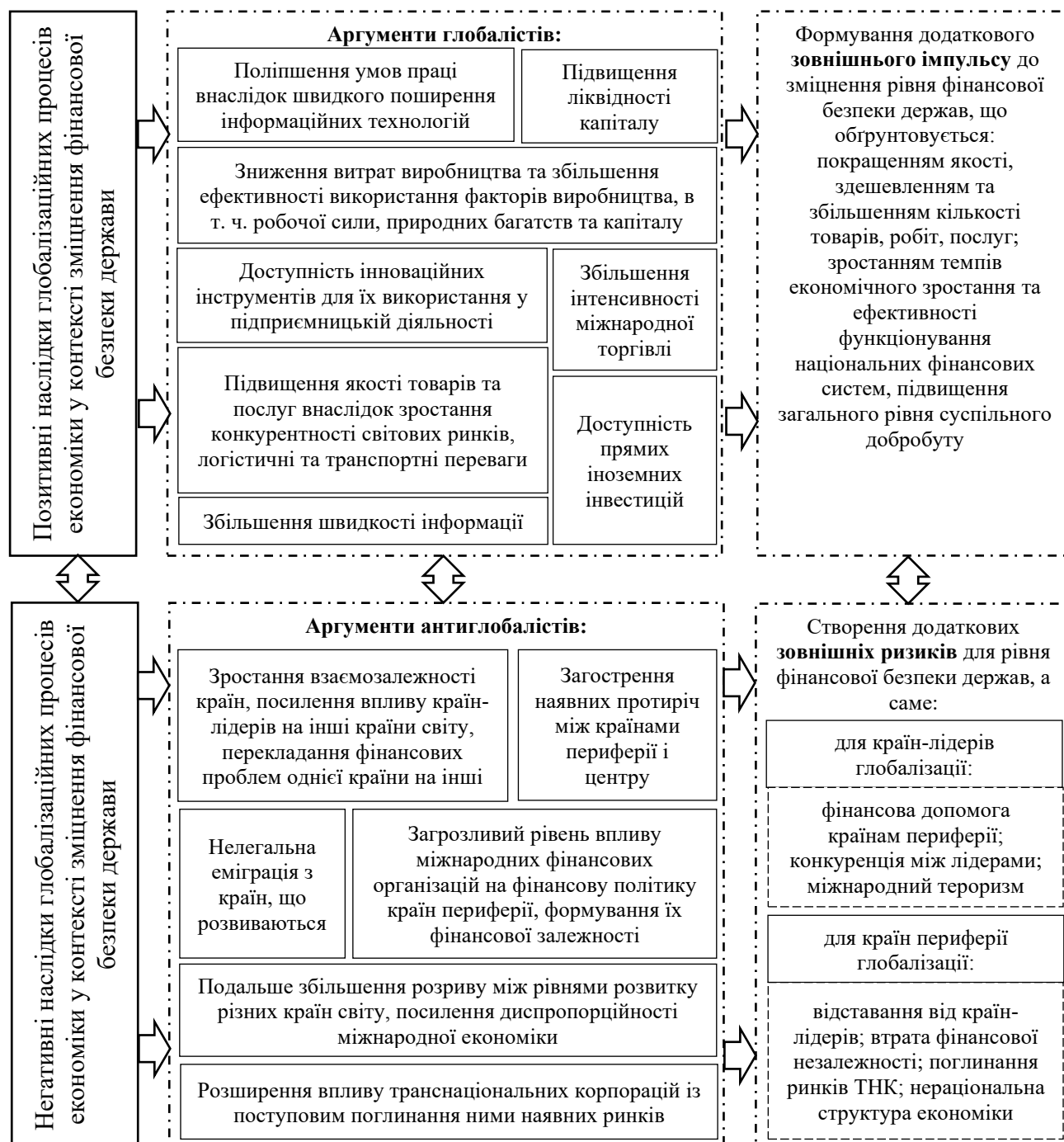

Рисунок 1.7 – Архітектура наслідків глобалізаційних процесів економіки у контексті впливу на рівень фінансової безпеки держав

Джерело: систематизовано автором із використанням [79; 153; 298]

Проаналізувавши архітектуру наслідків глобалізаційних процесів економіки (рис. 1.7), зазначимо, що нерівномірний розподіл позитивних та негативних наслідків глобалізації серед країн-лідерів та периферії вимагає виокремлення основних переваг і недоліків глобалізації з їх розподілом між групами країн (розвинуті держави, держави з перехідною економікою та держави, що розвиваються), які представлені у табл. 1.2.

Таблиця 1.2 Декомпозиція переваг і недоліків глобалізації для різних груп країн світової економіки

Група держав	Переваги	Недоліки
Розвинуті держави з ринковою економікою	лібералізація ринків ресурсів спричиняє спрощення доступу до дефіцитних або дешевих ресурсів інших країн	мінімізація податкових надходжень внаслідок застосування офшорних зон
	лібералізація інвестиційних режимів призводить до експансії капіталів на ринки інших держав з підвищенням ефективності його використання	важко контрольовані процеси нелегальної еміграції призводять до суттєвого загострення фінансових та соціальних проблем
	внаслідок лібералізації міжнародної торгівлі збільшення обсягів зовнішньої торгівлі, розширення ринків збуту	внаслідок міждержавних переливів капіталу спричиняє зменшення рівня керованості фінансового сектору
	доступність інноваційних інструментів	активні міграційні процеси та відкритість ринків сприяють розвитку міжнародного тероризму
Країни з перехідною економікою та держави, що розвиваються	залучення іноземних інвестицій	вилучення з країн дефіцитних та дешевих ресурсів
	збільшення доходів виробників та бюджетів внаслідок розширення ринків збуту	фінансові проблеми виробників і галузей економіки через їх низьку конкурентоспроможність
	запровадження новітніх технологій, досвіду розвинених держав	безробіття, зниження рівня життя, соціальна напруженість
	покращення якості та розширення асортименту товарів і послуг, підвищення ефективності виробництва, зниження цін внаслідок підвищення конкуренції	закріплення сировинної спеціалізації країн залежність від зовнішньоекономічної кон'юнктури нівелювання традицій та звичаїв, втрата національної самобутності

Джерело: систематизовано автором із використанням [79; 153; 298]

На нашу думку, глобалізаційні процеси доцільно розглядати як імперативні процеси, що є вимогою часу. Негативні наслідки глобалізаційних процесів економіки, в т. ч. у контексті підтримання гідного рівня фінансової безпеки держави, мають бути враховані державами. Крім того, саме глобалізація призводить до того, що державам важко обирати особливий чи унікальний шлях розвитку, ізолювати себе від світових технологій та практик, ухилятися від загальних інтеграційних процесів.

Необхідно також зазначити й те, що одним з важливих наслідків глобалізаційних процесів, який було виявлено лише за результатами світових економічних та фінансових криз, є превалювання фінансового над реальним сектором, яке відбувається внаслідок міжнародної мобільності та переливів капіталів. Так, темпи зростання фінансових ринків та реального виробництва є асинхронними, а залежність від нестабільних міжнародних фінансових ринків призводить до ускладнення проведення стабілізаційної політики в державах. Монетарна політика держав потребує особливої уваги, враховуючи те, що фінансову кризу та стрімкий відплив фінансового капіталу може спричинити зниження рівня процентної ставки, на який впливає зміна грошової маси. Саме розширення можливостей переливу капіталів в офшорні зони стає однією з причин ймовірного скорочення податкових надходжень та, відповідно, кардинального коректування статей бюджету.

На нашу думку, в країнах з перехідною економікою та країнах, що розвиваються, протидія глобальним економічним та фінансовим кризам не повинна вичерпуватися виключно механізмами національного регулювання. Необхідно створення наднаціональних інститутів та механізмів регулювання та об'єднання зусиль світової спільноти.

Одним із важливих глобалізаційних сегментів є фінансова сфера, яка з кожним роком здійснює все сильніший вплив на міжнародний економічний простір. Сорос Дж. звертав увагу на те, що суттєвою ознакою глобалізаційних процесів є вільний рух фінансового капіталу, який фактично підриває здатність держав контролювати економіку [290, с. 17].

Фінансова глобалізація – окрема форма глобалізації, сутність якої полягає у вільному русі капіталів, формуванні міжнародної системи регулювання фінансів, функціонуванні світового ринку, реалізації глобальних фінансових стратегій транснаціональних банків і ТНК [336].

У своєму дослідженні Є. В. Редзюк звертає увагу на те, що на глобальному рівні система фінансових ринків, починаючи з 1980 р., функціонує на постійній основі [272, с. 48-49]. Отримала розвиток міжнародна фінансова мережа, що об'єднала та зміцнила зв'язки між світовими фінансовими центрами: Цюріх, Париж, Лондон, Франкфурт, Амстердам в Європі; Чикаго і Нью-Йорк в Америці; Сінгапур, Токіо в Азії, що фактично означає фінансову трансформацію, яка полягає у міжнародній фінансовій інтеграції, глобальній ролі світових фінансових установ та розвитку фінансових інновацій. Пізніше до міжнародної світової фінансової мережі приєднувались фінансові центри країн периферії глобалізаційних процесів, що сприяло зміні значення фінансового сектору у світовій економіці.

Примостка Л. О. та О. О. Чуб зауважують, що важливою подією у процесі фінансової глобалізації є запровадження євро як єдиної валюти країн-учасників Європейського Союзу, що суттєво змінило європейську валютну та грошову систему [241, с. 174], а також місце європейських фінансових ринків у світовій валютно-фінансовій системі.

Враховуючи швидкі темпи глобалізаційних процесів у фінансовому секторі, звертаємо увагу на те, що категорія «фінансова глобалізація» розуміється дослідниками по-різному (як процес, як політика, як ідеологія, як рівень взаємозв'язку між державами), що надалі призводить до виникнення дискусійних питань щодо характеристики досліджуваної категорії та її оцінки.

Розглянемо трактування поняття «фінансова глобалізація» різними дослідниками (табл. 1.3).

Таблиця 1.3 Узагальнення наукових поглядів на трактування категорії
«фінансова глобалізація»

Автор	Визначення категорії «фінансова глобалізація»
Міжнародний валютний фонд (МВФ) [91]	Це ступінь взаємозв'язку країн через взаємне трансграничне володіння фінансовими активами
Бандурка О., Глущенко В., Глущенко А. [9]	Об'єктивний процес, що закономірно витікає з досягнутого рівня продуктивних сил, сучасних технологій у виробництві, інших сферах діяльності і спрямований на створення загальної міжнародної взаємозалежності країн, фірм і людей в межах відкритої системи фінансових зв'язків.
Линенко А., Герценок Є. [131]	Ключовий процес розвитку світової економіки кінця ХХ – початку ХХІ ст., наслідком якого стала нова якість економічних зв'язків, яка дозволяє називати глобальну економіку принципово новим явищем, яке не мало аналогів в економічній історії
Макушкін О. [136]	Ідеологія, політика і практика об'єднання національних грошових систем шляхом їх заміщення «світовими грошима»
Ніколаєв А. [167]	Процес, який є складовою частиною загального процесу глобалізації, спрямований на формування єдиного фінансового ринку, що протікає на основі зростання міжнародного руху фінансового капіталу
Примостка Л., Чуб О. [241]	Процес об'єднання в єдину світову систему всієї сукупності міжнародних фінансових відносин та національних фінансових ринків з подальшим їх перетворенням у єдиний світовий фінансовий простір
Редзюк Є. [272]	Складова загального процесу глобалізації, здатна впливати на міжнародну економіку через посередництво між країнами, ТНК і транснаціональними банками, а також така, для якої характерним є швидкий обіг приватного руху капіталу у світі
Фіртуні Л. [317]	Процес створення оптимальних умов існування фінансових ідеологічних груп
Хомініч І. [327]	Один із процесів глобалізації, який розуміють як вільний та ефективний рух капіталів між країнами і регіонами, функціонування глобального ринку, формування системи наднаціонального регулювання міжнародних фінансів, реалізацію глобальних фінансових стратегій ТНК і транснаціональних банків
Чуб О. [330]	Процес об'єднання в єдину світову систему всієї сукупності міжнародних фінансових відносин
Шмуклер С. [421]	Інтеграція внутрішніх національних фінансових систем у міжнародні фінансові ринки та інститути

Джерело: узагальнено автором на основі [9; 91; 131; 136; 167; 241; 272; 317; 327; 330; 421]

Так, проаналізувавши наявні наукові погляди на трактування категорії «фінансова глобалізація», представимо авторське бачення дефініції, яке в т. ч.

враховує архітектоніку інтеграційних процесів у фінансовій сфері, а саме: фінансова глобалізація – це складова глобалізаційних процесів, що полягає в інтеграції національних фінансових систем у світових інститутах та фінансових ринках завдяки вільному руху капіталів, що відбувається на трьох рівнях прояву: національний (у формі операцій злиття та поглинання); регіональний (у формі інтеграційних процесів національних фінансових систем в регіоні); світовий (у формі розвитку об'єднаного світового фінансового простору).

Примостка Л. та О. Чуб зазначають, що однією з передумов активізації інтеграційних процесів став розвиток баз даних, інформаційних і глобальних комп'ютерних систем, що спрощують процес торгівлі цінними паперами (*Euroclear, Cedel, Nasdaq*), здійснення платежів (*Swift*), доступ до інформації про стан фінансових ринків (*Bloomberg, Reuter, Data-Stream*) [241, с. 174].

Отже, дослідивши архітектоніку наслідків глобалізаційних процесів у фінансовій сфері, зроблено наступні висновки:

1. Проаналізовано, що в економічному просторі виокремлюються дві групи країн глобалізаційного процесу: лідери (розвинені держави з ринковою економікою, в яких сконцентрована переважна частка технологічного та інтелектуального потенціалу) та держави периферії глобалізації.

2. Узагальнено ключові позитивні та негативні наслідки глобалізаційних процесів економіки у контексті зміцнення фінансової безпеки держави, які, з одного боку, формують додатковий зовнішній імпульс до зміцнення рівня фінансової безпеки держав, що обґрунтовується: покращенням якості, здешевленням та збільшенням кількості товарів, робіт, послуг; зростанням темпів економічного зростання та ефективності функціонування національних фінансових систем; підвищенням загального рівня суспільного добробуту, а з іншого, створюють додаткові зовнішні ризики.

3. Доведено, що для держав периферії глобалізаційних процесів формування додаткових зовнішніх ризиків рівню їх фінансової безпеки (відставання від країн-лідерів; втрата фінансової незалежності; поглинання ринків ТНК; нераціональна структура економіки) носить більш загрозливий

характер у порівнянні з країнами-лідерами. Для держав-лідерів глобалізації характерні наступні ризики глобалізації: загрозливий рівень нелегальної еміграції з країн, що розвиваються; посилення конкуренції між розвиненими країнами; фінансова допомога та підтримка країнам периферії глобалізаційних процесів; міжнародний тероризм.

4. Обґрунтовано, що на нівелювання негативних наслідків глобалізації виділяється недостатньо ресурсів, внаслідок чого прірва між бідними та багатими продовжує розширюватись, що вимагає кардинальних змін у податковій політиці, політиці в галузі визначення заробітної плати та освіти, корпоративному управлінні, прозорості даних.

5. Запропоновано авторське визначення категорії «фінансова глобалізація», яке в т. ч. враховує архітектуру інтеграційних процесів у фінансовій сфері, а саме: фінансова глобалізація – це складова глобалізаційних процесів, що полягає в інтеграції національних фінансових систем у світових інститутах та фінансових ринках завдяки вільному руху капіталів, що відбувається на трьох рівнях прояву: національний (у формі операцій злиття та поглинання); регіональний (у формі інтеграційних процесів національних фінансових систем в регіоні); світовий (у формі розвитку об'єднаного світового фінансового простору).

6. Проаналізовано міжнародний рейтинг економічної свободи країн («2018 Index of Economic Freedom»), в якому Україна займає останню позицію серед країн Європи та 150 позицію серед 180 досліджуваних країн та включена до групи країн зі здебільшого невилною економікою, а також індекс рівня глобалізації для країн світу (KOF Index of Globalization), який базується на 24 індикаторах в економічній, політичній та соціальній сферах глобалізації.

1.3. Методологічні засади систематизації фінансової безпеки держави

Проблемам висвітлення структури економічної та фінансової безпеки держави, як зазначає Д. Басс [17, с. 8], притаманний плюралізм думок, однак,

сучасні дослідники є одноставними в тому, що безпека фінансова є важливою складовою економічної безпеки. Так, фінансова система держави є важливим компонентом економіки держави, що детермінує всі її сегменти. У свою чергу, фінансова безпека розглядається багатьма дослідниками як надсистема, що складається з таких безпек як бюджетна, валютна, боргова, кредитна, інвестиційна, податкова та інші.

Формування фінансової безпеки як основної передумови ефективного функціонування держави має враховувати вплив чинників, що можуть суттєво змінити рівень фінансової безпеки, взаємозв'язок та взаємний вплив розвитку окремих елементів фінансової безпеки.

Процес формування фінансової безпеки держави має відбуватися на основі визначення наукової теорії, стратегії й тактики, концепції, здійснення відповідної державної політики, застосування комплексу визначених способів, засобів, методів і напрямів забезпечення фінансової безпеки [10].

Існують різні погляди на класифікацію та виокремлення типів безпеки. Так, в юридичній енциклопедії під ред. Ю. С. Шемшученка [339] виділяють наступні типи: за суб'єктами (особиста, колективна, національна та інші); за масштабом (локальна, регіональна, міжнародна); за сферами (економічна, політична, військова та інші).

Погоджуємось із науковою позицією А. С. Марини [139, с. 22], що забезпечення фінансової безпеки держави має відбуватись у двох напрямках: підтримання захищеності інтересів суб'єктів фінансової системи та сприяння сталому розвитку фінансових ринків та інститутів держави.

Відповідно до концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері від 15.08.2012 р. № 569-р. [265] характерними ознаками фінансової безпеки вважається економічне зростання держави, стійкість до загроз (внутрішніх і зовнішніх), збалансованість, здатність сприяти ефективному функціонуванню національної економіки.

Лазарева А. П. до основних елементів фінансової безпеки відносить [128, с. 91]: ефективність, незалежність та конкурентоспроможність фінансової

системи, однак, на нашу думку, ці характеристики системи доцільніше розглядати як ключові ознаки оптимального стану фінансової безпеки держави (рис. 1.8), а не як її елементи.

Рисунок 1.8 – Ключові ознаки оптимального стану фінансової безпеки держави

Джерело: систематизовано автором на основі [128; 144]

Погоджуємось із науковою позицією О. І. Барановського [14] стосовно того, що поняття «фінансова безпека» комплексно охоплює фінансову безпеку на рівні окремого громадянина та домашніх господарств, відповідно, і населення в цілому, суб'єктів господарювання (серед яких підприємці, установи та їх асоціації, підприємства та організації), а також регіонів, секторів економіки та держави в цілому, міждержавних утворень і світової спільноти. Враховуючи те, що саме фінанси є основою економіки держави та сукупністю

економічних відносин, що створюються у процесі обороту грошових коштів, фінансова безпека є окремою пріоритетною підсистемою економічної безпеки. З огляду на це, проблема формування захисних механізмів та забезпечення гідного рівня фінансової безпеки держави є важливою, враховуючи її зв'язок з усіма прошарками населення, приватними підприємцями, галузями національного господарства, взагалі суспільством і державою в цілому [232, с. 65-71].

Як уже зазначалося, фінансова безпека обов'язково відноситься до певного об'єкта (домогосподарство, суб'єкт господарювання, регіон, галузь економіки, держава, об'єднаний світовий фінансовий простір) і не може існувати самостійно, відповідно, вважаємо доцільним дослідити наявні підходи до трактування поняття «фінансова безпека» відповідно до об'єкта захисту (Додаток А, рис. 1.9).

Так, аналіз трактувань понять «фінансова безпека» відповідно до об'єкта захисту, наведених на рис. 1.9, дозволяє зробити висновок, що фінансова безпека фактично є умовами, в яких функціонують та розвиваються галузі та регіони, суспільство в цілому та кожна особистість, тоді як фінансова безпека держави акумулює у собі весь комплекс накопичених ризиків, що обґрунтовує думку про наявність взаємозалежного зв'язку між всіма об'єктами захисту та фінансовою безпекою держави в цілому.

Однією з важливих тенденцій сучасного світу є зростання популярності людиноцентричної парадигми глобалізаційних процесів, а саме особливої моделі розвитку, що спрямована на всебічне розкриття потенціалу людини, формування гідних умов для максимальної реалізації її культурних, інтелектуальних та творчих можливостей. Одним з важливих видів фінансової безпеки відповідно до об'єкта захисту є фінансова безпека людини або домогосподарства.

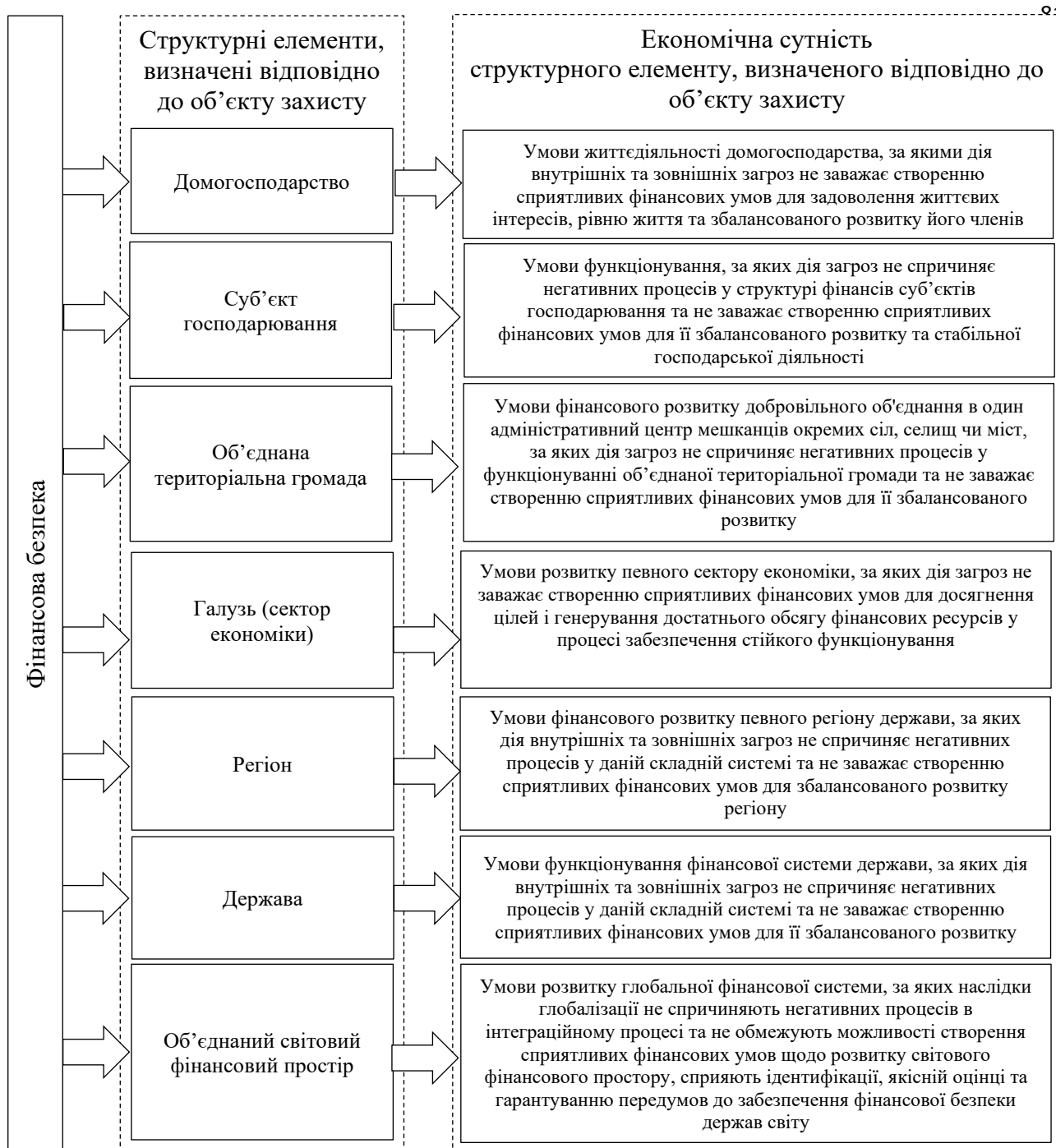

Рисунок 1.9 – Структуризація категорії «фінансова безпека» відповідно до об'єкта захисту

Джерело: удосконалено автором

Поняття, класифікацію загроз, особливості оцінки фінансової безпеки людини розглядали у своїх працях: Р. Г. Сніщенко – у процесі виділення особливостей забезпечення фінансової безпеки домогосподарств у період нестабільності економіки [288, с. 149-159]; О. О. Драган – під час аналізу сучасних дефініцій поняття «фінансова безпека домогосподарств» [76, с. 173-176]; М. С. Зварич – у процесі узагальнення чинників впливу та загроз

фінансовій безпеці домогосподарства [89, с. 29-33]; О. О. Коковіхіна, І. Ю. Гармай – під час розгляду фінансової безпеки людини у контексті зміцнення державної безпеки [109, с. 185-187]. Переконані, що забезпечення фінансової безпеки людини або домогосподарства – це основа зміцнення стану фінансової безпеки держави [215; 415].

На нашу думку, фінансову безпеку людини / домогосподарства доцільно розглядати як умови їх життєдіяльності, за якими дія внутрішніх та зовнішніх загроз не заважає створенню сприятливих фінансових умов для задоволення життєвих інтересів, рівню життя та збалансованому розвитку людини або членів домогосподарства [214].

Оцінюючи рівень фінансової безпеки людини або домогосподарства, застосовують набір індикаторів. Так, О. О. Коковіхіна та І. Ю. Гармай пропонують під час аналізу фінансової безпеки людини враховувати рівень прожиткового мінімуму, розмір оплати праці, величину сукупних доходів на душу населення та їхню структуру, розшарування населення за рівнем доходів та витрат, розмір ВВП на душу населення [109, с. 185-187]. Також в окремих дослідженнях пропонується використовувати наступні індекси: якості життя; соціогуманітарного розвитку; соціального нещастя; сталого розвитку; еколого-економічний індекс розвитку регіонів; кризовий індекс якості життя [98].

На нашу думку, дуже важко агрегувати різні види безпеки людини або домогосподарства (соціальні, демографічні, фінансові аспекти) та врахувати різні методи оцінки ступеня захищеності (кількісні та якісні) в єдиному показнику, оскільки суб'єктивні оцінки та різні погляди стосовно одного фінансового положення людини або домогосподарства, різке розшарування населення за рівнем грошових витрат та доходів, яке фактично вже призвело до соціальної поляризації суспільства, спричиняють виникнення складнощів при формуванні єдиної системи характеристичних значень діапазонів стану фінансової безпеки людини або домогосподарства.

Зазначимо, що в процесі моніторингу стану фінансової безпеки людини або домогосподарства, на нашу думку, необхідно аналізувати наступні

показники у розрахунку на 1 одного члена домогосподарства: розмір трудового доходу; сукупні доходи; обсяг валового внутрішнього продукту; споживання харчових продуктів; величина житлової площі; питома вага заощаджень від сукупного обсягу доходів.

Необхідно також аналізувати структуру доходів людини або домогосподарства (питому вагу трудових доходів, доходів від підприємницької діяльності, від операцій з нерухомістю та цінними паперами, від продажу сільськогосподарської продукції, соціальні допомоги та інші одержані трансферти, грошова допомога від родичів та знайомих, інші надходження у загальному обсязі доходів).

Отже, аналіз розглянутих соціальних індикаторів стану фінансової безпеки людини або домогосподарства може дозволити виділити наявні тенденції щодо зміни рівня фінансової безпеки людини або домогосподарства, враховуючи суб'єктивність та відносність самого поняття «безпека».

Нами виділено ще один структурний елемент категорії «фінансова безпека», визначений відповідно до об'єкта захисту, а саме фінансова безпека об'єднаного світового фінансового простору, яке розглядається автором як умови розвитку глобальної фінансової системи, за яких наслідки глобалізації не спричиняють негативних процесів в інтеграційному процесі та не заважають створенню сприятливих фінансових умов для розвитку світового фінансового простору. У концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері від 15.08.2012 № 569-р. [265] зазначено, що фінансова безпека включає наступні складові: в бюджетній сфері; у сфері управління боргом корпоративного сектору, державним та гарантованим державою боргом; сфері фінансів реального сектору економіки; податковій сфері; сфері валютного ринку; банківській сфері та у сферах функціонування небанківського фінансового сектору та фондового ринку. На наш погляд, декомпозиція системи фінансової безпеки має проводитись виключно з урахуванням тих складових, що містять фінансові відносини або базуються на них. Представимо

авторський погляд на класифікацію фінансової безпеки та її місце у структурі національної безпеки держави на рис. 1.10.

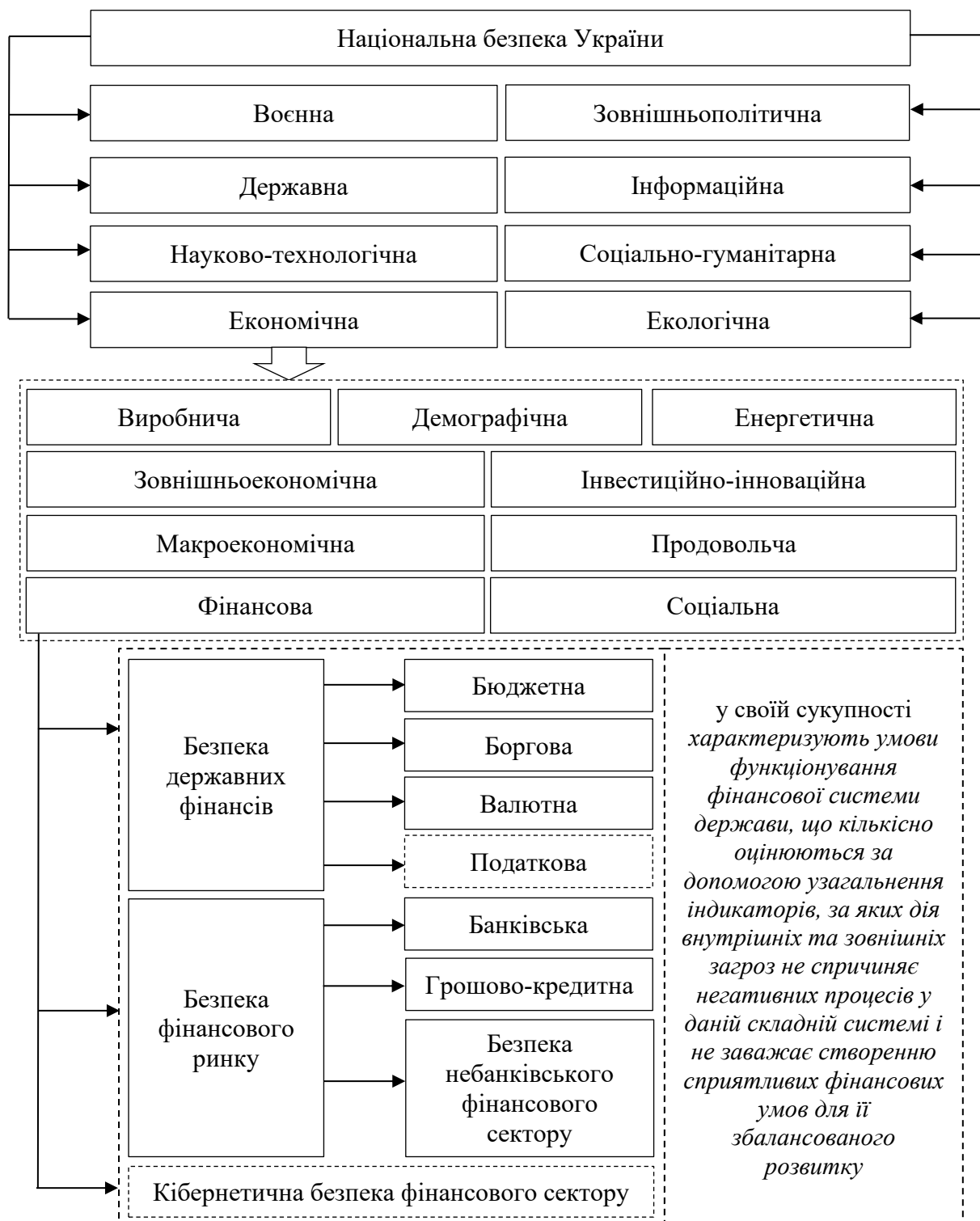

Рисунок 1.10 – Системна таксономія фінансової безпеки та її місце у структурі національної безпеки держави

Джерело: систематизовано та розширено автором на основі [25; 255; 40]

Так, на нашу думку, категорія «фінансова безпека держави» умовно розподіляється на три підсистеми:

- безпека державних фінансів, до якої доцільно включати бюджетну, боргову, валютну та податкову безпеки;
- безпека фінансового ринку, до якої включені банківська, грошово-кредитна та безпека небанківського фінансового сектору;
- кібербезпека фінансового сектору [232].

Наявний перелік складових безпеки державних фінансів, визначений відповідно до методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [255], на нашу думку, має бути розширений категорією «податкова безпека», враховуючи структуру дохідної частини Зведеного бюджету України, яка підтверджує, що саме у площині оподаткування фокусуються найгостріші ризики та загрози фінансовій безпеці України.

Проблемі дослідження стану податкової безпеки України приділяли увагу вітчизняні автори: С. Голюков – у процесі виокремлення сутності податкової безпеки [57]; І. Лукановська – під час теоретичного обґрунтування місця податкової безпеки України в системі її фінансової безпеки [134]; І. Цимбалюк [328], М. Виклюк, В. Гресик [41] – на етапі дослідження змісту основних характеристик податкової безпеки; В. Мартинюк – у процесі розробки стратегії нейтралізації податково-боргових ризиків фінансової безпеки держави [141] та інші. Крім того, окремі аспекти проблеми податкової безпеки розглядалися такими зарубіжними дослідниками: Ф. Хейдера, О. Лjungqvist (F. Heidera, A. Ljungqvist, 2015) – під час аналізу впливу податкових змін на рівень безпеки [386]; Г. Ричардсон, Р. Ланисб, С. Чи-Моон Леунг (G. Richardsona, R. Lanisb, S. Chi-Moon Leung, 2014) – на етапі вивчення впливу корпоративного податку на боргову політику і безпеку [417]; С. Цасала, Ч. Коглерб, Л. Миттонец, Е. Кирчлерб (S. Casala, Ch. Koglerb, L. Mittonec, E. Kirchlerb, 2016) – у процесі аналізу рівня податкового навантаження на рівень безпеки [360].

На сучасному етапі функціонування податкової системи України і досі немає єдиного розуміння дефініції «податкова безпека» та її місця в системі

фінансової безпеки, що пов'язано із дуалістичністю економічної природи безпеки податкової системи, яка, з одного боку, характеризує ступінь захищеності інтересів суб'єктів господарювання, що є платниками податків, а з іншого – інтересів держави, в якій розподіляється ВВП через чинну систему оподаткування. Досягнення саме цього компромісу повинно мати на меті у процесі проведення комплексної податкової реформи, що має містити фундаментальні зміни в системі оподаткування з тим, аби відшукати баланс між інтересами держави та бізнесу [286; 287; 318; 416].

Так, І. Р. Лукановська стверджує, що для держави податки як ресурсний фактор можуть бути як джерелом загроз скорочення податкового потенціалу, так і засобом забезпечення безпеки [134, С. 42].

Голіков С. С. зауважує, що під податковою безпекою необхідно розуміти особливий стан податкової системи, що надає можливість гармонізувати процеси оподаткування за умови ефективного податкового менеджменту з метою задоволення фінансових інтересів суб'єктів господарювання [57, С. 131], однак, у цьому визначенні, на нашу думку, недостатньо уваги приділяється інтересам держави, тобто фіскальній функції податків. Зауважимо, що у переважній більшості праць питання податкової безпеки розглядається на мікрорівні, тобто з позиції суб'єктів господарювання, оминаючи увагою загрози та ризики податкової безпеки держави, оцінку індикаторів її стану та аналіз у динаміці.

На думку І. Р. Лукановської [134, С. 43], податкова безпека характеризує стан податкової системи держави, що забезпечує оптимальний обсяг податкових надходжень та проведення податкової політики, яка оптимально поєднує як фіскальні інтереси держави так і індивідуальні інтереси платників податків.

Трактуючи поняття «податкова безпека», І. О. Цимбалюк зауважує, що це стан податкової сфери, для якого характерними рисами є стійкість і економічна стабільність податкової системи та захищеність інтересів суб'єктів податкових відносин [328, С. 15], тоді як М. І. Виклюк та В. В. Гресик [41, С. 243]

розглядають досліджувану категорію через аналіз її економічної, соціальної та правової природи і трактують її як стан податкової системи, якому властиво справляння податків за умови управління загрозами та ризиками податкової сфери для задоволення інтересів суспільства, держави, та окремих платників податків.

Удосконалено теоретичний підхід до трактування категорії «податкова безпека держави», що, на відміну від загальноживаних, розглядається як умови функціонування податкової системи України, які надають змогу оптимально поєднати стабільність наповнення дохідної частини бюджету для повного і своєчасного задоволення потреб суспільства та стимулювання підприємницької активності в країні й інтереси платників податків, своєчасно виявляти та запобігати загрозам і ризикам у сфері оподаткування, а також характеризує здатність податкової системи України до збалансованого розвитку [318].

Крім того, система фінансової безпеки держави в умовах глобалізації не може характеризуватися оптимальним рівнем без необхідного рівня кібербезпеки фінансового сектору, так, на нашу думку, саме кібернетичну безпеку фінансового сектору необхідно розглядати та аналізувати як важливу підсистему фінансової безпеки держави [198].

Відділ міжнародного зв'язку Організації Об'єднаних Націй визначає глобальний індекс кібербезпеки (*global protection index*) для країн світу [390], розрахунок якого ґрунтується на аналізі технічних, організаційних заходів, що впроваджуються у певній країні, а також зміцненні потенціалу держави. Рівень кібербезпеки держав світу у рейтингу [390] розраховується за п'ятьма основними показниками: організаційний і технічний потенціали; законодавча база; кооперація; темпи нарощування потенціалу. Високий рівень індексу кібербезпеки мають переважно розвинені держави, тоді як держави з низьким та середнім рівнем розвитку характеризуються нижчими значеннями індексу кібербезпеки (Додаток Б).

У 2017 р. глобальний індекс кібербезпеки визначався для 193 країн світу. Першість у рейтингу отримали Сінгапур, США, Малайзія, Оман. Серед європейських країн лідерами є Норвегія, Франція та Естонія. Поміж пострадянських країн Грузія займає 8 місце, Білорусь – 39 місце, а Україна, в якій сектор кібербезпеки є лише на стадії розвитку, – 56 місце.

Зауважимо, що у сфері кібербезпеки фінансового сектору проблемами пострадянських країн є:

- недостатня кількість галузевих центрів кібербезпеки;
- недостатній рівень стандартизації для суб'єктів господарювання;
- міжвідомча взаємодія;
- механізми стимулювання галузі [198].

Існує також національний індекс кібербезпеки (National Cyber Security Index, далі – NCSI), який визначається естонською Академією управління E-Governance Academy Foundation з метою оцінки здатності країн управляти кіберінцидентами та запобігати кіберзагрозам. Відповідно до результатів розрахунку NCSI, станом на 01.10.2018 р. Україна з індексом 63,64 посідає 23 місце зі 114 країн світу, що представлені в рейтингу (табл. 1.5).

Таблиця 1.5 Порівняльна характеристика місця у рейтингу NCSI країн Східної Європи, 2018 р.

Місце у рейтингу	Країна	Національний індекс кібербезпеки NCSI	Цифровий розвиток (DDL)	Різниця
4.	Словаччина	80,52	66,73	+13,79
10.	Чехія	74,03	69,37	+4,66
14.	Польща	70,13	66,59	+3,54
17.	Угорщина	66,23	66,08	+0,15
23.	Україна	63,64	58,10	+5,54
24.	Російська Федерація	63,64	67,49	-3,85
33.	Білорусь	55,84	75,50	-19,66
35.	Румунія	54,55	61,69	-7,14
37.	Болгарія	51,95	63,59	-11,64
42.	Молдова	48,05	60,82	-12,77

Джерело: узагальнено автором за даними NCSI [370]

Аналізуючи дані табл. 1.5, доцільно зробити висновок, що позитивна різниця між NCSI-індексом та індексом цифрового розвитку (далі – DDL), що є

узагальненим показником розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та індексу мережевої готовності, свідчить, що розвиток кібербезпеки окремих держав (Словаччина, Чехія, Польща, Угорщина, Україна) випереджає або відповідає її цифровому розвитку. Від’ємний результат означає, що цифрове суспільство певних країн (Російська Федерація, Білорусь, Румунія, Болгарія, Молдова) є більш розвиненим у порівнянні з національною сферою кібербезпеки.

Показники NCSI розроблялися з урахуванням основних кіберзагроз (рис. 1.11).

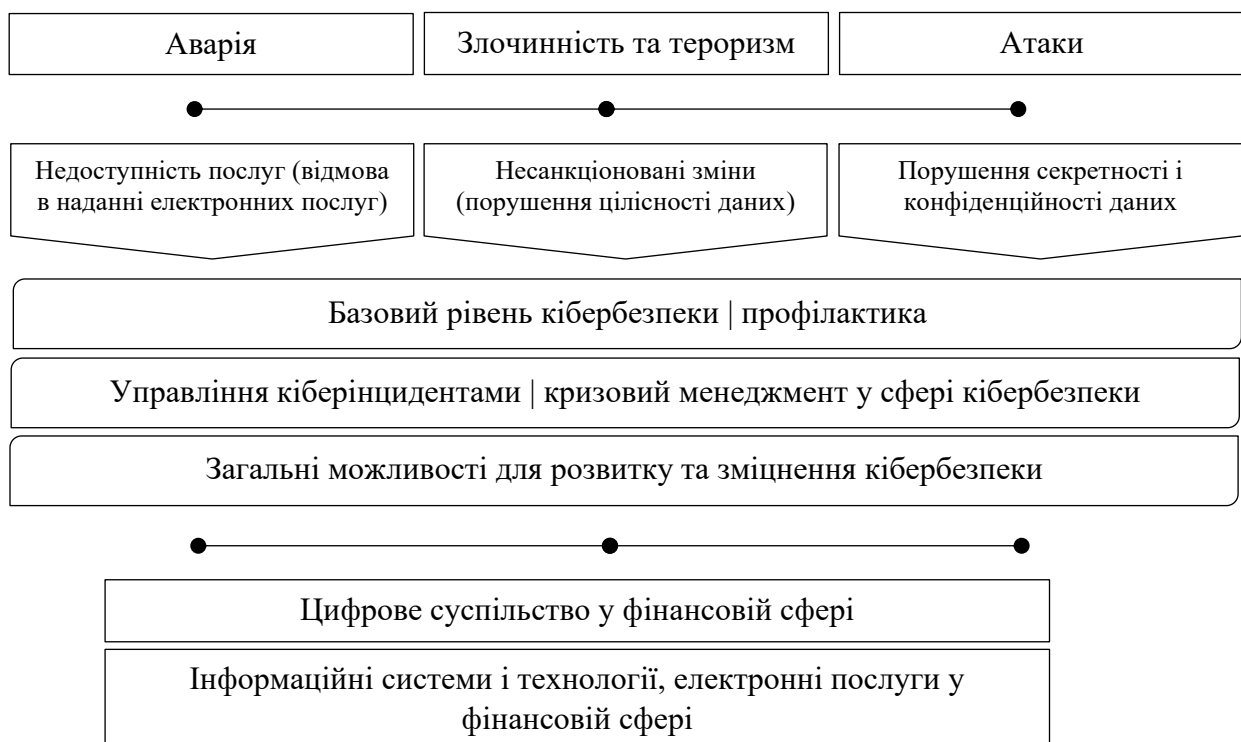

Рисунок 1.11 – Основні кіберзагрози фінансовій безпеці держави та необхідні можливості для управління ними

Джерело: адаптовано автором до специфіки дослідження на основі [370]

Кібернетичний ризик має найвищі кількісні показники й показники зростання у динаміці в системі ризиків глобальній фінансовій системі, що підтверджується результатами міжнародних опитувань [368], численними дослідженнями міжнародних фахівців, в т. ч. представниками поважних фінансових установ [354; 356; 361; 371; 389; 394; 405], показниками глобального індексу кібербезпеки для країн світу [390] (Україна з показником

0,501 посідає 59 місце серед досліджуваних країн світу) та національного індексу кібербезпеки (National Cyber Security Index).

У фінансовій сфері злочини часто відбуваються з метою отримання грошей в умовах вищого (у порівнянні із законним бізнесом) потенційного прибутку, що розглядається злочинниками як компенсація за ризик. Кіберзлочинність отримала стрімкий розвиток через те, що суттєвий рівень прибутку можливий в умовах суттєво нижчого ризику. Так, рентабельність фішингових повідомлень електронної пошти інколи досягає сотні або тисячі процентів, прибуток від незаконних дій у сфері крадіжок інтелектуальної вартості у фінансовій сфері взагалі важко оцінити.

В останні роки активно розвивається законодавчо-нормативна база країн у сфері протидії кіберзлочинності, розкриття інформації про кібератаки, захисту даних (в т. ч. *GDPR*, яке набрало чинності у 2018 р. у Європейському Союзі). Протягом 2017 р. за даними НБУ банки України зафіксували 77,6 тисячі випадків шахрайства із банківськими картками (для порівняння у 2016 р. – 95 тис.). Сума збитків досягає 163,7 млн гривень.

Річні втрати фінансових організацій від кібернетичних атак відповідно до розрахунків, проведених спеціалістами МВФ, можуть становити в середньому декілька сот мільярдів доларів [126]. Кібернетичні атаки останніх років підтверджують, що ця загроза є реальною для фінансового сектору. Так, серед останніх випадків кібератак на фінансові організації: крадіжка 500 млн доларів на біржі криптовалюти Coinchес; злом системи *Equifax*, який призвів до порушення конфіденційності 143 млн користувачів у сфері кредитної інформації; крадіжка з банку Бангладешу 81 млн дол. США.

Особливо небезпечно те, що зломи систем окремих фінансових організацій можуть спричинити негативні ефекти доміно для інших компаній (як фінансової, так і нефінансової сфери), створюючи системний ризик [112]. Крім того, у багатьох випадках інформація про успішні кібератаки розкривається лише через місяці, або навіть роки після інциденту з побоювань

шкоди для репутації, відповідно, як зазначає Т. Гайдош [48, с. 22-25], кількісно оцінити кіберризик дуже важко.

Наявні дані щодо збитків, отриманих внаслідок кібератак на фінансовий сектор, є неповними та ненадійними через те, що стимули повного висвітлення інформації про успішні кібератаки, особливо за умови відсутності страхування від кіберризиків, відсутні. Крім того, характер кіберзагроз швидко змінюється, що призводить до зниження важливості даних щодо минулих кіберінцидентів для можливого прогнозування майбутніх загроз фінансовому сектору. Моделювання на основі сценаріїв, у процесі якого визначаються втрати для економіки конкретних країн, пов'язані з конкретним кіберінцидентом, надає оцінку в десятки або навіть сотні млрд доларів. Так, фірма Lloyd's оцінює у 53 млрд доларів збитки від відключення на 2,5-3 дні хмарного сервісу у країнах з розвинутою економікою. Моделювання, виконане спеціалістами МВФ, свідчить, що у базовому сценарії середні сукупні річні збитки, пов'язані з кіберінцидентами, складають 97 млрд доларів, у найгіршому – 250 млрд доларів.

Враховуючи вищевикладене, вважаємо необхідним розглядати кібернетичну безпеку як важливу складову фінансової та, відповідно, національної безпеки держави. На нашу думку, кібернетичні загрози можуть негативно вплинути не тільки на фінансовий сектор, але, як засвідчує практика, саме фінансовий сектор є найбільш вразливим стосовно кібератак [198]. Саме фінансові організації, враховуючи їх важливу місію посередників у процесі руху грошових коштів, є найбільш привабливими об'єктами для кібератак, в т. ч. зловмисні дії щодо роботи банкоматів, операцій з переказу грошей, знищення файлів, введення шкідливих програм в банківські системи, дії, що порушують внутрішні операції, та мають характер вимагання. Наслідками таких дій можуть бути суттєві фінансові збитки та погіршення репутації. За даними розрахунків персоналу МВФ [112] саме фінансова сфера найбільше потерпає від кібернападів у порівнянні з іншими видами діяльності.

Погоджуємось із думкою Т. Гайдоша [48], що кіберзлочинність спричиняє виникнення системного ризику, який по-різному відбивається на різних сферах економіки, однак, є найвищим у фінансовому секторі. Намагаючись дестабілізувати фінансову сферу, кіберзлочинці розглядають найбільш перспективні напрями. Інфраструктура фінансового ринку, враховуючи її важливу роль на світових фінансових ринках, є найбільш вразливою. Масштабні ефекти послідовної ланцюжкової реакції дефолтів внаслідок кібератак на фінансовий сектор можуть мати системні наслідки саме через те, що фінансовий сектор залежить від невеликого набору технічних систем. Крадіжка конфіденційної інформації, дезорганізація клірингової, платіжної або розрахункової системи, враховуючи тісний взаємозв'язок суб'єктів фінансового сектору, очікувано призведуть до масштабних вторинних ефектів та, відповідно, стануть реальною загрозою для фінансової безпеки.

Ефективний розвиток інструментів, які використовуються у процесі кібератак, особливо співвідношення ризику та потенційної винагороди, є аргументом та фактично поясненням різкого розвитку кіберзлочинності у фінансовому секторі, її трансформацію в цілу індустрію.

У ситуації, якщо кібератака буде успішно проведена у напрямі інфраструктури фінансового ринку, або, наприклад, спричинить неможливість ефективно збирати податки, результатом можуть стати суттєві потрясіння з системними фінансовими наслідками, що потенційно є небезпекою для держави та її населення. У цій потенційній ситуації сукупний ризик для економіки може суттєво перевищувати загальну суму ризиків для окремих осіб, враховуючи національний характер структур реагування, глобальний характер мереж та платформ інформаційних технологій, неефективність міжнародного співробітництва [198].

Панченко В. М. трактує поняття «кібернетична безпека» як безпеку об'єктів, які безпосередньо пов'язані із комп'ютерними технологіями, що забезпечують зв'язок між комунікаторами, комп'ютерами, смартфонами, тобто обчислювальними пристроями [176, с. 22] та звертає увагу на те, що

кібербезпека є складовою інформаційної безпеки, яка, у свою чергу, є ширшим поняттям.

Фурашев В. М. обґрунтовує, що кібербезпека – стан спроможності держави, суспільства і людини запобігання та уникнення спрямованого, несвідомого, негативного впливу інформації [322, с. 163], однак, детальний аналіз, проведений автором, дозволив зробити висновок, що порівняння понять «інформаційна безпека» та «кібернетична безпека» показує їх тотожність через те, що кіберпростір – це складова інформаційного простору, відповідно, вони мають єдині об'єкти, суб'єкти, процеси та спрямованість.

У 2017 р. незаконні дії з платіжними картками в Україні становили 0,0077% від сукупного обсягу операцій з платіжними картками на загальну суму 163,7 млн грн, для порівняння у 2016 році – 0,011%. Так, за даними НБУ на 1 млн грн видаткових операцій з платіжними картками припадає 77 грн незаконних операцій (у 2016 р. – 110 грн). У середньому близько 2100 грн припадає на одну незаконну операцію 2017 року. Зазначимо, що у 2017 р. 38 банків повідомили про шахрайські дії. Серед останніх тенденцій у сфері кібербезпеки є збільшення кількості незаконних операцій, які здійснюються через Інтернет (у 2017 р. – 84,1 млн грн), що пояснюється фахівцями Нацбанку тим, що шахраї змінюють фокус уваги з технологічних методів на методи соціальної інженерії, відповідно, усім учасникам платіжного ринку у першу чергу необхідно підвищувати свою фінансову грамотність. Найчастіше шахрайські випадки відбуваються у великих містах України та найбільших областях.

На думку В. Ліпкана та І. Діордіци [132, с. 176], кібербезпека – це певний стан захищеності в кібернетичному просторі інтересів громадянина, суспільства та держави, в якому можливе безперешкодне збирання, створення, одержання, використання, зберігання, поширення, а також захист та охорона інформації.

Відповідно до закону України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» кібербезпека – це «захищеність

життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі», а індикатори кіберзагроз – це показники, які використовуються для виявлення та реагування на них [261].

Зазначимо, що міжнародне співробітництво у сфері кібербезпеки суттєво відстає від системного глобального характеру цієї загрози. Найкращим напрямом боротьби з кіберзлочинністю є атака на її бізнес-модель, особливістю якої є специфічне співвідношення рівня ризику та потенційного прибутку, винагороди, що пов'язано з неефективністю судового переслідування. Так, необхідно суттєво збільшити ризик у сфері кіберзлочинів, що можливо лише в умовах тісного міжнародного співробітництва.

Регулюючі органи фінансового сектору мають ефективніше встановлювати вимоги, забезпечені правовою санкцією, розробляти стандарти оцінки, цільові орієнтири, підтримувати обмін інформацією між регулюючими органами та фінансовими компаніями. Органи банківського регулювання мають систематично проводити перевірку інформаційних технологій, у процесі якої у стрес-тестах, плануванні врегулювання та нагляді за стійкістю та надійністю, шляхом імітаційного моделювання кібератаки має оцінюватись стійкість до атаки та спроможність протистояти кіберінцидентам. Сучасні тенденції кіберпростору вимагають від фінансового сектору збільшення інвестицій у забезпечення кібербезпеки, забезпечення її рівня шляхом управління ризиками, перенесення ризиків завдяки страхуванню від кіберризиків.

Наявна ситуація у сфері кібербезпеки фінансового сектору України залишається децентралізованою та різномірною. Ризики усуваються та розглядаються як часткові поодинокі проблеми, відсутні системні механізми співробітництва регулюючих органів фінансового сектору. Для ефективного забезпечення підвищеної стійкості фінансового сектору до кіберризиків необхідні дієві превентивні міри на рівні регулювання, технологій в різних

галузях, затвердження та виконання мінімальних стандартів кібербезпеки, забезпечених правовою санкцією регулюючих органів.

Також потрібні сучасні кадри для підвищення рівня інформованості стосовно кібербезпеки, що позитивно вплине на рівень захищеності від технічних недоліків базового рівня, помилок користувачів, які є джерелом переважної більшості кібератак. В умовах забезпечення кібербезпеки також важливим є те, наскільки оперативна система може повернутися до стійкого стану і звичайного режиму функціонування та ефективно відреагувати на кіберінциденти [198].

Отже, аналізуючи методичні засади систематизації фінансової безпеки держави, узагальнено ключові ознаки її оптимального стану, серед яких: ефективність та стабільність фінансової системи; конкурентоспроможність та фінансова незалежність; захищеність інтересів у фінансовій сфері; достатність фінансових ресурсів; розвиток фінансової системи держави.

Виділено особливий структурний елемент категорії «фінансова безпека», визначений відповідно до об'єкта захисту, а саме фінансова безпека об'єднаного світового фінансового простору, яке розглядається автором як умови розвитку глобальної фінансової системи, за яких наслідки глобалізації не спричиняють негативних процесів в інтеграційному процесі та не обмежують можливості створення сприятливих фінансових умов щодо розвитку світового фінансового простору, сприяють ідентифікації, якісній оцінці та гарантуванню передумов до забезпечення фінансової безпеки держав світу.

Удосконалено теоретичний підхід до трактування категорії «податкова безпека держави», що, на відміну від загальноновживаних, розглядається як умови функціонування податкової системи України, які надають змогу оптимально поєднати стабільність наповнення дохідної частини бюджету для повного і своєчасного задоволення потреб суспільства та стимулювання підприємницької активності в країні й інтереси платників податків, своєчасно виявляти та запобігати загрозам і ризикам у сфері оподаткування, а також

характеризує здатність податкової системи України до збалансованого розвитку.

1.4. Фактори впливу на рівень фінансової безпеки держави

Фактори впливу на рівень фінансової безпеки держави мають систематично визначатися з метою своєчасного та адекватного реагування на дестабілізаційні фактори у площині фінансової безпеки [194].

В оновленому законі України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII «Про національну безпеку України» [259] зазначено, що до системи загроз національній безпеці України включаються тенденції, явища і чинники, які реально чи потенційно ускладнюють або унеможливають збереження національних цінностей та реалізацію національних інтересів України.

Проблема виділення факторів впливу на рівень фінансової безпеки досліджувалась у своїх працях А. Лазарева [128], С. Онищенко [172], В. Петрушевської [181], І. Феофанової, Л. Феофанова [315], А. Хаванова [323], В. Бурячка, Я. Невойта, Л. Бурячка [34] та інших авторів, однак, в умовах зміни економічної ситуації досліджуване питання зберігає свою актуальність.

На думку О. М. Підхомного [183, с. 32], у процесі дослідження сутності та розроблення напрямів зміцнення фінансової безпеки держави важлива роль відводиться саме співвідношенню та розумінню змісту таких понять як «загроза», «виклик», «небезпека», «ризик». Зауважимо, що ці поняття дуже часто зустрічаються в дослідженнях проблем зміцнення фінансової безпеки та трактуються як синоніми. На нашу думку, ці поняття є близькими за змістом, однак, у різних ситуативних контекстах вони мають розумітися по-різному.

Загрози безпековим умовам розглядають як певні чинники або фактори, які формують небезпеку, а саме наявну та об'єктивну ймовірність негативного впливу на складну систему.

Найчастіше ризик розуміється як випадкова можливість отримати інший, у порівнянні з очікуваним, результат, тобто теоретично можна розглядати

можливість як, наприклад, ризику збитків, так і ризику надприбутків, тоді як «загроза» – це чітко виражена ймовірність настання лише несприятливих наслідків для досліджуваної системи.

Окремі дослідники вважають [302, с. 60], що чинники впливу на економічні системи доцільно розподілити на три групи: технологічні інновації; порушення рівноваги (соціальної та економічної), у т. ч. фінансові кризи та дефіцит товарів; конфлікти й завоювання.

Погоджуємось із висновками О. І. Барановського [11, с. 17], що загрози відрізняються від викликів певними унікальними характеристиками. Так, стосовно загроз не вжито своєчасних заходів впливу, відповідно, суперечності сторін у них значно сильніше загострені.

Трактування понять «виклик» та «загроза» систематизовано у Додатку В.

У Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» сформульовано визначення: «ризик – небезпека (загроза, уразливі місця) для суб'єктів первинного фінансового моніторингу бути використаними з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму або фінансування розповсюдження зброї масового знищення під час надання ними послуг відповідно до характеру їх діяльності» [251], що підтверджує думку про те, що дуже часто поняття «загроза», «небезпека», «ризик» не розрізняють.

У концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері від 15.08.2012 № 569-р. [265] зазначено, що стан фінансової безпеки залежить від широкого спектру чинників і явищ фінансово-кредитної політики держави (внутрішньої й зовнішньої), досконалості законодавчого забезпечення фінансової безпеки держави, політичної ситуації та міжнародних зобов'язань держави [338].

Крім того, визначено, що основною проблемою, що потребує розв'язання, є створення загроз (зовнішніх та внутрішніх) фінансовій безпеці, спричинене

неефективним застосуванням механізмів, спрямованих на мінімізацію / нейтралізацію впливу чинників і явищ [265; 338].

На думку А. С. Марини, загрози фінансовій безпеці – це чинники і явища (потенційні або реальні) об'єктивного або суб'єктивного характеру, які формують умови для небезпеки розвитку та стабільності фінансової системи держави [139, с. 23].

Погоджуємось із думкою О. Мелих [144, с. 268] стосовно того, що серед наукової спільності на сьогодні не існує спільної точки зору щодо класифікаційних ознак розподілу загроз стабільному стану фінансової системи держави та оптимальному рівню її фінансової безпеки.

Найчастіше загрози стабільному стану фінансової безпеки держави класифікуються відповідно до джерела виникнення (зовнішні та внутрішні; екзогенні та ендегенні) та ступеня небезпеки (потенційні, ті, що формуються, наявні; ймовірні та реальні).

Комплекс чинників і явищ, які сприяють формуванню загроз фінансовій безпеці України, висвітлено на рис. 1.12.

Серед основних внутрішніх загроз рівню фінансової безпеки України доречно виділити наступні:

– недосконалість вітчизняного законодавства з питань оцінки рівня фінансової безпеки та фінансово-кредитних відносин;

– низький рівень інвестиційної привабливості, спричинений у т. ч. нестабільністю податкової системи, неконтрольованим рівнем корупції, недовірою до судової гілки влади;

– нестабільна податкова політика, низький рівень фінансової, у т. ч. податкової культури, що спричиняє ухилення від оподаткування, негативні тенденції щодо активізації інвестицій у підприємницьку діяльність на території держави;

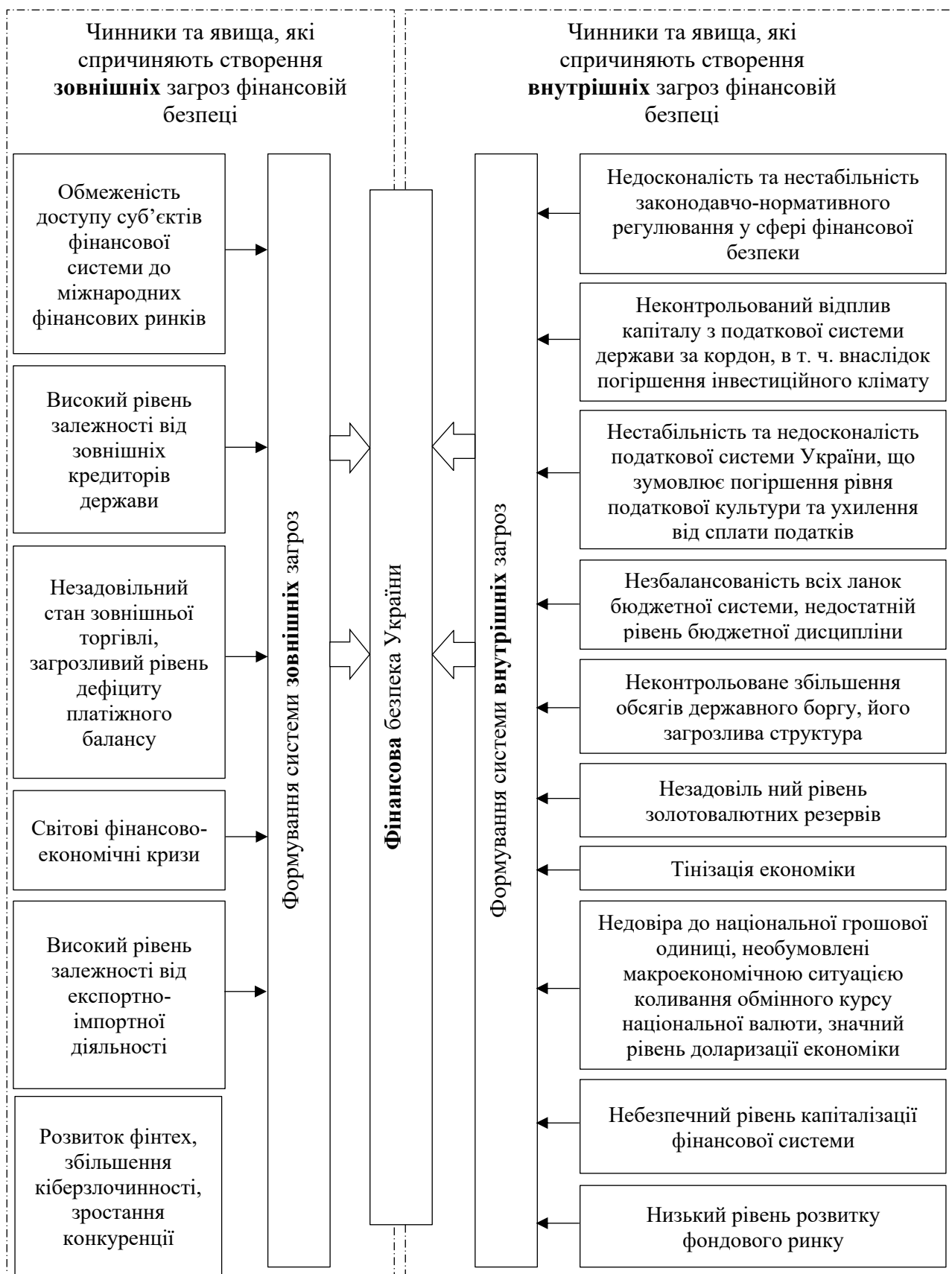

Рисунок 1.12 – Комплекс чинників і явищ, які сприяють формуванню загроз фінансовій безпеці України

Джерело: узагальнено автором [194] із використанням [265]

Підхомний О. М. звертає увагу на те, що стратегічні інформаційні повідомлення, які на практиці можуть поширюватись формальними й неформальними способами [183, с. 81], можуть виявлятися загрозою фінансовій безпеці, особливо це стосується негативного впливу деструктивних ідей, що поширюються в офіційному інформаційному просторі (реклама фінансових пірамід, популяризація боргової залежності, оприлюднення способів та варіантів ухилення від оподаткування, масове закликання до застосування криптовалют, розповсюдження інших теорій швидкого збагачення, псевдонаукові вчення, такі як фінансова нумерологія чи фінансова астрологія).

– низький рівень бюджетної дисципліни на всіх рівнях бюджетної системи, розповсюдженість практики постійного коректування індикативних показників бюджетів;

– високий рівень тіньової економіки, що важко оцінити, виведення капіталів за кордон із використанням нелегальних інструментів;

На думку О. М. Підхомного [183, с. 56-57], неконтрольовані фінансові відносини вітчизняних приватних осіб і підприємств з офшорними компаніями вже спричинили непоправний відтік капіталів держави. Так, автор зауважує, що під загрозою не тільки наявний стан фінансової безпеки держави, але й інтереси майбутніх поколінь, відповідно, в умовах необхідності збереження податкових надходжень до бюджетів всіх рівнів, проблеми припинення виведення капіталів за кордон із використанням нелегальних інструментів, у т. ч. пов'язаних з офшорними зонами, є одними з найактуальніших.

– відсутність ефективного функціонування і розвитку страхового та фондового ринку;

– критичні показники державного боргу та зовнішнього боргу держави та небезпечні для бюджету обсяги фінансових ресурсів, що витрачаються на обслуговування державного боргу, неефективне використання залучених коштів [194];

В останні роки глобальний світовий борг досяг нового рекордно високого рівня, еквівалентного 225 % світового ВВП. Так, існує світова тенденція до

збільшення як приватного, так і державного боргу, високий рівень якого обмежує здатність держав надавати підтримку економіці у випадку фінансової кризи або спаду. Зауважимо, що у збільшенні глобального боргу значну роль відіграє борг державного сектору. Загрозливою вважаємо динаміку коефіцієнтів світового боргу державного сектору, які протягом останніх 50 років незмінно підвищуються.

На даний момент у країнах з ринковою економікою борг державного сектору переважно перебуває на рівні боргової кризи 1980-х років. У країнах, що розвиваються, за останні п'ять років державний борг збільшився на 13 %, крім того, суттєво зросла вартість обслуговування такого боргу. Так, середні показники боргу державного сектору до ВВП в країнах з низькими доходами нижче історичних максимумів, однак, необхідно враховувати, що скорочення боргу у порівнянні з максимумами пов'язано з різними формами його реструктуризації.

Світовою практикою доведено, що держави з підвищеним державним боргом є більш уразливими відносно мінливих фінансових умов, що фактично може піддавати економіку небезпеки та сприяти збільшенню глибини та тривалості рецесії, враховуючи нездатність уряду надавати економіці достатню бюджетну підтримку.

Проаналізовано світову тенденцію до збільшення як приватного, так і державного боргу, високий рівень якого обмежує здатність держав надавати підтримку економіці у випадку фінансової кризи або спаду. Загрозливою вважаємо динаміку коефіцієнтів світового боргу державного сектору, які незмінно підвищуються протягом останніх 50 років.

- низькі показники золотовалютних резервів держави;
- слабкість банківської системи, недовіра населення та підприємництва до фінансових інститутів держави та національної грошової одиниці, зміни курсу національної грошової одиниці, які неможливо пояснити зміною макроекономічних показників;

- значний загальний рівень заборгованості з виплати соціальних виплат, пенсій та заробітних плат;
- небезпечні показники зовнішньоторговельного сальдо, недостатня підтримка конкурентоспроможності українського експорту;
- недосконале управління державною фінансовою системою, у т. ч. прорахунки та помилки внаслідок недостатньої кваліфікації та використання неефективних методів оцінки та прогнозування, корупційна складова та зловживання (нецільове використання фінансових ресурсів, безгосподарність та розкрадання, злочини у фінансовій системі).

Як влучно зазначають С. Бурлуцький та С. Бурлуцька [31, с. 18], нехтування системою принципів сталого розвитку та процес «проїдання» природного та виробленого капіталів складає надзвичайну загрозу фінансовій безпеці України. Розширення поточного споживання відбувається шляхом виведення з інвестиційної сфери коштів, так, за період з 2000 р. по 2018 р. ступінь зносу основних засобів збільшилась з 43,7% до 60,6%, крім того, за окремими видами економічної діяльності ступінь зносу перевищив рекордні 89 % (виготовлення виробів з деревини, поліграфічна діяльність).

На думку О. Столяренка, І. Лужецької, М. Сорочинської [293, с. 305], до числа основних загроз фінансовій безпеці включаються також падіння платоспроможності населення, підвищення рівня економічної злочинності, недостатній рівень соціальної орієнтованості економіки, послаблення ролі внутрішніх соціально-економічних важелів впливу на темпи економічного зростання.

Підхомний О. вважає [183, с. 42], що серед найважливіших чинників, які породжують небезпеку у фінансовій системі, необхідно розглядати некомпетентність і конфлікт інтересів, відповідно, враховуючи це припущення, автор трактує фінансову безпеку України як певний рівень компетентності та етики її населення у питаннях уникнення неефективного та несправедливого розподілу фінансових ресурсів.

У сучасних економічних умовах розподіл державного фінансування вищої освіти не повною мірою відповідає потребам суспільства, крім того, в умовах динамічних змін у фінансовій системі держави розбіжність між ринком та університетами щодалі поглиблюється, враховуючи різні пріоритетні напрями у вищій освіті для держави та абітурієнтів. Так, з метою зміцнення рівня фінансової безпеки держави, на нашу думку, необхідними є розвиток та підвищення ефективності функціонування механізму кредитування для здобуття вищої освіти [234, с. 44-49], розвиток науки та інше.

Серед основних зовнішніх загроз рівню фінансової безпеки України доречно виділити наступні:

- кібератаки на фінансовий сектор;
- неконтрольоване поглиблення фінансової глобалізації. Так, внаслідок об'єктивного процесу державної інтеграції у світову спільноту формується неконтрольована державна залежність від закордонної фінансової допомоги, збільшення впливу міжнародних фінансових організацій, країн та інших суб'єктів світової фінансової системи на формування національної фінансової політики держави у ракурсі нав'язування певних економічних програм;

Співпраця України з міжнародними фінансовими організаціями розпочалась з прийняттям закону №2402-ХІІ у 1992 р. [246]. На сучасному етапі розвитку держави Україна співпрацює зі значною кількістю міжнародних фінансових організацій, сукупність яких, на думку В. Койло, доцільно поділити на 4 групи:

- організації суттєвого впливу на світову економіку (група Світового банку, Міжнародний валютний Фонд), загальнофункціональні організації (програма розвитку ООН, Міжнародна організація праці, Всесвітня організація інтелектуальної власності);
- міждержавні галузеві організації (Світова організація торгівлі, Єдиний банк реконструкції та розвитку);
- об'єднання підприємств в енергетиці, промисловості, у галузі зв'язку та транспорту;

– міжнародні кооперативні організації (Міжнародний кооперативний альянс) [108, с. 63].

Найчастіше кожна держава, яка є членом певної міжнародної фінансової організації, має встановлену квоту в правах запозичення. В МВФ, наприклад, розмір квоти розраховується для кожної держави в залежності від темпів її економічного розвитку та затверджується Радою директорів. У 2016 р. відбувся 14-й перегляд квот, в результаті якого квота України у Фонді збільшилась до 2,0118 млрд спеціальних прав запозичення, що становить 2796,4 млн дол. США. Гранична сума фінансової допомоги, яку держава-член МВФ може отримати від фонду, становить 125 % її квоти. Необхідно зазначити, що отримання фінансової допомоги від МВФ може відбуватися у трьох модифікаціях (концесійне, спеціальне та регулярне) зі встановленням жорстких економічних умов, які найчастіше висуваються стосовно цінового механізму, зовнішньої торгівлі, кредитних та валютно-розрахункових відносин.

Квота України в Міжнародному банку реконструкції та розвитку, який є частиною Світового банку, становить 0,8 % його загального капіталу. Ця організація надає фінансову допомогу переважно на термін 15-20 років з відсотковою ставкою, що перевищує середній рівень ставки банківського кредитування на 0,5 %. Крім того, ставка є зниженою для країн, які розвиваються, тоді як найбільш бідні держави можуть отримати допомогу з нульовою ставкою.

Також важливою частиною міжнародної співпраці України є співпраця з Європейським банком реконструкції та розвитку, яка розпочалась у 1992 р. До 2011 р. співпраця з цією фінансово-кредитною організацією була систематичною, однак, після цього періоду фінансування має низхідну тенденцію [108, с. 77].

Поглиблення фінансової глобалізації на сучасному етапі відбувається внаслідок стрімкого зростання обсягів валютних кредитів, іноземного банківського капіталу, іноземних інвестицій (прямих та портфельних).

Відповідно, держава за короткий час може втратити ефективність раніше застосовуваних традиційних важелів макроекономічного регулювання.

Як зазначає С. Онищенко [172, с. 54], в цих умовах особливо актуально проводити адекватну й послідовну фінансову політику, орієнтовану, з одного боку, на формування необхідних умов для підвищення конкурентоспроможності економіки з урахуванням пріоритетних національних інтересів, а з іншого – у контролі місця держави у процесах фінансової глобалізації, активізації діяльності у стандартизації правил, норм і вимог, міжнародній фінансовій координації, уніфікації заходів фінансової політики для запобігання наслідків перманентних криз фінансового сектору.

Як влучно зазначає А. Марина [139, с. 23], вплив світового фінансового простору (як позитивний, так і негативний) на рівень фінансової безпеки держави залежить від ступеня фінансової інтегрованості та масштабів державного залучення до міжнародних фінансових потоків. Негативним є як закритість державної фінансової системи, так і неконтрольовані темпи її інтегрованості до міжнародної співпраці.

Барановський О. у своїх дослідженнях також привертає увагу до такої зовнішньої загрози рівню фінансової безпеки України як фінансова глобалізація, зазначаючи, що її наслідком є підвищення мобільності капіталів [11, с. 42], що, у свою чергу, у країнах із фінансовими ринками, які розвиваються, спричиняє активізацію залучення короткотермінових кредитів. У нестабільних умовах стрімке вилучення ресурсів з економіки може стати початком неконтрольованих реакцій на фінансовому ринку та надалі викликати погіршення стану фінансової безпеки.

Ми підтримуємо наукову позицію В. В. Койло стосовно виділення серед сукупності зовнішніх загроз саме загрози, які пов'язані з процесами глобалізації та інтернаціоналізації світових фінансових ринків та економіки в цілому [108, с. 81].

Так, активна співпраця з міжнародними фінансовими організаціями може як позитивно вплинути на забезпечення держави фінансовими ресурсами та

подальшої інтеграції до світового простору, так і негативно – через посилення боргової залежності та втрату фінансової незалежності, відповідно, уточнення засобів та принципів співпраці з міжнародними фінансовими організаціями є необхідністю сучасної держави з перехідною економікою.

- активна участь іноземного капіталу у тіньовій економіці;
- транснаціоналізація економічних зв'язків, процеси глобалізації та інтеграції фінансових ринків;
- від'ємне зовнішньоторговельне сальдо, дефіцит платіжного балансу, обмеження державної присутності на фінансових ринках інших країн;
- нераціональні темпи збільшення відкритості економіки України, неконтрольований рівень лібералізації зовнішньоекономічної діяльності;
- висока рухливість фінансових ринків, що базується на активному розвитку інформаційних технологій.

В останні роки стрімкого розвитку інформаційних технологій, частіших кібератак на фінансові установи (такі як NoPetya в червні 2017 р., Wannacry у травні 2017 р.), які можуть призвести до значних збоїв та суттєвих фінансових збитків, кіберризик доцільно розглядати як одну з небезпечних та недостатньо досліджених загроз фінансовій стабільності держави, відповідно, в умовах зміни економічних умов вважаємо кібернетичну безпеку однією з підсистем фінансової безпеки держави.

Питання оцінювання кіберризиків як ключової загрози фінансовій стабільності досліджували у своїх працях А. Буверет (A. Bouveret) [356], С. Байнерб (C. Biener), М. Елінг (M. Eling), Дж. Вирс (J. Wirfs) [354; 371], С. Толюпа, Є. Толюпа, Є. Агапова [307], О. Ясенко [342], В. Л. Бурячок [33] однак, необхідно зазначити, що повні дані щодо кібератак у світі є дефіцитними, що суттєво ускладнює механізм оцінки та аналізу стану кібербезпеки, крім того, в будь-які офіційні дані включаються лише прямі збитки від кібератаки, тоді як непрямі витрати, в т. ч. відновлення бізнесу та репутації можуть становити понад 90 % від їх загального обсягу [405].

Безсусідня Ю. зазначає, що одним із посягань на інформаційну безпеку держави є здійснення «кібернетичних атак» та пропонує певні зміни до кримінального законодавства України [18, с. 149].

З метою аналізу кібернетичної атаки як ключової загрози стану фінансової безпеки держави погоджуємось із думкою В. П. Шеломенцева [334, с. 341], який розглядає кібератаку як процес пошуку та подальшого використання уразливості комп'ютерної системи з метою ефективної реалізації кібернетичної загрози, характер якої не встановлено.

Гайдош Т. зазначає [48, с. 22-25], що кіберзагрози глобальній фінансовій стабільності збільшуються навіть в умовах того, що пропозиція спеціалістів високого рівня у кіберпросторі не встигає за зростанням складності технологій, необхідних для здійснення ефективних кібератак на фінансовий сектор. Цей розрив заповнюється автоматизацією та сучасною інструментальною підтримкою, так, останні два десятиліття характеризуються стрімкими темпами розвитку інструментів, які використовуються для кібератак.

Відповідно до результатів опитування, опублікованих DTCC [368], серед головних ризиків глобальній фінансовій системі головними є: кіберризик, вплив нових вимог, геополітичні ризики (рис. 1.13). Крім того, у звіті наголошується на тому, що сектору фінансів, страхування та реальної економіки є більш вразливими до кібератак у порівнянні з іншими.

Якщо порівняти сучасний професіональний рівень кіберспеціалістів та інструментів для кібератак у фінансовому секторі та аналогічні дані 1990-х років, то обґрунтуємо висновок, що якщо раніше інструменти кіберзлочинців були переважно простими, виготовленими індивідуально, а їх використання вимагало високого рівня знань та професійних навичок у площині мережевих протоколів, програмування, внутрішніх компонентів операційних систем. З часом інструменти, які використовуються у процесі здійснення кібератак, стрімко розвивалися, а їх застосування спрощувалось.

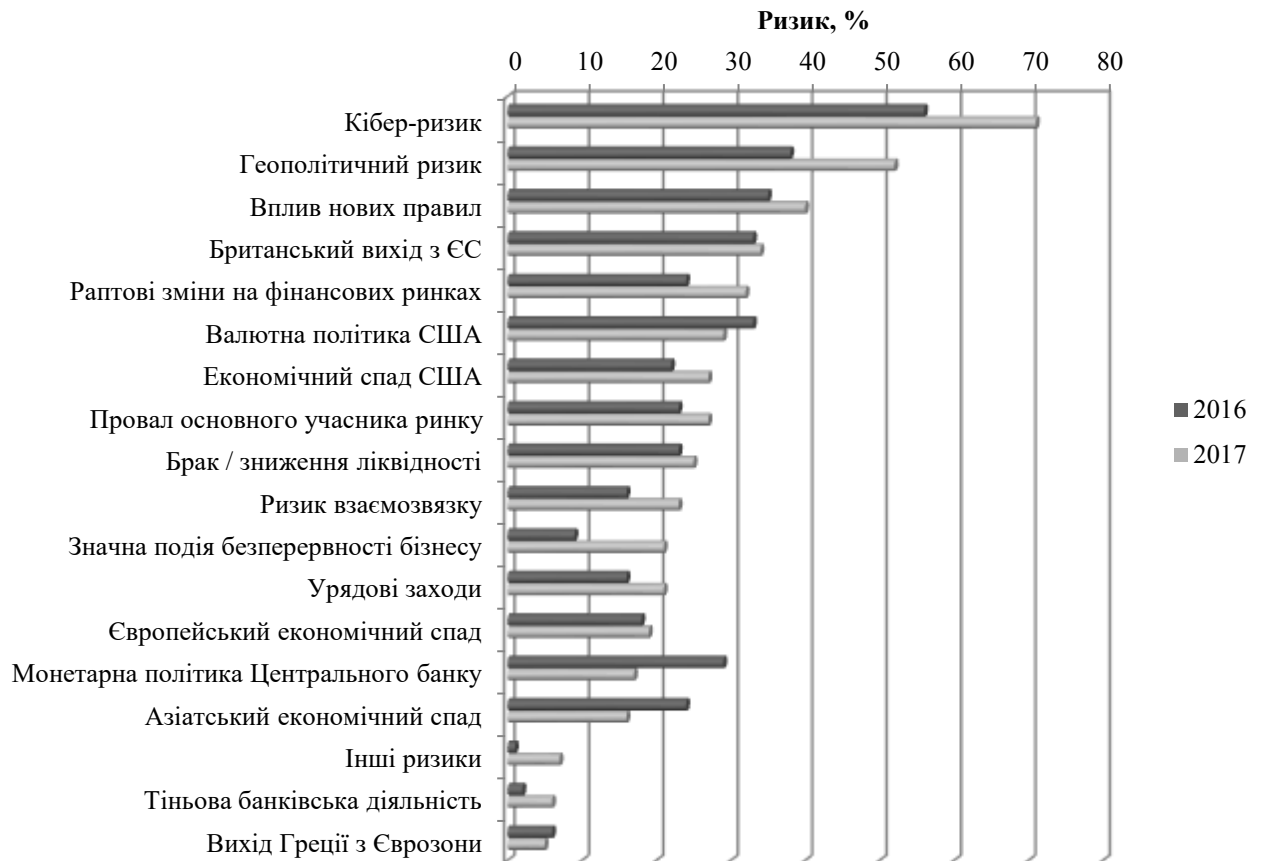

Рисунок 1.13 – Головні загрози глобальній фінансовій стабільності

Джерело: узагальнено автором на основі [368]

Сьогодні запуск фішингу (шахрайська практика відправлення повідомлень електронною поштою з метою розкриття конфіденційної інформації, які виглядають як листи від справжнього відправника) вимагає від кіберзлочинців виключно базове розуміння концепцій та фінансові можливості, відповідно, з підвищенням різня розвитку інструментів кібератаки на фінансовий сектор вимагають менше технічних професійних знань, що спрощує процедуру кіберінциденту (рис. 1.14).

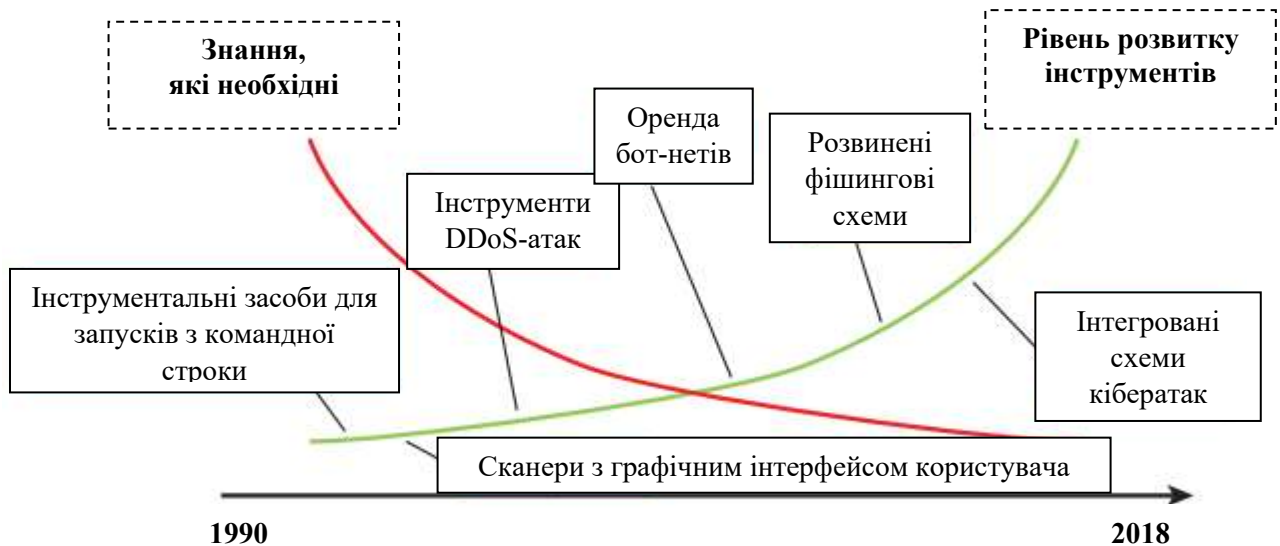

Рисунок 1.14 – Динаміка обсягу необхідних професійних знань та інструментів для здійснення кібератак на фінансові установи

Джерело: адаптовано автором до предмета дослідження на основі даних *Carnegie Mellon University*

Проаналізуємо стан та тенденції кіберінцидентів, що мали місце у фінансових установах різних країн. Зазначимо, що дані щодо кіберінцидентів є дефіцитними, відповідно, кількісного оцінювання кіберризиків здійснено недостатньо [356], враховуючи відсутність єдиного стандарту обліку, стимулів для звітування, а також певних обмежень для міжнародного обміну даними щодо кібератак. У США ще у 2011 р. випущені інструкції щодо методики розкриття кіберризиків для підприємницького сектору, які у 2018 році були доповнені відомостями про алгоритм розкриття інформації про кібератаки та кіберінциденти інвесторам, тоді як в Україні аналогічних документів, які б сприяли розв'язанні наявних прогалин у сфері кібербезпеки, взагалі немає.

У Європейському Союзі положення про захист даних (*GDPR*), яке набрало чинності у 2018 р., засвідчує обов'язок підприємницьких структур повідомляти про порушення протягом 72 годин в компетентний наглядовий орган [356, с. 4]. Невиконання цього обов'язку може призвести до суттєвих штрафних санкцій для компаній (4 % of global annual turnover or EUR 20 Mn).

Себула Дж. Та Янг Л. [361] визначають кіберризик як операційний ризик активам, що мають наслідки доступності, конфіденційності та цілісності інформаційних систем. Елінг М. та Дж. Вифс [371] звертають увагу на те, що кіберризик у порівнянні з іншими видами ризиків пов'язаний і з відповідальністю, і з власністю.

Так, кібератаки можуть вплинути на фінансову стабільність через три аспекти кібербезпеки: цілісність, конфіденційність та доступність. Аспект цілісності пов'язаний з некоректним використанням систем аналогічно до випадків шахрайства, наслідком чого є прямі фінансові втрати. Конфіденційність порушується, коли приватна інформація розкривається третім особам, що спричиняє виникнення репутаційних ефектів та судових втрат, а питання доступності пов'язані з певними перебоями у бізнесі, в результаті яких порушується діяльність підприємства, спричиняючи виникнення збитків.

Відповідно до даних ORX про кіберподії протягом 2009-2017 років офіційно зафіксовано 341 подія, пов'язана з кібератаками на фінансові установи, близько 1/3 з яких висвітлило дані про збитки. Спираючись на ці дані, з'ясовано, що 39 % успішних кібератак зафіксовано у США, 7 % – у Великобританії, 17 % – країнах BRICS (6 % – в Росії; 4 % – в Китаї; 3 % – в Індії) [389]. Так, протягом останніх кількох років згідно з повідомленнями в ЗМІ (англійською мовою) в більш ніж 50 країнах світу відбулись кібератаки на фінансові установи (Додаток Г).

Систематизуємо дані останніх років щодо кібератак на центральні банки країн світу в табл. 1.6.

Так, за наявними даними ORX [389] серед сукупності кібератак порушення даних (пов'язане з крадіжками інформації про банківські картки) та шахрайство (пов'язане з конкретними сумами збитків внаслідок незаконних грошових переказів) є найбільш розповсюдженими у порівнянні з іншими типами кіберінцидентів.

Таблиця 1.6 Систематизація кібератак на фінансовий сектор (центральні банки)

Тип атаки	Рік	Фінансова установа	Характеристика атаки
Порушення даних	2017	Банк Італії	атака на поштові облікові записи двох колишніх керівників
	2015	Банк Азербайджану	крадіжка інформації про тисячі банківських клієнтів
	2014	Європейський Центральний банк	крадіжка інформації про 20 тисяч банківських клієнтів
	2013	Федеральний резервний банк Сент-Луїса	анонімне оприлюднення інформації про 4000 працівників банківських установ
	2012	Федеральний резервний банк Нью-Йорка	крадіжка коду програмного забезпечення банку на загальну суму 9,5 млн дол. США
	2010	Федеральний резервний банк Клівленда	крадіжка інформації зі 122 тис. кредитних карток банківської установи
Шахрайство	2016	Банк Бангладешу	повноваження центрального банку були використані для незаконного переказу 81 мільйонів доларів США
	2016	Банк Росії	21 кібератаки призвели до втрати 22 мільйонів доларів США з кореспондентських банківських рахунків
	2014	Центральний банк Свaziленду	крадіжка в розмірі 688 000 дол. США
	2013	Центральний банк Еквадору	крадіжка в розмірі 13,3 млн дол. США з банківського рахунку міста Ріобамба
Зрив бізнесу	2014	Банк Норвегії	напад на сім великих фінансових установ призвів до проблем з обслуговуванням клієнтів

Джерело: систематизовано автором за даними [356; 389]

Копп Е., Л. Каффенбергер, К. Вілсон [394] зазначають, що фінансові установи є вразливими до кібератак через те, що вони суттєво залежать від критичних інфраструктур, які включають торгові майданчики, системи оплати та розрахунків, та високо взаємопов'язаних мереж, крім того, у деяких фінансових установах використовуються застарілі нестійкі до кібератак системи.

Зауважимо, що кібератаки можуть бути використані з метою підриву довіри населення до фінансової установи, так, після розповсюдження інформації у червні 2014 р. стосовно наявних проблем з ліквідністю найбільшого банку Болгарії відтік депозитних вкладів склав близько 10 %.

Деякі кібератаки можуть бути засновані на системі обміну повідомленнями SWIFT, яка застосовується для здійснення фінансових операцій. Так, направлені хакерами шахрайські платіжні доручення до банківських рахунків, призвели до початкових збитків у 336 млн дол. США [356, с. 13]. Кібератаки, що засновані на системі SWIFT, зафіксовано у банках Еквадору (2015 р.), Бангладешу, В'єтнаму, Туреччини (2016 р.), Тайваню, Непалу, Росії (2017 р.), Індії (2018 р.).

Необхідно зазначити, що нові технології особливо часто піддаються кібератакам, враховуючи те, що розширення меж застосовуваних технологій може призвести до збільшення діапазону входів у фінансову систему, на які націлюються дії кібератак [198]. Кібератаки на фінансові установи, які використовують нові технології Fintech, призвели з 2013 року принаймні до 1450 млн доларів США збитків від шахрайства [356, с. 14].

Тісний взаємозв'язок між фірмами найчастіше призводить до швидких ефектів зараження. Так, атака на частину мережі може спричинити поширення на інші фірми. Модифікована кібератака вірусу «wannacry» (версія «cryptolocker»), що відбулась у червні 2017 р. в Україні, очікувано призведе до сумарних втрат у 1,3 млрд дол. США (ця сукупна оцінка отримана за даними фінансових втрат, висвітлених у фінансових звітах компаній після атаки: Fedex TNT Express – 300 млн доларів США; Saint Gobain – 350 млн доларів США; Merck – 310 млн дол. США; A.P. Møller-Mærsk – 200-300 млн дол. США, Mondelez – 100 млн дол. США).

Про цю атаку стало відомо від компанії ESET, що спеціалізується на розробці антивірусного програмного забезпечення [18, с. 149], що на Україну припало більше $\frac{3}{4}$ систем, вражених вірусом Petya, від загальносвітової кількості (вірус загалом поширився майже в 100 країнах світу, в т. ч. в Англії, Росії, США, Індії, так, в цілому було інфіковано близько 75 тисяч комп'ютерів).

Гайдош Т. звертає увагу на те [48, с. 22-25], що сучасна кіберзлочинність – це фактично ціла індустрія, яка функціонує на принципах, які є дуже схожими з принципами законного бізнесу, який намагається отримати найвищий рівень

прибутку. Так, ефективно знижувати рівень кіберзагроз як ключових загроз фінансовій безпеці держави означає систематично знищувати бізнес-модель, в якій в умовах невисокого ризику нескладні для застосування інструменти використовуються для отримання значних прибутків. Хакери кінця 1980-років, що здійснювали кібератаки лише для того, щоб продемонструвати рівень своєї майстерності, стали легендою. Починаючи з 1990-х років, кіберзлочинність має чітку направленість на отримання високих прибутків зі всіма атрибутами звичайного бізнесу, а саме: ринками, профільними операторами, біржами, інтегрованими ланцюжками постачань, постачальниками послуг на основі аутсорсингу та інше. Відповідно, окремі держави розробляють високоефективну зброю для фактично промислового шпіонажу, збирання даних розвідки та знищення інфраструктури кіберзлочинців, використовуючи аналогічні технології.

За кожним з факторів впливу на рівень фінансової безпеки України очікується значний перелік можливих негативних наслідків, серед яких: зростання державного боргу; формування державної залежності від зовнішніх запозичень; вимушеність коректування фінансової політики держави під впливом іноземних кредиторів; формування заборгованості з виплат пенсій, заробітних плат, соціальної допомоги; недофінансування державних видатків; зниження рівня податкової культури та довіри до фінансових установ; скорочення інвестицій; міграція капіталів та населення; недостатня доступність кредитних ресурсів; збитковість підприємницьких структур, скорочення підприємницької активності; скорочення реального ВВП; зростання інфляції [194].

Так, чинники впливу на рівень фінансової безпеки України характеризуються різноманітністю. Підхромний О. М. пропонує наступні ознаки для їх класифікації: за актуальністю; за характеристиками суб'єкта; за сферою дії; за стабільністю існування; за ресурсною невідповідністю; за масштабами дії; за рівнем поширення; за відображенням форм конфліктів у законодавстві; за елементами фінансової системи; за зв'язком з іншими факторами; за

критичністю впливу [183, с. 86]. Представимо власний погляд на класифікацію факторів впливу на рівень фінансової безпеки (рис. 1.15).

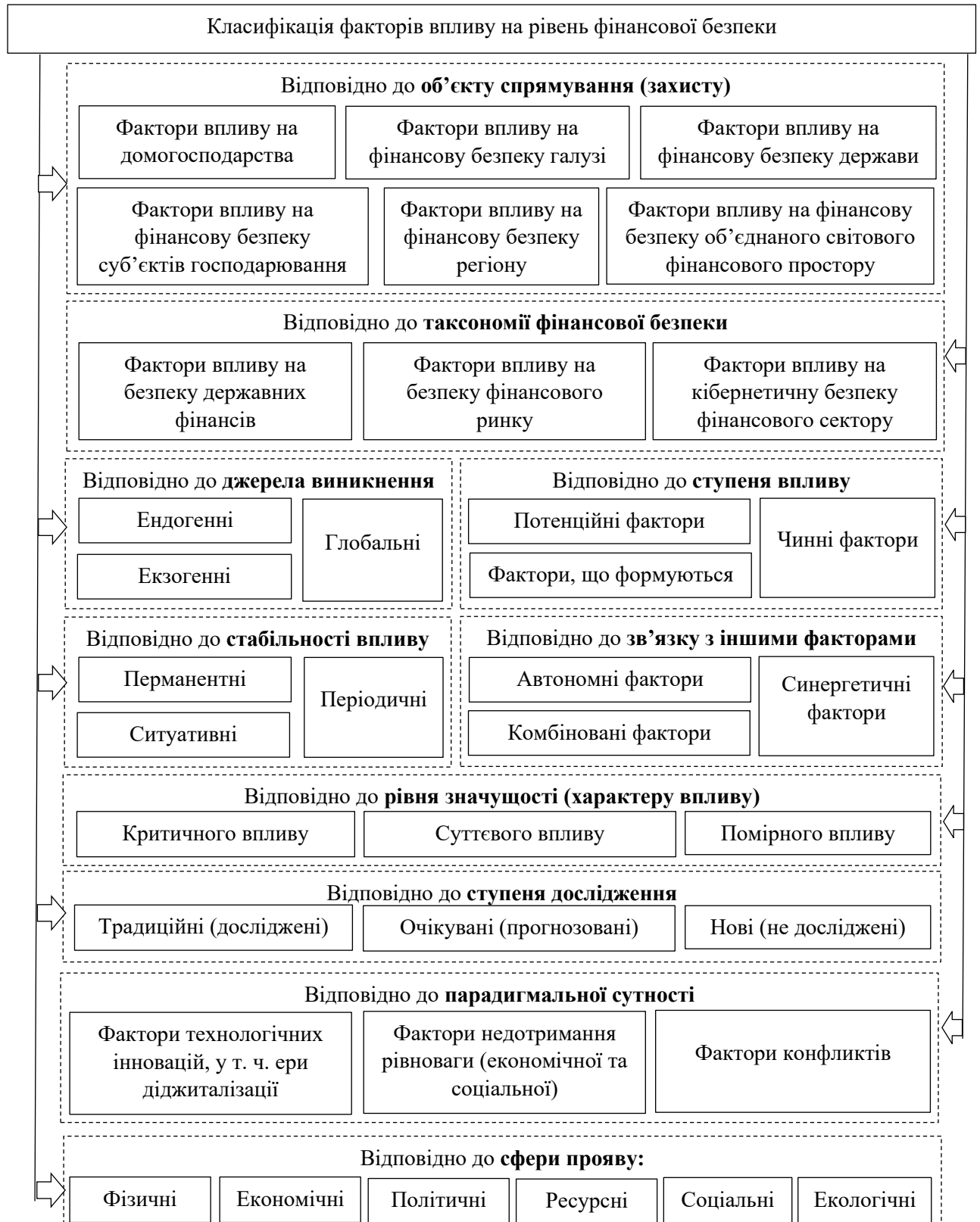

Рисунок 1.15 – Класифікація факторів впливу на рівень фінансової безпеки в умовах глобалізації

Джерело: доповнено автором на підставі [15; 62; 183; 302]

Серед політичних факторів, які впливають на рівень фінансової безпеки держави, доцільно виділити: нестабільність уряду, який залишає поза увагою підтримку освіти, охорони здоров'я та зміцнення економіки, що в цілому уповільнює розвиток економіки та послаблює рівень фінансової безпеки; корупція; військові дії в країні.

Серед основних економічних факторів слід виділити торговельні зв'язки та ефективність зовнішньоекономічної діяльності держави, рівень торговельного балансу, рівень державного зовнішнього боргу держави та рівень розвитку промисловості. Серед соціальних факторів доцільно виділити наявність в країні питної води, гендерну рівність, рівень освіти.

Зазначимо, що найчастіше фактори впливу на рівень фінансової безпеки взаємопов'язані між собою, спричиняючи циклічну бідність та перманентно низький рівень фінансової безпеки. Так, наприклад, економічний фактор суттєвої державної залежності від зовнішніх кредитів спричиняє збільшення питомої ваги платежів за обслуговування державного боргу у загальній структурі видатків бюджету, відповідно, на інші напрями державної політики виділяється менше фінансових ресурсів.

Найчастіше в такій ситуації потерпають такі напрями як освіта, наука, економіка. Погіршення рівня освіченості в країні, спричинене зниженням фінансування галузі, з часом призведе до негативних наслідків, у т. ч. зниження рівня інноваційного розвитку в країні, неможливості ефективно коригувати дію фізичних та екологічних факторів, таких як складний ландшафт, зміна клімату, затоплення або спустелення та інших. Все це надалі не дозволить ефективно підвищити доходи держави, відповідно, боргова залежність посилюється, а циклічна бідність продовжується.

Враховуючи неоднорідність ризикоутворювальних факторів та мінливість ризиків фінансової сфери, процес прийняття ефективного рішення в особливих умовах впливу кількісно оцінених фінансових ризиків і є управлінням ними. Відповідно, економічна сутність управління фінансовими ризиками як стратегічного напрямку підвищення рівня фінансової безпеки, на нашу думку,

полягає у перманентному та безперервному застосуванні набору процедур відносно до комунікації та визначення контексту управління (цілі управління, галузь поширення, перелік критеріїв, які будуть враховані у процесі управління), політики менеджменту, а також ідентифікації, всебічного аналізу, кількісної оцінки та обробки фінансових ризиків (виділення альтернативних шляхів зниження впливу) [415, с. 235-241].

Отже, проаналізувавши систему факторів впливу на рівень фінансової безпеки України, які мають систематично визначатися та аналізуватися у процесі забезпечення фінансової безпеки держави, з'ясовано наступне:

1. Досліджено, що до системи загроз фінансовій безпеці України включаються тенденції, явища і чинники, які реально чи потенційно ускладнюють або унеможливають збереження національних цінностей у фінансовій сфері та реалізацію національних інтересів України.

2. Зазначено, що стан фінансової безпеки держави формується під впливом великого спектра чинників і явищ фінансово-кредитної політики (внутрішньої і зовнішньої), політичної ситуації, обґрунтованості законодавчого забезпечення та міжнародних зобов'язань держави.

3. Проаналізовано основні внутрішні загрози рівню фінансової безпеки України, серед яких класичними є: недосконалість вітчизняного законодавства з питань оцінки рівня фінансової безпеки та фінансово-кредитних відносин; низький рівень інвестиційної привабливості; нестабільна податкова політика; низький рівень бюджетної дисципліни; високий рівень тіньової економіки; критичні показники державного боргу та зовнішнього боргу держави; низькі показники золотовалютних резервів держави; слабкість банківської системи; небезпечні показники зовнішньоторговельного сальдо, недостатня підтримка конкурентоспроможності українського експорту; недосконале управління державною фінансовою системою.

Виділено також нестандартні внутрішні фактори впливу на рівень фінансової безпеки України, поява яких у тому числі пов'язана з ерою діджиталізації. Мається на увазі такі фактори впливу на рівень фінансової

безпеки як стратегічні інформаційні повідомлення, що можуть стати джерелом деструктивних ідей (популяризація боргової залежності, реклама фінансових пірамід, масове закликання до застосування криптовалют, розповсюдження сумнівних теорій швидкого збагачення, псевдонаукові вчення), причиною руйнівних змін у діловій репутації фінансових установ та інше.

4. Представлено основні зовнішні загрози рівню фінансової безпеки України, серед яких класичними є: від'ємне зовнішньоторговельне сальдо, дефіцит платіжного балансу, обмеження державної присутності на фінансових ринках інших країн; нераціональні темпи збільшення відкритості економіки України, неконтрольований рівень лібералізації зовнішньоекономічної діяльності.

На нашу думку, в останні роки висока рухливість фінансових ринків, що базується на активному розвитку інформаційних технологіях, кібератаки на фінансовий сектор та неконтрольоване поглиблення фінансової глобалізації, які можна вважати відносно новими зовнішніми факторами впливу на рівень фінансової безпеки держави, мають суттєво більший вплив у порівнянні з рештою інших. Так, внаслідок державної інтеграції у світову спільноту може формуватися неконтрольована державна залежність від іноземної фінансової допомоги, збільшення впливу міжнародних фінансових організацій, країн та інших суб'єктів світової фінансової системи на формування національної фінансової політики держави у ракурсі нав'язування певних економічних програм. Кібератаки можуть вплинути на фінансову стабільність через три аспекти кібербезпеки: цілісність, конфіденційність та доступність. Сучасна кіберзлочинність – це фактично ціла індустрія, яка функціонує на принципах, які є дуже схожими з принципами законного бізнесу, який намагається отримати найвищий рівень прибутку.

Проаналізовано динаміку значень глобального індексу кібербезпеки (global protection index), що розраховується за п'ятьма основними показниками: організаційний і технічний потенціали; законодавча база; кооперація; темпи нарощування потенціалу, та національного індексу кібербезпеки (National

Cyber Security Index), який визначається з метою оцінки здатності країн управляти кіберінцидентами та запобігати кіберзагрозам. З'ясовано, що високий рівень індексів мають переважно розвинені держави, тоді як держави з низьким та середнім рівнем розвитку характеризуються нижчими значеннями індексів кібербезпеки. Доведено, що позитивна різниця між NCSI-індексом та індексом цифрового розвитку (DDL), що є узагальненим показником розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та індексу мережевої готовності, свідчить, що розвиток кібербезпеки окремих держав (Словаччина, Чехія, Польща, Угорщина, Україна) випереджає або відповідає її цифровому розвитку, тоді як від'ємний результат означає, що цифрове суспільство певних країн (Білорусь, Румунія, Болгарія, Молдова) є більш розвиненим у порівнянні з національною сферою кібербезпеки.

Досліджено, що відповідно до результатів міжнародних опитувань, досліджень міжнародних фахівців, у т. ч. представників поважних фінансових установ, кібернетичний ризик має найвищі кількісні показники зростання у динаміці в системі ризиків глобальній фінансовій системі. Вважаємо, що небезпека загострюється, враховуючи те, що зломи систем окремих фінансових організацій можуть спричинити негативні ефекти доміно для інших компаній (як фінансової, так і нефінансової сфери), створюючи системний ризик. Крадіжка конфіденційної інформації, дезорганізація клірингової, платіжної або розрахункової системи, враховуючи тісний взаємозв'язок суб'єктів фінансового сектору, очікувано призведуть до масштабних вторинних ефектів та, відповідно, стануть реальною загрозою для фінансової безпеки. У цій потенційній ситуації сукупний ризик для економіки може суттєво перевищувати загальну суму ризиків для окремих осіб, враховуючи національний характер структур реагування, глобальний характер мереж та платформ інформаційних технологій, неефективність міжнародного співробітництва. Обґрунтовано, що найчастіше інформація про кібератаки розкривається лише через тривалий період часу після інциденту з побоювань

шкоди для репутації, відсутності стимулів висвітлення інформації про кібератаки за умови відмови від страхування від кіберризиків.

Зафіксовано активний розвиток законодавчо-нормативної бази країн у сфері протидії кіберзлочинності, розкриття інформації про кібератаки, захисту даних, що підтверджує особливу увагу фахівців до зростання загрози від кіберзлочинів для фінансового сектору. В окремих країнах світу випущені інструкції щодо методики та алгоритмів розкриття кіберризиків для підприємницького сектору й затверджено штрафні санкції за їх невиконання, тоді як в Україні аналогічних заходів, які сприяли б розв'язанню наявних прогалин у сфері кібербезпеки, і досі бракує. Зазначено, що міжнародне співробітництво у сфері кібернетичної безпеки суттєво відстає від системного глобального характеру цієї загрози.

З'ясовано, що у 2017 р. за даними НБУ банківські установи України зафіксували 77,6 тисячі випадків шахрайства із банківськими картками на загальну суму збитків у 163,7 млн грн, крім того, 38 банків повідомили про шахрайські дії. Річні втрати фінансових організацій від кібернетичних атак відповідно до розрахунків спеціалістів МВФ можуть становити в середньому декілька сотень мільярдів доларів.

Доведено, що характер кіберзагроз швидко змінюється, що призводить до зниження важливості даних щодо минулих кіберінцидентів для можливого прогнозування майбутніх загроз фінансовому сектору. Особливо це стосується негативного впливу деструктивних ідей, що поширюються в офіційному інформаційному просторі (реклама фінансових пірамід, популяризація боргової залежності, оприлюднення способів та варіантів ухилення від оподаткування, масове закликання до застосування криптовалют, розповсюдження інших теорій швидкого збагачення, псевдонаукові вчення, такі як фінансова нумерологія чи фінансова астрологія). Виділено основну серед причин активного розвитку кіберзлочинності у фінансовому секторі, її трансформацію в цілу індустрію, якою автори вважають розвиток інструментів, які

використовуються у процесі кібератак, особливо співвідношення ризику та потенційної винагороди.

Запропоновано «кібернетична безпека фінансового сектору», що, на відміну від наявних, розглядається як умови, в яких функціонує фінансова система держави, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз у кібернетичному просторі не спричиняє негативних процесів у даній складній системі та не заважає створенню сприятливих фінансових умов для її сталого розвитку в умовах діджиталізації, безперешкодного формування, зберігання, використання, поширення та захисту інформації, що сприятиме удосконаленню науково обґрунтованої термінології та розвитку економічної науки.

Зазначено, що найкращим напрямом забезпечення кібернетичної безпеки у фінансовій сфері є атака бізнес-моделі кіберзлочинності, особливістю якої є специфічне співвідношення рівня ризику та потенційного прибутку, винагороди.

Висновки до розділу 1

У процесі дослідження теоретичних засад формування фінансової безпеки держави в умовах глобалізації розкрито економічну сутність фінансової безпеки як складової національної безпеки держави, досліджено особливості та роль глобалізаційних процесів у фінансовій сфері, проаналізовано методологічні засади систематизації фінансової безпеки держави, систематизовано фактори впливу на рівень фінансової безпеки держави й зроблено наступні висновки:

1. Представлено авторський погляд на сутність категорії «фінансова безпека держави», яка трактується як умови, в яких функціонує фінансова система держави, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз не спричиняє негативних процесів у даній складній системі та не заважає створенню сприятливих фінансових умов для її збалансованого розвитку, що кількісно оцінюються за допомогою узагальнення індикаторів стану грошово-кредитної,

валютної, банківської, бюджетної, податкової, боргової безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору.

2. Проаналізувавши генезис нормативно-правового забезпечення фінансової безпеки, зроблено висновок, що в означених умовах для розвитку науки необхідно застосовувати системний підхід для розуміння сутності такого важко структурованого явища як безпека в її різновидових проявах: фінансовому, економічному, національному, переносити в правову площину творчий науковий потенціал з метою формування збалансованого системного правового підґрунтя, яке надасть можливість сформувати ефективний механізм забезпечення фінансової безпеки держави.

3. З'ясовано, що імперативні глобалізаційні процеси, що є вимогою часу, характеризуються одночасно як об'єднувальними, так і поляризаційними наслідками. Прихильники глобалізації концентрують увагу на її позитивних результатах, зауважуючи, що глобалізація є джерелом додаткової свободи та прогресу, формування імпульсу до економічного розвитку, глобальної мережі інформації, логістичних та транспортних переваг, розвитку інвестиційного механізму та прискорення введення інновацій, тоді як противники глобалізації стверджують, що вона може спричинити поглинання сформованих ринків ТНК, економічну нерівність, соціальну напруженість, втрату ідентичності культур.

4. На підставі аналізу лексеми «глобалізація», особливостей популяризації цього поняття та уведення його в сучасну бізнес-лексику, наявних наукових поглядів, представлено авторське бачення дефініції категорії «фінансова глобалізація», яке в т. ч. враховує архітектоніку інтеграційних процесів у фінансовій сфері, а саме: фінансова глобалізація – це складова глобалізаційних процесів, що полягає в інтеграції національних фінансових систем у світових інститутах та фінансових ринках завдяки вільному руху капіталів, що відбувається на трьох рівнях прояву: національний (у формі операцій злиття та поглинання); регіональний (у формі інтеграційних процесів національних фінансових систем в регіоні); світовий (у формі розвитку об'єднаного світового фінансового простору).

5. Досліджено архітектуру наслідків глобалізаційних процесів у контексті впливу на рівень фінансової безпеки держав, серед яких: зміна базових принципів фінансової безпеки; активізація відтоку інвестицій з реального сектору економіки; формування інфляційно-девальваційної спіралі; зростання державного боргу та посилення дефолтних ризиків; формування залежності національних фінансових процесів від світових фінансових криз інших країн.

6. Здійснено декомпозицію переваг і недоліків глобалізації для різних груп країн світової економіки, на підставі якої доведено, що в економічному просторі чітко виокремлюються дві групи країн глобалізаційного процесу: лідери (розвинені держави з ринковою економікою, в яких сконцентрована переважна частка технологічного та інтелектуального потенціалу), для яких глобалізаційні процеси є переважно благом, та держави периферії глобалізації.

Для держав периферії глобалізаційних процесів формування додаткових зовнішніх ризиків рівню їх фінансової безпеки носить більш загрозливий характер та проявляється у: вірогідності подальшого відставання у темпах економічного розвитку від розвинених держав; поглинанні сформованих ринків ТНК; фінансовій залежності від міжнародних фінансових організацій, які здійснюють суттєвий вплив на формування їх фінансової політики.

7. Здійснено структурування категорії «фінансова безпека» відповідно до об'єкта захисту та, відповідно, виділено наступні структурні елементи: фінансова безпека домогосподарств; суб'єктів господарювання; об'єднаних територіальних громад; галузі (секторів економіки); регіону; держави; об'єданого світового фінансового простору, що дозволило зробити висновок, що фінансова безпека фактично є умовами, в яких функціонують та розвиваються галузі та регіони, суспільство в цілому та кожна особистість, тоді як фінансова безпека держави акумулює у собі весь комплекс накопичених ризиків, що обґрунтовує думку про наявність взаємозалежного зв'язку між всіма об'єктами захисту та фінансовою безпекою держави в цілому.

8. Представлено авторський погляд на системну таксономію фінансової безпеки та її місце у структурі національної безпеки держави, в якій фінансову безпеку держави умовно розподілено на три підсистеми: безпека державних фінансів, наявний перелік складових якої розширено категорією «податкова безпека», тому що саме у площині оподаткування фокусуються найгостріші ризики та загрози фінансовій безпеці України; безпека фінансового ринку, до якої включені банківська, грошово-кредитна та безпека небанківського фінансового сектору; кібернетична безпека фінансового сектору, теоретичний підхід до трактування сутності цієї категорії обґрунтовано в роботі.

На нашу думку, фінансовий сектор є найбільш вразливим стосовно кібератак. Саме фінансові організації, враховуючи їх важливу місію посередників у процесі руху грошових коштів, є найбільш привабливими об'єктами для кібератак, в т. ч. зловмисні дії щодо роботи банкоматів, операцій з переказу грошей, знищення файлів, введення шкідливих програм в банківські системи, дії, що порушують внутрішні операції, та мають характер вимагання. Наслідками таких дій можуть бути суттєві фінансові збитки та погіршення репутації фінансової установи.

Основні результати першого розділу дисертаційного дослідження опубліковано в наукових працях автора [194; 195; 196; 198; 214; 215; 222; 232; 234; 236; 408; 409; 415; 416].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

2.1. Характеристика процесу побудови ефективної системи формування фінансової безпеки держави

Стан фінансової безпеки держави істотно впливає на: ефективність функціонування всіх сфер економіки; добробут суспільства та загострення соціальних питань; фінансовий, інноваційний, інвестиційний та науковий потенціал держави; активізацію трудової та студентської міграції; рівень боргової залежності держави. За цих умов процес побудови системи забезпечення фінансової безпеки держави, дотримання принципів оцінки її вразливості є безперечно актуальними питаннями. Враховуючи архітектуру економічної безпеки держави та обґрунтоване твердження, що фінансова безпека є її невіддільною підсистемою, система формування фінансової безпеки держави має стати структурною частиною загальної системи формування економічної безпеки держави.

Процес побудови системи забезпечення фінансової безпеки держави, на нашу думку [412, с. 252-254], має складатися з наступних послідовних етапів:

– формулювання стратегічної мети та її декомпозиція у процесі конкретизації поточних цілей забезпечення фінансової безпеки держави, виділення пріоритетних завдань з урахуванням національних інтересів у фінансовій сфері;

– систематизація принципів забезпечення та оцінки вразливості фінансової безпеки держави; виокремлення функцій, організаційної структури та поняттєво-категорійного апарату системи забезпечення фінансової безпеки держави;

– розроблення алгоритму дій, який складається з різних методів забезпечення фінансової безпеки держави, серед яких: затвердження порогових значень індикаторів стану фінансової безпеки та методики їх розрахунку;

моніторинг стану фінансової безпеки; аналіз чинників, які впливають на стан фінансової безпеки; прогнозування дії чинників і загроз, значень індикаторів стану фінансової безпеки у перспективі; розроблення і реалізація заходів, спрямованих на забезпечення фінансової безпеки держави на належному рівні;

– узагальнення етапів побудови системи забезпечення фінансової безпеки держави у державній стратегії забезпечення фінансової безпеки [412, с. 252-254].

Представимо графічно авторський погляд на процес побудови системи забезпечення фінансової безпеки держави (рис. 2.1).

Рисунок 2.1 – Алгоритм побудови системи формування фінансової безпеки держави

Джерело: удосконалено автором [412, с. 252-254]

У методології дослідження проблематики зміцнення фінансової безпеки держави важливу роль відіграє розуміння системи її принципів.

Відповідно до п. 3.2 Закону України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII «Про національну безпеку України» [259] основними принципами, які визначають формування політики держави у сферах національної безпеки, є:

– прозорість, верховенство права, законність, підзвітність та дотримання засад демократичного цивільного контролю за процесом функціонування безпекового сектору;

– розвиток безпекового сектору як ключового інструменту реалізації політики держави;

– дотримання міжнародних правових норм, участь України у міждержавних системах та програмах з підтримання безпеки й миру.

На думку М. Єрмошенка та К. Горячевої [84, с. 59], виокремлення та дотримання принципів формування фінансової безпеки є передумовою ефективного забезпечення безпеки фінансово-кредитної сфери. Так, автори до системи таких принципів відносять наступні:

– законодавче затвердження національних інтересів фінансової безпеки держави;

– важливість розроблення державної стратегії забезпечення фінансової безпеки, яка може складатися з концепції забезпечення фінансової безпеки та окремої програми дій;

– формування сукупності чітких критеріїв фінансової сфери з точки зору забезпечення її безпеки;

– визначення та систематичне коректування (в залежності від зміни зовнішніх та внутрішніх умов) пріоритетів та напрямів політики держави у сфері фінансової безпеки;

– виконання повноважень та функцій суб'єктів системи фінансової безпеки, застосування відповідальності за відповідні порушення;

– визначення порогових (критичних, оптимальних) значень індикаторів стану фінансової безпеки та систематичне їх порівняння з наявними даними;

- систематичний аналіз індикаторів стану фінансової безпеки.
- правове оформлення і структурне формування системи фінансової безпеки [84, с. 59].

Зверук Л. зауважує [90, с. 134], що формування системи запобігання загрозам у фінансовій сфері, яка характеризується ефективністю, має базуватися на таких принципах:

- операційна незалежність та підзвітність у виконанні повноважень державного органу регулювання й контролю;
- законодавча затвердженість сфери відповідальності органів, що діють у сфері фінансової безпеки;
- наявність ресурсів для виконання обов'язків та чітко визначених повноважень (в т. ч. нагляд, розслідування, інспектування) органу фінансового регулювання.

Система принципів формування фінансової безпеки, на нашу думку, комплексно обґрунтована у роботі О. І. Барановського [14]. Так, автор вважає важливими наступні принципи: обґрунтованість; справедливість і рівноправність; наявність і дієвість механізму розв'язання конфліктів та правоохоронного механізму у сфері фінансової безпеки; комплексність; забезпечення балансу фінансових інтересів; прозорість; наступництво; необхідність інтеграції; пріоритет договірних заходів у розв'язанні фінансових конфліктів; пріоритет соціальної складової фінансової безпеки порівняно з технічною; прийнятний ризик; законність; керованість; презумпція настання відповідальності за порушення фінансових інтересів громадян; багатовимірність; неподільність; взаємна відповідальність; адекватність та своєчасність заходів, направлених на захист національних інтересів; еволюційність; послідовність; невторчання у внутрішні справи держави; сумісність; варіантність; стабільність і надійність [14].

У 1975 р. Б. Мандельбротом запропоновано поняття «фрактал» для визначення нерегулярних самоподібних структур [137; 138]. На думку О. М. Підхомного [183; с. 90-91], головною характерною особливістю

фракталів є геометрична складність рельєфу. У сучасній фінансовій науці також застосовують методологічний принцип фрактальності. Так, у сфері дослідження фінансової безпеки цю ідею доцільно застосовувати у процесі досліджень подібності та неподібності конфліктів, пошуку спільних важелів впливу на фінансову безпеку різних рівнів.

Необхідно зазначити, що відносно опису процесів зміцнення фінансової безпеки в економічній науці існують моделі, які доцільно використовувати для різнорівневих процесів забезпечення фінансової безпеки (наприклад, математичні моделі теорії ігор), відповідно, ці моделі відповідатимуть принципу фрактальності, тоді як в моделях, призначених виключно для опису процесів певного рівня фінансової безпеки (наприклад, гіпотеза раціональних очікувань), фрактальні характеристики системи дослідження не висвітлено.

Вважаємо, що процеси, які відбуваються у фінансовій системі, доцільно розглядати як фрактальні, тобто ті, що мають зворотний зв'язок (у яких вихідні характеристики функціонально та нелінійно пов'язані з вхідними). На нашу думку, моделі, узгоджені із принципом фрактальності, мають вищий потенціал у процесі дослідження проблем фінансової безпеки [413, с. 212-216].

На основі проведеного аналізу наукових позицій вчених стосовно принципів забезпечення фінансової безпеки держави [84; 90; 183; 259] у табл. 2.1 представлено авторський погляд на комплекс принципів побудови та функціонування системи забезпечення фінансової безпеки держави.

Таблиця 2.1 Комплекс принципів побудови системи забезпечення фінансової безпеки держави

Принцип	Сутність	Наслідки дотримання
1	2	3
Принцип відкритості влади (поєднує наступні елементи: прозорість; доступність; чутливість)	Принцип прозорості передбачає перманентний публічний контроль. Принцип доступності передбачає доступ кожної зацікавленої особи до інформації. Принцип чутливості передбачає сприйняття нових вимог та ідей сучасності. У своїй сукупності принцип відкритості влади передбачає комунікацію держави і громадськості у сфері забезпечення фінансової безпеки, доступність інформації та зовнішній контроль за дотриманням верховенства права.	Дотримання принципу забезпечує ефективну реалізацію функції: 1. Захист інтересів суспільства. 2. Боротьба з корупцією.

1	2	3
Принцип відповідальності та підзвітності	Принцип передбачає, що в управлінських процесах чітко визначені ролі та відповідальність законодавчих і виконавчих органів, які систематично перевіряються іншими органами	Удосконалення процесу прийняття рішень, направлених на забезпечення фінансової безпеки держави, гарантування законності
Принцип субсидіарності	Принцип передбачає, що вищий рівень організаційної структури в системі забезпечення фінансової безпеки держави втручається в дії нижчого рівня виключно за умови нездатності останнього виконувати свої функції	Забезпечення гнучкого підходу, розширення можливостей регіональних органів влади. Підвищення ефективності системи забезпечення фінансової безпеки держави як багаторівневої структури
Принцип розвитку та адаптації	Принцип передбачає, що система забезпечення фінансової безпеки держави має постійно розвиватись і удосконалюватись, адаптуючись до змін навколишнього середовища	Підвищення ефективності розподілу управлінських функцій, гнучкості організаційних структур, швидкості реакцій на зміни
Принцип множинності моделей	Принцип передбачає можливість різних точок зору на наявні проблеми у сфері забезпечення фінансової безпеки держави, побудови різних моделей для передбачення зміни стану фінансової безпеки держави, які мають право на існування. Ефективність державної політики у цій сфері в т. ч. залежить від участі всіх зацікавлених сторін на всіх етапах побудови та функціонування системи забезпечення фінансової безпеки держави	Розширення участі сприяє підвищенню рівня довіри до результату та інститутів, які беруть активну участь у ньому. Розгляд декількох моделей створює альтернативні рішення
Принцип інтегративних рівнів	Принцип передбачає те, що фінансова безпека держави складається з ієрархічно розташованих підсистем, між якими встановлюється субпідрядність. При ускладненні структури виникають додаткові властивості	Підвищення ефективності системи забезпечення фінансової безпеки держави як складної багаторівневої структури
Принцип біфуркації	Принцип біфуркації передбачає, що рівень фінансової безпеки держави може суттєво змінитися при незначних змінах у певних її підсистемах або чинниках впливу	Підвищення ефективності системи забезпечення фінансової безпеки держави як складної багаторівневої структури
Принцип узгодженості та підпорядкованості	Принцип передбачає, що застосовувані методи забезпечення фінансової безпеки мають узгоджуватись між собою та підпорядковуватись цільовим орієнтирам системи забезпечення фінансової безпеки держави та національним інтересам	Сприяння зрозумілості та узгодженості дій та напрямів політики у сфері забезпечення фінансової безпеки держав
Принцип ефективності	Принцип передбачає, що заходи, направлені на забезпечення фінансової безпеки держави, повинні бути своєчасними, дієвими, відповідати стратегічній меті та поточним завданням, узгоджуватись з даними моніторингу стану фінансової безпеки держави та чинників впливу, враховувати прогностичні дані у перспективі	Збереження співвідношення між витраченими ресурсами та отриманими результатами. Підвищення ефективності функціонування системи забезпечення фінансової безпеки

1	2	3
Принцип міжнародної співпраці та інтеграції	Принцип передбачає дотримання міжнародних правових норм, а також розширення участі держави у міждержавних системах, програмах з підтримання безпеки	Адаптація іноземного досвіду у сфері забезпечення фінансової безпеки до вітчизняних умов. Сприяння міжнародної інтеграції, іміджеве представництво держави у світовому інформаційному просторі
Принцип інклюзивності розвитку	Принцип передбачає те, що більшість членів суспільства держави відчують на собі результати зміцнення стану фінансової безпеки	Здатність трансформувати зміцнення фінансової безпеки у суспільний прогрес
Принцип біхевіористичних аспектів	Стан фінансової безпеки та комплекс превентивних заходів її зміцнення багато в чому обумовлюються особливостями соціального організму, який приймає рішення у процесі забезпечення рівня фінансової безпеки, а саме: психологічними, моральними, ментальними, емоційними факторами; міжособистісними комунікаціями; рівнем гендерної збалансованості; ментальними моделями учасників соціальних груп, їх особистісними парадигмами	Виділення взаємозв'язку між психологією соціального організму та рішеннями державного менеджменту у сфері фінансової безпеки. Узагальнення причин прийняття невірних управлінських рішень у процесі забезпечення фінансової безпеки в умовах наявності реальних сценаріїв розвитку фінансової системи та адекватних прогнозних показників. Підвищення ефективності системи забезпечення фінансової безпеки держави

Джерело: узагальнено на підставі [84; 90; 183; 259] та доповнено автором [413, с. 212-216]

Єрмошенко М. та К. Горячева вважають [84, с. 59-60], що до переліку основних методів забезпечення фінансової безпеки необхідно віднести наступні:

- аналітичне оброблення інформації стосовно наявного іноземного досвіду і заходів у сфері питань фінансової безпеки;
- систематичний моніторинг чинників, умов та індикаторів стану фінансової безпеки;
- прогнозування дії чинників, загроз, умов та значень індикаторів стану фінансової безпеки у перспективі;

– розроблення і реалізація конкретних заходів щодо досягнення належного рівня фінансової безпеки.

Мелих О. зауважує [144, с. 268], що зважаючи на динамічність стану фінансової безпеки, механізм її забезпечення базується на сукупності інституційно-правових та організаційних методів впливу, безпосередньо спрямованих на своєчасне виокремлення, прогнозування та нівелювання негативного впливу загроз стабільності фінансової системи, серед яких:

– всебічний і об'єктивний моніторинг (діагностику) фінансової сфери, в результаті якого систематично здійснюється виокремлення і прогнозування загроз (внутрішніх і зовнішніх) інтересам всіх об'єктів фінансової безпеки;

– визначення порогових значень соціально-економічних та фінансових показників, порушення яких (у бік зменшення чи збільшення в залежності від типу досліджуваного показника) очікувано спровокує порушення фінансової нестабільності;

– запровадження заходів впливу на стан фінансової безпеки з метою нейтралізації негативного впливу та мінімізації дестабілізаційних наслідків дії загроз.

Комплекс функцій ефективної системи фінансової безпеки держави формується, виходячи зі стратегічної мети, конкретизації поточних цілей, а також пріоритетних завдань з урахуванням національних інтересів у фінансовій сфері, системи принципів забезпечення фінансової безпеки держави. Вважаємо, що основними функціями ефективно функціонуючої системи забезпечення фінансової безпеки держави є:

– формування системи та перманентна підтримка її у певному стані з урахуванням зміни зовнішніх та внутрішніх умов, дії ризиків та загроз, зміни макроекономічних показників держави;

– забезпечення адекватних та своєчасних змін цільових орієнтирів щодо характеристичних значень індикаторів стану фінансової безпеки держави, коректування методів її забезпечення, врахування специфічних особливостей

розвитку світу, в т. ч. глобалізаційних процесів, діджиталізації економіки та інші;

– прогнозування стану, загроз та специфічних ознак. Так, заходи забезпечення фінансової безпеки держави мають враховувати мінливість зовнішнього світу, особливості розвитку глобальної економіки, зміну факторів впливу на рівень фінансової безпеки. Заходи забезпечення фінансової безпеки не можуть бути сталими, тільки в умовах постійного попередження та прогнозування майбутніх змін можливі заходи, які зможуть запобігти погіршенню ситуації у фінансовій системі, надати можливість запобігти негативній дії загроз;

– активна міжнародна співпраця у системах забезпечення фінансової безпеки. Динамічні реалії породжують зміну комплексу загроз фінансовій безпеці окремої держави, які відбуваються у напрямі їх глобальної орієнтованості. Такі складові міжнародної інтеграції як міграція капіталів, виробничих та людських ресурсів в межах планети, вплив транснаціональних корпорацій на фінансові системи держав, стандартизація законодавства, зближення культур, діджиталізація економіки породжують нові загрози стану фінансової безпеки держави, нівелювання яких неможливе без ефективної міжнародної співпраці та сумісних дій у світі.

Організаційна структура фінансової безпеки держави забезпечується чітко визначеною сукупністю її суб'єктів. На думку М. М. Єрмошенка та К. С. Горячевої її основу складають державні органи, конкретні посадові особи та громадські організації [84, с. 62]. Зауважимо, що в Україні вона очолюється Радою національної безпеки і оборони України, яка функціонує на підставі Конституції України [111], законів України «Про Раду національної безпеки і оборони України» [262], «Про національну безпеку України» [259] та інших законів України з питань безпеки, Стратегії національної безпеки України [295]. У структурі апарату Ради національної безпеки і оборони України окремо виділена фінансово-економічна служба. Серед публічної інформації фінансово-економічної служби Апарату Ради національної безпеки і оборони України, на

нашу думку, висвітлені дані стосовно обмежених структурних елементів фінансової безпеки, а саме бюджетної безпеки в частині показників, які характеризують виконання бюджетних програм, тоді як інші складові фінансової безпеки держави оминаються увагою.

Переконані, що суб'єкти забезпечення фінансової безпеки можуть сформувати цілісну структуру за допомогою їх виділення на кожній зі структурних частин фінансової безпеки, виокремлених відповідно до об'єкта захисту (рис. 2.2).

Рисунок 2.2 – Систематизація суб'єктів забезпечення фінансової безпеки, розподілених відповідно до об'єкта захисту

Джерело: узагальнено автором

Так, узагальнюючи характеристику процесу побудови ефективної системи фінансової безпеки держави, систематизовано послідовність побудови системи забезпечення фінансової безпеки держави у 4 етапах, проаналізовано наукові позиції вчених у сфері комплексу принципів забезпечення фінансової

безпеки держави та представлено авторський погляд на досліджуване питання, обґрунтовано, що комплекс функцій ефективної системи фінансової безпеки держави формується, виходячи зі стратегічної мети, поточних цілей та пріоритетних завдань з урахуванням національних інтересів у фінансовій сфері.

Обґрунтовано, що комплекс функцій ефективної системи фінансової безпеки держави формується, виходячи зі стратегічної мети, поточних цілей та пріоритетних завдань з урахуванням національних інтересів у фінансовій сфері, та складається з: формування системи фінансової безпеки держави та її перманентна підтримка у певному стані з урахуванням зміни зовнішніх та внутрішніх умов, дії ризиків та загроз, зміни макроекономічних показників держави; забезпечення адекватних та своєчасних змін цільових орієнтирів щодо характеристичних значень індикаторів стану фінансової безпеки держави, коректування методів її забезпечення, врахування специфічних особливостей розвитку світу, у т. ч. глобалізаційних процесів, діджиталізації економіки; прогнозування стану, загроз та специфічних ознак; активна міжнародна співпраця у системах забезпечення фінансової безпеки.

2.2. Методологічні засади формування фінансової безпеки держави

Дослідження сутності та складний процес формування стану фінансової безпеки держави у сучасних динамічних умовах посилення фінансової глобалізації, важкоконтрольованого впливу специфічних зовнішніх загроз, таких як кіберзагрози, відбувається зі зростанням ролі людського фактора, що займає центральне місце гендерно-орієнтованого та поведінкового підходів.

Моніторинг фінансової безпеки держави – це система перманентного спостереження за процесами і явищами, що відбуваються в системі фінансової безпеки держави, а також факторами впливу на зміну її стану, результати якого використовуються для обґрунтування управлінських рішень у сфері її забезпечення [424, с. 102-113].

Окреслені питання стимулюють активні дискусії між дослідниками стосовно методологічних підходів до формування та моніторингу фінансової безпеки держави, які висвітлені у працях С. Лелюк [130, с. 197-200], О. Підхомного [183, с. 88-90], М. Беляєва [19], І. Д'яконова [65], А. Дороніна [73; 74], М. Дороніної [75], О. Колодізева, А. Середіної [110], А. Островської [174], О. Ревака, В. Прокопенка [271], М. Федотова, В. Плескачевського, В. Рутгайзера, А. Будицкого [313] та інших дослідників.

Як влучно зазначив М. М. Пендюра [180], категорія «безпека» реалізує методологічну функцію, адже виступає концептуальним базисом для пояснення певних явищ і процесів соціальної реальності.

Основні моделі та концепції розбудови системи забезпечення фінансової безпеки представлені на рис. 2.3.

Розглянемо особливості розбудови системи забезпечення фінансової безпеки окремих країн світу, окремі з яких суттєво впливають на систему формування безпеки інших країн.

Забезпечення економічної та, відповідно, фінансової безпеки Німеччини базується на сприянні стабілізації цін, зовнішньоекономічній рівновазі та високого рівня зайнятості при необхідних темпах економічного зростання. Особливу увагу приділено консолідації державних бюджетів, стабільності євро та контролю за темпами зростання державної заборгованості [62, с. 34].

Серед особливостей розбудови системи забезпечення економічної та, відповідно, фінансової безпеки Великобританії доцільно виокремити те, що уряд спирається на приватний бізнес у процесі запобігання фінансових загроз, максимально підтримуючи підприємницьку активність в державі, сприяючи ефективному діалогу між бізнесом та державою шляхом функціонування розгалуженої системи інститутів (Рада по торгівлі за Східною Європою, Конфедерація британської промисловості та інші) [62, с. 35].

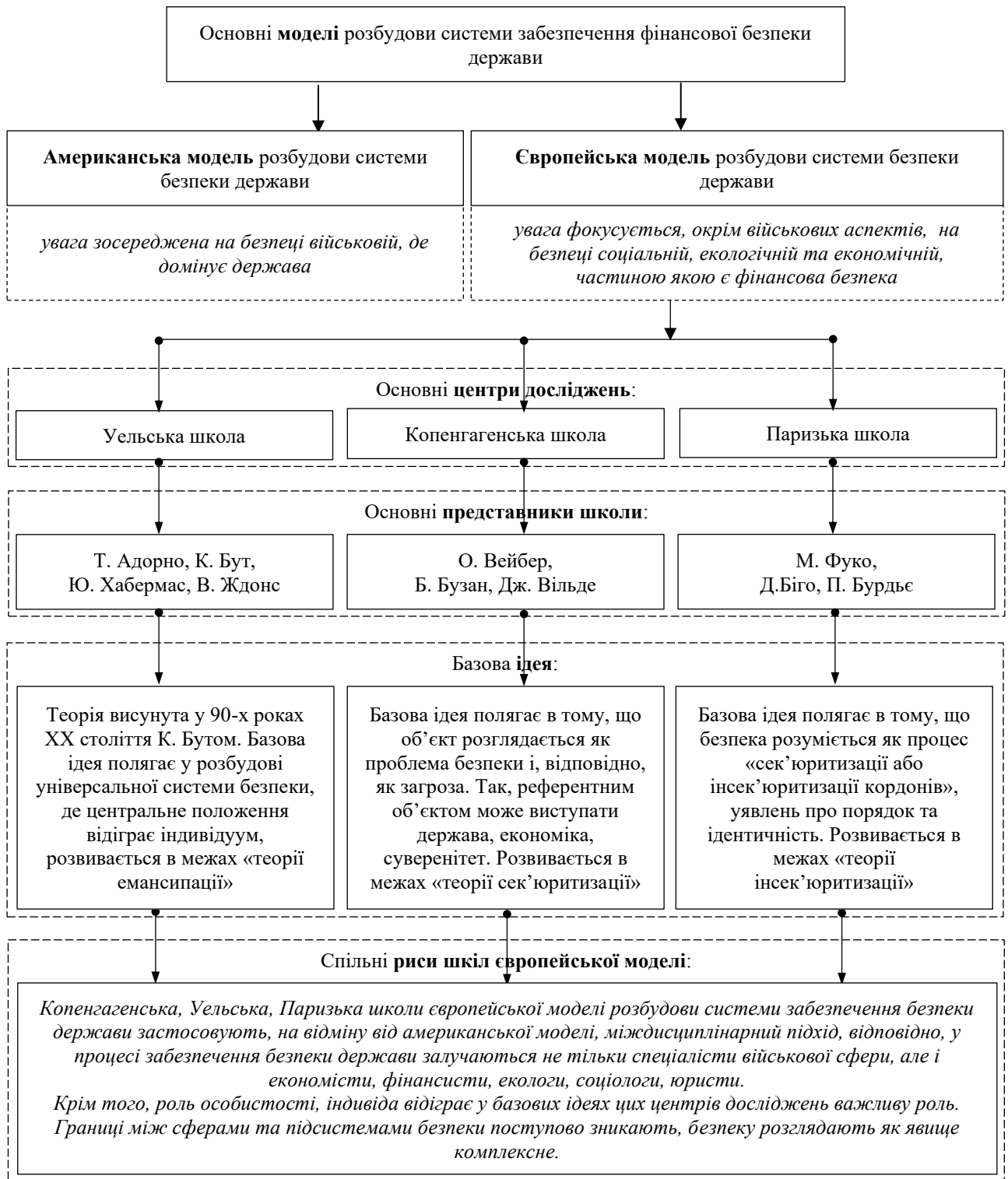

Рисунок 2.3 – Основні моделі та центри досліджень розбудови системи забезпечення фінансової безпеки держави

Джерело: узагальнено автором на основі [52; 62; 355; 358; 376; 388]

В Іспанії система забезпечення інтересів держави в економічній та фінансовій сферах базується на гнучкій законодавчо-нормативній базі,

ефективних програмах розвитку, чіткому розмежуванні компетенцій організацій, міністерств та відомств у процесі реалізації цих програм. Такі держави як Данія, Люксембург, Бельгія, Нідерланди у процесі захисту національних інтересів в економічній та фінансовій сферах спираються на модернізацію економічних та фінансових систем з урахуванням конкурентної боротьби на світовому ринку [62, с. 35].

Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина підтримують зближення їх національних інтересів в економічній та фінансовій сферах з інтересами західноєвропейських країн, а також фокусуються на скороченні економічної відсталості від країн-лідерів ЄС, зменшенні рівня залежності від імпорту та структурної деформації промисловості.

Так, дослідивши погляди науковців на проблему дослідження сутності та складний процес формування фінансової безпеки держави, з'ясовано, що найбільш вживаними підходами доцільно вважати процесний, системний, ресурсний, програмно-цільовий, ресурсно-функціональний, вартісний та стаціонарний підходи. Окреме місце у процесі дослідження сутності фінансової безпеки, на нашу думку, займає біхевіористичний підхід.

Як зазначає С. В. Лелюк [130, с. 197], з кінця 1960-х – початку 1970-х рр. поняття «системного підходу» отримало розвиток у філософській літературі. Такі поняття як «принцип системності», «системні дослідження», «системний аналіз» та «загальна теорія систем» є досить близькими до системного підходу [284]. На нашу думку, поняття фінансової безпеки, безперечно, є системним поняттям, з чим погоджуються О. І. Барановський [15], Н. М. Внукова, М. Ю. Погосова [46], О. Л. Пластун [185], Хлаинг С. В. та Какінака М. [387], Баниер К. Е. й Шварц М. [350]. Так, поняття фінансової безпеки держави, з одного боку, пов'язує між собою окремі держави та регіони, галузі, сектори економіки, окремих підприємств і підприємців, окремих домашніх господарств і громадян, є важливою складовою економічної безпеки, а з іншого – охоплює низку важливих складових, таких як бюджетна, валютна, грошово-кредитна, боргова та інші підсистеми.

Системний підхід – філософсько-методологічний напрям дослідження, основою якого є моніторинг об'єктів як систем, розкриття їх цілісності й механізмів, виокремлення типів зв'язків складної системи й узагальнення їх в єдиній теоретичній картині. Відповідно, система – це об'єднання певних елементів в єдине ціле, у структурі та функціонуванні якого зберігається певна закономірність механізмів взаємодії між елементами та зв'язків між ними.

Варто зазначити, що у своїх фундаментальних працях австрійсько-американський вчений П. Фейєрабенд [314] відстоював ідею відсутності загальних методологічних правил, які застосовуються вченими. Автор виступав проти єдиного наукового методу, заснованого на сформованих традиціях, обґрунтовуючи свою позицію тим, що будь-який такий метод обмежує прогрес у науці, формуючи перешкоди у науковій діяльності вчених. Фейєрабенд П. висловлював думку, що наука може виграти навіть від анархізму в науковій теорії, вважаючи його гуманістичнішим підходом у порівнянні з іншими, тому що він надає більшу свободу в діях і не нав'язує жорстких правил. Крім того, вважаємо слушною думку автора стосовно неприпустимості надання переваг новим теоріям виключно на підставі критерію послідовності. Так, нові теорії, що послідовно продовжують класичні теорії, не можуть отримувати необґрунтовані переваги у порівнянні з абсолютно новими напрямками дослідження, тому що в такій ситуації «знайомість» базової теорії може бути шкідливим для подальшого розвитку науки.

Системний підхід доволі часто розглядається як основа методології розв'язання нестандартних проблем, однак, сучасне теоретичне уявлення стосовно логіки системного дослідження ще розвивається.

Синергетика має методологічну цінність у процесі моніторингу фінансової безпеки, однак, не забезпечує суттєво нового розвитку наукової методології, що пояснюється тим, що даний підхід, впливаючи на світогляд наукової спільноти, значно не збагачує її ефективним інструментарієм дослідження складних систем. Відповідно, цінність синергетичного підходу полягає, на нашу думку, у переході до імітаційних моделей, які формують

можливість точнішого зображення реальності завдяки сучасним інформаційним технологіям, та запобіганні методологічних помилок, серед яких основними є:

- механічне перенесення принципів, поняттєвого апарату, закономірностей та методів моніторингу одних системних об'єктів на інші;
- ігнорування результатів наукових досліджень в інших сферах науки у процесі моніторингу досліджуваної проблеми;
- нівелювання ролі експертних оцінок та спроба повної алгоритмізації всіх процесів прийняття рішень.

Відповідно, найбільш дієвим синергетичний підхід виявляється на рівні визначення поняттєвого апарату (складність, емерджентність, фрактал, біфуркація та інші), тоді як на рівні принципів синергетичні положення вже не настільки універсальні. Крім того, на рівні методів намагання універсалізації може стати джерелом системних помилок.

Математичні моделі теорії ігор, які відповідають принципу фрактальності, враховуючи те, що вони призначені для опису процесів різних рівнів фінансової безпеки, зайняли вагоме місце серед методів економічного аналізу. Основи теорії ігор були розроблені ще у 1944 р. угорсько-американським вченим Дж. Фон Нейманом та американським дослідником О. Моргенштерном [165], однак, запропоновані у той час теорія та моделі були технічно складними для економістів того часу, відповідно, тільки через 50 років теорія ігор почала застосовуватись в економічній теорії. Ґрунтовний внесок у розвиток теоретико-ігрового моделювання для економічної науки внесли нобелівські лауреати з економіки 1994 р. американські вчені Дж. Неш та Дж. Харшанї, німецький економіст Р. Зельтен, ізраїльський математик Р. Ауманн і німецький вчений Т. Шеллінг [429]. Теоретики теорії ігор взагалі вважають, що економічній теорії немає, є тільки теорія ігор [183, с. 97]. Фактично теорія ігор в економічній теорії застосовується для прийняття оптимальних рішень в умовах дії впливу різних чинників та наявності людей, що переслідують інші цілі. На думку Р. Ауманна, саме гра надає особливу методологію, яка може бути використана практично в усіх ситуаціях взаємодії.

У 1975 р. французьким та американським математиком Б. Мандельбротом запропоновано поняття «фрактал» для визначення нерегулярних самоподібних структур [137; 138]. На думку О. М. Підхомного [183; с. 90-91], головною характерною особливістю фракталів є геометрична складність рельєфу. У сучасній фінансовій науці також застосовують методологічний принцип фрактальності. Так, у сфері дослідження фінансової безпеки цю ідею доцільно застосовувати у процесі досліджень подібності та неподібності конфліктів, пошуку спільних важелів впливу на фінансову безпеку різних рівнів. Необхідно зазначити, що стосовно опису процесів зміцнення фінансової безпеки в економічній науці існують моделі, які доцільно використовувати для різнорівневих процесів забезпечення фінансової безпеки (математичні моделі теорії ігор), відповідно, ці моделі відповідатимуть принципу фрактальності, тоді як в моделях, призначених виключно для опису процесів певного рівня фінансової безпеки (гіпотеза раціональних очікувань), фрактальні характеристики системи дослідження не виражені. На нашу думку, моделі, узгоджені із принципом фрактальності, мають вищий потенціал у процесі дослідження проблем фінансової безпеки [191, с. 58-62].

У межах теорії біхевіористичних фінансів досліджується та враховується вплив психологічних, поведінкових чинників на певні фінансові відносини та рішення у площині фінансової безпеки [174, с. 140]. Так, біхевіористичний підхід, який, на нашу думку, містить гендерно-орієнтований та поведінковий аспект, може доповнити системний підхід моніторингу фінансової безпеки держави.

Біхевіористичний напрям фінансової теорії висвітлено в працях Г. Беккера [353], Д. Канемана та А. Тверські [393; 431]; Б. Барбера та Т. Одеана [351], Дж. Стігліца [426], Дж. Акерлофа і Р. Шиллера [344] та інших дослідників. Зауважимо, що проблема фінансової безпеки держави з урахуванням біхевіористичного підходу розглядається недостатньо, хоча, як зазначають багато економістів, серед яких Б. Фрей, Р. Айхенбергер [378], Енн Марі Мей, Девід Кучера и Мері Дж. МакГарві [400; 401], дія людського

чинника у середовищі фінансової системи тільки посилюється. Так, в межах біхевіористичних фінансів, які передбачають тісний діалог між психологами, соціологами та фінансистами, фінансові відносини вивчаються та досліджуються з урахуванням впливу поведінкових важелів, об'єктивно окреслених залежністю «стимул-реакція» [130, с. 197].

Перші праці з вищевказаної проблематики з'явилися у науковому просторі в середині минулого століття, однак, й досі наукова парадигма біхевіористичних фінансів та застосування біхевіористичного підходу до моніторингу фінансової безпеки перебуває на стадії формування [424, с. 102-113].

У 1970-1980-х рр. Д. Канеман й А. Тверські представили для наукового світу «теорію перспектив» («теорія вибору», «теорія очікувань»), в якій зауважено, що очікування інвесторів у т.ч. обумовлені психологічними факторами [393; 431]. Неокласична парадигма ефективного ринку з підвищенням уваги наукової спільноти до таких фінансових аномалій стала піддаватися сумніву.

Обґрунтована Д. Канеманом та А. Тверські теорія перспектив описує специфічну поведінку людей у процесі прийняття ризикованих рішень, процеси вибору між наявними альтернативами, а також наголошує увагу на аномальних механізмах суб'єктивного визначення цінностей у процесі прийняття таких рішень. Так, науковцями обґрунтовано, що у процесі прийняття рішень в реальному житті з урахуванням потенційних втрат та виграшей суттєву роль відіграє суб'єктивізм та, відповідно, існує схильність людей до недооцінки високих ймовірностей та, навпаки, переоцінки низьких. Крім того, найчастіше перевага надається саме уникненню збитків у порівнянні з отриманням прибутків і, відповідно, суттєво вищі ризики суб'єктивно приймаються скоріше для збереження ситуації, аніж для її зміни [393].

На нашу думку, теорія перспектив має бути врахована у процесі застосування інструментів та методів біхевіористичного підходу до моніторингу фінансової безпеки держави, у наступних сферах: застосування

експертних оцінок у процесі визначення характеристичних діапазонів індикаторів стану фінансової безпеки держави та коефіцієнтів вагомості для них; контроль непослідовних та нераціональних ситуацій (відхилення у сторону статус-кво; фінансова поведінка натовпу; інтертемпоральне споживання; когнітивний дисонанс; азартні ігри; фінансові піраміди; інші теорії швидкого збагачення; псевдонаукові вчення, такі як фінансова нумерологія чи фінансова астрологія); прийняття рішень, направлених на зміцнення стану фінансової безпеки держави.

У цілому поведінка – це певна реакція суб'єктів дослідження та моніторингу стану фінансової безпеки держави на зміни зовнішнього середовища з метою пристосування до них, нівелювання негативних наслідків їх дії або для активного впливу на них. Так, тип поведінки осіб, що приймають рішення у сфері фінансової безпеки та проводять моніторинг, може мати суттєві наслідки, в т. ч. порушення планомірності дій, породження криз фінансової безпеки, несприятливих диспропорцій, або навпаки, стрімке підвищення рівня фінансової безпеки внаслідок нестандартних, інноваційних рішень.

Акерлоф Дж. А. і Р. Шиллер у своїй фундаментальній праці [344] досліджували специфіку поведінки людини, яка, на думку вчених, суттєво впливає на макроекономічні процеси та формує «ірраціональний імпульс» (*Animal Spirits*), враховуючи вплив якого можливо уникнути економічних потрясінь у майбутньому. Серед проявів «ірраціонального імпульсу» вчені виділяли: надмірну довіру; впевненість у справедливості економічних процесів; грошову ілюзію; недобросовісність та зловживання; мислення історіями.

Зауважимо, що «поведінку» можна аналізувати та досліджувати у проекції на осіб, що приймають рішення у процесі забезпечення фінансової безпеки, груп таких осіб, організацій та колективів. Так, М. С. Дороніна [75] розглядає сукупність таких осіб або груп осіб як соціальний організм, який, відповідно, може розвиватися та змінюватися під впливом внутрішніх обставин та зовнішніх чинників.

Застосування біхевіористичного підходу надає можливість розглядати фінансову безпеку як певний образ, сформований в уявленні соціального організму, що здійснює вплив на забезпечення рівня та дослідження фінансової безпеки держави. Організаційна поведінка такого соціального організму є функціональною системою певних реакцій фінансової системи на зміни умов функціонування з метою подальшого розвитку і самозбереження, та може формуватися з урахуванням гендерної збалансованості, системи керування особистістю, індивідуально-психологічних особливостей (здібності, комплекс знань, навичок та вмінь) та природних властивостей (активності, емоційності), системи потреб, інтересів, мотивів, які залежать від наявних потреб та можливостей їх задоволення.

Так, стан фінансової безпеки та комплекс превентивних заходів її зміцнення багато в чому обумовлюються особливостями соціального організму, який приймає рішення у процесі забезпечення рівня фінансової безпеки. На поведінку такого соціального організму можуть суттєво впливати зміни умов зовнішнього середовища.

Дослідження біхевіористичної спрямованості фінансової системи як одного з факторів функціональних змін такої системи сприятиме формуванню дієвого механізму забезпечення фінансової безпеки. Так, особливості поведінки соціального організму, що відповідає за дослідження фінансової безпеки, формуються в тому числі внаслідок функціонування механізмів емоційної компетентності та чутливого сприйняття.

Так, використання біхевіористичного підходу до моніторингу фінансової безпеки та розроблення заходів її зміцнення має відбуватись з урахуванням наступних положень:

– психологічні фактори соціального організму, який приймає рішення у процесі забезпечення фінансової безпеки держави, можуть спричинити прийняття хибних управлінських рішень та, відповідно, негативно вплинути на процес забезпечення фінансової безпеки держави;

– емоційні фактори соціального організму можуть спричинити прийняття хибних управлінських рішень під впливом емоцій [192, с. 244-246].

Дослідження сутності та моніторинг стану фінансової безпеки держави з точки зору системно-біхевіористичного підходу – це розгляд фінансової безпеки як надсистеми з усіма її складовими з урахуванням поведінки, міжособистісних комунікацій та особливостей соціального організму, який досліджує фінансову безпеку та приймає рішення у процесі забезпечення її рівня.

Відповідно, застосування біхевіористичних інноваційних аспектів як складової частини системного підходу до дослідження фінансової безпеки держави обґрунтовуються їх можливістю виділити взаємозв'язок між психологією соціального організму, який досліджує фінансову безпеку, та рішеннями державного менеджменту; узагальненням причин прийняття невірних управлінських рішень у процесі забезпечення фінансової безпеки в умовах наявності реальних сценаріїв розвитку фінансової системи та адекватних прогнозних показників.

На нашу думку, застосування біхевіористичних інноваційних аспектів як складової системного підходу до дослідження фінансової безпеки держави в тому числі обґрунтовується тим, що гендерну збалансованість доцільно розглядати як чинник впливу на рівень фінансової безпеки України.

Зауважимо, що процес моніторингу фінансової безпеки держави, на нашу думку, характеризується гендерною сліпотою, тобто нездатністю використання гендерної змінної або свідомим або несвідомим ігнорування гендерних розривів у функціонування соціального організму, відповідального за прийняття управлінських рішень, спрямованих на зміцнення стану фінансової безпеки держави.

Цікавим є спостереження О. М. Підхомного [183, с. 35], який звертає увагу на існування складних ситуацій, коли в цілому сумлінні посадові особи (або дослідницькі групи) приймають рішення, керуючись широко визнаною, однак хибною у даному конкретному випадку науковою теорією. Джерела

відповідних загроз є нечіткими, враховуючи те, що будь-які теорії все-таки мають винятки. Відповідно, автор наголошує на важливості дослідження проблеми критичного підходу до оцінки наукових розробок у сфері фінансової безпеки [183, с. 35]. На нашу думку, загрозливою є ситуація розпорошення відповідальності серед групи осіб в ситуації наявності досить важких негативних наслідків.

У результаті дослідження наукових поглядів жінок та чоловіків-докторів економічних наук з університетів 18 країн Європейського Союзу, проведеного Енн Марі Мей, Девід Кучера и Мері Дж. МакГарві [400, с. 162-183], доведено, що економісти-жінки у порівнянні з їх колегами-чоловіками менше відчують довіру до ринку у процесі розв'язання проблем у суспільстві та економіці, частіше шукають необхідні рішення через вплив держави, більше звертають увагу на наявність гендерного розриву в умовах праці та заробітній платі, суттєво більше підтримують удосконалення природоохоронного законодавства.

На нашу думку, гендерний розрив у поглядах на підтримання фінансової безпеки має суттєві наслідки для формування та проведення фінансової політики, а також рівня результативності запроваджених превентивних заходів зміцнення фінансової безпеки держави.

Енн Марі Мей, Девід Кучера та Мері Дж. МакГарві звертають увагу [400, с. 162-183], що в економічній науці з 1970-х по 1990-і роки відчутно збільшилась кількість жінок, однак, професія залишається переважно чоловічою. Так, застосовуючи біхевіористичний аспект як складову системного підходу до дослідження фінансової безпеки держави, припустимо, що зміна представництва жінок у сфері управління рівня фінансової безпеки держави, може вплинути не тільки на обрання заходів її зміцнення, але і на загальну методологію досліджуваного поняття, формування системи досліджуваних індикаторів стану фінансової безпеки, тобто комплексу питань, які стають предметом дослідження.

За даними дослідження Б. Фрея, Р. Айхенбергера [378, с. 185–193], у Сполучених Штатах Америки професори економіки можуть виконувати роль

радників, тоді як в Європі доволі часто приймають безпосередню участь у формуванні і проведенні економічної політики на державно важливих посадах. Відповідно, гендерна збалансованість є особливо важливою саме у європейських країнах.

В останні роки, за даними декларацій та докладів Європейської комісії [433; 380; 384; 373], підвищення рівня гендерної збалансованості є пріоритетним напрямом у процесі прийняття рішень у сфері економіки, що обґрунтовується необхідністю досягнення неупередженості та підвищенням інноваційності та продуктивності. У 2016 році у складі парламенту країн Європейського Союзу було лише 29 % жінок, серед причин недостатньої представленості жінок у процесах прийняття рішень фахівці Європейської комісії вважають традиційні гендерні стереотипи та ролі [433; 380; 384; 373]. У жіночій хартії, що була оприлюднена Європейською комісією у 2010 році, висвітлено заклик до країн-членів Європейського Союзу до гендерної рівноваги, в тому числі у процесі прийняття рішень в економічній та політичній сферах, та підвищення представництва жінок на всіх рівнях прийняття рішень, в т. ч. у бюджетній сфері та сфері управління фінансовими системами [372].

В Україні міжнародні стандарти та норми у сфері сприяння гендерної рівності, в т. ч. у сфері управління, враховуються на рівні державної політики та законодавчо-нормативної бази, але фактична інституційна практика не повною мірою підтримує імплементацію наявних інструментів, відповідно, результати запровадження гендерно чутливої політики є обмеженими.

В Україні у Верховній Раді 9-го скликання 86 депутаток, або близько 20,0 % від загального складу, тоді як у Верховній Раді попередніх скликань жінок було значно менше (12,5 % (53 жінки) у Раді 8-го скликання, 9,9 % (44 жінки) у Раді 7-го скликання, 2,3 % (11 жінок) у Раді 1-го скликання), що свідчить про те, що парламент стає більш збалансованим, однак, до світової практики ще далеко: так, в середньому у парламентах світу 22 % – жінки, в країнах Європи цей показник є ще вищим. Склад Верховної Ради 9-го скликання прокоментувала голова підкомітету з питань гендерної рівності

I. Сулова, за словами якої, за умови збереження наявної тенденція, очікується «справжній прорив». Відповідно до цілей Тисячоліття ООН, які Україна зобов'язалась досягти ще до 2015 року, цей показник мав бути доведений мінімум до 30 %. За станом на 07.03.2018 р. у складі Кабінету Міністрів України було 12,5 % жінок, серед заступників міністрів жінок 26,5 % (18 з 68), а серед державних секретарів в міністерствах – всього 10,5 %.

Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України станом на 01.10.2019 р. очолює чоловік, серед 8 його заступників 3 жінки (37,5 % складу заступників).

У звіті 2018 р. Світового економічного форуму з гендерного розриву (*Global Gender Gap Index*) [382] Україна за індексом гендерної рівності займає 65 місце серед 149 країн, що свідчить в тому числі про наявність тенденції «відчуження» жінок від економічної діяльності, відсутність результативної гендерної політики, відставання від загальносвітових тенденцій. Крім того, у 2018 р. глобальна середньозважена відстань до паритету становила 68,0 % (відповідно, розрив між чоловіками й жінками – 32 %). Враховуючи наявну ситуацію, для усунення глобальної нерівності необхідно близько 100 років. Цікаво, що найбільший світовий розрив між чоловіками та жінками лишається саме у сфері економіки та фінансів, для подолання якого необхідно 217 років. Так, лише в 17 зі 149 країн жінка є главою держави, а міністерок і парламентарок тільки 18 % і 24 % відповідно. У 2018 році в Україні на 100 учасників ринку праці-чоловіків припадає 83 жінки, а на кожні 100 \$ доходу чоловіків українські жінки заробляють 63,1 \$.

Інтегрування гендерного підходу у процес моніторингу стану фінансової безпеки держави означає, що всеосяжний принцип рівності між жінками та чоловіками має бути врахований у формуванні соціального організму, що приймає рішення, спрямовані на зміцнення стану фінансової безпеки держави, виокремлення факторів впливу на її стан та нівелювання загроз. Крім того, кожен проєкт чи напрям дії має бути оцінений з урахуванням гендерної перспективи.

До інструментарію гендерно-орієнтованого підходу моніторингу фінансової безпеки держави доцільно віднести: гендерні аналіз, статистику та бюджетування. Гендерний аналіз – це збір інформації з метою оцінювання впливу, спричиненого наявним рівнем гендерної рівності у соціальних групах на процес прийняття рішень у сфері зміцнення стану фінансової безпеки, та, навпаки, аналіз впливу розроблених напрямів дій на жінок і чоловіків, розуміння та врахування гендерних тенденцій в суспільстві та економіці. Гендерно чутливе бюджетування – інструмент гендерно-орієнтованого підходу до моніторингу стану фінансової безпеки держави, зміст якого полягає у врахуванні гендерної концепції у процесі оцінки бюджетів усіх рівнів. Зауважимо, що гендерна політика у процесі моніторингу стану фінансової безпеки держави, як і в інших сферах, поділяється на декілька видів (рис. 2.4).

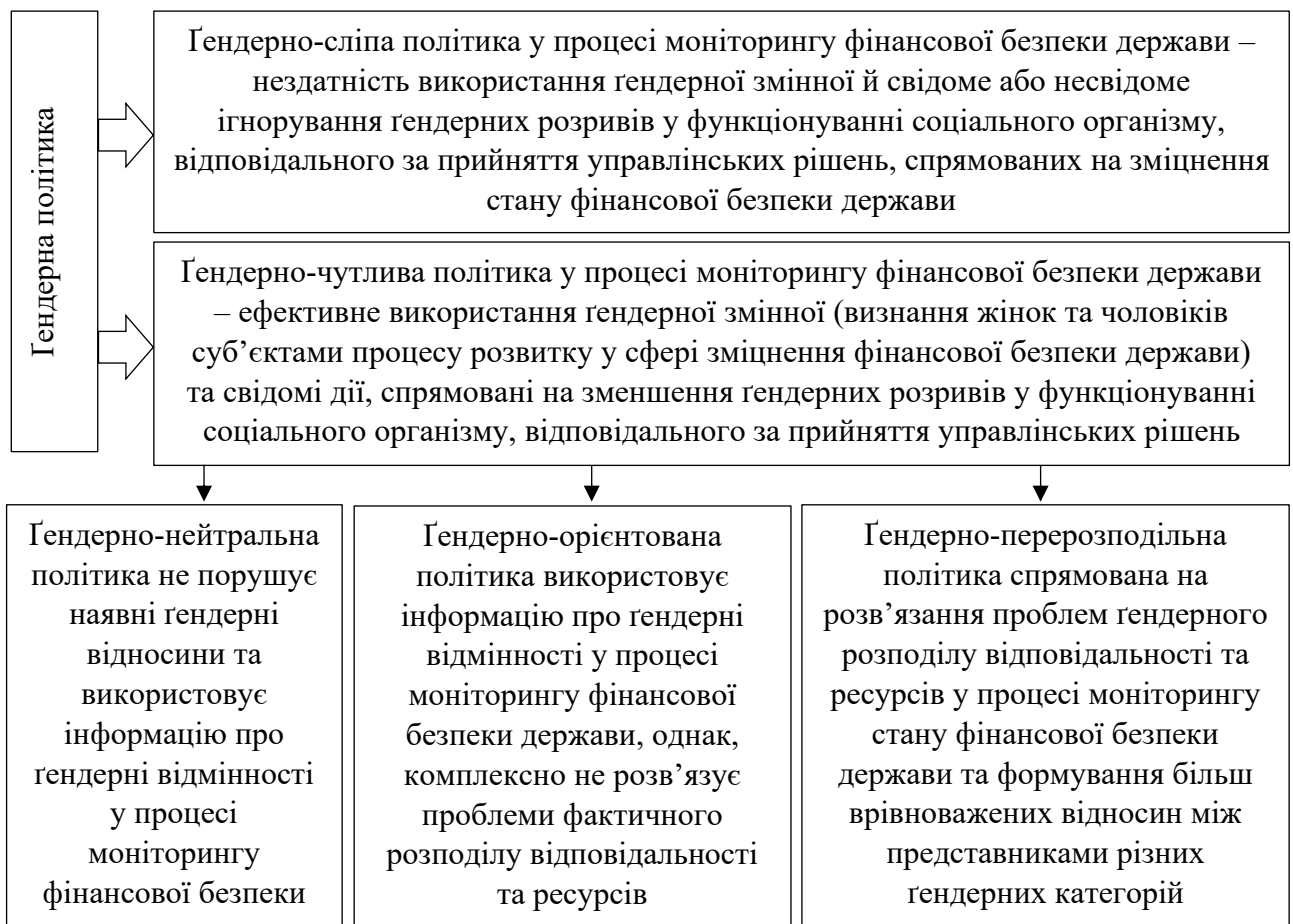

Рисунок 2.4 – Класифікація гендерної політики у сфері моніторингу стану фінансової безпеки держави

Джерело: узагальнено автором

Зазначимо, що в країнах Європейського Союзу згідно з дослідженням впливу жінок на політику «*Women in decision making roles in European Union*» [433] ситуація щодо гендерної збалансованості у сфері економіки та фінансів є кращою порівняно з Україною, однак, її не можна вважати оптимальною. Так, у Раді Євросоюзу з економічних і фінансових питань Ecofin лише 8 % – жінки, крім того, в країнах Європейського Союзу немає жінки, яка б очолювала міністерство економіки.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України у 2016 р. було затверджено Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року, однак, законодавче затвердження цього Плану реально не отримало позитивних оцінок експертів, враховуючи те, що вищезгаданий документ, по-перше, не має обов'язкового характеру, крім того, відсутня вимога щодо оприлюднення результатів його виконання.

Відповідаючи на питання наявності впливу гендерної структури економічної науки на рівень фінансової безпеки держави, а саме можливості зміни показників фінансової безпеки в результаті підвищення представництва жінок у більш диверсифікованому колі питань фінансової науки, які поставлені на порядок денний, та, відповідно, до альтернативного набору висновків, необхідно з'ясувати, чи дійсно чоловіки та жінки мають різні погляди на однакові питання фінансової політики, базові принципи та методологію фінансової науки, чи можливо за рахунок забезпечення гендерного балансу у групах, які формують фінансову політику, впливати на результат цього процесу та, відповідно, підвищення рівня фінансової безпеки, або гендерна збалансованість – це виключно проблема справедливості, яка не може змінювати характер дискусії та результативність фінансової політики.

В Україні систематичного дослідження гендерних відмінностей у поглядах економістів на питання фінансової безпеки та політики не було здійснено, відповідно, у нашому дослідженні ми аналізуємо наукові позиції чоловіків та жінок економістів, які працюють в закладах вищої освіти України, мають наукові ступені. Аналіз було здійснено на основі висвітлених в анкеті

відповідей стосовно питань сучасного стану фінансової безпеки держави, напрямів вдосконалення оцінки та домінантів розвитку механізмів забезпечення її необхідного рівня. Отримані результати формують системне дослідження наявних гендерних відмінностей у наукових поглядах цих економістів.

У розробленій анкеті, яка була направлена респондентам, представлені питання у наступних 4 сферах, кожна з яких узагальнює питання з метою з'ясування наукової думки респондента у певній підсистемі фінансової безпеки, а саме:

– основні принципи та методологія оцінки стану фінансової безпеки держави (питання, що стосуються системної таксономії фінансової безпеки, пріоритетності принципів моніторингу стану фінансової безпеки; факторів впливу на рівень фінансової безпеки держави, комплексу індикаторів стану фінансової безпеки, методів розрахунку інтегрального індексу стану фінансової безпеки та визначення коефіцієнтів вагомості індикаторів);

– напрями забезпечення фінансової безпеки держави (питання, що стосуються дієвих заходів у кожній зі сфери фінансової безпеки задля зміцнення її стану);

– вплив поведінкових аспектів на рівень фінансової безпеки держави (питання про зв'язок психологічних, емоційних та ментальних факторів і стану фінансової безпеки, значущості асиметричності розподілу вхідної інформації, що є основою аналізу стану фінансової безпеки; розповсюдженість опортуністичної поведінки учасників фінансових відносин, відповідальних за прийняття рішень у процесі моніторингу стану фінансової безпеки держави);

– вплив гендерної збалансованості в соціальних групах, відповідальних за прийняття рішень у процесі моніторингу стану фінансової безпеки, на рівень фінансової безпеки держави (питання про існування гендерних упереджень та стереотипів, розриву заробітної плати за статтю, доцільності запровадження політики забезпечення гендерного балансу, наявності переваг та потенційних

позитивних наслідків гендерного балансу в соціальних групах, відповідальних за прийняття рішень у процесі моніторингу стану фінансової безпеки).

На рис. 2.5 висвітлено загальні дані щодо кількості розісланих анкет (Додаток Д), гендерних категорій обраних респондентів, а також статистичні дані стосовно кількості отриманих анкет хоча б з однією відповіддю на сформовані питання та, відповідно, розісланих анкет, які залишились без відповіді. Так, наше дослідження базується на спостереженнях анкет, що були надіслані на адреси 2000 економістів, з них жінок – 1000, чоловіків – 1000. Характеристики економістів України містять інформацію про стать, рік, в якому була було отримано науковий ступінь кандидата або доктора економічних наук, місто роботи та посаду.

Рисунок 2.5 – Загальна гендерна структура економістів, які отримали анкету у процесі дослідження

Джерело: узагальнено автором [424, с. 107-117]

Нами було розраховано стандартизований коефіцієнт альфа Кронбаха (2.1), значення якого для кожного масштабного вимірювання думки у представленому дослідженні перевищило 0,81, що дозволяє стверджувати, що нами отримано надійні показники наявної ситуації.

$$\alpha_{st} = \frac{N \cdot \bar{r}}{1 + (N - 1) \cdot \bar{r}}, \quad (2.1)$$

де α_{st} – стандартизований коефіцієнт альфа Кронбаха;

N – кількість компонентів, що досліджується;

\bar{r} – середній коефіцієнт кореляції між компонентами [365].

Порівнюючи респондентів із надісланими відповідями на питання анкети, з'ясовано, що 17,6 % із загальної кількості економістів відповіли хоча б на 1 питання, однак, питома вага жінок, які взяли участь в опитуванні, у загальній кількості респондентів-жінок є вищою проти аналогічного показника у чоловіків [424, с. 107-117].

У результаті наших досліджень найбільша середня статистично значуща різниця між точками зору жінок і чоловіків зафіксована по наступних питаннях: питання оподаткування (так, жінки більше схильні підтримувати прогресивну систему оподаткування у порівнянні з чоловіками); відношення до ризику (чоловіки схильні до більшого рівня ризику у процесі прийняття рішень у порівнянні з жінками, які, навпаки, є більш обачними); розподіл бюджетних коштів (жінки більше підтримують соціально відповідальні програми, цікавляться питаннями екології та захисту навколишнього середовища); гендерні розриви (жінки більше схильні вважати, що наявні гендерні упередження та стереотипи є перешкодою для ефективного моніторингу та зміцнення фінансової безпеки держави; чоловіки менше схильні до розгляду розриву заробітної плати за статтю як наявної проблеми забезпечення гендерного балансу); поведінкові аспекти впливу на рівень фінансової безпеки держави (чоловіки більше у порівнянні з жінками приділяють увагу значущості асиметричності розподілу вхідної інформації, що є основою аналізу стану фінансової безпеки, та стверджують про розповсюдженість опортуністичної поведінки учасників фінансових відносин, відповідальних за прийняття рішень у процесі моніторингу стану фінансової безпеки держави) [424, с. 107-117].

Так, наше опитування українських економістів надало можливість визначити гендерний розрив у наукових думках чоловіків та жінок як ймовірну різницю у їх поглядах. Виявлено статистично значущі розбіжності на питання у кожній з досліджуваних сфер фінансової безпеки держави. Так, економіст-жінка частіше вважає систему пропорційного оподаткування несправедливою, звертає увагу на нерівні можливості між чоловіками та жінками, більш схильні до зниження ризику, частіше наголошують на важливості соціально відповідальних програм порівняно з економістами-чоловіками. Найбільша різниця у наукових поглядах на питання фінансової безпеки держави виявилась у питаннях розподілу бюджетних коштів: так, жінки схильні підтримувати напрями соціального захисту, питання екології, захисту навколишнього середовища та інші.

У процесі прийняття управлінських рішень, направлених на забезпечення стану фінансової безпеки держави, необхідно враховувати, що учасникам соціальних груп притаманні ментальні моделі – стратегії дій, способи розуміння та ідеї, засновані на попередньому досвіді. Ментальні моделі формуються в т. ч. на гендерних стереотипах, життєвому досвіді, моральних, ментальних, психологічних та емоційних особливостях суб'єкта. Сукупність ментальних моделей кожного учасника соціальних груп, залучених у систему забезпечення фінансової безпеки держави, впливає на формування його особистісної парадигми – сутнісного методу прийняття рішень, його власної точки зору, особистісного відношення певного суб'єкта, його тлумачення та розуміння наявної ситуації чи проблеми. Ці висновки обґрунтовують думку стосовно того, що підвищення гендерної рівноваги в групах, які формують фінансову політику, суттєво вплине на напрями дискусій та підвищення фінансової безпеки держави. Представимо сутність економічної категорії «біхевіористичний підхід до моніторингу фінансової безпеки держави» на рис. 2.6.

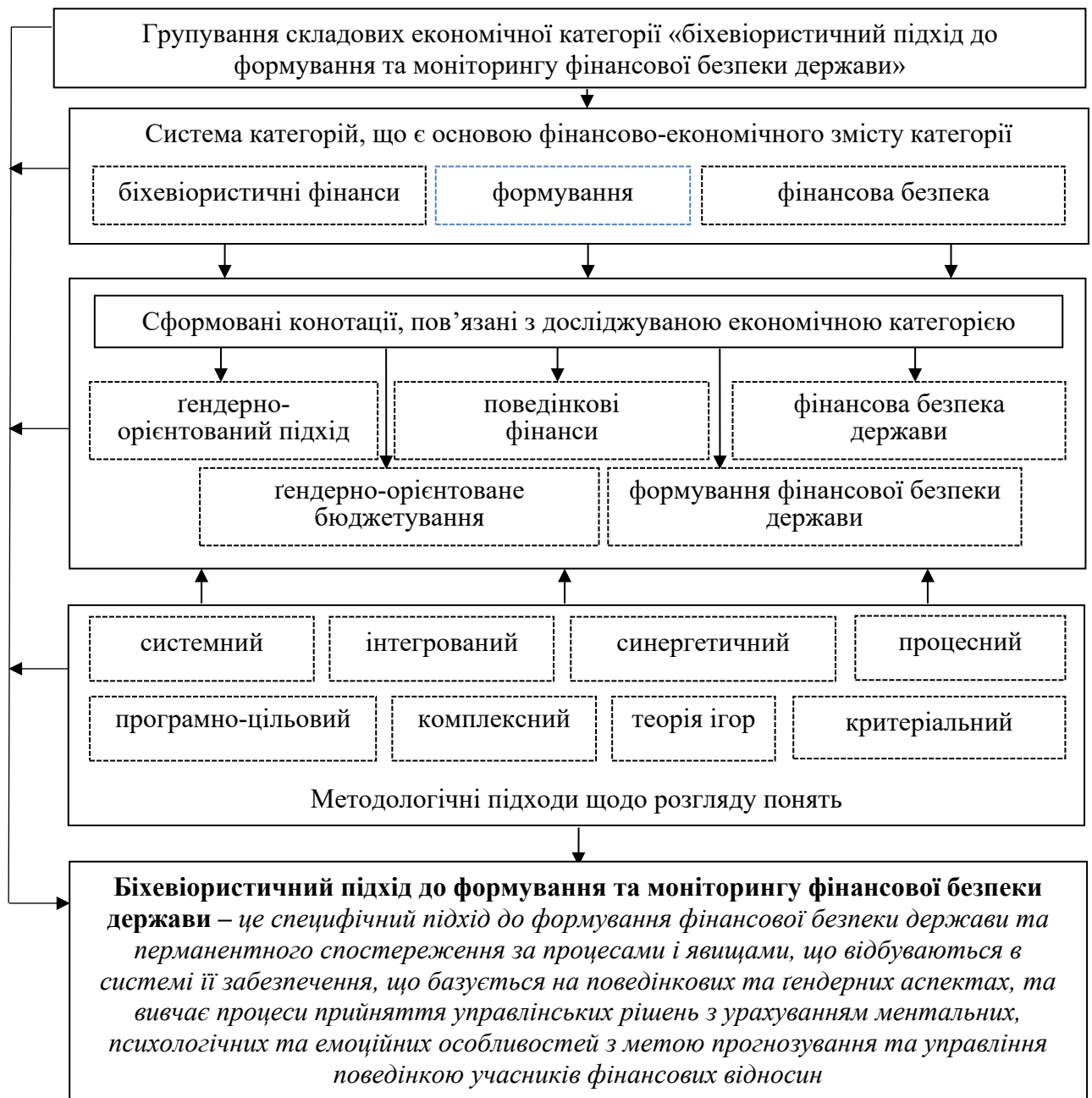

Рисунок 2.6 – Сутність категорії «біхевіористичний підхід до формування та моніторингу фінансової безпеки держави»

Джерело: адаптовано автором до предмета дослідження [424, с. 107-117] на основі праць [7; 197; 268]

Проаналізуємо загальні засади біхевіористичного підходу до моніторингу фінансової безпеки держави, серед яких виділено: вихідні положення гендерно-орієнтованих та поведінкових аспектів; принципи запровадження; основні завдання та інструментарій (рис. 2.7).

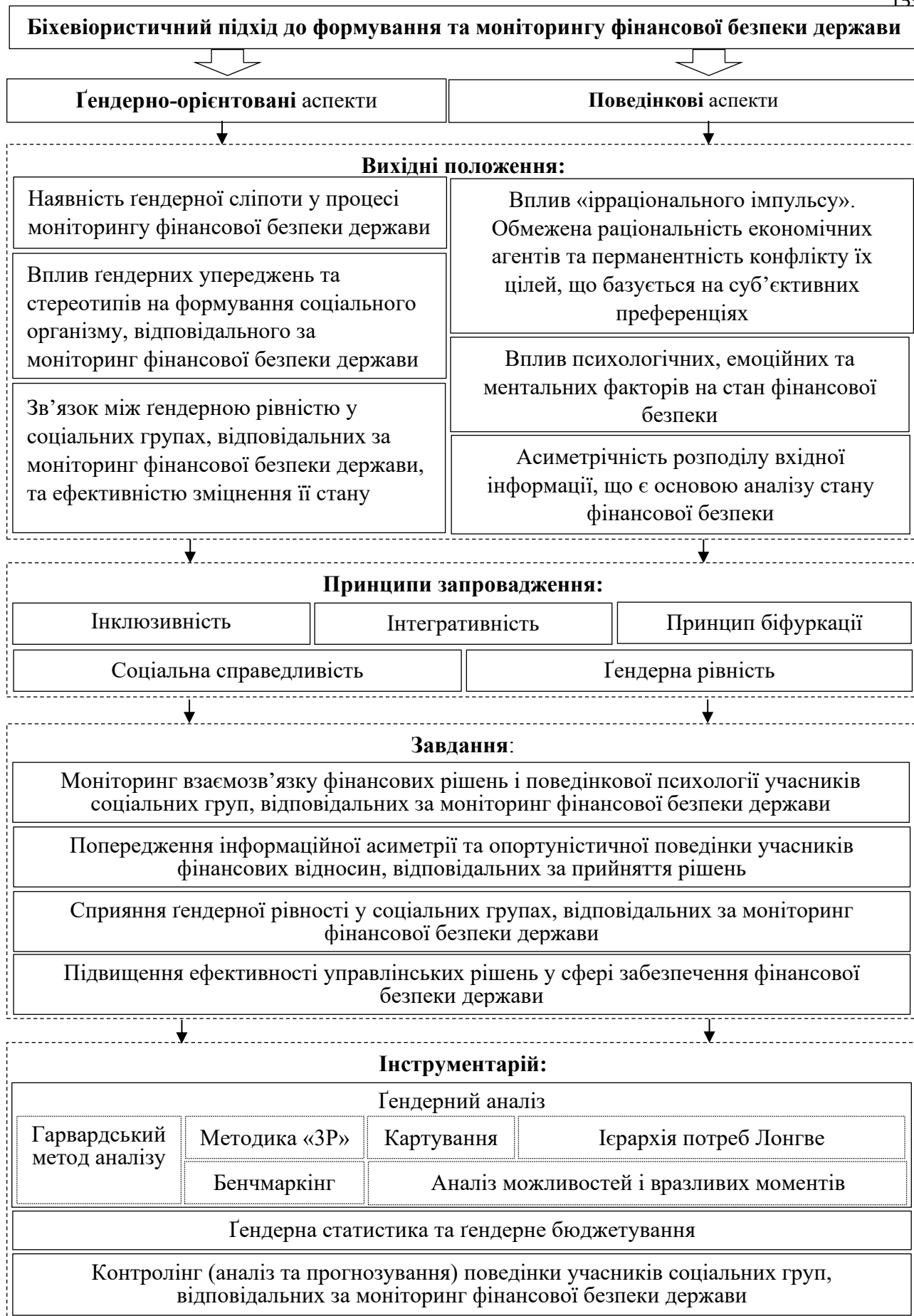

Рисунок 2.7 – Загальні засади біхевіористичного підходу до формування та моніторингу фінансової безпеки держави

Джерело: розроблено автором [424, с. 107-117] на основі [303; 99; 331]

Поступове збільшення кількості економістів-жінок у сфері дослідження фінансової безпеки може призвести до формування нової структури досліджуваних проблем, що буде сприяти розширенню спектра наявних перспектив [424, с. 107-117].

Так, дослідивши методологічні засади формування фінансової безпеки держави, зроблено наступні висновки:

1. Проаналізовано погляди науковців на проблему дослідження сутності та складний процес формування та моніторингу стану фінансової безпеки держави та з'ясовано, що найбільш вживаними підходами є процесний, системний, ресурсний, програмно-цільовий, ресурсно-функціональний, вартісний та стаціонарний підходи.

2. Обґрунтовано, що біхевіористичний підхід до формування та моніторингу фінансової безпеки держави – це специфічний підхід до формування фінансової безпеки держави та перманентного спостереження за процесами і явищами, що відбуваються в системі її забезпечення, що базується на поведінкових та гендерних аспектах, та вивчає процеси прийняття управлінських рішень з урахуванням ментальних, психологічних та емоційних особливостей з метою прогнозування та управління поведінкою учасників фінансових відносин. Дослідження сутності та моніторинг стану фінансової безпеки держави з точки зору системно-біхевіористичного підходу – це розгляд фінансової безпеки як надсистеми з усіма її складовими з урахуванням поведінки, міжособистісних комунікацій та особливостей соціального організму, який досліджує фінансову безпеку та приймає рішення у процесі забезпечення її рівня. Доведено, що біхевіористичний підхід відіграє важливу роль у процесі забезпечення бюджетної безпеки, завершення реформи децентралізації та трансформації місцевого самоврядування. Саме поведінковий аспект біхевіористичного підходу формує можливість з психологічної точки зору обґрунтувати стан суспільства як платника податків, адже визначальну роль у процесі оподаткування відіграє чинник довіри платників податків до влади, в т.ч. органів місцевого самоврядування.

3. Систематизовано інструментарій біхевіористичного підходу до моніторингу фінансової безпеки держави, у структурі якого виділено: гендерні аналіз, статистику та бюджетування; поведінковий контролінг.

4. Проаналізовано, що в Україні міжнародні стандарти та норми у сфері сприяння гендерної рівності, в т. ч. у сфері управління, враховуються на рівні державної політики та законодавчо-нормативної бази, але фактична інституційна практика не в повній мірі підтримує імплементацію наявних інструментів, відповідно, результати запровадження гендерно чутливої політики є обмеженими. У звіті 2018 р. Світового економічного форуму з гендерного розриву (Global Gender Gap Index) Україна за індексом гендерної рівності займає 65 місце серед 149 країн, що свідчить в тому числі про наявність тенденції «відчуження» жінок від економічної діяльності, відсутність результативної гендерної політики, відставання від загальносвітових тенденцій. У 2018 р. глобальна середньозважена відстань до паритету становить 68,0 % (відповідно, розрив між чоловіками й жінками – 32 %). Враховуючи наявну ситуацію, для усунення глобальної нерівності необхідно близько 100 років. Цікаво, що найбільший світовий розрив між чоловіками та жінками лишається саме у сфері економіки та фінансів, для подолання якого необхідно 217 років.

5. На основі комплексного дослідження гендерних відмінностей у поглядах економістів на питання фінансової безпеки, здійсненого шляхом узагальнення експертних оцінок, доведено, що існує низка питань, за якими зафіксована найбільша середня статистично значуща різниця між точками зору жінок і чоловіків (питання оподаткування; відношення до ризику; розподіл бюджетних коштів; гендерні розриви; поведінкові аспекти). Відповідно, підвищення гендерної рівноваги в групах, які формують фінансову політику, суттєво вплине на напрями дискусій та підвищення фінансової безпеки держави. Поступове збільшення кількості економістів-жінок у сфері дослідження фінансової безпеки держави сприятиме формуванню нової структури досліджуваних проблем у сфері зміцнення фінансової безпеки та розширенню спектра наявних перспектив [424, с. 107-117].

2.3. Методологічні основи оцінювання стану фінансової безпеки держави

З метою систематизації методологічних основ оцінювання стану фінансової безпеки вважаємо важливим дослідити та проаналізувати особливості оцінки стану фінансової безпеки держав, які існують в країнах світу та використовуються міжнародними фінансовими організаціями.

Враховуючи наявність різних підходів до адміністративного поділу європейських країн, у процесі аналізу методичних підходів до оцінки стану фінансової безпеки держав будемо використовувати поділ Європи, який традиційно прийнятий в ООН. Так, проаналізуємо окремі специфічні особливості моніторингу стану фінансової безпеки держав в країнах Західної Європи (Австрія, Бельгія, Ліхтенштейн, Нідерланди, Франція, Швейцарія, Люксембург, Німеччина), Південної Європи (Італія, Греція, Іспанія, Сан-Марино, Ватикан, Монако, Мальта, Португалія, Андорра, Сербія, Чорногорія, Хорватія, Боснія і Герцеговина, Албанія, Словенія, Косово, Північна Македонія, а також Гібралтар), Північної Європи (Швеція, Фінляндія, Данія, Норвегія, Ісландія, Велика Британія, Ірландія, Литва, Естонія, Латвія) та Східної Європи (Україна, Білорусь, Румунія, Росія, Молдова, Чехія, Болгарія, Угорщина, Польща, Словаччина).

На думку М. Єрмошенка та К. Горячевої [84, с. 47] у процесі оцінювання стану фінансової безпеки необхідно, враховуючи сформовану структуру фінансової безпеки держави, встановити порогові значення і характеристики індикаторів її безпечного стану, що має практичне і методологічне значення для забезпечення необхідного безпекового рівня, притаманного ринковій економіці.

Підтримуємо наукову думку О. І. Барановського [13], який наголошує на необхідності враховувати наступні принципи при розробленні методологічних засад оцінки стану фінансової безпеки: комплексність оцінки, тобто максимальне врахування усіх виокремлених чинників; адекватність параметрів оцінки сутності процесів, які визначені предметом аналізу; послідовність оцінювальних заходів та інші.

У закордонній практиці існує досить розгалужена система показників фінансової безпеки держав, в т. ч. їх критичних значень, що комплексно характеризують фінансовий сектор [299].

В Європейському Союзі зараз діє Пакт про стабільність і зростання, який законодавчо об'єднує вимоги Амстердамського договору 1997 р. [154], двох постанов Рад міністрів 1997 р. та Фіскального договору 2012 р., вимоги якого спрямовані на зміцнення фіскальної дисципліни через запровадження правила збалансованого бюджету [285].

Фактично Пакт має гарантувати дотримання бюджетної дисципліни державами-членами Економічного та монетарного союзу ЄС після запровадження єдиної валюти. В Амстердамському договорі [154] Комісія, Рада міністрів та держави-члени взяли на себе сукупні обов'язки виконувати визначені домовленості стосовно бюджетного нагляду та дисципліни, а Рада міністрів отримала право покарання держав, які порушують передбачені межі бюджетного дефіциту.

Здійснення постійного моніторингу за дотриманням граничних розмірів визначених макропоказників затверджено у Маастрихтських критеріях конвергенції та оновлені у Фіскальному договорі 2012 р. (табл. 2.2).

Аналіз вищезазначених показників є важливим для України з двох позицій: по-перше, необхідно передбачати ймовірні результати інституційних перетворень усередині ЄС та прогнозувати їх потенційний вплив на рівень фінансової безпеки України, а по-друге, це питання є актуальним, враховуючи євроінтеграційні плани України.

Зауважимо, що практична імплементація Маастрихтських критеріїв конвергенції та положень Фіскального договору виявилася ускладненою. Так, переважна частка учасників єврозони виявилась неспроможною систематично дотримуватися визначених граничних меж встановлених індикаторів критеріїв, особливо стосовно боргів та бюджетного дефіциту.

Таблиця 2.2 Макроекономічні показники та їх граничні розміри для держав Європейського Союзу

Критерій макроекономічних показників	Макроекономічні показники	Граничні розміри для держав ЄС відповідно до	
		Маастрихтських критеріїв конвергенції	Фіскального договору 2012 р.
Цінова стабільність	Середній темп зростання споживчих цін держави упродовж 12 місяців	Не повинен перевищувати більше, ніж на 1,5 % середньоарифметичний аналогічний індикатор трьох держав ЄС з найнижчим рівнем інфляції	Середній серед 3-х держав членів ЄС із найнижчим рівнем інфляції
Захищеність фінансового стану уряду	Дефіцит бюджету загального уряду (сектору державного управління в цілому)	≤ 3 % ВВП за ринковими цінами	$\leq 0,5$ % ВВП за ринковими цінами; ≤ 1 % ВВП – для держав з низьким рівнем зовнішнього боргу
	Відношення валового боргу уряду до ВВП	≤ 60 % ВВП за ринковими цінами	
Участь у механізмі валютних курсів	Відсутність за останні два роки у держав-претендентів на входження до єврозони спроб девальвувати свою національну валюту, ефективна участь у механізмі валютних курсів		
Зближення довгострокових процентних ставок	Середньорічна номінальна величина довгострокової процентної ставки по десятирічних державних облігаціях	Не повинна перевищувати більше ніж на 2 % середньоарифметичний аналогічний індикатор трьох держав ЄС з найвищим рівнем стабільності цін	

Джерело: узагальнено автором на основі [285; 299]

У разі перевищення затверджених граничних меж показників бюджетного дефіциту у дію повинен запускатися коректувальний механізм. Європейський Суд уповноважений накладати штрафні санкції в межах до 0,1% ВВП, які сплачуються до Європейського механізму фінансової стабільності. В ситуації, коли перевищуються межі боргової заборгованості, вона щорічно має скорочуватись на 1/20.

Міжнародні фінансові інституції, а саме регіональні (Європейський банк реконструкції та розвитку; Азіатський банк розвитку; Африканський банк розвитку; Міжамериканський банк розвитку) та всесвітні (Міжнародний

валютний фонд, Банк міжнародних розрахунків, група Світового банку), також використовують особливі набори індикаторів оцінки стану фінансової безпеки держав.

Так, Міжнародний валютний фонд (далі – МВФ), який є фінансовою установою світового рівня, функціонування якої насамперед пов'язане з наданням фінансової допомоги державам-членам у коротко- та середньострокових періодах та регулюванні валютно-кредитних відносин, використовує власно розроблену систему показників (показники фінансової стійкості [188]), аналіз яких надає можливість оцінювати стан фінансової безпеки держав та здійснювати прогноз їх подальшого розвитку. Показники фінансової стійкості, рекомендовані до використання МВФ, розроблені у відповідь на необхідність інструментів, які були б ефективними для аналізу вразливих та сильних сторін фінансових систем. Фактично Показники фінансової стійкості МВФ – це набір спеціальних індикаторів фінансового сектору, сектору домогосподарств, які є клієнтами фінансових установ, та сектору корпорацій [188]. На даному етапі МВФ пропонує для використання 40 показників фінансової стійкості, з яких 25 індикаторів – для сектору депозитних корпорацій, 15 індикаторів – для їх клієнтів [72] (табл. 2.3).

Зауважимо, що в Україні окремі показники фінансової стійкості вимірюються Національним банком України. Так, на офіційному сайті НБУ оприлюднюється інформація стосовно динаміки значень основних та рекомендованих індикаторів депозитних корпорацій, а також індикаторів ринку нерухомості. Інші групи індикаторів, такі як індикатори сектору нефінансових корпорацій, домогосподарств та індикатори ринкової ліквідності в Україні не розраховуються.

Таблиця 2.3 Показники фінансової стійкості (методика МВФ)

Група показників	Шифр показника фінансової стійкості	Показники фінансової стійкості	Уточнення		
1	2	3	4		
Основні індикатори депозитних корпорацій	I01	Співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів			
	I02	Співвідношення регулятивного капіталу 1 рівня до зважених за ризиком активів			
	I03	Співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу			
	I04	Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів			
	I05	Частка в сукупних валових кредитах: Резиденти		Депозитні корпорації	
				Центральний банк	
				Інші фінансові корпорації	
				Сектор загального державного управління	
				Нефінансові корпорації	
				Інші сектори-резиденти	
		Частка в сукупних валових кредитах: Нерезиденти			
	I06	Рентабельність активів			
	I07	Рентабельність власного капіталу			
	I08	Співвідношення процентної маржі до валового доходу			
I09	Співвідношення непроцентних витрат до валового доходу				
I10	Співвідношення ліквідних активів до сукупних активів				
I11	Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань				
I12	Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу				
Рекомендовані індикатори депозитних корпорацій	I13	Співвідношення капіталу до активів			
	I14	Співвідношення великих відкритих позицій до капіталу			
	I15	Співвідношення кредитів за географічним розподілом до сукупних валових кредитів	Частка в сукупних валових кредитах: Внутрішня економіка		
			Частка в сукупних валових кредитах: держави з розвинутою економікою, за винятком Китаю		
			Частка в сукупних валових кредитах: інші держави з економікою, що розвивається, включаючи Китай	Частка в сукупних валових кредитах: Африка	
				Частка в сукупних валових кредитах: Центральна та Східна Європа	
				Частка в сукупних валових кредитах: Співдружність Незалежних Держав та Монголія	
				Частка в сукупних валових кредитах: Азія, включаючи Китай	
				Частка в сукупних валових кредитах: Близький Схід	
	Частка в сукупних валових кредитах: Західна півкуля				
I16	Співвідношення валової позиції похідних фінансових інструментів в активах до капіталу				
I17	Співвідношення валової позиції похідних фінансових інструментів у зобов'язаннях до капіталу				
I18	Співвідношення доходу від торговельних операцій до валового доходу				
I19	Співвідношення витрат на утримання персоналу до непроцентних витрат				

1	2	3	4
Рекомендовані індикатори депозитних корпорацій	I20	Спред між ставками за кредитами та депозитами (базисні пункти)	
	I21	Спред між найвищою та найнижчою міжбанківськими ставками (базисні пункти)	
	I22	Співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів (крім міжбанківських)	
	I23	Співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів	
	I24	Співвідношення зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань	
	I25	Співвідношення чистої відкритої позиції за інструментами участі в капіталі до капіталу	
Індикатори інших фінансових корпорацій	I26	Співвідношення активів до сукупних активів фінансової системи	
	I27	Співвідношення активів до ВВП	
Індикатори сектору нефінансових корпорацій	I28	Співвідношення загальної заборгованості до капіталу	
	I29	Рентабельність власного капіталу	
	I30	Прибуток до відсотків та основні витрати	
	I31	Чистий валютний ризик по акціям	
	I32	Кількість ініційованих процедур банкрутства	
Індикатори домогосподарств	I33	Співвідношення боргу домогосподарств до ВВП	
	I34	Обслуговування боргу домогосподарств та виплати основного доходу	
Індикатори ринкової ліквідності	I35	Середній спред Bid-Ask на ринку цінних паперів	
	I36	Середньодобовий коефіцієнт обігу на ринку цінних паперів	
Індикатори ринку нерухомості	I37	Ціни на житлову нерухомість (зміна у відсотках за останні 12 місяців)	
	I38	Ціни на комерційну нерухомість (зміна у відсотках за останні 12 місяців)	
	I39	Співвідношення кредитів на житлову нерухомість ⁸ до сукупних валових кредитів	
	I40	Співвідношення кредитів на комерційну нерухомість ⁹ до сукупних валових кредитів	

Джерело: узагальнено автором за даними Міжнародного валютного фонду [391]

За даними Міжнародного валютного фонду [391], станом на 2018 р. 138 держав світу, в т. ч. всі держави G-20 регулярно повідомляють МВФ про значення показників фінансової стійкості (рис. 2.8).

Необхідно зазначити, що аналітики МВФ систематично оцінюють динаміку валового національного доходу на душу населення країн, розподіляючи їх на три основні групи: LIDC (країни, що розвиваються, з низьким рівнем доходу: Бангладеш, Болівія, Ефіопія, Гана, Мозамбік, Уганда, Замбія та інші), EDC (країни, що розвиваються: Україна, Китай, Бразилія, Росія, Індія), AC (країни з розвинутою економікою: держави Західної Європи, США, Австралія, Канада). У країнах LIDC (59 країн світу, де проживає приблизно п'ята частина населення, однак, всього 4 % світового виробництва) значення валового національного доходу на душу населення не перевищує пороговий рівень. Фахівці МВФ також стверджують [425], що попри запроваджені програми боротьби з бідністю, фінансову допомогу від міжнародних

фінансових організацій та інші заходи, спрямовані на підвищення рівня життя населення цих країн, боргова залежність цих країн, починаючи з 2012 року, зростає.

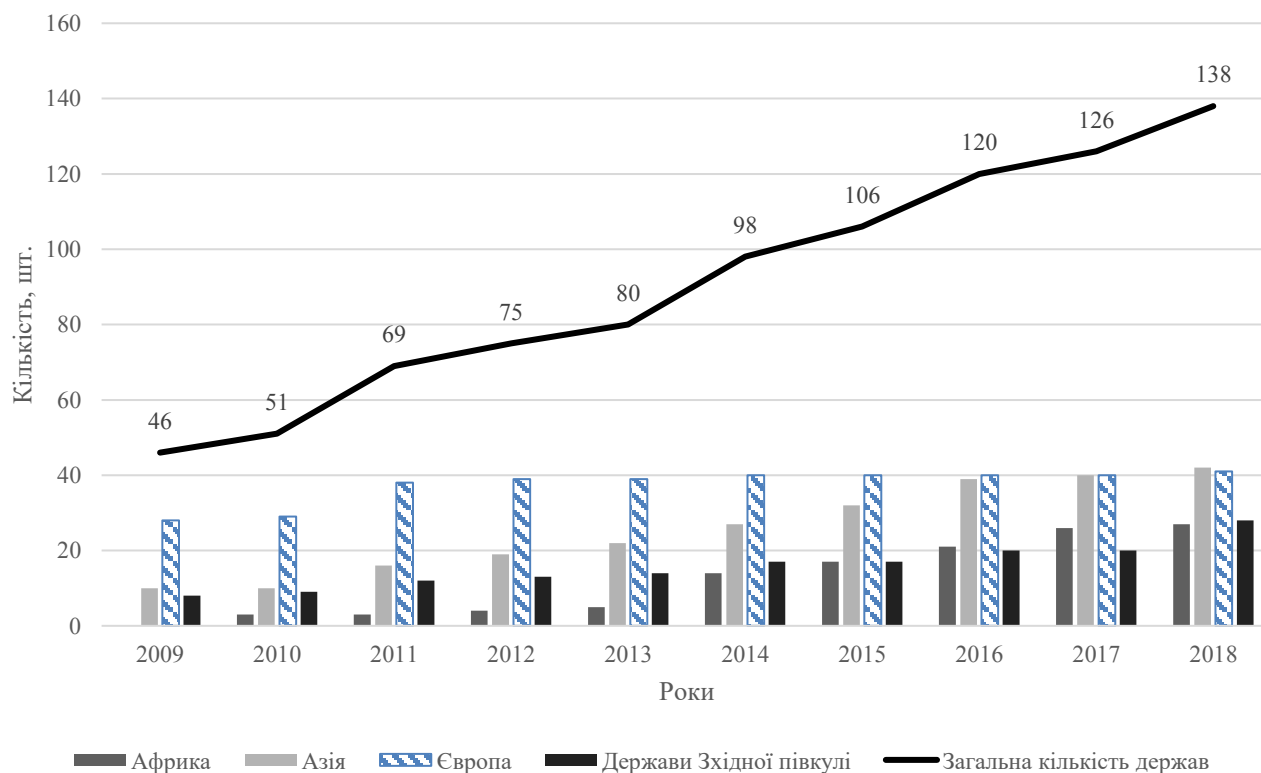

Рисунок 2.8 – Динаміка кількості країн, що надають звітність МВФ щодо фінансової стійкості

Джерело: узагальнено автором за даними Міжнародного валютного фонду [391]

Важливою міжнародною організацією з питань забезпечення фінансової безпеки у світі вважаємо Раду з фінансової стабільності (*Financial Stability Board*), яка була створена на Пітсбурзькому саміті у квітні 2009 р. країнами Великої індустріальної двадцятки. Ця організація фактично була наступником Форуму фінансової стабільності (*Financial Stability Forum*), який функціонував з 1999 року. До складу Ради з фінансової стабільності на даному етапі входять: 24 держави, Європейський Союз, 4 Міжнародних фінансових інститути та 6 інших міжнародних комітетів та об'єднань.

Узагальнимо основні міжнародні організації та об'єднання, які комплексно або частково оцінюють стан фінансової безпеки держав, на рис. 2.9.

Рада з фінансової стабільності (Financial Stability Board), Базель (Швейцарія)	Банк міжнародних розрахунків (Bank for International Settlements (BIS)), Базель (Швейцарія)
<i>Членами є 24 держави світу, Європейський Союз, 4 Міжнародних фінансових інститути та 6 інших міжнародних комітетів та об'єднань</i>	<i>До складу входять: Базельський комітет з банківського нагляду (Basel Committee on Banking Supervision); Комітет з глобальної фінансової системи (Committee on the Global Financial System); Комітет з питань платежів та ринкових інфраструктур (Committee on Payments and Market Infrastructures) та інші</i>
Міжнародний валютний фонд (International Monetary Fund (IMF)), Вашингтон (США)	Світовий банк (The World Bank), Вашингтон (США)
<i>Членами є 188 держав світу</i>	<i>До складу входять: Міжнародний банк реконструкції та розвитку (International Bank for Reconstruction and Development), Міжнародна асоціація розвитку (International Development Association), Міжнародна фінансова корпорація (International Finance Corporation), Багатостороннє агентство з інвестиційних гарантій (Multilateral Investment Guarantee Agency) та інші Вашингтон (США). 188 держав світу є членами Світового банку</i>
Організація економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD), Париж (Франція)	Група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF)), Париж (Франція)
<i>36 держав світу є членами Організації економічного співробітництва та</i>	<i>Членами FATF є 36 держав світу та 2 міжнародні організації (Європейська комісія, Рада співробітництва арабських держав). Крім того, 2 країни (Індонезія і Саудівська Аравія) та 23 організації є спостерігачами</i>
9 регіональних груп за типом FATF	Група Егмонт (Egmont Group)
<i>Євразійська група з протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму, Москва (Росія), Комітет експертів Ради Європи з оцінки заходів боротьби з відмиванням грошей (Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism), Страсбург (Франція) та інші</i>	<i>Членами є підрозділи фінансової розвідки 158 країн світу, у т. ч. України</i>
Арабський валютний фонд (Arab Monetary Fund), Абу-Дабі (Об'єднані Арабські Емірати)	Новий банк розвитку БРІКС, Шанхай (Китай)
<i>Членами є 28 країн світу</i>	<i>Членами є Бразилія, Росія, Індія, Китай і ПАР</i>

Рисунок 2.9 – Основні міжнародні організації та об'єднання, які комплексно або частково оцінюють стан фінансової безпеки держав

Джерело: узагальнено автором

До групи Світового банку зараз входять: Міжнародний банк реконструкції та розвитку; Міжнародна асоціація розвитку; Міжнародна фінансова корпорація; Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів; Багатостороннє агентство з інвестиційних гарантій. На даному етапі 188 держав світу є членами Світового банку, який є однією з найбільших організацій, які надають фінансові позики та консультаційну допомогу з метою розвитку держав, покращення життя найбідніших. Так, Світовий банк для здійснення глибокого аналізу держав та особливостей їх розвитку систематично

збирає інформацію для розрахунку індикаторів світового розвитку. База цих індикаторів формується з офіційних джерел та містить важливі дані глобального розвитку.

База містить понад 800 показників в різних сферах розвитку держав. Значна частина показників, які аналізуються у Світовому банку, є фінансовими показниками розвитку держав, за допомогою яких також можна оцінювати рівень фінансової безпеки держави та здійснювати прогнозування майбутнього розвитку фінансової системи.

Так, узагальнимо основні фінансові індикатори світового розвитку Світового банку (рис. 2.10).

Співвідношення бідного населення до загальної кількості з урахуванням національних особливостей	Співвідношення бідного населення (з рівнем доходу, що не перевищує 1,9 \$ на день) до загальної кількості населення	Валовий внутрішній продукт
Валовий національний дохід (в абсолютних показниках та в розрахунку на душу населення)	Питома вага доходу або споживання, що припадає на 20 % населення з найнижчим рівнем доходів	Темпи росту ВВП
Питома вага сільського, лісного господарства та риболовлі у ВВП	Питома вага промисловості у ВВП	Інфляція
Експорт та імпорт (у % від ВВП)	Валове нагромадження (валові внутрішні інвестиції) (у % від ВВП)	Податкові відрахування (у % від ВВП)
Внутрішній кредит, наданих фінансовим сектором (у % від ВВП)	Зовнішній борг (в абсолютних показниках) та загальний обсяг його обслуговування (у % від експорту)	
Особисті грошові перекази	Прямі іноземні інвестиції	Чиста допомога з метою розвитку

Рисунок 2.10 – Основні фінансові індикатори світового розвитку за методикою Світового банку

Джерело: узагальнено автором

Педченко Н., В. Стрілець та Л. Лугівська комплексно проаналізували у своєму дослідженні методики аналізу стану боргової безпеки держави, які в т. ч. використовуються провідними міжнародними фінансовими організаціями [179]. Автори зазначають, що економістами Світового банку аналізується переважно зовнішній борг держави, обсяг якого порівнюється з певними показниками її економічного розвитку. Крім того, використовуються певні критерії або правила, серед яких наступні:

- фінансові ресурси, отримані держави внаслідок зовнішніх запозичень, мають бути спрямовані у продуктивну сферу;
- різниця між заощадженнями та інвестиціями держави має бути не меншою суми відсотків за минулими запозиченнями;
- забезпечення достатнього рівня кредитоспроможності та зниження «суверенного ризику» [179, с. 107].

Також у процесі оцінки стану боргової безпеки держави фахівцями Світового банку використовувалась Мінімальна стандартна модель Світового банку (Додаток Е), в якій аналізувались різні індикатори; співвідношення валового зовнішнього боргу до інших показників (експорту товарів і послуг, валового національного доходу); загальних платежів з обслуговування боргу до інших показників; міжнародних резервів до імпорту, валового зовнішнього боргу та інші. Аналогічно до методики оцінки стану боргової безпеки, затвердженої в Україні, індикатори Світового банку мали певні порогові значення, перевищення яких мало сигналізувати про поглиблення кризових явищ та нестабільності в державі. Прогнозна точність такої оцінки не завжди відповідала реальному стану боргової безпеки, що обґрунтовує висновок, що ця система показників може розглядатися тільки основа оцінки рівня боргової безпеки держави, у процесі якої мають бути враховані також інші специфічні особливості розвитку економіки певної держави.

Так, у процесі подальшого розвитку системи оцінювання боргового тягаря держави експертами Світового банку розроблено нову методологію, в якій враховується не тільки номінальна величина заборгованості, але і її поточна величина по поточній ставці (дисконтна вартість). Відповідно до цієї методології оцінки, починаючи з 2004 року, аналізуються співвідношення поточної вартості обслуговування боргу до ВВП (враховується те, що ВВП – узагальнювальний показник формування доходу держави) та експорту (враховується те, що саме експорт забезпечує надходження валюти для обслуговування боргу).

Критичний рівень для першого показника становив 80%, для другого – 220%, перевищення яких сигналізувало про надмірну заборгованість держави. Також держава розглядалась як країна з помірною заборгованістю, коли значення цих двох показників перевищує 3/5 визначеного критичного рівня, тобто 48% – для 1 показника та 132% – для другого. В усіх інших ситуаціях рівень державної заборгованості вважався низьким. Важливою частиною оцінки фінансової безпеки держав Світовим банком, на нашу думку, було поєднання класифікації країн за рівнем доходу (низький, нижче середнього, вище середнього та високий) та за рівнем зовнішнього боргу (високий, середній, низький), однак, починаючи з 2006 р., класифікація країн за рівнем заборгованості Світовим банком також не проводиться.

Порогові значення ВНД на душу населення для кожної з груп країн систематично оновлюються, а сам індикатор визначається за допомогою методу Атласу Світового банку. Так, у 2019 році затверджені наступні критерії (аналізується 2017 рік):

– низький рівень доходу: менше як 995 дол. США. У 2019 р. на підставі даних 2017 р. до цієї категорії включено 34 держави світу, серед яких Афганістан, Чад, Ефіопія, Руанда, Сирійська Арабська Республіка, Таджикистан, Зімбабве та інші;

– рівень доходу нижче середнього: 996-3895 дол. США. У 2019 р. на підставі даних 2017 р. до цієї категорії включено 47 країн світу, серед яких Камбоджа, Індія, Молдова, Індонезія, Україна, Узбекистан, Зімбабве, Папуа Нова Гвінея та інші;

– рівень доходу вище середнього: 3896-12055 дол. США. У 2019 р. на підставі даних 2017 р. до цієї категорії включено 56 країн світу, серед яких Армения, Білорусь, Бразилія, Китай, Болгарія, Казахстан, Росія, Туреччина, Румунія та інші;

– високий рівень доходу: понад 12056 дол. США. У 2019 р. на підставі даних 2017 р. до цієї категорії включено 81 країну світу, серед яких Аргентина,

Бельгія, Канада, Хорватія, Норвегія, Японія, Словенія, Іспанія, США, Швеція, Швейцарія та інші (Додаток Ж).

Ми узагальнили зміни критеріїв розподілу країн за рівнем доходу, які застосовувались Світовим банком протягом 1989-2019 рр., у табл. 2.4.

Таблиця 2.4 Динаміка критеріїв розподілу країн за групами відповідно до рівня ВНД на душу населення

Календарний рік, в якому затверджено критерії	Календарний рік, дані якого аналізувались	ВНД на душу населення, дол. США			
		Низький рівень доходу	Рівень доходу нижче середнього	Рівень доходу вище середнього	Високий рівень доходу
1989	1987	≤ 480	481-1,940	1,941-6,000	> 6,000
1990	1988	≤ 545	546-2,200	2,201-6,000	> 6,000
1991	1989	≤ 580	581-2,335	2,336-6,000	> 6,000
1992	1990	≤ 610	611-2,465	2,466-7,620	> 7,620
1993	1991	≤ 630	636-2,555	2,556-7,910	> 7,910
1994	1992	≤ 675	676-2,695	2,696-8,355	> 8,355
1995	1993	≤ 695	696-2,785	2,786-8,625	> 8,625
1996	1994	≤ 725	726-2,895	2,896-8,955	> 8,955
1997	1995	≤ 765	766-3,035	3,036-9,385	> 9,385
1998	1996	≤ 785	786-3,115	3,116-9,645	> 9,645
1999	1997	≤ 785	786-3,125	3,126-9,655	> 9,655
2000	1998	≤ 760	761-3,030	3,031-9,360	> 9,360
2001	1999	≤ 755	756-2,995	2,996-9,265	> 9,265
2002	2000	≤ 755	756-2,995	2,996-9,265	> 9,265
2003	2001	≤ 745	746-2,975	2,976-9,205	> 9,205
2004	2002	≤ 735	736-2,935	2,936-9,075	> 9,075
2005	2003	≤ 765	766-3,035	3,036-9,385	> 9,385
2006	2004	≤ 825	826-3,255	3,256-10,065	> 10,065
2007	2005	≤ 875	876-3,465	3,466-10,725	> 10,725
2008	2006	≤ 905	906-3,595	3,596-11,115	> 11,115
2009	2007	≤ 935	936-3,705	3,706-11,455	> 11,455
2010	2008	≤ 975	976-3,855	3,856-11,905	> 11,905
2011	2009	≤ 995	996-3,945	3,946-12,195	> 12,195
2012	2010	≤ 1,005	1,006-3,975	3,976-12,275	> 12,275
2013	2011	≤ 1,025	1,026-4,035	4,036-12,475	> 12,475
2014	2012	≤ 1,035	1,036-4,085	4,086-12,615	> 12,615
2015	2013	≤ 1,045	1,046-4,125	4,126-12,745	> 12,745
2016	2014	≤ 1,045	1,046-4,125	4,126-12,735	> 12,735
2017	2015	≤ 1,025	1,026-4,035	4,036-12,475	> 12,475
2018	2016	≤ 1,005	1,006-3,955	3,956-12,235	> 12,235
2019	2017	≤ 995	996-3,895	3,896-12,055	> 12,055

Джерело: узагальнено автором за даними [430]

Важливо також зазначити, що 39 найбідніших країн, що мають значну заборгованість (33 африканські держави, що розташовані на південь від Сахари, 5 країн Латинської Америки та Афганістан, який розташовано в Азії), у 1996 році за ініціативою Світового банку та МВФ об'єднано в групу НІРС (Heavily indebted poor countries). Метою такого об'єднання було надання допомоги бідним країнам, які мають зовнішній борг, управління яким не може

відбуватись традиційними інструментами. За станом на 2017 р. 36 з 39 країн НІРС отримали повне списання свого зовнішнього боргу від Світового банку, МВФ та більшості інших кредиторів.

Важливо також, на нашу думку, проаналізувати досвід розвинених країн стосовно методичних підходів до оцінки стану фінансової безпеки на рівні держави.

Так, у Франції застосовують індикатори тривоги – показники максимального рівня відхилення певних економічних або фінансових величин від їх оптимального значення, які фактично є засобом оцінки розвитку економіки. Серед індикаторів тривоги два є показниками саме фінансової безпеки: виробничі інвестиції (показник за рік не перевищує 2,5 %) та ціни (інфляція: рівень показника більш ніж на 1 % перевищує середній показник у країнах-партнерах протягом 3-х місяців поспіль). Вважаємо, що цей досвід може бути використаний в умовах України у процесі розроблення експрес-підходу (сигнального підходу, стрес-тестування) до оцінки стану фінансової безпеки держави.

Субботович Ю. та Андропова О. звертають увагу на те, що в Німеччині з метою зміцнення стану боргової безпеки держави в Конституції законодавчо затверджено кількісні обмеження щодо поповнення внаслідок запозичень державного бюджету [299]. Так, загальний обсяг кредитних коштів держави, які залучаються з метою фінансування дефіциту бюджету протягом року, не може перевищувати індикативних бюджетних показників інвестиційних витрат.

У Казахстані фінансова стабільність оцінюється за допомогою особливої методики «Карта оцінки ризиків», що містить 57 індикаторів (індикатори зовнішнього світу, боргового навантаження, банківської безпеки, монетарної і фіскальної політики, резервів держави, транскордонних потоків капіталу) та базується на оцінці банківського, зовнішнього і реального секторів економіки [299, с. 222].

Організація Об'єднаних Націй як глобальна міжнародна організація також аналізує показники фінансової безпеки та інші фінансові показники різних

держав світу. На сайті InData показники, які аналізуються ООН, узагальнюються для загального користування. Так, основними фінансовими показниками, які характеризують стан фінансової безпеки держав світу та враховуються ООН, є наступні: ВВП (в абсолютних показниках та у розрахунку на душу населення); темпи росту ВВП; сільське господарство (у % від валової доданої вартості); промисловість (у % від валової доданої вартості); інфляція; експорт, імпорт, торговельний та платіжний баланс та інші.

Також необхідно зазначити, що Світовий банк та ООН використовують класифікацію країн, в основі якої показник ВНД на душу населення, тобто середній індикатор доходу, який, на наше переконання, не висвітлює нерівність в доходах та особистий рівень життя населення. На нашу думку, індикатор ВНД на душу населення є об'єктивним для оцінювання рівня фінансової безпеки держави або глобального фінансового простору, однак, щодо фінансової безпеки домогосподарств або населення цей показник не може надати реальну картину загального розвитку. Саме тому Світовий банк та ООН також розраховують індекс людського розвитку, який також включає, окрім ВВП на душу населення, рівень освіти та очікувану тривалість життя. Австралія, Норвегія та Швейцарія мають найвищі значення даного індикатору, тоді як Нігер, Центральноафриканська республіка та Південний Судан – найнижчі. Фактично цей показник, який об'єднує економічні та соціальні фактори, є найкращим індикатором розвитку, який свідчить про те, наскільки ефективно населення певної держави може отримати вигоду від свого економічного розвитку.

Висновки до розділу 2

У процесі дослідження методології формування фінансової безпеки держави як складової її національної безпеки схарактеризовано процес побудови ефективної системи формування фінансової безпеки держави, узагальнено методологічні засади формування фінансової безпеки держави,

проаналізовано методологічні основи оцінювання стану фінансової безпеки держави та сформовані наступні висновки:

1. Систематизовано послідовність побудови системи забезпечення фінансової безпеки держави у 4 етапах: узагальнення цільових орієнтирів; декомпозиція системи забезпечення фінансової безпеки держави; затвердження алгоритму дій; систематизації парадигми забезпечення фінансової безпеки держави у державній докторині, концепції, стратегії, програмах та планах забезпечення національної безпеки держави.

2. Запропоновано комплекс принципів побудови системи забезпечення фінансової безпеки держави, який складається з принципу відкритості влади (поєднує наступні елементи: прозорість; доступність; чутливість), відповідальності та підзвітності, субсидіарності, розвитку та адаптації, множинності моделей, інтегративних рівнів, біфуркації, узгодженості та підпорядкованості, ефективності, міжнародної співпраці та інтеграції, інклюзивності розвитку, біхевіористичних аспектів.

3. Запропоновано виділити окреме місце у процесі дослідження сутності фінансової безпеки для біхевіористичного підходу, який, на нашу думку, містить гендерно-орієнтований й поведінковий аспект та може доповнити системний підхід до моніторингу фінансової безпеки держави.

Застосування біхевіористичного підходу надає можливість розглядати фінансову безпеку як певний образ, сформований в уявленні соціального організму, що здійснює вплив на забезпечення рівня та дослідження фінансової безпеки держави. Організаційна поведінка такого соціального організму є функціональною системою певних реакцій фінансової системи на зміни умов функціонування з метою подальшого розвитку і самозбереження, та може формуватися з урахуванням гендерної збалансованості, системи керування особистістю, індивідуально-психологічних особливостей (здібності, комплекс знань, навичок та вмінь) та природних властивостей (активності, емоційності), системи потреб, інтересів, мотивів, які залежать від наявних потреб та можливостей їх задоволення. Застосування біхевіористичних інноваційних

аспектів як складової системного підходу до дослідження фінансової безпеки держави обґрунтовуються їх можливістю виділити взаємозв'язок між психологією соціального організму, який досліджує фінансову безпеку, та рішеннями державного менеджменту; узагальненням причин прийняття невірних управлінських рішень у процесі забезпечення фінансової безпеки в умовах наявності реальних сценаріїв розвитку фінансової системи та адекватних прогнозних показників.

4. Доведено, що процес моніторингу фінансової безпеки держави характеризується гендерною сліпотою, тобто нездатністю застосовувати гендерну змінну або свідомим чи несвідомим ігноруванням гендерних розривів у функціонування соціального організму, відповідального за прийняття управлінських рішень, спрямованих на зміцнення стану фінансової безпеки держави. Гендерний розрив у поглядах на підтримання фінансової безпеки має суттєві наслідки для формування та проведення фінансової політики, а також рівня результативності запроваджених превентивних заходів зміцнення фінансової безпеки держави. Зміна представництва жінок у сфері управління рівня фінансової безпеки держави може вплинути не тільки на обрання заходів її зміцнення, але і на загальну методологію досліджуваного поняття, формування системи досліджуваних індикаторів стану фінансової безпеки, тобто комплексу питань, які стають предметом дослідження.

5. Досліджено наявність впливу гендерної структури економічної науки на рівень фінансової безпеки держави, а саме можливості зміни показників фінансової безпеки в результаті підвищення представництва жінок у більш диверсифікованому колі питань фінансової науки, які поставлені на порядок денний та, відповідно, до альтернативного набору висновків. Аналіз було проведено на основі наукових позицій чоловіків та жінок економістів (167 чоловіків та 184 жінки), які працюють в закладах вищої освіти та мають наукові ступені стосовно наступних 4 сфер, кожна з яких узагальнює питання з метою з'ясування наукової думки респондента у певній підсистемі фінансової безпеки, а саме: основні принципи та методологія оцінки стану фінансової безпеки

держави; напрями забезпечення фінансової безпеки держави; вплив поведінкових аспектів на рівень фінансової безпеки держави; вплив гендерної збалансованості в соціальних групах, відповідальних за прийняття рішень у процесі моніторингу стану фінансової безпеки, на рівень фінансової безпеки держави. Отримані результати формують системне дослідження наявних гендерних відмінностей у наукових поглядах цих економістів.

Найбільша середня статистично значуща різниця між точками зору жінок і чоловіків зафіксована по наступних питаннях: питання оподаткування (так, жінки більше схильні підтримувати прогресивну систему оподаткування у порівнянні з чоловіками); відношення до ризику (чоловіки схильні до більшого рівня ризику у процесі прийняття рішень у порівнянні з жінками); розподіл бюджетних коштів (жінки більше підтримують соціально відповідальні програми, цікавляться питаннями екології та захисту навколишнього середовища); гендерні розриви (жінки більше схильні вважати, що наявні гендерні упередження та стереотипи є перешкодою для ефективного моніторингу та зміцнення фінансової безпеки держави; чоловіки менше схильні до розгляду розриву заробітної плати за статтю як наявної проблеми забезпечення гендерного балансу); поведінкові аспекти впливу на рівень фінансової безпеки держави (чоловіки більше у порівнянні з жінками приділяють увагу значущості асиметричності розподілу вхідної інформації, що є основою аналізу стану фінансової безпеки, та стверджують про розповсюдженість опортуністичної поведінки учасників фінансових відносин, відповідальних за прийняття рішень у процесі моніторингу стану фінансової безпеки держави).

З'ясовано, що чоловіки та жінки дійсно мають різні погляди на однакові питання фінансової політики, базові принципи та методологію фінансової науки, відповідно, внаслідок забезпечення гендерного балансу у групах, які формують фінансову політику, можна впливати на результат цього процесу та підвищення рівня фінансової безпеки.

6. Висвітлено сутність економічної категорії «біхевіористичний підхід до моніторингу фінансової безпеки держави» та проаналізовано загальні засади біхевіористичного підходу до моніторингу фінансової безпеки держави, серед яких виділено: вихідні положення гендерно-орієнтованих та поведінкових аспектів; принципи запровадження (інклюзивність; інтегративність; принцип біфуркації; соціальна справедливість; гендерна рівність); основні завдання та інструментарій (гендерний аналіз; контролінг (аналіз та прогнозування) поведінки учасників соціальних груп, відповідальних за моніторинг фінансової безпеки держави; гендерна статистика та гендерне бюджетування).

7. Проаналізовано особливості оцінки стану фінансової безпеки держав, які існують в країнах світу та використовуються міжнародними фінансовими організаціями (макропоказники для країн Європейського Союзу, затвержені у Маастрихтських критеріях конвергенції, та оновлені у Фіскальному договорі 2012 р.; показники регіональних та всесвітніх міжнародних фінансових інституцій, в т.ч. показники фінансової стійкості МВФ, індикатори світового розвитку групи Світового банку, фінансові показники ООН; індикатори тривоги, які застосовуються у Франції; карта оцінки ризиків, яка застосовується у Казахстані).

Основні результати другого розділу дисертаційного дослідження опубліковано в наукових працях автора: [192; 196; 209; 214; 215; 236; 412; 413; 415; 424].

РОЗДІЛ 3

ТЕОРЕТИКО-ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО МОНІТОРИНГУ СТАНУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Концептуальні основи моніторингу стану фінансової безпеки України

Основна методика, яка у законодавчо-нормативному просторі висвітлює механізми оцінки фінансової безпеки України, представлена у Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [255], які затверджені наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року N 1277, мають «інформаційний, рекомендаційний, роз'яснювальний характер і не є обов'язковою» [255].

Вищезгадані рекомендації висвітлюють методику, за допомогою якої кількісно оцінюється стан економічної безпеки України та, відповідно, фінансової безпеки як її пріоритетної складової. Методика визначає перелік індикаторів, їхні оптимальні, задовільні, незадовільні, небезпечні та критичні значення, а також механізм розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки та її складових. Методичні рекомендації базуються на комплексному аналізі індикаторів економічної безпеки з виявленням потенційно можливих загроз і застосовуються Міністерством розвитку економіки, торгівлі і сільського господарства України для інтегральної оцінки рівня економічної безпеки України в цілому по економіці та за окремими сферами діяльності [255]. Відповідно, дану методику [255] доцільно використовувати для моніторингу окремих складових фінансової безпеки з метою прийняття управлінських рішень щодо аналізу, попередження та нейтралізації реальних і потенційних загроз у фінансовій сфері [236, с. 324-330].

Для оцінки рівня фінансової безпеки пропонується оцінити стан її складових (їх інтегральних індексів) за допомогою аналізу значень комплексу індикаторів, відібраних за принципами достовірності, репрезентативності та

інформаційної доступності. Так, наприклад, боргова безпека України відповідно до Методики [255] характеризується сукупністю 5 чисельних показників, яку можна висвітлити у вигляді вектора $\overline{DS}_j = \{x_{1j}, x_{2j}, x_{3j}, x_{4j}, x_{5j}\}$. Комплекс індикаторів (складники вектора) частково базується на статистичних даних, а частково – на даних, отриманих методом експертної оцінки.

Індикатори стану фінансової безпеки держави – це взаємопов’язані показники стану фінансової системи, які в кількісному вираженні висвітлюють рівень загроз, мають високу чутливість і велику сигнальну здатність попереджати дослідників, державу та суб’єктів ринку про можливі загрози через зміну макроекономічної ситуації, прийняття управлінських рішень у сфері фінансової політики [236, с. 324-330].

Зауважимо, що для кожного з індикаторів стану фінансової безпеки, множина яких поділена на три типи залежно від їх економічного змісту (стимулятори (С), дестимулятори (В), змішані (А) (табл. 3.1), визначено діапазони характеристичних значень.

Таблиця 3.1 Класифікація індикаторів стану фінансової безпеки України

Стимулятори	Дестимулятори
індикатори, що характеризуються наявністю прямого зв’язку між інтегральною оцінкою та значеннями таких показників-стимуляторів	індикатори, що характеризуються наявністю зворотного зв’язку між інтегральною оцінкою та значеннями таких показників-дестимуляторів
Індикатори змішаного впливу	
Індикатори, вплив яких на фінансову безпеку є змішаним: до певного рівня показник виступає стимулятором, після якого перетворюється на дестимулятор	

Джерело: узагальнено автором на основі [255]

Враховуючи те, що складники вектора повинні бути безрозмірними величинами, отримані значення системи індикаторів, які мають різні розмірності та є різноспрямованими, надалі приводяться до єдиної розмірності тлумачень та інформаційної односпрямованості шляхом нормування індикаторів різних розмірностей, тобто переведення у безрозмірні величини до діапазону [0,1]. Нормування надає можливість зіставлення абсолютно різних індикаторів та може відбуватись різними методами, що ґрунтуються на

порівнянні абсолютних значень індикаторів з певними величинами (оптимальними, максимальними, мінімальними, пороговими).

У Методиці [255] для нормування індикаторів стану підсистем фінансової безпеки пропонується застосовувати метод нормування – відносно розмаху варіації (3.1).

$$C: y_{ij} = \frac{x_{ij} - x_{min}}{x_{max} - x_{min}}; B: y_{ij} = \frac{x_{max} - x_{ij}}{x_{max} - x_{min}} \quad (3.1)$$

де С – індикатор-стимулятор;

В – індикатор-дестимулятор;

y_{ij} – нормоване значення і-го індикатора безпекового стану у j періоді;

x_{max}, x_{min} – порогові значення і-го індикатора безпекового стану у відповідному діапазоні характеристичних значень.

Так, нормування індикаторів здійснюється за допомогою лінійної функції таким чином, щоб характеристичні значення індикаторів потрапляли в зіставні за величиною інтервали [255]. Перехід від абсолютних до нормованих значень індикаторів дозволяє вимірювати індикатори за шкалою від 0 до 1 або у відсотках: 0 відповідає 0 %, 1 – 100 % [255]. Отже, отримане нормоване значення індикатора характеризує своєю величиною ступінь наближення до оптимального значення 1 [255].

Для визначення порогових значень певного діапазону значень індикаторів стану фінансової безпеки можливо використовувати наступні методи: макроекономічних моделей; функціональних залежностей; нелінійної динаміки; стохастичні; евристичні; методи експертних оцінок; законодавчий підхід.

Як зазначає Ю. Харазішвілі [324], метод нормування відносно розмаху варіації не повною мірою характеризує варіацію ознаки через те, що метод не враховує частот та всіх значень досліджуваної ознаки, що є проміжними між пороговими у даному діапазоні характеристичних значень. Так, показник розмаху варіації фактично залежить лише від порогових значень діапазону, які можуть виявитись недостатньо типовими, що в результаті суттєво звужує сферу ефективного практичного застосування показника розмаху варіації. Це

зауваження залишає відкритим питання удосконалення методів нормування індикаторів стану фінансової безпеки при визначенні інтегрального індексу. Також у процесі нормування індикаторів стану фінансової безпеки України можливо використовувати простіший метод у порівнянні методом нормування відносно розмаху варіації – метод еталонного коефіцієнта (3.2).

$$C: y_{ij} = \frac{x_{ij}}{k}, k \geq x_{max}; B: y_{ij} = \frac{k}{x_{ij}}, k \leq x_{min} \quad (3.2)$$

Однак, при застосуванні цього методу нормування індикаторів стану фінансової безпеки виникає питання стосовно обрання еталонного коефіцієнта k . Так, при використанні середнього значення сукупності як коефіцієнта k значення нормованих індикаторів можуть перевищити 1, що порушує необхідність дотримання показників у діапазоні $[0;1]$, а по друге, враховуючи наявну тенденцію суттєвого погіршення значень індикаторів стану фінансової безпеки, їх середнє значення, на нашу думку, не може розглядатися як певний об'єктивний показник для порівняння.

Методика розрахунку стану економічної безпеки [255] пропонує для використання також коефіцієнти вагомості для кожного з індикаторів, які чисельно характеризують його важливість у порівнянні з іншими індикаторами. Так, визначені нормовані індикатори фінансової безпеки узагальнюються за допомогою коефіцієнтів вагомості в інтегральному значенні фінансової безпеки держави в цілому. Виникає питання стосовно того, якими методами може визначатися важливість конкретного індикатора, тобто як розраховуються коефіцієнти вагомості. Найчастіше вони визначаються за допомогою доволі суб'єктивних експертних оцінок (в т. ч. метод попарних порівнянь), що може суттєво знижувати результативність оцінювання рівня фінансової безпеки. На нашу думку, коефіцієнти вагомості мають систематично переглядатись в умовах зміни економічної ситуації у світі та структурних змін національної економіки.

Враховуючи наявність певних недоліків методу експертних оцінок у процесі розрахунку коефіцієнтів вагомості індикаторів стану фінансової

безпеки доцільно використовувати інші формалізовані методи, позбавлені суб'єктивізму, а саме: ігрові методи; метод головних компонентів; методи моделювання.

Після визначення коефіцієнтів вагомості використовується «лінійна згортка» (метод зважених сум, адитивна функція корисності) шляхом формування суми критеріїв, помножених на певний коефіцієнт вагомості (3.3).

$$FS_j = \sum_{i=1}^n a_i y_{ij}, \text{ де } \sum_{i=1}^n a_i = 1 \text{ і } a_i \geq 1, \quad (3.3)$$

де FS_j – рівень фінансової безпеки України у j періоді;

a_i – коефіцієнт вагомості i -го індикатора стану фінансової безпеки держави.

Вважаємо влучною наукову позицію Ю. Харазішвілі стосовно наявності певних недоліків застосування найпоширенішої адитивної форми інтегрального показника стану фінансової безпеки [324], а саме значущість інтегрального показника стану фінансової безпеки за умови нульових даних окремих індикаторів, а також компенсування значення інтегрального показника по певних індикаторах за рахунок інших.

Методика, запропонована Міністерством економічного розвитку і торгівлі, яке у 2019 р. об'єднано з Міністерством аграрної політики та продовольства та перейменовано у Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, має ряд суттєвих недоліків для практичного застосування, а саме:

1. Розширений перелік індикаторів стану економічної та, відповідно, фінансової безпеки як її важливої складової, ускладнює процес моніторингу стану безпеки та може використовуватись як базовий виключно для розрахунку щорічного інтегрального показника безпеки, тоді як здійснення оперативного аналізу є майже неможливим через затверджену періодичність оприлюднення більшості запропонованих індикаторів та специфіку застосовуваних показників.

2. Рекомендаційний характер даного методичного підходу майже знецінює результати аналізу, отримані у процесі його застосування. Так, коректування стратегії національної безпеки може відбуватися без

обов'язкового врахування результатів аналізу стану економічної та, відповідно, фінансової безпеки.

3. Стан тіньової економіки у процесі визначення стану фінансової безпеки держави майже не враховується. Так, індикатор обсягів виведеного капіталу розраховується за спрощеною методикою, виключно на підставі даних національних рахунків, що підтверджується відповіддю за підписом заступника міністра на запит щодо публічної інформації. Враховуючи суттєву тінізацію економіки та її значний вплив на рівень фінансової безпеки України, що доведено у процесі подальших досліджень, вважаємо, що цей недолік є суттєвим.

4. Корупційна складова, як і рівень тінізації економіки держави, у процесі розрахунку стану фінансової безпеки держави не враховується. У процесі дослідження нами доведено, що рівень сприйняття корупції значно впливає на стан фінансової безпеки держави, відповідно, цей аспект має бути представлено серед показників, які сигналізують про стан фінансової безпеки держави.

5. Наведений перелік індикаторів, по перше, виключає можливість їх застосування в якості базового для порівняння стану фінансової безпеки регіонів, а, по друге, виключає можливість його застосування для аналізу та подальшого порівняння результатів щодо стану фінансової безпеки різних держав, на що також наголошує у своєму дослідженні І. О. Губарева [62].

Коефіцієнти вагомості індикаторів стану фінансової безпеки України – це кількісні показники впливу певного індикатора на загальний рівень підсистем фінансової безпеки у порівнянні з іншими індикаторами. Використовуються коефіцієнти вагомості у процесі лінійної згортки або отримання мультиплікативної форми інтегральних індексів підсистем фінансової безпеки (банківська, боргова, бюджетна, грошово-кредитна безпеки та ін.) та надалі узагальненого показника рівня фінансової безпеки держави в цілому [209].

У методиці Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [255], яка має «інформаційний, рекомендаційний, роз'яснювальний характер і не є обов'язковою» коефіцієнти вагомості індикаторів стану фінансової безпеки

України вже розраховані шляхом експертної оцінки. Комплекс експертних методів, в т. ч. методи парних порівнянь і визначення відносних пріоритетів, метод Делфі, комісії, відстороненого оцінювання та інші, на нашу думку, мають ряд суттєвих недоліків для застосування у процесі визначення вагових коефіцієнтів індикаторів стану фінансової безпеки.

По-перше, експертні методи характеризуються високим рівнем суб'єктивізму, що негативно впливає на практичну цінність та значущість отриманих результатів [209].

По-друге, коефіцієнти вагомості – величини, що мають систематично переглядатись в умовах структурних змін в економіці держави, збільшення ступеня відкритості економік та інших змін факторів впливу на рівень фінансової безпеки. Зазначимо, що коефіцієнти вагомості індикаторів стану фінансової безпеки не переглядалися з 2013 року, тобто жодного разу після фактичного затвердження методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. На нашу думку, це суттєвий недолік методичних рекомендацій [255], який може негативно вплинути на результати аналізу.

По-третє, враховуючи те, що $a_i \geq 0$ та $\sum_{i=1}^n a_i = 1$ (де a_i – ваговий коефіцієнт i -го індикатора стану фінансової безпеки; n – кількість індикаторів певної підсистеми фінансової безпеки), найчастіше значення вагових коефіцієнтів перебувають у діапазоні $[0,05;0,25]$, що суттєво ускладнює їх визначення експертними методами.

Відповідно, методи експертної оцінки не можна вважати оптимальними у процесі розрахунку вагових коефіцієнтів стану фінансової безпеки держави. Необхідні формалізовані, позбавлені суб'єктивізму методи, застосування яких дозволить уникнути наявних недоліків методів експертної оцінки [209].

Узагальнимо індикатори стану фінансової безпеки держави, які пропонуються для використання вітчизняним законодавством [255], у табл. 3.2.

Таблиця 3.2 Комплекс показників стану фінансової безпеки України

Індикатор	Методика розрахунку	Примітки
1	2	3
Банківська безпека		
Питома вага простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %	$\frac{LA_0}{LA} \times 100\%$	LA_0 – прострочена заборгованість за кредитами, млн грн; LA – кредити надані резидентам України, млн грн; LAC – кредити надані резидентам України в іноземній валюті, млн грн;
Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %	$\frac{LAC}{RDC} \times 100\%$	RDC – депозити, залучені депозитними корпораціями від резидентів в іноземній валюті, млн грн;
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	$\frac{FC}{BC} \times 100\%$	FC – іноземний капітал у статутному капіталі банків, млн грн; BC – статутний капітал банків, млн грн
Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів, разів	$\frac{LA_{1-5} + LA_{>5}}{RD_{1-5} + RD_{>5}}$	LA_{1-5} – кредити, надані резидентам строком від 1 до 5 років, млн грн; $LA_{>5}$ – кредити, надані резидентам строком понад 5 років, млн грн; RD_{1-5} – депозити, залучені від резидентів строком від 1 до 5 років, млн грн; $RD_{>5}$ – депозити, залучені від резидентів строком понад 5 років, млн грн
Рентабельність активів, %	$\frac{BP}{AV_a} \times 100\%$	BP – банківський прибуток після оподаткування, млн грн; AV_a – середня вартість банківських активів, млн грн
Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, %	$\frac{AL}{L_{st}} \times 100\%$	AL – ліквідні активи, млн грн; L_{st} – короткострокові зобов'язання, млн грн
Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %	$\frac{BA_5}{BA} \times 100\%$	BA_5 – обсяг активів 5-ти найбільших за розмірами активів банків, млн грн; BA – активи банків, млн грн
Безпека небанківського фінансового ринку		
Рівень проникнення страхування (страхові премії до ВВП), %	$\frac{GIP}{GDP} \times 100\%$	GIP – валові страхові премії, млн грн; GDP – ВВП, млн грн
Рівень капіталізації лістингових компаній, % ВВП	$\frac{CSE}{GDP} \times 100\%$	CSE – грошова оцінка капіталу, що обертається на фондових біржах у вигляді акцій, млн грн;
Рівень волатильності індексу Першої фондової торговельної системи (далі – ПФТС), кількість критичних відхилень (-10 %)	$\sum_{t=1}^T K_i$ $K_i = \begin{cases} 0, & T_p \text{ ПФТС} \geq 90\% \\ 1, & T_p \text{ ПФТС} < 90\% \end{cases}$ $T_p \text{ ПФТС} = \frac{\text{індекс ПФТС}_t}{\text{індекс ПФТС}_{t-1}} \times 100\%$	t – кожна п'ятниця періоду;
Частка надходжень страхових премій 3-х найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (крім страхування життя), %	$\frac{IP_3}{IP} \times 100\%$	IP_3 – обсяг надходжень страхових премій 3-х найбільших страхових компаній (крім страхування життя), млн грн; IP – загальний обсяг надходжень страхових премій, млн грн;
Боргова безпека		
Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, відсотків	$\frac{SD}{GDP} \times 100\%$	SD – обсяг державного та гарантованого боргу, млн грн
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, відсотків	$\frac{GED \times AR_{UAN}}{GDP} \times 100\%$	GED – обсяг валового зовнішнього боргу, млн дол. США; AR_{UAN} – середній курс гривні до долара США;

Продовження табл. 3.2

1	2	3
Середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики (далі - ОВДП) на первинному ринку, %	$\frac{\sum_{n=1}^N IB}{n}$	IB – дохідність облігацій внутрішньої державної позики на первинному ринку; n – кількість періодів;
Індекс ЕМВІ (Emerging Markets Bond Index) + Україна	середньозважений спред єврооблігацій України до прибутковості облігацій Казначейства США	
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	$\frac{RA}{GED} \times 100\%$	RA – обсяг офіційних резервних активів, млн дол. США;
Бюджетна безпека		
Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %	$\frac{SB_d}{GDP} \times 100\%$	SB_d – дефіцит державного бюджету, млн грн;
Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, відсотків до ВВП	$\frac{SA_d - CB_d}{GDP} \times 100\%$	SA_d – дефіцит сектору загальнодержавного управління, млн грн; CB_d – дефіцит зведеного бюджету, млн грн;
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, відсотків	$\frac{CB_r}{GDP} \times 100\%$	CB_r – доходи зведеного бюджету, млн грн;
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, відсотків	$\frac{SB_s + SB_r}{SBR} \times 100\%$	SB_s – обслуговування державного боргу, млн грн; SB_r – погашення державного боргу, млн грн; SBR – доходи державного бюджету, млн гривень;
Валютна безпека		
Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, середній за період	$\frac{AR_{UAN\ n}}{AR_{UAN\ n-1}}$	$AR_{UAN\ n}$ – офіційний курс національної грошової одиниці до долара США у поточному періоді, середній за період; $AR_{UAN\ n-1}$ – офіційний курс національної грошової одиниці до долара США у відповідному періоді попереднього року, середній за період;
Різниця між форвардним і офіційним курсом гривні, грн	$AR_{UAN\ fn} - FC_{UAN\ fn}$	$AR_{UAN\ fn}$ – офіційний курс національної грошової одиниці до долара США, станом на кінець періоду; $FC_{UAN\ fn}$ – форвардний курс національної грошової одиниці до долара США, станом на кінець періоду
Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	$\frac{IR}{AIL}$	IR – міжнародні резерви України, млн дол. США; AIL – середньомісячний рівень імпорту, млн дол. США;
Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів, %	$\frac{LA_{fc}}{LA} \times 100\%$	LA_{fc} – кредити, надані резидентам у іноземній валюті, млн грн
Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд. доларів США	$C_{sp} - C_{bp}$	C_{sp} – обсяг валюти, проданої населенню, млрд дол. США; C_{bp} – обсяг валюти, купленої банками в населення, млрд дол. США;
Рівень доларизації грошової маси, відсотків	(переказні депозити в іноземній валюті, млн. гривень + інші депозити в іноземній валюті, млн гривень + цінні папери, крім акцій в іноземній валюті, млн гривень) / грошова маса (М3) x 100	
Грошово-кредитна безпека		
Питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси, %	$\frac{M_0}{M_3}$	M_0 – готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями, млн грн M_3 – грошовий агрегат (грошова маса), млн грн

Продовження табл. 3.2

1	2	3
Різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами (крім Національного банку), % пунктів	$LA_{\%} - RD_{\%}$	$LA_{\%}$ – процентні ставки за кредитами, наданими резидентам, % $RD_{\%}$ – процентні ставки за депозитами, залученими депозитними корпораціями від резидентів, %
Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім Національного банку) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, % пунктів	$LA_{\% \text{сєр.}} - CPI$	$LA_{\% \text{сєр.}}$ – середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім Національного банку) в національній валюті, % CPI – індекс споживчих цін (до відповідного періоду попереднього року)
Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам	$\frac{LA_{hh}}{LA} \times 100\%$	LA_{hh} – споживчі кредити, надані домогосподарствам;
Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів (скорегований на курсову різницю), %	$\frac{\frac{LA_{>5fc}}{AR_{UAN n}} + LA_{UAN}}{LA} \times 100\%$	$LA_{>5fc}$ – кредити, надані в іноземній валюті на термін понад 5 років; LA_{UAN} – кредити, надані в національній валюті на термін понад 5 років;
Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі держави, млрд дол. США		

Джерело: узагальнено автором на основі [255]

Переконані, що аналіз індикаторів стану фінансової безпеки держави як основних кількісних показників умов, в яких функціонує фінансова система держави, надає підстави стверджувати щодо ступеня впливу дії внутрішніх та зовнішніх загроз на дану складну систему і створення сприятливих фінансових умов для її збалансованого розвитку, а також сигналізує не тільки про стан підсистем фінансової безпеки, але і специфіку відповідного рівня управління (домогосподарств, суб'єктів господарювання, галузей економіки, регіонів та в цілому держави).

3.2. Аналіз стану безпеки державних фінансів та фінансового ринку України

Дотримуючись обґрунтованої позиції, що фінансова безпека держави структурно складається з трьох частин: кібернетична безпека фінансового сектору, безпека державних фінансів та безпека фінансового ринку, з'являються

підстави оцінити динаміку та стан підсистем зазначених структурних елементів фінансової безпеки.

Безпека державних фінансів умовно розподіляється на бюджетну, боргову, валютну та виокремлену нами податкову безпеку держави. Взяти за основу, проаналізуємо, який стан цих підсистем був протягом 2009-2018 рр., використовуючи Методику [255].

Рівень фінансової безпеки України в сучасних реаліях фінансової політики держави суттєво залежить від показників боргової безпеки та боргового навантаження. Відкритість національної економіки поряд з наявними тенденціями зростання боргових зобов'язань вимагає комплексного аналізу стану боргової безпеки та його впливу на рівень фінансової безпеки України.

Питання аналізу стану боргової безпеки України досліджувалось у працях О. Вишневської, Я. Машевської, В. Клименко [42], Н. Євтушенко, В. Виноградні [81], Г. Котіної, М. Степури, П. Кондро [119], О. Олійника, І. Сідельнікової [170], Н. Фатюхи, Т. Журавльової [312] та інших дослідників. Зазначимо, що в умовах критичних значень індикаторів стану боргової безпеки держави аналіз тенденцій її стану зберігає свою актуальність.

Омельченко Л. та І. Суміна зазначають, що у боргову безпеку держави доцільно розглядати як оптимальне співвідношення між запозиченнями (внутрішніми та зовнішніми) з урахуванням певних показників, таких як вартість обслуговування та сумарний обсяг державного боргу [171].

Проаналізуємо значення вищезазначених індикаторів у 2009-2018 рр. та узагальнимо нормовані показники в інтегральному індексі стану боргової безпеки для подальшого їх прогнозування на середньострокову перспективу. Вхідні дані для визначення запропонованого Міністерством економічного розвитку і торгівлі України комплексу індикаторів стану боргової безпеки представлено у табл. 3.3.

Таблиця 3.3 Вхідна інформація для розрахунку індикаторів стану боргової безпеки України

Роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ВВП України, млрд грн									
913,3	1082,6	1316,6	1408,9	1454,9	1566,7	1979,5	2383,2	2982,9	3558,7
ВВП України, млрд \$ USA									
117,2	136,4	163,2	175,8	183,3	131,8	90,6	93,3	112,2	130,8
Державний та гарантований державою борг України, млрд грн									
316,9	432,2	473,1	515,5	584,1	1100,6	1572,2	1929,8	2141,7	2168,6
Державний та гарантований державою борг України, млрд \$ USA									
39,69	54,29	59,22	64,50	73,08	69,79	65,51	70,97	76,31	78,32
Валовий зовнішній борг України, млрд \$ USA									
103,4	117,3	126,2	135,1	142,1	126,3	118,7	113,5	116,6	114,7
Офіційні міжнародні резерви, млрд \$ USA									
26,5	34,6	31,8	24,5	20,4	7,5	13,3	15,5	18,8	20,8

Джерело: узагальнено автором за даними [70; 189; 291]

Так, аналізуючи дані табл. 3.3, зазначимо, що сумарне значення державного та гарантованого державою боргу, тобто сукупних боргових зобов'язань держави перед усіма кредиторами, включаючи іноземні держави, юридичні, фізичні особи, міжнародні організації, має стійку тенденцію до зростання (з 316,9 млрд грн у 2009 р. до 2168,6 млрд грн у 2018 р.).

Державний борг безпосередньо складається із заборгованості регіональних та місцевих органів влади та центрального уряду, а також корпоративних боргів з державною участю, пропорційно частці держави в їх капіталі. Представимо дані щодо сукупного державного боргу України на рис. 3.1.

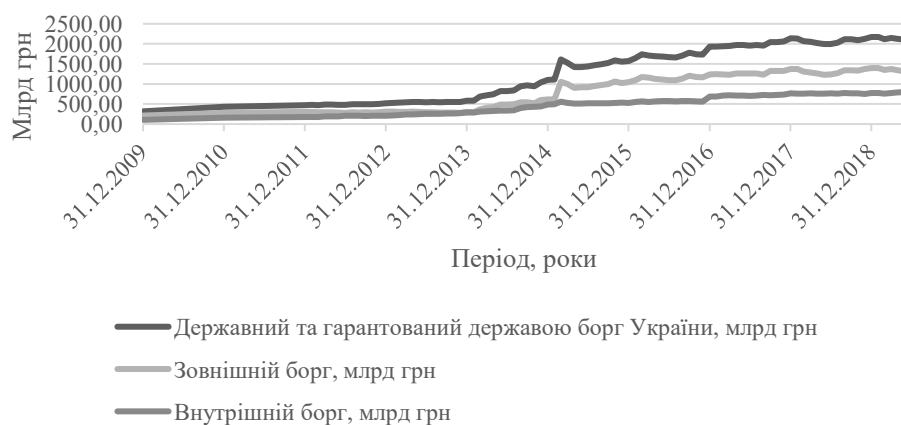

Рисунок 3.1 – Динаміка обсягів державного боргу України

Джерело: розраховано автором на основі [291]

Динаміку валового внутрішнього продукту України, на нашу думку, доцільно аналізувати одночасно у національній грошовій одиниці та доларах США. Висвітливо графічно отримані показники ВВП України за 2009-2018 рр. на рис. 3.2.

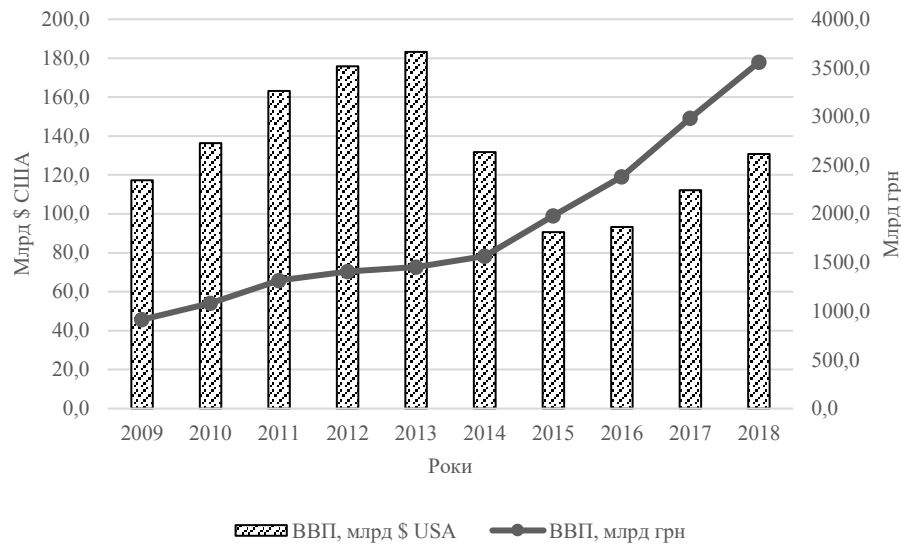

Рисунок 3.2 – Динаміка ВВП України за 2009-2018 рр.

Джерело: узагальнено автором на основі [291]

Аналізуючи дані рис. 3.2, доцільно звернути увагу на те, що ВВП держави, розраховане у національній грошовій одиниці, має стійку тенденцію до зростання (з 913,3 млрд грн за результатами 2009 р. до 3558,7 млрд грн у 2018 р.). ВВП України, визначене у \$ США, протягом 2009-2013 рр. стабільно збільшувалось (з 117,2 млрд \$ США у 2009 р. до 183,3 млрд \$ США у 2013 р.), у 2014 р. показник знизився до 131,8 млрд \$ США або на 28 % у порівнянні з 2013 р. Протягом 2015-2017 рр. досліджуваний показник взагалі не перевищував значення кризового 2009 р., перебуваючи у діапазоні 90,6-106,3 млрд \$ США.

Використовуючи статистичні дані, висвітлені у табл. 3.3, розрахуємо абсолютні значення індикаторів стану боргової безпеки України та представимо їх у табл. 3.4.

Таблиця 3.4 Динаміка стану боргової безпеки України

Роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, відсотків (x_1)									
34,7	39,9	35,9	36,6	40,1	70,2	79,4	81,0	71,8	60,9
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, відсотків (x_2)									
88,2	86,0	77,4	76,8	77,5	95,8	131,0	121,7	103,9	87,7
Середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку, відсотків (x_3)									
12,2	10,4	9,2	12,9	13,1	13,4	13,1	9,2	10,5	18,2
Довгостроковий суверенний кредитний рейтинг України (Standard & Poor's) (x_4)									
0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, відсотків (x_5)									
25,63	29,47	25,19	18,17	14,37	5,96	11,20	13,69	16,12	18,15

Джерело: розраховано, доповнено та систематизовано автором за даними табл. 3.3 на основі методики [255]

Зазначимо, що у міжнародній практиці відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП (x_1) є головним критерієм оцінювання боргової безпеки. Західна фінансова наука пропонує два підходи до оцінювання рівня державної боргової стійкості держави:

– боргова державна позиція є стійкою, якщо зазначений показник має тенденцію до зниження або перебуває на незмінному рівні;

– забезпечення державної боргової стійкості у довгостроковій перспективі вимагає стримування темпів зростання державного боргу, а не обмеження його загального рівня.

Аналітичні дані, представлені у табл. 3.4, свідчать, що відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП України збільшилось з 34,7 % у 2009 р. до 60,9 % за результатами 2018 р., що перевищує законодавчо встановлений пороговий (критичний) рівень, крім того, необхідно також звернути увагу на те, що в перманентно критичному стані значення цього показника перебуває з 2014 року (рис. 3.3).

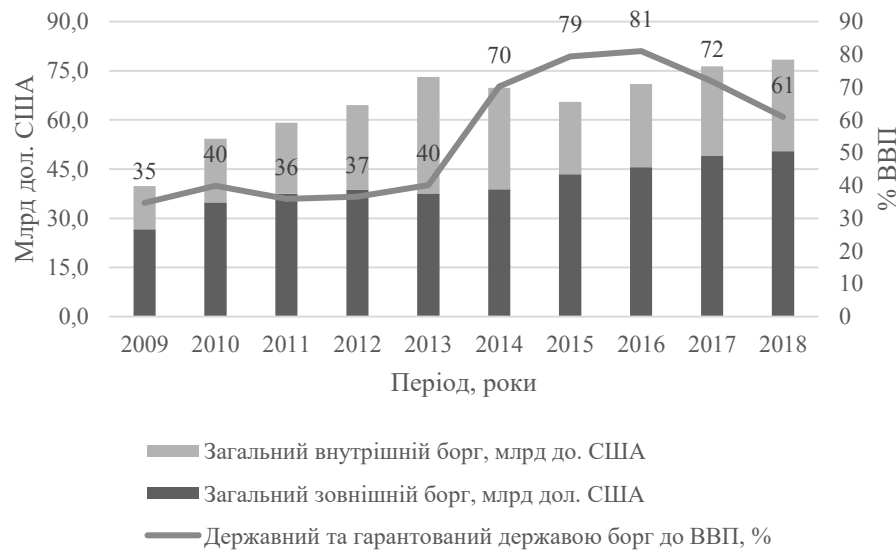

Рисунок 3.3 – Динаміка боргової залежності України

Джерело: узагальнено автором на основі [291]

У період суверенного розвитку, на нашу думку, панувала атмосфера занадто стрімкого нарощування боргових зобов'язань держави, яка спричинила ослаблення активності припливу іноземних інвестицій через об'єктивне зростання ризикового рівня для іноземних інвесторів. Ми погоджуємо із думкою В. В. Койло щодо виникнення боргової спіралі, тобто ситуації, коли бюджетний дефіцит вимагає додаткових державних запозичень, відповідно, збільшується державний борг та витрати на його обслуговування, які знову спричиняють бюджетний дефіцит [108, с. 79].

На кінець 1 кварталу 2019 року загальний борг України становить 2145,68 млрд грн, з них зовнішній борг 1094,87 млрд грн або 51 % від загального боргу, внутрішній – 763,77 млрд грн або 36 % та гарантований державою борг – 287,05 млрд грн (13%). Зовнішній борг складається з боргу міжнародним організаціям (397,4 млрд грн), урядам іноземних держав (47,25 млрд грн), комерційним банкам (28,48 млрд грн) та власникам ОЗДП (621,74 млрд грн). Внутрішній борг України формується з боргу НБУ (2,25 млрд грн), власникам ОВДП (453,09 млрд грн), державним банкам, компаніям, ФГВФО (307,73 млрд грн), власникам ПДВ облігацій (0,71 млрд грн).

Аналізуючи стан державного боргу за інструментами (Додаток К) за станом на кінець 1 кварталу 2019 р., з'ясовано, що ринкові цінні папери та кредити складають 41 % від загального боргу (876,28 млрд грн), з яких:

- ОВДП – 223,82 млрд грн;
- ОЗДП – 621,74 млрд грн;
- кредити НБУ та комерційних банків – 30,72 млрд грн.

Пільгові кредити у структурі державного боргу займають 21% (444,65 млрд грн) та складаються з кредитів міжнародних організацій (397,4 млрд грн), кредитів іноземних країн (47,25 млрд грн).

Також важливо зазначити, що станом на кінець 1 кварталу 2019 р. державний борг України лише на 35% складається з боргу в національній валюті (47 % – борг у дол. США, 7 % – борг в євро). Зауважимо, що суттєвий обсяг внутрішнього боргу в іноземній валюті спричиняє збільшення валютного ризику.

За типом відсоткової ставки державний борг України має наступну структуру: 76 % за фіксованою ставкою та 24 % – за плаваючою.

Проаналізувавши порівнювані дані щодо розміру державного боргу різних країн світу та їх кредитні рейтинги, а також дані середньострокової Стратегії управління державним боргом України на 2019-2022 рр. [258], відібрано 17 держав-аналогів (табл. 3.5) для аналізу рівня боргової залежності (рис. 3.4).

Порівнюючи структуру загального боргу України та середніх аналогічних показників за сформованими аналітичними групами країн, постають безперечні твердження, що показник питомої ваги зовнішнього державного боргу в Україні (59%) суттєво вище за середні показники у трьох групах аналітики (38-56%), крім того, структура державного боргу за інструментами також має свої особливості: питома вага ринкових цінних паперів (45%) є нижчою за середні показники аналітичних груп (54-79%), а неринкового державного боргу, навпаки, вищою.

Таблиця 3.5 Комплекс країн, відібраних для порівняння рівнів боргової залежності України, станом на 31.05.2019 р.

Країни, що розвиваються, та суттєво впливають на економічний розвиток свого регіону (група «Розвиток»)			Країни, відібрані за критерієм географічної близькості до України (група «Регіон»)			Країни, що мають подібні кредитні рейтинги міжнародних рейтингових агентств (група «Рейтинг»)		
S&P	Moody's	Fitch	S&P	Moody's	Fitch	S&P	Moody's	Fitch
Туреччина			Польща			Пакистан		
B+	Ba3	BB+	A-	A2	A-	B-	B3	B-
Нігерія			Болгарія			Македонія		
B	B2	B+	BBB-	Baa1	BB	BB-	NR	BB
Таїланд			Хорватія			Чорногорія		
BBB+	Baa1	BBB+	BBB-	Ba2	BB+	B+	B1	NR
Уругвай			Чехія			Ліван		
BBB	Baa2	BBB-	AA-	A1	AA-	B-	Saa1	B-
			Албанія			Гана		
			B+	B1	NR	B	B3	B
			Сербія			Україна		
			BB	BB	BB	B-	Saa1	B1
			Боснія і Герцоговина					
			B	B3	NR			
			Угорщина					
			BBB	Baa3	BBB			

Джерело: сформовано автором із застосуванням даних [258] та рейтингових агентств

S&P, Moody's, Fitch

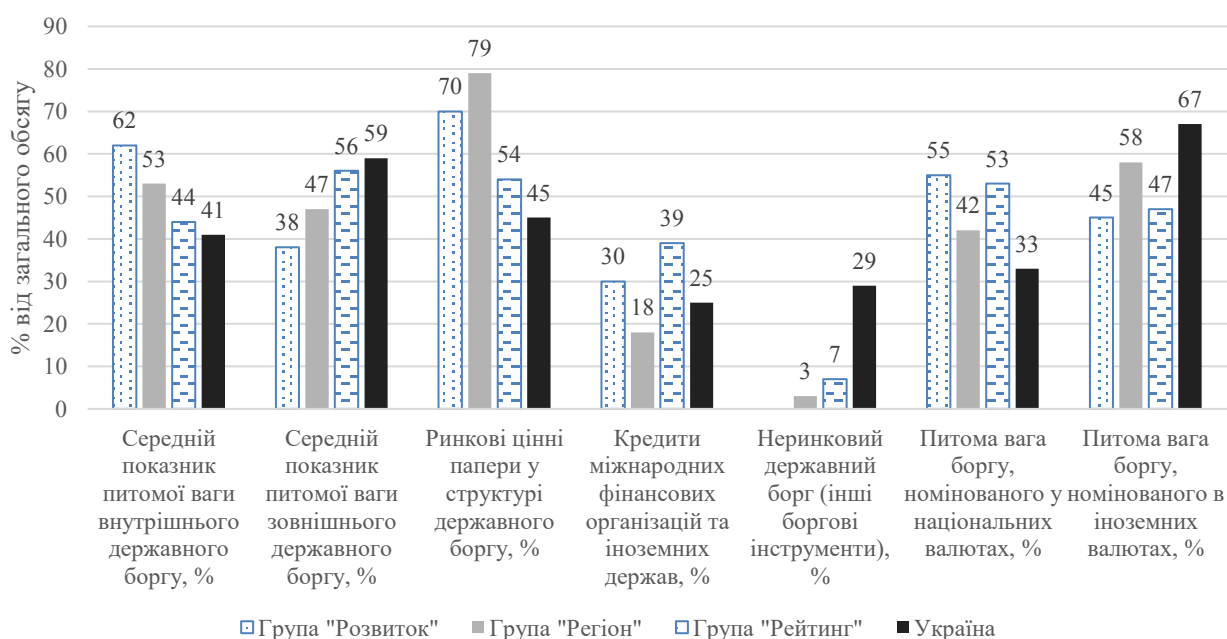

Рисунок 3.4 – Порівняльні дані структури загального боргу України та держав-аналогів за групами, 2018 р.

Джерело: сформовано автором із застосуванням даних [258] та рейтингових агентств S&P, Moody's, Fitch

Кредити міжнародних фінансових організацій та урядів іноземних держав у структурі загального державного боргу України становлять 25%, що менше у порівнянні з середнім показником групи «Рейтинг» (39%) та «Розвиток» (30), але більше за середні дані групи «Регіон» (18%). Висвітлено також структуру державної заборгованості стосовно валюти. Так, в Україні зафіксовано найнижчий показник державного боргу, номінованого у національній валюті (33%), у порівнянні з середніми показниками за всіма аналітичними групами (42-55%), що безумовно збільшує валютні ризики.

Середній показник відсоткової ставки за борговими зобов'язаннями в Україні за даними 2018 року становить 7%, що перевищує аналогічний індикатор за групою «Рейтинг» (5,6%) та «Розвиток» (5,7%). Передумовою такого результату ми вбачаємо високу номінальну ставку за внутрішніми зобов'язаннями України (10,1%), яка пов'язана зі значним рівнем інфляції. Середнє значення відсоткової ставки за зовнішніми зобов'язаннями України становить 4,9%, що на 0,2% вище за середній показник групи «Рейтинг».

Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП України у 2009-2018 рр. було нестабільним та перебувало у діапазоні 77-131 %, що створює підстави стверджувати, що протягом всього періоду дослідження значення показника перевищують законодавчо встановлене порогове (критичне) значення (70 %).

У міжнародній практиці також застосовується аналіз рівня зовнішньої заборгованості на одну особу. Зауважимо, що валовий зовнішній борг України у розрахунку на одну особу збільшився з 1165,2 дол. США у 2006 р. до 2718,6 дол. США за станом на 31.03.2019 р. або у 2,33 рази.

Комплекс цілей та заходів з управління державним боргом України на середньострокову перспективу (2017-2019 рр.) було затверджено у відповідній стратегії [257], що мало сприяти підвищенню ефективності процесу управління борговими зобов'язаннями держави та збільшенню прозорості політики управління державним боргом. В стратегії [257] зазначено, що пріоритетними задачами управління державним боргом є зменшення загальної вартості

обслуговування державного боргу, отримання доступу до зовнішніх джерел фінансування, а також уникнення пікових навантажень, пов'язаних з виплатами за державним боргом, на державний бюджет.

Зауважимо, що у постанові [257] на основі завдань бюджетної політики та макроекономічних прогнозів визначено комплекс граничних показників індикаторів стану боргової безпеки України на кінець 2017-2019 років, а саме: відношення обсягу державного боргу до ВВП; питома вага державного боргу з фіксованою ставкою; питома вага державного внутрішнього боргу у його загальній структурі; середньозважений строк до погашення боргу держави; питома вага боргу, що у відповідному періоді рефінансується у загальній сумі боргу на початок періоду.

Звернемо увагу, що стратегією [257] на 2017 р. були передбачені державні запозичення в обсязі 190,9 млрд грн, який було збільшено до 509,3 млрд грн, тобто на 318,4 млрд грн або у 2,67 рази. Фактично у 2017 р. державних запозичень здійснено на загальну суму 478,7 млрд грн.

Станом на 31.12.2017 р. державний борг становив 1833,7 млрд грн, в т. ч. внутрішній борг 753,4 млрд грн та зовнішній борг 1080,3 млрд грн. Відповідно, відношення обсягу державного боргу до ВВП становило 61,47 %, що нижче порогових показників, визначених стратегією. Зауважимо, що відношення сукупного обсягу державного та гарантованого державою боргу (2141,67 млрд грн) до ВВП у 2017 р. становило 71,8 %, тоді як вже 60 % вважається критичним показником.

Валовий зовнішній борг, тобто загальна заборгованість України за зовнішніми позиками та невиключеними процентами, за результатами 2018 р. склав 114,7 млрд дол. США, що майже дорівнювало загальному обсягу ВВП України у доларовому еквіваленті (130,8 млрд дол. США).

Середньозважена відсоткова ставка у 2017 р. за розміщеними ОВДП становила 8,05 %, що відповідає незадовільному рівню боргової безпеки, однак має тенденцію до зниження (9,57% у 2016 р. та 12,25 % у 2015 р.).

Представимо динаміку нормованих значень індикаторів стану боргової безпеки України (за методикою Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 2013 р.), за 2009-2018 рр. у табл. 3.6.

Таблиця 3.6 Динаміка нормованих значень індикаторів стану боргової безпеки України

Роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП									
0,71	0,60	0,68	0,67	0,60	0,17	0,15	0,15	0,17	0,20
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП									
0,16	0,18	0,18	0,18	0,18	0,15	0,11	0,12	0,13	0,16
Середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку									
0,18	0,26	0,38	0,17	0,17	0,16	0,17	0,38	0,25	0,12
Довгостроковий суверенний кредитний рейтинг України (Standard & Poor's)									
0,30	0,33	0,30	0,30	0,22	0,20	0,10	0,22	0,22	0,22
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу									
0,27	0,32	0,26	0,18	0,14	0,06	0,11	0,14	0,16	0,18
Інтегральний індекс боргової безпеки									
0,33	0,34	0,37	0,31	0,27	0,15	0,13	0,19	0,18	0,18

Джерело: розраховано, доповнено та систематизовано автором за даними табл. 3.5 на основі методики [255]

Отже, дослідивши стан та тенденції боргової безпеки України, ми дійшли висновку, що переважна більшість індикаторів стану боргової безпеки протягом останнього періоду перебуває у зоні критичних значень, що підтверджує негативний вплив стану боргової безпеки держави на рівень її фінансової безпеки [204].

Оцінено стан боргової безпеки України за період 2009-2018 рр. та доведено, що значення переважної більшості індикаторів стану боргової безпеки України знаходяться у діапазоні критичних та незадовільних значень та, крім того, мають тенденцію до подальшого погіршення.

Аналізуючи стан фінансової безпеки України, необхідно також враховувати порогові показники індикаторів, затвержені для країн-кандидатів на членство в Європейському Союзі [166].

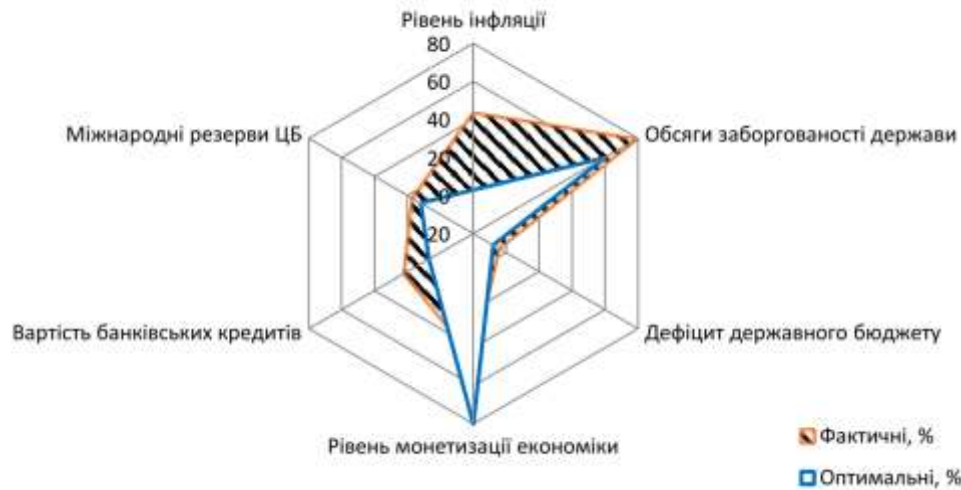

Рисунок 3.5 – Порогові та реальні значення індикаторів, затверджені для країн-кандидатів на членство в Європейському Союзі

Джерело: представлено автором

Проаналізувавши представлені на рис.3.5 дані, з'ясовано, що окремі з розглянутих показників стану фінансової безпеки України не відповідають пороговому рівню, встановленому в ЄС. Так, значення рівня інфляції, загального боргового рівня держави та вартості банківських кредитів перевищують оптимальні, тоді як монетизація економіки є недостатньою, що підтверджує недостатність забезпечення економіки грошовою масою.

Наступною ланкою для аналізу безпекового стану державних фінансів є моніторинг бюджетної безпеки України. Враховуючи те, що фінансова безпека держави, секторів економіки, регіонів, домогосподарств та суб'єктів господарювання тісно взаємопов'язані, а бюджетна політика держави є частиною її економічної політики, існує необхідність поєднання фіскальної та регулювальної функцій бюджету [12, с. 20]. Бюджетна безпека розглядається у Методичних рекомендаціях № 1277 від 29.10.2013 р. як стан забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності державних фінансів, в якому органи державної влади мають можливість виконувати їх функції найбільш ефективно [255]. Для оцінки стану бюджетної безпеки держави як невіддільної частини її фінансової безпеки [289] в методичних рекомендаціях пропонується проаналізувати 4 індикатори, 3 з яких є показниками змішаного типу та 1 – дестимулятор. Зауважимо, що деякі інші показники, пов'язані з бюджетною

дисципліною в державі, аналізуються також в інших структурних підсистемах економічної безпеки, а саме: інвестиційно-інноваційній (обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я та освіту, відношення витрат на наукові та науково-технічні роботи за рахунок державного бюджету).

Проаналізуємо вхідну інформацію для розрахунку індикаторів стану бюджетної безпеки України за 2009-2018 рр. (табл. 3.7).

Таблиця 3.7 Вхідна інформація для розрахунку індикаторів стану бюджетної безпеки України

Роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Дефіцит державного бюджету, млн грн									
-35517,2	-64265,5	-23557,6	-53445,2	-64707,6	-78052,8	-45167,5	-70130,2	-47849,6	-59247,9
ВВП, млрд грн									
913,3	1082,6	1316,6	1408,9	1454,9	1566,7	1979,5	2383,2	2982,9	3558,7
Дефіцит сектору загальнодержавного управління, млн грн									
-55716,9	-72320,4	-34399,9	-58281,5	-62819,1	-75602,7	-33168,8	-51668,8	-41289,8	-75002,1
Доходи зведеного бюджету, млн грн									
272967,0	314506,3	398553,6	445525,3	442788,7	456067,3	652031,0	782748,5	1016788,3	1184278,1
Доходи державного бюджету, млн грн									
209700,3	240615,2	314616,9	346054,0	339180,3	357084,2	534694,8	616274,8	793265,0	928108,3
Обслуговування та погашення державного боргу, млн грн									
40300,0	42214,4	68761,9	93274,1	113009,1	170254,4	501100,0	207200,0	474336,0	350588,0
Дефіцит зведеного бюджету України, млн грн									
-37258,1	-64684,9	-23057,9	-50785,7	-63590,3	-72030,5	-30898,2	-54682,6	-42093,8	-67788,5

Джерело: узагальнено автором за даними [70; 291]

Першим показником у структурі вхідної інформації для розрахунку індикаторів стану бюджетної безпеки України (табл. 3.7) є дефіцит державного бюджету, на підставі якого визначається індикатор змішаного типу «Відношення дефіциту державного бюджету до ВВП» [255]. Оптимальним для цього показника є діапазон значень від 2% дефіциту до 3% профіциту державного бюджету. Враховуючи те, що державний дефіцит України за аналізований період (2009-2018 рр.) є стабільно дефіцитним, на графіку ми висвітлили лише максимальну граничну межу дефіциту (рис. 3.6).

Так, аналізуючи дані, представлені на рис. 3.6, ми дійшли висновку, що в діапазоні оптимальних значень питома вага дефіциту державного бюджету до ВВП знаходилась лише у 2011 р. та 2017-2018 рр.

Рисунок 3.6 – Динаміка дефіциту державного бюджету України

Джерело: узагальнено автором на основі даних [70; 291; 255]

У 2018 р. до Державного бюджету надійшло на 17% більше надходжень у порівнянні з попереднім періодом, а саме 928,1 млрд грн, 81,2% з яких становили податкові надходження (ПДВ – 40,4%, акцизний податок – 12,8%, податок на прибуток – 10,4%, ПДФО – 9,9%). Особливістю структури податкових надходжень, на нашу думку, є суттєве переважання непрямих податків, які є ефективнішими у фіскальному аспекті, але регресивними в аспекті соціальному [236, с. 324-330; 423, с. 157-164]. Неподаткові надходження до Державного бюджету 2018 р. склали 17,7%.

Видатки Державного бюджету у 2018 році були більшими у порівнянні з показниками 2017 р. на 17,4% і становили 985,9 млрд грн. Мала місце наступна структура видатків: 30,3% становили міжбюджетні трансферти, 16,6% – видатки на соціальний захист і забезпечення, 11,9% – на громадський порядок, судову владу та безпеку, 11,7% – на обслуговування боргу та 9,8% на оборону держави.

Так, у 2018 р. дефіцит державного бюджету становив 59,3 млрд грн, що відповідало 1,7% ВВП. Крім того, у 2018 р. було погашено 234,5 млрд грн

загального державного боргу, з яких понад 71% – внутрішній борг держави, а запозичення держави на фінансування дефіциту становили 277,5 млрд грн, що на 43 млрд грн більше основної суми погашення.

Сектор загальнодержавного управління – це специфічний суспільний сектор економіки держави, до якого включені державні організації та установи, що фінансуються з бюджетів держави [423, с. 157-164]. Другий індикатор стану бюджетної безпеки України – це питома вага різниці між дефіцитами сектору державного управління та зведеного бюджету у % до ВВП, оптимальне значення якого відповідно до Методики Міністерство економічного розвитку та торгівлі [255] становить 0% (рис. 3.7).

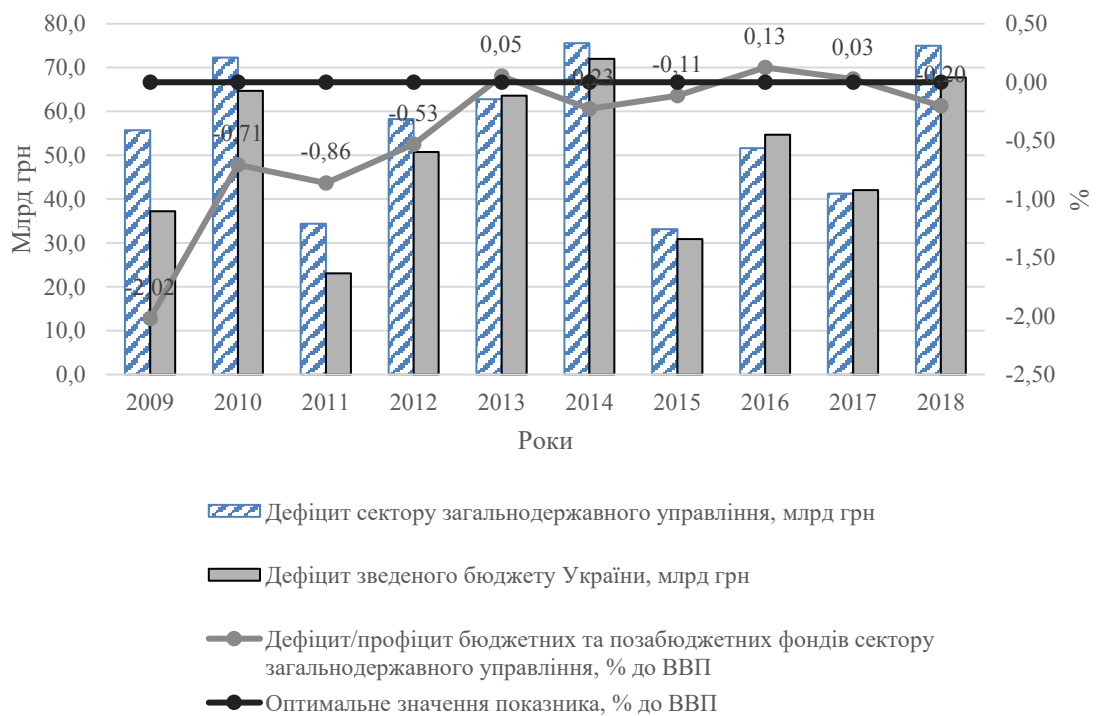

Рисунок 3.7 – Динаміка дефіциту/профіциту бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління

Джерело: узагальнено автором на основі даних [291; 255]

Дефіцит сектору загальнодержавного управління в Україні за період дослідження (2009-2018 рр.) збільшився з 55,7 млрд грн у 2009 р. до 75,0 млрд грн за результатами 2018 р., або в 1,35 раза. Стосовно дефіциту зведеного бюджету також спостерігається нарощування масштабів з 37,3 млрд грн до 67,8 млрд грн, або в 1,8 раза.

Відповідно, відсоткове значення дефіциту/профіциту бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління у ВВП у 2009-2018 рр. було в діапазоні від 2% дефіциту до 0,13% профіциту, що майже в усіх роках аналізованого періоду відповідає діапазону задовільних значень (рис. 3.7). Оптимальний діапазон значень третього показника бюджетної безпеки «Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет» – від 25 % до 28 %. Зауважимо, що в задовільному діапазоні значення цього індикатору перебували протягом 2009-2010 рр. та 2014 р., тоді як у 2011-2013 рр., 2015-2016 рр. – у діапазоні незадовільних значень, а у 2017-2018 рр. – у діапазоні небезпечних значень, що свідчить про існування загрозливих явищ у сфері забезпечення бюджетної безпеки України (рис. 3.8).

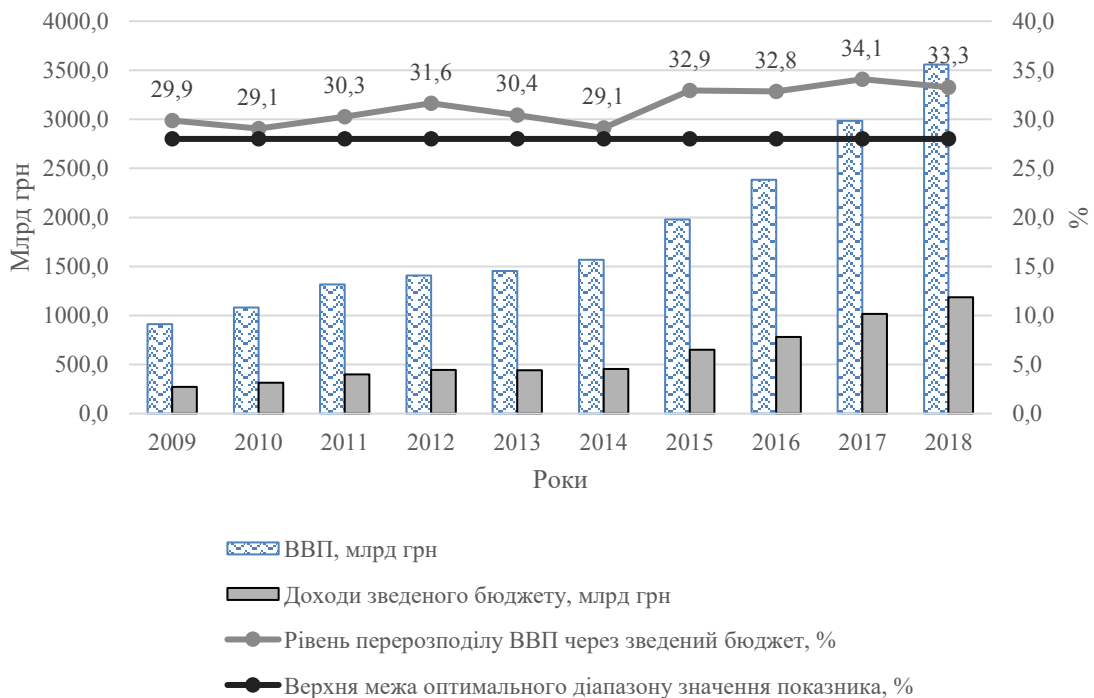

Рисунок 3.8 – Динаміка рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет України

Джерело: узагальнено автором на основі даних [291; 255]

Зростання значень третього показника бюджетної безпеки (діапазон небезпечних значень) означає, що фактично в економіці збільшується роль держави, відповідно, фіскальне навантаження також зростає.

У контексті вищезазначеного ми дійшли висновку, що значення третього показника стану бюджетної безпеки України у 2017-2018 рр. свідчить до

наближення до так званої західноєвропейської фінансової моделі, для якої має бути характерною розгалужена та розвинена державна соціальна сфера, в т. ч. у галузі освіти, а також одночасне функціонування у соціальній сфері комерційних і державних установ.

Передумовою досить високого рівня перерозподілу ВВП через бюджет та наявних тенденцій щодо його подальшого збільшення ми вбачаємо у низці факторів:

- завищений рівень потреб у фінансуванні державного сектору через низьку ефективність витрачання коштів та корупційну складову [423, с. 157-164];

- наявність патерналістських переконань у значній частині населення, в результаті чого видаткові частини бюджетів важко піддаються змінам;

- нерозвиненість альтернативних механізмів у соціальній сфері, відповідно, більшість функцій цієї сфери виконує держава (соціальна відповідальність, мінімальні стандарти заробітної плати, медичне та пенсійне страхування).

Враховуючи високий рівень перерозподілу ВВП через бюджет, скорочення бюджетних видатків може відбуватися лише паралельно зі збільшенням ресурсів розвитку для приватного сектору, інакше такі дії, на нашу думку, спричинять гальмівний вплив на рівень фінансової безпеки держави та економічний розвиток загалом.

У сучасних умовах розвитку фінансової системи фактично формується ситуація, коли держава обмежена у запровадженні лібералізаційних заходів у бюджетній сфері через недовірливе ставлення до будь-якого скорочення соціальних гарантій з боку населення, брак можливостей зменшення більшості державних видатків. Однак, подальше продовження нарощування рівня перерозподілу ВВП через бюджет та частково патерналістські відносини – це шлях, на якому переобтяжена фіскальним навантаженням економіка не формує якісного бюджетного ресурсу. Відповідно, стратегічним імперативом для зміцнення бюджетної безпеки України є реформування бюджетної системи з

урахуванням підприємницької ініціативи, економічного прагматизму та суспільної відповідальності. Узагальнимо значення індикаторів стану бюджетної безпеки України за 2009-2018 рр. у табл. 3.8.

Таблиця 3.8 Комплекс індикаторів стану бюджетної безпеки України

Роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Відношення дефіциту державного бюджету до ВВП, відсотків									
-3,89	-5,94	-1,79	-3,79	-4,45	-4,98	-2,28	-2,94	-1,60	-1,66
Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, відсотків до ВВП									
-2,02	-0,71	-0,86	-0,53	0,05	-0,23	-0,11	0,13	0,03	-0,20
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, відсотків									
29,9	29,1	30,3	31,6	30,4	29,1	32,9	32,8	34,1	33,3
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, відсотків									
19,2	17,5	21,9	27,0	33,3	47,7	93,7	33,6	59,8	37,8

Джерело: розраховано та систематизовано автором за даними табл. 3.7 на основі методики [255]

Переведемо отриманні значення показників стану бюджетної безпеки в нормовані значення та узагальнимо їх в інтегральному індексі бюджетної безпеки (табл. 3.9).

Таблиця 3.9 Динаміка нормованих значень індикаторів стану бюджетної безпеки України

Роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Відношення дефіциту державного бюджету до ВВП									
0,62	0,21	1,00	0,64	0,51	0,40	0,94	0,81	1,00	1,00
Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління									
0,40	0,86	0,83	0,89	0,99	0,95	0,98	0,97	1,00	0,96
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет									
0,81	0,89	0,78	0,69	0,77	0,89	0,60	0,61	0,49	0,57
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету									
0,17	0,18	0,15	0,12	0,10	0,07	0,03	0,10	0,05	0,08
Інтегральний індекс бюджетної безпеки									
0,49	0,52	0,68	0,58	0,58	0,56	0,64	0,62	0,64	0,65

Джерело: розраховано та систематизовано автором за даними табл. 3.8 на основі методики [255]

Також вважаємо важливим проаналізувати особливості розвитку бюджетної системи України у сфері гендерного бюджетування, розвиток якого розпочався у 2013 р. та продовжується і досі. Проєкт, спрямований на запровадження принципів і інструментів гендерно орієнтованого бюджетування реалізується в Україні за фінансової підтримки Шведського агентства

міжнародного розвитку (SIDA) і на даному етапі є найпотужнішим світовим проектом, метою якого є зростання результативності видатків бюджетів за рахунок врахування різних потреб чоловіків та жінок, скорочення гендерного розриву.

Протягом 2015-2019 рр. майже в усіх областях України створено робочі групи, які запроваджують заходи, спрямовані на популяризацію гендерно орієнтованого бюджетування, а саме: аналізують бюджетні програми з позиції їх відповідності принципам гендерної рівності; формують рекомендаційні комплекси, спрямовані на врахування гендерних аспектів; проводять заходи, направлені на поширення знань серед учасників бюджетного процесу про гендерно орієнтований підхід.

Впродовж 2015-2019 рр. вже проаналізовано 103 програми в галузі науки, освіти, охорони здоров'я, культури й мистецтва, соціального забезпечення та захисту, молодіжної політики, фізичної культури й спорту. За результатами аналізу паспортів бюджетних програм 2019 р. з'ясовано, що у 320 паспортах включено поради Робочих груп з гендерних аспектів (рис. 3.9).

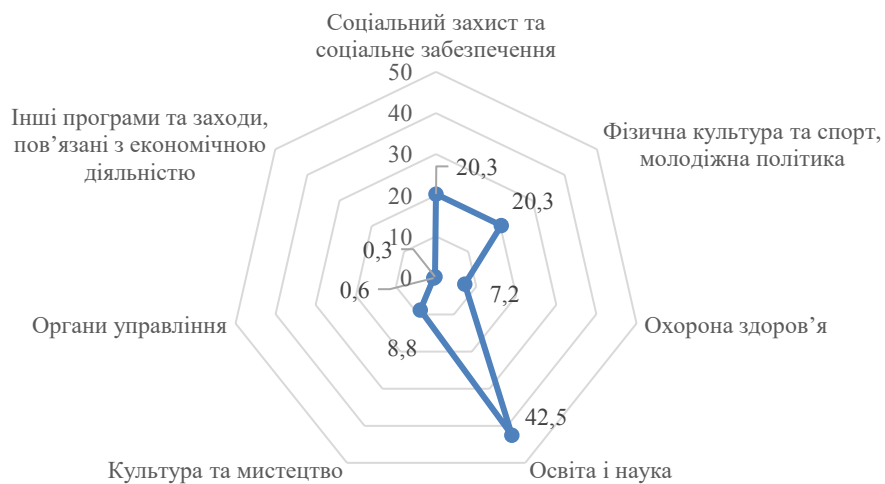

Рисунок 3.9 – Розподіл паспортів бюджетних програм, що містять гендерний аспект у 2019 р., %

Джерело: узагальнено автором на основі даних [93]

Примітка: разом 320 програм

У 2019 р. було затверджено Методичні рекомендації щодо впровадження та застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі [148], що стало наступним етапом інституціоналізації гендерно чутливого бюджетування.

Отже, рівень бюджетної безпеки України за аналізований період коливався від 49% у 2009 році, що діагностує небезпечний рівень бюджетної безпеки, до 65% за результатами 2018 року, що характеризується як незадовільне значення безпекового стану бюджетної сфери України.

Наступною підсистемою безпеки державних фінансів та, відповідно, фінансової безпеки України, стан якої необхідно проаналізувати, є валютна безпека, яку в офіційній методиці Міністерства економічного розвитку і торгівлі розглядають як стан курсоутворення, для якого характерними є стійкість національної валюти й довіра до неї населення та в якому в державі формуються умови для залучення іноземних інвестицій, поступального розвитку економіки, інтеграційних аспектів [255].

Узагальнимо вхідну інформацію для розрахунку 6 індикаторів стану валютної безпеки України за 2009-2018 рр. за методикою Міністерства економічного розвитку і торгівлі (табл. 3.10).

Таблиця 3.10 Вхідна інформація для розрахунку індикаторів стану валютної безпеки України

Роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Офіційний курс національної грошової одиниці до долара США у поточному періоді, середній за період, грн/100 дол. США									
779,1	793,6	796,8	799,1	799,3	1188,7	2184,5	2555,1	2659,7	2720,0
Офіційний курс національної грошової одиниці до долара США у відповідному періоді попереднього року, середній за період, грн/100 дол. США									
526,7	779,1	793,6	796,8	799,1	799,3	1188,7	2184,5	2555,1	2659,7
Офіційний курс національної грошової одиниці до долара США, станом на кінець періоду, грн/1 дол. США									
7,99	7,96	7,99	7,99	7,99	15,77	24,00	27,19	28,07	27,69
Форвардний курс національної грошової одиниці до долара США, станом на кінець періоду, грн/1 дол. США									
8,01	7,96	8,02	8,00	8,18	15,82	23,15	26,35	27,95	27,71
Міжнародні резерви України, млн дол. США									
26505,1	34576,4	31794,6	24546,2	20415,7	7533,3	13300,0	15539,3	18808,5	20524,7
Середньомісячний рівень імпорту, млн дол. США									
4217,0	5800,7	7816,4	8405,2	8112,8	5836,8	4130,5	4289,8	4579,6	4737,8
Кредити, надані резидентам в іноземній валюті, млн грн									
367774	337319	323213	299562	308006	472680	547801	493683	446031	459137
Кредити надані резидентам України, млн грн									
723295	732823	801809	815142	910782	1020667	981627	998682	1016657	1073131

Продовження табл. 3.10

Обсяг валюти, проданої населенню, млрд дол. США									
21,9	26,3	31,7	25,2	19,2	5,6	0,7	0,8	5,6	9,6
Обсяг валюти, купленої банками в населення, млрд дол. США									
13,5	16,6	18,2	15,1	16,3	8,0	2,3	3,2	7,7	11,1
Переказні депозити в іноземній валюті, млн грн									
41442,8	41565,6	51911,5	56973,0	52375,8	87710,3	101812	131192,4	156138,2	149517,7
Інші депозити в іноземній валюті, млн грн									
112713	132368	156120	191080	193733	218801	217787	231109,8	229279,1	220516,0
Цінні папери, крім акцій в іноземній валюті, млн грн									
216,2	203,0	391,5	320,9	1483,1	1198,4	167,2	187,3	192,8	3621,5
Грошова маса (M ₃), млн грн									
487298	597872	685515	773199	908994	956728	994062	1102700	1208859	1277635

Джерело: узагальнено автором за даними [118; 163]

Першим індикатором оцінки стану валютної безпеки є середній показник зміни офіційного курсу гривні до долара США, який визначається шляхом поділу середнього офіційного курсу у поточному періоді на аналогічний показник попереднього періоду (рис. 3.10).

Аналізуючи дані рис. 3.10, показано, що протягом 2009-2013 рр. середній курс національної валюти був відносно стабільним, а починаючи з 2014 р. спостерігається знецінення гривні стосовно долара США, але різними темпами.

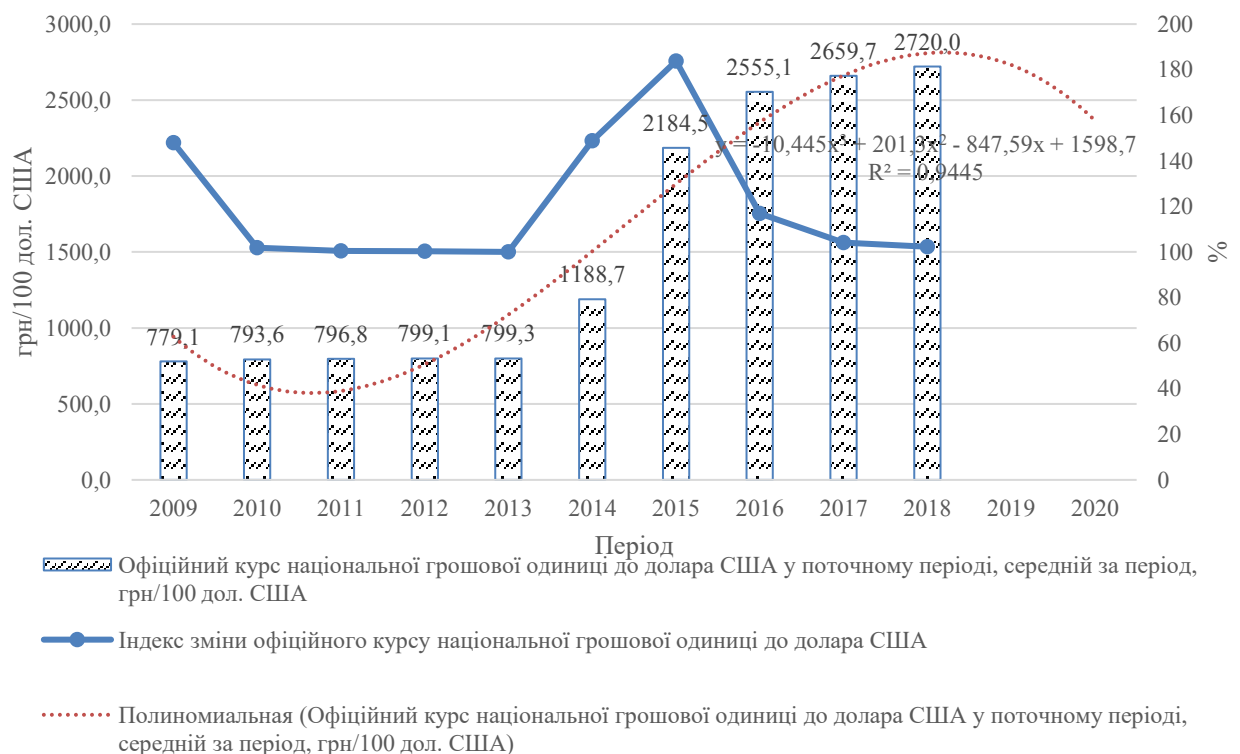

Рисунок 3.10 – Динаміка зміни офіційного курсу валюти України*

Джерело: узагальнено автором на основі даних [163]

Примітка: з урахуванням прогнозного рівня (2020 рік).

Другим індикатором стану валютної безпеки в Україні відповідно до Методичних рекомендацій 2013 р. [255] є різниця між форвардним і офіційним курсом гривні. Зауважимо, що з 01.08.2018 р. змінились правила встановлення офіційного курсу національної валюти відповідно до Положення №80 від 19.07.2018 р. [248], згідно з яким НБУ не має зобов'язань щодо здійснення будь-яких операцій за встановленим офіційним курсом. Для конвертованих валют І групи класифікатора та деяких інших валют країн, з якими є тісні зовнішньоторговельні стосунки, відповідно до Положення [248] курс гривні встановлюється щоденно. Значення другого індикатора стану валютної безпеки за 2009-2018 рр. знаходилось у зоні задовільних або оптимальних значень, окрім 2015-2016 рр., протягом яких різниця між форвардним і офіційним курсом гривні відповідала небезпечному діапазону значень.

Третій індикатор стану валютної безпеки України висвітлює інформацію стосовно валових міжнародних резервів України, виражених у місяцях імпорту (рис. 3.11).

Рисунок 3.11 – Динаміка міжнародних резервів України

Джерело: узагальнено автором на основі даних [163]

Відповідно до Методики [255] оптимальним значенням цього показника-індикатора є 5, тобто у 2009-2010 рр. значення даного індикатора навіть перевищувало оптимальне. Діапазон значень [3;5] вважається задовільним, йому відповідають значення 2011 р. та 2016-2019 рр. У 2012-2013 рр. значення

свідчили про незадовільний стан показника, а у 2014 р. – про критичний (рис. 3.11). Станом на кінець червня 2019 р. через виплати за кредитами МВФ та дефіцит зведеного платіжного балансу міжнародні резерви становлять 19,4 млрд дол. США, що відповідає 3.2 місяцям майбутнього імпорту.

Четвертим індикатором-дестимулятором стану валютної безпеки України є питома вага кредитів в іноземній валюті в загальному їх обсязі. Відповідно до результатів експертної оцінки вважається, що оптимальне значення цього індикатора не повинно перевищувати 20% [255], тоді як значення у 50% свідчить про критичний стан даного показника. Зазначимо, що за даними проведеного аналізу найнижчий рівень іноземних кредитів протягом досліджуваного періоду зафіксовано у 2013 р. на рівні 33,8%. В останні три роки (2016-2018 рр.) значення індикатора перевищує 40%, що сигналізує про небезпечний або навіть критичний стан показника (рис. 3.12).

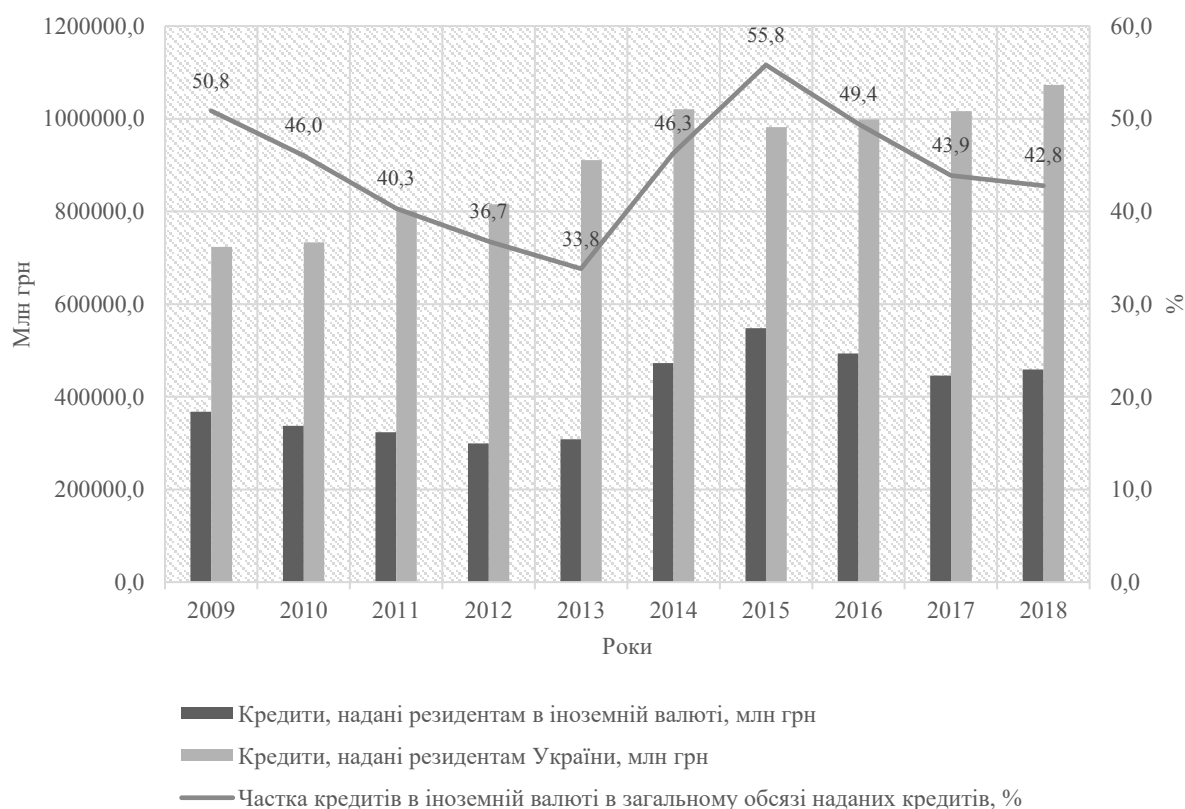

Рисунок 3.12 – Кредити в іноземній валюті в Україні

Джерело: розраховано та представлено автором на основі даних [163]

П'ятим індикатором змішаного типу стану валютної безпеки держави в системі її фінансової безпеки є сальдо купівлі-продажу іноземної валюти населенням, оптимальним значенням якого є значення, близьке до нуля. Розраховується даний показник у млрд дол. США шляхом віднімання від обсягу проданої валюти обсягу купленої валюти в населення. Особливістю динаміки значень цього показника є те, що протягом 2009-2013 рр. обсяг проданої валюти перевищував обсягу купленої валюти в населення та сальдо цього значення перебувало у діапазоні [2,9;13,4], а у 2014-2018 рр. ситуація змінилась, і перевищувати став обсяг валюти, купленої в населення. Попри таку особливість нормовані значення показника протягом усього досліджуваного періоду перебувають у зоні небезпечних і критичних значень, що свідчить про наявність певних проблем у процесі забезпечення валютної безпеки держави.

І шостим показником-дестимулятором стану валютної безпеки є рівень доларизації грошової маси (3.4), оптимальне значення якого не повинно перевищувати 15%, тоді як значення в 30% вже вважається критичним у процесі аналізу стану фінансової безпеки України.

$$D_{zm} = \frac{PD_{ie} + ID_{ie} + ЦП_{ie}}{M_3} * 100 \quad (3.4)$$

де D_{zm} – доларизація грошової маси, %;

PD_{ie} – переказні депозити (іноземна валюта);

ID_{ie} – інші депозити (іноземна валюта);

$ЦП_{ie}$ – цінні папери (іноземна валюта);

M_3 – грошова маса [255].

Розрахувавши значення цього показника, з'ясовано, що протягом всього досліджуваного періоду отримані дані (27,2-32,9%) наближуються або навіть перевищують граничне значення критичного діапазону (рис. 3.13), що свідчить про загрозливий стан доларизації грошової маси, який безсумнівно послаблює стан фінансової безпеки держави. Детальне вивчення динаміки досліджуваного

показника засвідчує, що в діапазон значень, визначений відповідно до Методики [255] (15-30%) потрапляють лише значення 2010 р., 2013 р. та 2018 р., разом з тим, протягом всього періоду в жодному з досліджуваних років показник не відповідав не тільки оптимальному, але і задовільному діапазону значень.

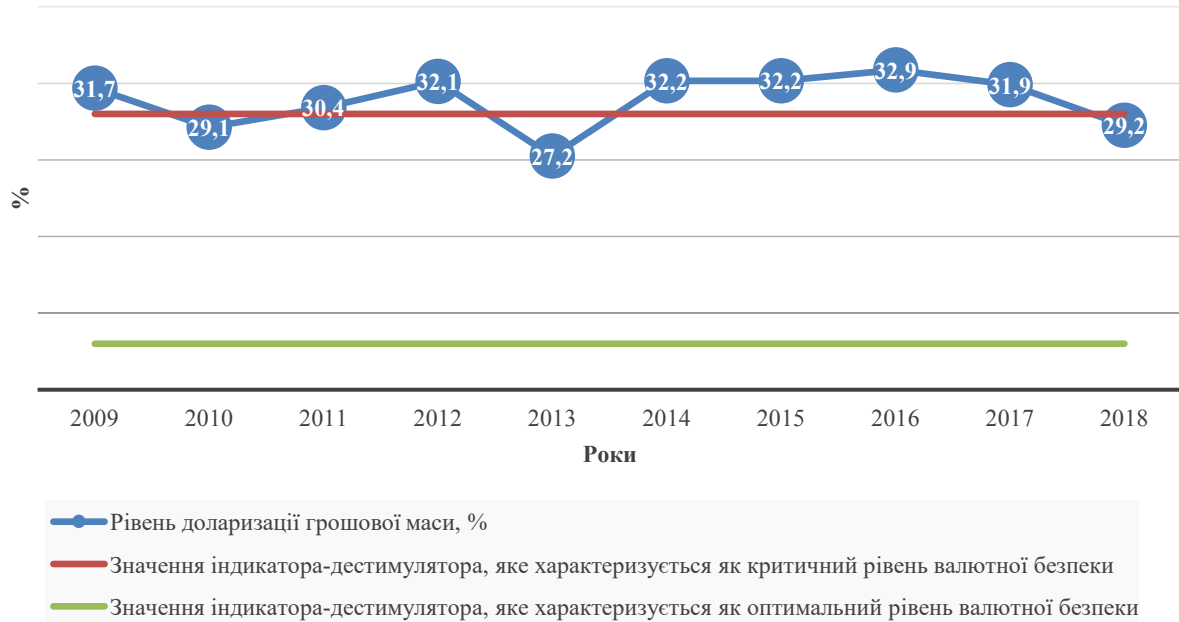

Рисунок 3.13 – Динаміка доларизації грошової маси в Україні

Джерело: розраховано та представлено автором на основі даних [163]

Узагальнимо отримані значення індикаторів стану валютної безпеки України за 2009-2018 рр. у табл. 3.11.

Таблиця 3.11 Комплекс індикаторів стану валютної безпеки України

Роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США									
147,919	101,853	100,402	100,295	100,025	148,713	183,775	116,968	104,091	102,271
Різниця між форвардним і офіційним курсом гривні, грн									
-0,028	0,000	-0,035	-0,007	-0,187	-0,051	0,851	0,841	0,117	-0,022
Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту									
6,3	6,0	4,1	2,9	2,5	1,3	3,2	3,0	3,1	3,5
Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів, %									
50,8	46,0	40,3	36,7	33,8	46,3	55,8	49,4	43,9	42,8
Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд доларів США									
8,4	9,7	13,4	10,2	2,9	-2,4	-1,6	-2,5	-2,1	-1,5
Рівень доларизації грошової маси, %									
31,7	29,1	30,4	32,1	27,2	32,2	32,2	32,9	31,9	29,2

Джерело: розраховано та систематизовано автором за даними табл. 3.10 на основі методики [255]

Неможливо залишити поза увагою систематизацію отриманих нормованих значень індикаторів стану валютної безпеки України за 2009-2018 рр. (табл. 3.12, рис. 3.14), які надалі узагальнимо в інтегральному індексі валютної безпеки відповідного періоду.

Таблиця 3.12 Динаміка нормованих значень індикаторів стану валютної безпеки України

Роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США									
0,18	1,00	1,00	1,00	1,00	0,17	0,14	0,34	0,99	1,00
Різниця між форвардним і офіційним курсом гривні									
0,98	1,00	0,98	1,00	0,88	0,97	0,57	0,58	1,00	0,99
Валові міжнародні резерви України									
1,00	1,00	0,91	0,77	0,61	0,17	0,82	0,80	0,81	0,85
Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів									
0,20	0,36	0,52	0,61	0,69	0,35	0,18	0,22	0,43	0,46
Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти									
0,36	0,23	0,15	0,20	0,88	0,72	0,84	0,71	0,77	0,85
Рівень доларизації грошової маси									
0,19	0,26	0,20	0,19	0,38	0,19	0,19	0,18	0,19	0,25
Інтегральний індекс валютної безпеки									
0,48	0,65	0,62	0,62	0,74	0,41	0,46	0,48	0,70	0,73

Джерело: розраховано та систематизовано автором за даними табл. 3.11 на основі методики [255]

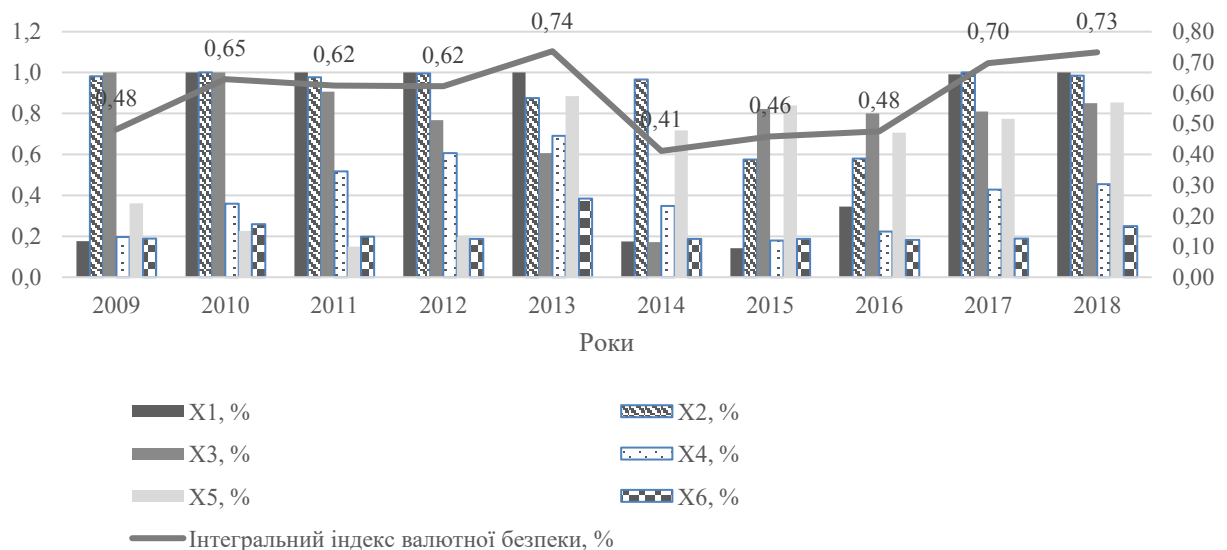

Рисунок 3.14 – Нормовані значення показників стану валютної безпеки в Україні

Джерело: розраховано та представлено автором на основі методики [255]

Отже, постає безперечне твердження, що протягом досліджуваного періоду стан валютної безпеки неможливо оцінити як задовільний. Протягом 2009 р. та 2014-2016 рр. стан інтегрального індексу був близьким до небезпечного рівня валютної безпеки, відповідно рівень валютної безпеки цих років дорівнював близько 40 відсотків. Краща ситуація спостерігалась у 2010-2013 рр. та 2017-2018 рр., в яких рівень валютної безпеки дорівнював 62-74 % від оптимального значення, що все-таки розглядається як незадовільний стан. Разом з тим, позитивною тенденцією, на нашу думку, є висхідна динаміка інтегрального показника стану валютної безпеки протягом 2014-2018 рр., відповідно, з обережністю можна говорити про позитивні тенденції та зміцнення стану валютної безпеки.

Основна ідея запропонованої нами структури фінансової безпеки України полягає в тому, що безпека фінансового ринку, як важлива складова фінансової безпеки держави, складається з банківської безпеки, грошово-кредитної безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору. Відповідно, на часі перегляд стану цих складових, результати якого будуть покладені в основу розробки стратегічних векторів покращення стану безпеки фінансового ринку України та, відповідно, її фінансової безпеки. Розвинені та ефективні страхові компанії, банківські установи та інші елементи фінансового ринку є гарантією розвитку фінансової системи держави.

Першою складовою, яка підлягає ґрунтовному аналізу за період 2009-2018 рр., є банківська безпека України, яка в методиці Міністерства економічного розвитку і торгівлі 2013 р. розглядається як рівень фінансової стійкості банківських установ, який незалежно від умов функціонування банківської системи формує можливість її захисту від дестабілізаційних чинників [255].

З огляду на зазначене, проаналізуємо базову інформацію для оцінювання стану банківської безпеки України на основі визначення індикаторів її стану та подальшого їх узагальнення у комплексному макроекономічному показнику рівня банківської безпеки держави за відповідний період (табл. 3.13).

**Таблиця 3.13 Вхідна інформація для розрахунку індикаторів стану
банківської безпеки України**

Роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Прострочена заборгованість за кредитами, млн грн									
44649,0	69935,0	84851,0	79292,0	72520,0	70178,0	137790,0	223836,0	519037,0	594998,0
Кредити надані резидентам України, млн грн									
723295,1	732822,8	801809,2	815142,1	910781,7	1020667,2	981627,4	998681,9	1016657,1	1073130,6
Кредити в іноземній валюті, млн грн									
367774,4	337319,2	323213,3	299562,2	308006,0	472680,4	547801,7	493683,3	446030,5	459136,6
Депозити в іноземній валюті, млн грн									
161861,9	177348,3	211316,4	252074,0	248220,5	309638,4	324816,9	367056,3	407872,5	392283,8
Депозити, залучені депозитними корпораціями від резидентів, млн грн									
334952,9	416649,9	491755,9	572341,9	669974,1	675092,7	716727,6	793474,6	898843,9	932967,3
Кредити, надані резидентам строком від 1 року, млн грн									
492321,4	490050,9	504387,1	470904,8	484699,9	607622,5	543649,9	648207,3	610938,8	581188,6
Депозити, залучені від резидентів строком від 1 року, млн грн									
79802,7	130674,2	162813,8	199079,7	275578,1	214497,7	139890,9	157077,7	186381,2	154434,6
Банківський прибуток після оподаткування, млн грн									
-38449,8	-13026,6	-7707,5	4898,8	1436,3	-52966,5	-72548,2	-160142,8	-25971,9	16466,6
Ліквідні активи, млн грн									
140010,7	421529,5	508353,0	570804,2	669218,6	715712,1	732656,0	822653,4	942785,0	953943,5
Короткострокові зобов'язання, млн грн									
390201,7	462261,9	536627,7	632256,9	751025,7	830841,3	788912,8	893297,6	958363,7	1020030,5
Обсяг активів 5-ти найбільших за розмірами активів банків, млн грн									
308706,6	346856,6	385744,7	435385,7	511166,5	571648,1	671586,8	700101,5	1171790,4	1224248,8
Сукупні активи банківських установ, млн грн									
926086,5	942084,0	1054272,3	1127179,4	1277508,7	1316717,9	1252570,4	1274731,6	1876037,0	1934709,6
Статутний капітал банків, млн грн									
82454,2	156542,5	171864,7	176238,8	183978,5	179207,5	212921,3	313270,2	488217,6	465532

Джерело: узагальнено автором за даними [189]

Одним із пріоритетних показників стану банківської безпеки, який характеризує про певні тенденції щодо зміни її рівня, є питома вага простроченої заборгованості за кредитами (x_1), оптимальне значення якої встановлено на рівні 2 %, а критичне – на рівні 7 відсотків. На рис. 3.15 узагальнено абсолютні та нормовані значення першого індикатору стану банківської безпеки України та інформацію НБУ, яка була основою для їх визначення.

За даними рис. 3.15 доведено, що значення першого індикатору стану банківської безпеки майже протягом всього періоду дослідження перебуває в зоні критичних значень та, окрім того, мають загрозливі тенденції до подальшого погіршення.

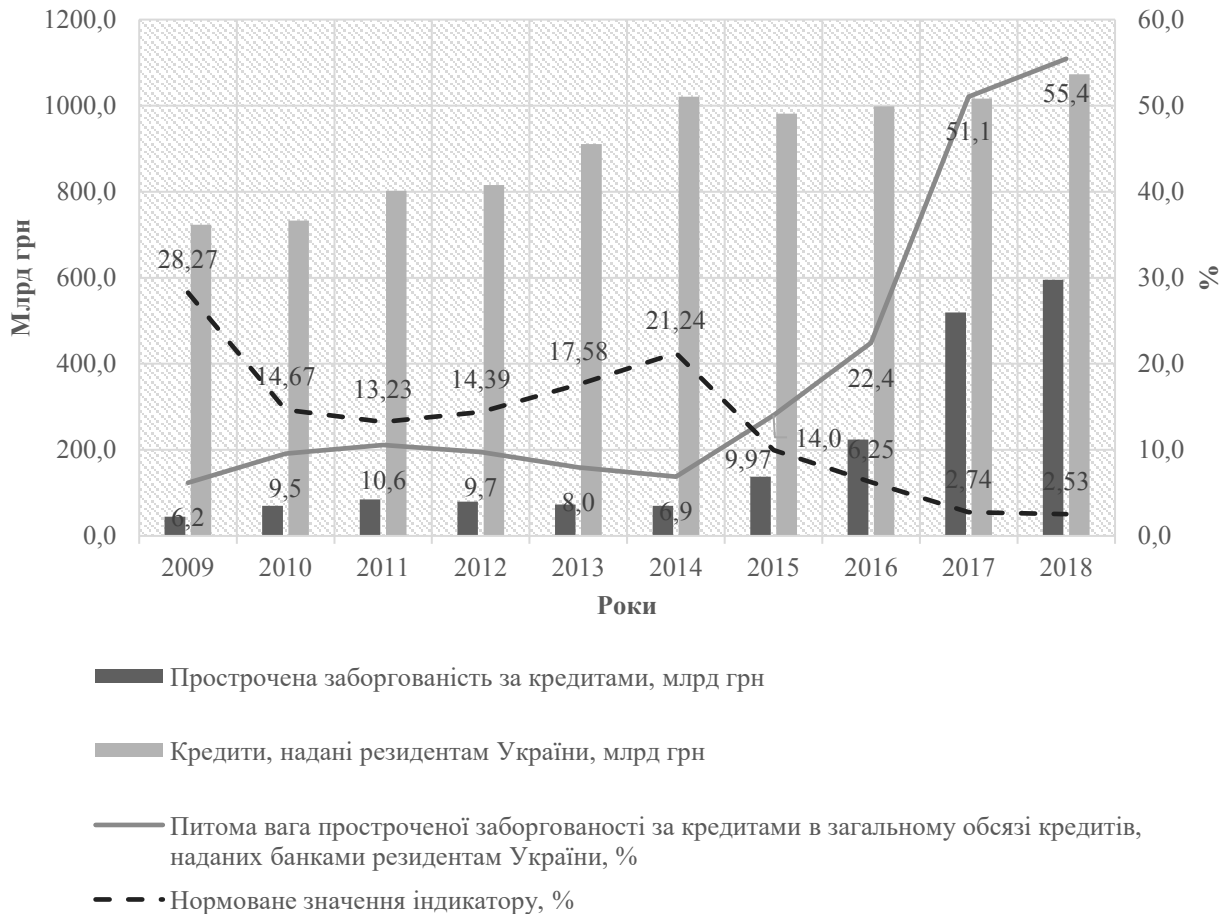

Рисунок 3.15 – Динаміка значень першого індикатору стану банківської безпеки України

Джерело: розраховано та представлено автором за даними [189]

Зростає прострочена заборгованість за кредитами (з 44,6 млрд грн у 2009 р. до 595,0 млрд грн за результатами 2018 р. або більше ніж у 13 разів), збільшується, відповідно, питома вага простроченої заборгованості у загальному обсязі наданих кредитних коштів резидентам України. Нормоване значення індикатора знизилось з 28,27 % у 2009 р. до 2,53 % у 2018 р., окрім того, починаючи з 2014 р., воно має стійку тенденцію до подальшого погіршення, що формує додаткові загрози ефективному функціонуванню банківської сфери України.

Сучасні дослідники слушно доходять висновку, що глобальні кризи глобалізованого світу зароджуються саме у фінансово-банківській сфері, а не в реальній економіці, як це було раніше, відповідно, для економічно ослабленої України стрімкі темпи фінансiалiзацiї економiки за наявного стану банківської

безпеки можуть стати джерелом послаблення загального рівня фінансової безпеки.

Наступним індикатором стану банківської безпеки держави відповідно до Методики [255] є співвідношення кредитів та депозитів, оформлених банківськими установами в іноземній валюті (x_2). Цілком логічно, що оптимальним діапазоном для цього показника є значення, наближене до 100 %, а точніше діапазон від 90 % до 110 %. Зауважимо, що абсолютно небезпечними значеннями для цього індикатору змішаного типу є значення, менші 50 % та вищі за 180 %. Динаміка вхідних та вихідних даних розрахунку другого індикатору стану банківської безпеки України представлена на рис. 3.16, аналіз якого надає підстави стверджувати, що у 2017-2018 рр. нормовані значення другого індикатору наближені до оптимальних, тоді як найнижчий рівень було зафіксовано у 2009-2010 рр. та 2015 році.

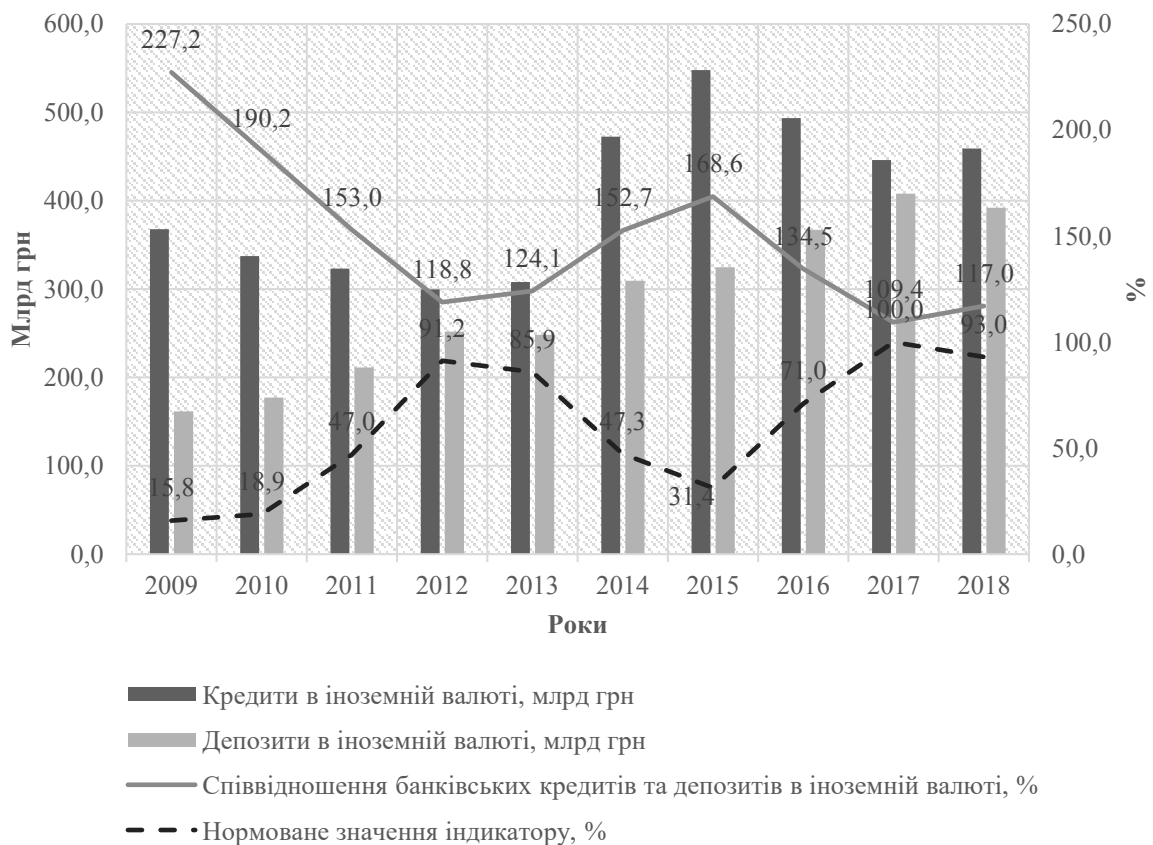

Рисунок 3.16 – Динаміка вхідних та вихідних даних розрахунку другого індикатору стану банківської безпеки України

Джерело: розраховано та представлено автором за даними [189]

Показником, аналіз якого надає можливість оцінити стан банківської безпеки держави, також визначено питому вагу іноземного капіталу у статутному капіталі банківських установ. Так, оптимальним діапазоном для цього індикатору змішаного типу вважається значення від 20 % до 25 %. Результати моніторингу за станом та розгортанням тенденцій збільшення частки іноземного капіталу у статутному капіталі банків доводять, що близько половини наявного статутного капіталу банків сформовано за рахунок іноземного капіталу, що є небезпечним сигналом для прогнозування та оцінки стану банківської безпеки України.

З метою проведення комплексної оцінки стану банківської безпеки України розраховують також співвідношення довгострокових кредитів та депозитів. Оптимальне значення показника не повинно перевищувати одиницю, а критичним вважається значення, наближене до 3.

Представимо динаміку вхідних та вихідних даних розрахунку четвертого індикатору стану банківської безпеки України на рис. 3.17.

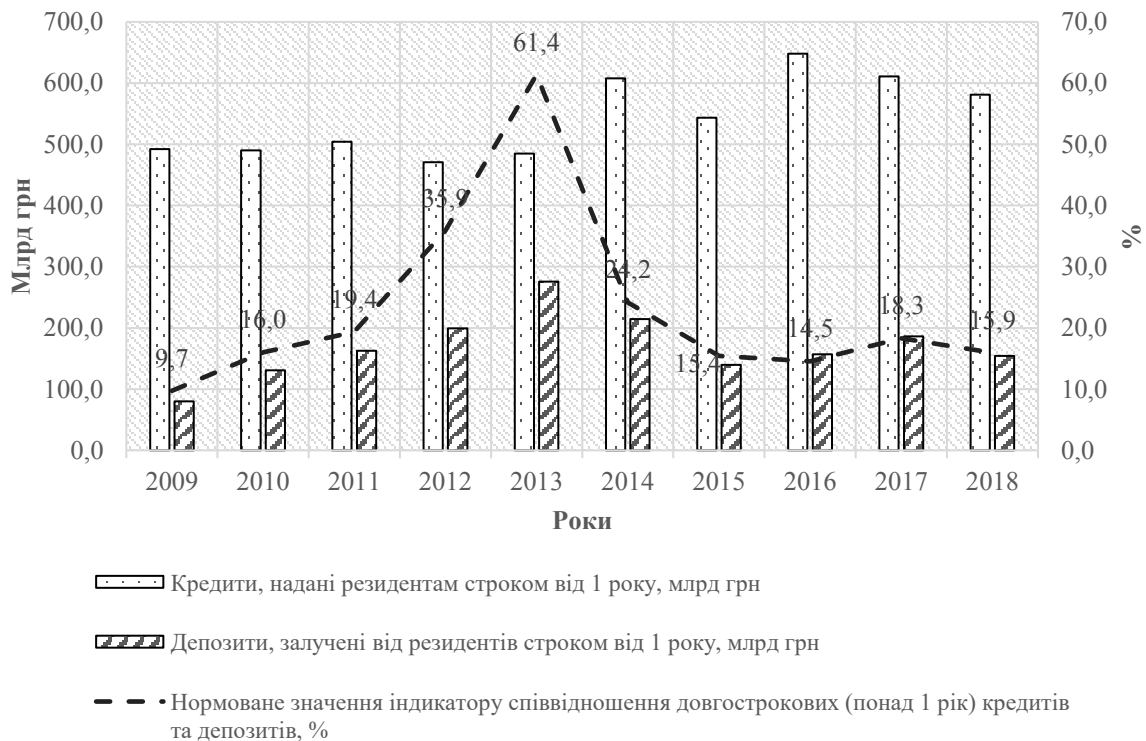

Рисунок 3.17 – Динаміка вхідних та вихідних даних розрахунку четвертого індикатору стану банківської безпеки України

Джерело: розраховано та представлено автором за даними [189]

Так, нормовані значення показника формують підстави зробити висновок, що з 2015 р. значення перебувають у діапазоні критичних показників, які забезпечують рівень банківської безпеки цієї області на рівні не вище 20%. Так, за результатами 2018 р. довгострокові кредити становили 581,2 млрд грн та перевищували довгострокові депозити у 3,8 раза, що сигналізує про недовіру стейкхолдерів банківської системи до зберігання коштів у ній.

Показником змішаного типу у процесі аналізу стану банківської безпеки України є рентабельність активів банківських установ за відповідний період, оптимальні значення якого мають перебувати у діапазоні [1;1,5]. Аналіз виявив, що фактичні значення індикатору наближались до оптимального діапазону тільки у 2018 році, в якому рентабельність активів становила 1,7%, що відповідає 92% безпекового рівня даного показника. Мінімальне значення показника, що аналізується, було зафіксовано у 2016 р. і становило –12,6%. Так, протягом 2014-2017 рр. нормовані значення показника були в діапазоні абсолютно небезпечних значень.

Співвідношення ліквідних активів банківських установ до їх короткострокових зобов'язань відповідного періоду розглядається у процесі оцінки стану банківської безпеки як шостий показник змішаного типу, оптимальні значення якого мають бути наближені до одиниці. Цей індикатор є одним з економічних нормативів, які з метою контролю встановлюються НБУ. Він визначає мінімальний фактичний обсяг активів для ефективного забезпечення виконання зобов'язань. У нормативах НБУ зафіксовано, що значення даного показника не повинно бути менше як 60%. Необхідно звернути увагу, що в Методиці Міністерства економічного розвитку і торгівлі [255] 60% – значення, яке фактично перебуває в діапазоні критичних значень.

На рис. 3.18 представлено значення показника, які засвідчують те, що тільки у 2009 р. фактичне значення індикатору (0,32) було менше критично затвердженого значення (0,6). В усі інші періоди (2010-2018 рр.) воно перевищувало його та коливалось у діапазоні від 0,84 у 2014 році, що

відповідає 75,4% безпекового рівня, до 0,97 у 2017 р., що відповідає 95,4% оптимального значення.

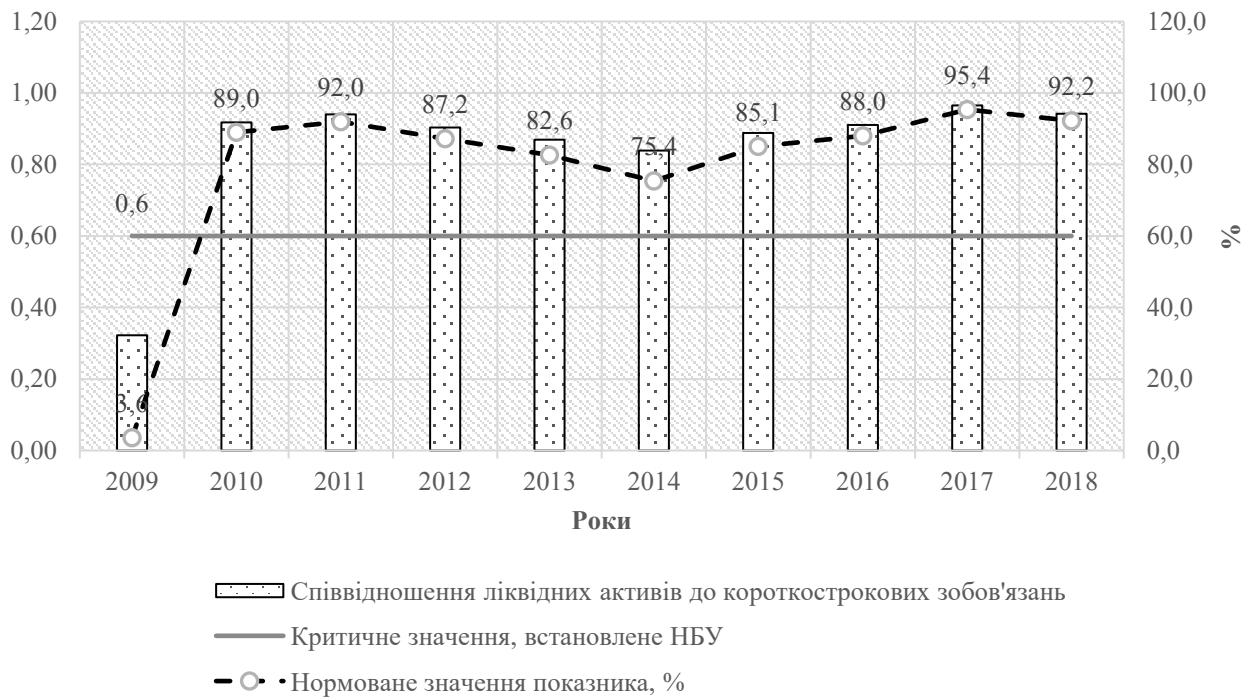

Рисунок 3.18 – Співвідношення ліквідних активів банківських установ до їх короткострокових зобов'язань

Джерело: розраховано та представлено автором за даними [189]

Одним з показників оцінки стану банківської безпеки є питома вага активів 5-ти найкрупніших банківських установ в загальних активах банківської системи держави. Станом на 01.01.2019 р. найбільшими банківськими установами були чотири банки з державною часткою: АТ КБ «ПриватБанк» (загальні активи – 525,2 млрд грн), АТ «Ощадбанк» (загальні активи – 291,0 млрд грн), АТ «Укрексімбанк» (загальні активи – 232,0 млрд грн), АБ «Укргазбанк» (загальні активи – 92,4 млрд грн), а також один банк іноземних банківських груп АТ «Райффайзен Банк Аваль» (загальні активи – 83,7 млрд грн). Відповідно, за результатами 2018 року загальні активи цих 5-ти найбільших банківських установ становили 1224,2 млрд грн, або 63,3% всіх активів банків (рис. 3.19).

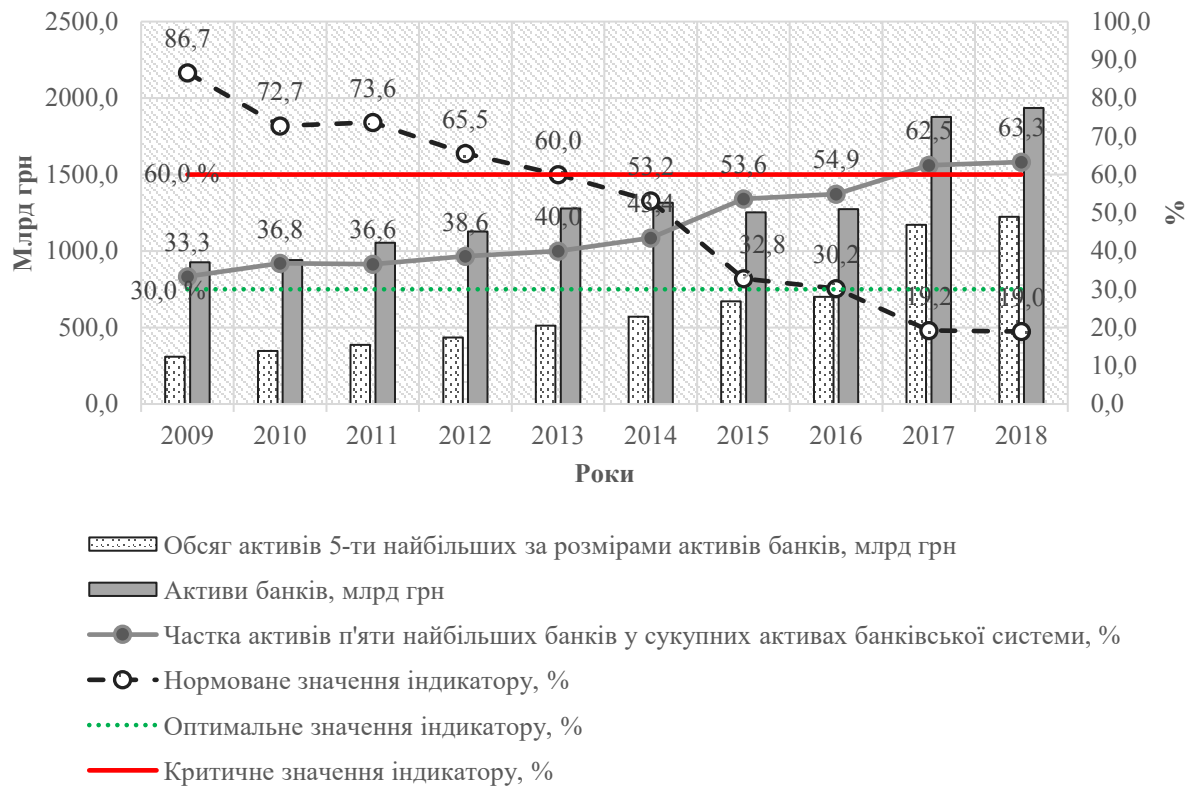

Рисунок 3.19 – Частка активів 5-ти найбільших банків в банківській системі України

Джерело: розраховано та представлено автором за даними [189]

Системні дані щодо стану та певних тенденцій зміни рівня індикаторів банківської безпеки представлено у табл. 3.14.

Таблиця 3.14 Динаміка абсолютних значень індикаторів стану банківської безпеки України

Роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Питома вага простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %									
6,17	9,54	10,58	9,73	7,96	6,88	14,04	22,41	51,05	55,45
Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %									
227,21	190,20	152,95	118,84	124,09	152,66	168,65	134,50	109,36	117,04
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %									
35,0	42,0	39,6	40,0	36,8	43,7	46,2	48,9	52,2	48,8
Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів, разів									
6,17	3,75	3,10	2,37	1,76	2,83	3,89	4,13	3,28	3,76
Рентабельність активів, %									
-4,2	-1,5	-0,8	0,5	0,1	-4,1	-5,5	-12,6	-1,9	1,7
Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань									
0,32	0,92	0,94	0,90	0,87	0,84	0,89	0,91	0,97	0,94
Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %									
33,33	36,82	36,59	38,63	40,01	43,41	53,62	54,92	62,46	63,28

Джерело: розраховано та систематизовано автором за даними табл. 3.13 на основі методики [255]

Значення індикаторів банківської безпеки відповідно до затвердженої методики [255] мають бути переведено у нормовані значення, які розраховано та систематизовано у табл. 3.15.

Таблиця 3.15 Динаміка нормованих значень індикаторів стану банківської безпеки України

Роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Питома вага простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України									
0,28	0,15	0,13	0,14	0,18	0,21	0,10	0,06	0,03	0,03
Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті									
0,16	0,19	0,47	0,91	0,86	0,47	0,31	0,71	1,00	0,93
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків									
0,60	0,38	0,42	0,40	0,53	0,36	0,34	0,31	0,28	0,31
Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів									
0,10	0,16	0,19	0,36	0,61	0,24	0,15	0,15	0,18	0,16
Рентабельність активів									
0,01	0,01	0,04	0,59	0,45	0,01	0,01	0,01	0,01	0,92
Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань									
0,04	0,89	0,92	0,87	0,83	0,75	0,85	0,88	0,95	0,92
Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи									
0,87	0,73	0,74	0,65	0,60	0,53	0,33	0,30	0,19	0,19
Інтегральний індекс банківської безпеки									
0,28	0,34	0,40	0,55	0,57	0,36	0,29	0,34	0,37	0,49

Джерело: розраховано та систематизовано автором за даними табл. 3.14 на основі методики [255]

На рис. 3.20 представлена динаміка значень інтегрального індексу банківської безпеки України за 2009-2018 рр. та прогноз на 2019 р., виконаний за допомогою поліноміальної лінії тренду 5-го ступеня ($R^2 = 0.87$).

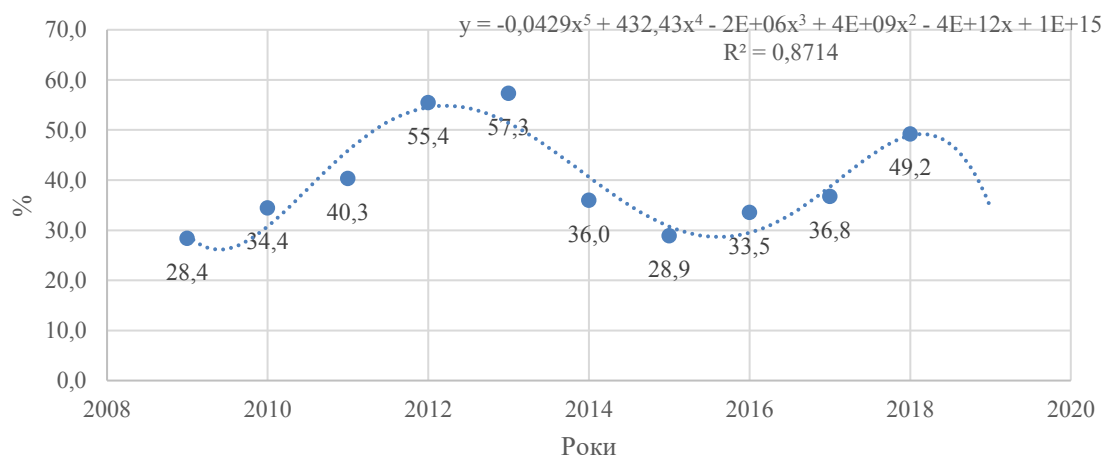

Рисунок 3.20 – Динаміка значень інтегрального індексу банківської безпеки України*

Джерело: представлено автором за даними табл. 3.15 на основі методики [255]

*Примітка: з урахуванням прогнозного рівня

Найвищий рівень безпекового стану банківської системи України за 2009-2018 рр. було зафіксовано у 2012-2013 рр. на рівні 55,4-57,3%, тоді як найнижчий – у 2009 р. (28,4%) та 2015 р. (28,9%).

Так, проаналізувавши стан банківської безпеки України за 2009-2018 рр., звертаємо увагу, що протягом останніх років розв'язано окремі проблеми банківського сектору, які створювали негативний ефект, що також кількісно прослідковується у динаміці значень комплексного індексу банківської безпеки. Зараз на часі повернення довіри стейкхолдерів до банківського сектору, яке може стати основою збалансованого розвитку у майбутньому.

Наступною підсистемою фінансової безпеки, яка підлягає аналізу, є безпека небанківського фінансового сектору. Саме небанківські фінансові установи потребують особливої уваги та ретельного нагляду для відновлення розвитку фінансового сектору держави. Небанківський фінансовий сектор в Україні зростає, але без створення ефективної регуляторної системи зберегти баланс між захистом прав споживачів та забезпеченням прибутковості учасників ринку майже неможливо.

Вхідна інформація для розрахунку індикаторів безпекового стану небанківського фінансового ринку за 2009-2018 рр. представлена в табл. 3.16.

Таблиця 3.16 Вхідна інформація для розрахунку індикаторів безпекового стану небанківського фінансового ринку

Роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Валові страхові премії, млн грн									
20442,10	23081,7	22693,5	21508,2	28661,9	26767,3	29736	35170,3	43431,8	49367,5
ВВП, млн грн									
913345	1082569	1316600	1408889	1454931	1566728	1979458	2383182	2982920	3558706
Обсяг надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній (крім страхування життя), млн грн									
2193,2	3006,1	2922,7	2131,1	3539,8	3841,9	4049,8	6140,8	8641,5	6834,4
Загальний обсяг надходжень страхових премій, млн грн									
19614,7	22175,2	21347,1	21508,2	26185,2	24607,5	27549,4	35170,30	43431,80	49367,50
Капіталізація лістингових компаній, млрд грн									
114,35	171,76	179,86	275,05	320	457,61	63,49	19,64	12,21	–

Джерело: узагальнено автором за даними [291; 321; 273]

Для оцінки безпекового стану небанківського фінансового ринку відповідно до методики Міністерства економічного розвитку і торгівлі України

2013 р. [255] необхідно розрахувати та проаналізувати значення 4-х індикаторів. Вважаємо, що до безпосереднього розрахунку основних індикаторів безпекового стану небанківського фінансового ринку доцільно представити динаміку основних показників ринку небанківських фінансових послуг, в т.ч. кількість установ та їх активи (рис. 3.21, 3.22).

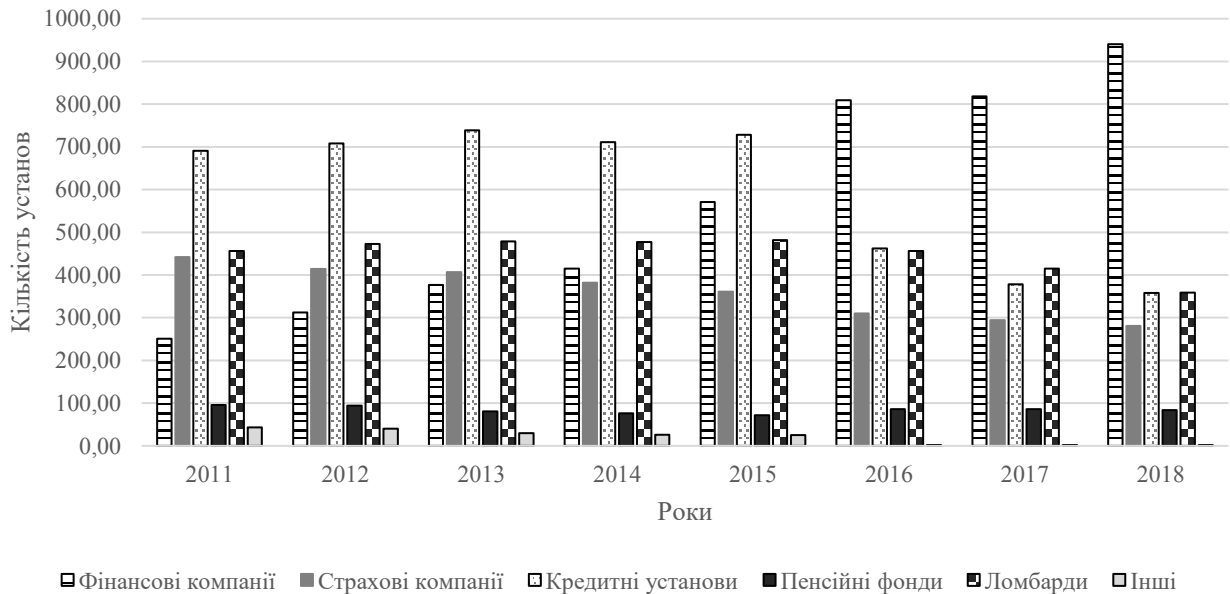

Рисунок 3.21 – Динаміка кількості установ ринку небанківських фінансових послуг

Джерело: узагальнено автором за даними публічних звітів про діяльність Нацкомфінпослуг [273]

Проаналізувавши дані рис. 3.21, з'ясовано, що за 2011-2019 рр. кількість фінансових компаній збільшилась з 251 компанії у 2011 р. до 940 компаній за результатами 2018 р., або у 3,7 раза. Динаміка кількісних показників інших установ ринку небанківських фінансових послуг за 2011-2018 рр. характеризується низхідними тенденціями. Так, кількість страхових компаній зменшилась з 442 у 2011 р. до 281 у 2018 р. (на 36,4%), кредитних установ – з 442 у 2011 до 281 у 2018 р. (на 36,4%), недержавних пенсійних фондів – з 96 до 84 за період аналізу (зменшення на 12,5%), кількість ломбардів – з 456 до 359 за період аналізу (зменшення на 21,3%).

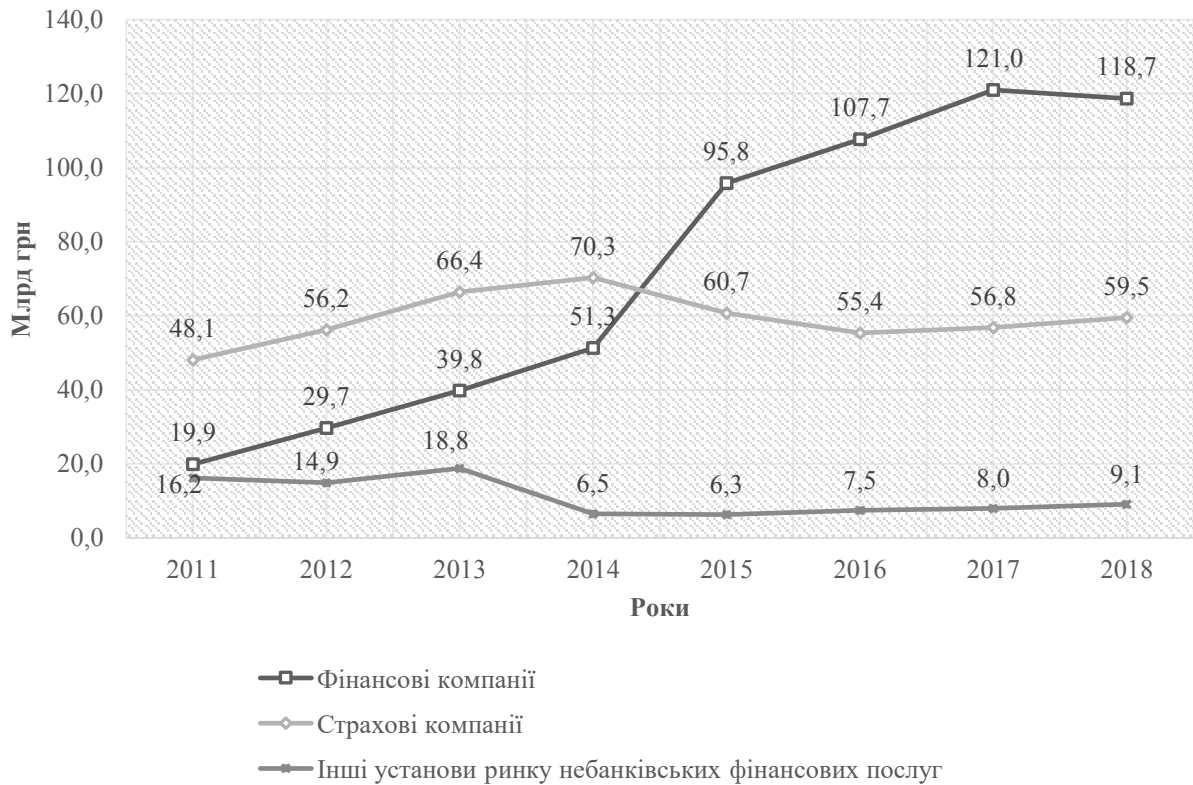

Рисунок 3.22 – Динаміка активів основних груп установ ринку небанківських фінансових послуг

Джерело: узагальнено автором за даними публічних звітів про діяльність Нацкомфінпослуг [273]

Результати аналізу даних, сформованих на рис. 3.22, свідчать про те, що протягом 2011-2018 рр. активи фінансових компаній України мали суттєву тенденцію до зростання (з 19,9 млрд грн у 2011 р. до 118,7 млрд грн у 2018 р. або у 6 разів), тоді як активи страхових компаній збільшились всього на 23,7%.

Одним з індикаторів для аналізу стану небанківського фінансового ринку є рівень проникнення страхування, оптимальне значення якого відповідно до таблиці характеристичних значень показників [255] має перевищувати 8%. Фактичні значення даного індикатора-стимулятора свідчать, що за 2009-2018 рр. вони знаходяться у діапазоні [1,39;2,24], що відповідає небезпечному та критичному стану індикатора, який аналізується (рис. 3.23).

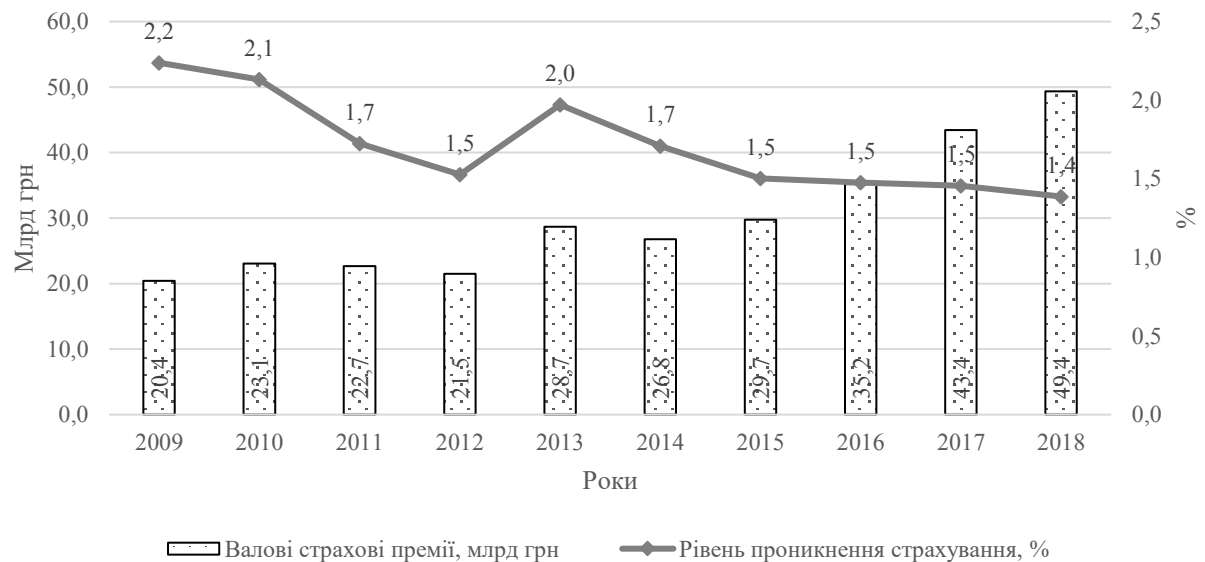

Рисунок 3.23 – Динаміка рівня проникнення страхування

Джерело: розраховано автором за даними [291; 321; 273]

Наступним індикатором безпекового стану небанківського фінансового ринку є рівень капіталізації лістингових компаній, значення якого перебуває в абсолютно небезпечному стані (табл. 3.17).

Таблиця 3.17 Комплекс індикаторів безпекового стану небанківського фінансового ринку

Роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Рівень проникнення страхування (страхові премії до ВВП), відсотків									
2,24	2,13	1,72	1,53	1,97	1,71	1,50	1,48	1,46	1,39
Рівень капіталізації лістингових компаній, відсотків ВВП									
12,52	15,87	13,66	19,52	21,99	29,21	3,21	0,82	0,41	0,00
Рівень волатильності індексу ПФТС, кількість критичних відхилень (-10 відсотків)									
0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	1,00
Частка надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (крім страхування життя), відсотків									
11,18	13,56	13,69	9,91	13,52	15,61	14,70	17,46	19,90	13,84

Джерело: розраховано та систематизовано автором на основі методики [255]

Наступним індикатором є кількість критичних відхилень рівня волатильності індексу ПФТС, значення якого свідчать про відносну стабільність досліджуваного показника. Наступним показником є питома вага надходжень страхових премій 3-х крупніших страхових компаній у сукупному обсязі страхових премій (без урахування показників страхування життя), значення якого за 2009-2018 рр. коливається від 11,18% у 2009 р. до 13,84% у 2018 р. Мінімальне значення індикатора за період дослідження зафіксовано у

2012 р. (9,91% – відповідає оптимальному значенню), а максимальне – у 2017 р. (19,9% – відповідає небезпечному діапазону значень) (табл. 3.18).

Таблиця 3.18 Динаміка нормованих значень індикаторів безпекового стану небанківського фінансового ринку

Роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Рівень проникнення страхування									
0,42	0,41	0,34	0,31	0,39	0,34	0,30	0,30	0,29	0,28
Рівень капіталізації лістингових компаній									
0,09	0,21	0,10	0,26	0,29	0,39	0,06	0,01	0,01	0,01
Рівень волатильності індексу ПФТС									
1,00	0,80	1,00	1,00	1,00	0,80	1,00	1,00	1,00	0,80
Частка надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (крім страхування життя)									
0,88	0,70	0,69	1,00	0,70	0,58	0,62	0,50	0,40	0,68
Інтегральний індекс безпеки небанківського фінансового ринку									
0,48	0,45	0,41	0,51	0,50	0,46	0,37	0,33	0,31	0,33

Джерело: розраховано та систематизовано автором за даними табл. 3.17 на основі методики [255]

Динаміка нормованих значень індикаторів безпекового стану небанківського фінансового ринку представлена в табл. 3.18, в якій також отримані дані узагальнено в інтегральному індексі безпеки небанківського фінансового ринку, значення якого за досліджуваний період дозволяє стверджувати, що рівень безпеки даної підсистеми фінансової безпеки держави, починаючи з 2012 р., погіршується та, відповідно, негативно впливає за сукупний показник фінансової безпеки держави.

Зазначимо, що протягом 2016-2018 р. серед результатів нормативно-правової роботи Нацкомфінпослуг [273] слід виділити: формування єдиних ліцензійних вимог до небанківських фінансових установ; збільшення вимог до платоспроможності страховиків та кредитних спілок; виокремлення критеріїв оцінки ризику діяльності у сфері ринків фінансових послуг; уніфікація підходів до формування страхових резервів; використання консолідованого нагляду за небанківськими фінансовими групами; перехід на електронну форму звітності для небанківських фінансових установ та інші [273]. Попри наявні тенденції до зменшення установ фінансового ринку (рис. 3.21) протягом останніх років

зафіксоване збільшення основних показників його розвитку, темпи яких, однак, не відповідають потребам сучасності.

Наступною підсистемою фінансової безпеки України, стан якої необхідно проаналізувати, є грошово-кредитна безпека України, яка трактується у Методичних рекомендаціях [255] як стан відповідної системи, в якому суб'єкти економіки забезпечені кредитними ресурсами в необхідних обсягах та на умовах, які є сприятливими для економічного зростання економіки [255]. Так, розрахунок інтегрального індексу грошово-кредитної безпеки України здійснюється у процесі оцінки 6 індикаторів, які базуються на статистичних даних Національного банку України та окремих розрахунках Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

Вхідна інформація для розрахунку індикаторів стану грошово-кредитної безпеки України за 2009-2018 рр. систематизована в табл. 3.19.

Таблиця 3.19 Вхідна інформація для розрахунку індикаторів стану грошово-кредитної безпеки України

Роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями (М ₀), млн грн									
157029,4	182989,9	192664,8	203245,0	237776,6	282947,1	282672,8	314392,1	332546,0	363628,8
Грошовий агрегат М ₃ (грошова маса), млн грн									
487298,2	597871,6	685514,6	773198,6	908994,3	956727,7	994062,0	1102700,2	1208859,3	1277635,4
Процентні ставки за кредитами, наданими резидентам, %									
18,3	14,6	14,3	15,5	14,4	15,0	17,5	15,9	14,6	17,2
Процентні ставки за депозитами, залученими депозитними корпораціями від резидентів, %									
11,8	9,4	7,3	11,3	9,5	10,5	11,6	10,4	8,3	10,9
Середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім Національного банку) в національній валюті, %									
21,3	14,7	15,0	18,3	15,9	17,2	21,3	18,3	15,1	18,8
Індекс споживчих цін (до відповідного періоду попереднього року)									
115,9	109,4	108,0	100,6	99,7	112,1	148,7	113,9	114,4	110,9
Споживчі кредити, надані домогосподарствам, млн грн									
137113,3	122942,4	126191,8	125011,1	137346,0	135094,5	104879,1	101528,4	122066,0	151624,6
Кредити, надані резидентам, млн грн									
723295,1	732822,8	801809,2	815142,1	910781,7	1020667,2	981627,4	998681,9	1016657,1	1073130,6
Кредити, надані в іноземній валюті на термін понад 5 років									
181393,7	164737,2	143171,3	110929,1	100155,8	144909,5	142426,2	141404,3	162462,2	145933,2
Офіційний курс національної грошової одиниці до долара США у поточному періоді, середній за період, грн/100 дол. США									
779,1	793,6	796,8	799,1	799,3	1188,7	2184,5	2555,1	2659,7	2720,0
Офіційний курс національної грошової одиниці до долара США у відповідному періоді попереднього року, середній за період, грн/100 дол. США									
526,7	779,1	793,6	796,8	799,1	799,3	1188,7	2184,5	2555,1	2659,7
Кредити, надані в національній валюті на термін понад 5 років, млн грн									
44229,0	49709,0	60213,7	65464,7	73805,1	72370,2	71630,9	117005,0	106329,5	98357,0

Джерело: узагальнено автором за даними [189; 291]

Перший індикатор стану грошово-кредитної безпеки висвітлює питому вагу готівкових коштів поза банківськими установами у сукупному обсязі грошової маси. Даний показник є дестимулятором, тобто при збільшенні його значень рівень безпекового стану погіршується. Оптимальним значенням цього індикатору (відповідно до таблиці характеристичних значень [255]) є значення, що не перевищує 20%, а критичним вважається показник, більший за 35%.

Проаналізувавши дані щодо грошового агрегату M_3 та обсягу готівкових обігових коштів поза банківськими установами (M_0), розраховано значення досліджуваного індикатору (рис. 3.24), а також висвітлено його нормовані значення, які свідчать про певний рівень безпекового стану, який забезпечує даний показник. Так, за 2009-2018 рр. значення даного індикатору-дестимулятора знизилось з 32,2% у 2009 р. до 28,5% у 2018 р., що свідчить про незначні покращення безпекового стану даного показника. Відповідно, протягом 2009-2010 рр. значення індикатору перебували в зоні критичних значень, а у 2011-2018 рр. – в зоні небезпечних значень.

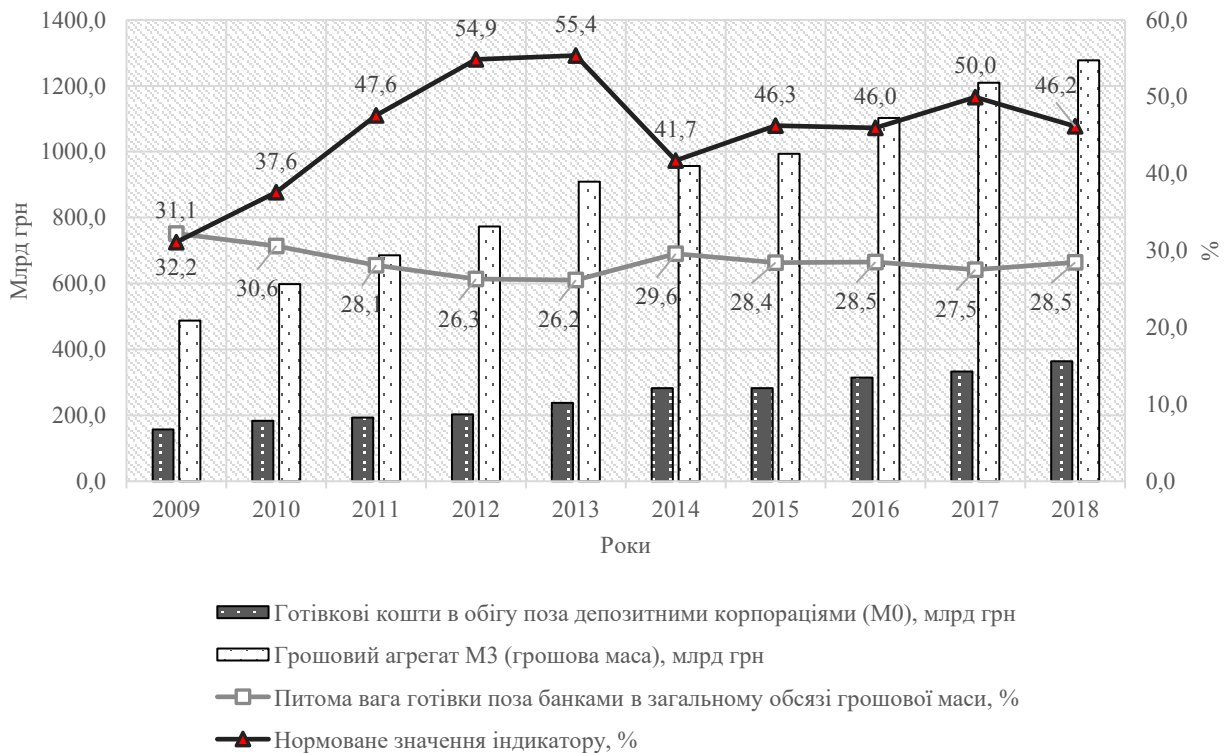

Рисунок 3.24 – Аналіз значень першого індикатору стану грошово-кредитної безпеки України

Джерело: розраховано автором за даними [189] із використанням методики [255]

Другий індикатор стану грошово-кредитної безпеки України висвітлює різницю між відсотковими ставками банківських установ за кредитами і депозитами (рис. 3.25). Даний індикатор вважається показником змішаного типу, оптимальним діапазоном значень якого є [3;4], тоді як значення, що є меншими за -1 та більшими, ніж 11, свідчать про абсолютно небезпечний діапазон значень.

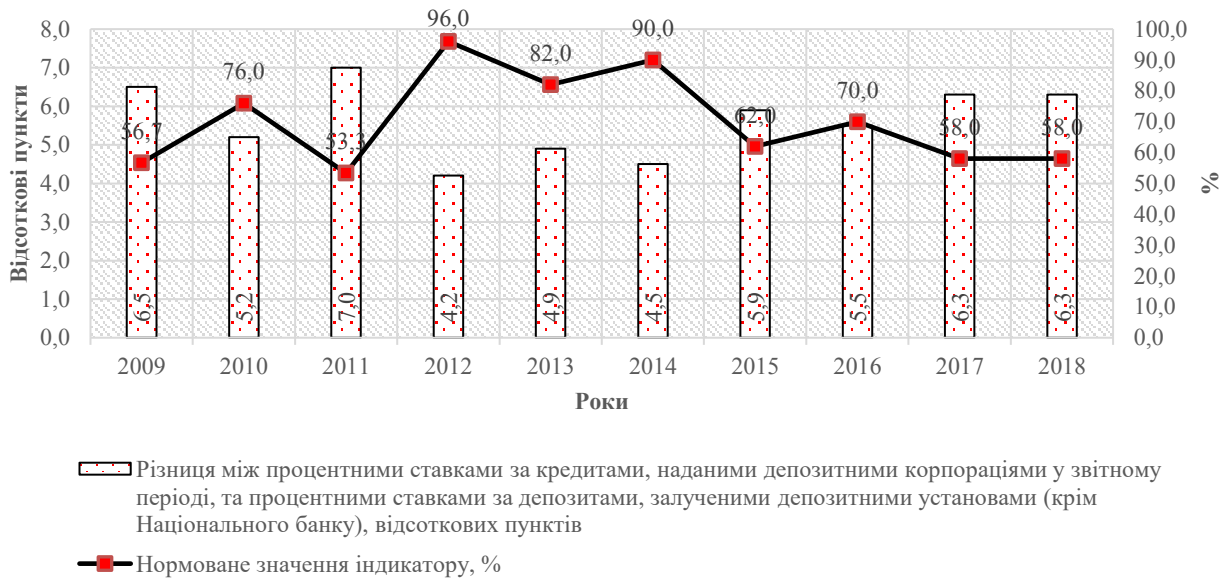

Рисунок 3.25 – Динаміка значень другого індикатора стану грошово-кредитної безпеки України

Джерело: розраховано автором за даними [189] із використанням методики [255]

Зафіксовано, що протягом 2009-2018 рр. значення різниці між відсотковими ставками банківських установ за кредитами і депозитами коливалось від 4,2 відсоткових пункти (у 2012 р.) до 7,0 відсоткових пункти (у 2011 р.). Протягом 2017-2018 рр. значення індикатора є стабільним (6,3%).

Третій індикатор стану грошово-кредитної безпеки України оцінює різницю між середньозваженою відсотковою ставкою за кредитами в національній валюті та індексом споживчих цін у відповідному періоді, оптимальним значенням якої вважаються дані, що потрапляють у діапазон від 3 до 5 відсоткових пункти, тоді як значення, що менші -7 та перевищують 15 відсоткові пункти, оцінюються як абсолютно небезпечні для стану грошово-кредитної безпеки держави.

Проаналізувавши динаміку даного індикатору змішаного типу, з'ясовано, що вона характеризується відсутністю стабільності та має широкий діапазон значень, відповідно, нормовані значення досліджуваного показника також не мають стійких тенденцій до розвитку та можуть характеризувати як абсолютно небезпечний рівень значень (2015 р.), так і діапазон, наближений до оптимального значення (2016 р.).

Четвертий індикатор стану грошово-кредитної безпеки України оцінює, яка частина з сукупного обсягу кредитів, наданих резидентам, припадає на споживчі кредити домогосподарствам. За експертним оцінюванням, результати якого стали базисом розробленої шкали характеристичних значень, викладеної у методиці Міністерства економічного розвитку і торгівлі [255], оптимальним значенням цього індикатору вважається значення, що відповідає діапазону [5;9], а абсолютно небезпечними вважаються значення, що не досягають показник 1% або перевищують 21%. Результати розрахунків значень даного індикатора представлені на рис. 3.26.

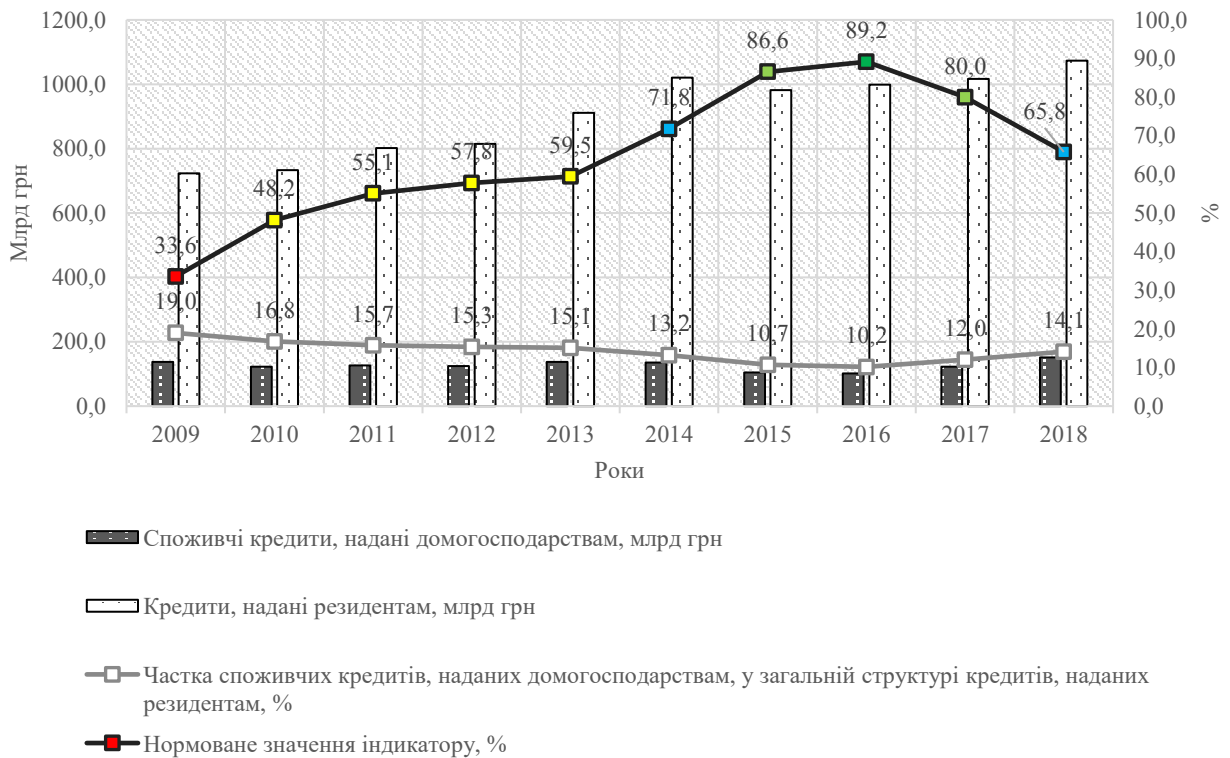

Рисунок 3.26 – Динаміка частки споживчих кредитів домогосподарств у сукупному обсязі кредитних коштів резидентів

Джерело: розраховано автором за даними [189] із використанням методики [255]

Аналіз даних, висвітлених на рис. 3.26, дозволив зафіксувати певні тенденції, а саме зміцнення безпекового стану, який забезпечує даний індикатор, протягом 2009-2016 рр. (з 33,6%, що відповідає критичному стану, у 2009 р. до 89,2%, що відповідає діапазону задовільних значень, у 2016 р.). За 2017-2018 рр. значення даного показника збільшилось з 10,2% у 2016 р. до 14,1% у 2018 р., відповідно, станом на кінець 2018 р. значення індикатору відповідає діапазону незадовільних значень та свідчить про велику частку споживчих кредитів домогосподарств в сукупному обсязі кредитних коштів резидентів, яка має тенденцію до віддалення від оптимальних значень показника.

Індикатором-стимулятором стану грошово-кредитної безпеки України є скоригована на курсову різницю частка довгострокових кредитів у їх сукупному обсязі, оптимальне значення якого становить 60%, а критичне – 25%. Результати розрахунків даного індикатору висвітлено на рис. 3.27, аналіз якого, по-перше, дозволяє звернути увагу на те, що обсяги довгострокових кредитів, наданих в іноземній валюті протягом 2009-2018 рр., суттєво перевищують аналогічний показник в національній валюті. Так, наприклад, за результатами 2018 р. в іноземній валюті обсяг наданих довгострокових кредитів становив 145,9 млрд грн, тоді як в національній – 98,4 млрд грн, аналогічна тенденція зберігається протягом усього періоду дослідження. Частка кредитів на термін, що перевищує 5 років, скоригована на курсову різницю, у сукупному обсязі наданих кредитів за результатами 2009-2018 рр. коливається в діапазоні [15,2;28,9], що без сумніву є низькими значеннями, які відповідають абсолютно небезпечному або критичному рівню безпекового стану даного показника.

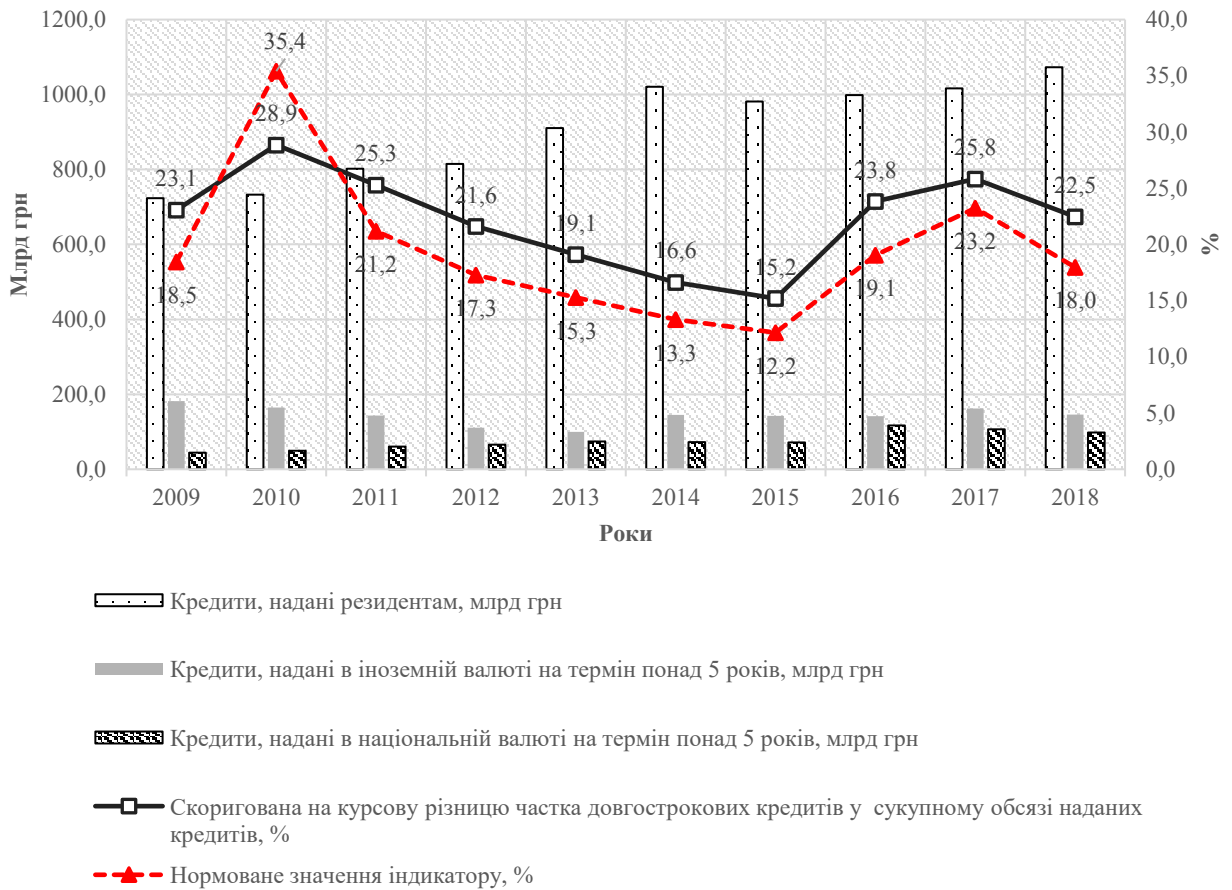

Рисунок 3.27 – Динаміка скоригованої на курсову різницю частки кредитів на термін, що перевищує 5 років, у сукупному обсязі наданих кредитів

Джерело: розраховано автором за даними [189] із використанням методики [255]

Індикатор-дестимулятор стану грошово-кредитної безпеки України висвітлює обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі держави, оптимальне значення якого не може перевищувати 1 млрд дол. США, а критичним значенням якого вважається сума в 15 млрд дол. США на рік. У 2015 р. було затверджено наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 286 від 24.03.2015 р. [149], в якому представлена методика оцінки обсягу такого відпливу фінансових ресурсів, яка, однак, на практиці не використовується, що підтверджується відповіддю офіційного представника Міністерства економічного розвитку і торгівлі України на звернення у межах запиту відкритих даних (Додаток Л). Отже, за результатами робочих зустрічей експертів НБУ та Міністерства економічного розвитку і торгівлі було прийнято

рішення відмовитись від комплексної оцінки, залишивши виключно легальну частину відпливу ресурсів на основі платіжного балансу України.

Узагальнимо розраховані індикатори стану грошово-кредитної безпеки України (за методикою Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 2013 р.) за 2009-2018 рр. в табл. 3.20.

Таблиця 3.20 Комплекс індикаторів стану грошово-кредитної безпеки України

Роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси (M0/M3), відсотків									
32,224	30,607	28,105	26,286	26,158	29,574	28,436	28,511	27,509	28,461
Різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами (крім Національного банку), відсоткових пунктів									
6,5	5,2	7,0	4,2	4,9	4,5	5,9	5,5	6,3	6,3
Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім Національного банку) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, відсоткових пунктів									
5,4	5,3	7,0	17,7	16,2	5,1	-27,4	4,4	0,7	7,9
Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам									
19,0	16,8	15,7	15,3	15,1	13,2	10,7	10,2	12,0	14,1
Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів (скорегований на курсову різницю), відсотків									
23,1	28,9	25,3	21,6	19,1	16,6	15,2	23,8	25,8	22,5
Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі держави, млрд доларів США									
15,8	13,9	13,9	15,1	15,2	11,9	15,6	17,0	17,0	17,0

Джерело: розраховано та систематизовано автором за даними табл. 17 на основі методики [255]

З метою узагальнення результатів дослідження проведемо розрахунок інтегрального індексу грошово-кредитної безпеки. Нормовані індикатори стану грошово-кредитної безпеки України узагальнено в табл. 3.21, в якій також із використанням коефіцієнтів вагомості 6-ти показників визначено інтегральний індекс досліджуваної підсистеми фінансової безпеки України.

Таблиця 3.21 Динаміка нормованих значень індикаторів стану грошово-кредитної безпеки України

Роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси (M0/M3)									
0,31	0,38	0,48	0,55	0,55	0,42	0,46	0,46	0,50	0,46
Різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами (крім Національного банку)									
0,57	0,76	0,53	0,96	0,82	0,90	0,62	0,70	0,58	0,58
Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім Національного банку) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін									
0,96	0,97	0,80	0,17	0,19	0,99	0,00	1,00	0,77	0,71
Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам									
0,34	0,48	0,55	0,58	0,59	0,72	0,87	0,89	0,80	0,66
Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів (скорегований на курсову різницю)									
0,18	0,35	0,21	0,17	0,15	0,13	0,12	0,19	0,23	0,18
Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі держави									
0,19	0,24	0,24	0,20	0,20	0,32	0,19	0,18	0,18	0,18
Інтегральний індекс грошово-кредитної безпеки									
0,43	0,53	0,47	0,43	0,41	0,58	0,37	0,56	0,50	0,46

Джерело: розраховано та систематизовано автором за даними табл. 3.20 на основі методики [255]

Отже, проаналізувавши стан грошово-кредитної безпеки України за 2009-2018 рр. як важливої підсистеми її фінансової безпеки формуємо висновок, що інтегральний індекс грошово-кредитної безпеки коливається в діапазоні [0,37;0,56], що забезпечує безпековий стан на 37-56%, та потрапляє у діапазон небезпечних або навіть критичних значень. Безумовно, що такий безпековий стан не може позитивно оцінюватись та сприяти зміцненню фінансової безпеки держави, крім того, протягом 2016-2018 рр. також існують тенденції до зменшення значень інтегрального показника та послаблення рівня безпеки грошово-кредитної системи України.

3.3. Оцінка факторів зовнішнього фінансового середовища у процесі моніторингу фінансової безпеки України

Проведений аналіз показників стану фінансової безпеки України дозволяє обґрунтувати вплив, який здійснюють детермінанти розвитку фінансового

ринку на рівень фінансової безпеки, зокрема, є підстави припустити вплив такої системи факторів: недостатній рівень загального розвитку ринку, нестача фінансових ресурсів та їх неефективне розміщення в активах, недостатній рівень активності держави на фінансовому ринку [415, с. 255-241].

Нагромадження суверенних боргів у розвинутих країнах досягає історичних максимумів та спричиняє підвищену увагу міжнародної спільноти [6]. Світовий глобальний борг вже досяг рекордного рівня в 184 трлн доларів США, що фактично еквівалентно 225 % загальносвітового ВВП 2017 року. Експерти МВФ вважають, що у середньостроковій перспективі це може стати причиною глобальної економічної кризи. Крім того, аналітика демонструє, що майже половина країн з низьким рівнем доходу перебувають у скрутному фінансовому становищі або піддаються негативним тенденціям. Експерти зазначають, що у найближчі п'ять років ці явища будуть лише посилюватися [379].

Сьогодні глобальний борг становить 86 тис. доларів США на 1 людину, що більше ніж у 2,5 раза перевищує середній річний дохід 1 особи. Зазначимо, що найбільшу заборгованість мають найбагатші економіки світу. Так, три найбільші світові позичальники (Сполучені Штати Америки, Китай, Японія) заборгували більшу частину загальносвітового боргу, що перевищує їх частку в загальносвітовому виробництві.

У порівнянні з 1950 р. сучасний борг приватного сектору збільшився у 3 рази, однак ця частина глобального боргу залишається на низькому рівні в країнах з низьким рівнем доходу.

У 2017 р. світовий борг зменшився на 1,5 % загальносвітового ВВП. Зазначимо, що аналогічне зниження показника було у 2010 році, після якого глобальний борг зростав протягом шести років [402].

У країнах з ринком, що формується, найчастіше приватний борг має тенденцію до швидшого зростання у порівнянні з державним боргом. Так, у Китаї межа між державним і приватним боргом розмита, що пояснюється складними рівнями державного управління, значною кількістю підприємств і

державних структур, поширеними позабюджетними запозиченнями на регіональному рівні. Комплекс зазначених факторів призводить до різних оцінок державного боргу, так, відповідно до офіційних даних державний борг Китаю становить 37 % ВВП (2017 р.), тоді як в інших джерелах зазначаються інші дані (47-68 % ВВП) [379].

В Україні за станом на 31.12.2018 р. державний та гарантований державою борг становив 2168627,1 млн грн, з яких 64,4 % – це зовнішній борг. Проаналізуємо динаміку державного боргу України у табл. 3.22.

Таблиця 3.22 Динаміка державного та гарантованого державою боргу України

Роки	Загальний борг, млн грн	Зовнішній борг, млн грн	Внутрішній борг, млн грн
2009	316 884,6	211 751,7	105 132,9
2010	432 235,4	276 745,6	155 489,8
2011	473 121,6	299 413,9	173 707,7
2012	515 510,6	308 999,8	206 510,7
2013	584 114,1	300 025,4	284 088,7
2014	1 100 564,0	611 697,1	488 866,9
2015	1 572 180,2	1 042 719,6	529 460,6
2016	1 929 758,7	1 240 028,7	689 730,0
2017	2 141 674,4	1 374 995,5	766 678,9
2018	2 168 627,1	1 397 217,8	771 409,3
На 31.01.2019 р.	2 171 916,8	1 397 067,4	774 849,5

Джерело: узагальнено автором

Так, аналіз даних, представлених у табл. 3.22, свідчить про наявність тенденції постійного збільшення державного та гарантованого державою боргу України у 2009-2019 рр., але, на нашу думку, необхідно також проаналізувати інформацію щодо питомої ваги загального боргу у ВВП (рис. 3.28).

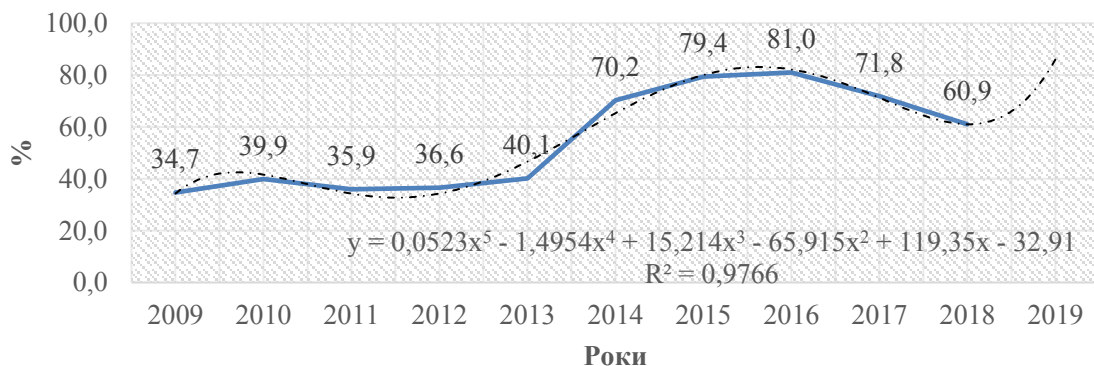

Рисунок 3.28 – Динаміка питомої ваги державного та гарантованого державою боргу у ВВП України, %*

Джерело: узагальнено автором з урахуванням прогнозного рівня

Питання глобального боргу було темою для обговорення на форумі «Переосмислення світового фінансового ризику». Представник США Рей Даліо, який є засновником американської компанії Bridgewater Associates, зауважив, що грошово-кредитна політика має стати простішою, та назвав глобалізацію виходом зі складної ситуації з боргами держав.

Так, важливо, щоб держави зміцнювали свою фіскальну політику і мали можливість обслуговувати свої боргові зобов'язання. Основою цього має стати удосконалення системи податкового адміністрування, фінансування розвитку освіти, охорони здоров'я та державної інфраструктури, уникнення циклічності економіки та ненадійних фінансових стимулів [190, с. 20-24].

Розглядаючи глобалізаційні процеси як одну з ключових загроз зовнішнього фінансового середовища у процесі діагностування фінансової безпеки держави, вважаємо, що необхідно проаналізувати, чи спричиняють зовнішні запозичення зміну фінансової безпеки держави. Фактично вся фінансова допомога міжнародних фінансових організацій спрямовується з метою стабілізації економіки, здійснення реформ, боротьби з бідністю та іншими цілями, направленими на покращення фінансового стану держави, відповідно, прямий зв'язок між розширенням співпраці з МФО та рівнем фінансової безпеки держави, на перший погляд, є очевидним. Однак, доцільно простежити цю залежність та підтвердити чи спростувати її за допомогою математичних методів. Динаміку основних показників співпраці України зі Світовим банком у 1995-2019 рр. представлено на рис. 3.29.

Рисунок 3.29 – Динаміка основних показників співпраці України зі Світовим банком

Джерело: узагальнено автором на підставі [430]

Проаналізуємо залежність динаміки сукупного державного боргу України та рівня ВВП на душу населення, оскільки саме цей показник об'єктивно висвітлює рівень розвитку держави та застосовується у більшості методик оцінювання стану фінансової безпеки держави. Застосуємо кореляційний аналіз з метою визначення сили залежності між факторною та результуючою ознакою та її напряму шляхом розрахунку коефіцієнту кореляції Пірсона (3.5) [419].

$$r_{xy} = \frac{\sum_{i=1}^m (x_i^l - \bar{x})(y_i^l - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (x_i^l - \bar{x})^2 \sum_{i=1}^m (y_i^l - \bar{y})^2}}, r \in [-1; 1] \quad (3.5)$$

де r_{xy} – коефіцієнт кореляції Пірсона;

\bar{x}, \bar{y} – середні величини факторної та результуючої вибірки даних;

m – обсяг вибірки;

x_i^l, y_i^l – вибіркові дисперсії.

Представимо вхідні та вихідні дані аналізу у табл. 3.23.

Таблиця 3.23 Оцінка сили та напряму залежності між борговими показниками та фінансовою безпекою України і рівнем ВВП на душу населення

Роки	Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, %	Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	ВВП на душу населення, дол. США	Фінансова безпека держави, %
	x_1	x_2	y_1	y_2
2009	34,69	88,20	2546,0	41,2
2010	39,93	86,02	2974,4	47,4
2011	35,94	77,37	3570,8	50,3
2012	36,59	76,84	3856,8	50,1
2013	40,15	77,51	4030,3	51,2
2014	70,25	95,83	3014,6	42,1
2015	79,42	131,03	2115,5	38,2
2016	80,97	121,71	2185,9	43,1
2017	71,80	103,92	2640,3	46,3
2018	60,94	87,69	3095,2	48,7
Коефіцієнти кореляції	$r_{x_1 y_1} = -0,70$ $r_{x_1 y_2} = -0,59$	$r_{x_2 y_1} = -0,87$ $r_{x_2 y_2} = -0,79$	$r_{y_1 y_2} = 0,86$	

Джерело: розраховано автором за даними [70; 291; 255]

Дані, висвітлені у табл. 3.23, надають можливість обґрунтувати низку важливих висновків:

1. Існує сильна позитивна кореляція (0,86) між доларовим еквівалентом ВВП на душу населення та рівнем фінансової безпеки України, визначеним відповідно до положень методики Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [255], відповідно, збільшення рівня ВВП на душу населення в Україні спричиняє підвищення рівня фінансової безпеки держави (коефіцієнт детермінації становить 0,74). Цей висновок обґрунтовує можливість застосування макрофінансового показника «ВВП на душу населення» як результуючого фактора для аналізу впливу боргової залежності інших країн на рівень їх фінансової безпеки.

2. Зафіксована сильна негативна кореляція між відношенням обсягу сукупного державного боргу до ВВП (x_1) та результуючим показником «ВВП на душу населення» (y_1) (-0,70). Відповідно, зі збільшенням факторної величини результуючий показник знижується та послаблюється рівень фінансової безпеки, враховуючи доведену позитивну кореляцію між ними.

3. Негативна кореляція між відношенням обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП (x_2) та результуючим показником «ВВП на душу населення» (y_1) (-0,87) є ще більшою, що дозволяє стверджувати, що в Україні збільшення частки валового зовнішнього боргу у структурі ВВП спричиняє зниження ВВП на душу населення та, відповідно, і рівень фінансової безпеки держави.

Вважаємо, що така негативна кореляція між рівнем боргової залежності держави та показником ВВП на душу населення не є типовою для всіх країн світу і ймовірно пов'язана з нераціональним використанням залучених коштів в державі, корупцією та значним рівнем тіньової економіки. Для спростування чи підтвердження даного припущення проаналізуємо зв'язки між аналогічними показниками (x_1 та y_1) в країнах Європейського Союзу та окремих країнах з економікою, що розвивається. Результати проведеного аналізу узагальнено в табл. 3.24.

**Таблиця 3.24 Залежність між основним індикатором боргової безпеки
держав і рівнем ВВП на душу населення по країнам світу**

Роки	X ₁ , %	Y ₁ , дол. США	Роки	X ₁ , %	Y ₁ , дол. США	Роки	X ₁ , %	Y ₁ , дол. США
<i>Австрія</i>			<i>Азербайджан</i>			<i>Бельгія</i>		
2009	79,9	46123,5	2009	12,4	5642,5	2009	99,5	43591,3
2010	82,7	46858,0	2010	12,5	5842,8	2010	99,7	44380,2
2011	82,4	48065,3	2011	11,4	5676,5	2011	102,6	44594,3
2012	81,9	48172,2	2012	13,9	5724,9	2012	104,3	44422,7
2013	81,3	47901,4	2013	12,7	5981,5	2013	105,5	44302,5
2014	84,0	47842,7	2014	14,4	6072,6	2014	107,5	44659,6
2015	84,7	47850,2	2015	35,0	6063,7	2015	106,4	45174,0
2016	83,0	48300,9	2016	51,5	5812,6	2016	106,1	45598,7
2017	78,2	49190,2	2017	54,1	5739,6	2017	103,4	46211,2
2018	73,8	50250,0	2018	48,4	5769,0	2018	102,0	46683,2
Середнє значення	81,2	48055,5	Середнє значення	26,6	5832,6	Середнє значення	103,7	44961,8
<i>Correl= -0,60</i>			<i>Correl= -0,05</i>			<i>Correl=0,20</i>		
<i>Білорусь</i>			<i>Болгарія</i>			<i>Великобританія</i>		
2009	16,5	5724,5	2009	14,8	6709,5	2009	49,9	38724,7
2010	17,7	6181,4	2010	13,5	6843,3	2010	64,3	39079,8
2011	20,3	6525,9	2011	13,0	7019,2	2011	71,0	39413,3
2012	19,2	6642,0	2012	15,0	7062,1	2012	74,7	39706,6
2013	17,3	6707,6	2013	15,1	7136,8	2013	78,2	40248,7
2014	16,7	6817,3	2014	18,0	7309,4	2014	80,2	41124,1
2015	22,8	6545,8	2015	25,0	7611,6	2015	82,6	41756,9
2016	29,4	6372,4	2016	26,0	7966,9	2016	82,3	42201,6
2017	31,6	6536,0	2017	28,5	8331,2	2017	85,1	42669,6
2018	29,2	6744,5	2018	22,5	8651,1	2018	84,7	42986,0
Середнє значення	22,1	6479,7	Середнє значення	19,1	7464,1	Середнє значення	75,3	40791,1
<i>Correl=0,22</i>			<i>Correl=0,85</i>			<i>Correl=0,86</i>		
<i>Греція</i>			<i>Грузія</i>			<i>Данія</i>		
2009	126,7	28514,8	2009	41,6	2871,7	2009	40,4	57229,05
2010	146,2	26917,8	2010	42,5	3073,5	2010	42,9	58041,41
2011	172,1	24495,7	2011	38,6	3322,0	2011	46,4	58575,62
2012	159,6	22830,5	2012	34,8	3559,1	2012	45,2	58487,79
2013	177,4	22251,3	2013	34,7	3690,7	2013	44,0	58788,08
2014	178,9	22565,7	2014	35,7	3859,6	2014	44,3	59437,9
2015	175,9	22615,4	2015	41,3	3964,5	2015	39,8	60402,1
2016	178,5	22666,3	2016	44,4	4074,9	2016	37,2	61370,8
2017	179,2	23053	2017	44,2	4271,3	2017	35,5	62356,8
2018	181,1	23558,1	2018	43,0	4469,2	2018	34,1	62888,7
Середнє значення	167,6	23946,9	Середнє значення	40,1	3715,7	Середнє значення	41,0	59757,8
<i>Correl= -0,90</i>			<i>Correl=0,25</i>			<i>Correl= -0,82</i>		
<i>Естонія</i>			<i>Ірландія</i>			<i>Іспанія</i>		
2009	7,0	14282,6	2009	61,5	48054,5	2009	52,8	30874,13
2010	6,6	14638,6	2010	86,0	48711,9	2010	60,1	30736,63
2011	6,1	15798,6	2011	110,9	50304,7	2011	69,1	30321,7
2012	9,7	16538,2	2012	119,9	50183,5	2012	85,7	29414,86
2013	10,2	16918,6	2013	119,7	50587,3	2013	95,5	29008,02
2014	10,5	17453,4	2014	104,1	54638,4	2014	100,4	29496,38
2015	9,9	17773,0	2015	76,8	67719,2	2015	99,3	30595,2
2016	9,2	18387,8	2016	73,5	70298,7	2016	99	31539,5
2017	9,2	19257,5	2017	68,5	74559,3	2017	98,1	32402,7
2018	8,4	19948,9	2018	64,8	78764,6	2018	97,1	33146,4
Середнє значення	8,7	17099,7	Середнє значення	88,6	59382,2	Середнє значення	85,7	30753,6
<i>Correl=0,56</i>			<i>Correl= -0,61</i>			<i>Correl=0,11</i>		

Продовження табл. 3.24

Роки	X ₁ , %	Y ₁ , дол. США	Роки	X ₁ , %	Y ₁ , дол. США	Роки	X ₁ , %	Y ₁ , дол. США
<i>Італія</i>			<i>Казахстан</i>			<i>Киргистан</i>		
2009	112,5	35363,4	2009	10,2	8573,7	2009	58,1	894,8
2010	115,4	35849,4	2010	10,7	9070,5	2010	55,4	880,0
2011	116,5	35994,1	2011	10,2	9603,2	2011	47,7	921,2
2012	123,4	34885,3	2012	12,1	9923,4	2012	47,0	904,2
2013	129,0	33887,3	2013	12,6	10368,5	2013	44,4	983,0
2014	131,8	33616,0	2014	14,5	10646,0	2014	50,9	1002,0
2015	131,6	33959,3	2015	21,9	10617,5	2015	64,5	1019,9
2016	131,4	34397,7	2016	19,7	10582,7	2016	54,4	1042,3
2017	131,4	35029,4	2017	20,4	10867,7	2017	53,1	1070,4
2018	132,2	35391,7	2018	21,9	11165,5	2018	48,0	1087,2
Середнє значення	125,5	34837,4	Середнє значення	15,4	10141,9	Середнє значення	52,3	980,5
<i>Correl= -0,70</i>			<i>Correl=0,83</i>			<i>Correl=0,01</i>		
<i>Латвія</i>			<i>Литва</i>			<i>Люксембург</i>		
2009	36,3	11548,0	2009	28,0	11546,8	2009	16,0	104358,0
2010	47,3	11326,2	2010	36,2	11984,9	2010	19,9	106185,0
2011	43,1	12270,3	2011	37,2	12999,4	2011	18,8	117340,0
2012	41,6	12924,7	2012	39,8	13679,2	2012	21,7	108048,0
2013	39,4	13381,3	2013	38,8	14301,7	2013	23,7	114998,0
2014	40,9	13759,0	2014	40,5	14935,5	2014	22,7	120450,0
2015	36,8	14284,3	2015	42,6	15381,3	2015	22,2	101665,0
2016	40,3	14713,0	2016	40,0	15944,6	2016	20,7	102361,0
2017	40,0	15532,2	2017	39,4	16838,5	2017	23,0	105713,0
2018	35,9	16405,7	2018	34,2	17669,7	2018	21,4	114234,0
Середнє значення	40,2	13614,5	Середнє значення	37,7	14528,2	Середнє значення	21,0	109535,2
<i>Correl= -0,53</i>			<i>Correl=0,44</i>			<i>Correl=0,23</i>		
<i>Молдова</i>			<i>Нідерланди</i>			<i>Німеччина</i>		
2009	29,1	1826,5	2009	56,8	50533,5	2009	72,6	40086,1
2010	26,5	1958,1	2010	59,3	50950,0	2010	81,8	41785,6
2011	23,4	2073,3	2011	61,7	51499,6	2011	79,4	44125,3
2012	24,1	2061,3	2012	66,2	50780,7	2012	80,7	44259,3
2013	23,4	2248,3	2013	67,7	50565,3	2013	78,2	44354,7
2014	24,5	2362,2	2014	67,9	51100,8	2014	75,3	45132,3
2015	27,3	2355,7	2015	64,6	51871,6	2015	71,6	45521,3
2016	31,6	2461,1	2016	61,9	52727,1	2016	68,5	46167,8
2017	28,9	2578,5	2017	57,0	53920,0	2017	64,5	46987,8
2018	27,4	2684,1	2018	52,4	55041,1	2018	60,9	47501,8
Середнє значення	26,6	2260,9	Середнє значення	61,6	51899,0	Середнє значення	73,4	44592,2
<i>Correl=0,29</i>			<i>Correl= -0,67</i>			<i>Correl= -0,64</i>		
<i>Польща</i>			<i>Португалія</i>			<i>Росія</i>		
2009	49,4	12126,2	2009	83,6	22128,9	2009	8,3	10219,9
2010	53,1	12599,5	2010	96,2	22538,7	2010	9,0	10675,0
2011	54,1	13224,6	2011	111,4	22159,5	2011	9,5	11125,3
2012	53,7	13437,2	2012	126,2	21353,2	2012	10,5	11517,6
2013	55,7	13632,5	2013	129,0	21228,1	2013	11,3	11700,0
2014	50,4	14095,4	2014	130,6	21533,5	2014	14,4	11573,5
2015	51,3	14646,3	2015	128,8	22016,8	2015	13,6	11282,1
2016	54,2	15101,4	2016	129,2	22511,7	2016	12,9	11298,5
2017	50,6	15826,4	2017	124,8	23197,4	2017	13,5	11469,7
2018	48,9	16639,7	2018	121,5	23737,7	2018	14,0	11729,1
Середнє значення	52,1	14132,9	Середнє значення	118,1	22240,5	Середнє значення	11,7	11259,1
<i>Correl= -0,33</i>			<i>Correl= -0,15</i>			<i>Correl=0,75</i>		

Продовження табл. 3.24

Роки	X ₁ , %	Y ₁ , дол. США	Роки	X ₁ , %	Y ₁ , дол. США	Роки	X ₁ , %	Y ₁ , дол. США
<i>Румунія</i>			<i>Словаччина</i>			<i>Словенія</i>		
2009	21,9	8492,6	2009	36,3	15818,6	2009	34,6	23252,1
2010	29,7	8209,9	2010	41,2	16600,6	2010	38,4	23437,5
2011	34,0	8416,0	2011	43,7	17046,6	2011	46,6	23540,7
2012	36,9	8629,1	2012	52,2	17299,6	2012	53,8	22864,2
2013	37,5	8965,6	2013	54,7	17538,7	2013	70,4	22574,7
2014	39,2	9306,2	2014	53,5	18003,5	2014	80,4	23217,9
2015	37,8	9712,1	2015	52,2	18737,4	2015	82,6	23735,2
2016	37,3	10236,9	2016	51,8	19298,1	2016	78,7	24445,6
2017	35,2	11016,8	2017	50,9	19882,5	2017	74,1	25621,9
2018	35,1	11534,9	2018	48,9	20669,9	2018	70,1	26758,9
Середнє значення	34,5	9452,0	Середнє значення	48,5	18089,6	Середнє значення	63,0	23944,9
<i>Correl=0,37</i>			<i>Correl=0,58</i>			<i>Correl=0,32</i>		
<i>Таджикистан</i>			<i>Угорщина</i>			<i>Узбекистан</i>		
2009	36,9	719,2	2009	77,8	12977,6	2009	10,9	1305,8
2010	36,8	749,6	2010	80,2	13092,2	2010	10,0	1377,1
2011	35,9	787,2	2011	80,5	13347,0	2011	10,4	1451,6
2012	32,4	827,1	2012	78,4	13197,3	2012	11,2	1547,4
2013	29,2	867,1	2013	77,2	13510,7	2013	12,1	1645,7
2014	27,5	904,5	2014	76,7	14119,5	2014	11,7	1734,4
2015	34,3	936,0	2015	76,7	14653,6	2015	9,2	1831,3
2016	42,0	976,1	2016	76,0	15032,1	2016	10,5	1909,4
2017	50,4	1024,9	2017	73,4	15695,7	2017	24,1	1961,3
2018	47,9	1073,0	2018	70,8	16503,5	2018	23,6	2026,5
Середнє значення	37,3	886,5	Середнє значення	76,8	14212,9	Середнє значення	13,4	1679,1
<i>Correl=0,58</i>			<i>Correl= -0,92</i>			<i>Correl=0,64</i>		
<i>Фінляндія</i>			<i>Франція</i>			<i>Хорватія</i>		
2009	41,7	45065,8	2009	83,0	40058,7	2009	48,3	14113,4
2010	47,1	46202,4	2010	85,3	40638,3	2010	57,3	13937,1
2011	48,5	47171,0	2011	87,8	41329,0	2011	63,9	13937,8
2012	53,9	46277,6	2012	90,6	41258,3	2012	69,5	13658,8
2013	56,5	45715,6	2013	93,4	41283,0	2013	80,4	13629,5
2014	60,2	45239,4	2014	94,9	41478,2	2014	84,0	13673,2
2015	63,4	45316,4	2015	95,6	41765,2	2015	83,7	14117,3
2016	63,0	46438,8	2016	98,0	42054,5	2016	80,5	14718,9
2017	61,3	47558,9	2017	98,4	43001,6	2017	77,8	15331,9
2018	58,9	48579,9	2018	98,4	43663,6	2018	74,1	15870,3
Середнє значення	55,5	46356,6	Середнє значення	92,5	41653,0	Середнє значення	72,0	14298,8
<i>Correl=0,19</i>			<i>Correl=0,87</i>			<i>Correl=0,14</i>		
<i>Чехія</i>			<i>Швеція</i>			<i>Україна</i>		
2009	33,6	19424,3	2009	41,3	49606,8	2009	34,7	2546,0
2010	37,4	19808,1	2010	38,6	52132,9	2010	39,9	2974,4
2011	39,8	20118,6	2011	37,8	53127,0	2011	35,9	3570,8
2012	44,5	19929,8	2012	38,1	52578,0	2012	36,6	3856,8
2013	44,9	19826,8	2013	40,7	52780,0	2013	40,1	4030,3
2014	42,2	20343,7	2014	45,5	53618,6	2014	70,2	3014,6
2015	40,0	21381,7	2015	44,2	55419,0	2015	79,4	2115,5
2016	36,8	21863,6	2016	42,4	56195,9	2016	81,0	2185,9
2017	34,7	22754,8	2017	40,8	56610,7	2017	71,8	2640,3
2018	32,7	23344,2	2018	38,8	57232,1	2018	60,9	3095,2
Середнє значення	38,7	20879,5	Середнє значення	40,8	53930,1	Середнє значення	55,1	3003,0
<i>Correl= -0,55</i>			<i>Correl=0,15</i>			<i>Correl= -0,70</i>		

Джерело: розраховано та узагальнено автором за даними [292]

Дані, представлені у табл. 3.24 підтверджують висунуту гіпотезу стосовно нетиповості негативної кореляції між рівнем боргової залежності держави та показником ВВП на душу населення. Необхідно з'ясувати, чи існують певні тенденції стосовно розрахованого показника кореляції для різних груп країн, розподілених в залежності від рівня боргової залежності та рівня доходів, або сильна негативна кореляція є виключно результатом неефективного управління державним боргом. Розподілимо 36 країн, що аналізувались, на групи. Для класифікації 36 країн, дані яких аналізуються, застосовано кластерний аналіз, відстань між кластерами розрахована за принципом «далекого сусіда». У процесі розрахунків застосовано агломеративний ієрархічний алгоритм класифікації. Відстань між об'єктами – це звичайна Евклідова відстань (3.6).

$$p(x_{ij}) = \sqrt{\sum_{l=1}^n (x_{il} - x_{jl})^2}, \quad i, j = \overline{1, m}, l = \overline{1, n}, \quad (3.6)$$

де $p(x_{ij})$ – відстань між і-тим і j-тим об'єктами;

x_i, x_j – вектори значень індикаторів для і-го і j-го об'єкту;

x_{il}, x_{jl} – значення показника l для об'єктів і та j відповідно.

Так, застосовано формулу (3.6) для побудови матриці відстаней. Вхідні дані для розрахунку представлені у додатку М. Відстань між 1-ю та 2-ю країною, відповідно, становить:

$$p(x_{12}) = \sqrt{(60,9 - 73,8)^2 + (3095,2 - 50250,0)^2} = 47154,8$$

Аналогічно розрахував всі відстані між країнами, створено матрицю відстаней наступного вигляду (табл. 3.25).

Таблиця 3.25 Матриця відстаней між країнами (фрагмент)

№ держави за порядком	1	2	3	4	5	...	36
1	0	47154.802	2673.829	43588.019	3649.438	...	54136.905
2	47154.802	0	44481.007	3566.911	43505.523	...	6982.188
3	2673.829	44481.007	0	40914.235	975.689	...	51463.101
4	43588.019	3566.911	40914.235	0	39938.766	...	10549.089
5	3649.438	43505.523	975.689	39938.766	0	...	50487.601
...
36	54136.905	6982.188	51463.101	10549.089	50487.601	...	0

Джерело: розраховано автором на основі даних Додатку М

Після сформованої матриці відстаней відбувається пошук відстані, яка є найменшою, а це держави під №16 та №29 (Киргизстан та Таджикистан) ($p(x_{16,29}) = 14,2$), які об'єднуються в один кластер. Надалі формується нова матриця відстаней, для якої обирається значення, що є найбільшим зі значень країн №16 і №29, в результаті отримуємо 35 кластерів: $S_{(1)}-S_{(15)}$, $S_{(16,29)}$, $S_{(17)}-S_{(28)}$, $S_{(30)}-S_{(36)}$. З нової матриці в кластер об'єднуються держави №17 та №30 (Латвія та Угорщина) ($p(x_{17,30}) = 103,84$). Після подальших аналогічних дій та розрахунків отримуємо 10 кластерів: $S_{(1,20,9,16,29,31)}$, $S_{(2,32,4,22,7,33)}$, $S_{(3,5,6,15,25,26)}$, $S_{(8,24,35,28)}$, $S_{(10)}$, $S_{(11,27,17,30,23,34,18)}$, $S_{(12)}$, $S_{(13,14)}$, $S_{(19)}$, $S_{(21,36)}$.

Результати кластерного аналізу висвітлено в табл. 3.26.

Таблиця 3.26 Результати кластерного аналізу за державами світу

№ кластеру	Держави	Середні значення показників у кластері
1	Україна	<i>Питома вага державного боргу до ВВП = 41,8%</i> <i>ВВП на душу населення = 2405,87 дол. США</i> <i>Correl = 0.18</i>
	Молдова	
	Грузія	
	Киргизстан	
	Таджикистан	
	Узбекистан	
2	Австрія	<i>Питома вага державного боргу до ВВП = 79.78%</i> <i>ВВП на душу населення = 46710.75 дол. США</i> <i>Correl = 0.15</i>
	Фінляндія	
	Бельгія	
	Німеччина	
	Великобританія	
	Франція	
3	Азербайджан	<i>Питома вага державного боргу до ВВП = 28.25%</i> <i>ВВП на душу населення = 9265.68 дол. США</i> <i>Correl = 0.50</i>
	Білорусь	
	Болгарія	
	Казахстан	
	Росія	
	Румунія	
4	Греція	<i>Питома вага державного боргу до ВВП = 101.35%</i> <i>ВВП на душу населення = 24343.73 дол. США</i> <i>Correl = -0.32</i>
	Португалія	
	Чехія	
	Словенія	

1	2	3
5	Данія	Питома вага державного боргу до ВВП = 41% ВВП на душу населення = 59757.8 дол. США Correl = -0.82
6	Естонія	Питома вага державного боргу до ВВП = 45.89% ВВП на душу населення = 17672.53 дол. США Correl = -0.01
	Словаччина	
	Латвія	
	Угорщина	
	Польща	
	Хорватія	
7	Литва	
8	Ірландія	Питома вага державного боргу до ВВП = 88.6% ВВП на душу населення = 59382.2 дол. США Correl = -0.61
9	Іспанія	Питома вага державного боргу до ВВП = 114.65% ВВП на душу населення = 17672.53 дол. США Correl = -0.30
	Італія	
10	Люксембург	Питома вага державного боргу до ВВП = 21% ВВП на душу населення = 109535.2 дол. США Correl = 0.23
10	Нідерланди	Питома вага державного боргу до ВВП = 45.6% ВВП на душу населення = 56136.6 дол. США Correl = -0.26
	Швеція	

Джерело: розраховано автором

Також для підтвердження певних тенденцій стосовно різної сили та напрямку залежності між факторною та результуючою ознакою в різних групах країн, виділених за критеріями рівня доходу та боргової залежності, розподілимо держави, що аналізуються, на 12 груп, використовуючи методику Світового банку та МВФ, а результати проведеного групування представимо в табл. 3.27.

Так, серед досліджуваних країн 5 країн із доходами, що є нижче середнього (≤ 3895 дол. США відповідно до характеристичних значень Світового банку): Узбекистан із низьким рівнем державного боргу ($< 25\%$ ВВП), Молдова та Таджикистан із рівнем державного боргу нижче середнього (25-50% ВВП) та Киргизстан та Україна із рівнем державного боргу вище середнього (50-75% ВВП). Звернемо увагу на те, що тільки в Україні серед країн із доходами, нижче середнього рівня, що аналізуються, зафіксована негативна кореляція між відношенням обсягу сукупного державного боргу до ВВП (x_1) та результуючим показником «ВВП на душу населення» $(-0,70)$.

Таблиця 3.27 Групування за рівнем ВНД на душу населення та державного боргу по відношенню до ВВП, 2018р.

Рівень доходів	Низький рівень боргу, <25% ВВП	Середній рівень боргу, 25-50% ВВП	Високий рівень боргу, 50-100% ВВП	Катастрофічний рівень боргу, >100% ВВП
Доходи нижче середнього (≤ 3895 дол. США)	Узбекистан ($Correl=0,64$)	Молдова ($Correl=0,2$) Таджикистан ($Correl=0,58$)	Киргизстан ($Correl=0,01$) Україна ($Correl=-0,70$)	
Доходи вище середнього (3896-12055 дол. США)	Болгарія ($Correl=0,85$) Казахстан ($Correl=0,83$) Росія ($Correl=0,75$)	Азербайджан ($Correl=-0,05$) Білорусь ($Correl=0,22$) Грузія ($Correl=0,25$) Румунія ($Correl=0,37$)		
Високий рівень доходів (≥ 12056 дол. США)	Естонія ($Correl=0,56$) Люксембург ($Correl=0,23$)	Данія ($Correl=-0,82$) Латвія ($Correl=-0,53$) Литва ($Correl=0,44$) Польща ($Correl=-0,33$) Словаччина ($Correl=0,58$) Чехія ($Correl=-0,55$) Швеція ($Correl=0,15$)	Хорватія ($Correl=0,14$) Ірландія ($Correl=-0,61$) Австрія ($Correl=-0,60$) Нідерланди ($Correl=-0,67$) Німеччина ($Correl=-0,64$) Словенія ($Correl=0,32$) Угорщина ($Correl=-0,92$) Фінляндія ($Correl=0,19$) Великобританія ($Correl=0,86$) Іспанія ($Correl=0,11$) Франція ($Correl=0,87$)	Бельгія ($Correl=0,20$) Греція ($Correl=-0,90$) Італія ($Correl=-0,70$) Португалія ($Correl=-0,15$)
Середній рівень кореляції	$Correl_{сер.} = 0,64$	$Correl_{сер.} = 0,04$	$Correl_{сер.} = -0,13$	$Correl_{сер.} = -0,39$

Джерело: розраховано автором

Примітка: за методикою Світового Банку (класифікація держав за рівнем ВНД на душу населення) та МВФ (класифікація держав за рівнем державного боргу по відношенню до ВВП)

Серед досліджуваних 7 країн із доходами вище середнього (3896-12055 дол. США) 3 держави (Болгарія, Казахстан, Росія) характеризуються низьким рівнем державного боргу та 4 держави (Азербайджан, Білорусь, Грузія, Румунія) – рівнем державного боргу нижче середнього. Серед досліджуваних 24 країн із високим рівнем доходів (≥ 12056 дол. США) 2 держави (Естонія, Люксембург) характеризуються низьким рівнем державного боргу, 7 країн (Данія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Чехія, Швеція) – рівнем державного боргу нижче середнього, 11 країн (Хорватія, Ірландія, Австрія, Нідерланди, Німеччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Великобританія, Іспанія, Франція) – рівнем державного боргу вище середнього та високим (50-

100%), а також 4 держави (Бельгія, Греція, Італія, Португалія) із катастрофічним рівнем державного боргу ($>100\%$ ВВП).

Розрахувавши середні показники кореляції у групах країн, розподілених за доходами, однозначних тенденцій не виділено, однак, середні показники кореляції між факторною та результуючою ознакою, розраховані за групами країн відповідно до рівня їх боргу, дозволили сформулювати досить цікаві висновки. Так, середній рівень кореляції, яка висвітлює силу та напрям залежності між факторною та результуючою ознакою в групі країн з низьким рівнем боргу ($<25\%$ ВВП), до якої увійшли 6 країн з 36 досліджуваних, становить 0,64, що підтверджує наявність прямого зв'язку середньої сили між зростанням питомої ваги державного боргу у % від ВВП та рівнем ВВП на душу населення. Середній рівень кореляції має тенденцію до зниження в групах із вищим рівнем державної заборгованості. Так, в групі країн із середнім рівнем боргу (25-50% ВВП) він становить 0,04, із високим рівнем боргу (50-100 % ВВП) та катастрофічним рівнем боргу ($\geq 100\%$ ВВП) показник є від'ємним та становить $-0,13$ та $-0,39$ відповідно. Безумовно, виявлена тенденція свідчить про те, що існує оптимальний рівень державного боргу стосовно ВВП, відповідно, держави з низьким рівнем державної заборгованості характеризуються високою позитивною кореляцією між відношенням обсягу сукупного державного боргу до ВВП (x_1) та результуючим показником «ВВП на душу населення», що свідчить про те, що збільшення факторної величини сприяє збільшенню результуючого показника та зміцненню рівня фінансової безпеки. держави, чий борг є високим, частіше характеризуються негативною кореляцією між вищеописаними показниками, відповідно, збільшення факторної величини, навпаки, спричиняє зниження результуючого показника та послаблення рівня фінансової безпеки.

Важливо також звернути увагу, що у виявленій тенденції існують суттєві виключення. Так, Великобританія та Франція є країнами з високим рівнем державного боргу, однак, кореляція між досліджуваними показниками в цих країнах становить 0,86 та 0,87 відповідно, що, на нашу думку, пояснюється

ефективною системою управління державним боргом, тоді як, наприклад, в Данії, що є країною з рівнем заборгованості нижче середнього, цей показник становить $-0,82$ та свідчить про наявність сильної негативної кореляції між відношенням обсягу сукупного державного боргу до ВВП та результуючим показником «ВВП на душу населення».

Наступний фактор зовнішнього фінансового середовища, вплив якого на рівень фінансової безпеки необхідно дослідити, є фактор глобалізації. У процесі аналізу ми використали дані індексу рівня глобалізації (KOF Index of Globalisation) [385]. Проаналізуємо, чи існує залежність рівня глобалізації держави та темпів зміни рівня ВВП на душу населення, який, як було доведено раніше, об'єктивно висвітлює рівень розвитку держави та перебуває у прямій сильній залежності з рівнем фінансової безпеки держави.

Застосувавши кореляційний аналіз з метою виокремлення сили залежності між факторною та результуючою ознакою та її напрямок шляхом розрахунку коефіцієнту кореляції Пірсона (3.5), ми отримали наступні результати (табл. 3.28).

Таблиця 3.28 Оцінка сили та напряму залежності між рівнем глобалізації України та її фінансовою безпекою і рівнем ВВП на душу населення

Роки	Рівень економічної глобалізації	Загальний рівень глобалізації	ВВП на душу населення, дол. США	Фінансова безпека держави, %
	x_1	x_2	y_1	y_2
2009	55,57	63,45	2546,0	41,2
2010	58,72	65,43	2974,4	47,4
2011	60,37	66,53	3570,8	50,3
2012	66,02	68,25	3856,8	50,1
2013	63,50	67,70	4030,3	51,2
2014	64,48	68,29	3014,6	42,1
2015	65,79	69,07	2115,5	38,2
2016	67,82	70,26	2185,9	43,1
2017	68,42	70,24	2640,3	46,3
2018	56,22	70,60	3095,2	48,7
Коефіцієнти кореляції	$r_{x_1y_1} = -0,14$ $r_{x_1y_2} = -0,13$	$r_{x_2y_1} = -0,16$ $r_{x_2y_2} = 0,03$	$r_{y_1y_2} = 0,86$	

Джерело: розраховано автором за даними [385; 291; 255]

Дані, висвітлені у табл. 3.28, надають можливість обґрунтувати наступні висновки:

1. Існує дуже слабка негативна кореляція $(-0,14)$ між рівнем економічної глобалізації та показником ВВП на душу населення у доларовому еквіваленті. Аналогічний зв'язок даного фактору з рівнем фінансової безпеки України, визначеним відповідно до положень методики Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [255], відповідно, збільшення економічної глобалізації в Україні спричиняє незначне зниження рівня фінансової безпеки держави та рівня ВВП на душу населення.

2. Слабка негативна кореляція також зафіксована між показником загального рівня глобалізації (x_2) та результуючим показником «ВВП на душу населення» $(-0,16)$, що також дозволяє стверджувати, що в Україні збільшення загального рівня глобалізації майже не впливає на зміну ВВП на душу населення та, відповідно, рівень фінансової безпеки держави.

Вважаємо, що зафіксована слабка негативна кореляція між рівнем глобалізації держави та показником ВВП на душу населення не є типовою для всіх країн світу, особливо враховуючи різний рівень їх економічної та загальної глобалізації. Для спростування чи підтвердження даного припущення необхідно проаналізувати зв'язки між аналогічними показниками (x_1 , x_2 та y_1) в країнах Європейського Союзу та окремих країнах з економікою, що розвивається. Результати проведеного аналізу узагальнено в табл. 3.29.

Дані, представлені у табл. 3.29, підтверджують гіпотезу, відповідно до якої слабка негативна кореляція між рівнем економічної та сукупної глобалізації держави та показником ВВП на душу населення не є типовою для всіх країн, обраних для аналізу. Застосуємо кластерний аналіз (агломеративний ієрархічний алгоритм класифікації), у процесі якого використовуємо принцип «далекого сусіда» у процесі визначення відстані між кластерами (звичайна Евклідова відстань, яка розрахована відповідно до (3.6).

Таблиця 3.29 Рівень залежності між глобалізаційним рівнем держав і рівнем ВВП на душу населення

Роки	X ₁	X ₂	Y ₁ , дол. США	Роки	X ₁	X ₂	Y ₁ , дол. США	Роки	X ₁	X ₂	Y ₁ , дол. США
			<i>Австрія</i>				<i>Азербайджан</i>				<i>Бельгія</i>
2009	87,27	90,93	46123,5	2009	72,36	55,20	5642,5	2009	96,17	91,74	43591,3
2010	89,34	91,87	46858,0	2010	67,38	57,02	5842,8	2010	96,71	92,41	44380,2
2011	87,67	91,10	48065,3	2011	63,35	56,19	5676,5	2011	96,65	92,20	44594,3
2012	86,01	90,88	48172,2	2012	59,96	55,35	5724,9	2012	95,54	92,20	44422,7
2013	88,12	90,43	47901,4	2013	58,26	56,00	5981,5	2013	95,64	91,99	44302,5
2014	89,25	90,39	47842,7	2014	59,83	56,41	6072,6	2014	95,55	91,66	44659,6
2015	89,75	90,33	47850,2	2015	59,93	57,32	6063,7	2015	95,51	91,17	45174,0
2016	85,52	89,09	48300,9	2016	58,58	57,50	5812,6	2016	95,51	90,70	45598,7
2017	86,11	90,05	49190,2	2017	56,52	56,22	5739,6	2017	95,51	91,75	46211,2
2018	81,36	87,91	50250,0	2018	60,07	59,29	5769,0	2018	89,23	90,47	46683,2
			$Correl_{1,1} = -0,73$ $Correl_{2,1} = -0,79$				$Correl_{1,1} = -0,41$ $Correl_{2,1} = 0,21$				$Correl_{1,1} = -0,70$ $Correl_{2,1} = -0,70$
			<i>Білорусь</i>				<i>Болгарія</i>				<i>Великобританія</i>
2009	34,93	46,09	5724,5	2009	78,62	70,56	6709,5	2009	85,83	89,06	38724,7
2010	39,66	46,72	6181,4	2010	82,24	73,85	6843,3	2010	85,59	89,19	39079,8
2011	42,68	48,18	6525,9	2011	77,40	73,06	7019,2	2011	84,96	88,94	39413,3
2012	46,41	50,70	6642,0	2012	72,54	71,09	7062,1	2012	85,47	88,87	39706,6
2013	53,92	54,30	6707,6	2013	71,76	70,59	7136,8	2013	86,34	88,89	40248,7
2014	59,69	59,33	6817,3	2014	75,18	70,29	7309,4	2014	85,72	88,69	41124,1
2015	60,11	60,24	6545,8	2015	75,29	75,57	7611,6	2015	84,21	88,09	41756,9
2016	61,41	61,75	6372,4	2016	80,04	76,98	7966,9	2016	81,65	87,22	42201,6
2017	59,23	60,76	6536,0	2017	78,86	76,89	8331,2	2017	82,99	87,26	42669,6
2018	50,84	65,00	6744,5	2018	77,77	79,52	8651,1	2018	77,58	87,23	42986,0
			$Correl_{1,1} = 0,64$ $Correl_{2,1} = 0,59$				$Correl_{1,1} = 0,15$ $Correl_{2,1} = 0,87$				$Correl_{1,1} = -0,77$ $Correl_{2,1} = -0,94$
			<i>Греція</i>				<i>Грузія</i>				<i>Данія</i>
2009	73,53	81,01	28514,8	2009	63,85	53,20	2871,7	2009	86,30	89,33	57229,05
2010	75,84	82,59	26917,8	2010	75,51	57,88	3073,5	2010	87,80	90,01	58041,41
2011	75,09	82,76	24495,7	2011	77,96	59,60	3322,0	2011	87,40	89,20	58575,62
2012	73,34	81,40	22830,5	2012	76,68	60,38	3559,1	2012	83,50	88,19	58487,79
2013	72,94	81,26	22251,3	2013	79,51	62,01	3690,7	2013	83,78	88,43	58788,08
2014	71,90	80,91	22565,7	2014	80,11	62,44	3859,6	2014	84,86	88,22	59437,9
2015	69,33	79,82	22615,4	2015	81,36	63,58	3964,5	2015	84,25	87,17	60402,1
2016	70,56	80,18	22666,3	2016	82,20	64,21	4074,9	2016	84,52	86,99	61370,8
2017	72,13	80,60	23053	2017	83,01	64,13	4271,3	2017	84,51	88,37	62356,8
2018	71,63	80,31	23558,1	2018	79,49	72,50	4469,2	2018	82,21	87,85	62888,7
			$Correl_{1,1} = 0,60$ $Correl_{2,1} = 0,45$				$Correl_{1,1} = 0,80$ $Correl_{2,1} = 0,93$				$Correl_{1,1} = -0,63$ $Correl_{2,1} = -0,66$
			<i>Естонія</i>				<i>Ірландія</i>				<i>Іспанія</i>
2009	88,90	77,04	14282,6	2009	93,54	86,12	48054,5	2009	78,73	85,09	30874,13
2010	90,05	77,93	14638,6	2010	94,29	86,64	48711,9	2010	79,84	85,92	30736,63
2011	88,00	78,05	15798,6	2011	93,14	85,93	50304,7	2011	77,81	85,30	30321,7
2012	86,80	77,75	16538,2	2012	93,98	92,34	50183,5	2012	77,10	84,71	29414,86
2013	88,47	78,58	16918,6	2013	94,93	92,28	50587,3	2013	77,76	84,90	29008,02
2014	87,18	78,67	17453,4	2014	93,79	92,14	54638,4	2014	77,80	85,01	29496,38
2015	86,86	78,90	17773,0	2015	92,50	91,39	67719,2	2015	75,92	84,30	30595,2
2016	85,71	78,30	18387,8	2016	92,62	91,51	70298,7	2016	74,96	83,68	31539,5
2017	87,54	79,27	19257,5	2017	94,65	92,15	74559,3	2017	77,50	84,56	32402,7
2018	84,31	81,97	19948,9	2018	86,19	83,53	78764,6	2018	73,44	83,31	33146,4
			$Correl_{1,1} = -0,83$ $Correl_{2,1} = 0,82$				$Correl_{1,1} = -0,61$ $Correl_{2,1} = 0,00$				$Correl_{1,1} = -0,53$ $Correl_{2,1} = -0,58$

Продовження табл. 3.29

Роки	X ₁	X ₂	Y ₁ , дол. США	Роки	X ₁	X ₂	Y ₁ , дол. США	Роки	X ₁	X ₂	Y ₁ , дол. США
			<i>Італія</i>				<i>Казахстан</i>				<i>Киргистан</i>
2009	74,20	81,77	35363,4	2009	69,56	53,13	8573,7	2009	54,65	56,09	894,8
2010	75,70	82,85	35849,4	2010	64,20	56,67	9070,5	2010	56,06	57,50	880,0
2011	74,20	82,46	35994,1	2011	64,69	57,07	9603,2	2011	60,76	55,04	921,2
2012	73,18	82,28	34885,3	2012	64,25	56,74	9923,4	2012	58,74	53,72	904,2
2013	73,35	82,28	33887,3	2013	63,05	56,26	10368,5	2013	62,17	54,42	983,0
2014	72,55	81,88	33616,0	2014	63,76	56,75	10646,0	2014	63,50	55,12	1002,0
2015	70,92	81,33	33959,3	2015	67,60	58,97	10617,5	2015	57,99	53,58	1019,9
2016	70,21	80,94	34397,7	2016	62,77	53,20	10582,7	2016	63,79	55,79	1042,3
2017	73,43	82,19	35029,4	2017	59,94	56,08	10867,7	2017	57,28	53,64	1070,4
2018	70,01	82,15	35391,7	2018	43,00	59,10	11165,5	2018	60,94	60,94	1087,2
			$Correl_{1,1} = 0,46$ $Correl_{2,1} = 0,56$				$Correl_{1,1} = -0,61$ $Correl_{2,1} = 0,46$				$Correl_{1,1} = 0,47$ $Correl_{2,1} = 0,17$
			<i>Латвія</i>				<i>Литва</i>				<i>Люксембург</i>
2009	78,62	68,77	11548,0	2009	76,41	70,89	11546,8	2009	93,57	80,05	104358,0
2010	80,60	69,54	11326,2	2010	79,27	72,81	11984,9	2010	94,23	85,62	106185,0
2011	78,33	68,92	12270,3	2011	76,83	72,23	12999,4	2011	93,77	85,39	117340,0
2012	67,42	65,55	12924,7	2012	67,00	68,52	13679,2	2012	93,92	85,43	108048,0
2013	76,39	68,90	13381,3	2013	75,78	71,77	14301,7	2013	94,45	84,91	114998,0
2014	78,42	69,59	13759,0	2014	77,72	72,88	14935,5	2014	93,28	84,63	120450,0
2015	81,27	70,53	14284,3	2015	76,97	72,53	15381,3	2015	92,13	84,12	101665,0
2016	80,67	70,27	14713,0	2016	74,57	77,08	15944,6	2016	92,46	84,09	102361,0
2017	82,80	71,45	15532,2	2017	75,54	77,47	16838,5	2017	94,06	84,21	105713,0
2018	81,01	75,42	16405,7	2018	76,38	78,78	17669,7	2018	85,49	82,00	114234,0
			$Correl_{1,1} = 0,35$ $Correl_{2,1} = 0,72$				$Correl_{1,1} = -0,06$ $Correl_{2,1} = 0,78$				$Correl_{1,1} = -0,13$ $Correl_{2,1} = 0,23$
			<i>Молдова</i>				<i>Нідерланди</i>				<i>Німеччина</i>
2009	65,82	61,13	1826,5	2009	92,53	91,20	50533,5	2009	79,05	85,75	40086,1
2010	68,82	64,04	1958,1	2010	93,24	92,38	50950,0	2010	81,36	86,48	41785,6
2011	66,91	63,40	2073,3	2011	92,10	91,87	51499,6	2011	79,10	85,50	44125,3
2012	62,89	62,08	2061,3	2012	91,90	91,35	50780,7	2012	74,85	84,86	44259,3
2013	62,33	61,81	2248,3	2013	92,80	91,98	50565,3	2013	77,88	84,97	44354,7
2014	64,06	62,62	2362,2	2014	92,87	92,09	51100,8	2014	77,88	84,65	45132,3
2015	61,16	61,71	2355,7	2015	92,25	92,12	51871,6	2015	77,55	84,31	45521,3
2016	61,53	61,63	2461,1	2016	91,24	91,72	52727,1	2016	75,94	83,41	46167,8
2017	61,96	61,39	2578,5	2017	93,06	92,84	53920,0	2017	75,17	84,57	46987,8
2018	62,12	67,00	2684,1	2018	89,31	90,24	55041,1	2018	77,06	86,89	47501,8
			$Correl_{1,1} = -0,73$ $Correl_{2,1} = 0,31$				$Correl_{1,1} = -0,66$ $Correl_{2,1} = -0,26$				$Correl_{1,1} = -0,66$ $Correl_{2,1} = -0,31$
			<i>Польща</i>				<i>Португалія</i>				<i>Росія</i>
2009	70,09	79,67	12126,2	2009	84,06	86,20	22128,9	2009	52,21	69,43	10219,9
2010	74,22	81,15	12599,5	2010	84,91	87,61	22538,7	2010	54,07	70,21	10675,0
2011	70,14	79,82	13224,6	2011	83,52	86,97	22159,5	2011	46,90	67,50	11125,3
2012	72,31	80,45	13437,2	2012	83,48	86,73	21353,2	2012	51,67	69,35	11517,6
2013	72,66	79,46	13632,5	2013	84,19	87,23	21228,1	2013	52,79	68,58	11700,0
2014	70,13	78,67	14095,4	2014	82,95	86,18	21533,5	2014	50,13	67,63	11573,5
2015	72,10	79,38	14646,3	2015	82,10	85,63	22016,8	2015	51,96	68,14	11282,1
2016	74,48	80,34	15101,4	2016	80,99	84,05	22511,7	2016	53,74	68,88	11298,5
2017	77,06	81,32	15826,4	2017	82,71	85,04	23197,4	2017	52,06	68,25	11469,7
2018	68,87	78,72	16639,7	2018	77,30	82,21	23737,7	2018	50,95	69,06	11729,1
			$Correl_{1,1} = 0,15$ $Correl_{2,1} = -0,16$				$Correl_{1,1} = -0,66$ $Correl_{2,1} = -0,74$				$Correl_{1,1} = -0,17$ $Correl_{2,1} = -0,45$

Продовження табл. 3.29

Роки	X ₁	X ₂	Y ₁ , дол. США	Роки	X ₁	X ₂	Y ₁ , дол. США	Роки	X ₁	X ₂	Y ₁ , дол. США
<i>Румунія</i>				<i>Словаччина</i>				<i>Словенія</i>			
2009	60,58	66,50	8492,6	2009	87,94	84,55	15818,6	2009	77,38	75,82	23252,1
2010	70,95	75,81	8209,9	2010	87,97	84,90	16600,6	2010	81,49	78,18	23437,5
2011	67,62	74,92	8416,0	2011	85,69	84,72	17046,6	2011	81,41	78,46	23540,7
2012	66,77	74,40	8629,1	2012	84,04	83,97	17299,6	2012	76,51	76,79	22864,2
2013	65,80	73,51	8965,6	2013	85,70	84,45	17538,7	2013	75,92	76,64	22574,7
2014	63,46	72,65	9306,2	2014	85,62	84,61	18003,5	2014	75,40	76,55	23217,9
2015	65,93	74,09	9712,1	2015	82,72	83,40	18737,4	2015	73,87	76,18	23735,2
2016	68,58	75,29	10236,9	2016	81,92	83,16	19298,1	2016	73,55	76,00	24445,6
2017	71,94	76,51	11016,8	2017	87,00	84,36	19882,5	2017	77,89	76,91	25621,9
2018	71,68	77,88	11534,9	2018	79,05	80,74	20669,9	2018	75,66	79,76	26758,9
$Correl_{1,1} = 0,54$ $Correl_{2,1} = 0,54$				$Correl_{1,1} = -0,72$ $Correl_{2,1} = -0,75$				$Correl_{1,1} = -0,14$ $Correl_{2,1} = 0,53$			
<i>Таджикистан</i>				<i>Угорщина</i>				<i>Узбекистан</i>			
2009	46,25	37,21	719,2	2009	88,81	86,55	12977,6	2009	–	37,44	1305,8
2010	46,69	38,00	749,6	2010	88,77	86,61	13092,2	2010	–	39,72	1377,1
2011	43,67	42,00	787,2	2011	87,31	86,51	13347,0	2011	–	40,11	1451,6
2012	42,63	41,82	827,1	2012	89,00	86,99	13197,3	2012	–	40,69	1547,4
2013	42,39	42,51	867,1	2013	88,99	86,74	13510,7	2013	–	39,59	1645,7
2014	44,92	43,23	904,5	2014	86,34	86,05	14119,5	2014	–	40,55	1734,4
2015	49,68	45,26	936,0	2015	86,12	85,85	14653,6	2015	–	41,28	1831,3
2016	44,22	43,39	976,1	2016	86,32	85,84	15032,1	2016	–	40,78	1909,4
2017	42,53	42,87	1024,9	2017	88,75	86,55	15695,7	2017	–	39,43	1961,3
2018	40,28	45,47	1073,0	2018	83,02	84,20	16503,5	2018	–	42,63	2026,5
$Correl_{1,1} = -0,41$ $Correl_{2,1} = 0,84$				$Correl_{1,1} = -0,72$ $Correl_{2,1} = -0,78$				$Correl_{2,1} = 0,55$			
<i>Фінляндія</i>				<i>Франція</i>				<i>Хорватія</i>			
2009	85,34	86,26	45065,8	2009	80,92	87,07	40058,7	2009	72,07	73,58	14113,4
2010	86,27	87,22	46202,4	2010	82,09	88,23	40638,3	2010	73,71	75,30	13937,1
2011	84,81	86,16	47171,0	2011	80,02	87,55	41329,0	2011	71,98	75,01	13937,8
2012	82,00	85,08	46277,6	2012	78,57	87,23	41258,3	2012	71,82	75,37	13658,8
2013	83,37	85,75	45715,6	2013	78,94	87,35	41283,0	2013	71,25	75,00	13629,5
2014	85,54	86,20	45239,4	2014	77,80	86,97	41478,2	2014	69,75	74,30	13673,2
2015	85,25	86,32	45316,4	2015	78,18	86,96	41765,2	2015	72,60	75,77	14117,3
2016	81,47	85,24	46438,8	2016	75,85	86,09	42054,5	2016	71,71	75,13	14718,9
2017	84,20	86,30	47558,9	2017	79,41	87,19	43001,6	2017	75,37	81,39	15331,9
2018	79,44	85,98	48579,9	2018	77,57	87,34	43663,6	2018	72,20	79,04	15870,3
$Correl_{1,1} = -0,63$ $Correl_{2,1} = -0,08$				$Correl_{1,1} = -0,58$ $Correl_{2,1} = -0,23$				$Correl_{1,1} = 0,48$ $Correl_{2,1} = 0,81$			
<i>Чехія</i>				<i>Швеція</i>				<i>Україна</i>			
2009	83,96	83,79	19424,3	2009	86,51	89,35	49606,8	2009	55,57	63,45	2546,0
2010	86,56	85,05	19808,1	2010	87,29	89,41	52132,9	2010	58,72	65,43	2974,4
2011	82,30	84,37	20118,6	2011	86,34	88,95	53127,0	2011	60,37	66,53	3570,8
2012	83,54	84,10	19929,8	2012	86,16	88,58	52578,0	2012	66,02	68,25	3856,8
2013	85,83	83,80	19826,8	2013	86,47	88,42	52780,0	2013	63,50	67,70	4030,3
2014	84,64	83,16	20343,7	2014	84,51	87,73	53618,6	2014	64,48	68,29	3014,6
2015	87,71	83,72	21381,7	2015	83,12	87,12	55419,0	2015	65,79	69,07	2115,5
2016	88,16	83,16	21863,6	2016	80,42	86,05	56195,9	2016	67,82	70,26	2185,9
2017	87,57	84,88	22754,8	2017	85,48	87,96	56610,7	2017	68,42	70,24	2640,3
2018	81,69	83,41	23344,2	2018	81,32	88,05	57232,1	2018	56,22	70,60	3095,2
$Correl_{1,1} = 0,13$ $Correl_{2,1} = -0,16$				$Correl_{1,1} = -0,76$ $Correl_{2,1} = -0,72$				$Correl_{1,1} = -0,14$ $Correl_{2,1} = -0,16$			

Джерело: розраховано та узагальнено автором за даними [385; 292]

Вхідні дані для розрахунку представлені у додатку Н. Застосовувавши формулу (3.6) для побудови матриці відстаней, з'ясовано, що відстань між 1-ю та 2-ю країною, відповідно, становить:

$$p(x_{12}) = \sqrt{(-0,14 - (-0,73))^2 + (-0,16 - (-0,79))^2} = 0,86$$

Аналогічно розрахував всі відстані між країнами, створено матрицю відстаней наступного вигляду (табл. 3.30).

Таблиця 3.30 Матриця відстаней між країнами (фрагмент)

№ держави за порядком	1	2	3	4	5	...	35
1	0	0.864	0.452	0.782	1.086	...	0.839
2	0.864	0	1.045	0.0929	1.949	...	0.0753
3	0.452	1.045	0	0.952	1.121	...	0.992
4	0.782	0.0929	0.952	0	1.867	...	0.0625
5	1.086	1.949	1.121	1.867	0	...	1.924
...
35	0.839	6982.188	51463.101	10549.089	50487.601	...	0

Джерело: розраховано автором на основі даних Додатку Н

Після побудови матриці відстаней відбувається пошук відстані, яка є найменшою, а це держави під №2 та №30 (Австрія та Угорщина) ($p(x_{2,30}) = 0,0101$), які об'єднуються в один кластер. Після цього знову відбувається побудова матриці відстаней, для якої залишається значення, що є найбільшим зі значень країн №2 і №30, в результаті отримуємо 34 кластери: $S_{(1)}$, $S_{(2,30)}$, $S_{(3)}$ – $S_{(29)}$, $S_{(31)}$ – $S_{(35)}$. З нової матриці в кластер об'єднуються держави №23 та №34 (Польща та Чехія) ($p(x_{23,34}) = 0,0186$). Отже, аналогічні дії дозволили сформувати 7 кластерів: $S_{(1,23,34,25)}$, $S_{(2,30,27,35,4,24,10,13,7)}$, $S_{(3,19,28)}$, $S_{(5,8,14,26,17,33,9)}$, $S_{(6,18,16)}$, $S_{(11,29,15,20)}$, $S_{(12,31,21,22,32)}$.

Результати кластерного аналізу висвітлено в табл. 3.31.

Таблиця 3.31 Результати кластерного аналізу держав світу

№ кластеру	Держава світу	Показники кореляції		Середні показники кореляції у відповідному кластері
		$Correl_{1,1}$	$Correl_{2,1}$	
Держави, які характеризуються слабким рівнем кореляції між індексами економічної та загальної глобалізації та рівнем ВВП на душу населення				
1	Україна	-0,139207	-0,157466	$Correl_{1,1(сеп.)} = -0,01$ $Correl_{2,1(сеп.)} = -0,23$
	Польща	0,149044	-0,161502	
	Росія	-0,168976	-0,445083	
	Чехія	0,130532	-0,159379	
Держави, які характеризуються сильною негативною кореляцією між індексами економічної та загальної глобалізації та рівнем ВВП на душу населення				
2	Австрія	-0,729183	-0,788303	$Correl_{1,1(сеп.)} = -0,69$ $Correl_{2,1(сеп.)} = -0,74$
	Угорщина	-0,720245	-0,783679	
	Словаччина	-0,723641	-0,745859	
	Швеція	-0,761505	-0,720305	
	Бельгія	-0,702637	-0,699310	
	Португалія	-0,662863	-0,735807	
	Данія	-0,629596	-0,655959	
	Іспанія	-0,532179	-0,578231	
Великобританія	-0,772629	-0,940397		
Держави, які характеризуються слабкою негативною кореляцією між індексом економічної глобалізації та рівнем ВВП на душу населення, а також слабкою позитивною кореляцією між індексом загальної глобалізації та рівнем ВВП на душу населення				
3	Азербайджан	-0,408286	0,206213	$Correl_{1,1(сеп.)} = -0,22$ $Correl_{2,1(сеп.)} = 0,32$
	Люксембург	-0,126210	0,227022	
	Словенія	-0,138617	0,533027	
Держави, які характеризуються сильною позитивною кореляцією між індексами економічної та загальної глобалізації та рівнем ВВП на душу населення				
4	Білорусь	0,643467	0,594856	$Correl_{1,1(сеп.)} = 0,55$ $Correl_{2,1(сеп.)} = 0,66$
	Греція	0,602544	0,445472	
	Італія	0,458340	0,558118	
	Румунія	0,536929	0,536796	
	Латвія	0,350889	0,719840	
	Хорватія	0,484638	0,806691	
	Грузія	0,796110	0,931311	
Держави, які характеризуються майже відсутнім рівнем кореляції між одними показниками та суттєвим позитивним рівнем кореляції між іншими				
5	Болгарія	0,151816	0,865880	$Correl_{1,1(сеп.)} = 0,19$ $Correl_{2,1(сеп.)} = 0,60$
	Литва	-0,058188	0,780107	
	Киргизстан	0,465013	0,165208	
Держави, які характеризуються сильною негативною кореляцією між індексом економічної глобалізації та рівнем ВВП на душу населення, а також сильною позитивною кореляцією між індексом загальної глобалізації та рівнем ВВП на душу населення				
6	Естонія	-0,826056	0,815959	$Correl_{1,1(сеп.)} = -0,64$ $Correl_{2,1(сеп.)} = 0,61$
	Таджикистан	-0,413163	0,844880	
	Казахстан	-0,605261	0,461598	
	Молдова	-0,734122	0,309277	
Держави, які характеризуються сильною негативною кореляцією між індексом економічної глобалізації та рівнем ВВП на душу населення, а також майже відсутністю кореляції між індексом загальної глобалізації та рівнем ВВП на душу населення				
7	Ірландія	-0,611020	0,000439	$Correl_{1,1(сеп.)} = -0,63$ $Correl_{2,1(сеп.)} = -0,18$
	Фінляндія	-0,631053	-0,076301	
	Нідерланди	-0,658071	-0,263817	
	Німеччина	-0,664628	-0,310101	
	Франція	-0,577634	-0,232430	

Джерело: розраховано автором

Отже, за допомогою кореляційного аналізу проаналізовано залежність динаміки сукупного державного боргу України та рівня ВВП на душу населення та доведено існування сильної негативної кореляції між відношенням обсягу сукупного державного боргу до ВВП та результируючим показником «ВВП на душу населення», відповідно, зі збільшенням факторної величини результируючий показник знижується, а відповідно, послаблюється і рівень фінансової безпеки, враховуючи доведену позитивну кореляцію між ними. Математично доведено, що фактор глобалізації, який нами розглянуто на основі динаміки індексу рівня глобалізації (KOF Index of Globalisation), несуттєво впливає на рівень фінансової безпеки України. Так, збільшення рівня економічної глобалізації та показника загального рівня глобалізації в Україні спричиняє незначне зниження рівня фінансової безпеки держави та рівня ВВП на душу населення. Результати кластерного аналізу доводять, що існують групи країн, які характеризуються доволі сильною позитивною кореляцією між індексами економічної та загальної глобалізації та рівнем ВВП на душу населення (Білорусь, Греція, Італія, Румунія, Латвія, Хорватія, Грузія), і навпаки, групи країн, для яких характерна сильна негативна кореляція між досліджуваними показниками (Австрія, Швеція, Бельгія, Португалія, Данія, Іспанія та Великобританія).

3.4. Ідентифікація й аналіз внутрішніх ризиків та загроз фінансовій безпеці України

Першою внутрішньою загрозою фінансовій безпеці України, яка підлягає аналізу, є рівень тіньової економіки, тобто показник господарської діяльності в країні, яка відбувається поза обліком та контролем держави, відповідно, не фігурує в офіційній статистиці. Суб'єкти господарювання, які функціонують в межах тіньової економіки, не сплачують або сплачують не повною мірою податки й збори, що призводить до їх власного збагачення без належного перерозподілу доходів до відповідних бюджетів. В Україні рівень тіньової

економіки визначається відповідно до методичних рекомендацій Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (наказ від 18.02.2009 р. № 123) [254], а також є одним з індикаторів макроекономічної безпеки України, однак, на наше переконання, обсяги незареєстрованої господарської діяльності суттєво впливають на рівень фінансової безпеки держави, що, відповідно, буде перевірено у процесі подальшого аналізу.

За даними прес-служби Міністерства економічного розвитку та торгівлі України [86] питома вага тіньової економіки у 2018 р. становила 30 % від ВВП, що є найнижчим показником, починаючи з 2009 року. Так, наприклад, у 2014 році цей індекс становив 43% (рис. 3.30). У Міністерстві погоджуються з тим, що рівень тіньової економіки може бути визначено різними методами, відповідно, результуючий показник може відрізнятись в декілька разів (від 25% до 60%) в залежності від того, які з прихованих прибутків суб'єктів господарювання, неофіційних доходів домогосподарств та тіньових операцій купівлі-продажу було включено у процес розрахунку.

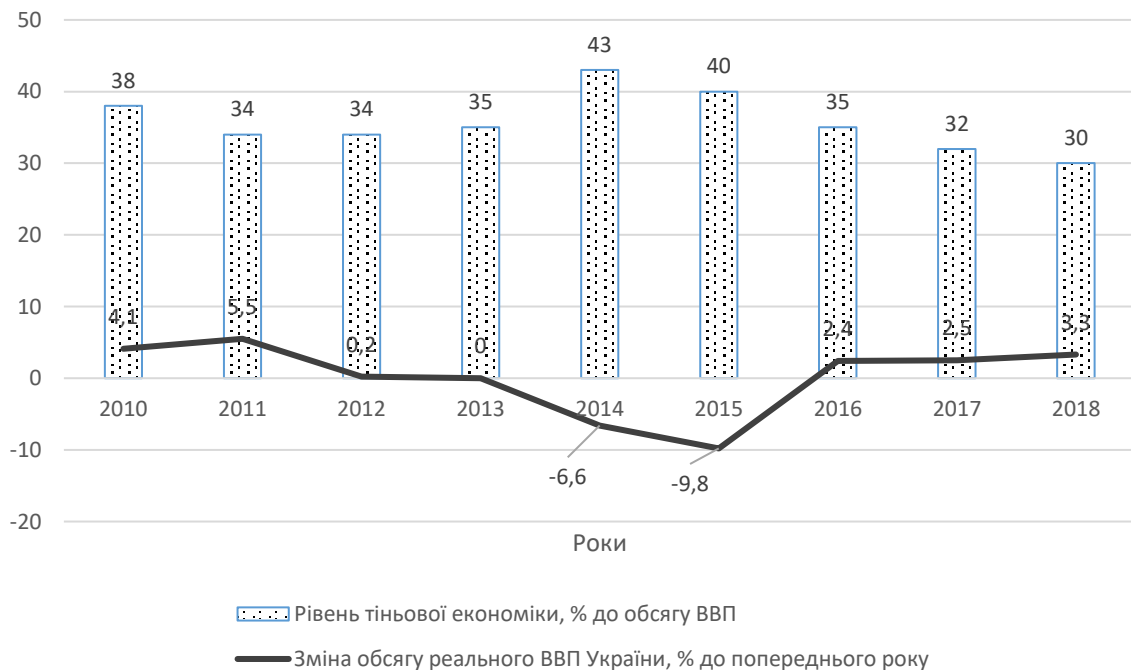

Рисунок 3.30 – Динаміка рівня тіньової економіки в Україні

Джерело: дані Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [86]

У міністерстві стверджують [86], що 4 методи, які застосовувались у процесі оцінки тінізації вітчизняної економіки (витрати населення – роздрібний товарооборот; монетарний; метод збитковості підприємств; електричний), показали позитивні тенденції (Додаток П), однак, звертають увагу на те, що тільки інтегральний показник, значення якого висвітлено на рис. 3.30, комплексно сигналізує про рівень тіньової економіки, тоді як результати розрахунків за 4 методами лише фіксують окремі тенденції щодо функціонування нелегальних операцій в різних секторах економіки.

Дані Міністерства (рис. 3.30, Додаток П) можуть викликати оптимізм дослідників, якщо не проводити їх комплексне порівняння з аналогічними показниками тіньової економіки в інших країнах світу. Так, у роботі Л. Медіни та Ф. Шнайдера, підготовленій в межах функціонування МВФ, проаналізовано рівень тінізацію економіки у 158 країнах світу [403]. На рис. 3.31 нами узагальнено середні показники тінізації економіки окремих країн ЄС та країн Європи з економікою, що розвивається.

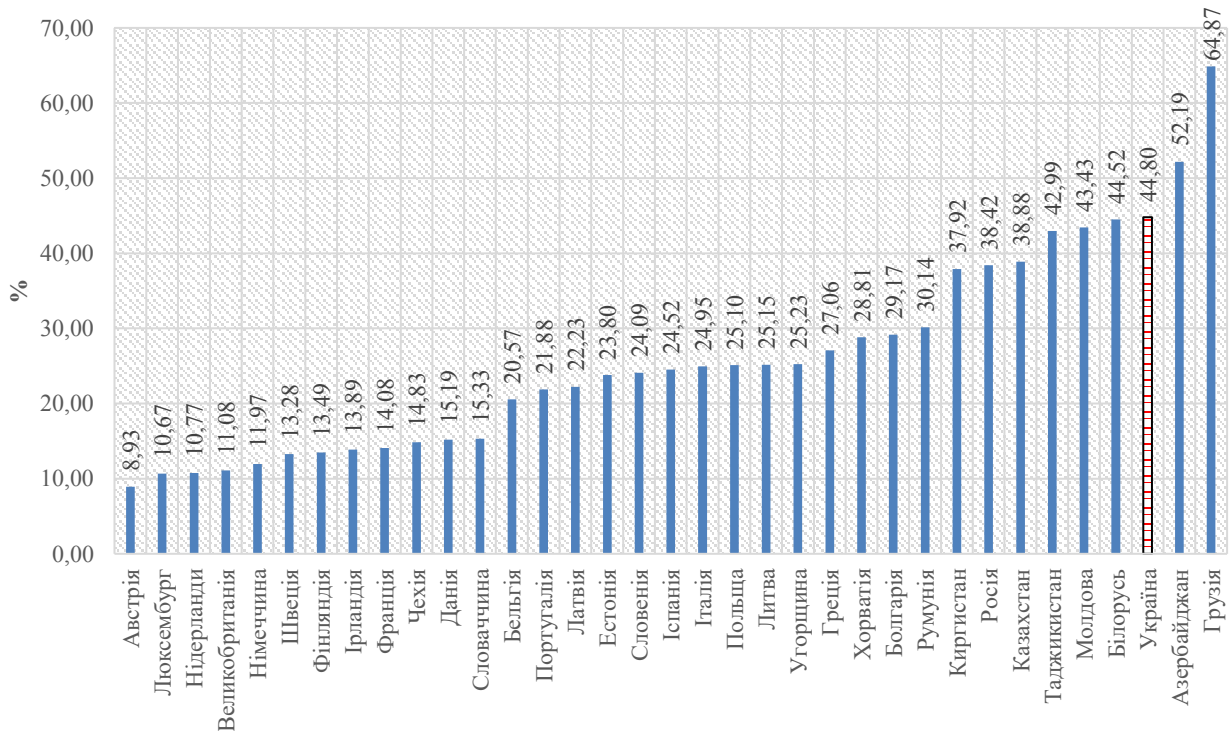

Рисунок 3.31 – Середній рівень тінізації економіки країн світу

Джерело: узагальнено автором на основі даних експертів МВФ [403]

Так, проаналізувавши дані рис. 3.31, підстав для оптимістичних характеристик стану тіньової економіки в Україні майже не залишилось. У розвинених країнах ЄС (Австрія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Швеція та інші) рівень тінізації економіки перебуває в діапазоні 8-15%. У країнах Балтії цей показник становить 22-25%. У країнах Європи з дуже високим рівнем державного боргу ($\geq 100\%$ ВВП), такі як Бельгія, Греція, Португалія та Італія, середній рівень тінізації економіки коливається від 20 до 27%. У більшості країн пострадянського простору показник, що аналізується, є вищим: Киргизстан – 37,92%; Російська Федерація – 38,42%; Казахстан – 38,88%; Молдова – 43,43%. Середній показник для України експертами МВФ визначено на рівні 44,8%, що вище на 13,0 відсоткових пункти у порівнянні з середнім рівнем за всіма 158 країнами, обраними для аналізу.

Проаналізуємо, чи існує залежність між рівнем тінізації економіки України та станом її фінансової безпеки й рівнем ВВП на душу населення як показником, який об'єктивно сигналізує щодо розвитку держави та використовується у більшості методик оцінки стану фінансової безпеки держави. Застосувавши кореляційний аналіз для визначення сили і напрямку залежності між факторною та результуючими ознаками, розраховано коефіцієнт кореляції (3.5) [419], дані узагальнено в табл. 3.32.

Таблиця 3.32 Рівень залежності між тінізацією економіки, її фінансовою безпекою, рівнем ВВП на душу населення України

Роки	Рівень тінізації економіки (за даними експертів МВФ [403]), % ВВП	ВВП на душу населення, дол. США	Фінансова безпека держави, %
	x_1	y_1	y_2
2009	43,53	2546,0	41,2
2010	42,15	2974,4	47,4
2011	39,19	3570,8	50,3
2012	39,65	3856,8	50,1
2013	39,99	4030,3	51,2
2014	39,95	3014,6	42,1
2015	42,90	2115,5	38,2
Коефіцієнти кореляції	$r_{x_1y_1} = -0.84$ $r_{x_1y_2} = -0.72$	$r_{y_1y_2} = 0.86$	

Джерело: розраховано автором за даними [403; 291; 255]

У результаті аналізу даних, представлених у табл. 3.32, доведено, що існує сильна негативна кореляція між рівнем тінізації економіки, визначеним за експертною методикою МВФ [403] (x_1) та рівнем ВВП на душу населення ($-0,84$). Так, збільшення рівня тінізації неминуче призводить до зниження ключового індикатора для розуміння економіки та, відповідно, послаблення рівня її фінансової безпеки (показник кореляції становить $(-0,72)$).

Також ми проаналізували зв'язок між рівнем тінізації економіки України, визначеним експертами Міністерства економічного розвитку і торгівлі (рис. 3.30) та результуючими показниками y_1 та y_2 . Цікаво, що коефіцієнти кореляції для цих пар становлять лише $-0,25$ та $-0,64$ відповідно, тобто, на нашу думку, більш об'єктивною є методика визначення рівня тінізації економіки, яку пропонують експерти МВФ [403].

Вважаємо, що така негативна кореляція між рівнем тінізації економіки держави та показником ВВП на душу населення є типовою для всіх країн світу. Для спростування чи підтвердження даного припущення проаналізуємо зв'язки між аналогічними показниками (x_1 та y_1) в країнах Європейського Союзу та окремих країнах з економікою, що розвивається. Результати проведеного аналізу узагальнено в табл. 3.33.

Дані, узагальнені у табл. 3.33, підтверджують гіпотезу, відповідно до якої сильна негативна кореляція між рівнем тінізації економіки держави, розрахованим відповідно до методики МВФ, та рівнем ВВП на душу населення є переважно стандартним, типовим явищем. Так, з 35 проаналізованих у 32 країнах зафіксована негативна кореляція між 2-ма наборами досліджуваних показників за 7 років, крім того, у 26 країн цей показник кореляції за шкалою Чеддека є високим, тобто перевищує рівень $-0,70$.

Таблиця 3.33 Показники кореляції між рівнями тінізації економіки держав та ВВП на душу населення

Середній рівень тінізації економіки, % ВВП	Correl _{xlyl}	Середній рівень тінізації економіки, % ВВП	Correl _{xlyl}	Середній рівень тінізації економіки, % ВВП	Correl _{xlyl}	Середній рівень тінізації економіки, % ВВП	Correl _{xlyl}
<i>Австрія</i>		<i>Азербайджан</i>		<i>Бельгія</i>		<i>Білорусь</i>	
8,93	-0,91	52,19	-0,67	20,57	-0,73	44,52	-0,87
<i>Болгарія</i>		<i>Великобританія</i>		<i>Греція</i>		<i>Грузія</i>	
29,17	-0,97	11,08	-0,99	27,06	-0,80	64,87	-0,99
<i>Данія</i>		<i>Естонія</i>		<i>Ірландія</i>		<i>Іспанія</i>	
15,19	-0,86	23,80	-0,93	13,89	-0,78	24,52	-0,41
<i>Італія</i>		<i>Казахстан</i>		<i>Киргизстан</i>		<i>Латвія</i>	
24,95	0,60	38,88	0,51	37,92	-0,97	22,23	-0,94
<i>Литва</i>		<i>Люксембург</i>		<i>Молдова</i>		<i>Нідерланди</i>	
25,15	-0,95	10,67	-0,33	43,43	-0,94	10,77	-0,70
<i>Німеччина</i>		<i>Польща</i>		<i>Португалія</i>		<i>Росія</i>	
11,97	-0,99	25,10	-0,99	21,88	0,18	38,42	-0,88
<i>Румунія</i>		<i>Словаччина</i>		<i>Словенія</i>		<i>Таджикистан</i>	
30,14	-0,84	15,33	-0,95	24,09	-0,74	42,99	-0,93
<i>Угорщина</i>		<i>Фінляндія</i>		<i>Франція</i>		<i>Хорватія</i>	
25,23	-0,95	14,08	-0,53	14,08	-0,97	28,81	-0,39
<i>Чехія</i>		<i>Швеція</i>		<i>Україна</i>		Середній рівень тінізації економіки в світі	
14,83	-0,83	13,28	-0,54	44,80	-0,84	31,77	

Джерело: розраховано та узагальнено автором за даними [403; 292]

Другим висновком, сформованим у процесі аналізу результатів, представлених у табл. 3.33, є існування значної різниці між середнім показником рівня тінізації економіки. Відповідно, вважаємо доцільним дослідити інші характеристики зв'язку між рівнем тінізації економіки та показником ВВП на душу населення для України за допомогою регресійного аналізу. У процесі аналізу використано 2 набори даних: рівень тінізації, визначений експертами МВФ, та величина ВВП на душу населення, розрахованого за паритетом купівельної спроможності, тобто вартістю товарів і послуг, які протягом року були реалізовані в економіці України, отриманої з поправкою на рівень цін та купівельну спроможність української гривні (рис. 3.32).

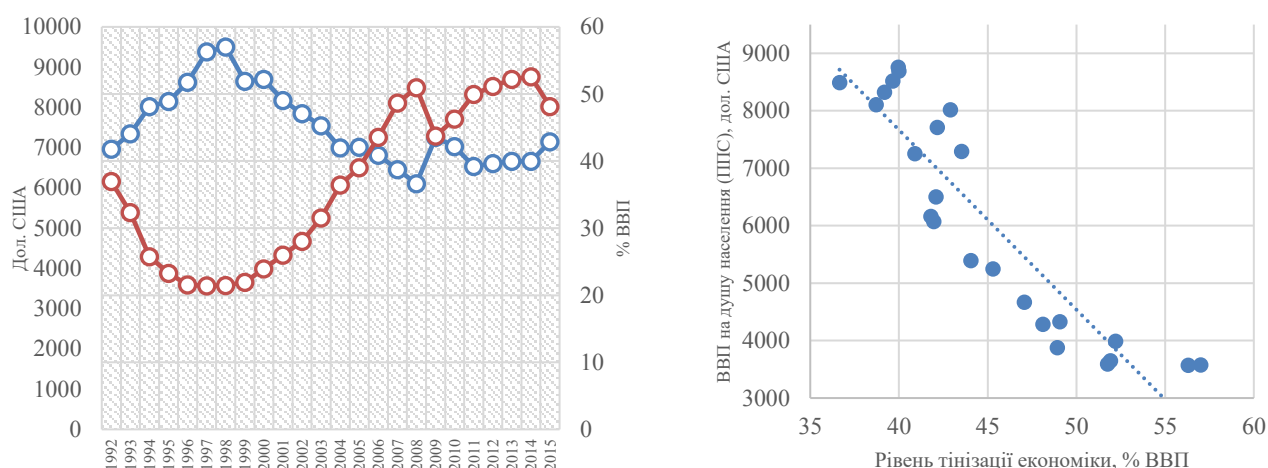

Рисунок 3.32 – Зв'язок рівня тінізації економіки України та ВВП на душу населення за ППС

Джерело: узагальнено автором на основі даних МВФ [403]

Для визначення параметрів регресії представлено наступну розрахункову таблицю (табл. 3.34).

Таблиця 3.34 Вихідні дані для визначення параметрів регресії

x	y	x ²	y ²	x • y
41.79	6164	1746.4041	37994896	257593.56
44.06	5393	1941.2836	29084449	237615.58
48.12	4288	2315.5344	18386944	206338.56
48.92	3879	2393.1664	15046641	189760.68
51.76	3594	2679.0976	12916836	186025.44
56.31	3570	3170.8161	12744900	201026.70
57.00	3576	3249.0000	12787776	203832.00
51.91	3652	2694.6481	13337104	189575.32
52.2	3991	2724.8400	15928081	208330.20
49.06	4329	2406.8836	18740241	212380.74
47.06	4671	2214.6436	21818241	219817.26
45.29	5252	2051.1841	27583504	237863.08
41.96	6073	1760.6416	36881329	254823.08
42.08	6505	1770.7264	42315025	273730.40
40.89	7255	1671.9921	52635025	296656.95
38.71	8108	1498.4641	65739664	313860.68
36.65	8490	1343.2225	72080100	311158.50
43.53	7292	1894.8609	53173264	317420.76
42.15	7710	1776.6225	59444100	324976.50
39.19	8328	1535.8561	69355584	326374.32
39.65	8523	1572.1225	72641529	337936.95
39.99	8695	1599.2001	75603025	347713.05
39.95	8760	1596.0025	76737600	349962.00
42.9	8020	1840.4100	64320400	344058.00
1081.13	146118	49447.6229	977296258	6348830.31

Джерело: розраховано автором

Відповідно, застосувавши дані, представлені у табл. 3.34, з'ясовано, що емпіричне рівняння регресії, яке висвітлює загальну тенденцію щодо розглянутих змінних, має вигляд:

$$y = -312.869x + 20182.08 \quad (3.7)$$

Відповідно до даних аналізу зв'язок між результуючою ознакою Y і фактором X відповідно за шкали Чеддока дуже сильний і обернений, а коефіцієнт лінійної парної кореляції становить $r_{x,y} = -0.912$. Коефіцієнти сформованого рівняння лінійної регресії мають економічний сенс, так, коефіцієнт регресії $b = -312.869$ символізує середню зміну показника Y в результаті зміни величини фактора X на 1%. Так, якщо рівень тінізації економіки знижується на 1 %, відповідно, рівень ВВП на душу населення за ПКС зростає в середньому на 312.87 дол. США.

Зауважимо, що коефіцієнти регресії не завжди коректно застосовувати у процесі оцінки впливу фактору X на Y , якщо існує різниця одиниць їх виміру. Відповідно, з цією метою визначимо коефіцієнт еластичності, який свідчить про те, на скільки відсотків зміниться Y при зміні фактора X на 1% (від середніх величин показників) (3.8).

$$E = b \cdot \frac{\bar{x}}{\bar{y}} = -312.869 \cdot \frac{45.047}{6088.25} = -2.315 \quad (3.8)$$

Так, коефіцієнт еластичності > 1 , отже, при зміні рівня тінізації економіки на 1%, рівень ВВП на душу населення за ПКС зміниться більш ніж на 1%, що підтверджує, що факторна ознака істотно впливає на Y .

Коефіцієнт детермінації показує питому вагу варіації ознаки Y , яка пояснюється варіацією ознаки X (3.9).

$$R^2 = (-0.912)^2 = 0.8326 \quad (3.9)$$

Так, у 83.26 % випадків збільшення або зниження X спричиняє зміни Y , що обґрунтовує високу точність підбору даного рівняння регресії. Решта 16.74 % зміни Y спричиняються іншими, не врахованими в моделі чинниками.

Отримане емпіричне рівняння регресії, звісно, висвітлює виключно базову тенденцію щодо розглянутих змінних та може сигналізувати лише про певні тенденції, відповідно, застосовувати його для економічного прогнозування можливо досить умовно. Однак, якщо припустити, що рівень тінізації економіки України знизиться, хоча б до 30% (значення, наближене до середнього рівня по світу), ми отримуємо прогнозні оцінки Y , які з імовірністю 95% перебуватимуть у межах інтервалу (8830.87; 12761.16), що свідчить про можливість суттєвого підвищення рівня ВВП на душу населення за ПКС в Україні шляхом зниження рівня тінізації економіки хоча б до середнього рівня по світу.

Надаючи оцінку сформованому рівнянню за t -критерієм Стюдента, з'ясуємо, чи всі параметри рівняння є статистично значущими. Визначений показник $t_{\text{крит}}=2,074$ (рівень значущості 0,025). Значення t -критерія Стюдента дорівнює 10,46, відповідно, цей фактор включені в модель, попадає в критичний інтервал $(-\infty; -2,074) \cup (+2,074; +\infty)$ та є значущим з ймовірністю 97,5 %. Статистична значущість отриманого коефіцієнта регресії також підтверджується.

Перевіримо значущість отриманої моделі регресії за допомогою F -критерію Фішера. Табличне значення даного критерію зі ступенями свободи $k_1=1$ та $k_2=22$ дорівнює $F_{\text{табл}} = 4.3$. Оскільки фактичне значення $F=109,4$ більше, ніж $F_{\text{табл}} = 4.3$, відповідно, коефіцієнт детермінації $R^2=0.83$ є статистично значущим.

Отже, проаналізувавши залежність рівня ВВП на душу населення за ППС від рівня тінізації економіки України, обрана парна лінійна регресія, методом найменших квадратів оцінені її параметри. Крім того, використання коефіцієнта детермінації й критерію Фішера дозволило перевірити статистичну значущість сформованого рівняння. Доведено, що 83.26% загальної

варіабельності рівня ВВП на душу населення за ППС пояснюється зміною рівня тінізації економіки України. Обґрунтовано, що параметри моделі є статистично значущими. Враховуючи, що середній рівень тінізації економіки країн світу відповідно до даних експертів МВФ наближений до 30%, можлива економічна інтерпретація параметрів даної моделі. Враховуючи те, що зниження X на 1 % спричиняє в середньому зростання Y на 312.869 дол. США, з імовірністю 95% можливо зробити прогноз, що при $x=30\%$ Y буде перебувати в діапазоні від 8830.87 до 12761.16 дол. США.

Наступним внутрішнім фактором впливу на рівень фінансової безпеки України, який підлягає ретельному аналізу, є рівень корупції в країні. Вихідними даними для такого аналізу став індекс корупції (Corruption Perceptions Index), який розраховується міжнародною організацією Transparency International, починаючи з 1995 року. Вважаємо, що корупцію виміряти вкрай складно, однак, саме цей фактор вважається чи не найбільш впливовим на рівень фінансової безпеки держави. У 2018 році індекс корупції в Україні відповідно до даних рейтингу [364] становив 32, що відповідало 120 місцю зі 180 країн, які аналізувались. Хоча Україна покращила свій показник на два пункти у порівнянні з 2017 р., здійснення антикорупційних реформ залишається неповним.

Зауважимо, що в цьому індексі оцінюються 180 країн світу на основі оцінок бізнесменів та експертів, в результаті чого застосовується шкала від 0 до 100, де мінімальне значення свідчить про найвищий рівень ймовірної корумпованості. Цікаво, що понад 2/3 досліджуваних країн оцінюють індекс корумпованості <50 , а середній показник становить 43, що обґрунтовує думку, що більшість країн світу характеризується нездатністю ефективно контролювати корупцію.

Світовим лідером в даному рейтингу 2018 р. з 88 балами є Данія, після якої серед європейських країн йдуть Швеція, Фінляндія і Швейцарія (85 балів). Середній регіональний показник Corruption Perceptions Index 2018 р. складає 66 балів. У країнах Східної Європи та Центральної Азії лише одна Грузія

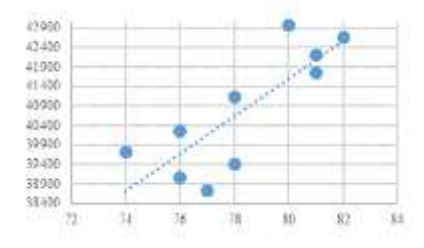
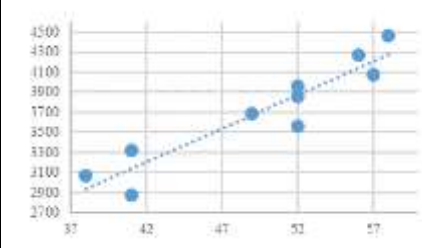
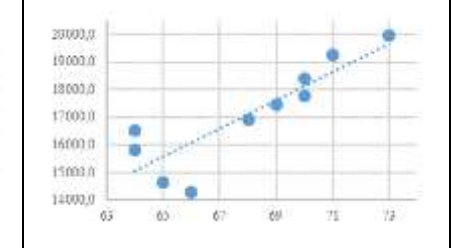
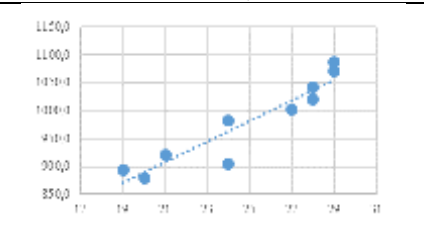
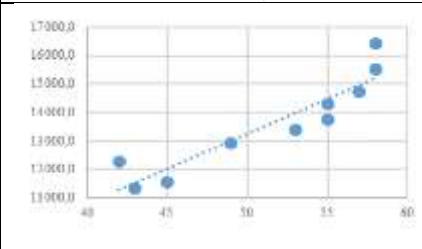
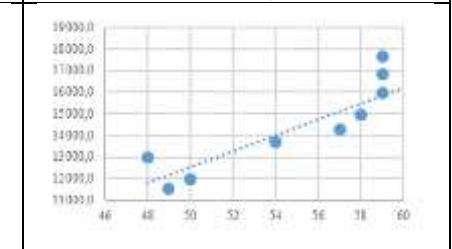
набирає більше половини балів (58 балів) і всього лише три держави отримують понад 43 балів, серед яких Чорногорія та Білорусь. Найнижчі показники регіону у Туркменістану (20 балів), Узбекистану (23 бали) і Таджикистану (25 балів). Так, з огляду на середній бал даного індексу у 2018 році, наш регіон є другим в рейтингу, гірше якого лише середні показники країн Африки на південь від Сахари.

Проаналізуємо, наскільки впливає зміна показника індексу корупції на рівень фінансової безпеки в Україні та, відповідно, на рівень ВВП на душу населення, враховуючи їх прямий сильний зв'язок, доведений у попередніх розрахунках. Застосовано кореляційний аналіз, вхідні та вихідні дані аналізу представлено у Додатку Р. З'ясовано, що коефіцієнт кореляції Спірсона між індексом корупції та рівнем фінансової безпеки в Україні та, відповідно, ВВП на душу населення наближається до 0 або характеризує дуже слабкий зв'язок між показниками. Дане твердження, на нашу думку, є зовсім не логічним, відповідно, отримані результати можуть пояснюватись недосконалістю визначення індексу сприйняття корупції та, відповідно, суб'єктивністю думок щодо рівня корупції, особливо в певні періоди розвитку держави. Так, враховуючи політико-економічні кризові явища в Україні та окремих країнах світу, припустимо, що саме в такі періоди сприйняття корупції бізнесменами та іншими громадянами є найгострішим, люди акцентують більшу увагу на нездатність влади ефективно контролювати корупцію. І навпаки, у періоди довгоочікуваної зміни влади, навіть попри відсутність суттєвих результатів антикорупційних реформ, існують позитивні настрої щодо зрушень, спрямованих на подолання корупції.

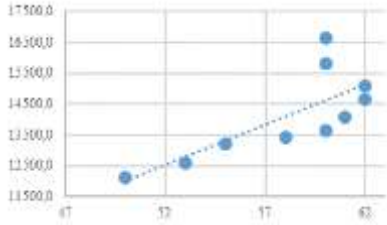
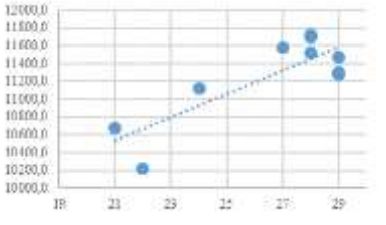
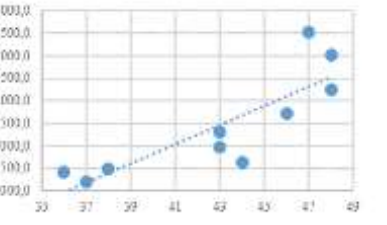
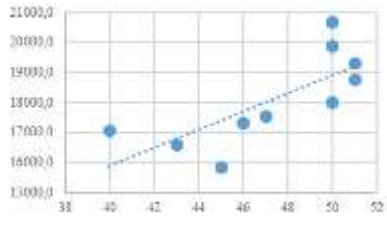
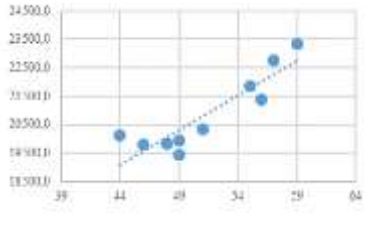
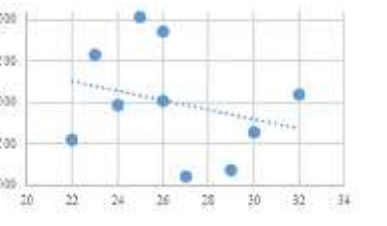
Відповідно, висуваємо гіпотезу, що має бути досить сильний позитивний зв'язок між індексом корупції, визначеним за рейтингом Corruption Perceptions Index, та рівнем фінансової безпеки в країні та, відповідно, рівнем ВВП на душу населення, в країнах, які мають стабільний розвиток, демократичну зміну влади, відсутність гострих соціально-політичних криз у суспільстві. Для спростування чи підтвердження висунутого припущення проаналізуємо зв'язки

між аналогічними показниками (x_1 та y_1) в країнах Європейського Союзу та окремих країнах пострадянського простору з економіками, що розвиваються. Результати проведеного аналізу узагальнено в табл. 3.35.

Таблиця 3.35 Рівень залежності між індексом корупції і рівнем ВВП на душу населення (фрагмент)

Роки	X ₁ , бали	Y ₁ , дол. США	Роки	X ₁ , бали	Y ₁ , дол. США	Роки	X ₁ , бали	Y ₁ , дол. США
1	2	3	4	5	6	7	8	9
<i>Великобританія</i>			<i>Грузія</i>			<i>Естонія</i>		
2009	77	38724,7	2009	41	2871,7	2009	66	14282,6
2010	76	39079,8	2010	38	3073,5	2010	65	14638,6
2011	78	39413,3	2011	41	3322,0	2011	64	15798,6
2012	74	39706,6	2012	52	3559,1	2012	64	16538,2
2013	76	40248,7	2013	49	3690,7	2013	68	16918,6
2014	78	41124,1	2014	52	3859,6	2014	69	17453,4
2015	81	41756,9	2015	52	3964,5	2015	70	17773,0
2016	81	42201,6	2016	57	4074,9	2016	70	18387,8
2017	82	42669,6	2017	56	4271,3	2017	71	19257,5
2018	80	42986,0	2018	58	4469,2	2018	73	19948,9
Середнє значення	78,3	40791,1	Середнє значення	49,6	3715,7	Середнє значення	68,0	17099,7
<i>Correl=0,81</i>			<i>Correl=0,93</i>			<i>Correl=0,87</i>		
								
<i>Киргизстан</i>			<i>Латвія</i>			<i>Литва</i>		
2009	19	894,8	2009	45	11548,0	2009	49	11546,8
2010	20	880,0	2010	43	11326,2	2010	50	11984,9
2011	21	921,2	2011	42	12270,3	2011	48	12999,4
2012	24	904,2	2012	49	12924,7	2012	54	13679,2
2013	24	983,0	2013	53	13381,3	2013	57	14301,7
2014	27	1002,0	2014	55	13759,0	2014	58	14935,5
2015	28	1019,9	2015	55	14284,3	2015	61	15381,3
2016	28	1042,3	2016	57	14713,0	2016	59	15944,6
2017	29	1070,4	2017	58	15532,2	2017	59	16838,5
2018	29	1087,2	2018	58	16405,7	2018	59	17669,7
Середнє значення	24,9	980,5	Середнє значення	51,5	13614,5	Середнє значення	55,4	14528,2
<i>Correl=0,94</i>			<i>Correl= 0,92</i>			<i>Correl=0,87</i>		
								

Продовження табл. 3.35

1	2	3	4	5	6	7	8	9
<i>Польща</i>			<i>Росія</i>			<i>Румунія</i>		
2009	50	12126,2	2009	22	10219,9	2009	38	8492,6
2010	53	12599,5	2010	21	10675,0	2010	37	8209,9
2011	55	13224,6	2011	24	11125,3	2011	36	8416,0
2012	58	13437,2	2012	28	11517,6	2012	44	8629,1
2013	60	13632,5	2013	28	11700,0	2013	43	8965,6
2014	61	14095,4	2014	27	11573,5	2014	43	9306,2
2015	62	14646,3	2015	29	11282,1	2015	46	9712,1
2016	62	15101,4	2016	29	11298,5	2016	48	10236,9
2017	60	15826,4	2017	29	11469,7	2017	48	11016,8
2018	60	16639,7	2018	28	11729,1	2018	47	11534,9
Середнє значення	58,1	14132,9	Середнє значення	26,5	11259,1	Середнє значення	43,0	9452,0
<i>Correl=0,75</i>			<i>Correl=0,83</i>			<i>Correl=0,84</i>		
								
<i>Словаччина</i>			<i>Чехія</i>			<i>Україна</i>		
2009	45	15818,6	2009	49	19424,3	2009	22	2546,0
2010	43	16600,6	2010	46	19808,1	2010	24	2974,4
2011	40	17046,6	2011	44	20118,6	2011	23	3570,8
2012	46	17299,6	2012	49	19929,8	2012	26	3856,8
2013	47	17538,7	2013	48	19826,8	2013	25	4030,3
2014	50	18003,5	2014	51	20343,7	2014	26	3014,6
2015	51	18737,4	2015	56	21381,7	2015	27	2115,5
2016	51	19298,1	2016	55	21863,6	2016	29	2185,9
2017	50	19882,5	2017	57	22754,8	2017	30	2640,3
2018	50	20669,9	2018	59	23344,2	2018	32	3095,2
Середнє значення	47,3	18089,6	Середнє значення	51,4	20879,5	Середнє значення	26,4	3003,0
<i>Correl=0,75</i>			<i>Correl=0,90</i>			<i>Correl=-0,27</i>		
								

Джерело: розраховано та узагальнено автором за даними [364; 292]

Примітка: рівень корупції визначено у рейтингу Corruption Perceptions Index

Дані, представлені у табл. 3.35 та табл. Р.2 (Додаток Р) не повною мірою підтверджують висунуту гіпотезу стосовно наявності сильного позитивного зв'язку між індексом корупції, визначеним за рейтингом Corruption Perceptions Index, та рівнем фінансової безпеки в країні та, відповідно, рівнем ВВП на душу

населення, в країнах, які мають досить стабільний розвиток, демократичну зміну влади, відсутність гострих соціально-політичних криз у суспільстві.

Так, проаналізуємо, чи існують певні тенденції стосовно значення показника кореляції для груп країн, розподілених в залежності від значень середнього індексу сприйняття корупції та коефіцієнту кореляції між рівнем ВВП на душу населення та індексом корупції. Для класифікації 36 країн, дані яких аналізуються, застосуємо кластерний аналіз, відстань між кластерами розрахована за принципом «далекого сусіда». У процесі розрахунків застосовано агломеративний ієрархічний алгоритм класифікації. Відстань між об'єктами – це звичайна Евклідова відстань, яка розрахована відповідно до (3.5). Вхідні дані для розрахунку представлені у додатку С. Відстань між 1-ю та 2-ю країною, відповідно, становить:

$$p(x_{12}) = \sqrt{(26,4 - 74,8)^2 + (-27,0 - (-26,0))^2} = 48,41$$

Аналогічно розрахував всі відстані між країнами, створено матрицю відстаней наступного вигляду (табл. 3.36).

Таблиця 3.36 Матриця відстаней між державами світу (фрагмент)

№ держави за порядком	1	2	3	4	5	...	36
1	0	48.41	77.002	91.744	69.26	...	79.261
2	48.41	0	89.782	77	80.136	...	51.896
3	77.002	89.782	0	47.71	9.652	...	140.296
4	91.744	77	47.71	0	43.247	...	127.769
5	69.26	80.136	9.652	43.247	0	...	130.743
...
36	79.261	51.896	140.296	127.769	130.743	...	0

Джерело: розраховано автором на основі даних Додатку С

Після сформованої матриці відстаней відбувається пошук відстані, яка є найменшою, а це держави під №2 та №12 (Австрія та Ірландія) ($p(x_{2,12}) = 1,04$), які об'єднуються в кластер. Надалі формується нова матриця відстаней, для якої обирається значення, що є найбільшим зі значень країн №2 і №12, в результаті отримуємо 35 кластерів: $S_{(1)}$, $S_{(2,12)}$, $S_{(3)}-S_{(11)}$, $S_{(13)}-S_{(36)}$. З нової матриці

в кластер об'єднуються за держави №17 та №35 (Латвія та Чехія) ($p(x_{17,35}) = 2$). Після аналогічних розрахунків отримуємо 4 кластери: $S_{(1,14,20)}$, $S_{(2,12,21,32,8,30,13,10,36)}$, $S_{(3,15,29,6,5,34,7,11,9,17,35,18,23,26,27,16,31,25)}$, $S_{(4,33,22,19,24,28)}$. Результати кластерного аналізу висвітлено в табл. 3.37.

Таблиця 3.37 Результати кластерного аналізу держав світу

№ кластеру	Країна	Показники		Середні показники у відповідному кластері
		Середній рівень індексу корупції, 2009-2018 рр.	$Correl_{1,1}$	
1	2	3	4	5
Держави, які характеризуються невисоким середнім рівнем індексу корупції в регіоні, що пояснюється суб'єктивністю поглядів респондентів, та сильною позитивною кореляцією між індексами корупції та рівнем ВВП на душу населення				
1	Киргизстан	24,9	0,94	$IK_{(сеп.)} = 42,7$ $Correl_{1,1(сеп.)} = 0,74$
	Росія	26,5	0,83	
	Узбекистан	18,6	0,91	
	Азербайджан	27,0	0,50	
	Білорусь	32,4	0,42	
	Болгарія	39,9	0,60	
	Великобританія	78,3	0,81	
	Грузія	49,6	0,93	
	Естонія	68,0	0,87	
	Казахстан	28,5	0,55	
	Латвія	51,5	0,92	
	Литва	55,4	0,87	
	Польща	58,1	0,75	
	Румунія	43,0	0,84	
	Словаччина	47,3	0,75	
	Таджикистан	22,8	0,61	
Хорватія	46,1	0,33		
Чехія	51,4	0,90		
Держави, які характеризуються низьким середнім рівнем індексу корупції в регіоні, що пояснюється суб'єктивністю поглядів респондентів, та майже відсутністю кореляції між індексами корупції та рівнем ВВП на душу населення				
2	Україна	26,4	-0,27	$IK_{(сеп.)} = 34,3$ $Correl_{1,1(сеп.)} = -0,13$
	Італія	44,2	-0,16	
	Молдова	32,4	0,05	
Держави, які характеризуються високим середнього рівня індексу корупції в регіоні, що пояснюється суб'єктивністю поглядів респондентів, та негативною кореляцією між індексами корупції та рівнем ВВП на душу населення				
3	Австрія	74,8	-0,26	$IK_{(сеп.)} = 72,6$ $Correl_{1,1(сеп.)} = -0,52$
	Греція	40,9	-0,52	
	Данія	91,0	-0,84	
	Ірландія	74,5	-0,27	
	Іспанія	59,9	-0,58	
	Нідерланди	85,0	-0,54	
	Угорщина	49,7	-0,49	
	Фінляндія	89,2	-0,40	
	Швеція	88,7	-0,76	

1	2	3	4	5
Держави, які характеризуються високим середнього рівня індексу корупції в регіоні, що пояснюється суб'єктивністю поглядів респондентів, та позитивною кореляцією між індексами корупції та рівнем ВВП на душу населення				
4	Бельгія	74,7	0,51	$IK_{(cep.)} = 71,5$ $Correl_{1,1(cep.)} = 0,30$
	Люксембург	81,9	0,15	
	Німеччина	79,8	0,38	
	Португалія	61,9	0,16	
	Словенія	60,7	0,03	
	Франція	69,9	0,58	
	Бельгія	74,7	0,51	
Держави, які характеризуються невисоким середнім рівнем індексу корупції в регіоні, що пояснюється суб'єктивністю поглядів респондентів, та сильною позитивною кореляцією між індексами корупції та рівнем ВВП на душу населення				

Джерело: розраховано автором

Отже, результати кластерного аналізу дозволили дійти висновку, що індекс корупції у переважній більшості характеризує не стільки реальну ситуацію справ з антикорупційними реформами чи певними тенденціями щодо корупції в країні, а виключно ґрунтується на суб'єктивності поглядів респондентів, думки яких можуть формуватись в залежності від політичної та соціальної стабільності в країні, ефективності реформ та інших психологічних та емоційних факторах, які можуть бути враховані у процесі застосування біхевіористичного підходу, в т.ч. у процесі формування даного рейтингу. Так, респонденти окремих країн сигналізують про низький рівень корупції у своїй країні, який негативно корелює з рівнем ВВП на душу населення, що порушує логічну адекватність даного висновку. Інші ж, навпаки, сигналізують про невинувато погані справи з корупцією в певній країні, що безумовно свідчить про наявність проблем, однак, не відповідає дійсності щодо їх кількісної оцінки у порівнянні з іншими країнами регіону та світу.

Загальносвітовою тенденцією є недостатній рівень представлення жінок на всіх рівнях глобальної фінансової системи: від вкладників та позичальників банківських установ до їх керівного складу. Скорочення гендерного розриву, на думку М. Чігака та Р. Сахай [363], сприятиме підвищенню економічного росту, ефективності податково-бюджетної та грошово-кредитної політики, стабільності банківської системи.

Відповідно до результатам дослідження МВФ [392], в середньому у світі 40 % від загальної кількості вкладників та позичальників банківських установ становлять жінки, однак, показники суттєво відрізняються у розрізі країн та регіонів. Так, в Бразилії частка позичальників-жінок складає 51 %, у Пакистані – лише 8 %.

Ми погоджуємось з думкою [363], що розширення доступу жінок до фінансових послуг очікувано призведе до соціальних та економічних вигод, сприятиме зміцненню фінансової безпеки держав. Мартін Чігак та Ратна Сахай звертають увагу [363], що в Непалі члени домашніх господарств, очолюваних жінками, частіше витрачали грошові кошти на освіту після відкриття ощадного рахунку, а жінки Кенії, які відкривали рахунок у банківській установі, більше інвестували у розвиток власного бізнесу.

На сьогодні у світі зберігається значний розрив між представництвом чоловіків і жінок на керівних посадах у банківських установах [347]. За результатами досліджень МВФ частка жінок, що є членами правління фінансових організацій у світі, не перевищує 20 %, а керівниками фінансових організацій є лише 2 %. Аналогічна ситуація зафіксована і в структурі органів банківського нагляду, де питома вага жінок у радах директорів не перевищує 17 %. Зауважимо, що існує стійка тенденція до стрімкого збільшення представництва жінок у керівному складі фінансових організацій в усьому світі, хоча темпи такого зростання є різними в залежності від регіональної специфіки. Гендерний розрив у керівному складі банківських установ впливає в т. ч. на їх стабільність, так, банки з високим рівнем гендерної збалансованості ради директорів характеризуються меншою часткою кредитів, що не обслуговуються, вищим рівнем резервів капіталу та стійкості до стресових подій [225, с. 204-207].

Серед причин, які дозволяють стверджувати, що гендерно збалансована структура керівного складу банківських установ сприятиме підвищенню рівня їх фінансової стабільності, є наступні: в умовах наявної практики більшого представництва чоловіків на керівних посадах банківських установ у світі,

жінки, що потрапляють на ці посади, у порівнянні з претендентами-чоловіками, ймовірно, мають вищу кваліфікацію або більший досвід [352]; збалансована структура рад директорів банківських установ призводить до підвищення рівня різноманіття мислення та управлінських рішень, що приймаються [225, с. 204-207].

Отже, вищий рівень стабільності банківських установ, керівний склад яких характеризується більшою часткою присутності жінок, на нашу думку, здебільшого обґрунтовується позитивним ефектом розширення спектру та різноманіття думок у радах директорів, що, у свою чергу, підсилює аргументи на користь збільшення представництва жінок у фінансовій сфері з метою підвищення загального рівня фінансової безпеки держави та сприяння фінансовій стабільності фінансової системи [225, с. 204-207].

Також серед внутрішніх факторів впливу на рівень фінансової безпеки доцільно розглянути освітній рівень у державі. У сучасних умовах розвитку суспільства вища освіта, безумовно, є важливим чинником розвитку економіки держави та зміцнення її фінансової безпеки. Недосконалість механізму кредитування здобуття вищої освіти, який функціонував в Україні, та відповідного законодавчо-нормативного забезпечення призвела до державних збитків та припинення його функціонування [234].

В Україні програма кредитування здобуття вищої освіти діяла з 2003 р. відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 16.06.2003 р. № 916, але через «збитковість» і відсутність масового користування з часом припинила своє функціонування. Постановою Кабінету Міністрів України від 29.08.2018 р. № 673 [256] затверджено новий Порядок пільгового кредитування для здобуття професійно-технічної та вищої освіти.

Зауважимо, що більшість сучасних здобувачів вищої освіти навчаються на контрактній основі, відповідно, проблема доступності вищої освіти для населення не може бути у повному обсязі розв'язана без застосування ефективних механізмів кредитування здобуття вищої освіти.

Кредити для здобуття вищої освіти в Україні у сучасних умовах можуть виконувати декілька основних функцій [85]:

- перекладення фінансового тягаря з оплати навчального процесу з батьків на здобувача вищої освіти, який в результаті закінчення навчання й отримання відповідного освітнього ступеня (бакалавр, магістр) зобов'язаний працевлаштуватися та своєчасно й самостійно повернути суму кредиту та відсотки за його користуванням, що сприятиме підвищенню загального рівня відповідальності абітурієнтів щодо вибору спеціальності;
- зменшення рівня соціальної несправедливості, так, обдаровані абітурієнти з родин з невисоким рівнем доходів матимуть можливість на здобуття вищої освіти та, відповідно, подальше працевлаштування з гідною оплатою їх праці;
- підвищення соціального добробуту населення;
- збалансування фінансових інтересів держави й випускників закладів вищої освіти;
- зміцнення рівня фінансової безпеки держави [232].

Проаналізуємо динаміку чисельності закладів вищої освіти в Україні та здобувачів вищої освіти за 2007-2018 рр., застосовуючи офіційну статистику (табл. 3.38).

Так, існує тенденція до скорочення чисельності закладів вищої освіти в Україні протягом 2007-2018 рр. та кількості здобувачів вищої освіти за аналогічний період. Такі явища пов'язані з багатьма аспектами, які прямо та опосередковано впливають на результат. Зазначимо також, що зниження кількості закладів вищої освіти та студентів за аналізований період відбувається різними темпами: кількість ЗВО III-IV рівнів акредитації з 2007 р. по 2018 р. знизилась з 351 до 289, а саме на 17,67 %, а кількість здобувачів вищої освіти ЗВО III-IV рівнів акредитації зменшилась з 2372,5 тис. осіб до 1330 тис. осіб, тобто на 43,94 %.

Таблиця 3.38 Динаміка чисельності здобувачів вищої освіти та закладів вищої освіти в Україні

Навчальні роки	Кількість закладів вищої освіти III-IV рівня акредитації, од.	Кількість здобувачів вищої освіти у закладах вищої освіти III-IV рівня акредитації, тис. осіб
2007/ 2008	351	2372,5
2008/ 2009	353	2364,5
2009/ 2010	350	2245,2
2010/ 2011	349	2129,8
2011/ 2012	345	1954,8
2012/ 2013	334	1824,9
2013/ 2014	325	1723,7
2014/ 2015	277	1438
2015/ 2016	288	1375,2
2016/ 2017	287	1369,4
2017/ 2018	289	1330
Динаміка показників		

Джерело: побудовано автором на основі [291]

Проаналізуємо динаміку чисельності осіб, прийнятих на навчання, та випущених із ЗВО III-IV рівня акредитації за 2011-2018 рр. (рис. 3.33).

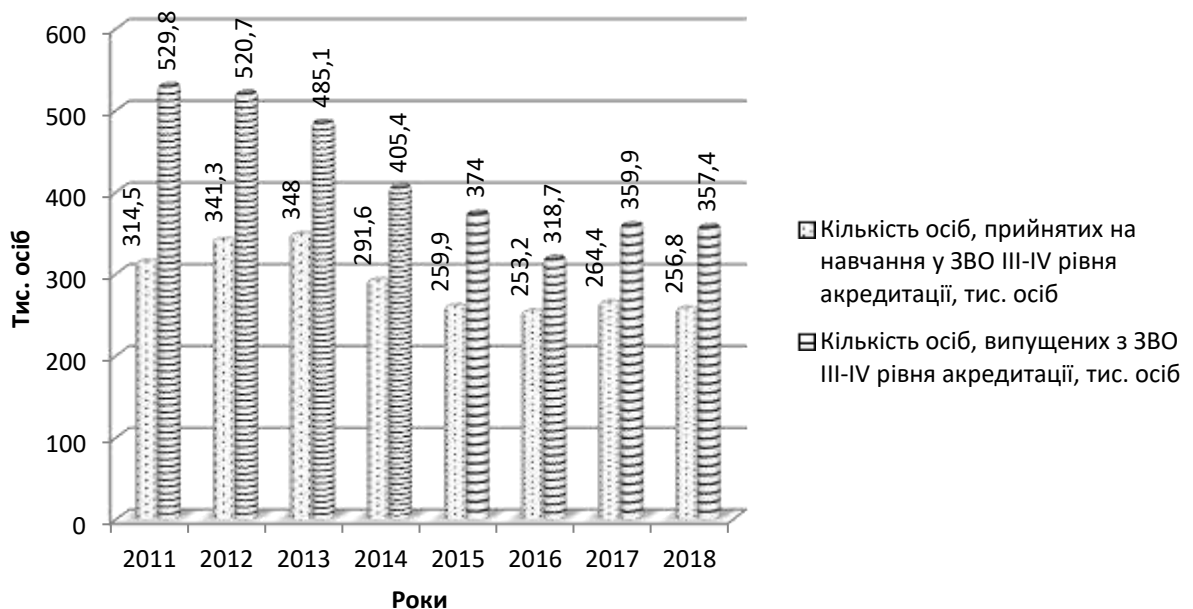

Рисунок 3.33 – Динаміка чисельності осіб, прийнятих на навчання та випущених із ЗВО III-IV рівня акредитації в Україні

Джерело: побудовано авторами на основі [291]

Динаміка чисельності кількості осіб, яких прийняли на навчання у заклади вищої освіти, та здобувачів, які закінчили навчання, має тенденцію до скорочення. Так, кількість прийнятих на навчання зменшилась з 314,5 тис. осіб у 2011 р. до 256,8 тис. осіб у 2018 р. або на 18,35 %, тоді як кількість осіб, випущених з ЗВО III-IV рівня акредитації, скоротилась з 529,8 тис. осіб у 2011 р. до 357,4 тис. осіб у 2018 р. або на 32,54 %.

Підвищення загального рівня освіти населення позитивно впливатиме на ефективності прийняття управлінських рішень у процесі розроблення стратегії та напрямів зміцнення рівня фінансової безпеки держави в умовах глобалізації. Розвиток держави та зміцнення її фінансової безпеки неможливі без впровадження нових знань та інновацій, що особливо актуальним є для держав, що розвиваються. Інноваційні розробки та нові знання можуть стати основою для підвищення продуктивності економіки, конкурентоспроможності держави в умовах глобалізаційних викликів. У свою чергу, процеси запровадження нових знань та розвитку інновацій ускладнюються в умовах відсутності ефективних механізмів кредитування вищої освіти.

Проаналізуємо динаміку обсягів пільгового кредитування для здобуття вищої освіти у 2003-2018 рр. (табл. 3.39).

Таблиця 3.39 Динаміка обсягів пільгового кредитування для здобуття вищої освіти в Україні

Роки									
2003-2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014-2018	
Загальна сума видатків за програмою, млн грн									
35,2	9,1	8,0	7,9	8,9	2,9	5,0	2,9	–	
Кількість одержувачів пільгових кредитів, тис. осіб									
15,5	2,8	1,5	1,5	1,1	програма не була профінансована	0,5	в державному бюджеті не було передбачено видатків за даною програмою		
Кількість здобувачів вищої освіти денної форми навчання на умовах самофінансування, тис. осіб									
–	354,4	361,6	333,3	325,1	–	227,1			

Джерело: представлено автором на основі [85]

За даними табл. 3.39 з'ясовано, що механізм пільгового кредитування здобуття вищої освіти в Україні функціонував з 2003 р., але протягом 2011-2012 рр. програму не фінансували, а з 2014 р. в індикативних показниках державного бюджету взагалі не було передбачено видатки за даною програмою, так, з цього періоду механізм пільгового кредитування для здобуття вищої освіти в Україні фактично не функціонує.

Дедалі більше українських здобувачів вищої освіти обирають навчання за кордоном, відповідно, університети вмотивовані шукати напрями заповнення утвореної прогалини або шляхом залучення закордонних студентів або розроблення нестандартних рішень у процесі залучення абітурієнтів та формування сучасних умов для здобуття вищої освіти. Водночас на стратегічному рівні студентська міграція в Україні, на нашу думку, отримує недостатньо уваги. Проблема особливо загострюється в умовах наявності доступу до безкоштовної вищої освіти в окремих державах, поступового пом'якшення міграційних законів з метою полегшення в'їзду студентів [85].

Проаналізуємо динаміку кількості українських студентів, які навчаються за кордоном (рис.3.34). За результатами досліджень Інституту суспільних відносин тільки 7% українців, що здобувають вищу освіту за межами держави, планують повернутися назад. Серед найбільш бажаних країн для навчання залишаються Польща, Канада, Німеччина, Чехія, Австрія, Франція.

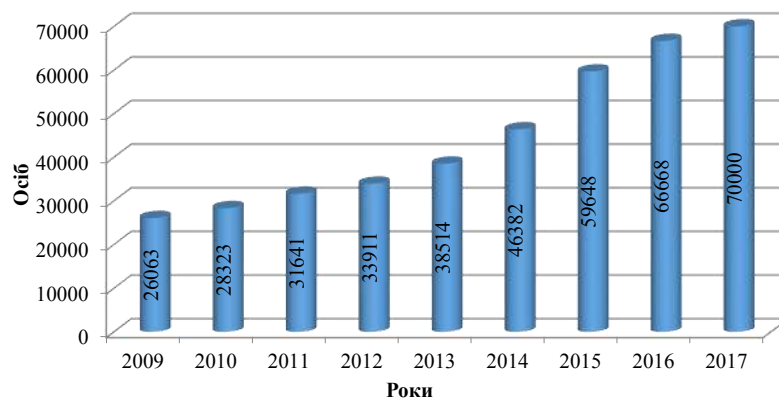

Рисунок 3.34 – Динаміка кількості українських студентів, які навчаються за кордоном

Джерело: побудовано автором на основі [310]

Так, на денній формі навчання у Словаччині кількість українських здобувачів вищої освіти зросла протягом останніх п'яти років у 10 разів (зі 188 осіб у 2013/2014 навчальному році до 1851 студентів у 2017/2018 навчальному році). Результати опитувань підтверджують, що українські здобувачі вищої освіти, що навчаються у Словаччині, передусім обирають закордонну вищу освіту через надію знайти роботу в Європейському Союзі та незадовільні умови життя (транспорт, медицина, доступність і якість житла) [310].

Польща не має сучасної та всеохопної міграційної стратегії, однак, кількість українських здобувачів вищої освіти в цій країні постійно зростає завдяки невисокій вартості навчання, кращим перспективам для працевлаштування. Згідно з офіційною статистикою Польщі, кількість українських здобувачів вищої освіти постійно зростає: якщо у 2012/2013 н. р. було 9747 українських здобувачів вищої освіти, у 2014/2015 це число зросло до 23392 осіб, тоді як зараз в польських університетах вчиться понад 35 тисяч українських студентів.

Так, кількість українських здобувачів вищої освіти, які навчаються за кордоном, невпинно зростає. За 2009-2017 рр. лише за офіційною статистикою кількість українців, що отримують вищу освіту за кордоном, збільшилась майже у 3 рази. Такі тенденції щодо студентської міграції, з одного боку, можуть стати однією з причин «провалу» програми пільгового кредитування здобуття вищої освіти в Україні, а з іншого боку саме припинення фінансування програми сприяло прискоренню темпів студентської міграції.

Механізм кредитування здобуття вищої освіти ефективно функціонує у багатьох країнах: Данія, Німеччина, Нідерланди, Швеція, Швейцарія, США, Великобританія, Австралія та інших, але, на відміну від України, в цих країнах даний механізм став масовим та вигідним для держави.

Програма освітнього кредитування в Україні не працює через різні причини: недосконалість законодавства; необґрунтованість умов надання пільг (строк погашення – 15 років, починаючи з дванадцятого місяця після

закінчення навчання; для отримувача кредиту, який має одну дитину – звільнення від сплати відсотків за кредитом; отримувач, який має двох дітей – звільнення від 25 % суми основного; який має трьох і більше дітей – 50 % зазначеної суми); відсутність врахування змін економічних показників.

Для оцінки ефективності функціонування механізму кредитування здобуття вищої освіти в інших країнах дослідимо структуру джерел фінансування здобуття вищої освіти у деяких з них (табл. 3.40).

Таблиця 3.40 Структура джерел фінансування здобуття вищої освіти, %

Категорія здобувачів вищої освіти	США	Великобританія	Австралія
- які отримують пільгові кредити	64	92	88
- отримують гранти на навчання	20	0	0
- які не отримують фінансової допомоги з боку держави	16	8	12

Джерело: представлено автором на основі [85]

Порівнюючи дані табл. 3.40 з кількісними показниками здобувачів вищої освіти, які отримали пільгові кредити на навчання в Україні (табл. 3.39), можемо зробити висновок, що механізм кредитування здобуття вищої освіти в Україні менш розвинений. Великобританія забезпечує 92 % здобувачів вищої освіти пільговими кредитами.

Вважаємо доцільним дослідити тісноту зв'язку механізму кредитування здобуття вищої освіти з рівнем фінансової безпеки держави, оскільки даний механізм можна використати як один з напрямів її зміцнення. Для цього вважаємо необхідним дослідити гіпотезу щодо наявності впливу на рівень фінансової безпеки України (Y) кількісних змін наступних незалежних змінних, що характеризують розвиток вищої освіти в Україні, а саме:

- X_1 – кількість закладів вищої освіти III-IV рівня акредитації;
- X_2 – кількість здобувачів вищої освіти.

Висунута гіпотеза буде перевірятись за допомогою методу кореляційно-регресійного аналізу та побудови відповідної економетричної моделі. На основі даних про фінансову безпеку України та кількісних показників, які відносяться до механізму кредитування здобуття вищої освіти, розроблено економетричну модель парної регресії [80].

Вхідні дані, що використовуються нами у процесі аналізу висунутої гіпотези, представлені у Додатку Т.

Розглянуто специфікацію моделі у вигляді лінійної функції:

$$Y = a_0 + a_1X_1 + a_2X_2 + u, \quad (3.10)$$

та відповідне їй рівняння регресії:

$$\hat{Y} = \hat{a}_0 + \hat{a}_1X_1 + \hat{a}_2X_2, \quad (3.11)$$

де a_0, a_1, a_2 – невідомі параметри моделі;

$\hat{a}_0, \hat{a}_1, \hat{a}_2$ – оцінка невідомих параметрів моделі;

\hat{Y} – теоретичне значення результативної ознаки;

Y – фактичне значення результативної ознаки;

$u = Y - \hat{Y}$ – вектор залишків.

Для визначення параметрів рівняння регресії застосовано класичний метод найменших квадратів.

$$F = \sum_{i=1}^n u_i^2 = \sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2 \rightarrow \min \quad (3.12)$$

де F – лінійна функція;

u – вектор залишків;

y_i – фактичні значення залежної змінної Y ;

\hat{y}_i – теоретичні значення залежної змінної Y .

Для матричного рівняння лінійної багатофакторної моделі вектор оцінювання має вигляд:

$$\hat{A} = (X^T X)^{-1} X^T Y \quad (3.13)$$

де X^T – матриця, транспонована до матриці X ;

Y – вектор залежної змінної;

X – матриця, побудована на основі даних X_1, X_2 .

Розраховано оцінку параметрів моделі: $\hat{a}_0=8,260713$; $\hat{a}_1=0,046738$; $\hat{a}_2=0,011740$. Відповідно, економетрична модель рівня фінансової безпеки держави має вигляд:

$$Y = 8,260713 + 0,046738 X_1 + 0,011740 X_2 \quad (3.17)$$

Обчислимо середні значення та стандартні відхилення незалежної змінної Y і незалежних змінних X_1, X_2 (табл. Т.2, Додаток Т). Для перевірки розрахунків визначимо значення нормалізованих змінних (табл. Т.3, Додаток Т).

Для побудови базової таблиці дисперсійного аналізу (табл. 3.41) використано математичний апарат (Додаток У). Використовуючи результати розрахунків табл. Т.4 (Додаток Т), побудовано ANOVA – таблицю (табл. 3.41).

Таблиця 3.41 ANOVA – таблиця

Джерело варіації	Ступені свободи	Сума квадратів	Дисперсії (середні квадрати)
Регресії	$k_1 = m - 1 = 2$	SSR=385,86434	MSR=191,93217
Залишків	$k_2 = n - m = 8$	SSE=305,77203	MSE=38,22150
Загальної змінної	$n - 1 = 10$	SST=691,63636	MST=69,16364

Джерело: розраховано і побудовано автором

Для визначення коефіцієнтів детермінації (3.14), множинної кореляції (3.15) та еластичності (3.16), (3.17), використано результати розрахунків табл. Т.4 (Додаток Т) та табл. 3.41.

$$R^2 = \frac{SSR}{SST} = 1 - \frac{SSE}{SST} \quad (3.14)$$

Коефіцієнт детермінації є певною мірою універсальною характеристикою ступеня щільності статистичного зв'язку між досліджуваними змінними [80].

Значення коефіцієнта детермінації $R^2 = 0,5579$ свідчить про те, що варіація рівня фінансової безпеки держави на 55,8 % визначається варіацією кількістю закладів вищої освіти та кількістю здобувачів у них.

$$R = \sqrt{R^2} \quad (3.19)$$

Коефіцієнт множинної кореляції є мірою лінійного зв'язку залежної змінної Y з незалежними змінними X_1, X_2 [80]. Значення коефіцієнта множинної кореляції $R = 0,7469$ характеризує сильний зв'язок між відповідними економічними показниками.

Частинні коефіцієнти еластичності висвітлюють кількісний зв'язок змін досліджуваних показників та рівня фінансової безпеки (3.16-3.17) [80].

$$E_{\frac{Y}{\bar{x}_1}} = \hat{a}_1 \cdot \frac{\bar{x}_1}{\bar{y}} = 0,3364 \quad (3.16)$$

$$E_{\frac{Y}{\bar{x}_2}} = \hat{a}_2 \cdot \frac{\bar{x}_2}{\bar{y}} = 0,4793 \quad (3.17)$$

де $E_{\frac{Y}{\bar{x}_1}}$ – коефіцієнт еластичності кількості закладів вищої освіти III-IV рівня акредитації;

$E_{\frac{Y}{\bar{x}_2}}$ – коефіцієнт еластичності кількості здобувачів вищої освіти у ЗВО.

Обчислені частинні коефіцієнти еластичності свідчать, що при збільшенні кількості закладів вищої освіти III-IV рівня акредитації на 1% рівень фінансової безпеки підвищується на 0,3364 % за умови, що решта факторів сталі. Крім того, якщо кількість здобувачів вищої освіти у ЗВО збільшується на 1%, то рівень фінансової безпеки держави зростає на 0,4793 % за тих же умов.

Оцінка загальної еластичності надає можливість зробити висновок щодо сумарного впливу зміни факторів на результативний показник (3.18).

$$A = \sum_{j=1}^n E_{\frac{Y}{\bar{x}_j}} = 0,8157 \quad (3.22)$$

де A – загальна еластичність;

$E_{\frac{Y}{\bar{x}_j}}$ – частинні коефіцієнти еластичності.

Розрахована сумарна еластичність обґрунтовує висновок, що коли всі враховані фактори збільшуються одночасно на 1%, рівень фінансової безпеки держави зростає на 0,8157 %.

За допомогою F-критерію Фішера перевірено адекватність розробленої економетричної моделі, тобто гіпотезу про значущість зв'язку між незалежними та залежною змінними (3.19).

$$F_{\text{факт}} = \frac{MSR}{MSE} \quad (3.19)$$

Оскільки $F_{\text{факт}} > F_{\text{табл}}$, то економетричну модель вважаємо адекватною фактичним даним, тобто гіпотеза про значущість зв'язку між незалежними та залежною змінними підтверджується.

Отже, ідентифіковано та проаналізовано внутрішні ризики і загрози стану фінансової безпеки держави, серед яких: тіньова економіка, рівень корупції, зменшення кількості закладів та здобувачів вищої освіти III-IV рівня акредитації) та інші.

Висновки до розділу 3

У процесі дослідження теоретико-практичних підходів до моніторингу стану фінансової безпеки України узагальнено концептуальні основи моніторингу стану фінансової безпеки України, проаналізовано стан безпеки державних фінансів та фінансового ринку України, оцінено фактори зовнішнього фінансового середовища та ідентифіковано внутрішні ризики та загрози фінансовій безпеці України. Основними висновками даного розділу, на наше переконання, є:

1. Проаналізовано переваги й недоліки методики розрахунку рівня економічної безпеки України, порівняно методи, за допомогою яких може бути здійснено нормування індикаторів (метод нормування – відносно розмаху варіації; метод еталонного коефіцієнта), методи, для визначення порогових значень певного індикатора (макроекономічних моделей; функціональних залежностей; нелінійної динаміки; стохастичні; евристичні; методи експертних оцінок; законодавчий підхід); методи розрахунку вагових коефіцієнтів, які чисельно характеризують важливість певного індикатора у порівнянні з іншими індикаторами (метод експертних оцінок, в т.ч. метод попарних порівнянь і визначення відносних пріоритетів, метод Делфі, комісії, відстороненого оцінювання; метод теорії чутливості; ігрові методи; метод головних компонентів; методи моделювання), методи розрахунку інтегрального показника стану фінансової безпеки (метод зважених сум (адитивна функція корисності); мультиплікативна форма інтегрального показника).

2. Проаналізовано індикатори стану безпеки державних фінансів за 2009-2018 рр., яка структурно розглядалась нами на основі таких підсистем: бюджетна, боргова, валютна та виокремлена нами податкова безпеки.

Доведено, що переважна більшість індикаторів стану боргової безпеки протягом досліджуваного періоду перебуває у зоні критичних значень. У період суверенного розвитку держави панувала атмосфера занадто стрімкого нарощування боргових зобов'язань держави, яка спричинила ослаблення активності припливу іноземних інвестицій та виникнення боргової спіралі. Проаналізовано порівнювані дані щодо розміру державного боргу 18 держав-аналогів та їх кредитні рейтинги, а також дані середньострокової Стратегії управління державним боргом України на 2019-2022 рр. Порівнюючи структуру загального боргу України та середніх аналогічних показників за сформованими аналітичними групами країн, стверджено, що показник питомої ваги зовнішнього державного боргу в Україні (59%) суттєво вище за середні показники за трьома групами аналітики (38-56%), крім того, структура державного боргу за інструментами також має свої особливості.

3. Моніторинг індикаторів стану бюджетної безпеки України дозволив дійти висновку, що у структурі державного бюджету переважають непрямі податки, які є ефективними у фіскальному аспекті, але регресивними в аспекті соціальному. Значення інтегрального індексу бюджетної безпеки за 2009-2018 р. відповідає діапазонам небезпечних або незадовільних значень. Проаналізовано, що протягом останніх 4-х років в Україні створено робочі групи, які запроваджують заходи, спрямовані на популяризацію гендерно орієнтованого бюджетування, а саме: аналізують бюджетні програми з позиції їх відповідності принципам гендерної рівності; формують рекомендаційні комплекси, спрямовані на врахування гендерних аспектів; проводять заходи, направлені на поширення знань серед учасників бюджетного процесу про гендерно орієнтований підхід.

4. Моніторинг стану безпеки фінансового ринку, який базувався на всебічному аналізі банківської, грошово-кредитної та безпеки небанківського фінансового сектору, дозволив сформулювати висновок щодо існування суттєвих проблем у сфері забезпечення безпеки фінансового ринку: зростає питома вага простроченої заборгованості за кредитами (з 44,6 млрд грн у 2009 р. до 595,0

млрд грн за результатами 2018 р. або більше ніж у 13 разів); близько 50% наявного статутного капіталу банків сформовано за рахунок іноземного капіталу; довгострокові кредити за результатами 2018 р. становили 581,2 млрд грн та перевищували довгострокові депозити у 3,8 раза, що сигналізує про недовіру стейкхолдерів банківської системи до зберігання коштів у ній; питома вага активів 5-ти найкрупніших банківських установ в загальних активах банківської системи держави перевищує критичний рівень.

Глобальні кризи глобалізованого світу зароджуються саме у фінансово-банківській сфері, а не в реальній економіці, відповідно, постає безперечне твердження, що для економічно ослабленої України стрімкі темпи фінансiалiзацiї економіки за наявного стану банківської безпеки може стати джерелом послаблення загального рівня фінансової безпеки.

5. Глобалізаційні процеси розглянуто нами як одну з ключових факторів впливу зовнішнього фінансового середовища на рівень фінансової безпеки держави, що спричинило висунення гіпотези стосовно наявності зв'язку між обсягами зовнішніх запозичень та зміною рівня фінансової безпеки держав. Фактично вся фінансова допомога міжнародних фінансових організацій спрямовується з метою стабілізації економіки, здійснення реформ, боротьби з бідністю та іншими цілями, направленими на покращення фінансового стану держави, відповідно, прямий зв'язок між розширенням співпраці з МФО та рівнем фінансової безпеки держави, на перший погляд, був очевидним.

За допомогою кореляційного аналізу проаналізовано залежність динаміки сукупного державного боргу України та рівнями ВВП на душу населення й фінансової безпеки держави. Зафіксована сильна негативна кореляція між відношенням обсягу сукупного державного боргу до ВВП та результуючими показниками «ВВП на душу населення» та інтегральний показник стану фінансової безпеки держави, так, зі збільшенням факторної величини результуючі показники знижуються. Порівняно зв'язки між аналогічними показниками в країнах Європейського Союзу та окремих країнах з економікою, що розвивається (всього 36 країн світу) та доведено, що така негативна

кореляція не є типовою для всіх країн світу і пов'язана з нераціональним використанням залучених коштів в державі, корупцією та значним рівнем тіньової економіки.

6. Математично доведено, що збільшення рівня економічної глобалізації та показника загального рівня глобалізації в Україні спричиняє незначне зниження рівня фінансової безпеки держави та рівня ВВП на душу населення. Аналогічний аналіз, проведений на основі аналогічних 36 країн світу, дозволив стверджувати, що така тенденція не є типовою для всіх держав.

7. Проаналізовано рівень тіньової економіки як внутрішню загрозу фінансовій безпеці України, тобто висвітлено зв'язок між зміною обсягів господарської діяльності в країні, яка відбувається поза обліком та контролем держави та не фігурує в офіційній статистиці, і рівнем фінансової безпеки держави. Доведено існування сильної негативної кореляції між рівнем тінізації економіки, визначеним за експертною методикою МВФ та рівнем ВВП на душу населення. Математично доведено, що аналогічний зв'язок між рівнем тінізації економіки держави та показником ВВП на душу населення є типовим майже для всіх країн світу.

8. Оцінено зв'язок рівня корупції в країні на підставі індексу корупції (Corruption Perceptions Index), який розраховується міжнародною організацією Transparency International, та зміною рівня фінансової безпеки держави. З'ясовано, що індекс корупції у переважній більшості характеризує не стільки реальну ситуацію справ з антикорупційними реформами чи певними тенденціями щодо корупції в країні, а виключно ґрунтується на суб'єктивності поглядів респондентів, думки яких формуються з залежності від політичної та соціальної стабільності в країні, ефективності реформ та інших психологічних та емоційних факторах, які можуть бути враховані у процесі застосування біхевіористичного підходу.

Основні результати третього розділу дисертаційного дослідження опубліковано в наукових працях здобувача: [190; 196; 199; 203; 209; 216; 223; 225; 234; 235; 236; 416; 423].

РОЗДІЛ 4

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОЦІНКИ СТАНУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

4.1. Концепції стратегічних фінансових рішень удосконалення механізмів оцінки стану фінансової безпеки України

Несприятлива та нестабільна ситуація у фінансовій сфері не дозволяє забезпечити гідний рівень економічного зростання української економіки, відповідно, питання забезпечення та оцінки стану фінансової безпеки України стає все більш актуальним. Наявна ситуація ускладнює вільний перехід до високоефективних ринкових механізмів господарювання та створює негативні умови для удосконалення фінансової політики України. Так, існує необхідність підвищення стану фінансової безпеки держави в цілому та її складових зокрема, а також удосконалення методики оцінки стану фінансової безпеки України в умовах нестабільності, фінансової кризи, а також складної економічної ситуації в країні [236, с. 324-330].

У словарі Б. Райзберга А., Л. Лозовського та О. Стародубцевої зазначено, що концепція – це генеральний задум, який фактично визначає стратегію послідовних дій при реалізації реформ, планів, проєктів або програм, це система поглядів на явища і процеси [270].

Проблема оцінки стану фінансової безпеки України активно досліджується вітчизняними ученими, серед яких доцільно виділити О. І. Барановського, М. І. Виклюк, С. С. Голікова, М. М. Єрмошенко, І. Р. Лукановську, І. О. Малиновську, В. А. Полозенко, І. О. Цимбалюка та інших. Здебільшого дослідники приділяли увагу методологічним основам аналізу стану економічної безпеки України та наявних загроз в її підсистемах.

Стан фінансової безпеки у фінансовій сфері залежить від внутрішніх чинників, зовнішньої фінансово-кредитної політики, політичної ситуації, що склалася в країні, досконалості законодавчого забезпечення функціонування

фінансової системи, а також від ефективних управлінських рішень у сфері фінансової політики [338].

Одним із важливих положень тектології А. А. Богданова є твердження, що стабільність певної системи напряму залежить від стійкості її найслабшої ланки [22], відповідно, доцільно зробити висновок, що у процесі моніторингу стану фінансової безпеки необхідно не тільки системно аналізувати показники її підсистем, внутрішні та зовнішні загрози й зробити висновок щодо їх синергетичного впливу на рівень фінансової безпеки України, але й обов'язково виявити індикатори, значення яких сигналізують про критичність динаміки розвитку певних складових фінансової безпеки, негативні тенденції яких можуть здійснити суттєвий вплив на розвиток інших підсистем.

У продовження розгляду аспекту важливості виокремлення індикаторів стану фінансової безпеки, значення яких свідчать про критичний стан певної підсистеми фінансової безпеки, доцільно, на нашу думку, врахувати й емпіричне правило Парето, автор якого стверджував, що 20 % зусиль призведуть до 80 % результатів, тоді як решта зусиль спричинять лише 20 % результату. Відповідно, якісний моніторинг індикаторів стану фінансової безпеки та виявлення найслабших місць у її підсистемах дозволить сформулювати стратегічні напрями зміцнення фінансової безпеки України, які стануть тим мінімумом пріоритетних дій, що призведуть до отримання запланованого результату. Використання цього принципу, який, на нашу думку, доречніше сприймати як орієнтир у виділенні важливих загроз стану фінансовій безпеці та напрямів її зміцнення, дозволяє зробити висновок про нерівномірний внесок заходів впливу на очікуваний результат, однак, необхідно враховувати, що «важливість» певних заходів на шляху до зміцнення стану фінансової безпеки держави змінюється з урахуванням впливу фінансово-економічного простору, в т. ч. наслідків глобалізації.

Поряд з принципом «слабкої ланки» доречно також згадати про принцип «сильної ланки», що містить твердження про підвищення ефективності систем за рахунок сильних сторін. Окремі дослідники, шукаючи компроміс,

використовували принцип «золотої середини», розроблюючи в т. ч. методики інтегральних оцінок. Цікавою, на нашу думку, є пропозиція О. М. Підхомного [183, с. 111-112], який рекомендує до застосування принцип критичної ланки, тобто виділення характеристики системи або її елемента, що здійснює визначальний вплив на рівень фінансової безпеки. Критична ланка може бути як слабкою, так і сильною, головне, що її вплив є суттєвішим у порівнянні з іншими ланками. Так, на думку О. М. Підхомного [183, с. 117], саме людина є критичною ланкою фінансової безпеки, враховуючи те, що зміна культурних цінностей суспільства або прихильність до певних ідей суттєво впливає на рівень фінансової безпеки держави, що підтверджує доцільність розвитку біхевіористичного підходу в системі методик дослідження проблем фінансової безпеки.

Досліджено методику Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, яка у законодавчо-нормативному просторі України є основною методикою, що висвітлює механізми оцінки економічної безпеки України, структурним елементом якої є фінансова безпека. Окреслено недоліки цієї методики, які можуть призвести до некоректних результатів оцінювання стану фінансової безпеки, та запропоновано напрями її удосконалення, серед яких:

1. Своєчасний перегляд коефіцієнтів вагомості, які чисельно характеризують важливість певного індикатора у порівнянні з іншими індикаторами стану фінансової безпеки.

Найоптимальнішим методом розрахунку вагових коефіцієнтів є метод теорії чутливості, який доцільно застосовувати в ситуації наявності макроекономічної моделі, вихідними даними якої є індикатори стану фінансової безпеки та, відповідно, її підсистем. Так, вага окремих індикаторів (a_i) розраховується шляхом визначення чутливості інтегрального показника (D_j) до відповідної зміни нормованих індикаторів стану підсистем фінансової безпеки (y_i) (4.1).

$$a_i = \frac{|D_i \Delta y_i|}{\sum_{i=1}^n |D_j \Delta y_i|} \quad (4.1)$$

Застосування методу теорії чутливості у процесі визначення вагових коефіцієнтів надає можливість їх уточнення у кожному з досліджуваних періодів, що, на нашу думку, можна вважати перевагою даного методу. Однак використання цього методу значно ускладнює процес оцінювання стану фінансової безпеки, вимагає додаткових зусиль та часу.

У ситуації відсутності макроекономічної моделі, вихідними даними якої є індикатори стану фінансової безпеки та, відповідно, її підсистем у процесі розрахунку коефіцієнтів вагомості застосовується метод головних компонент (4.2), вхідними даними якого є динамічні ряди певних індикаторів.

$$a_i = \frac{c_i |d_i|}{\sum c_i |d_i|} \quad (4.2)$$

де c_i – внесок індикатора i в сумарну дисперсію множини індикаторів;
 d_i – факторні навантаження [324].

Так, застосовуючи метод головних компонент, маємо можливість отримати кількісні значення коефіцієнтів вагомості, які є однаковими для всього періоду дослідження, що, на нашу думку, може спричинити викривлення результатів оцінки. Кореляційно-регресійний аналіз та статистичні підходи виявляють переважно усереднену закономірність, не враховуючи особливостей певних періодів (наприклад, кризових) [209].

Також у процесі розрахунку вагових коефіцієнтів стану фінансової безпеки можливо використовувати ігрові методи. Підсистеми фінансової безпеки описуються у вигляді матриць, рядки яких є періодом часу (роки, квартали або місяці), а стовпчики – нормовані індикатори підсистем. Отримані матриці підсистем фінансової безпеки досліджуються як матриці платежів з нульовою сумою, тобто виграш першого гравця дорівнює програшу другого. Після отримання оптимальних змішаних стратегій двох гравців (F_1^* , F_2^*), тобто рішення гри, другу змішану стратегію доцільно розглядати як певну сукупність вагових коефіцієнтів при розрахунку інтегрального показника стану фінансової безпеки держави (FS_j) в адитивній формі (4.3):

$$FS_j = \sum_{i=1}^n (F_2^* i) y_{ij} \quad (4.3)$$

або в мультиплікативній формі (4.4):

$$FS_j = \prod_{i=1}^n y_{ij}^{(F_2^* i)} \quad (4.4)$$

Отже, дослідивши наявні методичні підходи до розрахунку вагових коефіцієнтів індикаторів стану фінансової безпеки держави, робимо висновок, що в різні періоду економічного розвитку можливо застосовувати різні методи визначення вагових коефіцієнтів (експертні оцінки, ігрові методи, метод головних компонент, метод теорії чутливості), кожен з яких має певні переваги та недоліки [209].

2. Максимальна заміна використання суб'єктивних експертних оцінок у процесі розрахунку коефіцієнтів вагомості індикаторів на користь більш об'єктивних методів (ігрові методи; метод головних компонентів; методи моделювання).

3. Систематичне оновлення переліку індикаторів стану боргової безпеки з урахуванням структурних змін в економіці держави (в т. ч. заміна індикатора індекс ЕМВІ+Україна на індикатор суверенного кредитного рейтингу України, що визначається авторитетним міжнародним рейтинговим агентством Standard & Poor's).

4. Враховуючи нелінійність економічних процесів, застосування мультиплікативної форми інтегрального показника стану фінансової безпеки (4.5) замість адитивної форми, серед недоліків якої виділено значущість інтегрального показника за умови нульових даних окремих індикаторів, а також компенсування значення інтегрального індексу по певних індикаторах за рахунок інших.

$$FS_j = \prod_{i=1}^n y_{ij}^{a_i} \quad \text{де} \quad \sum_{i=1}^n a_i = 1 \quad \text{і} \quad a_i \geq 1, \quad (4.5)$$

Фінансова безпека є надзвичайно складною багаторівневою системою, яку утворюють ряд підсистем, кожна з яких має власну структуру і логіку розвитку [275]. На нашу думку, наявний перелік складових фінансової безпеки України доцільно доповнити категорією «безпека системи оподаткування», оскільки у структурі дохідної частини Зведеного бюджету України протягом

значного проміжку часу близько 80 % займають податкові надходження [228, с. 130-134], відповідно, саме у площині податкової системи виникають найгостріші загрози, які можуть негативно вплинути на стан фінансової безпеки України [236, с. 324-330].

У сучасних умовах розвитку економіки держави поглиблення процесів інтеграції та глобалізації значення поняття «безпека системи оподаткування» у забезпеченні фінансової безпеки зростає. Податки є головним джерелом фінансових ресурсів, що централізуються державою для забезпечення суспільно необхідних і законодавчо встановлених потреб [95].

Зауважимо, що на етапі трансформації податкової системи України відсутній єдиний погляд на сутність категорії «безпека системи оподаткування» та її місце в системі фінансової безпеки України. Безпека системи оподаткування визначається ефективністю податкової політики держави, яка має оптимально поєднувати фіскальні інтереси держави та індивідуальні інтереси платників податків. З позиції фіскальної достатності проблема безпеки системи оподаткування зводиться до забезпечення держави таким обсягом податкових надходжень [228, с. 130-134], який є оптимально необхідним згідно з вимогами проголошеної економічної доктрини. При цьому варто розуміти, що безпековий рівень системи оподаткування держави формується під впливом численних податкових пільг. Разом з тим, безпека системи оподаткування держави передбачає оптимізацію рівня оподаткування, адже надмірне підвищення норми оподаткування призводить до збільшення тіньової економіки, згорання легального бізнесу, масового ухилення від сплати податків, а отже – до скорочення податкової бази [30].

Проаналізувавши сутність дефініції «безпека системи оподаткування» та її місце в системі фінансової безпеки, удосконалено теоретичний підхід до трактування цієї категорії, що, на відміну від наявних, розглядається як стан податкової системи України, за якого створюються необхідні умови для ефективного та своєчасного формування дохідної бази бюджетів всіх рівнів,

забезпечення гарантій захисту податкових інтересів держави, бізнесу і суспільства від внутрішніх та зовнішніх загроз [236, с. 324-330].

Податкові ризики держави породжуються безліччю факторів, серед яких: неефективне адміністрування податків, зміни податкової системи та зовнішнього оточення, трансформаційні процеси, порушення податкового законодавства та інші і означають теоретичну вірогідність невиконання індикативних показників податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів. Податкові ризики держави – складна економічна категорія, яка містить в т. ч. ризики, ефективне управління якими зі сторони контролюючих органів ускладнено. З метою зміцнення безпеки системи оподаткування та ефективного управління операційними ризиками порушення законодавства у сфері оподаткування та організаційно-управлінськими ризиками, необхідно розробити єдину систему показників стану безпеки системи оподаткування [227, с. 269-276].

Для отримання кількісної величини безпеки системи оподаткування пропонується застосовувати систему індикаторів стану податкової безпеки, для кожного з яких доцільно визначити характеристичні значення та діапазони цих значень. Систему індикаторів дуже зручно застосовувати у період періодичної зміни податкового законодавства, проведення податкової реформи, інших трансформацій податкової сфери через те, що значення індикаторів, як і їх перелік, досить швидко можна переглянути, у т. ч. за допомогою експертних оцінок [227, с. 269-276]. Дослідивши запропоновані науковцями [41; 57; 134; 328] переліки показників стану безпеки системи оподаткування, нами обґрунтовано власний перелік індикаторів та розраховані їх значення за 2010–2018 рр. (табл. 4.1).

Формування переліку показників безпеки системи оподаткування здійснювалось за принципами: репрезентативності вибірки, тобто здатності вибіркової сукупності відтворювати основні характеристики генеральної сукупності; інформаційної доступності, а саме: безперешкодного доступу до інформації для проведення санкціонованих операцій ознайомлення або

модифікації з певною інформацією; достовірності, яка сконцентрована у напрямі обрання показників, які найповніше характеризують безпеку системи оподаткування.

Таблиця 4.1 Динаміка значень індикаторів стану податкової безпеки України

Індикатор стану податкової безпеки	Абсолютні/нормовані значення індикаторів станом на кінець:								
	Роки								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Частка податкових надходжень у доходах Державного бюджету, %	69,35	83,15	79,39	77,46	78,46	76,58	81,76	79,04	81,22
	0,00	1,00	0,73	0,59	0,66	0,52	0,90	0,70	0,86
Частка податкових надходжень у доходах Місцевих бюджетів, %	42,39	40,26	38,11	41,26	37,69	33,36	40,13	37,74	40,99
	1,00	0,76	0,53	0,87	0,48	0,00	0,75	0,49	0,84
Показник своєчасного подання податкової звітності, %	95,8	95,8	95,8	95,8	95,8	95,7	97,6	98,3	96,4
	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04	0,00	0,73	1,00	0,27
Тривалість формування звітності у сфері оподаткування, годин на рік	657	491	390	350	350	355,5	327,5	195	328
	0,00	0,36	0,58	0,66	0,66	0,65	0,71	1,00	0,71
Показник ефективності адміністрування податкових надходжень до Державного бюджету, %	95,71	101,77	88,29	93,03	95,76	99,87	100,26	100,5	100,1
	0,55	1,00	0,00	0,35	0,55	0,86	0,89	0,91	0,88
Показник ефективності адміністрування податкових надходжень до місцевих бюджетів, %	97,38	99,37	99,42	94,47	92,34	113,33	111,41	110,5	111,6
	0,24	0,33	0,34	0,10	0,00	1,00	0,91	0,87	0,92
Рівень виконання планових даних бюджетного відшкодування ПДВ, %;	92,62	108,56	95,76	89,83	85,73	105,08	99,5	93,0	95,0
	0,30	1,00	0,44	0,18	0,00	0,85	0,60	0,32	0,41

Продовження табл. 4.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Частка невідшкодованої суми ПДВ в структурі ВВП, %;	1,10	0,35	0,24	0,47	0,85	0,65	0,51	0,51	0,81
	0,00	0,87	1,00	0,73	0,29	0,52	0,69	0,69	0,34
Загальна податкова ставка (Doing Business), %	57,1	55,4	54,4	52,7	52,2	51,9	37,8	33,7	45,2
	0,00	0,07	0,12	0,19	0,21	0,22	0,82	1,00	0,51
Концентрація податкового боргу у доходах Зведеного бюджету, %	7,08	2,69	2,66	3,11	6,99	9,26	11,85	8,99	8,57
	0,52	1,00	1,00	0,95	0,53	0,28	0,00	0,31	0,36

Джерело: розраховано автором за власно сформованим переліком індикаторів

Зауважимо, що безпека системи оподаткування займає особливе місце у структурі фінансової безпеки держави, що пояснюється, по-перше, переважною питомою вагою податкових надходжень у загальній структурі дохідної частини бюджетів, по-друге, трансформаційними процесами у податковій системі України, які породжують виникнення нових ризиків у сфері оподаткування [227, с. 269-276]. Як влучно вказують В. В. Вітлінський та О. М. Тимченко [44, с. 133], на даному етапі розвитку податкової системи України налічується понад 500 податкових ризиків, виокремлених у процесі автоматизованої роботи.

На нашу думку, через значну розгалуженість системи податкових ризиків держави доцільно розглядати їх класифікацію, спираючись на основний критерій: наявність можливостей для управління ризиком з боку Державної Фіскальної служби України (ДФСУ). Так, всі ризики, управління якими виявляється неможливим, розглядаються, класифікуються та аналізуються в останню чергу. Представимо загальну класифікацію податкових ризиків держави в системі безпеки системи оподаткування на рис. 4.1.

Зауважимо, що на державному рівні немає єдиної класифікації податкових ризиків, так, окремі аспекти оцінки та управління ризиками у сфері оподаткування розглядаються у Законі України від 14.10.2014 р. № 1702-VII [251], наказі ДФС України від 28.07.2015 р. № 543 [250] та інших законодавчо-

нормативних актах, однак, відсутня єдина класифікація та алгоритм кількісного оцінювання, що можна застосувати для аналізу всіх податкових ризиків держави в системі податкової безпеки держави [227, с. 269-276].

Рисунок 4.1 – **Класифікаційні ознаки податкових ризиків держави в системі безпеки системи оподаткування**

Джерело: удосконалено автором із використанням [147]

Найчастіше у процесі кількісної оцінки ризикового середовища фінансової сфери застосовують статистичний метод, аналіз доцільності витрат, експертні оцінки, аналітичний метод, метод використання аналогів та інші. У процесі розробки комплексного підходу до кількісної оцінки безпеки системи оподаткування застосовано рейтинговий метод оцінки, завдяки якому отримана можливість сформувавши комплексну систему оціночних коефіцієнтів та шкали їх ваги. Зауважимо, що суттєвою проблемою застосування рейтингового методу в процесі оцінки безпеки системи оподаткування є визначення еталонних значень індикаторів стану податкової системи, так, у процесі затвердження характеристичних значень діапазонів значень індикаторів стану безпеки системи оподаткування доцільно використовувати широкий спектр методів, таких як аналоговий метод, експертну оцінку та інші з метою правильного

визначення діапазонів індикаторів, завдяки яким можна буде кількісно оцінити ризикове середовище податкової сфери [227, с. 269-276].

Визначення інтегрального індексу безпеки системи оподаткування відбувається із застосуванням вагових коефіцієнтів показників.

Проаналізуємо динаміку зміни вагових коефіцієнтів індикаторів стану безпеки системи оподаткування (рис. 4.2).

Серед власно виокремлених показників безпеки системи оподаткування представлено індикатори двох типів: дестимулятори, коли між індикатором та інтегральною оцінкою безпеки системи оподаткування наявний зворотний зв'язок; стимулятори, коли існує прямий зв'язок між індикатором та інтегральною оцінкою безпеки системи оподаткування.

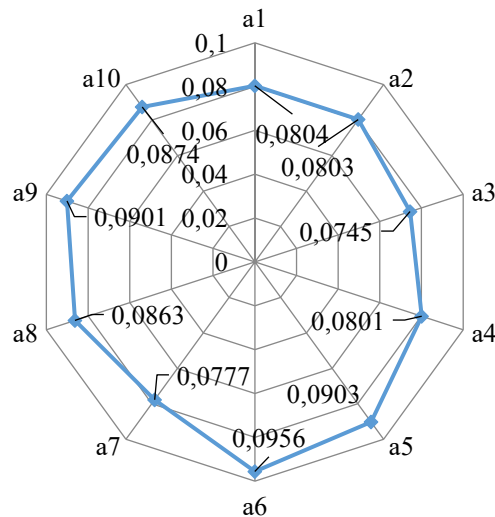

Рисунок 4.2 – Вагові коефіцієнти індикаторів стану безпеки системи оподаткування України

Джерело: власна розробка на основі експертних оцінок

Динаміку значень інтегрального показника стану безпеки системи оподаткування за 2010–2018 рр. та її прогностні дані, отримані за допомогою поліноміальної лінії тренду 5-го ступеня, зображено на рис. 4.3.

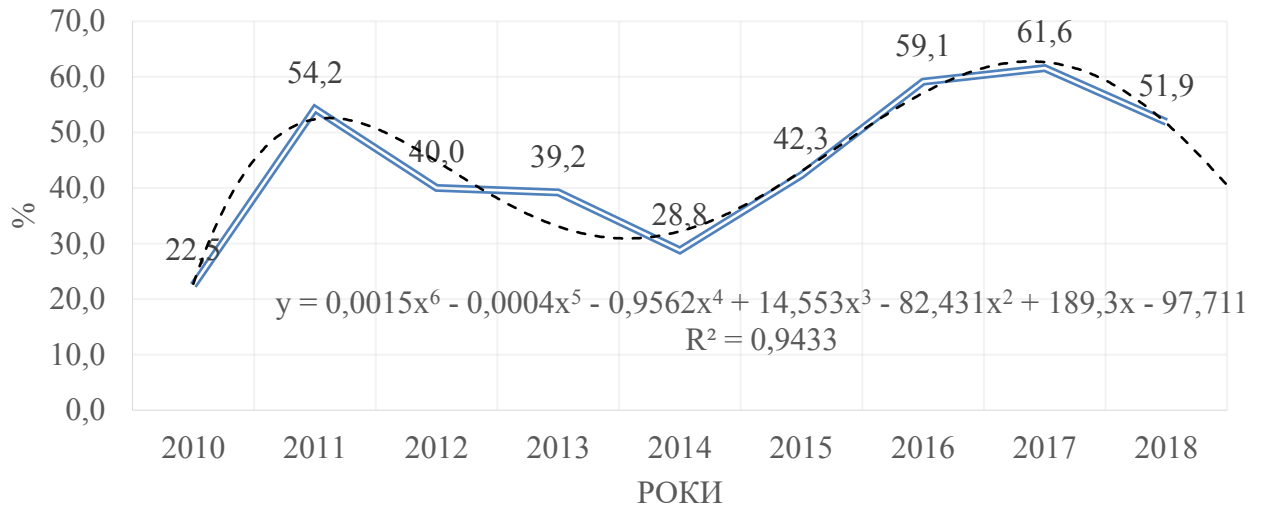

Рисунок 4.3 – Динаміка значень інтегрального показника стану безпеки системи оподаткування України

Джерело: власні розрахунки автора

Примітка: з урахуванням прогнозного значення

Спираючись на власні розрахунки, значення інтегрального показника стану безпеки системи оподаткування України в системі її фінансової безпеки доцільно використовувати для уточнення розрахунків фінансової безпеки України. Проаналізувавши дані, зображені на рис.4.3, з'ясовано, що значення інтегрального показника стану безпеки системи оподаткування зросло з 22,5 % у 2010 р. до 51,9 % у 2018 р., що відбулося за рахунок значного скорочення кількості податків та загального часу, необхідного для формування звітності до контролюючих органів та сплати податків, реформування сутності податку на прибуток, коректування спрощеної системи оподаткування, використання публічних відкритих реєстрів з системою послідовного відшкодування ПДВ. Необхідно зауважити, що прогнозні дані свідчать про можливість погіршення стану безпеки системи оподаткування України у 2019-2020 рр.

Дані міжнародного рейтингу Doing Business у розділі «Оподаткування», в якому висвітлюється інформація про кількість платежів за податками, час, який витрачається суб'єктом підприємницької діяльності на підготовку податкової звітності та сплату податків і платежів підтверджують зростання рівня безпеки системи оподаткування протягом 2014-2017 рр.

У процесі застосування методики оцінки стану фінансової безпеки в системі національної безпеки України значна увага повинна приділятися етапу, на якому проводиться розрахунок інтегрального показника стану фінансової безпеки України та її підсистем, а також формується висновок щодо допустимості отриманих значень в сучасних економічних умовах держави.

Крім того, нами обґрунтовано доцільність розширення системи фінансової безпеки держави в умовах глобалізації особливою підсистемою – кібербезпека фінансового сектору.

Так, на підставі експертних оцінок, пропонуємо наступні індикатори стану кібернетичної безпеки України:

- питома вага незаконних дій з платіжними картками у сукупному обсязі операцій з платіжними картками, %;
- середня вартість 1 незаконної операції у кіберпросторі;
- кількість незаконних операцій, які здійснюються через Інтернет;
- міжнародний глобальний індекс кібербезпеки;
- питома вага витрат на забезпечення кібербезпеки у загальному обсязі витрат зведеного бюджету України, %;
- питома вага витрат на страхування кіберзагроз у загальному обсязі витрат на страхування, %.

За методикою боргова безпека держави розглядається як відповідний рівень заборгованості (внутрішньої та зовнішньої), достатній для задоволення соціально-економічних потреб з урахуванням ефективності використання запозичень (внутрішніх і зовнішніх), вартості обслуговування державної заборгованості, що не загрожує фінансовій системі та суверенітету держави, показників співвідношення між структурними елементами заборгованості [255] і є невіддільною частиною фінансової безпеки України поряд з банківською безпекою, безпекою небанківського фінансового сектору (рівень розвитку фондового та страхового ринків), бюджетною, грошово-кредитною та валютною безпеками.

Удосконалення методики оцінювання та прогнозування рівня боргової безпеки держави на середньо- та довгострокову перспективу має пріоритетне значення для адекватного реагування на дестабілізуючі фактори. В умовах збільшення ступеню відкритості національної економіки, наявних проблем внутрішнього розвитку економіки держави, суттєвих змін у глобальному економічному просторі коректування методичних підходів до інтегрального оцінювання та прогнозування рівня боргової безпеки України має особливу актуальність.

Проблеми оцінювання та прогнозування рівня боргової безпеки держави останніми роками активно досліджуються вітчизняними та іноземними вченими, такими як: Дж. Дональдсон та Е. Мишелер (J. Donaldson, E. Micheler, 2018) – у процесі аналізу перерозподіленого боргу та системного ризику [367]; М. Гробеті (M. Grobety, 2018) – під час оцінки державного боргу та збільшення ролі ліквідності [383]; М. Нагано (M. Nagano, 2018) – на етапі дослідження факторів впливу на випуск облігацій [406]; Дж. Монтгомерія і Д. Тепе-Белфраге (J. Montgomeriea, D. Tere-Belfrage, 2018) – у процесі пошуку зв'язку рівня боргової стійкості та сучасної фінансової політики [404]; Ч. Ти (Ch. Tee, 2018) – під час доведення зв'язку вартості державного боргу з політичними зв'язками (на прикладі Малайзії) [428]; М. Фратіані і Ф. Марчіоне (M. Fratianni, F. Marchionne, 2017) – на етапі аналізу перерозподілу банківських активів та суверенного боргу [377]; Ж. Лі, Ш. Лін та Ш. Тукер (Zh. Li, Sh. Lin, Sh. Tucker, 2018) – у процесі дослідження структури боргу [397]; Ф. Роч і Г. Угліг (F. Roch, H. Uhlig, 2018) – під час представлення динаміки суверенного боргу та напрямів управління ним [418]; Ю. Харазішвілі (Yu. Harazishvili, 2014) – на етапі удосконалення методологічних підходів до оцінки рівня боргової безпеки [324]; Л. Омельченко і І. Суміна (L. Omelchenko, I. Sumina, 2012) – у процесі аналізу стану боргової безпеки України [171] та багато інших.

У наведених наукових працях розглянуто сутність боргової безпеки на рівні держави, методичні підходи до оцінювання її рівня, однак в умовах збільшення ступеню відкритості економік, наявності проблем з погашенням та

обслуговуванням зовнішнього боргу у багатьох країнах світу та існуванням об'єктивних недоліків наявних підходів до оцінювання рівня боргової безпеки, що звужують можливості їх застосування, вважаємо необхідним розробку інноваційних підходів до оцінювання та прогнозування рівня боргової безпеки України з метою адекватного реагування на наявні дестабілізуючі фактори.

Звертаємо увагу на те, що у Методиці зазначено, що перегляд комплексу індикаторів стану економічної безпеки (і, відповідно, її складових, в т. ч. боргової безпеки) та інтервалів їх характеристичних значень має здійснюватися в разі необхідності (з огляду на зміни в національній і світовій економіці), але не рідше ніж один раз на п'ять років. На момент дослідження жодних змін до системи індикаторів, сформованої ще у 2013 році, не було внесено, хоча доцільно зазначити, що відбулись суттєві зміни у національній економіці, які вимагають певних коректувань у методиці оцінювання стану фінансової безпеки держави.

У квітні 2018 року у формі стандартизованого інтерв'ю проведено експертне оцінювання, в якому брали участь експерти, які мають науковий ступінь з економічних наук, метою якого була систематизація інформації щодо особливостей стану певних сфер економіки держави, виокремлення зовнішніх та внутрішніх загроз її фінансовій безпеці, визначення ієрархії впливів та заходів регулювання. Отримана в результаті експертного оцінювання інформація надала змогу в тому числі використовувати середні експертні оцінки у процесі представлення пропозицій щодо удосконалення методики оцінювання стану фінансової безпеки України та її складових.

Система індикаторів боргової безпеки не є сталою, вона може змінюватись та доповнюватись як в частині безпосередньо набору індикаторів, так і стосовно їх порогових значень у відповідних діапазонах та коефіцієнтів вагомості, однак, базуватися на принципах адекватності, комплексності, системності, ієрархічності, неперервності та однозначності.

На нашу думку, у процесі оцінювання стану боргової безпеки додатково доцільно аналізувати такі показники: відношення зовнішнього боргу до річного

експорту; відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування зовнішнього боргу до доходу державного бюджету (який на даний момент розглядається як індикатор стану бюджетної безпеки); відношення вартості обслуговування зовнішнього боргу до річного експорту та ВВП; відношення міжнародних резервів до короткострокового державного боргу; питома вага короткострокового державного боргу у його загальному обсязі.

Враховуючи те, що законодавчо рекомендований індикатор стану боргової безпеки України (індекс ЕМВІ+Україна) у міжнародній практиці не визначається, починаючи з 2014 року, пропонується замінити його показником довгострокового суверенного кредитного рейтингу України, що визначається авторитетним міжнародним рейтинговим агентством Standard & Poor's. Вказаний показник є стимулятором, відповідно, представимо його характеристичні значення на рис. 4.4.

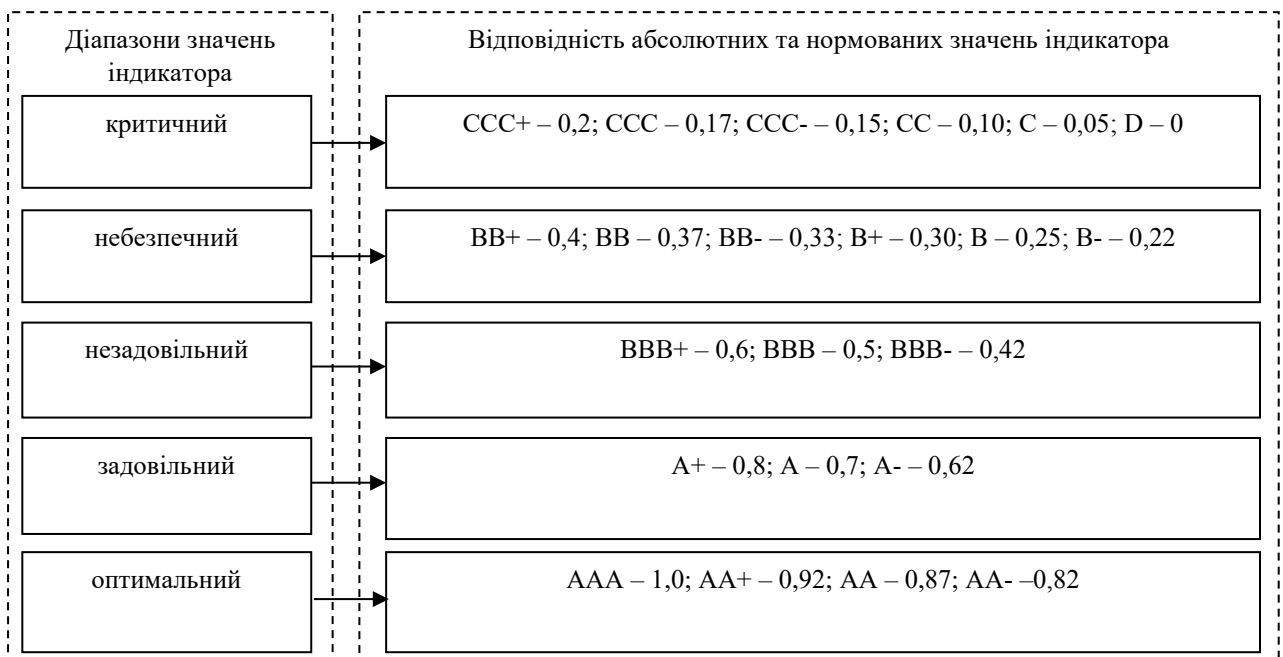

Рисунок 4.4 – Характеристичні значення індикатора стану боргової безпеки України: довгостроковий суверенний кредитний рейтинг, що формується міжнародним рейтинговим агентством Standard & Poor's

Джерело: власна розробка автора

Розрахуємо нормовані індикатори та інтегральний показник стану боргової безпеки України у табл. 4.2.

Таблиця 4.2 Нормовані значення індикаторів та інтегральний показник стану боргової безпеки України, 2009-2018 рр.

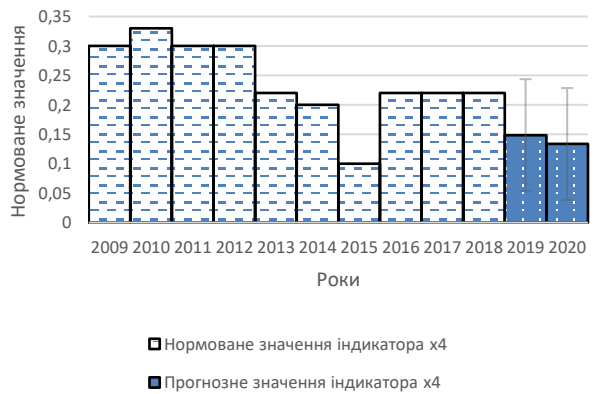
Показник, ваговий коефіцієнт	Роки				
	2009	2010	2011	2012	2013
x_1 , ваговий коефіцієнт – 0,2195	0,71	0,60	0,68	0,67	0,60
<i>діапазон значення індикатору x_1</i>	$X_{здв} \leq X_{1j} < X_{нездв}$			$X_{нездв} \leq X_{1j} < X_{небезп}$	
x_2 , ваговий коефіцієнт – 0,2214	0,16	0,18	0,18	0,18	0,18
<i>діапазон значення індикатору x_2</i>	$X_{2j} \geq X_{крит}$				
x_3 , ваговий коефіцієнт – 0,1830	0,18	0,26	0,38	0,17	0,17
<i>діапазон значення індикатору x_3</i>	$X_{3j} \geq X_{крит}$	$X_{небезп} \leq X_{3j} < X_{крит}$		$X_{3j} \geq X_{крит}$	
x_4 , ваговий коефіцієнт – 0,1778	0,30	0,33	0,30	0,30	0,22
x_5 , ваговий коефіцієнт – 0,1983	0,27	0,32	0,26	0,18	0,14
<i>діапазон значення індикатору x_5</i>	$X_{крит} \leq X_{5j} < X_{небезп}$		$0 < X_{5j} < X_{крит}$		
Інтегральний показник стану боргової безпеки (DS)	0,33	0,34	0,37	0,31	0,27
Показник, ваговий коефіцієнт	Роки				
	2014	2015	2016	2017	2018
x_1 , ваговий коефіцієнт – 0,2195	0,17	0,15	0,15	0,17	0,20
<i>діапазон значення індикатору x_1</i>	$X_{1j} \geq X_{крит}$				
x_2 , ваговий коефіцієнт – 0,2214	0,15	0,11	0,12	0,13	0,16
<i>діапазон значення індикатору x_2</i>	$X_{2j} \geq X_{крит}$				
x_3 , ваговий коефіцієнт – 0,1830	0,16	0,17	0,38	0,25	0,12
<i>діапазон значення індикатору x_3</i>	$X_{3j} \geq X_{крит}$		$X_{небезп} \leq X_{3j} < X_{крит}$		$X_{3j} \geq X_{крит}$
x_4 , ваговий коефіцієнт – 0,1778	0,20	0,10	0,22	0,22	0,22
x_5 , ваговий коефіцієнт – 0,1983	0,06	0,11	0,14	0,16	0,18
<i>діапазон значення індикатору x_5</i>	$0 < X_{5j} < X_{крит}$				
Інтегральний показник стану боргової безпеки (DS)	0,15	0,13	0,19	0,18	0,18

Джерело: розраховано та доповнено автором

Аналітичні дані табл. 4.2 свідчать про те, що значення інтегрального показника стану боргової безпеки держави протягом усього періоду дослідження, по-перше, знаходяться у діапазонах незадовільних та критичних значень, а по-друге, мають тенденцію до зниження.

Для прогнозування рівня боргової безпеки України необхідно, по-перше, здійснити прогноз економетричними методами екзогенних змінних, які є входом для макроекономічної моделі, в результаті чого отримуємо макропоказники для розрахунку прогнозних значень індикаторів стану боргової безпеки та, відповідно, інтегрального показника боргової безпеки України. Ми погоджуємось із думкою Ю. Харазішвілі стосовно пріоритетності прогнозування рівня безпеки держави за допомогою макроекономічних моделей [324].

Графічно представимо нормовані значення індикаторів стану боргової безпеки (x_1 - x_5) та інтегрального показника стану боргової безпеки (DS) за 2009-2018 рр. та прогнозні значення показників на 2019-2020 рр. (рис. 4.5).

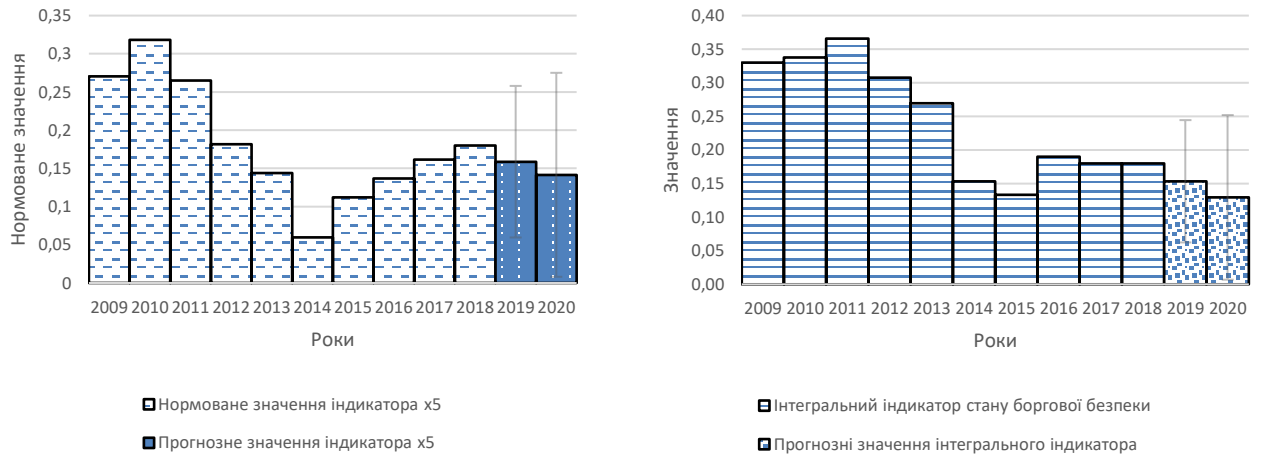

Рисунок 4.5 – Нормовані значення індикаторів стану боргової безпеки (x_1 - x_5) та інтегрального показника стану боргової безпеки України

Джерело: розраховано автором

Примітка: з урахуванням прогнозного рівня

Узагальнимо методичний підхід до оцінювання та прогнозування рівня боргової безпеки України (рис. 4.6).

Здійснено прогнозування рівня боргової безпеки України на 2019-2020 рр. шляхом прогнозу екзогенних змінних економетричними методами, які є входом для макроекономічної моделі, розрахунку прогнозних значень індикаторів стану боргової безпеки та інтегрального показника боргової безпеки України в цілому.

Обґрунтовано методичний підхід до оцінювання та прогнозування рівня боргової безпеки України, який представляє поетапне здійснення оцінювання та прогнозування рівня боргової безпеки держави та висвітлює перелік найоптимальніших методів для застосування на кожному з етапів.

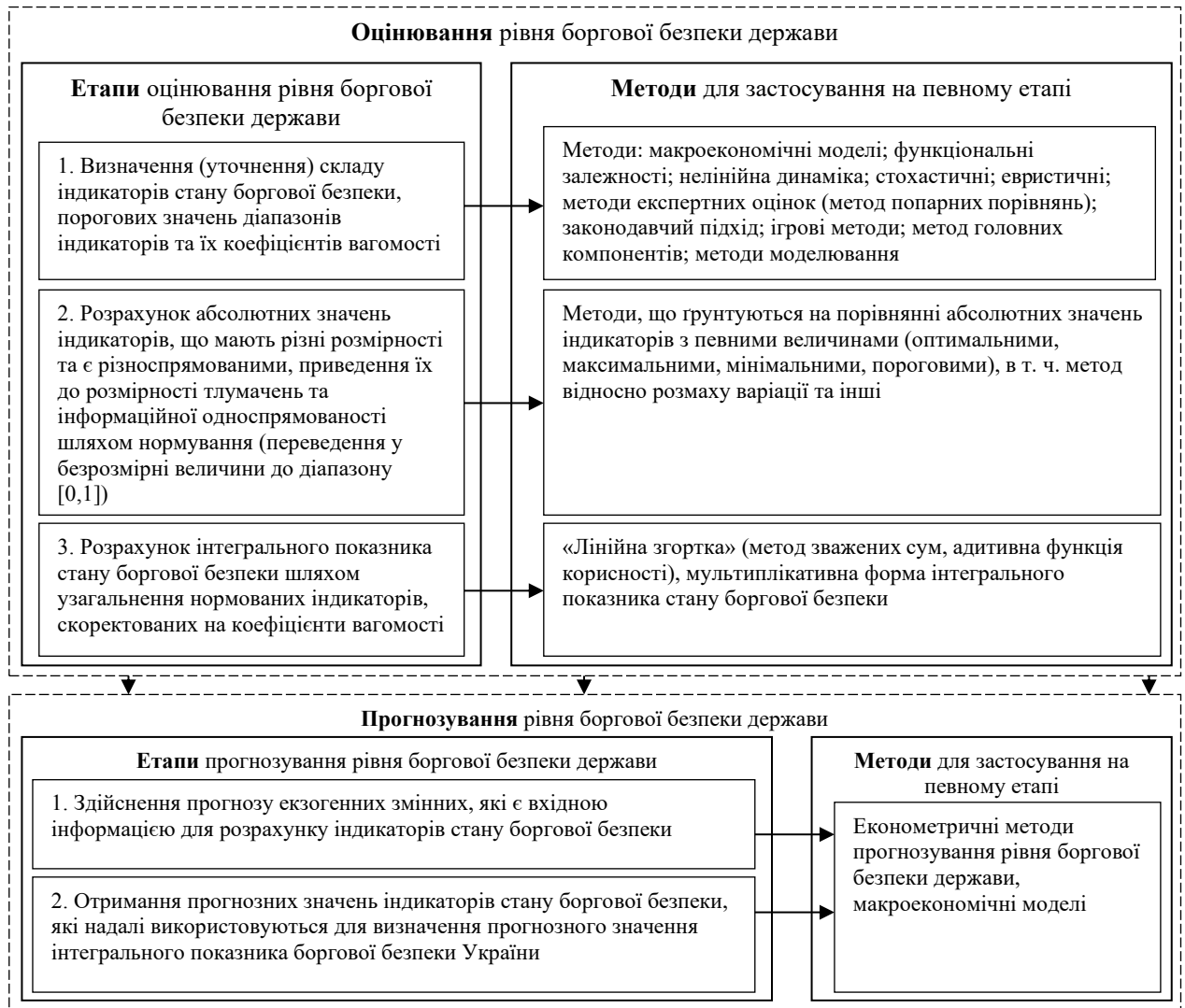

Рисунок 4.6 – Методичний підхід до оцінювання та прогнозування рівня боргової безпеки України

Джерело: розроблено автором

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1. Обґрунтовано, що у процесі оцінки стану фінансової безпеки України, доречно, окрім моніторингу класичних складових фінансової безпеки (банківської, боргової, валютної, бюджетної, грошово-кредитної та безпеки небанківського фінансового ринку), враховувати і аналізувати значення тимчасово впливових чинників, таких як кібернетична безпека фінансового сектору. Запропоновано наступні індикатори стану кібернетичної безпеки України:

- питома вага незаконних дій з платіжними картками у сукупному обсязі операцій з платіжними картками, %;
- середня вартість 1 незаконної операції у кіберпросторі;
- кількість незаконних операцій, які здійснюються через Інтернет;
- міжнародний глобальний індекс кібербезпеки;
- питома вага витрат на забезпечення кібербезпеки у загальному обсязі витрат зведеного бюджету України, %;
- питома вага витрат на страхування кіберзагроз у загальному обсязі витрат на страхування, %.

2. Запропоновано напрями удосконалення методики оцінювання та прогнозування рівня боргової безпеки держави на середньо- та довгострокову перспективу, що має пріоритетне значення для адекватного реагування на дестабілізуючі фактори. В умовах збільшення ступеню відкритості національної економіки, наявних проблем внутрішнього розвитку економіки держави, суттєвих змін у глобальному економічному просторі коректування методичних підходів до інтегрального оцінювання та прогнозування рівня боргової безпеки України має особливу актуальність. Запропоновано оновити перелік індикаторів стану боргової безпеки України шляхом заміни індексу ЕМВІ+Україна, який у міжнародній практиці не визначається з 2014 року, на показник довгострокового суверенного кредитного рейтингу України, що визначається авторитетним міжнародним рейтинговим агентством Standard & Poor's, а також представлено характеристичні значення даного індикатора стану боргової безпеки України. Доведено, що значення інтегрального показника стану боргової безпеки держави (DS) протягом усього періоду дослідження, по-перше, знаходяться у діапазонах незадовільних та критичних значень, а по-друге, мають тенденцію до зниження.

3. Запропоновано методичний підхід до оцінювання та прогнозування рівня боргової безпеки України, який узагальнює послідовні етапи та відповідні методи оцінювання рівня боргової безпеки держави:

– уточнення складу індикаторів стану боргової безпеки, порогових значень діапазонів індикаторів та їх коефіцієнтів вагомості (методи: макроекономічні моделі; функціональні залежності; нелінійна динаміка; стохастичні; евристичні; методи експертних оцінок (метод попарних порівнянь); законодавчий підхід; ігрові методи; метод головних компонентів; методи моделювання);

– розрахунок абсолютних значень індикаторів, що мають різні розмірності та є різноспрямованими, приведення їх до розмірності тлумачень та інформаційної односпрямованості шляхом нормування (переведення у безрозмірні величини до діапазону $[0,1]$) (методи, що ґрунтуються на порівнянні абсолютних значень індикаторів з певними величинами (оптимальними, максимальними, мінімальними, пороговими), в т. ч. метод відносно розмаху варіації та інші);

– розрахунок інтегрального показника стану боргової безпеки шляхом узагальнення нормованих індикаторів, скоректованих на коефіцієнти вагомості (методи: «лінійна згортка» (метод зважених сум, адитивна функція корисності), мультиплікативна форма інтегрального показника стану боргової безпеки), а також послідовні етапи та відповідні методи прогнозування рівня боргової безпеки держави:

– здійснення прогнозу екзогенних змінних, які є вхідною інформацією для розрахунку індикаторів стану боргової безпеки;

– отримання прогнозних значень індикаторів стану боргової безпеки, які надалі використовуються для визначення прогнозного значення інтегрального показника боргової безпеки України (методи: економетричні методи прогнозування рівня боргової безпеки держави, макроекономічні моделі).

Здійснено прогнозування рівня боргової безпеки України на 2019-2020 рр. шляхом прогнозу екзогенних змінних економетричними методами, які є входом для макроекономічної моделі, розрахунку прогнозних значень індикаторів стану боргової безпеки та інтегрального показника боргової

безпеки України в цілому та доведено, що існують тенденції до зниження інтегрального показника стану боргової безпеки держави на майбутнє.

4. Представлено класифікаційні ознаки податкових ризиків держави, які спираються на основний критерій: наявність можливостей для управління ризиком з боку Державної Фіскальної служби України (у т. ч. ризик порушення податкового законодавства, операційні та організаційно-управлінські ризики) або відсутність такої можливості (політико-економічні, природно-кліматичні та інші) [227].

5. Обґрунтовано доцільність розширення представленого переліку складових фінансової безпеки категорією «безпека системи оподаткування», запропоновано перелік показників безпеки системи оподаткування сформований за принципами: репрезентативності вибірки, тобто здатності вибіркової сукупності відтворювати основні характеристики генеральної сукупності, інформаційної доступності, а саме: безперешкодного доступу до інформації для проведення санкціонованих операцій ознайомлення або модифікації з певною інформацією та достовірності, яка сконцентрована у напрямі обрання показників, які найповніше характеризують безпеку системи оподаткування.

6. Удосконалено трактування категорії «безпека системи оподаткування», що, на відміну від наявних, розглядається як умови функціонування податкової системи України, за якого створюються необхідні умови для ефективного та своєчасного формування дохідної бази бюджетів всіх рівнів, забезпечення гарантій захисту податкових інтересів держави, бізнесу і суспільства від внутрішніх та зовнішніх загроз.

4.2. Модернізація алгоритмів діагностування стану фінансової безпеки регіонів України

На основі науковообґрунтованої позиції, що регіон є одним зі структурних елементів, виділених відповідно до об'єкта захисту у структурі фінансової безпеки, категорія «фінансова безпека регіону» нами трактується як

умови фінансового розвитку певного регіону держави, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз не спричиняє негативних процесів у даній складній системі та не заважає створенню сприятливих фінансових умов для сталого розвитку регіону.

Відповідно, у процесі моніторингу стану фінансової безпеки регіону має бути розрахований певний підсумковий індикатор, значення якого буде сигналізувати про рівень стабільності фінансів у регіоні, інвестиційний клімат, підприємницьку активність, а також рівень життя населення.

Проблему модернізації алгоритмів діагностування стану фінансової безпеки регіонів України розглядали у своїх працях В. І. Матвійчук, Р. М. Нешко [142], М. І. Виклюк [40], Л. А. Яремко, Ю. В. Полякова [341], Н. М. Внукова, М. Ю. Погосова [46], С. М. Синиця, Б. С. Бринзей [283], Н. Я. Юрків [340], В. В. Дикань, О. Ю. Александрова [71], В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк [54]. Підтримуємо твердження В. І. Матвійчука та Р. М. Нешко, які звертають увагу на існування тезисних напрацювань, але відсутність комплексного методичного підходу до оцінки фінансової безпеки регіонів [142, с. 128].

Проблема забезпечення фінансової безпеки регіонів України є своєрідною запорукою фінансової безпеки держави в цілому [142, с. 126]. Такий зв'язок пояснюється реформою децентралізації, у процесі якої формується ефективне місцеве самоврядування для надання доступних та якісних публічних послуг, становлення інститутів народовладдя, створення життєвого середовища для громадян, узгодження інтересів територіальних громад та держави [274]. Відповідно, якість виконання функцій місцевими органами влади впливає на регіональну податкову політику, формування дохідних частин місцевих бюджетів, доступність страхових послуг та банківських продуктів, інвестиційний клімат в регіоні, рівень життя населення. Все це обґрунтовує необхідність систематичного та оперативного аналізу стану фінансової безпеки регіонів України з метою виділення сильних та слабких місць наявного стану, діагностування можливостей та потенційних загроз.

З другої половини ХХ ст. децентралізація фактично стала світовим трендом, важливою складовою демократизації, одним з дієвих інструментів економічного зростання.

Реформа місцевого самоврядування в Україні на засадах децентралізації, практична реалізація якої почалась у 2015 р., виявилась однією з результативніших стратегічних реформ. Так, трансформації спрямовані на формування якісно нової системи місцевого самоврядування, фундаментальною основою якої є зростання важливості об'єднаних територіальних громад, розвиток місцевої демократії, європейські стандарти та цінності, наділення територіальних громад ресурсами та повноваженнями, необхідними для активізації місцевого економічного розвитку [245, с. 456].

До основних досягнень реформи фіскальної децентралізації, яка є фінансовим підґрунтям комплексної трансформації місцевого самоврядування в Україні, є: зростання загальної суми доходів місцевих бюджетів України завдяки збільшенню як податкових, так і неподаткових надходжень; отримання органами місцевого самоврядування необхідних ресурсів для ефективного розв'язання питань соціально-економічного розвитку; забезпечення збалансованості місцевих бюджетів; розширення інвестиційних джерел регіонального розвитку [414, с. 123-128].

Зауважимо, що результати реформи фіскальної децентралізації дозволили виокремити низку проблемних питань, що вимагають розв'язання, а саме: відсутність соціальних нормативів та стандартів у сфері повноважень, делегованих місцевому самоврядуванню; порушення принципу справедливості у сфері оплати пільг, які ухвалюються Верховною Радою України, а фінансуються без відповідних компенсаторів за рахунок коштів місцевих бюджетів; фіскальні втрати внаслідок скасування акцизного податку з роздрібною торгівлі підакцизними товарами; незавершеність складного процесу об'єднання територіальних громад, внаслідок чого неможлива повна імплементація механізмів бюджетної децентралізації [244].

У зарубіжній практиці, як зауважує Є. Ю. Кузькін [125, с. 55], питома вага місцевих бюджетів становить 20–26 % від зведеного бюджету (для порівняння в Україні цей показник у 2015-2016 рр. коливався на рівні 18-22 %). Крім того, автор звертає увагу на те, що в унітарних державах частка трансфертів у дохідній частині місцевих бюджетів сягає до 70 %, тоді як у федеративних – в межах 14-29 %.

Показники у сфері фіскальної децентралізації з 1995 р. збираються та аналізуються ОЕСР, їх комплексна оцінка та діагностика здійснюється на рівні МВФ, ЄС та Світового банку [369]. Автори переважної більшості досліджень у сфері оцінки рівня фіскальної децентралізації країн світу стверджують, що децентралізовані уряди якісніше адаптують політику держави до місцевих переваг, відповідно, зростає регіональний потенціал, тоді як інші науковці вважають дану тезу недостатньо емпірично підтвердженою.

Як влучно зазначає Є. Ю. Кузькін [125, с. 60], іноземні й вітчизняні дослідники зробили значний внесок в оцінку рівня децентралізації та її впливу на макроекономічну стабільність, формування моделей економічного розвитку, однак, в цих розробках не повною мірою систематизовано методичні підходи до оцінки рівня фіскальної децентралізації, яка фактично неможлива без належного ресурсного забезпечення та розширення повноважень місцевих органів управління та комплексних реформ у сфері державного управління.

За результатами аналізу взаємозв'язку між темпами економічного зростання і рівнем фіскальної децентралізації в 16 країнах Європи доведено існування негативного зв'язку між двома фінансовими показниками з трьох (податки, видатки та трансферти). Однак, довгострокові наслідки залежать від особливостей децентралізації, впровадженої в певній країні. Так, коли витрати на трансферти з центрального до місцевих бюджетів негативно корелюють з економічним зростанням, останнє, відповідно, має позитивну кореляцію зі збільшенням податкової автономії на місцевому рівні, що підтверджує думку про те, що місцеві уряди сприяють зростанню економічної ефективності та ефективніше реагують на місцеві потреби [420].

Одним з важливих індикаторів стану фіскальної децентралізації вважаємо показник податкової автономії, розроблений ОЕСР, що визначає питому вагу податків, над якою місцеве керівництво має повноваження. Перші комплекси показників податкової автономії опубліковані ще у 1995 р., а потім постійно оновлювались [427]. Складається показник з п'яти категорій. Так, категорія «а» трактується як повна влада у сфері податкових баз і ставок, категорія «b» – влада над ставками податків, «с» – влада над базою податків, «d» – влада над процесами розподілу податкових надходжень, «e» – відсутність влади, «f» – нерозподілені податки.

Останні дослідження індикаторів податкової автономії країн-членів ОЕСР свідчать, що їх значення суттєво варіюються в різних країнах, а більшість місцевих урядів мають дискрецію над їх власними податками. Регіональні та місцеві уряди мають приблизно однакове значення дискреції за податковими надходженнями, але на регіональному рівні зафіксовано вищий рівень доходів у більш автономній категорії «а», а місцевими урядами найчастіше стягується окрема частка центральних або регіональних податків за категорією «b». Так, на місцевий рівень найчастіше перерозподіляється частка податків на доходи фізичних і юридичних осіб, тоді як перерозподіл податку на додану вартість майже ніколи не відбувається [414, с. 123-128].

Якісна інформація про інституційні механізми та структуру багаторівневого уряду певної держави доповнюється також кількісними показниками, які умовно поділяються на наступні групи: аналіз податкових надходжень; аналіз доходів і видатків; аналіз міжбюджетних трансфертів. Зауважимо, що в результаті кількісного аналізу доходів і видатків доцільно зробити висновок про різний рівень фіскальної децентралізації у європейських країн, що обґрунтовується тим, що показники доходів і видатків центрального і місцевого рівня не є суворо пропорційними. Найбільшим рівнем фіскальної децентралізації характеризуються уряди Данії, Фінляндії, Швеції, Норвегії (рис. 4.7).

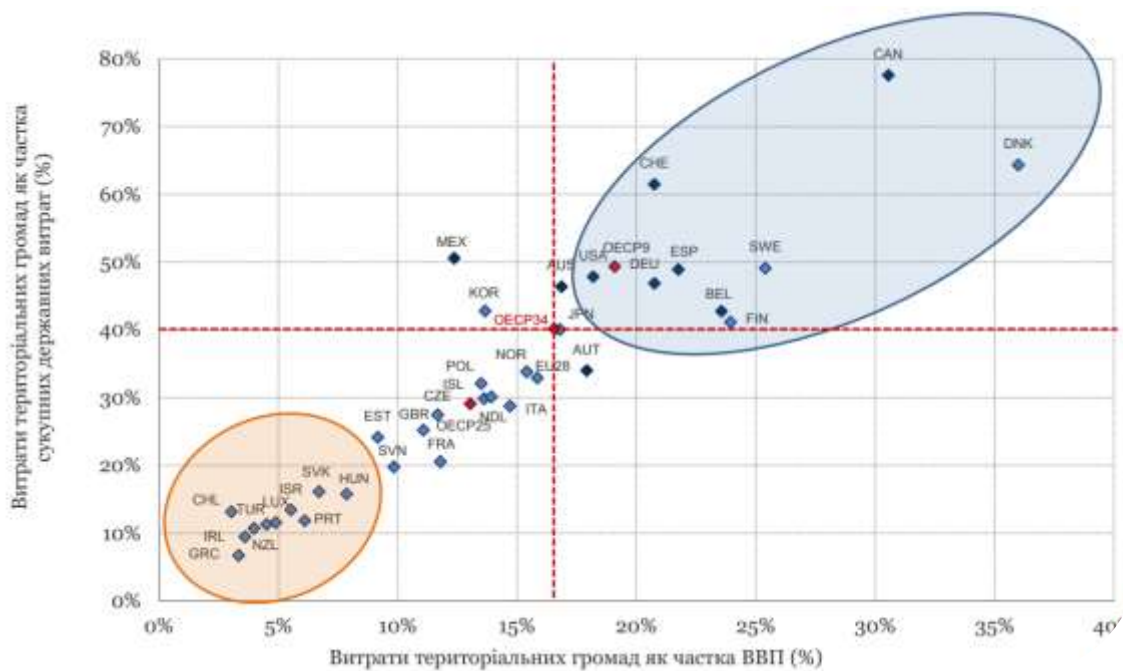

Рисунок 4.7 – Рівень фіскальної децентралізації у країнах ОЕСР, 2016 р.

Джерело: представлено автором на основі [346]

Значним успіхом фіскальної децентралізації серед унітарних країн характеризуються такі європейські держави, як Польща, Словаччина, Чехія, Румунія, Угорщина, Словенія.

Результати проведеного МВФ аналізу близько 80 країн за 20 років у сфері фіскальної децентралізації свідчать, що у більшості країнах збір доходів все-таки є відносно централізованим, однак, видатки бюджету переважно концентруються на нижчих рівнях влади. Крім того, доцільно зробити висновок, що рівень фіскальної децентралізації залежить від чинних конституційних механізмів, ступеню економічного розвитку держави та її географічного розташування [414, с. 123-128].

Так, на нашу думку, виокремлена низка проблемних питань у процесі реформування місцевого самоврядування в Україні на засадах децентралізації, які вимагають термінового розв'язання. На нашу думку, необхідними кроками у напрямку розв'язання проблем фіскальної децентралізації є:

– підтримання відповідності ресурсів бюджетів місцевого рівня їх фінансовим потребам завдяки забезпеченню розвитку бюджетного середньострокового планування місцевого рівня;

– зростання фіскальної ефективності місцевих податків завдяки в т. ч. удосконаленню механізмів їх адміністрування [199, с. 79-91];

– коректування формули визначення реверсної та базової дотації, запровадження можливості перерахунку трансфертів з урахуванням змін певних показників, таких як надходження податків на доходи фізичних і юридичних осіб, наявне населення, що в цілому забезпечить досягнення обґрунтованого розміру дотацій;

– забезпечення асигнуваннями видатки бюджетів місцевого рівня, спрямовані на проведення заходів з виконання державних програм у сфері соціального захисту населення;

– реалізація секторальної децентралізації у напрямку покращення формули визначення цільової освітньої субвенції та розробки методики фінансування закладів охорони здоров'я згідно з розробленою Концепцією реформування системи охорони здоров'я;

– транспарентність діяльності місцевої влади, її підзвітність у питаннях бюджетного планування та використання бюджетних коштів завдяки залученню громадян до участі в бюджетному процесі;

– підтримання гідного рівня професійності місцевої влади шляхом в т. ч. впровадження успішних зарубіжних практик регіонального розвитку;

– підвищення ефективності бюджетного менеджменту місцевого рівня завдяки механізмам стимулювання використання для розвитку інфраструктури коштів бюджетів місцевого рівня, зосереджених на депозитах [414, с. 123-128];

– перегляд коефіцієнтів у формулі визначення освітньої субвенції у напрямку забезпечення їх гнучкості з урахуванням специфіки населених пунктів;

– підвищення ефективності міжбюджетних відносин завдяки коригуванню механізмів розподілу субвенції інфраструктури та зростанню її загального рівня [4];

– законодавче затвердження соціальних стандартів держави з метою оптимізації структури та кількості бюджетних установ, підвищення результативності розробки індикативних показників та використання коштів бюджетів місцевого рівня, а саме: розробка методики визначення обґрунтованої вартості та складу соціальних послуг для різних галузей;

– узгодження критеріїв представлення соціальних пільг на основі аналізу майнового стану та основного доходу сім'ї та методики делегування пільг для місцевого фінансування [414, с. 123-128].

Отже, показники у сфері фіскальної децентралізації з 1995 р. збираються та аналізуються ОЕСР, їх комплексна оцінка та діагностика здійснюється на рівні МВФ, ЄС та Світового банку. З'ясовано, що за результатами аналізу взаємозв'язку між темпами економічного зростання і рівнем фіскальної децентралізації доведено існування негативного зв'язку між двома фінансовими показниками з трьох (податки, видатки та трансферти), однак, довгострокові наслідки залежать від особливостей децентралізації, впровадженої в певній країні [414, с. 123-128].

Виділено найважливіші індикатори стану фіскальної децентралізації, серед яких: показник податкової автономії, розроблений ОЕСР; питома вага доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті країні, рівень дотаційності місцевих бюджетів; коефіцієнти витрат, автономії доходів, децентралізації доходів, залежності від трансфертів.

Узагальнено необхідні кроки у напрямі розв'язання проблем фіскальної децентралізації, запровадження яких сприятиме підвищенню ефективності міжбюджетних відносин та формуванню діючої моделі фінансового вирівнювання податкового потенціалу територій [414, с. 123-128].

Виклюк М. І. зазначає, що процеси забезпечення фінансової безпеки регіонів та держави в цілому є взаємодоповнювальними та взаємопов'язаними [40], відповідно, загрозливий рівень фінансової безпеки певного окремого регіону, спричинений діями певних політичних та економічних ризиків, несприятливими процесами щодо формування податкового боргу в регіоні,

низькою інвестиційною привабливістю або недостатньою інноваційною складовою розвитку, здійснює негативний вплив на рівень фінансової безпеки держави.

Внукова Н. М. та М. Ю. Погосова зауважують, що 19 з 25 областей України є прикордонними, відповідно, в умовах загострення диспропорцій у ресурсних потребах [46, с. 105] з метою забезпечення стабільного розвитку суб'єктів мезорівня та фінансової безпеки окремих областей України особливої уваги набувають аспекти залучення регіонів до транскордонної співпраці, а процес моніторингу стану фінансової безпеки регіонів має враховувати їх спроможність нарощувати свій фінансовий потенціал.

У своєму дослідженні Н. Я. Юрків зазначає, що процес моніторингу стану фінансової безпеки в регіональному вимірі повинен здійснюватись на стику аналізу фінансової безпеки держави, регіональної й національної економіки, фінансової безпеки окремих суб'єктів господарювання [340, с. 100]. На нашу думку, з позиції регіонального розвитку доцільно приділяти увагу саме тим індикаторам стану фінансової безпеки регіону, які безпосередньо формують базис і можливість оцінки задоволення фінансової захищеності та потреб усіх суб'єктів регіону та його фінансово-економічного розвитку в цілому.

Методичний підхід до розрахунку рівня економічної безпеки України [255], затверджений Міністерством економічного розвитку і торгівлі України у наказі №1277 від 29.10.2013 р., не передбачає регіонального розрізу оцінки, про що наголошено у листі міністерства за підписом заступника міністра Ю. П. Бровченка, в якому надавалась відповідь на запит щодо наявності розрахунків стану фінансової безпеки регіонів.

Адаптувати методику розрахунку рівня фінансової безпеки держави до особливостей регіонів можливо, однак, більшість індикаторів, значення яких у цьому методичному підході розраховуються та узагальнюються в інтегральному індексі, спираються та статистичну інформацію на рівні держави, відповідно, не можуть висвітлювати особливості регіонального розвитку.

Крім того, чинний підхід в цілому є досить складним для використання через застосування багатьох індикаторів, значення яких розраховується на основі вхідної статистичної інформації, що публікується із суттєвим запізненням, а в регіональному розрізі взагалі не аналізується, відповідно, цей потенційний методичний підхід до оцінки стану фінансової безпеки регіонів не дозволить аналітикам зіставляти рівень фінансової безпеки регіонів на основі відкритої інформації.

На законодавчому рівні наказом Державного комітету статистики України № 114 від 15.04.2003 р. затверджено методику розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку [253], в якій фінансову сферу пропонується оцінювати за 7-ма показниками: фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування (у розрахунку на 1 тис. працівників), сумою доходів місцевого бюджету (в розрахунку на 1 особу населення регіону), коефіцієнтом виконання місцевого бюджету за власними доходами, співвідношенням суми доходів місцевого бюджету, перерахованої до Державного бюджету, та загальної суми власних доходів, співвідношенням суми дебіторської заборгованості місцевого бюджету та загальних видатків, співвідношенням суми кредиторської заборгованості місцевого бюджету з соціальних видатків та його загальних видатків і сумою видатків місцевого бюджету (у розрахунку на 1 особу наявного населення регіону) [253]. Також діє постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» [252], в якій представлено певні орієнтири значень кількісних індикаторів, які затверджено у якості планових показників регіонального розвитку.

Для оцінки стану фінансової безпеки науковці пропонують до застосування різні методи, серед яких найпоширенішими є метод таксономії, експертні оцінки, аналіз макропоказників та їх подальше порівняння з еталонними даними (Додаток Ф), однак, з урахуванням особливостей фінансової безпеки регіонів, необхідно розробити методичний підхід та

інструментарій, застосування яких дозволило б схарактеризувати рівень фінансової безпеки регіонів, сформувати місце (ранг) регіону, яке він посідає серед всіх інших областей України, виділити проблемні компоненти забезпечення фінансової безпеки певного регіону у відповідному періоді дослідження.

Для оцінки стану фінансової безпеки регіонів України, їх подальшого порівняння, виділення проблемних аспектів, можливостей та потенційних загроз у розрізі областей, нами запропоновано методичний підхід до моніторингу стану фінансової безпеки регіонів, який, на відміну від нині застосовуваних, дозволяє оперативно визначати стан фінансової безпеки областей України, виокремлювати специфічні для певного регіону загрози та резерви для подальшого застосування цієї інформації у процесі зміцнення стану фінансової безпеки певного регіону.

Загальна схема аналізу стану фінансової безпеки регіонів України представлена на рис. 4.8.

На першому етапі запропонованого методичного підходу до аналізу стану фінансової безпеки регіону відбувається декомпозиція категорії «фінансова безпека регіону» на окремі взаємопов'язані підсистеми:

- фінансова безпека громади регіону;
- фінансова безпека суб'єктів господарювання регіону та їх підприємницька активність;
- галузева (секторальна) фінансова безпека регіону;
- фінансова безпека регіональна (за рівнем фінансової автономії).

Декомпозиція відбувається з метою підвищення ефективності аналізу результатів оцінки стану фінансової безпеки регіонів України.

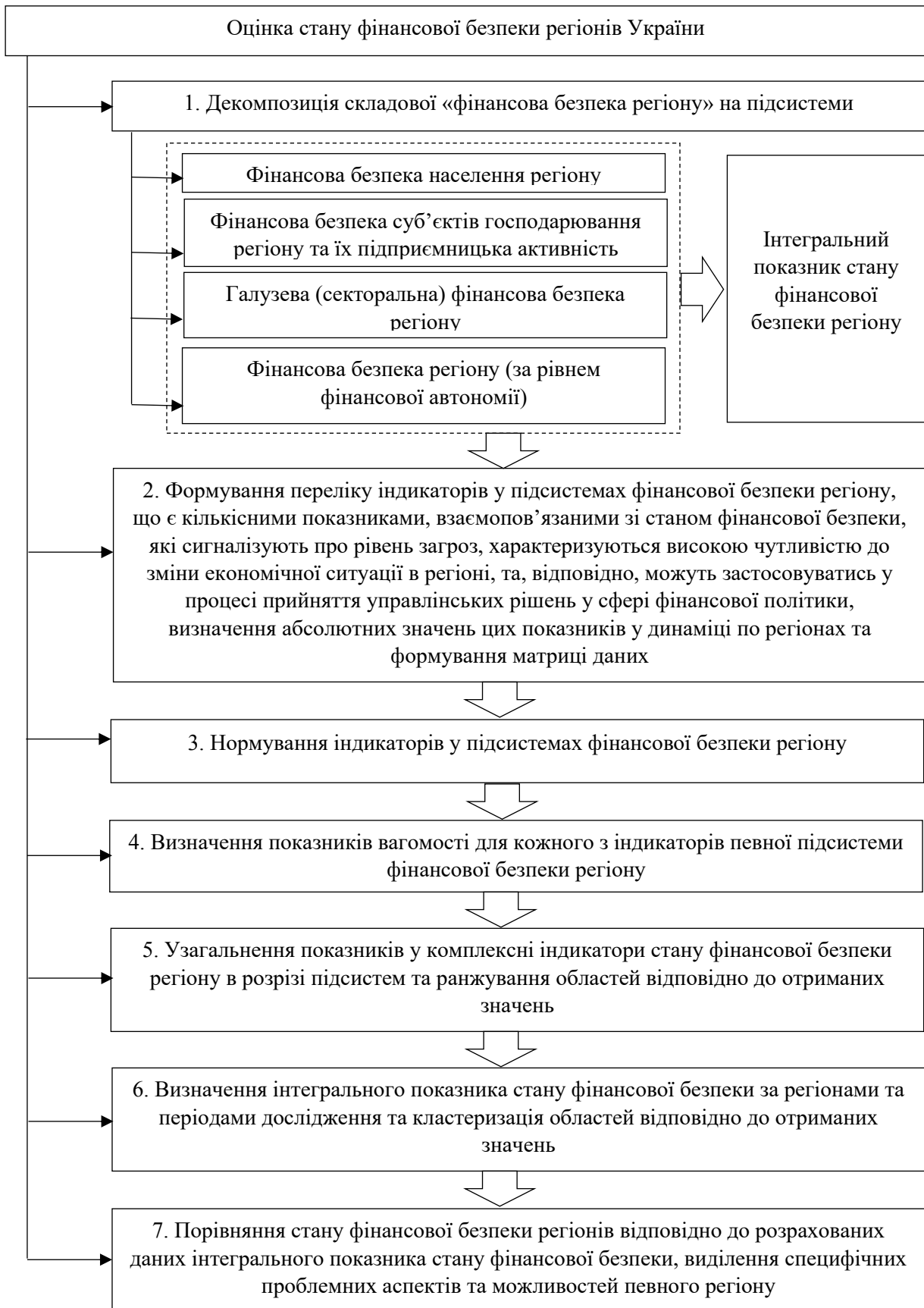

Рисунок 4.8 – Послідовність етапів оцінки стану фінансової безпеки регіонів України

Джерело: запропоновано автором

На другому етапі відбувається формування переліку кількісних індикаторів у підсистемах фінансової безпеки регіону, що є взаємопов'язаними зі станом фінансової безпеки держави, які сигналізують про рівень загроз, характеризуються високою чутливістю до зміни економічної ситуації в регіоні, та, відповідно, можуть застосовуватись у процесі прийняття управлінських рішень у сфері фінансової політики.

Сформований перелік індикаторів має відповідати наступним критеріям: бути науковообґрунтованим та характеризуватися доступністю статистичних даних для оперативного аналізу стану фінансової безпеки регіону. Зауважимо також, що комплекс відібраних кількісних індикаторів має характеризуватись придатністю до математичного та інших видів аналізу, висвітлення зміни явища або процесу у часі, однозначністю тлумачення [62, с. 201-202].

Відібрані показники мають бути перевірені на мультиколінеарність (3.5), відповідно, показники з сильним зв'язком за шкалою Чеддока мають бути виключені з системи індикаторів. Крім того, ми маємо довести, що сукупність відібраних індикаторів взаємопов'язані зі станом фінансової безпеки держави, що підтвердить гіпотезу, що сформована матриця даних визначених індикаторів може застосовуватись як вхідна інформація у процесі розрахунку інтегрального показника стану фінансової безпеки регіону.

Формування комплексу індикаторів стану фінансової безпеки регіону відбувалось з урахуванням принципів достовірності, репрезентативності та інформаційної доступності, на які спирається Методичний підхід Міністерства економічного розвитку і торгівлі [255].

Так, ми відібрали 22 фінансових показники, які розраховуються у розрізі регіонів та систематично оприлюднюються у звітах Міністерства, які попередньо були перевірені на наявність сильних кореляційних зв'язків. Доведено, що вони не перебувають у прямій функціональній залежності один від одного. Формування фінансових показників відбувалося з урахуванням методологічного принципу пізнання (статистиці й динаміці) [62, с. 196]. Кожен з обраних показників надає важливу інформацію щодо стану фінансової безпеки

регіону, однак, для різнобічного аналізу пропонується їх комплексне застосування.

Висувається гіпотеза, що сукупність саме цих показників може характеризувати стан фінансової безпеки регіону, специфічні проблеми та можливості.

Для доведення або спростування цієї гіпотези застосовано базові ідеї поліноміального алгоритму екстраполяції параметрів стохастичних систем [349, 5, 348, с. 16-19], на підставі яких було розроблено поліноміальну степеневу кореляційно-регресійну модель оцінки стану фінансової безпеки регіону України за формулою (4.5).

$$m_x^{(k,N)}(1,i) = M[X(i)] + \sum_{j=1}^k \sum_{v=1}^N (x^v(j) - M[X^v(j)]) S_{((j-1)N+v)}^{(kN)}((i-1)N+1), \quad (4.5)$$

де $m_x^{(k,N)}(1,i)$ – стану фінансової безпеки регіону (реалізації в точці та випадкової послідовності за умови використання k елементів при старшому порядку стохастичних зв'язків N);

$M[X(i)]$ – середнє значення стану фінансової безпеки регіону;

$x^v(j)$ – емпіричні значення індикаторів стану фінансової безпеки регіону;

$M[X^v(j)]$ – середнє значення індикаторів стану фінансової безпеки регіону;

$S_{((j-1)N+v)}^{(kN)}((i-1)N+1)$ – коефіцієнти вагомості.

Коефіцієнти вагомості, які застосовуються у (4.5), визначено наступним чином:

$$S_{\lambda}^{(\alpha)}(\xi) = \begin{cases} S_{\lambda}^{(\alpha-1)}(\xi) - S_{\lambda}^{(\alpha-1)}(\alpha) \gamma_k(i), \lambda \leq \alpha - 1; \\ \gamma_{\alpha}(\xi), \lambda = \alpha; \end{cases} \quad (4.6)$$

$$\gamma_{\alpha}(\xi) = \begin{cases} \beta_{1, [\alpha/N]+1}^{(\text{mod}_N(\alpha))}([\alpha / N] + 1), \xi \leq kN; \\ \beta_{1, [\alpha/N]+1}^{(\text{mod}_N(\alpha))}(i), \xi = (i-1)N + 1; \end{cases} \quad (4.7)$$

$$\beta_{hv}^{(\lambda)}(i) = \frac{1}{D_{\lambda}(v)} (M[X^{\lambda}(v)X^h(i)] - M[X^{\lambda}(v)]M[x^h(i)] - \sum_{\mu=1}^{v-1} \sum_{j=1}^{N-1} D_j(\mu)\beta_{\lambda\mu}^{(j)}(v)\beta_{h\mu}^{(j)}(i) - \sum_{j=1}^{\lambda-1} D_j(v)\beta_{\lambda v}^{(j)}(v)\beta_{hv}^{(j)}(i)), \lambda = \overline{1, h}, v = \overline{1, i} \quad (4.8)$$

$$D_{\lambda}(v) = M[X^{2\lambda}(v)] - M^2[X^{\lambda}(v)] - \sum_{\mu=1}^{v-1} \sum_{j=1}^{N-1} D_j(\mu)\{\beta_{\lambda\mu}^{(j)}(v)\}^2 - \sum_{j=1}^{\lambda-1} D_j(v)\{\beta_{\lambda v}^{(j)}(v)\}^2, v = \overline{1, I} \quad (4.9)$$

де $\beta_{hv}^{(\lambda)}(i)$ – координатні функції поліноміального степеневого канонічного розкладу випадкової послідовності;

$\gamma_{\alpha}(\xi)$ – проміжна функція для розрахунку коефіцієнтів вагомості.

Вхідна інформація для розрахунку поліноміальної кореляційно-регресійної моделі висвітлена у табл. 4.3. Повний перелік індикаторів представлено у Додатку Ц.

Таблиця 4.3 Вхідна інформація для побудови поліноміальної кореляційно-регресійної моделі

Роки і показник	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈
2014	26782,10	56,60	75,40	93,50	7,00	213,60	3,90	445,30
2015	31082,70	56,70	79,30	79,80	4,40	127,00	3,60	457,10
2016	35610,10	56,30	89,50	109,00	3,40	138,30	3,50	433,50
2017	43592,80	56,10	95,90	119,10	3,40	129,00	3,60	421,10
2018	57908,60	57,10	92,40	112,50	3,20	112,60	3,60	421,10
$M[X^v(j)]$ Середнє значення	38995,26	56,56	86,50	102,78	4,28	144,10	3,64	435,62
$S_{((j-1)N+v)}^{(kN)}$ Коефіцієнт вагомості показника	0,00007	0,022	0,035	-0,148	0,13	-0,03	0,001	-0,205
Роки і показник	X ₉	X ₁₀	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅	X ₁₆
2014	38,90	22,00	27803,80	708,30	1193,30	2,50	99,80	36904,00
2015	39,30	23,70	34916,90	674,00	1347,70	1,40	99,10	46413,00
2016	39,90	24,60	41410,60	713,90	1734,60	1,40	103,40	55899,00

Продовження табл. 4.3

2017	39,90	24,90	50676,90	697,30	2497,50	0,70	103,20	70233,00
2018	39,90	24,90	59346,80	756,40	3354,20	0,70	103,20	72550,69
$M[X^v(j)]$ Середнє значення	39,58	24,02	42831,00	709,98	2025,46	1,34	101,74	56399,94
$S_{((j-1)N+v)}^{(kN)}$ Коефіцієнт вагомості показника	-0,023	-0,17	0,00048	-0,107	-0,0013	-0,033	0,059	-0,00023
Роки і показник	X₁₇	X₁₈	X₁₉	X₂₀	X₂₁	X₂₂	Y	
2014	124,90	4713,90	1068,00	1253,50	1,80	0,30	42,074	
2015	143,30	5721,00	1016,30	890,10	2,60	0,80	38,211	
2016	112,40	7467,90	886,00	852,10	4,00	1,10	43,120	
2017	122,10	10236,50	925,00	1018,40	5,50	1,60	46,336	
2018	109,80	11941,30	767,00	1119,90	6,30	2,00	48,691	
$M[X^v(j)]$ Середнє значення	122,50	8016,12	932,46	1026,80	4,04	1,16	43,69	
$S_{((j-1)N+v)}^{(kN)}$ Коефіцієнт вагомості показника	-0,304	-0,0001	0,007	0,013	0,065	0,069	X	

Джерело: розраховано та узагальнено автором за даними [349; 157; 158; 159; 160]

Проміжні розрахунки отриманої поліноміальної кореляційно-регресійної моделі висвітлено у табл. 4.4.

Таблиця 4.4 Проміжні розрахунки поліноміальної кореляційно-регресійної моделі

Роки	$(x^v(j) - M[X^v(j)]) S_{((j-1)N+v)}^{(kN)} ((i-1)N + 1)$							
	X₁	X₂	X₃	X₄	X₅	X₆	X₇	X₈
2014	-0,854921	0,00088	-0,3885	1,37344	0,3536	-2,085	0,00026	-1,9844
2015	-0,553879	0,00308	-0,252	3,40104	0,0156	0,513	-4E-05	-4,4034
2016	-0,236961	-0,00572	0,105	-0,92056	-0,1144	0,174	-0,00014	0,4346
2017	0,3218278	-0,01012	0,329	-2,41536	-0,1144	0,453	-4E-05	2,9766
2018	1,3239338	0,01188	0,2065	-1,43856	-0,1404	0,945	-4E-05	2,9766
Роки	$(x^v(j) - M[X^v(j)]) S_{((j-1)N+v)}^{(kN)} ((i-1)N + 1)$							
	X₉	X₁₀	X₁₁	X₁₂	X₁₃	X₁₄	X₁₅	X₁₆

2014	0,01564	0,3434	-7,213056	0,17976	1,081808	-0,03828	-0,11446	4,4840657
2015	0,00644	0,0544	-3,798768	3,84986	0,881088	-0,00198	-0,15576	2,2969957
2016	-0,00736	-0,0986	-0,681792	-0,41944	0,378118	-0,00198	0,09794	0,1152157
2017	-0,00736	-0,1496	3,766032	1,35676	-0,613652	0,02112	0,08614	-3,181604
2018	-0,00736	-0,1496	7,927584	-4,96694	-1,727362	0,02112	0,08614	-3,714673
Роки	$(x^v(j) - M[X^v(j)]) S_{((j-1)N+v)}^{(kN)} ((i-1)N+1)$							
	X_{17}	X_{18}	X_{19}	X_{20}	X_{21}	X_{22}	$m_x^{(k,N)}(1,i)$	
2014	-0,7296	0,330222	0,94878	2,9471	-0,1456	-0,05934	42,1322045	
2015	-6,3232	0,229512	0,58688	-1,7771	-0,0936	-0,02484	38,1397345	
2016	3,0704	0,054822	-0,32522	-2,2711	-0,0026	-0,00414	43,0264885	
2017	0,1216	-0,222038	-0,05222	-0,1092	0,0949	0,03036	46,3681515	
2018	3,8608	-0,392518	-1,15822	1,2103	0,1469	0,05796	48,7654511	

Джерело: розраховано та узагальнено автором на підставі [349]

У табл. 4.5 узагальнено значення стану фінансової безпеки України, розраховані на основі отриманої поліноміальної кореляційно-регресійної моделі ($m_x^{(k,N)}(1,i)$), а також абсолютні суми похибки (різниці між даними безпекового стану, визначеними за Методикою [255] та фактично отриманими значеннями стану фінансової безпеки України), і відносні суми похибки, визначені у відсотках від даних безпекового стану, визначеними за Методикою [255].

Таблиця 4.5 Результати застосування методичного підходу до оцінки стану фінансової безпеки України із застосуванням поліноміальної кореляційно-регресійної моделі

Роки	Стан фінансової безпеки України (за Методикою), %	Стан фінансової безпеки України (розрахований за моделлю), %	Абсолютна похибка	Відносна похибка, %
	Y	$m_x^{(k,N)}(1,i)$		
2014	42,074	42,132	0,058	0,139
2015	38,211	38,140	-0,071	-0,186
2016	43,120	43,026	-0,094	-0,218
2017	46,336	46,368	0,032	0,069
2018	48,691	48,765	0,075	0,154
Середнє значення похибки				0,01%

Джерело: розраховано автором

Розраховані значення стану фінансової безпеки України за значеннями 22 індикаторів, які визначаються у розрізі регіонів відрізняються від емпіричних значень стану фінансової безпеки України несуттєво (середній рівень похибки становить 0,01%), що обґрунтовує твердження щодо точності прогнозів, сформованих за допомогою даної моделі та доводить висунуту гіпотезу, що сукупність саме цих показників може характеризувати стан фінансової безпеки регіону та сигналізувати про специфічні проблеми й можливості в регіоні.

Проведемо апробацію запропонованого методичного підходу до оцінки фінансової безпеки регіонів України за 2018 рік. Також на другому етапі запропонованого методичного підходу до оцінки стану фінансової безпеки регіону визначено абсолютні значення індикаторів у динаміці по регіонах та сформовано матрицю даних $X = \{x_{ij}\}$, де x_{ij} – значення j -х індикаторів для i -ї області України; $i = \overline{1,22}$; $j = \overline{1,24}$ (табл. 4.6).

Таблиця 4.6 Матриця абсолютних значень індикаторів стану фінансової безпеки регіонів України, 2018 р.

Область	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X ₁₁
Вінницька	54992,0	56,8	94,5	115,5	0,5	101,6	3,1	432,3	41,5	37,5	49170,4
Волинська	46475,1	49,5	93,3	112,7	1,2	143,3	3,0	402,4	63,1	20,3	29798,5
Дніпропетровська	72883,4	58,6	92,2	115,8	1,7	128,0	3,9	435,9	27,1	18,9	149583,7
Донецька	31888,0	50,0	89,9	110,2	10,7	106,5	1,2	142,9	23,2	11,3	74582,8
Житомирська	52135,9	57,5	93,8	114,5	0,3	131,0	3,1	399,8	44,0	38,0	36223,9
Закарпатська	40471,6	54,5	83,2	112,5	0,2	123,6	2,0	411,0	47,1	47,0	18976,0
Запорізька	67982,5	56,7	89,0	114,8	5,0	176,0	3,4	444,8	23,8	24,1	123206,7
Івано-Франківська	48367,7	55,6	91,8	112,5	1,4	125,2	2,2	359,0	44,0	39,5	51739,3
Київська	63498,4	58,5	98,4	113,8	3,4	134,4	5,3	545,0	39,5	28,3	64900,7
Кіровоградська	51018,0	54,5	98,2	112,5	0,5	168,9	3,4	375,8	47,6	45,3	31101,1
Луганська	20618,6	56,9	81,3	111,9	52,5	113,3	0,9	96,7	43,9	37,8	10578
Львівська	55510,7	56,8	90,9	112,7	1,7	136,8	3,4	434,7	43,2	36,7	39681,9
Миколаївська	55543,9	58,1	87,8	110,3	5,3	126,2	3,0	470,0	31,6	33,2	51211,9
Одеська	61165,6	57,2	91,3	110,5	1,5	137,8	3,4	532,3	39,5	36,3	24422,3
Полтавська	60217,5	55,1	88,9	115,9	1,6	109,6	4,2	422,8	37,1	21,9	132723,4
Рівненська	47729,1	56,8	86,4	111,6	1,6	87,7	2,5	325,5	46,9	42,6	32481,9
Сумська	55934,4	58,4	89,3	110,6	16,1	109,4	3,5	358,3	51,3	34,3	44127,6
Тернопільська	43512,5	52,7	91,7	113,7	1,1	131,0	2,2	338,9	53,2	42,1	20771,8
Харківська	60117,7	61,4	96,0	110,1	5,2	133,5	4,3	564,6	44,6	39,8	70902,1
Херсонська	50109,4	57,5	92,7	109,5	2,2	127,4	2,7	431,9	41,2	50,0	27577,6
Хмельницька	52487,6	55,9	90,0	111,8	0,7	129,6	3,0	452,6	48,8	38,2	33670,7
Черкаська	50292,6	57,7	95,9	111,4	3,1	108,6	3,7	426,6	43,8	32,5	57890,8
Чернівецька	42850,4	57,2	93,2	112,7	0,01	95,8	1,9	478,1	37,9	57,7	17094,0
Чернігівська	50895,4	57,3	88,4	111,7	1,1	138,4	3,3	378,7	44,4	33,1	35538,2
Область	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅	X ₁₆	X ₁₇	X ₁₈	X ₁₉	X ₂₀	X ₂₁	X ₂₂
Вінницька	1223,2	3584,7	0,9	104,6	58384	109,0	10206,1	143,1	911,6	5,3	1,5
Волинська	838,4	1772,0	0,3	109,9	49987	109,9	7488,9	251,0	694,4	4,4	0,9

Дніпропетровська	701,1	4659,1	0,1	104,6	97137	109,2	17016	1112,7	2399,3	8,0	2,8
Донецька	377,8	1298,9	1,3	97,0	39411	112,3	5971,4	289,2	1158,5	6,1	2,9
Житомирська	837,0	1664,0	0,5	104,4	49737	109,1	5715,6	193,6	540,0	5,0	0,9
Закарпатська	1017,0	1394,5	1,8	105,0	34202	112,2	5291,3	271,0	1319,5	3,8	0,7
Запорізька	384,0	2247,6	2,4	105,3	75306	109,2	8136,9	526,3	1970,1	6,8	1,3
Івано-Франківська	1204,6	2412,5	0,4	106,7	46312	109,1	5870,4	651,6	633,8	4,0	1,1
Київська	1168,6	4216,4	0,8	103,9	90027	110,0	21352,4	906,7	1054,4	7,8	2,8
Кіровоградська	692,7	1730,4	1,8	98,3	55183	109,0	6373,3	78,9	548,7	5,5	0,8
Луганська	272,5	295,0	0,1	85,6	13883	109,3	1169,1	202,7	94,0	4,3	1,3
Львівська	996,5	3410,0	0,8	103,4	58221	110,1	9194,1	367,8	750,6	5,7	2,1
Миколаївська	517,3	2461,6	1,0	100,8	60549	109,4	7885,4	200,3	1859,4	5,3	1,0
Одеська	531,5	6527,3	0,3	105,7	62701	109,3	8378,0	509,2	700,5	6,8	1,9
Полтавська	945,1	4966,4	0,2	96,4	106248	109,3	11175,6	733,9	1354,8	7,6	2,3
Рівненська	892,9	2175,8	0,01	106,6	42038	109,3	5680,3	115,3	354,5	4,0	1,3
Сумська	769,4	1313,9	2,0	99,6	51419	109,7	6144,1	168,4	737,4	5,4	0,9
Тернопільська	1014,2	1726,9	0,8	107,8	38593	109,7	6676,2	53,4	431,3	3,8	0,7
Харківська	675,3	4703,8	2,2	100,5	69489	111,2	7629,5	249,7	476,4	6,4	2,0
Херсонська	607,1	1172,9	1,5	100,5	45532	109,5	6087,9	196,2	259,0	4,5	0,7
Хмельницька	981,8	2679,6	0,1	105,2	49916	109,2	7705,9	157,5	502,7	4,8	1,0
Черкаська	1225,8	1625,8	1,1	98,1	59697	109,7	8153,9	276,3	647,5	5,5	0,8
Чернівецька	1054,3	1604,1	0,9	102,6	31509	108,7	3277,6	48,8	221,0	3,5	0,9
Чернігівська	683,1	1190,7	1,0	101,9	55198	109,6	7732,6	431,9	745,4	5,3	0,9

Джерело: узагальнено автором [193] за даними [157; 158; 159; 160]

На третьому етапі запропонованого методичного підходу до оцінки стану фінансової безпеки регіону відбувається нормування індикаторів у підсистемах фінансової безпеки регіону (табл. 4.7). Нормування індикаторів стану фінансової безпеки регіону пропонується застосовувати метод нормування – відносно розмаху варіації (4.10), тому що саме цей метод дозволяє врахувати різницю показників у певному періоді дослідження.

$$C: y_{ij} = \frac{x_{ij} - x_{min}}{x_{max} - x_{min}}; B: y_{ij} = \frac{x_{max} - x_{ij}}{x_{max} - x_{min}} \quad (4.10)$$

Розподіл сформованої матриці даних $X = \{x_{ij}\}$, де x_{ij} – значення j -х індикаторів для i -ї області України; $i = \overline{1,22}$; $j = \overline{1,24}$ (табл. 4) на групи відбувається відповідно до мети дослідження.

До першої групи показників включено індикатори, які характеризують рівень фінансової безпеки населення регіону (матриця $X_{HP} = \{x_{ij}\}$).

**Таблиця 4.7 Нормовані значення індикаторів стану фінансової безпеки
регіонів України, 2018 р.**

Область	ФБ громади регіону						ФБ суб'єктів господарювання регіону							
	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X _{HP}	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X _{СГР}		
Вінницька	0,66	0,61	0,77	0,94	0,99	0,79	0,84	0,50	0,72	0,46	0,56	0,62		
Волинська	0,49	0,00	0,70	0,50	0,98	0,53	0,37	0,48	0,65	1,00	0,19	0,54		
Дніпропетровська	1,00	0,76	0,64	0,98	0,97	0,87	0,54	0,68	0,72	0,10	0,16	0,44		
Донецька	0,22	0,04	0,50	0,11	0,80	0,33	0,79	0,07	0,10	0,00	0,00	0,19		
Житомирська	0,60	0,67	0,73	0,78	0,99	0,76	0,51	0,50	0,65	0,52	0,58	0,55		
Закарпатська	0,38	0,42	0,11	0,47	1,00	0,48	0,59	0,25	0,67	0,60	0,77	0,58		
Запорізька	0,91	0,61	0,45	0,83	0,90	0,74	0,00	0,57	0,74	0,02	0,28	0,32		
Івано-Франківська	0,53	0,51	0,61	0,47	0,97	0,62	0,58	0,30	0,56	0,52	0,61	0,51		
Київська	0,82	0,76	1,00	0,67	0,94	0,84	0,47	1,00	0,96	0,41	0,37	0,64		
Кіровоградська	0,58	0,42	0,99	0,47	0,99	0,69	0,08	0,57	0,60	0,61	0,73	0,52		
Луганська	0,00	0,62	0,00	0,38	0,00	0,20	0,71	0,00	0,00	0,52	0,57	0,36		
Львівська	0,67	0,61	0,56	0,50	0,97	0,66	0,44	0,57	0,72	0,50	0,55	0,56		
Миколаївська	0,67	0,72	0,38	0,12	0,90	0,56	0,56	0,48	0,80	0,21	0,47	0,50		
Одеська	0,78	0,65	0,58	0,16	0,97	0,63	0,43	0,57	0,93	0,41	0,54	0,58		
Полтавська	0,76	0,47	0,44	1,00	0,97	0,73	0,75	0,75	0,70	0,35	0,23	0,56		
Рівненська	0,52	0,61	0,30	0,33	0,97	0,55	1,00	0,36	0,49	0,59	0,67	0,62		
Сумська	0,68	0,75	0,47	0,17	0,69	0,55	0,75	0,59	0,56	0,70	0,50	0,62		
Тернопільська	0,44	0,27	0,61	0,66	0,98	0,59	0,51	0,30	0,52	0,75	0,66	0,55		
Харківська	0,76	1,00	0,86	0,09	0,90	0,72	0,48	0,77	1,00	0,54	0,61	0,68		
Херсонська	0,56	0,67	0,67	0,00	0,96	0,57	0,55	0,41	0,72	0,45	0,83	0,59		
Хмельницька	0,61	0,54	0,51	0,36	0,99	0,60	0,53	0,48	0,76	0,64	0,58	0,60		
Черкаська	0,57	0,69	0,85	0,30	0,94	0,67	0,76	0,64	0,71	0,52	0,46	0,62		
Чернівецька	0,43	0,65	0,70	0,50	1,00	0,65	0,91	0,23	0,82	0,37	1,00	0,66		
Чернігівська	0,58	0,66	0,42	0,34	0,98	0,59	0,43	0,55	0,60	0,53	0,47	0,52		
Область	ФБ галузей економіки (секторів) регіону						ФБ регіону за рівнем фінансової автономії							
	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅	X _{ГФБ}	X ₁₆	X ₁₇	X ₁₈	X ₁₉	X ₂₀	X ₂₁	X ₂₂	X _{РБ}
Вінницька	0,28	1,00	0,53	0,37	0,78	0,59	0,48	0,92	0,45	0,09	0,35	0,40	0,36	0,44
Волинська	0,14	0,59	0,24	0,12	1,00	0,42	0,39	0,67	0,31	0,19	0,26	0,20	0,09	0,30
Дніпропетровська	1,00	0,45	0,70	0,04	0,78	0,59	0,90	0,86	0,79	1,00	1,00	1,00	0,95	0,93
Донецька	0,46	0,11	0,16	0,54	0,47	0,35	0,28	0,00	0,24	0,23	0,46	0,58	1,00	0,40
Житомирська	0,18	0,59	0,22	0,21	0,77	0,39	0,39	0,89	0,23	0,14	0,19	0,33	0,09	0,32
Закарпатська	0,06	0,78	0,18	0,75	0,80	0,51	0,22	0,03	0,20	0,21	0,53	0,07	0,00	0,18
Запорізька	0,81	0,12	0,31	1,00	0,81	0,61	0,67	0,86	0,35	0,45	0,81	0,73	0,27	0,59
Івано-Франківська	0,30	0,98	0,34	0,16	0,87	0,53	0,35	0,89	0,23	0,57	0,23	0,11	0,18	0,37
Київська	0,39	0,94	0,63	0,33	0,75	0,61	0,82	0,64	1,00	0,81	0,42	0,96	0,95	0,80
Кіровоградська	0,15	0,44	0,23	0,75	0,52	0,42	0,45	0,92	0,26	0,03	0,20	0,44	0,05	0,33
Луганська	0,00	0,00	0,00	0,04	0,00	0,01	0,00	0,83	0,00	0,14	0,00	0,18	0,27	0,20
Львівська	0,21	0,76	0,50	0,33	0,73	0,51	0,48	0,61	0,40	0,30	0,28	0,49	0,64	0,46
Миколаївська	0,29	0,26	0,35	0,41	0,63	0,39	0,51	0,81	0,33	0,14	0,77	0,40	0,14	0,44
Одеська	0,10	0,27	1,00	0,12	0,83	0,46	0,53	0,83	0,36	0,43	0,26	0,73	0,55	0,53
Полтавська	0,88	0,71	0,75	0,08	0,44	0,57	1,00	0,83	0,50	0,64	0,55	0,91	0,73	0,74
Рівненська	0,16	0,65	0,30	0,00	0,86	0,39	0,30	0,83	0,22	0,06	0,11	0,11	0,27	0,27
Сумська	0,24	0,52	0,16	0,83	0,58	0,47	0,41	0,72	0,25	0,11	0,28	0,42	0,09	0,33
Тернопільська	0,07	0,78	0,23	0,33	0,91	0,47	0,27	0,72	0,27	0,00	0,15	0,07	0,00	0,21
Харківська	0,43	0,42	0,71	0,92	0,61	0,62	0,60	0,31	0,32	0,19	0,17	0,64	0,59	0,40
Херсонська	0,12	0,35	0,14	0,62	0,61	0,37	0,34	0,78	0,24	0,14	0,07	0,22	0,00	0,26
Хмельницька	0,17	0,74	0,38	0,04	0,81	0,43	0,39	0,86	0,32	0,10	0,18	0,29	0,14	0,33
Черкаська	0,34	1,00	0,21	0,46	0,51	0,50	0,50	0,72	0,35	0,21	0,24	0,44	0,05	0,36
Чернівецька	0,05	0,82	0,21	0,37	0,70	0,43	0,19	1,00	0,10	0,00	0,06	0,00	0,09	0,21
Чернігівська	0,18	0,43	0,14	0,41	0,67	0,37	0,45	0,75	0,33	0,36	0,28	0,40	0,09	0,38

Джерело: розраховано автором

До другої групи – індикатори, які характеризують рівень фінансової безпеки суб'єктів господарювання регіону та їх підприємницьку активність (матриця $X_{СГР} = \{x_{ij}\}$).

До третьої групи – індикатори, які характеризують рівень галузевої (секторальної) фінансової безпеки регіону (матриця $X_{ГФБ} = \{x_{ij}\}$).

До четвертої групи – індикатори, які характеризують рівень регіональної фінансової безпеки за рівнем фінансової автономії (матриця $X_{РБ} = \{x_{ij}\}$).

На четвертому етапі мають бути визначені показники вагомості для кожного з індикаторів певної підсистеми фінансової безпеки регіону. Нами визначено, що коефіцієнти вагомості для кожного індикатору фінансової безпеки регіону є рівними.

На п'ятому етапі відбувається узагальнення показників у комплексні індикатори стану фінансової безпеки регіону в розрізі підсистем та ранжування областей відповідно до отриманих значень. Складність даного етапу пояснюється різноманітністю способів визначення інтегрального показника, а також наявністю диспропорцій у розвитку областей України [193].

На шостому етапі методичного підходу визначається інтегральний показник стану фінансової безпеки за регіонами та періодами дослідження (табл. 4.8) та кластеризація областей відповідно до отриманих значень. У процесі визначення інтегрального показника стану фінансової безпеки регіонів України можливо застосовувати адитивну модель. Крім того, враховано, що у процесі визначення інтегрального показника фінансової безпеки регіонів існує можливість компенсації певного погіршення рівня безпеки однієї підсистеми фінансової безпеки регіону шляхом підвищення рівня іншої часткової оцінки. Для запобігання аналогічній ситуації інтегральний показник доречно визначати за формулою середнього геометричного зі значень рівня безпеки 4-х підсистем (формула 4.11).

$$I_{ФБРi} = \sqrt[4]{X_{НРi} \cdot X_{СГРi} \cdot X_{ГФБi} \cdot X_{РБi}} = \sqrt[4]{\prod x_{ij}} \quad (4.11)$$

де $I_{\text{ФБР}i}$ – інтегральний показник фінансової безпеки i -го регіону України;
 $X_{\text{НР}i}, X_{\text{СГР}i}, X_{\text{ГФБ}i}, X_{\text{РБ}i}$ – часткові коефіцієнти.

Як зазначає В. О. Гавура [47, с. 100-108], результати аналізу, отримані за формулою (4.11) можуть бути некоректними, враховуючи теоретичну можливість наявності нульових значень $X_{\text{НР}i}, X_{\text{СГР}i}, X_{\text{ГФБ}i}, X_{\text{РБ}i}$. Відповідно, застосуємо модифіковану формулу 4.12.

$$I_{\text{ФБР}i} = \sqrt{\prod (1 + x_{ij})} - 1 \quad (4.12)$$

У результаті отримано таксономічний інтегральний показник стану фінансової безпеки регіонів України у певному періоді, характерною особливістю якого є знаходження в інтервалі від 0 до 1 [62, с. 197]. Інтерпретуючи даний індикатор, доречно звернути увагу, що високі значення даного показника характеризують порівняно стійке значення фінансової безпеки певного регіону, а низькі значення сигналізують про її небезпечний або критичний стан. Так, інтегральний показник стану фінансової безпеки регіонів України фактично означає результат згортання часткових показників по підсистемах до комплексного індексу по певній області.

Так, найвищий рівень фінансової безпеки регіонів України у 2018 р. мають наступні області: Київська, Дніпропетровська, Полтавська, Вінницька, Харківська, а найнижчий: Закарпатська, Донецька та Луганська області.

Результати розрахунків за інші періоди (2015-2017 рр.) представлено у додатку Х.

На цьому етапі методичного підходу порівнюється стан фінансової безпеки регіонів відповідно до розрахованих даних інтегрального показника стану фінансової безпеки, виділяються специфічні проблемні аспекти та можливості певного регіону.

Таблиця 4.8 Ранжування областей України в залежності від інтегральних показників стану фінансової безпеки регіонів України за кожною з підсистемою, 2018 р.

Області	Хгр		Хсгр		Хгфб		Хрб		Інтегральний показник	
	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг
Вінницька	0,79	3	0,62	4-7	0,59	4-5	0,44	7-8	0,60	4
Волинська	0,53	21	0,54	16	0,42	16-17	0,30	18	0,44	17-19
Дніпропетровська	0,87	1	0,44	21	0,59	4-5	0,93	1	0,68	2
Донецька	0,33	23	0,19	24	0,35	23	0,40	9-10	0,31	23
Житомирська	0,76	4	0,55	14-15	0,39	18-20	0,32	17	0,48	11-12
Закарпатська	0,48	22	0,58	10-11	0,51	8-9	0,18	24	0,40	22
Запорізька	0,74	5	0,32	23	0,61	2-3	0,59	4	0,54	6
Івано-Франківська	0,62	14	0,51	19	0,53	7	0,37	12	0,50	10
Київська	0,84	2	0,64	3	0,61	2-3	0,80	2	0,71	1
Кіровоградська	0,69	8	0,52	17-18	0,42	16-17	0,33	14-16	0,47	13-15
Луганська	0,20	24	0,36	22	0,01	24	0,20	23	0,10	24
Львівська	0,66	10	0,56	12-13	0,51	8-9	0,46	6	0,54	8
Миколаївська	0,56	18	0,50	20	0,39	18-20	0,44	7-8	0,47	13-15
Одеська	0,63	12	0,58	10-11	0,46	13	0,53	5	0,55	7
Полтавська	0,73	6	0,56	12-13	0,57	6	0,74	3	0,64	3
Рівненська	0,55	19-20	0,62	4-7	0,39	18-20	0,27	19	0,44	17-19
Сумська	0,55	19-20	0,62	4-7	0,47	11-12	0,33	14-16	0,48	11-12
Тернопільська	0,59	15-16	0,55	14-15	0,47	11-12	0,21	21-22	0,42	20-21
Харківська	0,72	7	0,68	1	0,62	1	0,40	9-10	0,59	5
Херсонська	0,57	17	0,59	9	0,37	21-22	0,26	20	0,42	20-21
Хмельницька	0,60	14	0,60	8	0,43	14-15	0,33	14-16	0,47	13-15
Черкаська	0,67	9	0,62	4-7	0,50	10	0,36	13	0,52	9
Чернівецька	0,65	11	0,66	2	0,43	14-15	0,21	21-22	0,44	17-19
Чернігівська	0,59	15-16	0,52	17-18	0,37	21-22	0,38	11	0,45	16

Джерело: розраховано автором [193]

Для формування висновків за отриманими результатами застосування методичного підходу до оцінки стану фінансової безпеки регіону використаємо шкалу, представлену на основі рівнів Фібоначчі [3]. Так, застосуємо для аналізу діапазони значень інтегрального показника стану фінансової безпеки регіонів України, в яких найбільш ймовірно відбуваються зміни [62, с. 197].

Зазначимо, що коефіцієнт 50% не має відношення до числової послідовності Фібоначчі, а ґрунтується на положенні теорії Доу [162].

Таблиця 4.9 Кластеризація областей України за діапазонами значень фінансової безпеки регіонів України, визначених на основі рівнів Фібоначчі, 2018 рік

Діапазон	0,000-0,381	0,382-0,499	0,500-0,618	0,619-1,000
Інтерпретація результату (стан безпеки регіону)	критичний	небезпечний	задовільний	високий
Області, 2018 р.	Донецька, Луганська	Волинська, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернігівська, Чернівецька	Вінницька, Запорізька, Івано- Франківська, Львівська, Одеська, Харківська, Черкаська	Дніпропетровська, Київська, Полтавська

Джерело: представлено автором із застосуванням чисел Фібоначчі [3] та положень теорії Доу [162]

Результати кластеризації областей України за діапазонами значень фінансової безпеки регіонів України, визначених на основі рівнів Фібоначчі, за період 2015-2017 рр. представлено у додатку Ш.

Звернемо увагу на те, що кластерний аналіз є важливим інструментом для здійснення типологізації об'єктів. Його метою є розподіл певних об'єктів на відносно гомогенні групи на основі аналізу набору показників, які характеризують ці об'єкти. Відповідно, в кожній групі об'єкти є подібними між собою та відрізняються за характеристиками від об'єктів в інших кластерах. Найбільш застосованим на практиці є ієрархічний англомеративний аналіз, враховуючи його наочність та доступність [62, с. 198].

Результати ієрархічного аналізу висвітливо у вигляді дендрограми (рис. 4.9), в якій представлено номери областей України, які було об'єднано в кластери (від 1 до 24 в алфавітному порядку) і значення міри відстані між ними, базуючись на якій ці області і були об'єднано в групи. Нами було застосовано евклідову відстань як міру відстані між значеннями фінансової безпеки регіонів України, яка визначалась за формулою (4.13).

$$p(x_{ij}) = \sqrt{\sum_{l=1}^n (x_{il} - x_{jl})^2}, \quad i, j = \overline{1, m}, l = \overline{1, n}, \quad (4.13)$$

де $p(x_{ij})$ – відстань між i -тим і j -тим об'єктами;

x_i, x_j – вектори значень індикаторів для i -го і j -го об'єкту;

x_{il}, x_{jl} – значення показника l для об'єктів i та j відповідно.

Так, застосовуємо формулу (4.13) для побудови матриці відстаней.

Відстань між 1-ю та 2-ю країною, відповідно, становить:

$$p(x_{12}) = \sqrt{(0,60 - 0,44)^2 + (0,50 - 0,42)^2} = 0,18$$

Аналогічно розрахував всі відстані між країнами, створено матрицю відстаней наступного вигляду (табл. 4.10).

Таблиця 4.10 Матриця відстаней між країнами (фрагмент)

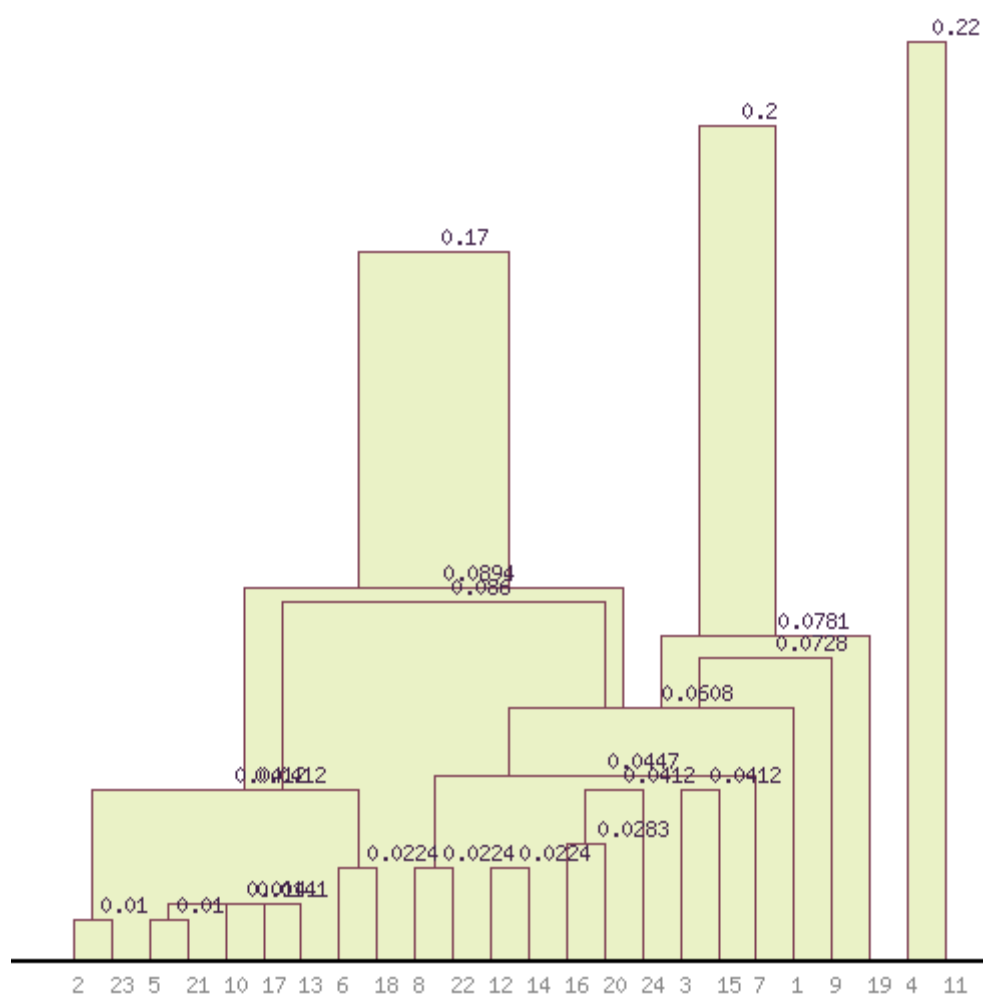
№ держави за порядком	1	2	3	4	5	...	24
1	0	0.179	0.12	0.396	0.134	...	0.192
2	0.179	0	0.294	0.23	0.0447	...	0.0412
3	0.12	0.294	0	0.516	0.25	...	0.311
4	0.396	0.23	0.516	0	0.27	...	0.205
5	0.134	0.0447	0.25	0.27	0	...	0.0671
...
24	0.192	0.0412	0.311	0.205	0.0671	...	0

Джерело: розраховано автором на основі даних Додатку Ш

Сформувавши матрицю відстаней, знайдено відстань, яка є найменшою (області під №2 та №23 (Волинська та Чернівецька) ($p(x_{1,23}) = 0,01$), які об'єднуються в один кластер. Надалі формується нова матриця відстаней, у якій залишається значення, що є найбільшим зі значень областей №1 і №23, в результаті отримуємо 23 кластери: $S_{(1)}$, $S_{(2,23)}$, $S_{(3)}$ – $S_{(22)}$, $S_{(24)}$. З нової матриці в кластер об'єднуються області №5 та №21 (Житомирська і Хмельницька) ($p(x_{5,21}) = 0,01$). Після подальших аналогічних дій та розрахунків отримуємо 4 кластери: $S_{(1,12,14,19,3,15,9)}$, $S_{(2,23,6,18,16,20,24,5,21,13,10,17,7,8,22)}$, $S_{(4)}$, $S_{(11)}$.

Принципово важливим питанням при кластерному аналізі є визначення оптимальної кількості груп (кластерів). Аналіз дендрограми (рис.4.9)

підтверджує обрану кількість кластерів для сукупності областей. Так, у досліджуваному періоді зафіксовано різкий стрибок відстані між різними групами областей після 20 ітерацій, відповідно, 4 групи є оптимальною кількістю груп (кластерів) (24 області – 20 ітерацій = 4). Так, враховано, що процес групування областей відповідає поступовому мінімальному збільшенню інтегрального показника стану фінансової безпеки регіонів, а різкий стрибок інтерпретовано як певну характеристику кількості груп, які існують в цій сукупності.

Так, з'ясовано, що результати кластерного аналізу областей України, виконаного різними методами, відрізняється несуттєво, відповідно, надалі продовжимо аналіз, застосовуючи розподіл областей за діапазонами значень фінансової безпеки регіонів України, визначених на основі рівнів Фібоначчі.

Перевіримо усталеність отриманої класифікації в динаміці за 2015-2018 рр., оцінюючи зміни їх розшарування у досліджуваному періоді (табл. 4.11).

Таблиця 4.11 Динаміка структурних груп областей України, 2015-2018 рр.

Області	Роки				Динаміка
	2015	2016	2017	2018	
Вінницька	3	3	3	3	↔
Волинська	2	2	2	2	↔
Дніпропетровська	3	3	3	4	↑
Донецька	1	1	1	1	↔
Житомирська	2	2	2	2	↔
Закарпатська	2	2	2	2	↔
Запорізька	3	3	3	3	↔
Івано-Франківська	2	2	2	3	↑
Київська	4	3	4	4	↔
Кіровоградська	2	2	2	2	↔
Луганська	1	1	1	1	↔
Львівська	2	3	3	3	↑
Миколаївська	2	2	2	2	↔
Одеська	2	3	3	3	↑
Полтавська	3	3	3	4	↑
Рівненська	2	1	1	2	↔
Сумська	2	2	2	2	↔
Тернопільська	1	1	2	2	↑
Харківська	3	3	3	3	↔
Херсонська	1	1	1	2	↑
Хмельницька	2	2	2	2	↔
Черкаська	2	2	2	3	↑
Чернівецька	2	2	2	2	↔
Чернігівська	1	1	2	2	↑

Джерело: узагальнено автором

Зазначимо, що всі групи областей за досліджуваний період характеризуються відносною усталеністю. Структуроутворюючими в першій групі областей є Луганська та Донецька області. До цієї групи надійшли

області, які характеризуються суттєвими проблемами щодо забезпечення фінансової безпеки регіону та, відповідно мають найнижчі значення інтегрального показника стану фінансової безпеки регіону (0,000-0,381).

У другій групі структуроутворюючими є Волинська, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Миколаївська, Сумська, Хмельницька та Чернівецька області, значення інтегрального показника стану фінансової безпеки регіону коливається у діапазоні [0,382;0,500].

У третьому класі структуроутворюючими областями є Вінницька, Запорізька та Харківська зі значенням інтегрального показника стану фінансової безпеки в діапазоні [0,501;0,618].

В четвертому кластері структуроутворюючим елементом є Київська область, до цієї групи областей включено області, у який найвищий рівень інтегрального показника стану фінансової безпеки регіону ($\geq 0,619$), відповідно, ці області характеризуються найвищим рівнем фінансової стабільності та розвитку.

Зазначимо також, що протягом досліджуваного періоду значення інтегрального показника стану фінансової безпеки регіону не дозволило жодній області покращити свою позицію більше ніж на 1 кластер. Так, зафіксоване зміцнення стану фінансової безпеки наступних областей: Дніпропетровська, Полтавська (перейшли з 3 до 4 кластеру), Івано-Франківська, Львівська, Одеська, Черкаська (перейшли з 2 до 3 кластеру), Тернопільська, Херсонська, Чернігівська (перейшли з 1 до 2 кластеру).

Інші області характеризуються усталеністю значення інтегрального показника фінансової безпеки регіону: Донецька, Луганська (1 кластер в усіх періодах дослідження), Волинська, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Миколаївська, Сумська, Хмельницька, Чернівецька (2 кластер в усіх періодах дослідження), Вінницька, Запорізька, Харківська (3 кластер в усіх періодах дослідження), Київська (4 кластер в усіх періодах дослідження).

Важливо також, з нашої точки зору, проаналізувати структуру сукупності областей за класами, виділеними за індексами інтегральних показників стану фінансової безпеки регіонів України за кожною з її підсистем (табл. 4.12).

Таблиця 4.12 Структурні групи областей України, визначені на підставі значень інтегральних індексів підсистем фінансової безпеки регіонів, 2015-2018 рр.

Області	Х _{НР}				Х _{СГР}			
	Роки				Роки			
	2015	2016	2017	2018	2015	2016	2017	2018
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Вінницька	4	4	4	4	4	2	4	4
Волинська	3	4	3	3	3	3	3	2
Дніпропетровська	4	4	4	4	2	2	2	2
Донецька	1	1	2	2	1	1	1	1
Житомирська	4	4	4	3	3	3	4	3
Закарпатська	2	4	4	3	3	3	4	4
Запорізька	4	4	4	4	1	2	3	2
Івано-Франківська	4	4	4	3	3	2	3	3
Київська	4	4	4	4	4	3	4	4
Кіровоградська	4	4	2	3	3	4	4	4
Луганська	1	1	1	1	1	1	2	1
Львівська	4	4	4	4	3	3	3	3
Миколаївська	3	4	4	4	2	2	3	3
Одеська	4	4	4	4	3	3	4	3
Полтавська	4	4	4	3	3	2	3	2
Рівненська	3	4	4	3	4	2	3	3
Сумська	3	4	4	4	4	3	3	3
Тернопільська	3	4	3	2	3	4	1	2
Харківська	4	4	4	4	4	4	4	4
Херсонська	3	4	4	3	3	2	4	4
Хмельницька	3	4	4	4	3	3	4	3
Черкаська	4	4	4	3	4	3	4	3
Чернівецька	4	4	4	3	4	3	4	4
Чернігівська	3	4	4	4	3	2	3	3
Області	Х _{ГФБ}				Х _{РБ}			
	Роки				Роки			
	2015	2016	2017	2018	2015	2016	2017	2018
Вінницька	3	2	2	2	2	2	2	1
Волинська	2	2	1	2	1	1	1	1
Дніпропетровська	3	2	2	3	4	4	4	4
Донецька	1	1	2	1	2	1	1	1
Житомирська	2	1	1	2	1	1	1	1
Закарпатська	3	1	1	3	1	1	1	1
Запорізька	3	1	1	2	3	3	3	3

Продовження табл. 4.12

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Івано-Франківська	3	1	1	3	1	1	1	1
Київська	3	2	2	3	4	4	4	4
Кіровоградська	2	1	1	2	1	1	1	1
Луганська	1	1	1	1	1	1	1	1
Львівська	3	1	1	2	2	2	2	1
Миколаївська	2	1	1	2	2	2	2	1
Одеська	2	2	1	2	3	3	2	1
Полтавська	3	3	3	4	4	4	3	3
Рівненська	2	1	1	2	1	1	1	1
Сумська	2	1	2	3	1	1	1	1
Тернопільська	2	1	1	2	1	1	1	1
Харківська	4	2	2	3	2	2	2	2
Херсонська	1	1	1	2	1	1	1	1
Хмельницька	2	1	1	2	1	1	1	1
Черкаська	3	1	1	2	1	1	1	1
Чернівецька	2	1	1	2	1	1	1	1
Чернігівська	1	1	1	1	1	1	1	1

Джерело: узагальнено автором

Аналізуючи дані, узагальнені у табл. 4.12, з'ясовано, що найвищий рівень фінансової безпеки населення регіону, який розраховується, базуючись на даних доходу населення, рівня зайнятості, індексу реальної заробітної плати в регіоні та інших показниках, у 2015-2018 рр. зафіксовано у Дніпропетровській, Вінницькій, Київській, Харківській областях, а найнижчий – у Луганській, Донецькій та Тернопільській областях.

Найвищий рівень фінансової безпеки суб'єктів господарювання регіону та їх підприємницької активності, який розраховується на основі кількісних показників суб'єктів малого та середнього підприємництва в регіоні, темпів зростання податкового боргу, питомої ваги обсягу реалізованої продукції суб'єктів малого та середнього підприємництва у загальному обсязі реалізованої продукції, зафіксовано у Вінницькій, Київській, Харківській областях, а найнижчий – у Луганській, Донецькій та Запорізькій областях.

Оцінка галузевої (секторальної) фінансової безпеки регіону проводилась на підставі узагальнення даних щодо обсягів реалізованої промислової продукції в регіоні, обсягів виробництва продукції сільського господарства та

виконаних будівельних робіт, питомої ваги інноваційної продукції у сукупному обсязі реалізації та інші. Найвищий рівень фінансової безпеки цієї підсистеми фінансової безпеки регіону зафіксовано у наступних областях: Дніпропетровська, Полтавська, Київська, Харківська, а найнижчий – у Луганській, Донецькій та Чернігівській областях.

Четверта підсистема фінансової безпеки регіону узагальнює значення таких індикаторів як валовий регіональний продукт, індекс споживчих цін в регіоні, обсяги капітальних інвестицій та прямих іноземних інвестицій, обсяг експорту товарів, доходи місцевих бюджетів та капітальні видатки місцевих бюджетів (у розрахунку на одну особу населення). Зауважимо, що значення узагальненого показника по цій підсистемі фінансової безпеки регіону нижче за інтегральні індекси в інших підсистемах. Найвищий рівень фінансової безпеки цієї підсистеми фінансової безпеки регіону зафіксовано у наступних областях: Дніпропетровська, Полтавська, Київська.

Неоднорідність розвитку та рівня фінансової безпеки областей України зумовлена впливом політичних, економічних, географічних та соціальних факторів. Відповідно, в результаті аналізу даних, отриманих у процесі моніторингу стану фінансової безпеки регіонів, на часі розроблення заходів зміцнення фінансової безпеки регіонів з урахуванням особливостей їх розвитку, наявних загроз та можливостей, сильних та слабких аспектів.

Отже, в результаті модернізації алгоритмів діагностування стану фінансової безпеки регіонів України зроблено наступні висновки:

1. Запропоновано об'єктивний та науково обґрунтований методичний підхід до моніторингу стану фінансової безпеки регіонів, який, на відміну від нині застосовуваних, використовує тезис про те, що фінансова безпека регіонів характеризується розвитком 4-х складових: фінансова безпека населення регіону; фінансова безпека суб'єктів господарювання регіону та їх підприємницька активність; галузева (секторальна) фінансова безпека регіону; адміністративно-територіальна фінансова безпека, а також дозволяє оперативно визначати стан фінансової безпеки областей України, отримуючи результати з

однозначним тлумаченням, виокремлювати специфічні для певного регіону загрози та резерви для подальшого застосування цієї інформації органами державної влади у процесі зміцнення стану фінансової безпеки певного регіону та держави в цілому.

2. Сформовано перелік кількісних індикаторів у підсистемах фінансової безпеки регіону, що є взаємопов'язаними зі станом фінансової безпеки держави. Дані індикатори сигналізують про рівень загроз, характеризуються високою чутливістю до зміни економічної ситуації в регіоні, та, відповідно, можуть застосовуватись у процесі прийняття управлінських рішень у сфері фінансової політики.

3. Наголошено на необхідності завершення реформи місцевого самоврядування в Україні на засадах децентралізації, практична реалізація якої почалась у 2015 р., яка фактично може стати однією з результативніших стратегічних реформ. Трансформації, спрямовані на формування якісно нової системи місцевого самоврядування, фундаментальною основою якої є зростання важливості об'єднаних територіальних громад, розвиток місцевої демократії, європейські стандарти та цінності, наділення територіальних громад ресурсами та повноваженнями, необхідними для активізації місцевого економічного розвитку, сприяють зміцненню фінансової безпеки регіонів, враховуючи те, що децентралізовані уряди якісніше адаптують політику держави до місцевих переваг, відповідно, зростає регіональний потенціал та зміцнюється рівень фінансової безпеки певного регіону.

4. Розвинуто напрями розв'язання проблем реформи місцевого самоврядування в Україні на засадах децентралізації, серед яких: підтримання відповідності ресурсів бюджетів місцевого рівня їх фінансовим потребам завдяки забезпеченню розвитку бюджетного середньострокового планування місцевого рівня; зростання фіскальної ефективності місцевих податків завдяки в т. ч. удосконаленню механізмів їх адміністрування; коректування формули визначення реверсної та базової дотації, запровадження можливості перерахунку трансфертів з урахуванням змін певних показників, таких як

надходження податків на доходи фізичних і юридичних осіб, наявне населення, що в цілому забезпечить досягнення обґрунтованого розміру дотацій; забезпечення асигнуваннями видатки бюджетів місцевого рівня, спрямовані на проведення заходів з виконання державних програм у сфері соціального захисту населення; реалізація секторальної децентралізації у напрямі покращення формули визначення цільової освітньої субвенції та розробки методики фінансування закладів охорони здоров'я згідно з розробленою Концепцією реформування системи охорони здоров'я; транспарентність діяльності місцевої влади, її підзвітність у питаннях бюджетного планування та використання бюджетних коштів завдяки ширшому залученню громадян до участі в бюджетному процесі; підтримання гідного рівня професійності місцевої влади шляхом в т. ч. впровадження успішних зарубіжних практик регіонального розвитку; підвищення ефективності бюджетного менеджменту місцевого рівня завдяки механізмам стимулювання використання для розвитку інфраструктури коштів бюджетів місцевого рівня, зосереджених на депозитах; перегляд коефіцієнтів у формулі визначення освітньої субвенції у напрямі забезпечення їх гнучкості з урахуванням специфіки населених пунктів; підвищення ефективності міжбюджетних відносин завдяки коректуванню механізмів розподілу субвенції інфраструктури та зростанню її загального рівня; законодавче затвердження соціальних стандартів держави з метою оптимізації структури та кількості бюджетних установ, підвищення результативності розробки індикативних показників та використання коштів бюджетів місцевого рівня, а саме: розробка методики визначення обґрунтованої вартості та складу соціальних послуг для різних галузей; узгодження критеріїв представлення соціальних пільг на основі аналізу майнового стану та основного доходу сім'ї та методики делегування пільг для місцевого фінансування.

5. На основі поліноміального алгоритму екстраполяції параметрів стохастичних систем математично доведено гіпотезу, що сукупність саме цих показників може характеризувати стан фінансової безпеки регіону та

сигналізувати про специфічні проблеми й можливості в регіоні. Розраховані значення стану фінансової безпеки України за відібраними індикаторами, відрізняються від емпіричних значень стану фінансової безпеки несуттєво (середній рівень похибки становить 0,01%), що обґрунтовує твердження щодо точності прогнозів, сформованих за допомогою сформованої моделі. Так, доведено, що запропонований методичний підхід характеризується науково обґрунтованою системою показників, яка дозволяє створити підґрунтя для здійснення кластеризації областей з метою моніторингу специфічних для певного регіону загроз та резервів та, відповідно, зміцнення стану фінансової безпеки певного регіону.

4.3. Удосконалення методичного підходу до експрес-аналізу стану фінансової безпеки України

У Методиці, запропонованій Міністерством економічного розвитку і торгівлі для оцінки стану економічної безпеки [255], для розрахунку інтегрального показника стану фінансової безпеки України використовується 32 індикатори різних типів у різних сферах фінансової системи. Ситуація ускладнюється тим, що окремі вхідні статистичні дані, які використовуються у процесі розрахунку цих індикаторів, публікуються із суттєвим запізненням, деякі дані взагалі не визначаються або визначаються зі спрощенням методики. Так, наприклад, індикатор стану грошово-кредитної безпеки «Обсяги вивезення за межі держави фінансових ресурсів» повинен розраховуватись відповідно до Методичних рекомендацій щодо комплексної оцінки обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України [149], однак, за результатами робочих зустрічей Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України з експертами НБУ прийнято рішення відмовитись від здійснення комплексної оцінки, залишивши виключно легальну частину відпливу ресурсів на основі платіжного балансу України. Все

це ускладнює процес оцінки стану фінансової безпеки України, а також не може забезпечити оперативність розрахунків.

З огляду на вищевикладене, на нашу думку, актуальною на часі є розробка методики експрес-аналізу стану фінансової безпеки України, яка б забезпечила оперативність розрахунків, можливість якісного прогнозування на основі скороченої кількості індикаторів. Планується розробити поліноміальну степеневу кореляційно-регресійну модель, в якій застосувати обмежену кількість індикаторів, обраних з сукупності показників стану фінансової безпеки України, запропонованих в Методиці [255].

Існує потреба відібрати обмежену кількість індикаторів стану фінансової безпеки держави, які характеризуються високим рівнем чутливості, кількісно висвітлюють рівень загроз, мають сигнальну здатність попереджати стейкхолдерів (державу, суб'єктів ринку, дослідників, інвесторів) про можливі загрози, пов'язані зі зміною макроекономічної ситуації, впливом глобалізаційних перетворень, прийняттям управлінських рішень та іншими факторами.

Маємо переконатись, що обрані з сукупності індикаторів стану фінансової безпеки України фактори, які будуть використовуватись у процесі побудови поліноміальної степеневі кореляційно-регресійної моделі, є кількісно вимірними та не перебувають у точній функціональній залежності [278, с. 478; 124]. Коефіцієнти кореляції між парами факторних ознак та інтегральним індексом стану фінансової безпеки України визначено за формулою (4.14).

$$r(i, j) = \frac{\sum_{l=1}^n (x_i^l - \bar{x}_i)(x_j^l - \bar{x}_j)}{\sqrt{\sum_{l=1}^n (x_i^l - \bar{x}_i)^2 \sum_{l=1}^n (x_j^l - \bar{x}_j)^2}}, r \in [-1; 1] \quad (4.14)$$

Вхідними даними є значення індикаторів стану фінансової безпеки України, окрім обсягів вивезення за межі держави фінансових ресурсів та індексу ЕМВІ+Україна, які від самого початку не планувалось використовувати у процесі побудови моделі. Результати перевірки наявності мультиколінеарних

зв'язків між парами факторних ознак та інтегральним індексом стану фінансової безпеки України представлено на рис. 4.10.

	y	x1	x2	x3	x4	x5	x6	x7	x8	x9	x10	x11	x12	x13	x14	x15	x16	x17	x18	x19	x20	x21	x22	x23	x24	x25	x26	x27	x28	x29	x30			
y	1,00																																	
x1	0,14	1,00																																
x2	-0,52	-0,56	1,00																															
x3	-0,21	0,79	-0,53	1,00																														
x4	-0,62	0,04	0,73	-0,03	1,00																													
x5	0,68	0,17	-0,22	-0,28	-0,41	1,00																												
x6	0,42	0,38	-0,75	0,59	-0,72	0,15	1,00																											
x7	-0,17	0,88	-0,59	0,92	-0,02	-0,16	0,47	1,00																										
x8	0,00	-0,63	0,76	-0,78	0,31	0,11	-0,65	-0,79	1,00																									
x9	0,22	-0,73	0,18	-0,68	-0,42	0,28	-0,17	-0,75	0,51	1,00																								
x10	-0,24	0,54	-0,38	0,79	-0,07	-0,43	0,43	0,69	-0,44	-0,46	1,00																							
x11	-0,59	0,45	-0,32	0,83	0,05	-0,60	0,35	0,79	-0,67	-0,50	0,76	1,00																						
x12	-0,79	0,19	0,03	0,63	0,32	-0,76	0,11	0,58	-0,44	-0,57	0,59	0,88	1,00																					
x13	0,05	0,36	-0,21	0,06	-0,07	0,48	-0,03	0,32	-0,23	0,00	-0,30	0,05	-0,15	1,00																				
x14	0,36	-0,10	0,47	-0,40	0,38	0,32	-0,27	-0,46	0,55	-0,08	-0,42	-0,72	-0,50	-0,28	1,00																			
x15	0,01	0,67	-0,42	0,52	0,09	0,00	0,25	0,65	-0,69	-0,75	0,36	0,36	0,30	0,09	-0,11	1,00																		
x16	0,13	0,40	-0,80	0,67	-0,66	-0,13	0,82	0,66	-0,68	-0,20	0,61	0,65	0,39	0,10	-0,67	0,21	1,00																	
x17	-0,08	0,78	-0,59	0,76	0,01	-0,14	0,38	0,87	-0,81	-0,84	0,49	0,61	0,53	0,17	-0,31	0,79	0,52	1,00																
x18	-0,57	0,26	-0,20	0,54	-0,08	-0,22	0,27	0,60	-0,54	-0,36	0,47	0,75	0,75	0,19	-0,66	0,40	0,51	0,55	1,00															
x19	-0,92	-0,30	0,51	0,00	0,44	-0,46	-0,41	0,03	0,03	-0,03	0,02	0,45	0,65	0,11	-0,42	-0,01	-0,15	-0,02	0,65	1,00														
x20	-0,64	0,07	0,02	0,51	0,28	-0,79	0,16	0,45	-0,45	-0,59	0,40	0,73	0,93	-0,26	-0,35	0,32	0,35	0,52	0,59	0,52	1,00													
x21	-0,05	-0,14	0,73	-0,37	0,70	0,07	-0,53	-0,40	0,64	-0,20	-0,37	-0,53	-0,20	-0,23	0,90	-0,16	-0,77	-0,28	-0,46	-0,05	-0,12	1,00												
x22	-0,94	-0,01	0,58	0,30	0,74	-0,66	-0,34	0,23	-0,01	-0,42	0,26	0,56	0,79	-0,11	-0,11	0,09	-0,18	0,14	0,48	0,80	0,70	0,27	1,00											
x23	0,46	-0,52	0,39	-0,72	0,03	0,40	-0,23	-0,80	0,55	0,38	-0,69	-0,90	-0,69	-0,33	0,79	-0,25	-0,67	-0,56	-0,67	-0,35	-0,47	0,59	-0,35	1,00										
x24	-0,64	-0,01	0,09	0,35	0,36	-0,63	-0,15	0,20	-0,40	-0,23	0,24	0,51	0,59	-0,29	-0,33	0,24	-0,06	0,29	0,34	0,49	0,57	-0,17	0,58	-0,24	1,00									
x25	-0,57	-0,21	0,87	-0,19	0,84	-0,28	-0,68	-0,28	0,58	0,00	-0,12	-0,08	0,11	-0,08	0,39	-0,32	-0,70	-0,44	-0,22	0,42	0,00	0,67	0,66	0,13	0,18	1,00								
x26	-0,10	0,39	0,23	0,15	0,54	-0,01	-0,19	0,23	-0,02	-0,62	0,22	0,01	0,12	-0,14	0,42	0,68	-0,34	0,29	0,05	0,04	0,10	0,47	0,31	0,10	-0,01	0,31	1,00							
x27	0,76	-0,07	-0,28	-0,39	-0,34	0,40	-0,03	-0,37	0,24	0,46	-0,34	-0,61	-0,82	0,04	0,26	-0,32	-0,13	-0,34	-0,83	-0,78	-0,72	-0,02	-0,81	0,40	-0,39	-0,22	-0,32	1,00						
x28	0,35	-0,39	0,54	-0,79	0,24	0,53	-0,59	-0,75	0,79	0,46	-0,72	-0,92	-0,80	0,06	0,73	-0,43	-0,83	-0,67	-0,73	-0,26	-0,75	0,66	-0,31	0,78	-0,43	0,42	0,09	0,51	1,00					
x29	0,43	0,25	0,08	0,07	0,22	0,11	0,07	-0,09	0,23	-0,26	0,10	-0,37	-0,33	-0,47	0,79	0,00	-0,27	-0,04	-0,63	-0,68	-0,24	0,62	-0,17	0,47	-0,17	0,22	0,34	0,38	0,37	1,00				
x30	0,00	0,67	-0,30	0,45	0,31	-0,16	0,00	0,63	-0,39	-0,85	0,26	0,28	0,33	0,12	0,07	0,61	0,17	0,82	0,16	-0,16	0,38	0,15	0,11	-0,33	0,07	-0,19	0,40	-0,10	-0,29	0,22	1,00			

Рисунок 4.10 – Перевірка наявності мультиколінеарних зв'язків між парами факторних ознак та інтегральним індексом стану фінансової безпеки України

Джерело: розраховано автором

Після детального аналізу отриманих результатів (рис.20) було вирішено залишити 6 показників стану фінансової безпеки України, які не перебувають у прямій функціональній залежності один від одного: співвідношення кредитів та депозитів в іноземній валюті (x_1), питома вага державного та гарантованого державою боргу, % ВВП (x_2), питома вага боргових платежів (обслуговування та погашення), % від доходів державного бюджету (x_3), питома вага кредитів в іноземній валюті, % від загального обсягу кредитів (x_4), рівень доларизації грошової маси, % (x_5), питома вага кредитів довгострокових, % від загального обсягу кредитів (x_6) (табл. 1). Ми усвідомлено використали значну кількість індикаторів безпекового стану фінансового ринку (4 показники) у порівнянні з індикаторами безпекового стану державних фінансів (2 показники), тому що

саме у фінансово-банківській сфері зароджуються глобальні кризи глобалізованого світу, появу яких необхідно попереджати оперативно.

Таблиця 4.13 Результати перевірки наявності мультиколінеарних зв'язків між обраними парами факторних ознак

	y	x1	x2	x3	x4	x5	x6
y	1,00						
x1	-0,52	1,00					
x2	-0,59	-0,32	1,00				
x3	-0,57	-0,20	0,75	1,00			
x4	-0,94	0,58	0,56	0,48	1,00		
x5	-0,64	0,09	0,51	0,34	0,58	1,00	
x6	0,43	0,08	-0,37	-0,63	-0,17	-0,17	1,00

Джерело: розраховано автором [217]

Спираючись на базові ідеї поліноміального алгоритму екстраполяції параметрів стохастичних систем, розроблені І. П. Атаманюком [349; 5, 348, с. 16-19], було розроблено поліноміальну степеневу кореляційно-регресійну модель експрес-оцінки та прогнозування стану фінансової безпеки України за формулою (4.1).

$$m_x^{(k,N)}(1,i) = M[X(i)] + \sum_{j=1}^k \sum_{v=1}^N (x^v(j) - M[X^v(j)]) S_{((j-1)N+v)}^{(kN)}((i-1)N+1), \quad (4.15)$$

де $m_x^{(k,N)}(1,i)$ – експрес-оцінка стану фінансової безпеки України (реалізації в точці та випадкової послідовності за умови використання k елементів при старшому порядку стохастичних зв'язків N);

$M[X(i)]$ – середнє значення стану фінансової безпеки України;

$x^v(j)$ – емпіричні значення індикаторів стану фінансової безпеки України;

$M[X^v(j)]$ – середнє значення індикаторів стану фінансової безпеки України;

$S_{((j-1)N+v)}^{(kN)}((i-1)N+1)$ – коефіцієнти вагомості.

Коефіцієнти вагомості, які застосовуються у (4.15) визначаються наступним чином:

$$S_{\lambda}^{(\alpha)}(\xi) = \begin{cases} S_{\lambda}^{(\alpha-1)}(\xi) - S_{\lambda}^{(\alpha-1)}(\alpha)\gamma_k(i), \lambda \leq \alpha - 1; \\ \gamma_{\alpha}(\xi), \lambda = \alpha; \end{cases} \quad (4.16)$$

$$\gamma_{\alpha}(\xi) = \begin{cases} \beta_{1, [\alpha/N]+1}^{(\text{mod}_N(\alpha))}([\alpha/N]+1), \xi \leq kN; \\ \beta_{1, [\alpha/N]+1}^{(\text{mod}_N(\alpha))}(i), \xi = (i-1)N + 1; \end{cases} \quad (4.17)$$

$$\beta_{hv}^{(\lambda)}(i) = \frac{1}{D_{\lambda}(v)} (M[X^{\lambda}(v)X^h(i)] - M[X^{\lambda}(v)]M[X^h(i)] - \sum_{\mu=1}^{v-1} \sum_{j=1}^{N-1} D_j(\mu)\beta_{\lambda\mu}^{(j)}(v)\beta_{h\mu}^{(j)}(i) - \sum_{j=1}^{\lambda-1} D_j(v)\beta_{\lambda v}^{(j)}(v)\beta_{hv}^{(j)}(i)), \lambda = \overline{1, h}, v = \overline{1, i} \quad (4.18)$$

$$D_{\lambda}(v) = M[X^{2\lambda}(v)] - M^2[X^{\lambda}(v)] - \sum_{\mu=1}^{v-1} \sum_{j=1}^{N-1} D_j(\mu)\{\beta_{\lambda\mu}^{(j)}(v)\}^2 - \sum_{j=1}^{\lambda-1} D_j(v)\{\beta_{\lambda v}^{(j)}(v)\}^2, v = \overline{1, I} \quad (4.19)$$

де $\beta_{hv}^{(\lambda)}(i)$ – координатні функції поліноміального степеневого канонічного розкладу випадкової послідовності;

$\gamma_{\alpha}(\xi)$ – проміжна функція для розрахунку коефіцієнтів вагомості.

У процесі розробки даної поліноміальної степеневій кореляційно-регресійної моделі стану фінансової безпеки України всі значення 6-ти індикаторів, які застосовуються при побудові моделі, зведено у квадрат, відповідно, ми отримали 12 наборів даних за 2009-2018 рр., вплив яких на результативний показник стану фінансової безпеки України було оцінено.

Застосувавши (4.15-4.19) сформовано поліноміальну степеневу кореляційно-регресійну модель, яка висвітлює вплив 6-ти індикаторів стану різних підсистем фінансової безпеки України на її інтегральний показник (4.20).

$$y = 45.86 + 0.108 \cdot (x_1 - 149.55) - 0.321 \cdot (x_2 - 55.07) + 0.158 \cdot (x_3 - 39.15) + 0.176 \cdot (x_4 - 44.6) + 0.129 \cdot (x_5 - 30.89) + 0.511 \cdot (x_6 - 22.18) - 0.00065 \cdot (x_1^2 - 23621.11) + 0.00091 \cdot (x_2^2 - 3370.78) - 0.00149 \cdot (x_3^2 - 2018.04) + 0.00064 \cdot (x_4^2 - 2028.12) - 0.01277 \cdot (x_5^2 - 957.28) - 0.00618 \cdot (x_6^2 - 508.16) \quad (4.20)$$

У табл. 4.2. висвітлено значення стану фінансової безпеки України, розраховані на основі поліноміальної степеневі кореляційно-регресійної моделі (4.15), а також абсолютні суми похибки (різниці між даними безпекового стану, визначеними за Методикою [255] та фактично отриманими значеннями стану фінансової безпеки України), і відносні суми похибки, визначені у відсотках від даних безпекового стану, визначеними за Методикою [214].

Таблиця 4.14 Результати застосування методичного підходу до експрес-аналізу стану фінансової безпеки України із застосуванням поліноміальної степеневі кореляційно-регресійної моделі

Роки	Стан фінансової безпеки України (за Методикою), %	Стан фінансової безпеки України (розрахований за моделлю), %	Абсолютна похибка (3-4)	Відносна похибка, %
1	2	3	4	5
2009	41,211	41,193	-0,018	-0,044
2010	47,350	47,347	-0,003	-0,006
2011	50,304	50,310	0,005	0,011
2012	50,138	50,149	0,011	0,022
2013	51,193	51,203	0,010	0,019
2014	42,074	42,073	-0,001	-0,003
2015	38,211	38,172	-0,039	-0,101
2016	43,120	43,132	0,012	0,028
2017	46,336	46,340	0,004	0,008
2018	48,691	48,701	0,010	0,021

Джерело: розраховано автором

Розраховані значення стану фінансової безпеки України за розробленим експрес-методом, що базується на застосуванні поліноміальної степеневі кореляційно-регресійної моделі (4.15) відрізняються від емпіричних значень стану фінансової безпеки України несуттєво, зафіксовані помилки результатів не перевищують 0,1%, що обґрунтовує твердження щодо точності прогнозів, сформованих за допомогою даної моделі.

Відповідно, за оперативними даними квартальних статистичних даних 2019 року ми маємо можливість оцінити стан фінансової безпеки України ще без сформованої річної статистичної звітності (табл. 4.15).

Таблиця 4.15 Експрес-аналіз стану фінансової безпеки України із застосуванням поліноміальної степеневі кореляційно-регресійної моделі, 2019 р.

Показник	1 квартал 2019 р.	2 квартал 2019 р.
X ₁	114,66	107,14
X ₂	58,39	57,19
X ₃	40,68	40,68
X ₄	42,12	40,54
X ₅	29,20	28,92
X ₆	22,81	21,39
Рівень фінансової безпеки держави, %	49,413	49,411

Джерело: розраховано автором

Так, застосувавши запропонований методичний підхід до експрес-оцінювання стану фінансової безпеки України, ми отримали оперативні дані щодо зміни стану фінансової безпеки, які доречно використовувати у процесі подальшої розробки заходів щодо зміцнення стану фінансової безпеки України. З обережністю можемо стверджувати, що стан фінансової безпеки держави у 2019 році має тенденцію до зміцнення у порівнянні з попередніми періодами (з 48,691 % за станом на 31.12.2018 р. до 49,411 % на кінець 1 півріччя 2019 року).

Висновки до розділу 4

Трансформуючи систему оцінки стану фінансової безпеки України, окреслено концепції стратегічних фінансових рішень удосконалення механізмів оцінки стану фінансової безпеки України, модернізовано алгоритми діагностування стану фінансової безпеки регіонів України та вдосконалено методичний підхід до експрес-аналіз стану фінансової безпеки України, що в цілому дозволило обґрунтувати наступні висновки:

1. Запропоновано напрями удосконалення методики оцінки економічної безпеки України та, відповідно, фінансової безпеки України як її невіддільної складової, серед яких: запровадження методичного підходу до експрес-аналізу стану фінансової безпеки України, який базуватиметься на скороченому

переліку індикаторів фінансової безпеки та надасть можливість спростити процес моніторингу стану безпеки; систематичний перегляд коефіцієнтів вагомості для індикаторів стану фінансової безпеки та розширення переліку методів, на основі яких вони визначаються, у напрямі зменшення інтенсивності використання суб'єктивних експертних оцінок у процесі розрахунку коефіцієнтів вагомості індикаторів на користь більш об'єктивних методів; систематичне оновлення переліку індикаторів стану фінансової безпеки з урахуванням структурних змін в економіці держави; застосування мультиплікативної форми інтегрального показника стану фінансової безпеки замість адитивної форми; розширення методики нормування індикаторів стану фінансової безпеки України завдяки застосуванню інших методів нормування індикаторів, які базуються на використанні еталонного коефіцієнта або граничних значень певних індикаторів у певному періоді дослідження. Обраний метод нормування, на наше переконання, може змінюватись у залежності від специфіки певного індикатора та особливостей структурних змін в економіці держави.

2. Спираючись на твердження, що безпека системи оподаткування держави передбачає оптимізацію рівня оподаткування, нами запропоновано власний перелік індикаторів стану безпеки системи оподаткування, до якого включено наступні: частки податкових надходжень у доходах державного та місцевих бюджетів; показник своєчасного подання податкової звітності; тривалість формування звітності у сфері оподаткування; показники ефективності адміністрування податкових надходжень до державного та місцевих бюджетів; рівень виконання планових даних бюджетного відшкодування ПДВ; частка невідшкодованої суми ПДВ в структурі ВВП; загальна податкова ставка (Doing Business); концентрація податкового боргу у доходах Зведеного бюджету.

Проаналізовано значення інтегрального показника стану безпеки системи оподаткування України в системі її фінансової безпеки та, спираючись на ці розрахунки, зроблено висновок, що значення інтегрального показника стану

безпеки системи оподаткування зросло з 22,5 % у 2010 р. до 51,9 % у 2018 р., що відбулося за рахунок значного скорочення кількості податків та загального часу, необхідного для формування звітності до контролюючих органів та сплати податків, реформування сутності податку на прибуток, коректування спрощеної системи оподаткування, використання публічних відкритих реєстрів з системою послідовного відшкодування ПДВ. Необхідно, однак, зауважити, що прогнозні дані свідчать про можливість погіршення стану безпеки системи оподаткування України у 2019-2020 рр.

3. Враховуючи те, що методичний підхід до розрахунку рівня економічної безпеки України, запропонований до використання Міністерством економічного розвитку і торгівлі України у наказі №1277 від 29.10.2013 р., не передбачає регіонального розрізу оцінки, про що наголошено у листі міністерства за підписом заступника міністра Ю. П. Бровченка, в якому надавалась відповідь на запит щодо наявності розрахунків стану фінансової безпеки регіонів, нами запропоновано методичний підхід до моніторингу стану фінансової безпеки регіонів, який, на відміну від нині застосовуваних, дозволяє оперативно визначати стан фінансової безпеки областей України, визначати місце (ранг) регіону, яке він посідає серед всіх інших областей України, виділяти проблемні компоненти забезпечення фінансової безпеки певного регіону у відповідному періоді дослідження, виокремлювати специфічні для певного регіону загрози та резерви для подальшого застосування цієї інформації у процесі зміцнення стану фінансової безпеки певного регіону.

Даний методичний підхід складається з послідовних етапів: декомпозиція складової «фінансова безпека регіону» на підсистеми; формування переліку індикаторів у підсистемах фінансової безпеки регіону; нормування індикаторів у підсистемах фінансової безпеки регіону, визначення показників вагомості для кожного з індикаторів певної підсистеми фінансової безпеки регіону; узагальнення показників у комплексні індикатори стану фінансової безпеки регіону в розрізі підсистем та ранжування областей відповідно до отриманих значень; визначення інтегрального показника стану фінансової

безпеки за регіонами та періодами дослідження та кластеризація областей відповідно до отриманих значень; порівняння стану фінансової безпеки регіонів відповідно до розрахованих даних інтегрального показника стану фінансової безпеки, виділення специфічних проблемних аспектів та можливостей певного регіону.

6. Сформовано перелік з 22 індикаторів стану фінансової безпеки регіонів, який відповідає наступним критеріям: є науково обґрунтованим, характеризується доступністю статистичних даних та придатністю до математичного та інших видів аналізу, висвітлення зміни явища або процесу у часі, однозначністю тлумачення.

Доведено, що відібрані показники стану фінансової безпеки регіонів не перебувають у сильному зв'язку за шкалою Чеддока, а також взаємопов'язані зі станом фінансової безпеки держави, що в цілому підтверджує висунуту гіпотезу, що сформована матриця даних визначених індикаторів може характеризувати стан фінансової безпеки регіону, сигналізувати про специфічні проблеми і можливості в регіоні, а відповідно, застосовуватись як вхідна інформація у процесі розрахунку інтегрального показника стану фінансової безпеки регіону.

7. На основі авторської методики оцінювання стану фінансової безпеки регіонів розраховано інтегральні індикатори стану фінансової безпеки областей України, які фактично є результатом згортання часткових показників по підсистемах до комплексного індексу по певній області, високі значення яких характеризують порівняно стійке значення фінансової безпеки певного регіону, а низькі сигнализують про її небезпечний або критичний стан. Здійснено кластеризацію областей України за діапазонами значень фінансової безпеки регіонів України, визначених на основі рівнів Фібоначчі та положень теорії Доу, за результатами якої області розподілено на 4 групи: з критичним станом фінансової безпеки регіону (0,000-0,381) (Луганська, Донецька), небезпечним станом (0,382-0,499), задовільним станом (0,500-0,618) та умовно високим (0,619-1,000) (Дніпропетровська, Київська, Полтавська).

8. Розроблено методичний підхід до експрес-аналізу стану фінансової безпеки України, який характеризується можливістю оперативного аналізу, якісного прогнозування на основі скороченої кількості індикаторів та враховує недоліки офіційної методики (неспроможність забезпечення оперативності розрахунків; застосування індикаторів, повноцінне визначення яких є ускладненим або взагалі неможливим через об'єктивні причини). Спираючись на базові ідеї поліноміального алгоритму екстраполяції параметрів стохастичних систем, розроблено поліноміальну степеневу кореляційно-регресійну модель експрес-оцінки та прогнозування стану фінансової безпеки України, в результаті застосування якої доведено, що значення стану фінансової безпеки України, розраховані на основі даної моделі відрізняються від емпіричних значень стану фінансової безпеки України несуттєво, зафіксовані помилки результатів не перевищують 0,1%, що обґрунтовує твердження щодо точності прогнозів, сформованих за допомогою даної моделі.

Основні підсумки та результати четвертого розділу дисертаційного дослідження опубліковано в наукових працях здобувача: [193; 196; 199; 201; 217; 220; 227; 228; 231; 236; 349; 414; 416].

РОЗДІЛ 5

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЗМІЦНЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

5.1. Доктринальна модель формування фінансової безпеки України в умовах глобалізаційних змін

В останні роки досить активно створюються та затверджуються документи типу «стратегія» (Стратегія національної безпеки України, Стратегія зрошення та дренажу в Україні, Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 р., середньострокова Стратегія управління державним боргом на 2019-2022 рр., Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», експортна стратегія та інші), «доктрина» (морська Доктрина України, воєнно-медична Доктрина, Доктрина інформаційної безпеки), «концепція» (Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, Концепція розвитку громадянської освіти, Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти, Концепція реформування платіжного законодавства України та інші), «програма» (Програма діяльності Кабінету Міністрів України), «план», у т.ч. у сфері забезпечення фінансової безпеки держави.

Зазначимо, що ці керівні документи державної політики включаються у правову систему України та, відповідно, мають висвітлювати результати стратегічного планування у певній сфері. На даному етапі розвитку правового забезпечення фінансової безпеки держави маємо зауважити, що недостатньо висвітленою та обґрунтованою є проблема ієрархічності у формуванні даних документів стратегічного планування. Так, відсутня усталена ієрархія документів типу «стратегія», «доктрина», «концепція» та інших, що призводить до певних колізій у змістовному наповненні поняттєво-категорійного апарату правової бази у сфері фінансової безпеки, нечіткої підпорядкованості документів стратегічного планування, зниження ефективності напрямів забезпечення фінансової безпеки держави, зафіксованих у таких документах.

Так, стратегії, доктрини, програми, концепції, проєкти й плани у сфері фінансової безпеки сукупно мають формувати картину перспективного бачення напрямів зміцнення рівня фінансової безпеки держави у різних її підсистемах, ресурсів, які необхідні для досягнення певних цілей, а також державної політики, спрямованої на формування та ефективне використання цих ресурсів.

З огляду на вищевказане, забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізаційних змін потребує чіткої системи нормативно-правових актів, в яких комплексно представлено план дій, направлених на зміцнення фінансової безпеки, що в цілому сприятиме формуванню нерозривного зв'язку та практичної реалізації напрямів зміцнення фінансової безпеки, які спираються на національні цінності та інтереси у фінансовій сфері, а також відповідають затвердженим цілям. Наразі й в наукових дослідженнях сучасних економістів, і на офіційному рівні існує декілька варіантів ієрархії документів стратегічного планування, у сфері фінансової безпеки держави зокрема. В окремих наукових позиціях висловлюються думки, які ототожнюють категорії «доктрина» і «концепція», або обґрунтовують твердження, що концепція входить в доктрину, або, навпаки, що доктрина є частиною концепції.

У законі України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» № 5463-VI від 02.12.2012 р. [247] згадуються особливості затвердження програм та планів дій, однак, не зазначається, які специфічні відмінності у таких документах стратегічного планування як доктрина або стратегія. У проєкті закону «Про державне стратегічне планування», який має уточнити поняттєво-категорійний апарат та чітко визначити термінологію, також не згадуються доктрини та концепції. Визначені у проєкті закону строки стратегічного планування викликають питання, оскільки в межах класичних підходів до стратегічного планування періодичність затверджується наступним чином: короткострокові перспективи – 1-3 роки; середньострокові – 4-10 років; довгострокові – від 10 років. Так, представимо авторське бачення доктринальної моделі забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізаційних змін (рис. 5.1).

Рисунок 5.1 – Доктринальна модель формування фінансової безпеки держави

Джерело: власна розробка автора

Так, на наше переконання, доктринальна модель забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізаційних змін (рис. 5.1) комплексно узагальнюється на п'яти рівнях:

1. Доктринальний рівень забезпечення фінансової безпеки держави, на якому безпосередньо формується доктрина забезпечення фінансової безпеки держави – документ стратегічного планування на довгострокову перспективу (від 10 років), в якому на підставі застосування наукових методів та результатів аналізу наявних альтернатив визначається національна ідея держави у сфері забезпечення фінансової безпеки та обирається візія її майбутнього стану.

Спираючись на авторське бачення сутності категорії «фінансова безпека держави», візією майбутнього стану фінансової безпеки держави ми вбачаємо сприятливі умови функціонування фінансової системи держави, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз не спричиняє негативних процесів у даній складній системі та не заважає формуванню необхідних фінансових умов для її збалансованого розвитку. Відповідно, місією (ціллю) є забезпечення оптимального рівня фінансової безпеки держави. Безумовно, і візія майбутнього стану фінансової безпеки держави, і місія забезпечення фінансової безпеки держави мають бути узгоджені з національними цінностями та інтересами у фінансовій сфері.

Пріоритети національних інтересів України у фінансовій сфері є певним концентрованим виразом наявного стану фінансової безпеки, виокремлених загроз, державних інтересів і напрямів та цілей політики держави у царині фінансової безпеки.

До пріоритетів національних інтересів України у фінансовій сфері, на нашу думку, доцільно віднести наступні: збереження й зміцнення фінансової незалежності держави; підвищення ефективності органів державної влади та місцевого самоврядування, збалансований розвиток демократичних інститутів для забезпечення фінансової безпеки домогосподарств та суб'єктів господарювання; формування самодостатньої соціально орієнтованої ринкової економіки; налагодження рівноправних та взаємовигідних відносин з іншими

державами у фінансовій сфері, інтегрування в об'єднаний світовий фінансовий простір.

На доктринальному рівні забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізаційних змін також має бути узагальнена правова база забезпечення фінансової безпеки України та висвітлена чітка ієрархія формування документів стратегічного планування (рис. 5.2).

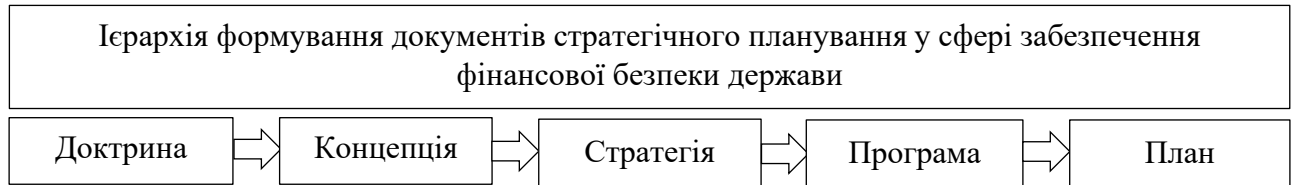

Рисунок 5.2 – Ієрархія формування документів стратегічного планування у сфері забезпечення фінансової безпеки держави

Джерело: адаптовано автором до предмета дослідження

До основних об'єктів забезпечення фінансової безпеки держави мають бути віднесено: домогосподарство; суб'єкт господарювання; галузь (сектор економіки); регіон; держава.

2. Концептуальний рівень забезпечення фінансової безпеки держави уточнює сукупність правових норм, які формують концептуальну основу, яка визначає стратегію дій, спрямованих на забезпечення фінансової безпеки держави на строк до 10 років. Так, в концепції забезпечення фінансової безпеки України має бути уточнена модель цільових устремлінь, візії майбутнього стану фінансової безпеки держави. Крім того, у концепції доцільно представити не тільки загальне бачення ситуації, але і обґрунтування концепту.

Концепція забезпечення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації – складна, динамічна та цілеспрямована система фундаментальних знань про фінансову безпеку держави, що всебічно і повно висвітлює її сутність та особливості, а також технологію її забезпечення в умовах глобалізації. На цьому рівні формуються норми-принципи державного стратегічного формування фінансової безпеки (рис. 5.3).

Рисунок 5.3 – Принципи державного стратегічного формування фінансової безпеки держави

Джерело: адаптовано автором до предмета дослідження

Так, до системи принципів державного стратегічного формування фінансової безпеки держави (рис. 5.3) належать: цілепокладання; єдність, комплексність та цілісність; наукова обґрунтованість; транспарентність та гласність; вимірюваність та ефективність; системність та послідовність; гнучкість; відповідальність; цифровий пріоритет.

До комплексу принципів, на основі яких має відбуватися процес побудови системи формування фінансової безпеки держави, як було обґрунтовано раніше, на відміну від загальновідомих (принцип відкритості влади; відповідальності та підзвітності; субсидіарності; розвитку та адаптації; узгодженості та підпорядкованості; ефективності; міжнародної співпраці та інтеграції), віднесено: принцип множинності моделей; принцип інтегративних рівнів та біфуркації; принцип інклюзивності розвитку та принцип біхевіористичних аспектів, дотримання яких дозволить: збільшити кількість альтернативних рішень; трансформувати зміцнення фінансової безпеки у суспільний прогрес; виділити взаємозв'язок між психологією соціального організму та рішеннями державного менеджменту у сфері фінансової безпеки, що сприятиме виокремленню ефективних управлінських рішень у процесі забезпечення фінансової безпеки в умовах реальних сценаріїв розвитку фінансової системи та адекватних прогностичних показників та підвищенню ефективності системи забезпечення фінансової безпеки держави як складної багаторівневої структури.

Концептуальні погляди на систему забезпечення фінансової безпеки держави, сформовані на другому рівні доктринальної моделі, мають стати базисом подальшого обґрунтування стратегії забезпечення фінансової безпеки держави, яка має містити не тільки ідеї, принципи та погляди на проблему дослідження, але і систему конкретних дій, направлених на досягнення поставлених цілей.

3. Стратегічний рівень формування фінансової безпеки держави формує визначально-установчі норми та затверджує сукупність правових норм, що формують план дій, спрямованих на забезпечення фінансової безпеки держави.

У загальних положеннях стратегії обов'язково обумовлюється спадкоємність основних положень документів стратегічного планування у сфері забезпечення фінансової безпеки вищого рівня (доктрини та концепції).

Основними цілями Стратегії забезпечення фінансової безпеки держави, на наше переконання, є: забезпечення оптимального рівня фінансової безпеки держави; мінімізація загроз фінансовій безпеці держави та створення сприятливих умов для функціонування фінансової системи держави; формування необхідних фінансових умов для збалансованого розвитку держави, подолання бідності, майнового розшарування в суспільстві, підвищення соціальних стандартів до рівня держав – членів ЄС; забезпечення нової якості фінансового розвитку та інтеграції України до світового фінансового простору.

Так, у стратегії забезпечення фінансової безпеки держави необхідно представити проєкт шляху, який би поєднав теперішнє положення, стан фінансової безпеки держави в умовах глобалізації, з положенням запланованим, визначеним у доктрині та концепції у сформованій місії та візії майбутнього стану фінансової безпеки держави. Можливо в стратегії забезпечення фінансової безпеки держави проаналізувати декілька траєкторій цього шляху з обґрунтуванням переваг і недоліків кожного з них, а також докази обрання певного шляху з усіх можливих альтернатив.

Відповідно, з урахуванням визначених пріоритетів національних інтересів України у фінансовій сфері серед задач, направлених на зміцнення стану фінансової безпеки України, доцільно виділити:

– дотримання бюджетної дисципліни на всіх рівнях бюджетної системи, недопущення перевищення порогового рівня бюджетного дефіциту, контроль за державними витратами та нецільовим використанням державних фінансових ресурсів;

– фінансову стабілізацію у сфері національного господарства;

– трансформацію системи оподаткування у напрямі недопущення неконтрольованого відтоку капіталу з податкової системи, підвищення рівня

податкової культури вітчизняних суб'єктів господарювання, розвитку регулюючої функції податкової системи, досягнення стабільності податкової системи з метою підвищення привабливості підприємницької активності та збільшення інвестицій;

- мінімізацію заборгованості з виплати соціальних виплат, пенсій та заробітної плати;

- боротьбу з корупцією, криміналізованим бізнесом, зменшення рівня тіньової економіки;

- підвищення довіри до національної грошової одиниці, недопущення коливань курсу, які не обумовлені об'єктивною зміною макроекономічних показників, зниження рівня доларизації національної економіки;

- досягнення позитивного платіжного балансу та зовнішньоторговельного сальдо;

- контроль за ефективним використанням залучених інвестицій (зовнішніх і внутрішніх) у напрямі розвитку національної економіки;

- нарощування золотовалютних резервів держави;

- оптимальну структуру державного та гарантованого державою боргу, підтримання його загального обсягу в оптимальних межах;

- формування ефективних механізмів дії страхового та фондового ринків;

- розвиток стабільної банківської системи держави та інші.

Напрями зміцнення стану фінансової безпеки держави, які висвітлюються, спираючись на виокремлені чинники впливу та наявні загрози, – також прерогатива стратегії.

Композиційний виклад стратегії забезпечення фінансової безпеки держави узагальнено на рис. 5.4.

Рисунок 5.4 – Композиційний виклад стратегії забезпечення фінансової безпеки держави

Джерело: власна розробка автора

Стратегія забезпечення фінансової безпеки держави – це чітко визначена лінія, вздовж якої має розвиватися фінансова система держави, це своєрідна дорожня карта узгоджених дій та системних заходів, запровадження яких призведе до зміцнення фінансової безпеки держави.

Барановським О. І. [14] уточнено вимоги та структурні елементи стратегії забезпечення фінансової безпеки. Так, автор наголошує на тому, що серед вимог, що висувуються до стратегії забезпечення фінансової безпеки, обов'язково враховуються наступні:

- стратегія має базуватися на закономірностях розвитку фінансових відносин, які можна вважати об'єктивними;

- стратегія має містити чітку мету і завдання, а також систему заходів забезпечення фінансової безпеки та подолання наявних негативних тенденцій у фінансовій сфері;

- стратегія має базуватись на чітко визначених засобах і способах, об'єктах забезпечення фінансової безпеки.

Крім того, структурними елементами стратегії забезпечення фінансової безпеки, на думку О. І. Барановського [14], є:

- характеристика загроз (внутрішніх і зовнішніх) фінансовій безпеці, що існують чи потенційно можливі на всіх рівнях їх виникнення;

- визначення національних інтересів у фінансових відносинах, їх критеріїв і параметрів;

- формування дієвої політики в усіх структурних підсистемах фінансової безпеки, обґрунтування інституційних перетворень і розроблення механізмів усунення впливу факторів, що підривають фінансову стабільність (стійкість) всіх об'єктів фінансової безпеки;

- визначення пріоритетів у реалізації комплексу завдань зміцнення фінансової безпеки;

- реалізація системи заходів, виділених в стратегії.

З метою модернізації розробленої стратегії забезпечення фінансової безпеки України з урахуванням зміни чинників впливу представимо алгоритм дій на рис. 5.5.

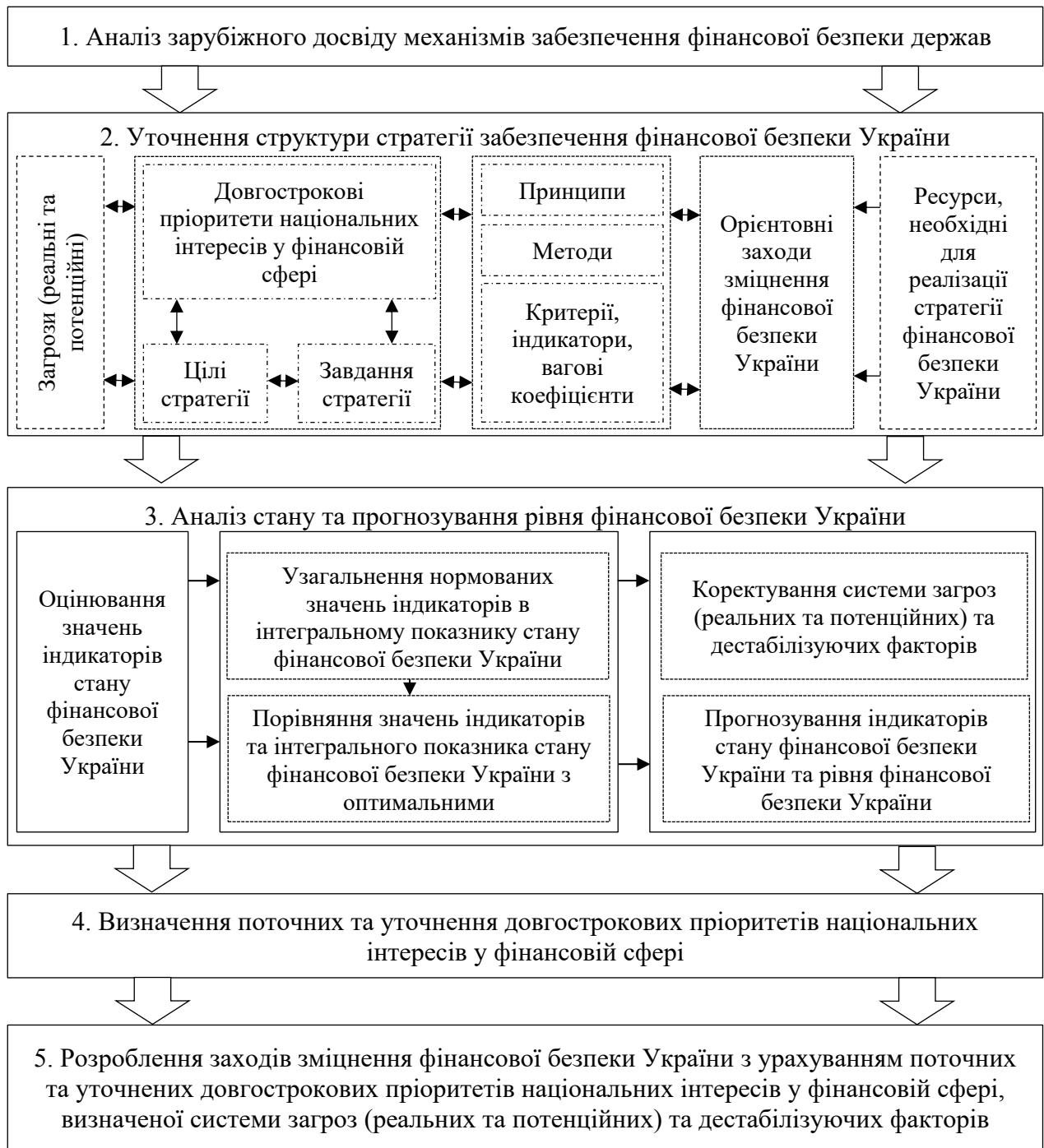

Рисунок 5.5 – Алгоритм дій коректування стратегії забезпечення фінансової безпеки України

Джерело: представлено автором з використанням [259]

Серед сукупності законодавчо-нормативних документів України існують документи, які поєднують властивості трьох типів документів (доктрини, стратегії та концепції), але мають одну назву.

Загальна структура стратегії забезпечення фінансової безпеки України представлена на рис. 5.6.

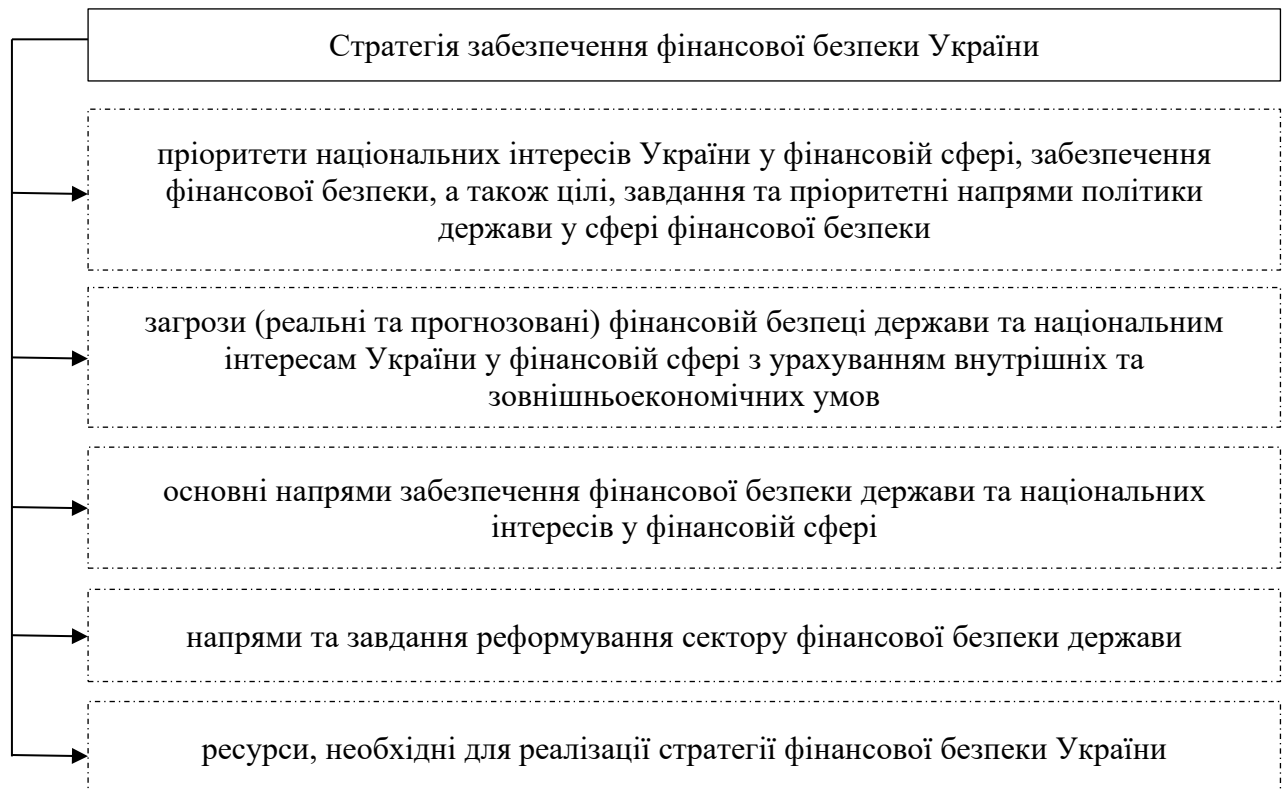

Рисунок 5.6 – Пріоритетні складові стратегії забезпечення фінансової безпеки України

Джерело: адаптовано автором на основі [259]

Зауважимо, що основною метою стратегії фінансової безпеки України є узагальнення пріоритетних засад та напрямів політики держави щодо формування захисних механізмів забезпечення фінансової безпеки держави, спрямованих на мінімізацію наслідків та запобігання кризовим явищам у фінансовій сфері, що сприятиме економічному зростанню держави та ефективному функціонуванню економіки держави.

На нашу думку, при оцінюванні ефективності стратегії забезпечення фінансової безпеки України доцільно застосовувати методику МВФ, а саме наступні методологічні підходи:

– обирається низка країн (аналізовані та контрольні), аналогічних відповідно до рівня економічного розвитку, індикатори стану фінансової

безпеки яких порівнюються з метою оцінювання ефективності запровадженої стратегії забезпечення фінансової безпеки в аналізованій країні;

– значення індикаторів стану фінансової безпеки держави порівнюються до та після запровадження стратегії забезпечення фінансової безпеки;

– моделювання та відповідне порівняння очікуваних результатів запровадженої стратегії забезпечення фінансової безпеки з ймовірними наслідками реалізації сукупності інших програм (у т.ч. міжнародних фінансових організацій) забезпечення фінансової безпеки в країні, де формується стратегія забезпечення фінансової безпеки;

– фактичні значення індикаторів стану фінансової безпеки держави порівнюються з її цілями, тобто оцінюється ступінь досягнення визначених цілей стратегії забезпечення фінансової безпеки.

У процесі формування стратегії зміцнення фінансової безпеки держави також має бути розроблено механізм оптимізації фінансових ризиків, враховуючи появу нетипічних ризиків та загроз в умовах глобалізації, у т.ч. кіберризиків та інші.

Механізм оптимізації фінансових ризиків в системі фінансової безпеки України має представляти детальний опис процесу отримання оптимальних показників ідентифікованих фінансових ризиків з метою підвищення загального рівня фінансової безпеки України, а також бути застосовуваним в різних умовах: в періоди активного розвитку економічної системи та в періоди кризових явищ [415].

Стратегічною метою оптимізації фінансових ризиків в системі фінансової безпеки України є мінімізація соціально-економічних наслідків деструктивного впливу ризикового середовища фінансової сфери та підвищення загального стану фінансової безпеки держави та суспільства [415].

Процес оптимізації фінансових ризиків в системі фінансової безпеки України має відбуватися з урахуванням комплексу принципів, представлених на рис. 5.7.

Рисунок 5.7 – Принципи управління фінансовими ризиками в системі фінансової безпеки

Джерело: систематизовано автором

До пріоритетних завдань оптимізації фінансових ризиків у системі фінансової безпеки України належать:

- підтримання кількісних значень ідентифікованих фінансових ризиків в кожній з підсистем фінансової безпеки у допустимих межах, що сукупно дозволить забезпечити стабільний рівень фінансової безпеки України;
- своєчасний та систематичний перегляд комплексу фінансових ризиків, ідентифікація нових ризиків, коректування діапазонів значень індикаторів стану фінансової безпеки з урахуванням зміни середовища;
- удосконалення наявних та розроблення нових методів управління фінансовими ризиками в системі фінансової безпеки України та механізмів державного регулювання.

Представимо механізм оптимізації фінансових ризиків на рис. 5.8.

Рисунок 5.8 – Механізм оптимізації фінансових ризиків в системі фінансової безпеки держави

Джерело: удосконалено автором

У результаті запровадження механізму оптимізації фінансових ризиків в системі фінансової безпеки необхідна розробка та використання оновлених підходів до оцінки фінансових ризиків, забезпечення транспарентності і

ефективності діяльності у сфері управління фінансовими ризиками та досягнення стратегічної мети оптимізації фінансових ризиків в системі фінансової безпеки, що полягає у мінімізації наслідків деструктивного впливу ризикового середовища фінансової сфери та підвищенні загального стану фінансової безпеки держави та суспільства.

Проаналізовано, що при оцінюванні ефективності обраної стратегії зміцнення фінансової безпеки України рекомендовано застосовувати наступні методологічні підходи: порівняння значень індикаторів стану фінансової безпеки України та контрольних держав, аналогічних відповідно до рівня економічного розвитку; моніторинг значень індикаторів стану фінансової безпеки України до та після запровадження стратегії; моделювання та порівняння очікуваних результатів обраної стратегії з ймовірними наслідками реалізації сукупності інших програм; зіставлення фактичних значень індикаторів стану фінансової безпеки держави з її цілями, у процесі чого оцінюється ступінь їх досягнення.

5.2. Модифікація стратегічних напрямів зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізації

У сучасному глобалізованому світі все більше посилюється інтерес до майбутнього, що спричинено не тільки його невизначеністю, але й зростанням глобальних ризиків та небезпек. Формування фінансової безпеки України відбувається під впливом багатьох абсолютно нових чинників, без урахування яких доктринальна модель зміцнення безпекового стану фінансової системи буде неефективною.

Зазначимо, що у Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року [266] наголошено, що успіх держав-лідерів все частіше пов'язаний з перевагами у дослідженнях, створенням масових інноваційних продуктів, розвитком високотехнологічного виробництва, тобто всебічним розвитком інноваційного потенціалу держави. Аналізуючи результати індексу інноваційного розвитку агентства Bloomberg, звертаємо увагу на негативні

тенденції в Україні: якщо у 2015 р. Україна посідала 33 місце в світі, то у 2019 р. – лише 53 місце поміж 60 держав, які увійшли до даного рейтингу [266].

Глобалізація та стрімкий розвиток фінтех в цьому аспекті формують нові можливості для розвитку інноваційних підприємств в Україні, навіть попри невисоку купівельну спроможність споживачів та технологічну відсталість, через включення у ланцюжки формування доданої цінності міжнародні рівня. На наше переконання, враховуючі обмежені інституційну та фінансову спроможність України, необхідно спрямовувати наявні ресурси на підтримку наукових досліджень, тим самим сприяючи розвитку інноваційного потенціалу, що позитивно вплине на розвиток малого і середнього бізнесу в Україні та сприятиме зміцненню її фінансової безпеки.

На даному ж етапі, відповідно до рейтингу Bloomberg 2019 р., Україна посідає останнє місце за продуктивністю праці, що засвідчує незадовільний рівень виробництва товарів з високою доданою вартістю та технологій, які застосовуються, крім того, Україна займає 58 місце за технологічними можливостями та 54 місце за рівнем витрат на дослідження у ВВП.

Застосуємо SWOT-аналіз як важливий метод стратегічного планування для оцінки системи забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізації з метою аналізу внутрішніх ресурсів та зовнішніх факторів впливу, розроблення стратегічного плану дій, спрямованих на ефективне використання конкурентних переваг на основі розвитку сильних сторін та реалізації можливостей, перетворення загроз в можливості або захист від них з метою формування сучасного доктринального бачення системи забезпечення надійного стану фінансової безпеки України.

У результаті глибинного аналізу виокремлених експертами чинників, що характеризуються суттєвим впливом на рівень фінансової безпеки України, за допомогою принципу Парето було виділено по 5 чинників, що мають найвагомий вплив. Результати опитування респондентів, отриманих в результаті аналізу анкет (Додаток Д), дозволили відібрати ці чинники та

сформувати таблицю SWOT-аналізу системи забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізації (табл. 5.1).

Таблиця 5.1 SWOT-аналіз системи забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізації

Елементи SWOT-аналізу	Ваговий коефіцієнт	Бальна оцінка	Добуток	Елементи SWOT-аналізу	Ваговий коефіцієнт	Бальна оцінка	Добуток
S – Strengths (сильні сторони)				W – Weakness (слабкі сторони)			
Інтелектуальний та освітній потенціал (S ₁)	0,26	3	0,78	Тінізація економіки (W ₁)	-0,20	4	-0,80
Географічне та геополітичне розташування та природні ресурси (S ₂)	0,27	5	1,35	Корупційна складова (W ₂)	-0,21	4	-0,84
Економічний потенціал ринку, найбільший потенціал в Європі щодо зростання ВВП (S ₃)	0,26	4	1,04	Боргова залежність (W ₃)	-0,22	4	-0,88
Високо кваліфікована та відносно недорога робоча сила (S ₄)	0,10	3	0,30	Трудова міграція та відтік капіталів (W ₄)	-0,14	5	-0,70
Розробка доктринальної моделі довгострокового зміцнення фінансової безпеки та її імплементація у систему державного управління (S ₅)	0,11	3	0,33	Низько технологічна, сировинна, слабка економіка (W ₅)	-0,23	5	-1,15
Всього:			3,80	Всього:			-4,37
Внутрішні чинники (Y) = S – W = 3,80 – 4,37 = -0,57							
O – Opportunities (можливості)				T – Threats (загрози)			
Розвиток фінтех, інноваційного потенціалу держави (O ₁)	0,29	4	1,16	Вплив інших держав та міжнародних організацій-кредиторів, їх невизначена позиція щодо України (T ₁)	-0,26	4	-1,04
Міжнародна співпраця (O ₂)	0,17	4	0,68	Зростання кіберризиків (T ₂)	-0,26	3	-0,78
Спрощення доступу до венчурного капіталу (O ₃)	0,19	3	0,57	Конкуренція на світовому ринку (T ₃)	-0,18	3	-0,54
Враховування гендерних та поведінкових аспектів (O ₄)	0,14	4	0,56	Зміцнення олігархічної системи суспільних відносин (T ₄)	-0,18	3	-0,54
Розвиток малого та середнього бізнесу (O ₅)	0,21	3	0,63	Соціальні конфлікти в країні (T ₅)	-0,12	3	-0,36
Всього:			3,60	Всього:			-3,26
Зовнішні чинники (X) = O – T = 3,60 – 3,26 = 0,34							

Джерело: авторська розробка

Проаналізувавши дані, викладені у табл. 5.1, нами представлено вектор спрямованості розвитку системи забезпечення фінансової безпеки України в

умовах глобалізації, висвітлений на рис. 5.9, який дозволяє усвідомити, як сильні та слабкі сторони здійснюють вплив на повноцінну реалізацію можливостей та елімінацію загроз, які формуються у зовнішньому середовищі.

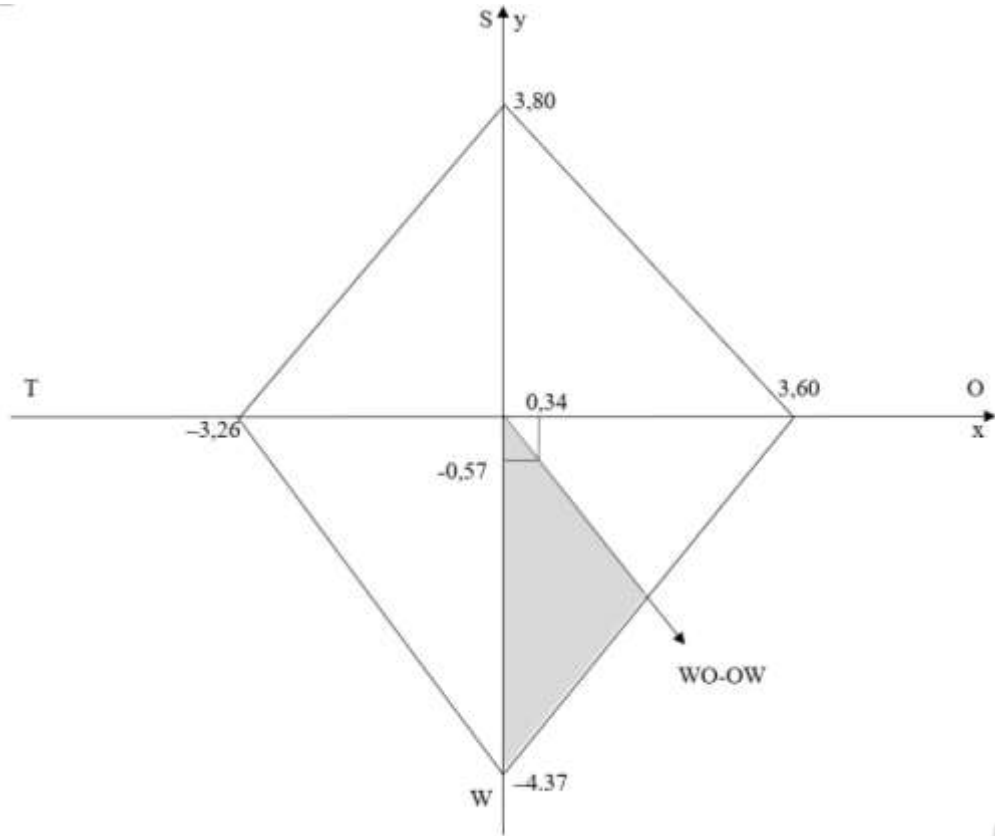

Рисунок 5.9 – Вектор спрямованості розвитку системи забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізації

Джерело: представлено автором

Так, вектор спрямованості розвитку системи забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізації (рис. 5.9) міститься у квадранті WO, що вказує на те, що попри значні слабкі сторони формування фінансової безпеки держави, існують суттєві можливості для їх усунення. Така стратегія зміцнення фінансової безпеки держави означає, що необхідно враховувати перевагу слабких сторін у внутрішньому середовищі, однак, це не повинно переважати реалізовувати свої переваги завдяки реалізації наявних можливостей та нівелюванню загроз, які формуються у зовнішньому середовищі.

Результати SWOT-аналізу розвитку системи забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізації трансформуються у матрицю TOWS, яка формується на базі наявних комбінацій: можливості – сильні сторони; можливості – слабкі сторони; загрози – сильні сторони; загрози – слабкі сторони (табл. 5.2).

Таблиця 5.2 TOWS-аналіз системи забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізації

Чинники		Сильні сторони					Слабкі сторони					Реалізація
		S ₁	S ₂	S ₃	S ₄	S ₅	W ₁	W ₂	W ₃	W ₄	W ₅	
Можливості	O ₁	0,65	0,23	0,59	0,48	0,48	0,66	0,67	0,42	0,52	0,66	0,54
	O ₂	0,42	0,62	0,51	0,49	0,32	0,50	0,53	0,52	0,49	0,52	0,49
	O ₃	0,63	0,32	0,52	0,52	0,45	0,31	0,48	0,37	0,62	0,63	0,49
	O ₄	0,32	0,21	0,26	0,39	0,50	0,32	0,47	0,36	0,50	0,42	0,38
	O ₅	0,50	0,42	0,60	0,52	0,48	0,42	0,52	0,45	0,63	0,64	0,52
Загрози	T ₁	0,23	0,52	0,52	0,38	0,50	0,38	0,46	0,69	0,56	0,50	0,47
	T ₂	0,26	0,23	0,48	0,37	0,51	0,26	0,38	0,40	0,37	0,45	0,37
	T ₃	0,62	0,18	0,65	0,62	0,53	0,49	0,41	0,51	0,62	0,62	0,53
	T ₄	0,52	0,26	0,67	0,58	0,47	0,52	0,56	0,38	0,63	0,54	0,51
	T ₅	0,45	0,45	0,51	0,67	0,49	0,42	0,37	0,29	0,63	0,37	0,47
Потенціал		0,46	0,34	0,53	0,50	0,47	0,43	0,49	0,44	0,56	0,54	

Джерело: розраховано автором

Так, за оцінками експертів, серед сильних сторін найбільший потенціал мають: економічний потенціал ринку та висококваліфікована й відносно недорога робоча сила, які можна підсилити за допомогою розвитку фінтех, інноваційного потенціалу держави та підтримки малого та середнього бізнесу. Найбільше їм загрожують конкуренція на світовому ринку, зміцнення олігархічної системи суспільних відносин та соціальні конфлікти в країні. Серед слабких сторін експерти виокремили трудову міграцію, відтік капіталів та низькотехнологічну економіку, які можливо елімінувати завдяки ефективному застосуванню розвитку фінтех, спрощенню доступу до венчурного капіталу та розвитку малого та середнього бізнесу. Так, вибір стратегії на основі застосування нових технологій та стимулювання розвитку

малого та середнього бізнесу сприятиме послабленню цих негативних чинників.

Отже, запропонований інструментарій визначення вектора спрямованості розвитку системи забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізації на основі можливостей SWOT та TOWS аналізу та результатів експертних оцінок дозволяє визначити стратегічні напрями зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізації на основі аналізу чинників впливу.

Одним з таких чинників є стрімкий розвиток фінансових технологій та цифрової економіки. Четверта промислова революція формує нові виклики для формування фінансової безпеки держав: зникають кордони між цифровим і звичайним світом, за оцінкою компанії Deloitte близько 65 % сучасних школярів у майбутньому працюватимуть за професіями, яких на даному етапі розвитку світу ще не існує, а до 2030 р. понад 2 млрд робочих місць замінять роботи [366]. Фінансова безпека держави формується в умовах, коли багато людей не готові до швидких темпів технологічного розвитку світу. Так, пріоритетом державної політики має бути структурна трансформація фінансової системи, де цифровізація та інновації є драйверами та основою розвитку.

Класичні фінансові установи були джерелом інноваційних продуктів до 2008 р., але після світової фінансово-економічної кризи їх основні зусилля були направлені на пошук капіталів. У цих обставинах почали з'являтися стартап проекти, в яких інноваційні фінансові технології пропонували нові рішення у фінансовому секторі. Так, наприклад, традиційні банківські установи намагаються залучити нових клієнтів, випускаючи нові пластикові картки, а фінтех-компанії надають можливість взагалі обходитися без них.

За даними дослідження, проведеного компанією E&Y, близько половини користувачів за допомогою фінтех-компаній здійснювали грошові перекази, кожен п'ятий користувався послугами інвестування та заощадження, 24 %

використовували страхові послуги, кожен десятий користувач застосовує програми фінансового планування [375].

Окрім нових рішень у фінансовому секторі, сучасні фінансові технології враховують *User experience* (досвід взаємодії) – результат сприйняття та дії користувачів після використання певних систем, програм або послуг, тобто сукупність емоційних, психологічних, поведінкових чинників, формування переконань та рішень. Досвід взаємодії поєднує продуктивність та функціональність певної системи, психологічний стан користувача, сформований у результаті попереднього досвіду, можливості інтерактивної системи, звички та індивідуальні потреби.

За даними компанії Deloitte лідери банківських установ Європи витрачають на розвиток цифрових технологій близько 3,5 % від доходів, а аутсайтери – 3,2 %. Це свідчить про те, що не обсяги інвестицій в інноваційні технології формують переваги, а ефективність їх застосування у стратегії розвитку [366].

За даними компанії CB Insights у 2016 р. фінансування фінтех-стартапів склало 30 млрд дол. США, а вже у 2018 р. перевищило 40 млрд дол. США. Лідером у світі за кількістю інвестицій у фінтех-сферу залишаються США. Так, у 2018 р. було інвестовано понад 11,8 млрд дол. США. Великобританія та Китай також серед лідерів [399].

У цій ситуації фінтех-компанії як відносно нові суб'єкти фінансового ринку є серйозними конкурентами класичній банківській системі, яка намагається зберегти свої позиції та знайти оптимальні рішення. Вважаємо, що без своєчасного впровадження інноваційних продуктів та фінансових технологій у банківську практику фінтех-компанії можуть суттєво змінити фінансову систему України. Таке впровадження можливе завдяки трьом шляхам:

– створення необанку, бізнес-модель якого буде базуватися на фінансових технологіях та інноваційних розробках;

- виокремлення підрозділу класичного банку, який позиціює себе як цифровий банк та ефективно запроваджує нові технології;
- колаборація банківських установ і фінтех-компаній.

Створення необанку (директ-банк, онлайн-банк) – явище вже не нове у світовій банківській практиці. Американські банки Simple і Moven, британські – Starling Bank, Atom Bank, Tandem Bank, Monzo Bank, німецькі банківські установи Fidor Bank, N26, китайські банки MyBank, WeBank будують власну бізнес-модель виключно на принципах онлайн, переважно без відділень та банкоматів, застосовують для ідентифікації клієнта відбиток пальця або розпізнавання обличчя і голосу.

Цифровий банк, створений як підрозділ традиційного класичного банку, на нашу думку, характеризується низкою переваг, адже не виникає проблем з формуванням капіталу (як у необанку), крім того, можливо розробити проєкт відповідно до вже працюючої АБС банку. Третім варіантом є співпраця традиційного банку з фінтех-компаніями та запровадження її розробок, у т. ч. цифровізація процесів, розширення продуктових пропозицій, покращення інтерфейсу та поглиблення аналітики.

Стрімкий розвиток фінансових технологій спричинив виникнення великої кількості фінансових стартапів, націлених на ефективне здійснення переказів, мобільних платежів, онлайн-кредитування та страхування. Ці стартапи за допомогою технологій Big Data (нові технологічні можливості аналізу великого обсягу даних) пропонують свої послуги через мережу Інтернет, відповідно, можуть працювати по всьому світу. Саме ця особливість формує безмежні можливості у процесі зміцнення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації.

Нові фінансові технології є базисом можливої колаборації традиційного фінансового сектору та фінансових стартапів як альтернативної форми традиційних фінансових відносин, яка може забезпечити ефективне фінансування проєктів без традиційного фінансового посередника, за допомогою цифрових платформ.

Враховуючи низький рівень довіри населення до установ фінансового сектору України, колаборація банківських, страхових компаній та фінтех-компаній може сприяти зміцненню фінансової безпеки держави. Крім того, така співпраця може не лише забезпечити клієнтський досвід для класичних фінансових установ, але і сприяти скороченню їх витрат, підвищенню доступності банківських та страхових продуктів для малого та середнього бізнесу і населення.

Ключові тренди у сфері фінансових технологій, які впливають на систему зміцнення фінансової безпеки держави, представлено на рис. 5.10.

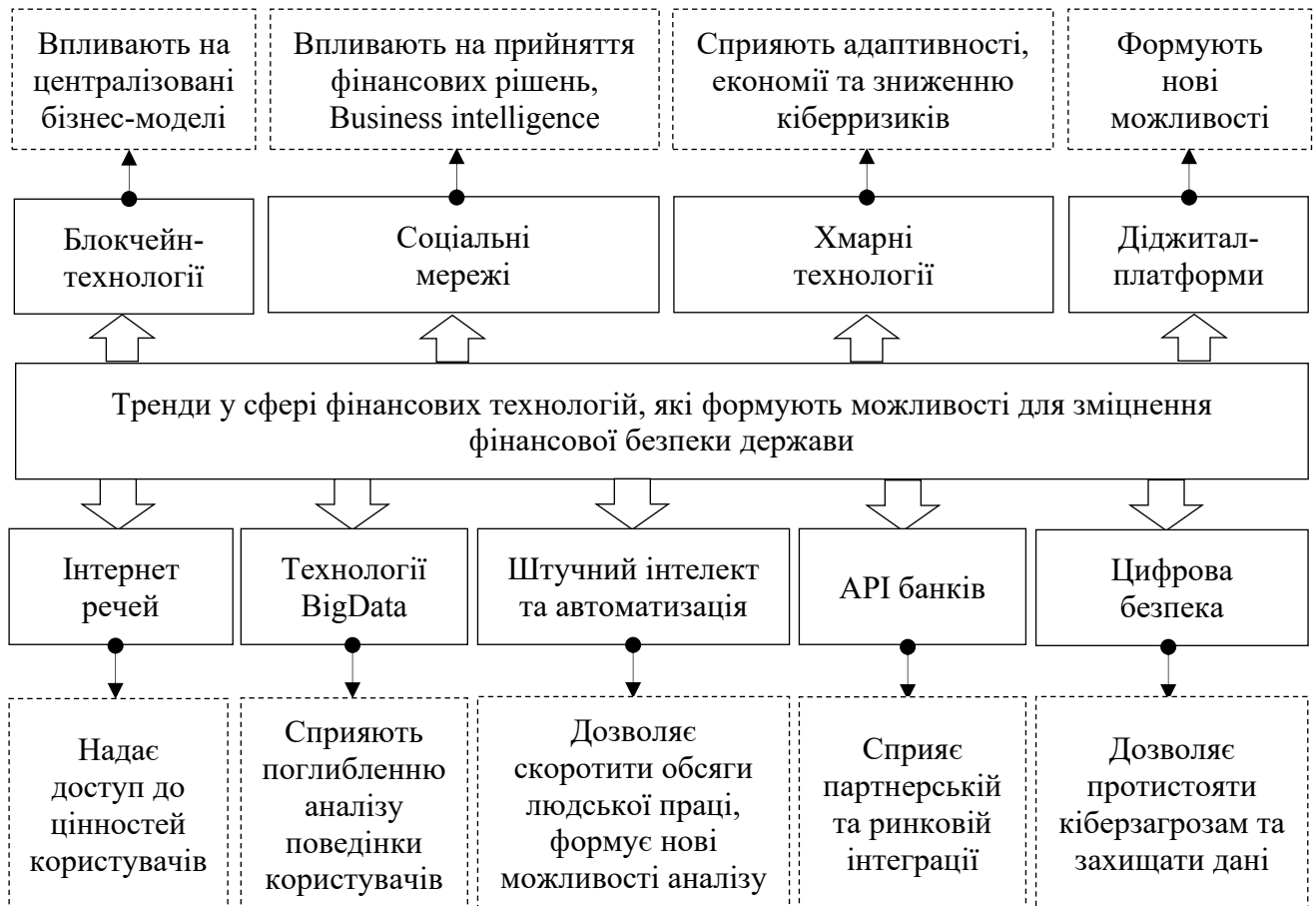

Рисунок 5.10 – Ключові тренди у сфері фінансових технологій, які впливають на систему зміцнення фінансової безпеки держави

Джерело: узагальнено автором

Так, проаналізувавши ключові тренди у сфері фінансових технологій, які впливають на систему зміцнення фінансової безпеки держави (рис. 5.10), необхідно також виокремити: технології BigData та аналізу даних, які, на наше переконання, доцільно застосовувати у процесі біхевіористичного підходу до моніторингу стану фінансової безпеки держави; мобільні технології; роботизація та інші.

Банківський сектор вимагає формування нових стратегій з цифрових змін, які дозволять ефективно впроваджувати інновації, розвивати омніканальність та зручність. Можливості застосування блокчейн-технологій у банківській сфері (чатботи, смарт-контракти та інше) обмежені через відсутність у світі потужного нанопроцесора, однак, саме ці технології у майбутньому зможуть суттєво змінити функціонування всього фінансового сектору.

Колаборація традиційного фінансового сектору та фінтех-компаній дозволить зберегти відносини з клієнтами фінансових послуг, підвищити прибутковість діяльності, зміцнити залежність клієнтів від співпраці з фінансовою установою, знизити операційні витрати, нівелювати негативний вплив певних загроз формуванню фінансової безпеки сектору, розвивати digital-бізнес. Співпраця з фінтех-компаніями як з корпоративними клієнтами є однією з можливих форм колаборації.

Основні напрями застосування фінтех у процесі зміцнення фінансової безпеки держави представлено на рис. 5.11.

Розвиток фінтех формують не лише нові можливості для зміцнення стану фінансової безпеки держави, але і нові загрози. Так, криптовалюта як особливий вид цифрової валюти, облік та емісія якої відбувається із застосуванням асиметричного шифрування, все частіше використовується як засіб платежу, хоча в Україні й досі відсутня її офіційна легалізація. До найбільших криптовалют за обсягом капіталізації відносяться: Bitcoin; Ethereum; XRP; Tether; Bitcoin Cash; Litecoin; EOS; Binance Coin; Bitcoin SV; Monero; Cardano; Tron; Stellar; Tezos та інші [345]. Більшість криптовалют

базуються на вихідному коді Bitcoin, особливістю якого є застосування технології блокчейн.

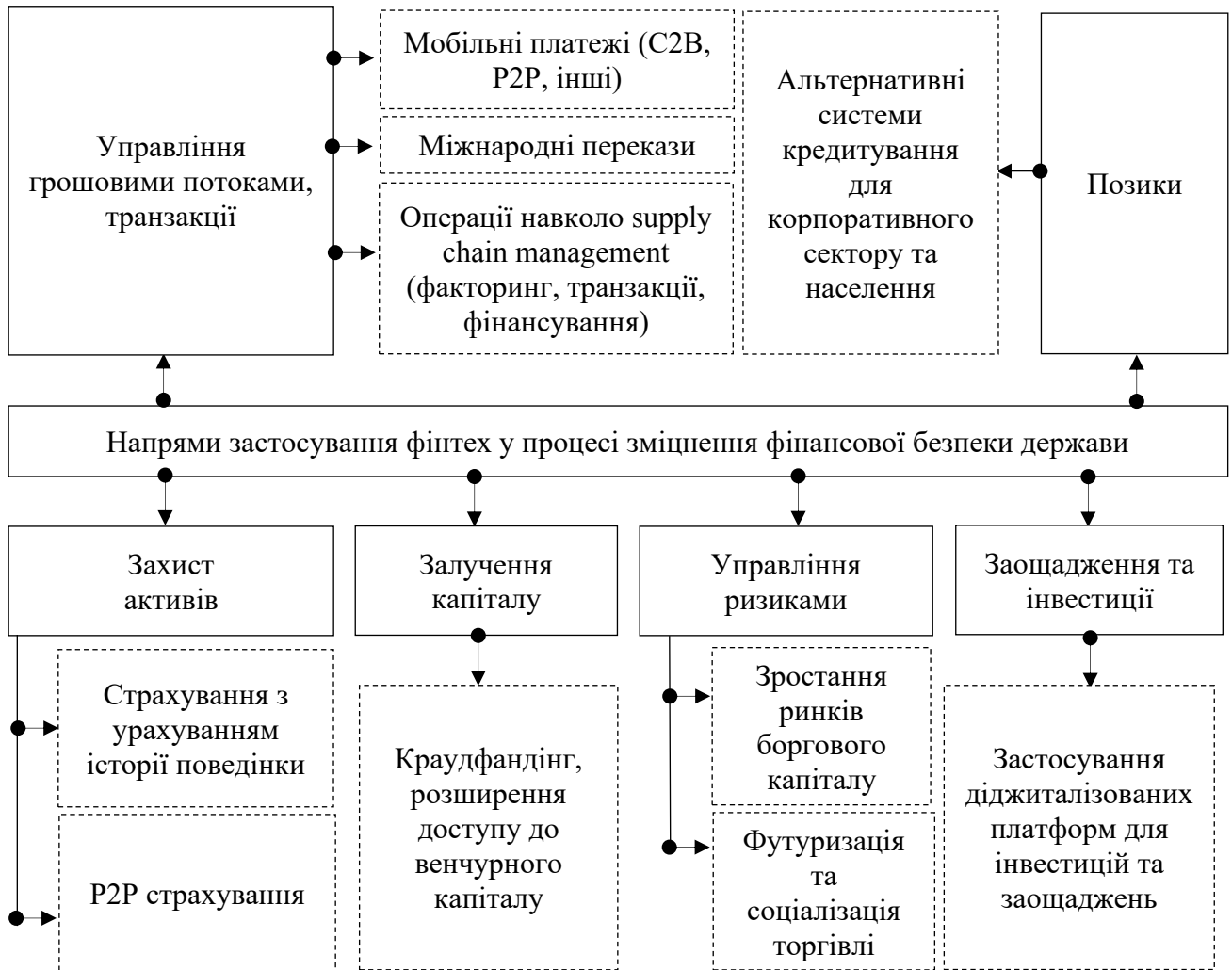

Рисунок 5.11 – Напрями застосування фінтех у процесі зміцнення фінансової безпеки держави

Джерело: узагальнено автором

Ключовими відмінностями криптовалюти є: непідконтрольність урядам, анонімність, децентралізованість, відсутній центр управління, що, на нашу думку, демонструє у т. ч. зниження загального рівня довіри населення багатьох країн до їх фінансових систем. Більшість криптовалют виконують функцію передачі цінностей без залучення банківських установ та вже конкурують з технологіями *SEPA* чи *SWIFT*.

Відповідно, формуються нові передумови фінансового регулювання операцій з криптовалютами, які б враховували цю нову реальність. За 2017-2018 рр. Україна визнана однією зі світових лідерів щодо обсягів застосування криптовалют, а за оцінками аналітиків щоденні обмінні обсяги операцій з криптовалютами та гривнею досягають 1.9 млн дол. США. Неefективний контроль за обігом криптовалют формує нові можливості для ведення тіньового бізнесу, діяльності фінансових шахраїв, торгівлі забороненими товарами та фінансування військових конфліктів. Окремі держави взагалі заборонили криптовалюту (Болівія, Індонезія, Еквадор, Таїланд, В'єтнам та інші), деякі визнали її об'єктом цивільних правовідносин.

Відкритими питаннями залишаються визначення криптовалюти: фахівці й досі сперечаються і називають її валютою, товаром, засобом платежу та обміну. Відсутня єдина позиція і стосовно оподаткування операцій, які відбулися за допомогою криптовалюти, та ліцензування діяльності криптовалютних бірж. Без уточнення правового статусу цифрових грошей подібні питання так і залишаться відкритими.

Проаналізувавши досвід інших країн щодо визначення правового статусу криптовалюти, вважаємо, що криптовалюта має бути визначена або платіжним засобом або товаром, у результаті чого має бути сформована ефективна модель оподаткування операцій з криптовалютою, порядок її майнінгу, врегульовано порядок функціонування криптобірж. Правові статуси криптовалюти, визначені правовими системами інших країн, представлено на рис. 5.12.

На нашу думку, криптовалюту доцільно розглядати як нематеріальний актив, так, у момент конвертації криптовалюти у гроші, товари або послуги має оподатковуватися позитивна різниця за ставкою 18 % ПДФО + 1,5 % військовий збір. Для підприємств, які використовують криптовалюту у процесі розрахунків, у залежності від системи оподаткування на підприємстві має бути розраховано та сплачено або податок на прибуток 18 % або єдиний податок.

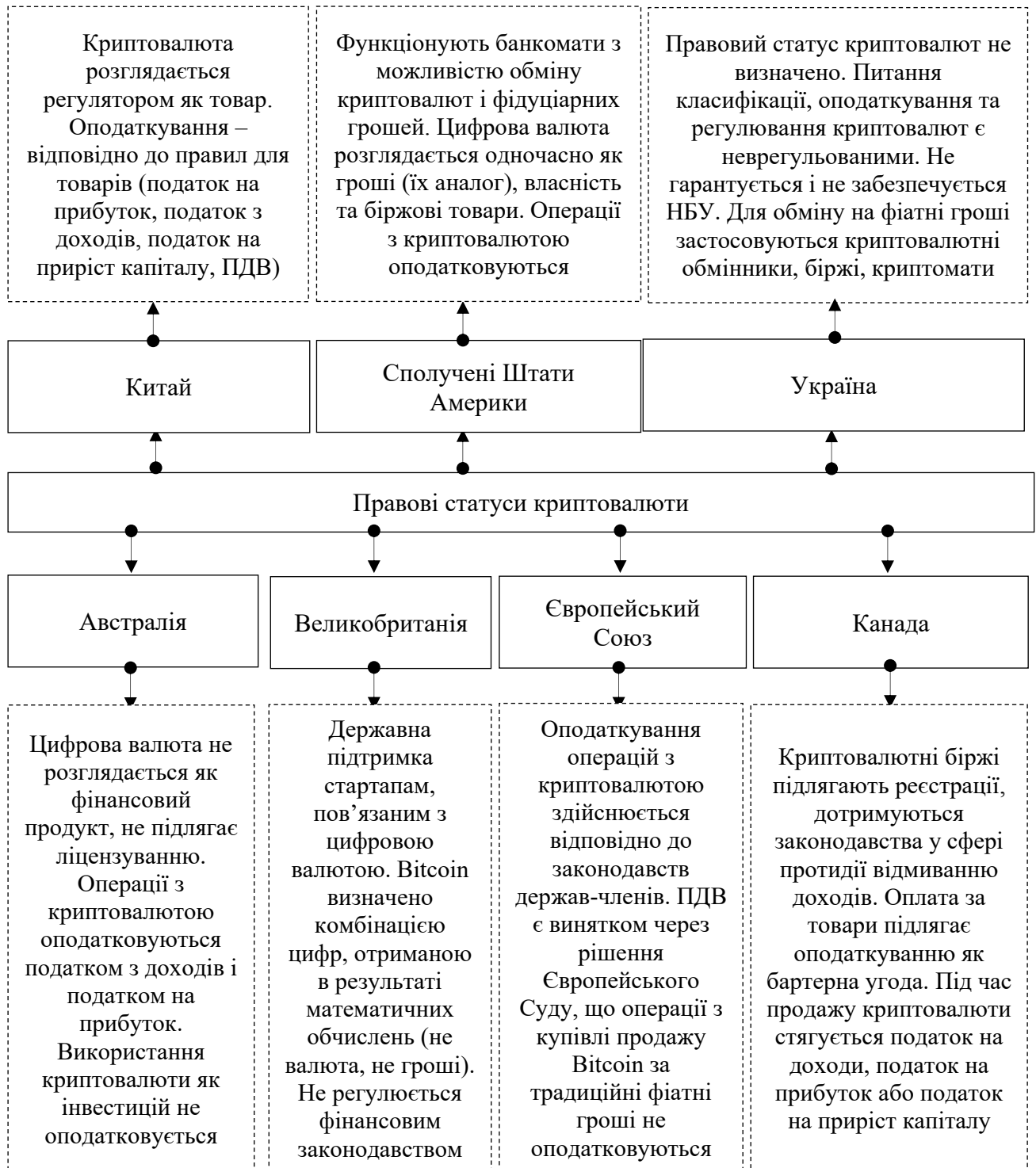

Рисунок 5.12 – Статуси криптовалюти, встановлені правовими системами держав світу

Джерело: узагальнено автором

Однак, якщо класифікувати реалізацію та майнінг криптовалют за КВЕД 64.19 «Інші види грошового посередництва», а їх обмін за КВЕД 66.19, необхідно враховувати, що у пп. 6 п.291.5 Податкового кодексу України [186]

значається, що платниками єдиного податку не можуть бути суб'єкти господарювання, діяльність яких відбувається у сфері фінансового посередництва.

Вважаємо, що майнінг криптовалют суб'єктами господарювання має належати до ліцензованих видів послуг та прирівнюватися до створення нематеріальних активів, відповідно, їх балансова вартість має розраховуватися на основі документально підтверджених витрат. У процесі придбання криптовалюти у фізичних осіб, не зареєстрованих як підприємці, юридичні особи повинні виконувати функції податкових агентів та, відповідно, утримувати із суми придбання 18 % ПДФО та 1,5 % військового збору.

Підтримуємо позицію, що операції обміну криптовалюти на фіатні валюти не повинні оподатковуватися ПДВ.

Малому та середньому бізнесу необхідні нові джерела отримання приватних інвестицій, враховуючи високий рівень відсоткових ставок у банківських установах України, а також складну процедуру доступу до кредитних ресурсів для малого та середнього бізнесу. Дефіцит бюджету та інші складні умови не дозволяють ефективно кредитувати нові ідеї, так, вважаємо, що на часі пошук нових джерел кредитування для нових проєктів.

Можливості розвитку фінансових технологій дозволять частково розв'язати цю проблему через створення в Україні платформи P2P кредитування, сутність якої полягає в тому, що звичайні люди виконують заявки за позиками. Функціонал сайту має включати: систему визначення кредитного рейтингу за даними Українського бюро кредитних історій та внутрішніми показниками; платіжний модуль; власні кабінети кредитора і позичальника, а також форми заяв на видачу або отримання позик.

Створення та функціонування такої платформи P2P кредитування формує ряд суттєвих переваг і для кредитора, і для позичальника, і для фінансової системи України в цілому. Здійснюючи всі операції онлайн, позичальник заощаджує кошти та час, адже оформити заявку на отримання позики він може без черг, у зручний для себе час, без контакту з персоналом банківської або

кредитної установи, що суттєво спрощує комунікацію, за нижчою ставкою, адже P2P кредитування виключає необхідність функціонування офлайн-офісу та надлишкового персоналу.

Для кредитора також, на нашу думку, існує ряд переваг. За наявності вільних грошей кредитор має можливість зареєструвати власний кабінет на сайті P2P кредитування та поповнити власний рахунок, а також обрати умови, на яких він планує надати ці грошові кошти у користування відповідно до власних потреб. Після реєстрації відкривається доступ до сформованої бази кредитних заявок. Кредитор має можливість при обранні проекту фінансування дізнатися про кредитну історію позичальника, його середній дохід, вік та цільове спрямування даного кредиту, рівень дохідності за даної операцією, а також кредитний ризик. Ставка за такими операціями буде вищою за ставку депозиту у банківській установі. Фактично така платформа може стати місцем зустрічі позичальників і кредиторів.

Така платформа, на нашу думку, може сприяти залученню валютних коштів надлишкової ліквідності (фактично – інвестицій) у фінансову систему України, враховуючи загальну тенденцію зниження ставок на депозитні вклади у розвинених країнах, що робить їх не вигідними та, відповідно, спричиняє пошук нових напрямів інвестицій. Це, у свою чергу, сприятиме зміцненню валютної безпеки, боргової безпеки (в т. ч. через зниження середньозваженої дохідності ОВДП), грошово-кредитної безпеки та в цілому фінансової безпеки України.

За користування сайтом P2P кредитування стягується одноразова плата при видачі позики з кожної оформленої заявки (в межах 10% в залежності від умов кредиту), а також плата при погашенні кредиту та виведення грошових коштів (з кредитора) (в межах 1%).

Одним з принципів функціонування даної платформи P2P кредитування має стати гарантія якості та платоспроможності позичальників, а також підвищена швидкість здійснення операцій. Мається на увазі, що перед оприлюдненням заявки від позичальника, подана інформація має ретельно

перевірятися: фото та документи позичальника мають бути верифіковані за допомогою провідних сервісів (*Clarifai, Microsoft Face API*), кредитна історія підтверджена за допомогою Українського та Міжнародного бюро кредитних історій та з урахуванням попередніх операцій на сайті.

Договір позики має оформлюватися на підставі Закону України «Про споживче кредитування» [263] між позикодавцем та позичальником, містить інформацію про суму позики, терміни її повного погашення та графік платежів, умови отримання винагороди позикодавцем, штрафні санкції, відповідальність сторін, права та обов'язки позикодавця та позичальника. Даний договір має укладатися сторонами з використанням платформи P2P кредитування.

Згода з умовами договору (підтвердження вчинення правочину) може бути надана за допомогою електронного підпису одноразовим ідентифікатором (*OTP – one time password*), який юридично (відповідно до Закону України «Про електронну комерцію» [249]) розглядається як електронно-цифровий підпис. Відповідно, третя сторона (платформа P2P кредитування) надає доступ до сервісів, контролює підписання договору електронними підписами, дозволяє та реалізує обмін вимогами та повідомленнями, інформує про зміну платіжних реквізитів, бере участь у визначенні сум штрафів та процентів.

Однією з перших країн, в яких запроваджені сервіси P2P кредитування, була Великобританія, яка розпочала використовувати його можливості ще у 2005 р. через платформу *ZOPA (Zone of Possible Agreement)*, яка ефективно працює і зараз із базою клієнтів понад 500 тис. Зараз модель P2P кредитування ефективно застосовується в Європі, США (*Prosper, Lending Club*: обсяг виданих кредитів перевищує 1,5 млрд дол. США), Китаї, Російській Федерації (*Fingoaroo, MirDeneg.ru, Вдолг.ру*), Білорусі (*Кубышка*). В Україні окремі спроби P2P кредитування реалізуються через *Finhub* платформу.

Іноземний та вітчизняний досвід свідчить, що ефективність можливого функціонування платформи P2P кредитування в Україні залежить у т. ч. від процесу фінансового державного регулювання такої діяльності. Так, необхідне законодавче врегулювання питання особливостей функціонування P2P

платформ, особливо в частині їх відповідальності перед інвесторами, протидії фінансовим шахрайствам, тому що втрати від невиконання умов P2P кредитування не гарантуються Фондом гарантування вкладів фізичних осіб.

На наше переконання, платформи P2P кредитування за умови ефективного державного фінансового регулювання мають велике майбутнє та складають суттєву конкуренцію традиційному кредитуванню в банківських установах, однак, не зможуть повністю замінити функціонування класичних «олдскульних» відділень банківських установ, тому що для переважної кількості людей, особливо старшого віку, людське спілкування є важливою цінністю.

Співпраця з платформою P2P кредитування може бути вигідною і для банківських установ, враховуючи можливість розширення клієнтської бази, отримання комісійних винагород при переведенні коштів між банківськими картками фізичних осіб та інше. Представимо авторський погляд на алгоритм функціонування платформи P2P кредитування на рис. 5.13.

На нашу думку, цифрова платформа P2P кредитування має створюватися з урахуванням бази поведінкових досліджень, які доцільно проводити в межах біхевіористичного підходу до формування фінансової безпеки держави. Дослідження мають містити глибинну роботу з аудиторією різного віку, соціальних груп на щільному стику різних сценаріїв взаємодії з бізнес-моделями та користувачами. Одним з напрямів залучення клієнтів та збільшення обсягів співпраці фізичних осіб з банківськими установами є широке застосування можливостей технологій *BigData*, у результаті чого вивчається споживча поведінка, формується їх психологічний портрет та виокремлюється група послуг, які з великою ймовірністю йому необхідні. Внаслідок таких досліджень можливо зробити доступнішими окремі послуги для певних категорій фізичних осіб.

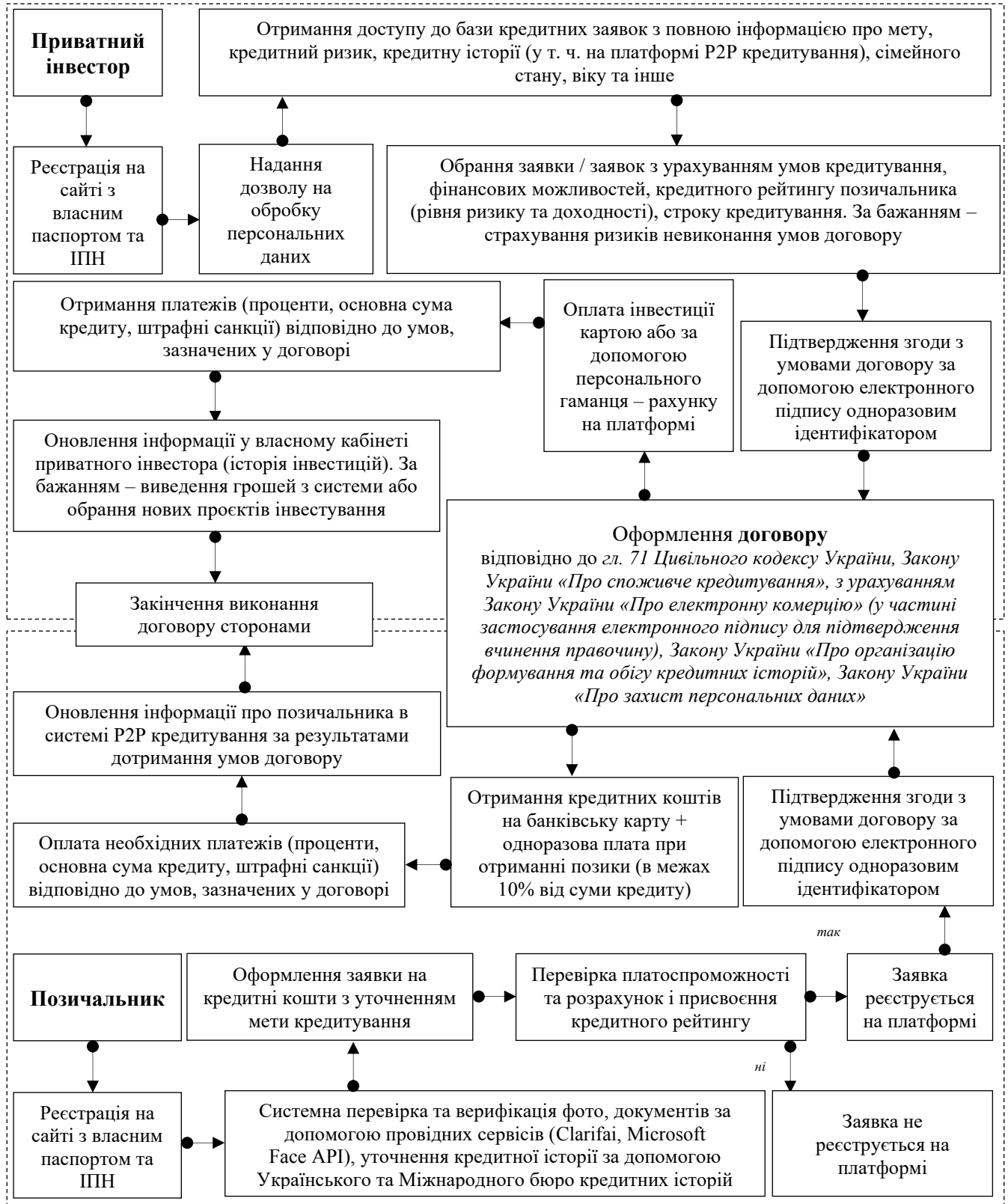

Рисунок 5.13 – Алгоритм функціонування цифрової платформи P2P кредитування

Джерело: авторська розробка

Доцільно також зазначити, що можливості P2P кредитування у 2016 р. намагався реалізувати ПриватБанк, однак, НБУ видав розпорядження, в якому заборонив залучати клієнтів відповідно до програми «Сервіс вигідних вкладень», після чого розвиток цієї новації не продовжився.

Як вже зазначалося, існують переваги та недоліки можливого запровадження цифрової платформи P2P кредитування як для приватних інвесторів і позичальників, так і для фінансової системи держави та зміцнення її фінансової безпеки, які систематизовано у табл. 5.3.

Отже, нові вимоги сучасності та технологічні інновації суттєво змінюють структуру сектору фінансових та банківських послуг. Фінансові технології, які стоять за цими інноваціями, продовжують стрімкий розвиток, відповідно, застарілі банківські системи або поступово зникатимуть разом з розширенням P2P та B2B банкінгу, або переходитимуть на якісно новий рівень, впроваджуючи інновації. Вважаємо, що державне регулювання у сфері розширеного застосування фінансових технологій неможливе без створення умов для їх ефективного впровадження через удосконалення інструментів всебічного захисту прав користувачів цифрових фінансових послуг, підвищення адаптивності та зручності, захисту персональних даних.

На часі створення спеціальної площадки для апробації фінансових технологій, функціонування якої дозволить швидко доводити або спростовувати доцільність запровадження інновацій.

Нами з'ясовано, що корупція – це ще одна зі слабких сторін системи забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізації, яка найчастіше сприймається більшістю населення як певний варіант норми. Сучасна корупція – це особливе явище у суспільстві, яке полягає у неузгодженості власних інтересів певної особи та спеціальними вимогами до неї зі сторони держави та суспільства. Протидіяти корупції можливо за рахунок різних інструментів та методів.

Таблиця 5.3 Систематизація переваг і недоліків функціонування державної цифрової платформи P2P кредитування

Сторона	Переваги	Недоліки
Приватний інвестор	<p>Можливість самостійного обрання умов кредитування та позичальника з урахуванням його кредитного рейтингу, рівня ризику та дохідності.</p> <p>Отримання доступу до бази кредитних заявок з інформацією про платоспроможність позичальників, розширення напрямів інвестиційного портфеля.</p> <p>Надання платформою P2P кредитування аналітичної інформації щодо ефективності інвестиційного портфеля.</p> <p>Економія часу, зручність.</p> <p>Можливість отримання вищої, у порівнянні зі ставкою на банківські депозити, винагороду за надання в користування вільні грошові кошти.</p> <p>Швидкість оформлення договору за допомогою електронного підпису одноразовим ідентифікатором.</p>	<p>Підвищений ризик неповернення грошових коштів, наданих у користування, враховуючи те, що невиконання умов P2P кредитування не гарантуються Фондом гарантування вкладів фізичних осіб.</p> <p>Відсутність комплексної законодавчо-нормативної бази для регулювання діяльності платформи P2P кредитування</p>
Позичальник	<p>Заощадження коштів та часу, адже всі операції відбуваються онлайн.</p> <p>Можливість оформити заявку на отримання позики без черг, у зручний для себе час, без контакту з персоналом банківської або кредитної установи</p> <p>Можливість отримання коштів за нижчою, у порівнянні з банківською, ставкою кредитування, враховуючи відсутність необхідності функціонування оффлайн-офісу та надлишкового персоналу банківської установи.</p> <p>Можливість зниження ставки кредитування при позитивній кредитній історії, відсутність прихованих платежів та акційних відсотків.</p> <p>Швидкість оформлення договору за допомогою електронного підпису одноразовим ідентифікатором.</p>	<p>Внесення інформації у кредитну історію позичальника в Українське та Міжнародне бюро кредитних історій.</p> <p>Неможливість отримання або суттєве погіршення умов отримання кредитних коштів при поганій кредитній історії.</p>
Фінансова система держави та формування її фінансової безпеки	<p>Залучення додаткових джерел валютних надходжень у фінансову систему України та, відповідно, зміцнення національної валюти.</p> <p>Додатковий дохід у вигляді одноразової плати при видачі позики з кожної оформленої заявки на кредитні кошти, плати при погашенні кредиту та процесингової комісії за безпечне виведення коштів на карту (з інвестора).</p> <p>Формування альтернативи банківському кредитуванню, довіра населення до якого є низькою.</p> <p>Для банківських установ співпраця з платформою формує можливість розширення клієнтської бази, отримання комісійних винагород при здійсненні платежів між банківськими картками фізичних осіб.</p> <p>Розширення обсягу інформації про кредитну історію позичальників в Українському бюро кредитних історій.</p> <p>Сприяє розвитку фінансових технологій та інновацій, які в цілому підвищують якість та швидкість обслуговування як приватних інвесторів, так і позичальників</p>	<p>Необхідність обслуговування платформи P2P кредитування, контролю за процесом підписання договору електронними підписами, реалізація можливості обміну вимогами та повідомленнями сторін, інформування про зміну платіжних реквізитів, участь у визначенні сум штрафів та процентів.</p> <p>Запровадження процесу фінансового державного регулювання діяльності платформи P2P кредитування в частині забезпечення прав інвесторів, протидії фінансовим шахрайствам</p>

Джерело: узагальнено автором

На нашу думку, розвиток фінансових технологій також доцільно застосовувати з метою зменшення проявів корупції та зміцнення внаслідок цього фінансової безпеки держави.

Переміщення деяких функцій посадових осіб на електронні обчислювальні машини може частково розв'язати проблему корупції. На нашу думку, рішення, яке дозволить частково знизити суб'єктивність та нівелювати негативні аспекти централізованих систем обробки інформації, пов'язане з формуванням децентралізованих систем за допомогою технології обробки інформації блокчейн, що спирається на піринговий протокол, в якому програмне забезпечення клієнта є одночасно і клієнтом, і сервером. Процес хешування ефективно забезпечує незмінність сформованого реєстру даних, який зберігається на всіх вузлах мережі, що в цілому формує захист цієї мережі від внесення будь-яких несанкціонованих змін. Завдяки цим особливостям з'являється можливість реалізувати окремі ідеї, спрямовані на зменшення проявів корупції, підвищення транспарентності процесів у фінансовому секторі, зростання довіри до держави та зміцнення її фінансової безпеки.

Так, на наше переконання, доцільно працювати у напрямі ведення всіх державних реєстрів, у т. ч. і реєстрів Державної фіскальної служби, за допомогою баз даних блокчейн (реєстр неприбуткових установ та організацій, реєстр платників єдиного податку, реєстр платників податку на додану вартість, єдиний державний реєстр місць зберігання, реєстр заяв про повернення суми бюджетного відшкодування ПДВ та інші). Структурування інформації у зрозумілій формі дозволить безпечно зберігати всю необхідну інформацію, досліджувати ці матеріали, оцінювати правомірність прийнятих рішень та суттєво знизити корупційну складову, особливо в частині «класичних» корупційних складових діяльності, такі як бюджетне відшкодування ПДВ, податкові перевірки та інші. Децентралізовані платформи, створені за допомогою технології блокчейн, не дозволять вносити інформацію попереднім числом, виправити щось чи взагалі прибрати.

Бази даних, сформовані на основі застосування технології блокчейн, можуть також використовуватись і в реєстрах збереження інформації в інших сферах функціонування фінансової системи держави.

Враховуючи те, що кібератаки складають все більшу загрозу фінансовій безпеці України в умовах глобалізації, зміцнення кібернетичної безпеки фінансового сектору стає важливою проблемою сучасності. Технологія блокчейн може бути застосована для її успішного розв'язання та, відповідно, захисту інформації від кібератак. Кожен з користувачів має можливість додавати необхідну інформацію в блокчейн, захищений криптографією, та зобов'язаний перевіряти весь обсяг нової інформації на достовірність (*proof of work*) до моменту, коли вона буде додана в ланцюг. Відповідно, весь цей процес відбувається за допомогою трьох ключів (приватного, публічного, ключа одержувача), які дозволяють перевіряти інформацію кожному учаснику ланцюга.

Судова інформаційна служба в Нідерландах вже успішно використовує технологію *Guardtime KSI Blockchain* для ефективного забезпечення цілісності електронних послуг, забезпечення прозорості, можливості аудиту та забезпечення безпеки інформації, яка оброблюється в державних системах. Ще з 2012 р. Міністерство юстиції Естонії застосовує технологічні рішення блокчейн з метою ефективного моніторингу та забезпечення цілісності, так, сьогодні такі технологічні рішення впроваджено в багатьох електронних послугах: реєстр електронних ділових операцій; земельна книга; державна газета, що містить інформацію про прийняті закони й т. д.

У Великобританії впроваджено платформу персональних даних із застосуванням блокчейн для понад 30 млн пацієнтів Національної Служби охорони здоров'я Великобританії (*NHS*), які мають доступ до смартфона. Платформа, яка запущена *Guardtime* та партнерами *Healthcare Gateway*, *Instant Access Medical*, дозволяє покращити дотримання правил примання ліків користувачами. Потенційна економія від застосування цієї платформи складає

близько 800 млн фунтів стерлінгів у Великобританії, а також 290 млрд доларів США у США.

У Китаї у 2019 р. розпочато застосування платформи *HSX Guardtime*, яка використовує технологію блокчейн, у великій приватній лікарні провінції Фуцзянь (*Putian Hospital Group*). Ця платформа очікувано підвищить рівень довіри, прозорості та цілісності лікарняних інформаційних систем, дозволить прискорити доступ до лікування, співпрацювати з третіми сторонами, розширювати дослідження здоров'я населення, сприятиме доступу пацієнтів до певних додатків для більш ефективного управління своїм здоров'ям.

Також технологія блокчейн може застосовуватися у процесі запобігання атак на відмову в обслуговуванні (*distributed denial of service* (DDoS-атаки)), принцип роботи яких полягає в т. ч. у відправленні великої кількості запитів на сайт, внаслідок чого суттєво збільшується трафік, а сайт виходить з ладу. Теоретично, за оцінками експерта *Cisco* по інформаційній безпеці В. Ілібмана, на певний час з ладу може вийти будь-який сайт державної структури України. Кожне відомство повинно мати комплексний захист, однак, багато державних структур не враховує поточні ризики.

Застосування блокчейн-технології може децентралізувати *DNS* (головний центр, в якому концентрується основний масив інформації), а інформацію розподілити серед вузлів мережі, що фактично захистить від хакерських атак систему. Це впровадження дозволить користувачам створювати доменні імена, однак, вносити зміни в домени зможуть виключно авторизовані користувачі. Враховуючи те, що дані теоретично будуть зберігатися на різних комп'ютерах, а у кожного з користувачів буде копія загального масиву інформації на блокчейн, система стає захищеною.

Окремі компанії вже успішно запроваджують блокчейн-технологію для запобігання *DDoS*-атак. *Blockstack* повністю децентралізує *DNS*, прибираючи треті сторони від управління серверами, базами даних і ID системами. Англійська компанія *MaidSafe* також намагається повністю децентралізувати

мережу шляхом шифрування, фрагментації та розподілу між користувачами кожного файлу, розміщеного на сервері, у результаті чого тільки власник інформації має доступ до неї. Отже, запровадження шифрування та системи розподілу протоколів у мережі фактично може гарантувати захист інформації від зловмисників.

Наступним напрямом застосування можливостей розвитку фінтех у процесі зміцнення фінансової безпеки України ми вважаємо створення платформи P2P взаємного захисту. Найвідомішим прикладом P2P страхування є ізраїльсько-американський сервіс *Lemonade*, який використовує штучний інтелект (AI) та машинне навчання, працює за принципом підписки, а формування страхових виплат відбувається за рахунок внесків користувачів. У результаті – велика швидкість (90 с. на оформлення страхового договору та 3 хв на отримання виплати). Успішним стартапом у сфері P2P-страхування є німецький проєкт *Friendsurance*, який відповідно до потреб у страхуванні об'єднує потенційних споживачів у групи (*community*). За рахунок фонду, створеного за рахунок внесків *community*, здійснюються виплати, і за умови відсутності суттєвих страхових виплат у групі до 40 % внесків повертаються у вигляді *cashback* учасникам цієї групи. Відомі також проєкти *InsPeer* (Франція), *Peercover* (Нова Зеландія), *Tong Ju Bao* (Китай), *Bought By Money* та *Guevara* (Великобританія) та інші.

На наше переконання, платформа P2P взаємного захисту має підпорядковуватися фінансовому регулятору та сприяти кастомізації окремих страхових продуктів. Діяльність платформи P2P взаємного захисту може відбуватися на основі зареєстрованих товариств взаємного страхування (відповідно до ст.14 Закону України № 85/96-ВР від 07.03.1996 р. та постанови КМУ №132 від 01.02.1997 р.), у вигляді окремого напрямку класичної страхової компанії або в іншій формі за умови законодавчого визначення особливостей регулювання такої діяльності.

Окремі аспекти діяльності платформи P2P страхування доцільно розглянути на прикладі компанії *Teambrella*, яка успішно реалізує проєкти P2P

страхування у Перу (команда *Los Bigotes*, страхування домашніх тварин, понад 200 учасників), Нідерландах (страхування велосипедів), Аргентині (страхування домашніх тварин, понад 135 учасників), Російській Федерації (команда *AntiCasco*, страхування легкових авто, понад 144 учасників), Сполучених Штатах Америки (команда *WoofCare*, страхування домашніх тварин), Німеччині (команда *Germany Bike Circle*, страхування велосипедів).

Діяльність платформи спирається на те, що учасники команди об'єднані спільною метою захищати одне одного в ситуації, якщо щось трапилось. Участь у такій платформі є дешевшою за традиційне страхування, тому що в ситуації відсутності або обмеженості заявок на компенсацію, учасники платформи зберігають більшість своїх коштів. Умови участі у такій платформі є прозорими та зрозумілими для всіх учасників, які домовляються про те, що всі рішення в даній команді приймаються спільно шляхом голосування за результатами обговорення.

Страховим компанія не вигідно захищати інтереси вкладників, тоді як учасники платформи P2P переважно ставляться до колег з розумінням. Кожен учасник команди може повідомити про подію, що відбулась, після чого команда приймає рішення щодо обсягу виплати. Кожен з учасників платформи сплачує свою частину. P2P Платформа *Teambrella* працює з криптовалютою: так, кожен з учасників поповнює власний спеціальний гаманець у криптовалюті, який контролюється його власником та командою за рахунок смарт-контракту. Так, жоден з учасників не може вивести грошові кошти з цього контракту або не сплатити власну частку компенсації за узгодженою заявкою. Відповідно, ця P2P платформа не формує жодних страхових пулів та не має доступу до власних ключів користувачів. На відміну від страхових компаній, тут немає конфлікту інтересів: платформа стягує сервісний збір у межах 10 % з кожної P2P виплати.

Вважаємо, що P2P платформа взаємного захисту має стати децентралізованою організацією, заснованою на технології блокчейн, яка надає можливість учасникам проєкту виконувати роль і страховиків, і

страхувальників. На нашу думку, у таких умовах важливо враховувати поведінкові та психологічні особливості учасників, тому що їх емпатія дозволяє приймати справедливі та адекватні рішення про належні виплати, а прозорість таких рішень забезпечується за рахунок технології блокчейн.

У 2018 р. створено проєкт *InsChain*, орієнтований на ринок Китаю, в якому суттєво розширено набір технологічних можливостей: окрім блокчейну та смарт-контрактів у проєкті передбачено застосування чат-ботів, технології Інтернет речей, штучного інтелекту для автоматизації прийнятих рішень про виплати. Це, на думку розробників, зацікавить страхові компанії для оптимізації процесів та скорочення витрат, так, можливо реалізувати розподіл ризиків між командою платформи та класичними страховими компаніями, що сприятиме балансу інтересів та зниженню вартості страхування. Представимо авторський погляд на алгоритм діяльності P2P платформи взаємного захисту в Україні, створеної на основі зареєстрованого товариства взаємного страхування, на рис. 5.14.

Бурлуцький С. В. та Бурлуцька С. В. зазначають [31, с. 16], що забезпечення необхідного рівня фінансової безпеки регіонів та держави в цілому, їх захищеності від загроз у сфері фінансових відносин, а також спроможності до розвитку в сучасних умовах можлива виключно шляхом децентралізації державних фінансових ресурсів. Застосування принципів фінансового федералізму забезпечує поєднання загальнодержавних інтересів та місцевого самоврядування і не суперечить унітаризму держави.

На думку Марини А. С. [139, с. 24] процес забезпечення фінансової безпеки – це комплексна діяльність суб'єктів фінансових відносин, направлена на реалізацію системи заходів зміцнення фінансової безпеки та розвитку сталого розвитку фінансової системи держави, яка включає наступні напрями: організаційно-управлінські; наукові; фінансові; інформаційно-аналітичні; політико-правові; інтеграційні; соціально-психологічні; міжнародні.

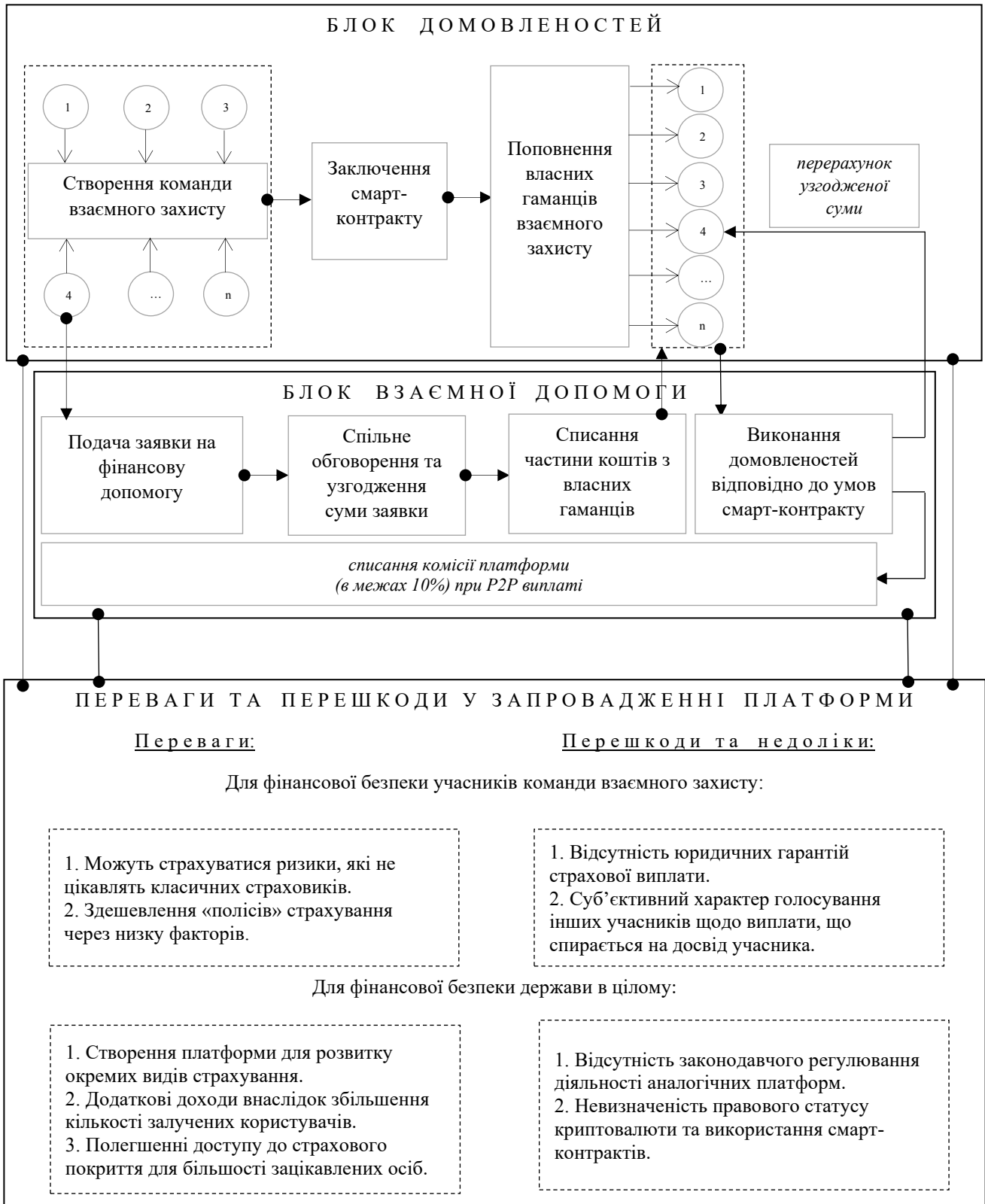

Рисунок 5.14 – Загальна схема функціонування P2P платформи взаємного фінансового захисту в Україні

Джерело: розроблено автором

Враховуючи структуру фінансової безпеки, відповідно до якої удосконалювався алгоритм кількісної оцінки фінансових ризиків, вважаємо доцільним окремо виділити напрями та інструменти управління фінансовими ризиками в кожній з підсистем фінансової безпеки [415, с. 255-241].

З метою нівелювання негативного впливу фінансових ризиків у площині бюджетної безпеки доцільно виділити наступні заходи:

- підвищення точності прогнозування індикативних показників бюджету, оновлення статистичної системи бюджету, удосконалення системи бюджетного планування в межах кварталів, недопущення недовиконання плану наповнення державного бюджету, що може призвести до збільшення державних запозичень;

- забезпечення відповідності наявних фінансових ресурсів певного виду бюджету та визначених завдань бюджетної політики на необхідному рівні, що особливо актуально у період реформи фіскальної децентралізації;

- постійний моніторинг цільового використання бюджетних коштів, удосконалення системи внутрішнього аудиту з урахуванням стандартів Європейського Союзу;

- підвищення якості капітального бюджетування;

- фінансування державного бюджету за мінімально можливою вартістю обслуговування державного боргу з урахуванням ризиків;

- оптимізація державних цільових і бюджетних програм [415, с. 255-241].

У результаті системного застосування напрямів управління фінансовими ризиками в системі бюджетної безпеки очікувано відбудеться скорочення дефіциту державного бюджету.

До основних інструментів управління фінансовими ризиками в системі бюджетної безпеки належать: ставки податків і зборів; трансферти; процентна ставка; бюджетні норми та нормативи; тарифи; створення резервів; державні позики; норми витрат.

Сучасна боргова сфера України характеризується значним рівнем бюджетного і валютного ризиків та ризику рефінансування, а також помірним

рівнем ризику ліквідності та відсотковим ризиком. Необхідно також враховувати погіршення показників платіжного балансу та ризику управління державним боргом, в т. ч. пов'язані з підтримкою банківської системи та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

У процесі управління фінансовими ризиками в системі боргової безпеки з метою покращення механізмів управління боргом вважаємо доцільним:

- дотримання середньострокової стратегії управління державним боргом, у т. ч. забезпечення ефективного функціонування внутрішнього ринку державних цінних паперів та розширення доступу до міжнародного ринку капіталу;

- розширення співпраці з міжнародними фінансовими організаціями;

- дотримання меж визначеного у стратегії управління державним боргом середньозваженого строку до погашення боргових зобов'язань держави, мінімізація ризиків рефінансування боргу;

- оптимізація структурних показників державного боргу в розрізі відсоткових ставок і валют;

- уникнення пікових бюджетних навантажень, пов'язаних із платежів з обслуговуванням державного боргу;

- підвищення попиту на державні боргові цінні папери з боку інвесторів внаслідок підвищення їх рівня ліквідності;

- забезпечення транспарентності та публічності діяльності, пов'язаної з управлінням державним боргом [415, с. 255-241].

Впровадження напрямів покращення механізмів управління боргом сприятиме дотриманню економічно безпечного рівня державного та гарантованого державою боргу і, відповідно, ефективному та прозорому управлінню боргом.

До основних інструментів управління фінансовими ризиками в системі боргової безпеки належать: строк, відсоткова ставка, валюта, вид державного запозичення; реструктуризація; граничні обсяги державного боргу та надання

державних гарантій; уніфікація позик; консолідація; конверсія; відстрочення погашення позик.

На нашу думку, в умовах наявного стану економічної безпеки України у ряд першочергових висувається проблема ефективного управління ризиками в системі банківської діяльності. Аналіз ризиків довів, що при збільшенні на 1 % узагальненого показника фінансових ризиків банківської сфери інтегральний індекс економічної безпеки знижується на 0,05 %.

Так, пропонуються напрями управління фінансовими ризиками банківської сфери, серед яких: удосконалення методів погашення проблемних кредитів; підвищення ефективності процедури реорганізації та капіталізації банків; застосування оновлених підходів до кількісної оцінки банківських ризиків; розширення спектра фінансових послуг банківських установ; підвищення рівня фінансової грамотності населення.

У результаті запровадження обґрунтованих напрямів управління фінансовими ризиками банківської сфери очікується: скорочення у банківському статутному капіталі питомої ваги іноземного капіталу; зниження у середньостроковій перспективі питомої ваги проблемних активів у загальному портфелі активів українських банків до 7 % із її подальшим доведенням до 4 %; коректування співвідношення довгострокових кредитів та депозитів.

До основних інструментів управління фінансовими ризиками в системі банківської безпеки належать: відсоткові ставки; валютні курси; умови отримання та погашення кредитів; рівень доходності цінних паперів; реорганізація та капіталізація банків; введення тимчасової адміністрації; рефінансування.

Так, узагальнено напрями управління фінансовими ризиками у підсистемах економічної безпеки України та виокремлено основні інструменти ефективного управління фінансовими ризиками [415, с. 255-241].

На стан складових фінансової безпеки держави, як було математично доведено у п. 3.3, впливає ефективність функціонування механізму

кредитування здобуття вищої освіти. Збільшення незалежних змінних призводить до збільшення результативного показника (рівня фінансової безпеки), і, навпаки, при зменшенні незалежних змінних – зменшується залежна.

Представимо концепт розвитку механізму кредитування для здобуття вищої освіти як напрям зміцнення рівня фінансової безпеки України на рис. 5.15.

Так, ймовірні доходи та витрати від запровадження програми освітнього кредитування впливатимуть на рівень бюджетної безпеки; реалізація даного виду кредитування в комерційних банках впливатиме на розширення спектру послуг банківських установ та підвищенню рівня їх фінансової стійкості та банківської безпеки в цілому; у результаті ефективного функціонування механізму та відповідних державних програм, що принесуть очікувані результати (у вигляді доходів та соціального ефекту), також очікується позитивний вплив на інші складові фінансової безпеки держави, враховуючи їх взаємопов'язаність та наявність синергетичного ефекту [234, с. 44-49].

Переконані, що ефективний механізм кредитування здобуття вищої освіти в Україні сприятиме зміцненню рівня її фінансової безпеки завдяки: розвитку інтелектуального та наукового потенціалу держави; сприянню інноваційному розвитку галузей економіки, установ, що розташовані у сільській місцевості, комунальних та державних закладів; підготовці фахівців спеціальностей, що мають попит на ринку праці, розвитку високоінтелектуальних галузей та технологій; розширенню спектра наданих банківських послуг; зниженню рівня соціальної напруженості, яка виникає внаслідок розриву в рівнях доходів громадян; зменшенню рівня безробіття в країні [234, с. 44-49].

Удосконалення чинного механізму кредитування здобуття вищої освіти в Україні призведе до збільшення кількості здобувачів вищої освіти, що в майбутньому стимулюватиме зростання кількості закладів вищої освіти та сприятиме підвищенню рівня фінансової безпеки держави.

Рисунок 5.15 – Концепт розвитку механізму кредитування для здобуття вищої освіти як напрям зміцнення рівня фінансової безпеки України

Джерело: авторська розробка

Отже, на основі аналізу іноземного досвіду наголошено на необхідності впровадження інноваційних продуктів та фінансових технологій у банківську практику, яке можливе внаслідок трьох шляхів: створення необанку, бізнес-модель якого базується на фінансових технологіях та інноваційних розробках виключно на принципах онлайн та застосуванні для ідентифікації клієнта відбитка пальця або розпізнавання обличчя і голосу; виокремлення підрозділу класичного банку, який позиціює себе як цифровий банк та ефективно запроваджує нові технології, характеризується низкою переваг (серед яких відсутність проблем з формуванням капіталу та можливість розробки проєкту відповідно до вже працюючої АБС банку); колаборація банківських установ і фінтех-компаній, у процесі якої відбувається цифровізація процесів, розширення продуктових пропозицій, покращення інтерфейсу та поглиблення аналітики. Переконані, що ефективне впровадження інноваційних продуктів та фінансових технологій у банківську практику дозволить покращити відносини з клієнтами, підвищити прибутковість та знизити операційні витрати, зміцнити залежність клієнтів від співпраці з фінансовою установою, нівелювати певні загрози формуванню фінансової безпеки держави.

Систематизовано тренди у сфері фінансових технологій, які формують можливості для зміцнення фінансової безпеки держави, серед яких: блокчейн-технології (впливають на централізовані бізнес-моделі); хмарні технології (сприяють адаптивності, економії та зниженню кіберризиків); платформи (формують нові можливості); Інтернет речей (надає доступ до цінностей користувачів); технології BigData (сприяють поглибленню аналізу поведінки користувачів у процесі біхевіористичного підходу до моніторингу фінансової безпеки); штучний інтелект та автоматизація (дозволяє скоротити обсяги людської праці, формує нові можливості аналізу); діджитал-платформи; API банків (сприяє партнерській та ринковій інтеграції), мобільні технології, роботизація та інші.

Враховуючи значні обсяги застосування криптовалют в Україні, аргументовано, що відсутність законодавчого визначення криптовалюти та

методики оподаткування операцій, які відбулися за її допомогою, неефективний контроль за обігом криптовалюти не тільки формують нові можливості для ведення тіньового бізнесу, діяльності фінансових шахраїв, торгівлі забороненими товарами, фінансування військових конфліктів, але і створюють нові загрози фінансовій безпеці держави.

Проаналізувавши статуси криптовалюти, встановлені правовими системами інших країн, стверджено, що криптовалюту доцільно розглядати як нематеріальний актив, відповідно, у момент її конвертації у гроші, товари або послуги має оподатковуватися позитивна різниця за ставкою 18 % податок на доходи фізичних осіб + 1,5 % військовий збір. Для підприємств, які використовують криптовалюту у процесі розрахунків, у залежності від системи оподаткування на підприємстві має бути розраховано та сплачено або податок на прибуток або єдиний податок (однак, якщо класифікувати реалізацію та майнінг криптовалют за КВЕД 64.19 «Інші види грошового посередництва», а їх обмін за КВЕД 66.19, необхідно враховувати, що у пп. 6 п.291.5 Податкового кодексу України зазначається, що платниками єдиного податку не можуть бути суб'єкти господарювання, діяльність яких відбувається у сфері фінансового посередництва). Вважаємо, що майнінг криптовалют має належати до ліцензованих видів послуг та прирівнюватися до створення нематеріальних активів, відповідно, їх балансова вартість має розраховуватися на основі документально підтверджених витрат. У процесі придбання криптовалюти у фізичних осіб, не зареєстрованих як підприємці, юридичні особи повинні виконувати функції податкових агентів та, відповідно, утримувати із суми придбання 18 % ПДФО та 1,5 % військового збору. Підтримуємо позицію, що операції обміну криптовалюти на фіатні валюти не повинні оподатковуватися ПДВ.

Аргументовано, що розвиток фінансових технологій доцільно також застосовувати з метою зменшення проявів корупції та зміцнення внаслідок цього фінансової безпеки держави. Рішення, яке дозволить частково знизити суб'єктивність та нівелювати негативні аспекти централізованих систем

обробки інформації, пов'язане з формуванням децентралізованих систем за допомогою технології обробки інформації блокчейн, що спирається на піринговий протокол, в якому програмне забезпечення клієнта є одночасно і клієнтом, і сервером. Процес хешування ефективно забезпечує незмінність сформованого реєстру даних, який зберігається на всіх вузлах мережі, що в цілому формує захист цієї мережі від внесення будь-яких несанкціонованих змін. Завдяки цим особливостям з'являється можливість реалізувати ідеї, спрямовані на зменшення проявів корупції, підвищити прозорість процесів у фінансовому секторі, рівень довіри до держави та зміцнити її фінансову безпеку.

Представлено концепт розвитку механізму кредитування для здобуття вищої освіти як напрям зміцнення рівня фінансової безпеки України, запровадження якого сприятиме зміцненню рівня її фінансової безпеки завдяки: розвитку інтелектуального та наукового потенціалу держави; сприянню інноваційному розвитку галузей економіки, установ, що розташовані у сільській місцевості, комунальних та державних закладів; підготовці фахівців спеціальностей, що мають попит на ринку праці, розвитку високоінтелектуальних галузей та технологій; розширенню спектра наданих банківських послуг; зниженню рівня соціальної напруженості, яка виникає внаслідок розриву в рівнях доходів громадян; зменшенню рівня безробіття в країні.

5.3. Прогнозування результатів модифікації підходів до зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізації

Спираючись на авторську позицію, що фінансова безпека держави – це умови, в яких функціонує її фінансова система, що кількісно оцінюються за допомогою узагальнення індикаторів стану грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, боргової безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз

не спричиняє негативних процесів у даній складній системі та не заважає створенню сприятливих фінансових умов для її сталого розвитку, важливим завданням у процесі зміцнення фінансової безпеки є прогнозування результатів модифікації підходів до її формування.

Прогнозування результатів зміни парадигми щодо формування фінансової безпеки України може відбуватися за допомогою методів економічного прогнозування, які дозволяють на основі моніторингу показників ретроспективного періоду, а також зовнішніх та внутрішніх чинників впливу здійснити достовірні та переконливі передбачення, які стосуються майбутньої зміни стану фінансової безпеки держави та її складових. Для прогнозування можливо використовувати різну статистичну інформацію, яка сигналізує про особливості фінансових процесів минулих періодів, у т. ч. дані по окремих областях держави, динаміку індикаторів стану фінансової безпеки держави, запропонованих у законодавчо-нормативних актах України, інших показників, які впливають на зміну стану фінансової безпеки, після чого здійснюється експертна оцінка виокремлених тенденцій змін цих показників.

Об'єктом прогнозування є кількісна оцінка стану фінансової безпеки держави та її підсистем. Обираючи методи та вихідні дані для прогнозування стану фінансової безпеки держави, необхідно визначити його мету, а також період формування, врахувати специфіку обраного об'єкта, повноту вхідної інформації та інші чинники.

У процесі проведеного SWOT-аналізу системи забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізації, за результатами якого сформовано матрицю TOWS та вектор спрямованості розвитку даної системи, застосовувались інтуїтивні (експертні) методи та оцінки, які є інтегральною сумою сформованих експертами прогнозів.

До основних формалізованих методів прогнозування стану фінансової безпеки України належать методи екстраполяції та моделювання. Метод екстраполяції фактично передбачає, що аналіз наявних статистичних даних дозволяє дослідити певні закономірності у формуванні фінансової безпеки

держави та виокремити тенденції економічних явищ у цій сфері. Відповідно, метод базується на припущенні, що окремі незмінні чинники при формуванні фінансової безпеки держави у минулому будуть аналогічно діяти у майбутньому, отже, прогноз формується з урахуванням тенденцій змін певних показників, які впливають на рівень фінансової безпеки держави, за допомогою екстраполяції.

Фактично ми застосовували базові ідеї поліноміального алгоритму екстраполяції параметрів стохастичних систем [349, 5, 348, с. 16-19], для побудови поліноміальної степеневі кореляційно-регресійної моделі експрес-оцінки стану фінансової безпеки держави, де вхідними даними були 6 індикаторів безпекового стану у фінансовій системі України, які не перебувають у прямій функціональній залежності один від одного, а саме: співвідношення кредитів та депозитів в іноземній валюті; питома вага державного та гарантованого державою боргу, % ВВП; питома вага боргових платежів (обслуговування та погашення), % від доходів державного бюджету; питома вага кредитів в іноземній валюті, % від загального обсягу кредитів; рівень доларизації грошової маси, %; питома вага кредитів довгострокових, % від загального обсягу кредитів (п. 4.3).

Крім того, за допомогою методу екстраполяції математично обґрунтовано доцільність застосування методичного підходу до оцінки стану фінансової безпеки регіонів України та розроблено поліноміальну кореляційно-регресійну модель, в якій вхідними даними є статистичні показники у розрізі певної області (п. 4.2).

На наше переконання, базові ідеї поліноміального алгоритму екстраполяції параметрів стохастичних систем [349, 6, 5, с. 16-19] можна застосувати для побудови поліноміальної кореляційно-регресійної моделі оцінки стану фінансової безпеки держави, в якій вхідними даними обираються специфічні показники ефективності інноваційного розвитку держави, рівня сприйняття корупції та боргової залежності, тобто сукупності тих показників, які було виокремлено у процесі експертних оцінок, SWOT-аналізу системи

забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізації, формування матриці TOWS та вектора спрямованості розвитку даної системи.

Так, інтелектуальний та освітній потенціал (S_1) представлено серед сильних сторін системи забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізації, тінізація економіки (W_1), корупційна складова (W_2), боргова залежність (W_3) та низькотехнологічна, сировинна, слабка економіка (W_5) – поміж слабких сторін, а розвиток фінтех, інноваційного потенціалу держави (O_1) та малого та середнього бізнесу (O_5) – серед можливостей.

Отже, стратегічні напрями зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізаційних змін, які розроблено та узагальнено у проекті Стратегії формування фінансової безпеки України (Додаток АА, п. 5.2) та доктринальній моделі формування фінансової безпеки держави (п. 5.1) у цілому базуються на системі ідей, які очікувано сприятимуть інноваційному розвитку в державі завдяки застосуванню фінтех (у т. ч. у фінансовій системі держави), що сприятиме зміцненню фінансової безпеки держави.

Для перевірки цієї гіпотези застосовано базові ідеї поліноміального алгоритму екстраполяції параметрів стохастичних систем [349, 5, 348, с. 16-19], на основі яких розроблено поліноміальну степеневу кореляційно-регресійну модель оцінки стану фінансової безпеки держави за формулою (5.1).

$$m_x^{(k,N)}(1,i) = M[X(i)] + \sum_{j=1}^k \sum_{v=1}^N (x^v(j) - M[X^v(j)]) S_{((j-1)N+v)}^{(kN)}((i-1)N+1), \quad (5.1)$$

де $m_x^{(k,N)}(1,i)$ – кількісна оцінка стану фінансової безпеки України (реалізації в точці та випадкової послідовності за умови використання k елементів при старшому порядку стохастичних зв'язків N);

$M[X(i)]$ – середнє значення стану фінансової безпеки України;

$x^v(j)$ – емпіричні значення обраних індикаторів;

$M[X^v(j)]$ – середнє значення обраних індикаторів за період аналізу;

$S_{((j-1)N+v)}^{(kN)}((i-1)N+1)$ – індивідуальні коефіцієнти вагомості.

Коефіцієнти вагомості, які застосовуються у (5.1), визначено наступним чином:

$$S_{\lambda}^{(\alpha)}(\xi) = \begin{cases} S_{\lambda}^{(\alpha-1)}(\xi) - S_{\lambda}^{(\alpha-1)}(\alpha)\gamma_k(i), \lambda \leq \alpha - 1; \\ \gamma_{\alpha}(\xi), \lambda = \alpha; \end{cases} \quad (5.2)$$

$$\gamma_{\alpha}(\xi) = \begin{cases} \beta_{1, [\alpha/N]+1}^{(\text{mod}_N(\alpha))}([\alpha/N] + 1), \xi \leq kN; \\ \beta_{1, [\alpha/N]+1}^{(\text{mod}_N(\alpha))}(i), \xi = (i-1)N + 1; \end{cases} \quad (5.3)$$

$$\beta_{hv}^{(\lambda)}(i) = \frac{1}{D_{\lambda}(v)} (M[X^{\lambda}(v)X^h(i)] - M[X^{\lambda}(v)]M[x^h(i)] - \sum_{\mu=1}^{v-1} \sum_{j=1}^{N-1} D_j(\mu)\beta_{\lambda\mu}^{(j)}(v)\beta_{h\mu}^{(j)}(i) - \sum_{j=1}^{\lambda-1} D_j(v)\beta_{\lambda v}^{(j)}(v)\beta_{hv}^{(j)}(i)), \lambda = \overline{1, h}, v = \overline{1, i} \quad (5.4)$$

$$D_{\lambda}(v) = M[X^{2\lambda}(v)] - M^2[X^{\lambda}(v)] - \sum_{\mu=1}^{v-1} \sum_{j=1}^{N-1} D_j(\mu)\{\beta_{\lambda\mu}^{(j)}(v)\}^2 - \sum_{j=1}^{\lambda-1} D_j(v)\{\beta_{\lambda v}^{(j)}(v)\}^2, v = \overline{1, I} \quad (5.5)$$

де $\beta_{hv}^{(\lambda)}(i)$ – координатні функції поліноміального степеневого канонічного розкладу випадкової послідовності;

$\gamma_{\alpha}(\xi)$ – проміжна функція для розрахунку індивідуальних коефіцієнтів вагомості.

Вхідна інформація для розрахунку поліноміальної кореляційно-регресійної моделі висвітлена у табл. 5.4.

Таблиця 5.4 Вхідні дані для побудови поліноміальної кореляційно-регресійної моделі

Роки	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅
2010	2,62	10,20	0,75	13,8	0,75
2011	2,56	10,16	0,65	16,2	1,10
2012	2,46	9,25	0,67	17,4	0,82
2013	2,46	9,08	0,70	16,8	0,65
2014	2,21	8,20	0,60	16,1	0,48

2015	2,24	7,68	0,55	17,3	0,69
2016	1,66	4,74	0,48	18,9	0,97
2017	1,64	4,53	0,45	16,2	0,31
2018	1,67	4,45	0,47	16,4	0,34
$M[X^v(j)]$ Середнє значення	2,17	7,59	0,59	16,57	0,68
$S_{((j-1)N+v)}^{(kN)}$ індивідуальні коефіцієнти показників	-0,6793	-3,9087	0,4363	0,2714	-0,2490
Роки	X₆	X₇	X₈	X₉	Y
2010	11,5	24	39,9	3,8	47,350
2011	12,8	23	35,9	3,8	50,304
2012	13,6	26	36,6	3,3	50,138
2013	13,6	25	40,1	3,3	51,193
2014	12,1	26	70,2	2,5	42,074
2015	15,2	27	79,4	1,4	38,211
2016	16,6	29	81	0,2	43,120
2017	14,3	30	71,8	0,7	46,336
2018	15,6	32	60,9	0,8	48,691
$M[X^v(j)]$ Середнє значення	13,92	26,89	57,31	2,20	46,38
$S_{((j-1)N+v)}^{(kN)}$ індивідуальні коефіцієнти показників	0,81057	-0,977	-0,2324	4,6224	X

Джерело: розраховано та узагальнено автором за даними [349; 291; 364]

Так, для прогнозування результатів модифікації підходів до формування фінансової безпеки України у процесі розроблення поліноміальної кореляційно-регресійної моделі застосовано 9 індикаторів (табл. 5.4), а саме:

X₁ – кількість докторів наук, залучених у процесі виконання наукових розробок і досліджень, осіб/10000 осіб населення;

X₂ – кількість кандидатів наук, залучених у процесі виконання наукових розробок і досліджень, осіб/10000 осіб населення;

X_3 – наукоємність ВВП (питома вага витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП України), %;

X_4 – питома вага кількості інноваційно активних суб'єктів господарювання у загальній кількості промислових підприємств, %;

X_5 – питома вага витрат на інновації промислових підприємств у ВВП України, %;

X_6 – частка кількості підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси), у загальній кількості промислових підприємств, %;

X_7 – індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index);

X_8 – питома вага державного та гарантованого державою боргу у ВВП України, %;

X_9 – частка обсягу реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізації промислових підприємств, %.

Проміжні розрахунки сформованої поліноміальної кореляційно-регресійної моделі висвітлено у табл. 5.5.

Таблиця 5.5 Проміжні розрахунки поліноміальної кореляційно-регресійної моделі

Роки	$(x^v(j) - M[X^v(j)]) S_{((j-1)N+v)}^{(kN)} ((i-1)N+1)$				
	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5
2010	-0,304258	-10,19666943	0,069312299	-0,751006807	-0,147282940
2011	-0,267200	-10,04583065	0,027322029	-0,099531023	-0,950665168
2012	-0,197277	-6,499608043	0,034186702	0,226206870	-0,309016368
2013	-0,197698	-5,828150258	0,046774636	0,063337924	0,061329776
2014	-0,026431	-2,377053265	0,002439912	-0,126675847	0,438470445
2015	-0,048123	-0,366763377	-0,016981365	0,199062045	-0,033163983
2016	0,3413720	11,11530004	-0,047506842	0,633379235	-0,661028651
2017	0,3605411	11,94975035	-0,062782321	-0,099531023	0,841952617
2018	0,3390737	12,24902464	-0,052765051	-0,045241374	0,759404271
Роки	X_6	X_7	X_8	X_9	$m_x^{(k,N)}(1,i)$
2010	-1,963391179	2,822331858	4,045492584	7,395768943	47,360
2011	-0,909644537	3,799292886	4,974897389	7,395768943	50,310
2012	-0,261185065	0,868409803	4,812251548	5,084591148	50,140

2013	-0,261185065	1,84537083	3,999022343	5,084591148	51,200
2014	-1,477046575	0,868409803	-2,994748817	1,386706677	42,062
2015	1,035733879	-0,108551225	-5,13237987	-3,697884471	38,210
2016	2,170537954	-2,062473281	-5,504141792	-9,244711178	43,121
2017	0,306216973	-3,039434309	-3,36651074	-6,933533384	46,340
2018	1,359963614	-4,993356365	-0,833882645	-6,471297825	48,700

Джерело: розраховано та узагальнено автором

У табл. 5.6 узагальнено розраховані значення стану фінансової безпеки України, визначені на основі сформованої поліноміальної кореляційно-регресійної моделі ($m_x^{(k,N)}(1,i)$), а також абсолютні суми похибки (різниці між даними безпекового стану, визначеними за Методикою [255] та фактично отриманими значеннями стану фінансової безпеки України), відносні суми похибки, визначені у відсотках від даних безпекового стану, визначеного за Методикою [255].

Таблиця 5.6 Результати оцінки стану фінансової безпеки України із застосуванням поліноміальної кореляційно-регресійної моделі

Роки	Стан фінансової безпеки України (за Методикою), %	Стан фінансової безпеки України (розрахований за моделлю), %	Абсолютна похибка	Відносна похибка, %
	Y	$m_x^{(k,N)}(1,i)$		
2010	47,350	47,360	0,010	0,020
2011	50,304	50,310	0,006	0,011
2012	50,138	50,140	0,001	0,003
2013	51,193	51,200	0,007	0,013
2014	42,074	42,062	-0,012	-0,029
2015	38,211	38,210	-0,001	-0,002
2016	43,120	43,121	0,000	0,001
2017	46,336	46,340	0,003	0,007
2018	48,691	48,700	0,009	0,019
Середнє значення похибки				0,005%

Джерело: розраховано автором

Розраховані значення стану фінансової безпеки України за статистичними даними 9 індикаторів за 2010-2018 рр. відрізняються від емпіричних значень стану фінансової безпеки України несуттєво (середній рівень похибки становить 0,005%), що обґрунтовує твердження щодо точності прогнозів, сформованих за допомогою даної моделі, та доводить висунуту гіпотезу, що сукупність саме цих показників може характеризувати стан фінансової безпеки держави, відповідно, дана модель може бути використана у процесі прогнозування результатів модифікації підходів до формування фінансової безпеки України.

Так, висвітливо результати розрахунків стану фінансової безпеки держави, здійснені за допомогою розробленої поліноміальної кореляційно-регресійної моделі, а також дані прогнозування результатів модифікації підходів до формування фінансової безпеки України (з урахуванням планових показників інноваційного розвитку держави, встановлених у Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року [266]).

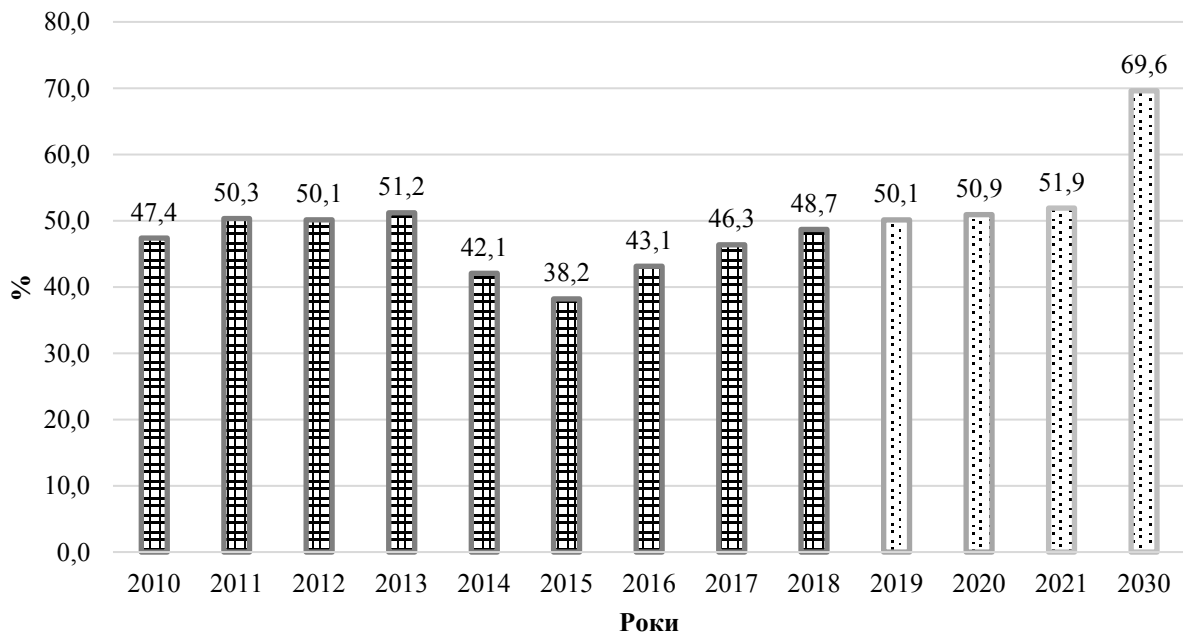

Рисунок 5.16 – Рівень та прогноз стану фінансової безпеки України, %

Джерело: розроблено автором

На наше переконання, боргова залежність держави та неефективність використання залучених коштів, що спричиняють виникнення боргової спіралі,

а також корупція, боротьба з якою перетворюється на перманентний процес, є найсильнішими чинниками негативного впливу на формування фінансової безпеки держави в умовах глобалізації. Корупція не тільки спричиняє неефективне використання бюджетних коштів, але і формує загальний імідж держави, в яку інвестори не бажають вкладати фінансові ресурси. Боргова залежність держави від фінансових ресурсів міжнародних фінансових організацій та інших країн світу суттєво знижує фінансову незалежність держави, яка фактично не може проводити обрану фінансову політику без схвалення кредитором основних напрямів такої політики.

Так, вбачаємо необхідним дослідити тісноту зв'язку стану фінансової безпеки України (Y), індексу сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index) [364] (X_1) та питомою ваги державного та гарантованого державою боргу у структурі ВВП держави (X_2). Гіпотеза щодо наявності зв'язку між цими показниками буде доводитися із застосуванням методу кореляційно-регресійного аналізу та формування відповідної економетричної моделі [233, с. 130-137]. Вихідні дані, які стали основою сформованої моделі, представлені на рис. 5.17.

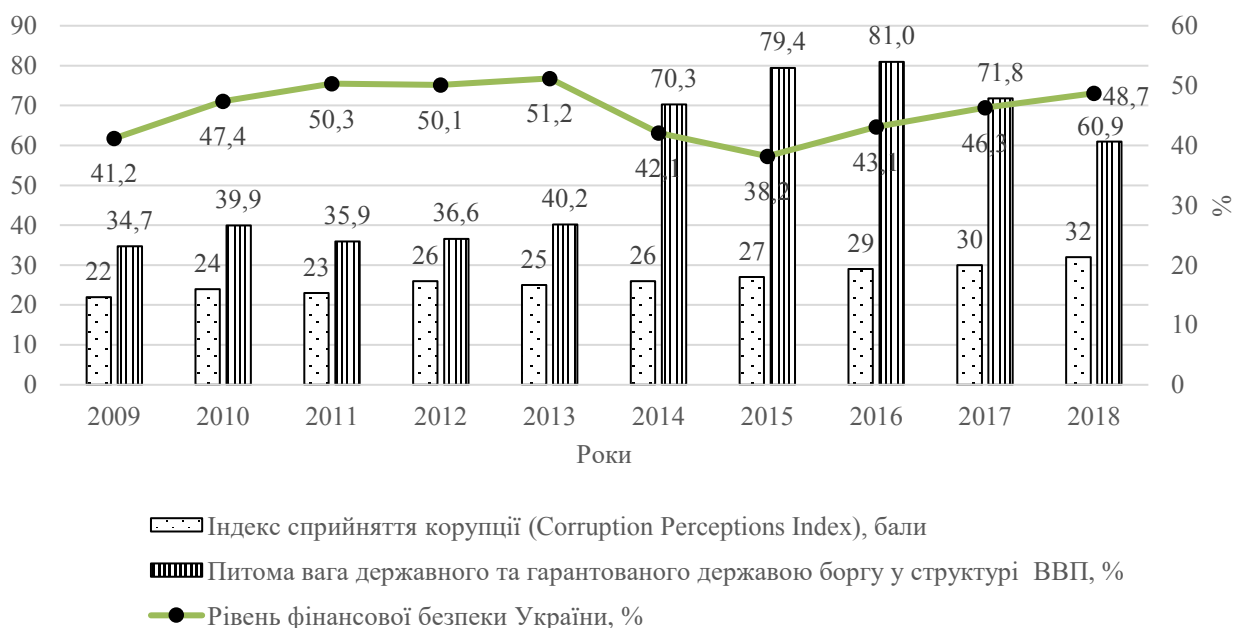

Рисунок 5.17 – Вихідні дані за 2009-2018 рр. для побудови економетричної моделі парної регресії

Джерело: представлено автором

Середні значення та середньоквадратичні відхилення Y , X_1 та X_2 узагальнено у табл. 5.7.

Таблиця 5.7 Середні значення та середньоквадратичне відхилення показників (2009-2018 рр.)

Показники	Y	X_1	X_2
Середнє значення: $\bar{Y}, \bar{x}_1, \bar{x}_2$	45,86	26,40	55,07
Дисперсії: $\sigma_Y^2, \sigma_{X_1}^2, \sigma_{X_2}^2$	17,90	9,04	338,32
Середньоквадратичне відхилення: $\sigma_Y, \sigma_{X_1}, \sigma_{X_2}$	4,23	3,01	18,39

Джерело: розраховано автором

Розраховано оцінку параметрів економетричної моделі парної регресії: $(\hat{a}_0, \hat{a}_1, \hat{a}_2)$, відповідно, модель стану фінансової безпеки держави має наступний вигляд:

$$Y = 30,240882 + 1,152671 X_1 - 0,268965 X_2 \quad (5.6)$$

Для формування інформації у таблиці дисперсійного аналізу (табл. 5.8) застосовано математичний апарат, узагальнений у Додатку АБ (АБ.1 – АБ.14). Проміжні результати розрахунків представлено у Додатку АВ.

Таблиця 5.8 ANOVA – таблиця

Джерело варіації	Ступені свободи (вільності)	Сума квадратів	Дисперсії (середні квадрати)
Регресії	$k_1 = m - 1 = 3 - 1 = 2$	$SSR = 124,0821646$	$MSR = 62,0410823$
Залишків	$k_2 = n - m = 10 - 3 = 7$	$SSE = 54,9018354$	$MSE = 7,8431193$
Загальної змінної	$n - 1 = 10 - 1 = 9$	$SST = 178,984$	$MST = 19,8871111$

Джерело: розраховано автором

Коефіцієнт детермінації (R^2) є універсальною характеристикою щільності статистичного зв'язку між показниками, що аналізуються. Розрахований показник $R^2 = 0,6933$ означає, що варіація кількісної оцінки стану фінансової безпеки України майже на 70 % визначається саме варіацією індексу корупції (Corruption Perceptions Index) та питомої ваги обсягу державного та

гарантованого державою боргу у структурі ВВП держави. Розрахований показник $R = 0,8326$ (коефіцієнт множинної кореляції) характеризує сильний зв'язок між показниками, які розглядаються.

Частинні коефіцієнти еластичності ($E_1 = 0,6636$; $E_2 = -0,3230$) сигналізують про кількісний зв'язок змін індикаторів, що досліджуються, з рівнем фінансової безпеки. Так, при збільшенні індексу сприйняття корупції в Україні на 1% рівень фінансової безпеки зросте на 0,66% за умови незмінності інших чинників впливу, тоді як при збільшенні питомої ваги боргу до ВВП на 1% кількісна оцінка фінансової безпеки України знижується на 0,32%.

Отже, спираючись на показники, визначені як планові у Середньостроковій стратегії управління державним боргом на 2019–2022 рр. [258] (на кінець 2022 рр. державний борг не перевищить 42,4% ВВП), та розроблену економетричну модель парної регресії, розраховано, що сукупна питома вага державного і гарантованого державою боргу до ВВП у 2022 р. становитиме 51,1%, що менше, ніж показник 2018 р. на 16,09%. Таке зниження боргової залежності держави (відповідно до наших розрахунків) сприятиме підвищенню рівня фінансової безпеки на 10,68%. Крім того, якщо індекс сприйняття корупції буде покращуватись на 1,5 бали щорічно (що Україна в середньому демонструє, починаючи з 2013 р.), то на кінець 2022 р. цей показник становитиме 38 балів, що відповідає зростанню на 18,75%. Отже, зміцнення рівня фінансової безпеки в такому випадку становитиме 6,06%.

За допомогою F -критерію Фішера здійснено перевірку адекватності представленої економетричної моделі фактичним даним (перевіряється гіпотеза щодо значущості зв'язку між змінними). З'ясовано, що оскільки $F_{\text{факт}} > F_{\text{табл}}$ ($7,91 > 4,74$), економетрична модель є адекватною, а гіпотеза щодо значущості зв'язку між змінними підтверджується.

Отже, в результаті прогнозування результатів модифікації підходів до формування фінансової безпеки України ми дійшли висновку, що існує сильний зв'язок між рівнем фінансової безпеки держави та індексом сприйняття корупції й питомою вагою державного та гарантованого державою боргу у

структурі ВВП. Доведено, що зростання індексу сприйняття корупції спричиняє збільшення залежної змінної Y , що підтверджує висунуте припущення, і навпаки, питома вага державного та гарантованого державою боргу у структурі ВВП характеризується оберненим впливом, відповідно, при її збільшенні залежна змінна зменшується.

Спираючись на отримані результати та планові показники середньострокової стратегії управління державним боргом на 2019–2022 рр., здійснено прогнозування рівня фінансової безпеки України на кінець 2021-2022 рр. та доведено, що при зменшенні рівня державного боргу до 42,4 % ВВП та зростанні індексу сприйняття корупції до 38 балів, рівень фінансової безпеки збільшиться до 56,85-60,3 відсотка.

Висновки до розділу 5

Формуючи сучасну стратегію зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізації, обґрунтовано доктринальну модель формування фінансової безпеки України в умовах глобалізаційних змін, модифіковано стратегічні напрями зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізації та здійснено прогнозування результатів модифікації підходів до зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізації, що дозволило обґрунтувати наступні висновки:

1. Доведено, що в структурі керівних документів державної політики у сфері стратегічного планування адженти формування фінансової безпеки України в умовах глобалізаційних змін, у т. ч. планів, програм, проєктів, стратегій та доктрин, відсутня усталена ієрархія, що призводить до колізій у змістовному наповненні поняттєво-категорійного апарату правової бази даної сфери, нечіткої підпорядкованості документів стратегічного планування, зниження ефективності виокремлених напрямів зміцнення фінансової безпеки держави. Обґрунтовано, що чітка система нормативно-правових актів, в яких комплексно представлено план дій, направлених на зміцнення фінансової

безпеки, у цілому сприятиме практичній реалізації напрямів зміцнення фінансової безпеки, які спираються на національні цінності та інтереси у фінансовій сфері, а також відповідають затвердженим цілям.

2. Обґрунтовано доктринальну модель забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізаційних змін, яка структурно формується на п'яти рівнях, на кожному з яких обумовлюється спадкоємність положень документів вищого рівня, а саме:

– доктринальний (формується базові норми на довгострокову перспективу, на підставі застосування наукових методів та результатів аналізу наявних альтернатив визначається національна ідея держави у сфері забезпечення фінансової безпеки та обирається візія її майбутнього стану);

– концептуальний (визначається сукупність правових норм, які формують концептуальну основу дій на строк до 10 років, уточняється модель цільових устремлінь, візії майбутнього стану фінансової безпеки держави, розглядається не тільки загальне бачення ситуації, але і обґрунтовується концепт, формуються норми-принципи державного стратегічного формування фінансової безпеки);

– стратегічний (виокремлюється сукупність визначально-установчих та правових норм, що формують адженду забезпечення фінансової безпеки держави);

– програмний (узагальнюються напрями зміцнення певної підсистеми фінансової безпеки);

– плановий (відбувається деталізація напрямів зміцнення певної підсистеми фінансової безпеки в конкретних обставинах).

3. Здійснено SWOT-аналіз системи забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізації з метою оцінки внутрішніх ресурсів та зовнішніх факторів впливу, за результатами якого сформовано матрицю TOWS та вектор спрямованості розвитку системи забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізації, який дозволив усвідомити, як сильні та слабкі сторони здійснюють вплив на повноцінну реалізацію можливостей та елімінацію загроз

зовнішнього середовища. З'ясовано, що вектор спрямованості міститься у квадранті WO, що вказує на те, що попри значні слабкі сторони формування фінансової безпеки держави, існують суттєві можливості для їх усунення.

З'ясовано, що всебічний розвиток інноваційного потенціалу держави (завдяки створенню масових інноваційних продуктів, розвитку високотехнологічного виробництва, досягнення переваг у дослідженнях, стрімкого розвитку фінтех) може стати основою зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізації, навіть попри невисоку купівельну спроможність споживачів та технологічну відсталість, через включення у ланцюжки формування доданої цінності міжнародні рівня. Обґрунтовано, що пріоритетом державної політики має бути структурна трансформація фінансової системи, де цифровізація та інновації є драйверами та основою розвитку.

4. Розроблено композиційний виклад стратегії забезпечення фінансової безпеки держави, в якій представлено проєкт шляху, що поєднує теперішнє положення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації з положенням запланованим, визначеним у доктрині та концепції у сформованій місії та візії майбутнього стану фінансової безпеки держави, з урахуванням виокремлених чинників впливу та наявних загроз та представлено алгоритм дій її коректування з урахуванням зміни чинників впливу.

5. Запропоновано до використання механізм оптимізації фінансових ризиків у системі фінансової безпеки держави, метою якого є елімінація соціально-економічних наслідків деструктивного впливу ризикового середовища фінансової сфери та підвищення загального стану фінансової безпеки держави та суспільства. Механізм розроблено з урахуванням припущення, що ризикове середовище в інших системах економічної безпеки є незмінним, та базується на принципах безперервності, економічної ефективності, системності, превентивності, відсутності конфлікту інтересів та цифрового пріоритету.

6. Спираючись на розроблений біхевіористичний підхід до моніторингу стану фінансової безпеки держави, доведено, що сучасні фінансові технології

можуть застосовуватись при врахуванні User experience (досвіда взаємодії), тобто аналізі результатів сприйняття та дій користувачів після використання певних систем, програм або послуг за рахунок сукупної оцінки емоційних, поведінкових чинників, психологічного стану користувача, звичок та індивідуальних потреб, формування переконань та рішень.

7. Виокремлено напрями застосування фінтех у процесі зміцнення фінансової безпеки держави, серед яких: управління грошовими потоками, транзакції (С2В, Р2Р, міжнародні перекази, операції навколо supply chain management (факторинг, транзакції, фінансування); позики (альтернативні системи кредитування для корпоративного сектору та населення); захист активів (страхування з урахуванням історії поведінки; Р2Р страхування); залучення капіталу (краудфандінг, розширення доступу до венчурного капіталу); управління ризиками (зростання ринків боргового капіталу; футуризація та соціалізація торгівлі); заощадження та інвестиції (застосування діджиталізованих платформ для інвестицій та заощаджень).

8. Розроблено алгоритм функціонування цифрової платформи Р2Р кредитування, запровадження якої (за умови ефективного фінансового державного регулювання), сформує нові джерела та спростить процедуру отримання приватних інвестицій для малого та середнього бізнесу, стане осередком кредитування нових інноваційних ідей в Україні, сприятиме залученню валютних коштів надлишкової ліквідності (фактично – інвестицій) у фінансову систему України. Систематизовано переваги та недоліки даної цифрової платформи Р2Р кредитування для кредиторів, позичальників та фінансової безпеки України в цілому.

9. Розроблено схему функціонування Р2Р платформи взаємного фінансового захисту в Україні, яка має підпорядковуватися фінансовому регулятору та сприяти кастомізації окремих страхових продуктів. Відповідно до потреб у страхуванні дана платформа буде об'єднувати потенційних споживачів у групи (community), за рахунок фонду, створеного за рахунок внесків групи, здійснювати виплати, а за умови відсутності суттєвих страхових виплат у групі

до 40 % внесків повертатимуться у вигляді cashback учасникам цієї групи. Перевагами P2P платформи взаємного фінансового захисту у порівнянні з класичними страховими операціями є врахування поведінкових та психологічних особливостей учасників, фінансові вигоди, прозорість та зрозумілість правил завдяки застосування технології блокчейн, відсутність конфлікту інтересів.

10. Прогнозування результатів зміни парадигми щодо формування фінансової безпеки України здійснено за допомогою методів економічного прогнозування, які дозволяють на основі моніторингу показників ретроспективного періоду, а також зовнішніх та внутрішніх чинників впливу здійснити достовірні та переконливі передбачення, які стосуються майбутньої зміни стану фінансової безпеки держави та її складових. Для побудови поліноміальної кореляційно-регресійної моделі оцінки стану фінансової безпеки держави застосовано поліноміальний алгоритм екстраполяції параметрів стохастичних систем, в якій вхідними даними обрано специфічні показники ефективності інноваційного розвитку держави, рівня сприйняття корупції та боргової залежності, тобто сукупності тих показників, які було виокремлено у процесі експертних оцінок, SWOT-аналізу системи забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізації, формування матриці TOWS та вектора спрямованості розвитку даної системи.

Основні результати п'ятого розділу дисертаційного дослідження опубліковано в наукових працях здобувача: [196; 197; 201; 203; 230; 234; 235; 415].

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні системно обґрунтовано теоретико-методологічні засади та практичні підходи щодо формування та зміцнення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації як забезпечуючого фактору ефективного розвитку фінансової системи держави. Основними науковими висновками є наступні:

1. Комплексне висвітлення термінологічного базису категорії «фінансова безпека держави», проведений аналіз її етимологічної специфіки, здійснений семантичний аналіз інформації, яка містить визначення даної категорії, дозволили сформуувати ієрархічну структурну модель його змісту та представити авторську позицію стосовно розкриття економічної сутності фінансової безпеки як складової національної безпеки України. Аргументовано, що значна чисельність наукових позицій щодо економічної сутності безпекових категорій підтверджує доцільність застосування системного підходу до уточнення сутності такого важко структурованого явища як фінансова безпека держави в її різновидових проявах.

2. Відносно нова лексема «глобалізація» характеризується чималою кількістю неоднозначних інтерпретацій та визначень, а виокремлення ролі глобалізаційних процесів у фінансовій сфері та досі зумовлює суттєві дискусії серед науковців. З одного боку, глобалізація характеризується об'єднувальними наслідками та є джерелом прогресу, інновацій та свободи, тоді як з іншого, – це причина поглинання сформованих ринків транснаціональними корпораціями, відтворення світової бідності, поглиблення фінансового розриву та інших поляризаційних наслідків. Аналіз архітекtonіки наслідків глобалізаційних процесів у контексті впливу на рівень фінансової безпеки держав дозволив стверджувати, що позитивні та негативні наслідки глобалізації розподілені між різними країнами нерівномірно. Здійснено декомпозицію переваг і недоліків глобалізаційних процесів для різних груп країн світової економіки, у процесі чого з'ясовано, що лідерами глобалізації, які отримують від неї більше зиску,

стають саме розвинені держави з ринковою економікою, в яких сконцентрована переважна частка технологічного та інтелектуального потенціалу, тоді як країни з перехідною економікою та країни, що розвиваються, найчастіше опиняються «на периферії» глобалізації.

3. Фінансова безпека обов'язково належить до певного об'єкта і не може існувати самостійно, що дозволило здійснити структурування категорії «фінансова безпека» відповідно до об'єкта захисту (домогосподарство, суб'єкт господарювання, галузь (сектор економіки), регіон, держава, об'єднаний світовий фінансовий простір), виділити й представити авторське трактування сутності окремого структурного елементу «фінансова безпека об'єданого світового фінансового простору» та з'ясувати, що фінансова безпека фактично є умовами, в яких функціонують та розвиваються галузі та регіони, суспільство в цілому та кожна особистість зокрема, тоді як фінансова безпека держави акумулює у собі весь комплекс накопичених ризиків. Обґрунтовано системну таксономію фінансової безпеки та її місце у структурі національної безпеки держави, у процесі чого враховано зміну умов функціонування фінансової системи, які відбуваються в т. ч. під впливом глобалізації та діджиталізації.

4. У процесі систематизації факторів впливу на рівень фінансової безпеки України доведено, що до системи загроз фінансовій безпеці України включаються тенденції, явища і чинники, які реально або потенційно ускладнюють або унеможливають збереження національних цінностей та реалізацію національних інтересів України у фінансовій сфері. Узагальнено та розширено перелік класифікаційних ознак чинників впливу на рівень фінансової безпеки держави та наголошено на стрімкому оновленні переліку факторів в умовах глобалізаційних змін та ери діджиталізації, у т. ч. стрімкий розвиток фінтех, неконтрольоване поглиблення фінансової глобалізації, кібератаки на фінансовий сектор, стратегічні інформаційні повідомлення деструктивних ідей у фінансовій сфері (популяризація боргової залежності, сумнівних теорій швидкого збагачення, реклама фінансових пірамід та криптовалютний «бум», розповсюдження псевдонаукових учень).

5. Обґрунтовано особливості та послідовність етапів, іманентних процесу формування фінансової безпеки держави, які комплексно представлено в алгоритмі її побудови, реалізація якого має відбуватися з урахуванням комплексу принципів, перелік яких доповнено принципами: інтегративних рівнів та біфуркації; множинності моделей; інклюзивності розвитку; біхевіористичних аспектів, що сприятиме підвищенню ефективності управлінських рішень у процесі формування фінансової безпеки як складної багаторівневої структури в умовах наявних реальних сценаріїв розвитку фінансової системи та адекватних прогнозних показників.

6. На основі ґрунтовного аналізу наявних у світі моделей, концепцій розбудови, основних центрів досліджень та їх базових ідей у сфері формування фінансової безпеки держави акцентовано, що окреме місце у процесі формування фінансової безпеки має займати біхевіористичний підхід, який враховує вплив психологічних, поведінкових чинників на певні фінансові відносини та рішення у площині фінансової безпеки.

Досліджено гендерні відмінності у поглядах економістів на питання фінансової безпеки та політики на основі аналізу результатів анкетування стосовно питань сучасного стану фінансової безпеки держави, напрямів вдосконалення оцінки та домінантів розвитку механізмів її забезпечення. Доведено, що найбільша середня статистично значуща різниця між точками зору жінок і чоловіків зафіксована з питань оподаткування, ставлення до ризику, розподілу бюджетних коштів, гендерних розривів та поведінкових аспектів впливу на рівень фінансової безпеки держави. Отриманий результат підтвердив важливість урахування того, що учасникам соціальних груп, які приймають рішення стосовно зміцнення фінансової безпеки, притаманні ментальні моделі, тобто стратегії дій, способи розуміння та ідеї, засновані на попередньому досвіді. Ментальні моделі формуються в т. ч. на гендерних стереотипах, моральних, ментальних, психологічних та емоційних особливостях суб'єкта, а їх сукупність впливає на формування особистісної парадигми – сутнісного методу прийняття рішень, власної точки зору,

особистісного відношення певного суб'єкта, його тлумачення та розуміння наявної ситуації чи проблеми. Відповідно, підвищення гендерної рівноваги в групах, які формують фінансову політику, суттєво вплине на напрями дискусій, формування нової структури досліджуваних проблем, що буде сприяти розширенню спектра наявних перспектив та підвищенню фінансової безпеки держави.

7. Обґрунтовано авторське бачення сутності категорії «біхевіористичний підхід до формування фінансової безпеки держави», яка розуміється автором як специфічний підхід до формування фінансової безпеки та перманентного спостереження за процесами і явищами, що відбуваються в системі її забезпечення, який базується на поведінкових та гендерних аспектах та вивчає процеси прийняття управлінських рішень з урахуванням ментальних, психологічних та емоційних особливостей з метою прогнозування та управління поведінкою учасників фінансових відносин.

8. Всебічно розглянуто методичний підхід до оцінки стану фінансової безпеки України та систематизовано його переваги й недоліки. Серед останніх суттєвими вважаємо: складність реалізації оперативної оцінки через специфіку запропонованих індикаторів, значення яких узагальнюються в інтегральному індикаторі стану фінансової безпеки держави; рекомендаційний характер методики; неможливість застосування для оцінки фінансової безпеки окремих областей держави; спрощений механізм розрахунку індикатору обсягів виведеного капіталу як одного з показників тіньової економіки; відсутність розгляду корупційної складової; застосування адитивної форми визначення інтегрального показника стану фінансової безпеки; суб'єктивність визначення коефіцієнтів вагомості індикаторів.

9. У процесі аналізу стану безпеки державних фінансів та фінансового ринку за 2009-2018 рр. розраховано індикатори фінансової безпеки у розрізі її підсистем, здійснено їх нормування, результати чого узагальнено в інтегральних індексах (боргова, валютна, банківська підсистеми та інші). З урахуванням коефіцієнтів вагомості, інтегральні індекси стану підсистем

фінансової безпеки держави об'єднано в єдиний кількісний показник стану фінансової безпеки держави, значення якого на кінець 2018 р. складає 48,7 % від оптимального, що сигналізує про наявність суттєвих проблем у формуванні фінансової безпеки держави.

Доведено, що найнижчий безпековий рівень серед всіх підсистем фінансової безпеки держави зафіксовано стосовно боргової безпеки: так, переважна більшість її індикаторів протягом досліджуваного періоду перебуває у зоні критичних значень. Результати аналізу боргової залежності 18 держав-аналогів та їх кредитних рейтингів дозволили підтвердити припущення, що питома вага зовнішнього державного боргу в Україні є суттєво вищою за середні показники трьох груп здійсненої аналітики, структура державного боргу за інструментами має свої унікальні особливості, крім того, в Україні зафіксовано найнижчий показник державного боргу, номінованого у національній валюті у порівнянні з середніми показниками за всіма аналітичними групами.

Моніторинг стану безпеки фінансового ринку дозволив діагностувати суттєві проблеми у сфері формування безпеки фінансового ринку: зростання простроченої заборгованості за кредитами; формування близько половини статутного капіталу банків за рахунок іноземного капіталу; суттєве перевищення довгострокових кредитів над депозитами; значна питома вага активів п'яти найкрупніших банківських установ в загальних активах банківської системи держави та інші.

10. У процесі оцінки факторів зовнішнього фінансового середовища математично доведено про існування сильної позитивної кореляції (0,86) між рівнем фінансової безпеки України та доларовим еквівалентом ВВП на душу населення, що дозволило застосовувати цей макрофінансовий показник як результуючий фактор для аналізу впливу боргової залежності держав на рівень їх фінансової безпеки. Також зафіксована сильна негативна кореляція між сукупним державним боргом України та результуючим показником, відповідно, це свідчить, що зі збільшенням факторної величини послаблюється рівень

фінансової безпеки. Узагальнюючи результати аналізу зв'язків вищевказаних показників держав, що входять у спільноту ЄС і країн з економікою, що розвивається, можна зробити висновок, що негативна кореляція не є типовою для всіх країн світу і пов'язана з нераціональним використанням залучених коштів, корупцією та значним рівнем тіньової економіки.

Також доведено, що збільшення рівня економічної глобалізації та загального рівня глобалізації в Україні (за оцінками KOF Index of Globalisation) несуттєво впливає на зниження рівня фінансової безпеки держави. Аналогічний аналіз, проведений для 36 країн світу, дозволив стверджувати, що така тенденція підтверджує висунуту гіпотезу щодо неоднозначності наслідків глобалізації для різних груп країн.

11. Ідентифіковано та проаналізовано внутрішні ризики та загрози стану фінансової безпеки держави, серед яких: збільшення тіньової економіки, зростання рівня корупції, зниження освітнього потенціалу в державі та інші. Доведено, що існує сильна негативна кореляція між рівнем тінізації економіки, визначеним за експертною методикою МВФ та станом фінансової безпеки України (-0,72). Аналогічні результати зафіксовано для переважної більшості держав, що аналізувалися. Так, негативна кореляція між рівнем тінізації економіки держав та рівнем ВВП на душу населення є переважно стандартним, типовим явищем (у 32 з 35 країн), крім того, у 26 країн цей показник кореляції за шкалою Чедока є високим (перевищує рівень - 0,70). Оцінка фактору корупції відбувалася на основі аналізу індексу корупції (Corruption Perceptions Index), який розраховується міжнародною організацією Transparency International. Результати кластерного аналізу дозволили дійти висновку, що індекс корупції у переважній більшості країн характеризує не стільки реальну ситуацію справ з антикорупційними реформами чи певними тенденціями щодо корупції в країні, а виключно ґрунтується на суб'єктивності поглядів респондентів, думки яких можуть формуватися залежно від політичної та соціальної стабільності в країні, ефективності реформ та інших психологічних

та емоційних факторах, які можуть бути враховані у процесі застосування біхевіористичного підходу, у т. ч. у процесі формування даного рейтингу.

Також доведено зв'язок кількісних змін розвитку вищої освіти в Україні зі станом її фінансової безпеки.

12. Запропоновано напрями вдосконалення механізмів оцінки стану фінансової безпеки України, які сприятимуть здійсненню оперативного аналізу стану фінансової безпеки України, точності моніторингу з урахуванням структурних змін в економіці країни. Спираючись на твердження, що рівень безпеки системи оподаткування впливає на стан тіньової економіки, згортання легального бізнесу, масового ухилення від сплати податків, обґрунтовано власний перелік індикаторів стану безпеки системи оподаткування, сутність якої, на відміну від наявних, розглядається як стан податкової системи України, за якого створюються необхідні умови для ефективного та своєчасного формування дохідної бази бюджетів всіх рівнів, забезпечення гарантій захисту податкових інтересів держави, бізнесу і суспільства від внутрішніх та зовнішніх загроз. Запропоновано напрями удосконалення методики оцінювання та прогнозування рівня боргової безпеки країни на середньо- та довгострокову перспективу, що має пріоритетне значення для адекватного реагування на дестабілізуючі фактори.

13. Розроблено та застосовано методичний підхід до розрахунку стану фінансової безпеки регіонів України у регіональному розрізі, який надає можливість визначати стан фінансової безпеки на рівні окремо взятого регіону, позиціювати місце регіону серед інших, за рівнем його фінансової безпеки, виділяти проблемні компоненти формування фінансової безпеки певного регіону у відповідному періоді дослідження, виокремлювати специфічні для певного регіону загрози та можливості для подальшого застосування отриманої інформації у процесі зміцнення стану фінансової безпеки певного регіону. За допомогою розробленої поліноміальної ступеневої кореляційно-регресійної моделі обґрунтовано перелік індикаторів стану фінансової безпеки регіонів та доведено, що сформована матриця даних показників може об'єктивно

характеризувати стан фінансової безпеки регіону та застосовуватись як вхідна інформація у процесі розрахунку її інтегрального показника.

14. Обґрунтовано методичний підхід до експрес-оцінки стану фінансової безпеки України, який характеризується можливістю оперативного аналізу, якісного прогнозування на основі скороченої кількості індикаторів та враховує недоліки офіційної методики. Спираючись на базові ідеї поліноміального алгоритму екстраполяції параметрів стохастичних систем, розроблено поліноміальну степеневу кореляційно-регресійну модель експрес-оцінки та прогнозування стану фінансової безпеки України, у результаті застосування якої доведено, що значення стану фінансової безпеки України, розраховані на основі даної моделі, відрізняються від емпіричних значень стану фінансової безпеки України несуттєво, а зафіксовані помилки результатів не перевищують 0,1%, що обґрунтовує твердження щодо точності прогнозів, сформованих за допомогою даної моделі.

15. Розроблено доктринальну модель формування фінансової безпеки України в умовах глобалізаційних змін, яка формується на п'яти рівнях (доктринальний, концептуальний, стратегічний, програмний, плановий), містить логічний континуум місії, візії, пріоритетів держави у фінансовій сфері, чинників впливу на рівень фінансової безпеки в умовах глобалізації та концептуальну систему дій, направлених на досягнення затверджених цілей. Запропоновано композиційний виклад стратегії формування фінансової безпеки держави, в якій представлено проєкт шляху, що поєднує теперішнє положення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації з запланованим положенням, визначеним у доктрині та концепції у сформованій місії та візії майбутнього стану фінансової безпеки держави, з урахуванням виокремлених чинників впливу та наявних загроз. Представлено алгоритм дій коректування стратегії забезпечення фінансової безпеки України з урахуванням зміни чинників впливу.

16. Обґрунтовано стратегічні напрями зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізаційних змін, які розроблені з урахуванням

результатів проведеного SWOT-аналізу системи забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізації, особливостей вектору спрямованості розвитку цієї системи та систематизованих трендів у сфері фінансових технологій, які впливають на систему зміцнення фінансової безпеки держави, і напрямів їх застосування. Детально представлено алгоритм функціонування платформи P2P кредитування зі всебічним аналізом переваг і недоліків її потенційного функціонування у розрізі позичальника, інвестора та фінансової безпеки держави, яка має створюватися з урахуванням бази поведінкових досліджень, проведених в межах біхевіористичного підходу до формування і моніторингу фінансової безпеки держави.

17. Здійснено прогнозування та доведено ефективність результатів модифікації підходів до формування фінансової безпеки України з застосуванням поліноміального алгоритму екстраполяції параметрів стохастичних систем. Обґрунтовано поліноміальну кореляційно-регресійну модель, вхідними даними якої були специфічні показники ефективності інноваційного розвитку держави, рівні сприйняття корупції та боргової залежності, тобто сукупності тих показників, на які спрямовані стратегічні напрями зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізаційних змін. Даний підхід було враховано при розробці проекту стратегії формування фінансової безпеки України та доктринальної моделі формування фінансової безпеки держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова Л. М. Державне управління як суб'єкт забезпечення економічної безпеки України: сутність та зміст. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 5. С. 110-115.
2. Алексєєв М. М. Формалізація процесу забезпечення кібернетичної безпеки держави. *Сучасний захист інформації*. 2014. № 4. С. 59-66.
3. Аракелян Г. Б. Математика и история золотого сечения. *Логос*. 2014. 404 с.
4. Асоціація міст України. Лист Асоціації міст України від 16 травня 2017 р. URL: <https://goo.gl/YfmZTZ> (дата звернення: 08.10.2019).
5. Атаманюк И. П., Сиренко Н. Н., Барышевская И. В. Информационная технология управления сельскохозяйственным предприятием на основе прогнозирования его экономического состояния. *Восточно-европейский журнал передовых технологий*. 2012. № 6/4 (60). С. 68-74.
6. Базилюк Я. Б. Міжнародні боргові відносини як чинник глобальної фінансової нестабільності. *Фінанси України*. 2013. № 1. С. 47-57.
7. Бакеренко Н. П. Фінансово-економічний механізм управління діяльністю готельних підприємств : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / ПВНЗ «Європейський університет». К., 2012. 20 с.
8. Балусєва О. В., Островий О. В. Європейський досвід забезпечення кібернетичної безпеки. *Менеджер*. 2015. № 1. С. 30-35.
9. Бандурка О. М., Глущенко В. В., Глущенко А. С. Гроші та кредит. Львів : Магнолія 2006, 2014. 368 с.
10. Баранецька О. В. Фіскальна безпека держави: концептуальні засади та шляхи забезпечення : дис. ... канд. екон. наук: 21.04.01 ; Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2014.
11. Барановський О. І. Загрози фінансовій безпеці фондового ринку. *Фінанси України*. 2016. № 3. С. 15-33.

12. Барановський О. І. Сутність і чинники бюджетної безпеки. *Економіка і регіон*. 2016. № 2. С. 20-29.
13. Барановський О. І. Фінансова безпека : монографія. К. : Фенікс, 1999. 338 с.
14. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія. К. : Київ. Нац. Торг.-екон. Ун-т, 2004. 759 с., С. 52-53.
15. Барановський О. І. Філософія безпеки : монографія : у 2 т. Київ : УБС НБУ, 2014. Т. 1 : Основи економічної і фінансової безпеки економічних агентів. 831 с.
16. Барановський О. І. Фінансова безпека держави. *Фінанси України*. 1996. № 11. С.19-34.
17. Басс Д. Я. Фінансова безпека як складова економічної безпеки України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 3. С. 5-10.
18. Безусідня Ю. Соціальна зумовленість криміналізації кібернетичних атак як суспільно небезпечного діяння проти національної безпеки України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 149-153.
19. Беляев М. И. Системные принципы. МИЛОГИЯ : сайт. URL: <http://www.milogiya2007.ru/konzeptiya4-1.htm> (дата звернення: 05.09.2019).
20. Беркман Л. Н., Гудзь О. Є., Сотниченко В. М. Мультирівнева оптимізація проектування управління економічною безпекою телекомунікаційних підприємств. *Економіка та суспільство*. 2017. №12. С. 163-170.
21. Білорус О. Г. Проблеми глобального управління в умовах світової фінансової цивілізації. *Фінанси України*. 2019. № 1. С. 10-17. <https://doi.org/10.33763/finukr2019.01.010>.
22. Богданов А. А. Тектология: Всеобщая организационная наука в 2-х книгах. М. : Экономика, 1989.
23. Богданович В. Ю., Алексеев М. Методологічний підхід до обґрунтування функціонування системи забезпечення кібернетичної безпеки України. *Сучасний захист інформації*. 2013. № 4. С. 68-77.

24. Бодрук О. С. Структура воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти : монографія; Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки. К., 2001. 300 с.
25. Бочкарьова Т. О., Журавка О. С. Фінансова безпека сучасного страхового ринку України. *Економіка. Фінанси. Право*. 2015. № 6(1). С. 57-65.
26. Брега А. В. Риск в системі категорій, характеризуючих антитезу національної безпеки. Национальная безопасность: научное и государственное управленческое содержание : материалы Всерос. науч. конф., 4 дек. 2009 г., Москва. М. : Науч. эксперт, 2010. С. 737-753.
27. Бугайцов С. Г. Економічна безпека як складова системи національної безпеки: державно-управлінський аспект. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 4. С. 108-113.
28. Бугайцов С. Г. Теоретичні засади державного управління забезпеченням економічної безпеки в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 3. С. 77-82.
29. Бударіна Н. О. Фінансова безпека України в умовах економічної невизначеності світової фінансової системи. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Економіка*. 2013. Вип. 5. С. 77-83.
30. Буркальцева Д. Д. Інституціоналізація системи забезпечення економічної безпеки України : дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03 ; Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Науково-дослідний економічний інститут. Київ, 2014.
31. Бурлуцький С. В., Бурлуцька С. В. Економічна та фінансова безпека регіонів в умовах децентралізації. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2015. № 6. С. 16-21.
32. Буряченко А. Є., Левченко К. М. Поведінкова економіка та децентралізація бюджетної системи. *Фінанси України*. 2019. №9. С. 27-42.
33. Бурячок В. Л. Сучасні системи виявлення атак в інформаційно-телекомунікаційних системах і мережах. Модель вибору раціонального

- варіанта реагування на прояви стороннього кібернетичного впливу. *Інформаційна безпека*. 2013. № 1. С. 33-40.
34. Бурячок В. Л., Невоїт Я. В., Бурячок Л. В. Вплив кібернетичної безпеки на стан економічного розвитку провідних країн світу та України. *Сучасний захист інформації*. 2015. № 4. С. 29-43.
35. Варналій З. С., Савілова О. В. Фінансова безпека як основна передумова ефективного функціонування держави. *Фінансові послуги*. 2017. № 6. С. 8-11.
36. Васькова Ю. І. Фінансова безпека підприємства – провідна складова економічної безпеки та засіб попередження кризи підприємств. *Наука й економіка*. 2014. Вип. 1. С. 230-234.
37. Вахович І. М., Кульчинська О. П. Державний борг як індикатор фінансової безпеки країни. *Економічний форум*. 2019. № 1. С. 133-138.
38. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
39. Вергелюк Ю. Ю. Фінансова безпека кредитного ринку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 11. С. 31-36.
40. Виклюк М. І. Структура фінансової безпеки регіону та характеристика її складових. *Ефективна економіка*. 2012. № 10. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1485> (дата звернення: 05.09.2019).
41. Виклюк М. І., Гресик В. В. Податкова безпека: дуалістичність економічної природи трактування змісту основних характеристик. *Інноваційна економіка*. 2013. № 5(43). С. 242-246.
42. Вишневська О. М., Машевська Я., Клименко В. Складові і чинники впливу на формування економічної безпеки держави. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 10. С. 924-927.
43. Вишневська О. М., Недова О. М., Сокірке Л. І. Глобалізаційні виклики у гарантуванні економічної безпеки держави. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. Вип. 1. С. 5-10.

44. Вітлінський В. В., Тимченко О. М. Джерела і види податкових ризиків, їх взаємозв'язок. *Фінанси України*. 2007. № 3. С. 132-139.
45. Власюк О. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку; Нац. Ін-т пробл. Міжнар. Безпеки при Раді нац. Безпеки і оборони України. К., 2008. 48с.
46. Внукова Н. М., Погосова М. Ю. Фінансова безпека регіонів у контексті транскордонного співробітництва. *Системи обробки інформації*. 2010. Вип. 3. С. 105-106.
47. Гавура В. О. Інструментарій оцінки конкурентоспроможності регіонів. *Економічний форум*. 2011. №4. С. 100-108.
48. Гайдош Т. Киберпреступность приобретает индустриальный характер. *Финансы и развитие*. 2018. С. 22-25.
49. Гапеева О. Забезпечення кібернетичної безпеки у країнах Балтії: історична ретроспектива. *Схід*. 2017. № 6. С. 34-40.
50. Гапонюк О. І. Фінансова безпека держави та шляхи її забезпечення. *Вісник приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. №27. С.81-87. DOI: <https://doi.org/10.31498/2225-6725.27.2014.36455>.
51. Гапонюк О. І. Фінансова безпека держави та шляхи її забезпечення. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія : Економічні науки*. 2014. Вип. 27. С. 81–87.
52. Гасанов Камран Низами оглы. Современные европейские теории и концепции национальной безопасности. Центр стратегических оценок и прогнозов. URL: <http://csef.ru/ru/politica-i-geopolitica/500/sovremennye-evropejskie-teorii-i-konczepczii-naczionalnoj-bezopasnosti-4624> (дата звернення: 22.08.2019).
53. Геєць В. М. Концепція економічної безпеки України. *Економіст*. 1998. № 7-9. С. 63-82.

54. Геєць В. М., Кизим М. О., Клебанова Т. С., Черняк О. І. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія. ВД «Інжек». 2006. 240 с.
55. Гнатюк С. О. Базові дефініції у галузі кібернетичної безпеки держави. *Вісник Інженерної академії України*. 2013. Вип. 3-4. С. 44-49.
56. Годуненко Н. М. Критичний аналіз підходів до визначення економічної категорії «фінансова безпека банку». *Управління розвитком*. 2014. № 3. С. 121-123.
57. Голіков С. С. Сутність податкової безпеки. *Економіка та держава*. 2015. № 9. С. 129–132.
58. Голубев В. А. Аналіз кіберзлочинності у сфері економічної безпеки. *Information Technology and Security*. 2013. № 1. С. 26-32.
59. Гончаренко Л. П. Экономическая и национальная безопасность. М. : ЗАО «Издательство «Экономика». 2007. 543 с.
60. Горалько О. В. Фінансова безпека банків у системі забезпечення фінансової безпеки держави. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2011. Вип. 2. С. 328–337.
61. Гривківська О. В., Осипенко В. В. Фінансова безпека сільського господарства регіонів України. *Фінанси України*. 2011. № 7. С. 93-103.
62. Губарева І. О. Формування економічної безпеки України : монографія. Х. : ВД «ІНЖЕК», 2015. 448 с.
63. Гудзь О. Є., Сотниченко В. М. Принципи та умови забезпечення економічної безпеки телекомунікаційних підприємств. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2016. №4. С.16-19.
64. Гулак Г. М. Понятійний апарат та модель кібернетичної безпеки. *Сучасна спеціальна техніка*. 2013. № 2. С. 52-57.
65. Д'яконова І. І., Петренко Ю. М. Ресурсно-функціональний підхід у дослідженні фінансової безпеки підприємства та корпоративного управління. *Бізнес-Інформ*. 2013. № 2. С. 188-193.

66. Давиденко Н. М. Система заходів підвищення фінансової безпеки в аграрному бізнесі. *Вісник Одеського національного університету. Серія Економіка*. 2014. №10. С.64-73.
67. Давиденко Н. М. Структуризація капіталу в системі фінансової безпеки підприємства. *Вісник Одеського національного університету. Серія Економіка*. №19. С.8-11.
68. Давиденко Н. М. Фінансова безпека аграрних підприємств у системі корпоративного управління. *Економіка АПК*. 2013. №5. С.58-62.
69. Давидюк Т. В. Фінансово-економічна безпека або фінансова складова економічної безпеки: епістемологічний підхід. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Сер. : Бухгалтерський облік, контроль і аналіз*. 2013. Вип. 1. С. 39-52.
70. Державний борг та гарантований державою борг. Міністерство фінансів України : офіційний веб-сайт. URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/borg/derzhavnyi-borh-ta-harantovanyi-derzhavoiu-borh> (дата звернення: 11.07.2019).
71. Дикань В. В., Александрова О. Ю. Механізм забезпечення економічної безпеки регіону: сутність, складові, напрями дії. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. № 58. С. 18-25.
72. Дмитрик Ю. В. Антикризове управління фінансовою стійкістю банківської системи : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 ; Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2013.
73. Доронін А. В. Поведінка організацій як об'єкт менеджменту: сутність і зміст. *Управління розвитком*. 2006. № 7. С. 71-73.
74. Доронін А. В. Поведінка персоналу виробничої організації. Оцінка, управління, розвиток : монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК». 320 с.
75. Дороніна М. С., Тютлікова В. В. Управління організаційною поведінкою : монографія. Х. : Вид. ХНЕУ, 2011. 200 с.
76. Драган О. О. Фінансова безпека домогосподарств: поняття та сутність. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2015. № 8. С. 173-176.

77. ДСТУ 2293-99. Охорона праці терміни та визначення основних понять : Державний стандарт України (чинний від 01.01.2000 р.). URL: https://dnaop.com/html/34095/doc-D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3_2293-99 (дата звернення: 04.09.2019).
78. Дятлова В. В., Бородаєнко Н. В., Положенцева К. В. Глобалізація світової економіки: сучасні тенденції та протиріччя процесу. *Менеджер*. 2016. № 2. С. 16-23.
79. Дятлова В. В., Бородаєнко Н. В., Положенцева К. В. Глобалізація світової економіки: сучасні тенденції та протиріччя процесу. *Менеджер*. 2016. № 2. С. 16-23.
80. Економетрія. Лабораторний практикум в EXCEL (навчальний посібник). Миколаїв : МДАУ, 2012. 480 с.
81. Євтушенко Н. М., Виноградня В. М. Боргова безпека України в умовах кризових явищ в економіці. *Економіка і суспільство*. 2017. № 12. С. 540-546.
82. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. К. : КНТЕУ, 2001. 309 с.
83. Єрмошенко М. М., Горячева К. С., Ашуєв А. М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства : препринт наук. доп.; Нац. акад. упр. ; за наук. ред. М. М. Єрмошенка. К., 2005. 80 с.
84. Єрмошенко М. М., Горячева К. С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство : монографія. К. : Національна академія управління, 2010. 232 с.
85. Єрфорт О., Єрфорт І. Розвиток механізмів кредитування здобуття вищої освіти в Україні. *Фінанси України*. 2018. № 3. С. 67-79.
86. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2018 році : офіційна довідка Департаменту економічної стратегії та макроекономічного прогнозування Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. 2019 р. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki> (дата звернення: 11.08.2019).

87. Заплатинський В. М. Логіко-детермінантні підходи до розуміння поняття «Безпека». *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини; [редкол.: П. С. Атаманчук (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. Вип. 5. С. 90-98.
88. Зварич М. С. Теоретичні підходи до визначення сутності фінансової безпеки домогосподарств. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 15. Ч. 1. С. 130-133.
89. Зварич М. С. Фінансова безпека домогосподарства: чинники впливу і загрози. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2017. Вип. 2. С. 29-33.
90. Зверук Л. А. Фінансова безпека – основа стабільного розвитку України. *Бізнес Інформ*. 2016. № 7. С. 131-135.
91. Исследовательская группа МВФ о финансовой глобализации. БИКИ. 2007. № 129. С. 4.
92. Івашко О. Фінансова безпека України в умовах кризових явищ в економіці / О. Івашко. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. № 2. С. 61-66.
93. Інформація щодо реалізації Проекту «Гендерне бюджетування в Україні» на рівні місцевих бюджетів (станом на 1 червня 2019 року). URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/view/informatsiia-shchodo-realizatsii---proektu-genderne-biudzhetuвання-v-ukraini--na-rivni-mistsevykh-biudzhativ-standom-na-lupnia--roku?category=bjudzhet> (дата звернення: 23.07.2019).
94. Іонін Є. Є., Беспалова А. Г. Аналітичне підґрунтя забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Економіка"*. 2014. Вип. 27. С. 126-131.

95. Іщенко В. В. Оподаткування як фактор фінансової безпеки України : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 ; Національний університет державної податкової служби України. Ірпінь, 2013.
96. Кавун С. В., Голубєв В. О. Аналіз кіберзлочинності у сфері економічної безпеки. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Комп'ютерні технології.* 2013. Т. 229, Вип. 217. С. 9-13.
97. Калач Г. Фінансова безпека держави в умовах глобалізації. *Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України.* 2004. Вип. 4(26). С. 115-120.
98. Калашнікова Л. В. Кількісно-якісні критерії аналізу рівня безпеки життєдіяльності особистості: поєднання статистичного та соціологічного підходів. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2016. Вип. 1/2 (29/30).
99. Карбовська Н., Литвинова Т., Магдюк Л. Інструменти інтегрування концепції соціально-гендерної рівності в роботу органів місцевої влади. *Український Жіночий Фонд.* 2010. 120 с.
100. Качинський А. Б. Безпека, загрози і ризик: наукові концепції та математичні методи / А. Б. Качинський ; Ін-т проблем нац. безпеки. К., 2004. 472 с.
101. Кириченко О. А., Кім Ю. Г. Методологічні основи економічної безпеки суб'єктів господарювання в трансформаційній економіці. *Актуальні проблеми економіки.* 2008. № 12. С. 53-65.
102. Кириченко О. А., Сідак В. С. та ін. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання : монографія. К. Університет економіки та права "КРОК", 2008. 403 с.
103. Климаш Н. І., Соловей К. В. Наукові підходи до визначення сутності поняття «фінансова безпека». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки.* 2016. Вип. 16(1). С. 120–123.
104. Ключник А. В. Розвиток агробізнесу України в умовах глобалізації міжнародної економіки. *Агросвіт.* 2014. №2. С. 39-46.

105. Коваль Л. А., Романчук С. А., Фабрика І. В. Фінансова глобалізація: загрози і переваги для інвестиційної безпеки України. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2012. Вип. 21. С. 224-230.
106. Козьменко О. В., Козьменко С. М., Васильєва Т. А. та ін. Страховий і перестраховий ринки в епоху глобалізації : монографія. Суми : Університетська справа. 2011. 388 с.
107. Козюра В. Д., Хорошко В. О., Шелест М. Є. Аналіз кібернетичної безпеки інформаційного суспільства. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2017. № 1(21). С. 163-170.
108. Койло В. В. Формування фінансової безпеки України під впливом залучення кредитних ресурсів міжнародних фінансових організацій : дис. канд. екон. наук. Гроші, фінанси і кредит. Суми : Сумський державний університет. 2018. 305 с.
109. Коковіхіна О. О., Гармай І. Ю. Фінансова безпека людини у контексті зміцнення економічної безпеки країни. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 62 дод. С. 185-187.
110. Колодізєв О. М., А. В. Середіна. Державна система управління фінансовою безпекою України та правові засади її функціонування. URL: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5941/1/10_30_47.pdf (дата звернення: 06.03.2017).
111. Конституція України : закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. 1996. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.04.2019).
112. Копп Е., Каффенбергер Л., Уилсон К. Киберзащита должна иметь глобальный характер. *IMFBlog*. 2018. URL: <https://goo.gl/PyqgYF> (дата звернення: 10.04.2019).

- 113.Копча Ю. Ю. Фінансова складова в системі економічної безпеки підприємства. Проблеми системного підходу в економіці. 2019. Вип. 2(1). С. 162-167.
- 114.Користін О. Є., Барановський О. І., Герасименко Л. В. та ін. Економічна безпека : навч. посіб. / за ред. О. М. Джужі. К. : Алерта ; КНТ ; Центра учбової літератури, 2010. 368 с.
- 115.Корченко О., Бурячок В., Гнатюк С. Кібернетична безпека держави: характерні ознаки та проблемні аспекти. *Безпека інформації*. 2013. Т. 19, № 1. С. 40-44.
- 116.Костирко Л. А. Фінансова безпека – фактор конкурентоспроможності країни. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки*. 2014. Вип. 4. С. 28–32.
- 117.Костирко Р. О., Темнікова Н. В. Фінансова безпека держави і фінансова спроможність підприємств: аналіз сучасного стану та взаємозв'язку. *Фінанси України*. 2013. № 4. С. 117-125.
- 118.Котировки Форекс. URL: <https://qps.ru/zAm7U> (дата звернення: 03.07.2019).
- 119.Котіна Г., Степура М., Кондро П. Боргова безпека України: оцінка, ризики та перспективи. *Схід*. 2017. № 3(2017). С. 10-15.
- 120.Кох Л. В., Кох Ю. В. Банки и финтех-компании: конкуренты или партнеры. *Bulletin of ZabGU*. 2019. № 25(6). С. 111-121. DOI: 10.21209/2227-9245-2019-25-6-111-121.
- 121.Краснокутська Н. С., Коптєва Г. М. Дефініція поняття «фінансова безпека підприємства»: основні підходи та особливості. *Бізнес Інформ*. 2019. № 7. С. 14-19.
- 122.Кредитний рейтинг. Міністерство фінансів України: офіційний веб-сайт. URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/borg/kredytnyi-reitynh> (дата звернення: 11.07.2019).
- 123.Крисоватий А. І., Мельник В. М., Кошук Т. В. Сутність та концептуальні основи формування податкової політики в умовах євроінтеграційних процесів. *Економіка України*. 2006. № 1. С. 35-51.

- 124.Крюков А. Д. Дослідження впливу складових оборотних активів підприємства на його фінансові результати на основі кореляційно-регресійного аналізу. *Управління розвитку*. 2012. №2. С. 138-140.
- 125.Кузькін Є. Ю. Ключові проблеми формування фіскальної спроможності місцевих бюджетів. *Наукові праці НДФІ*. 2017. № 1. С. 53-67.
- 126.Лагард К. Оценка кибер-риска для финансового сектора / Кристин Лагард ; IMFBlog. 2018. URL: <https://goo.gl/1zGYrB> (дата звернення: 21.06.2018).
- 127.Ладюк О. Д. Фінансова безпека: характеристика складників. *Ефективна економіка*. 2016. № 11.
- 128.Лазарева А. П. Фінансова безпека країни: загрози та основні напрями зміщення. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія : Економічні науки*. 2014. Вип. 27. С. 88-94.
- 129.Лекарь С. І. Економічна безпека України: поняття та сутність термінології. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 3-16.
- 130.Лелюк С. В. Фінансова безпека економічних систем: системно-біхевіористичний підхід. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка*. 2015. Вип. 1(1). С. 197-200.
- 131.Линенко А. В., Герценко Є. О. Фінансова глобалізація: проблеми та перспективи. *Вісник Запорізького національного університету: Економічні науки*. 2012. №3 (15). URL: <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2012/eo-3-2012/188-194.pdf> (дата звернення: 04.07.2017).
- 132.Ліпкан В., Діордіца І. Національна система кібербезпеки як складова частина системи забезпечення національної безпеки України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 174-180.
- 133.Лук'янчук Р. В. Міжнародне співробітництво у сфері забезпечення кібернетичної безпеки: державні пріоритети. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. Серія : Державне управління*. 2015. № 4. С. 50-56.

- 134.Лукановська І. Р. Теоретичне обґрунтування місця податкової безпеки в системі фінансової безпеки України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2014. № 6. С. 40–45.
- 135.Маклюэн М. Галактика Гутенберга. Становление человека печатающего = The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man. М. : Гаудеамус, 2013. 496 с.
- 136.Макушкин А. Финансовая глобализация. *Свободная мысль-XXI*. 1999. № 10 (1488). С. 30-43.
- 137.Мандельброт Б. Фракталы, случай и финансы. Москва-Ижевск : НИЦ “Регулярная и хаотическая динамика”, 2004. 256 с.
- 138.Мандельброт Б., Хадсон Р. Л. (Не)послушные рынки: фрактальная революция в финансах. М. : “Вильямс”, 2006. 390 с.
- 139.Марина А. С. Фінансова безпека країни в умовах фінансової інтеграції: концептуальні положення. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2013. Т. 18, Вип. 2(1). С. 22-25.
- 140.Марина А. С. Фінансова безпека України: проблеми та перспективи. *Економічний часопис-XXI*. 2013. № 7–8(2). С. 47-49.
- 141.Мартинюк В. П. Стратегія нейтралізації податково-боргових ризиків фінансової безпеки держави. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2014. Вип. 4. С. 143-148.
- 142.Матвійчук В. І., Нешко Р. М. Фінансова безпека регіону як складовий елемент фінансової безпеки держави. *Финансы, учет, банки*. 2017. Вип. 1. С. 125-134.
- 143.Медведева І. Б. Фінансова безпека суб’єкта господарювання в контексті національної безпеки у фінансовій сфері. *Економіка розвитку*. 2014. № 1. С. 45-82.
- 144.Мелих О. Фінансова безпека держави: сутність, критерії оцінки та превентивні заходи зміцнення. *Економічний аналіз*. 2013. Т. 12(2). С. 266-272.

145. Мельник В. М., Корень Н. В. Основні причини корупції в Україні та шляхи її подолання. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2018. № 2. С. 207-222.
146. Мельник О. О. Фінансова безпека України: деякі аспекти оцінювання стану заборгованості. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2018. № 1. С. 189-196.
147. Методи визначення та класифікація податкових ризиків. Державна фіскальна служба України : офіційний портал. URL: http://sfs.gov.ua/arhiv/modernizatsiya-dps-ukraini/povidomlenia_/2010-povidomlenia/59484.html (дата звернення: 09.10.2019).
148. Методичні рекомендації щодо впровадження та застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі : наказ від 02.01.2019 № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0001201-19> (дата звернення: 24.07.2019).
149. Методичні рекомендації щодо комплексної оцінки обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України від 24.03.2015 р. № 286. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0286731-15> (дата звернення: 03.07.2019).
150. Микитась В. В. Глобалізація як контекст формування економічної політики держави. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 4. С. 11-14.
151. Микитюк І. Фінансова стійкість та безпека місцевого. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2013. № 1. С. 86-97.
152. Михайлюк В. В. Еволюція поняття фінансова безпека держави в глобальних умовах розвитку. *Ефективна економіка*. 2014. № 9.
153. Міжнародна економіка : навч. посіб. / Г. Е. Гронтковська, О. І. Ряба, А. М. Венцурик, О. І. Красновська ; За ред. Г. Е. Гронтковської. К. : «Центр учбової літератури», 2014. 384 с.
154. Мінгазутдінов І. О. Амстердамський договір 1997. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол. : Л. В. Губерський (голова) та ін. К : Знання України. 2004. Т.1. 760с.

155. Мітенко О. В. Інформаційна безпека як складова національної безпеки України. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2019. № 1. С. 27-36.
156. Мойсеєнко І. П. Рецензія на монографію Підхомного Олега Михайловича «Фінансова безпека України: інструменти і стратегії формування». *Бізнес Інформ*. 2015. № 4. С. 340–342.
157. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2015 р. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства. 2016. 90 с.
158. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2016 р. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства. 2017. 89 с.
159. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2017 р. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства. 2018. 89 с.
160. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2018 р. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства. 2019. 89 с.
161. Мунтян В. І. Економічна безпека України. К. : КВІЦ. 1999. 462 с.
162. Мэрфи Дж. Технический анализ фьючерсных рынков. Теория и практика = Technical Analysis of the Futures Markets: A Comprehensive Guide to Trading Methods and Applications. М. : «Альпина Паблицер», 2011. 616 с.
163. Національний банк України. Статистика. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65162&cat_id=36674 (дата звернення: 03.07.2019).
164. Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року : план від 24.02.2016 № 113-р / Кабінет Міністрів України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/113-2016-%D1%80/page> (дата звернення: 04.09.2018).

165. Нейман Дж. Фон, Моргенштерн О. Теория игр и экономическое поведение / Дж. Фон Нейман. М. : Наука, 1970. 707 с.
166. Нешко Р. Фінансова безпека держави та методика її оцінки / Роман Нешко, Вікторія Матвійчук. *Економіко-правова парадигма розвитку сучасного суспільства*. 2016. №2. URL: <https://studlib.org.ua/index.php/eprs/article/view/64/61> (дата звернення: 18.10.2019).
167. Николаев А. Ю. Финансовая глобализация – определение процесса. *Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов*. URL: <http://www.jurnal.org/articles/2009/ekon34.html> (дата звернення: 18.10.2019).
168. Новікова О. Ф., Покотиленко Р. В. Економічна безпека: концептуальні визначення та механізми забезпечення : монографія. Д.: НАН України. І-т економіки промисловості. 2006. 408 с.
169. Олейникова Е.А. Экономическая и национальная безопасность : учебник. М. : Экзамен. 2004. 768 с.
170. Олійник О. В., Сідельнікова І. В. Боргова безпека України: стан, проблеми, перспективи. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2011. № 5. С. 41-48.
171. Омельченко Л. С., Суміна І. В. Боргова безпека України та аналіз її сучасного стану. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. №1. С. 309–320.
172. Онищенко С. В. Фінансова глобалізація як чинник впливу на бюджетну безпеку держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 12(2). С. 50-55.
173. Орлов П. І., Духов В. Є. Основи економічної безпеки фірми. Х. : Прометей-Прес, 2004. 284 с.
174. Островська А. О. Концепція біхевіористичних фінансів у подоланні кризи реального сектора економіки України. *Науковий вісник НГУ*. 2013. №5. С. 139-144.

- 175.Пантелєєв В. П., Чмихалов А. В. Фінансова безпека банку. *Молодий вчений*. 2018. № 1(2). С. 949-951.
- 176.Панченко В. М. Співвідношення понять: інформаційна та кібернетична безпека. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2013. № 2. С. 20-23.
- 177.Папуша Н. С. Фінансова безпека особи: генезис. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2011. № 19. С. 230-234.
- 178.Парфенюк Є. І., Шушкова Ю. В. Уточнення сутнісних характеристик категорії «фінансова безпека підприємництва». *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.1. С. 264-270.
- 179.Педченко Н. С., Стрілець В. Ю., Лугівська Л. А. Ідентифікація стану боргової безпеки на основі індикаторів та їх порогового значення. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2017. № 4 (82). С. 106-113.
- 180.Пендюра М. М. Національна безпека України в контексті сучасних європейських геополітичних трансформацій : автореф. дис. ... на здобуття канд. юр. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права: історія політичних і правових учень. 2016. Київ. 20 с.
- 181.Петрушевська В. В. Фінансова безпеки держави: класифікація загроз та формування захисних механізмів. *Економічний форум*. 2013. № 4. С. 218-226.
- 182.Підсумки діяльності страхових компаній за 2018 рік. URL: <https://forinsurer.com/files/file00654.pdf> (дата звернення: 11.07.2019).
- 183.Підхромний О. М. Фінансова безпека України: методологія аналізу та стратегічні орієнтири: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2015. 455 с.
- 184.Підюков П. П., Дронова О. С., Варлакова Є. О. Протидія кіберзлочинності – запорука економічної безпеки суспільства та держави в умовах

- євроінтеграції: психотехнологічні й правові аспекти. *Наука і правоохорона*. 2014. № 4. С. 349-356.
185. Пластун О. Л. Розвиток системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 ; ДВНЗ «Українська академія банківської справи України». Суми, 2007. 250 с.
186. Податковий кодекс України : закон України від 02.12.2010 № 2755-VI / Верховна рада України. Офіц. Вид. К. : Офіційний вісник України. 2010. № 92. Том 1. С. 9.
187. Пожуєва Т. О. Фінансова безпека – необхідна умова функціонування підприємства. *Вісник економічної науки України*. 2014. № 1. С. 95-97.
188. Показатели финансовой устойчивости. Руководство по составлению. Вашингтон, округ Колумбия, США : Международный Валютный Фонд, 2007 год. 321 с.
189. Показники банківської системи. Національний банк України : офіційний сайт URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65162&cat_id=36674 (дата звернення: 03.07.2019).
190. Полторац А. С. Глобальний борг: стан та тенденції. Модернізація фінансово-кредитної системи України: виклики глобалізації : IV всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція (20 березня 2019 р.). Кривий Ріг : ДонНУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2019. С. 20-24.
191. Полторац А. С. Підходи до моніторингу фінансової безпеки держави. Фінансова політика регіонального розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (10-11 жовтня 2019 р.). Житомир : ЖНАТУ, 2019. С. 58-62.
192. Полторац А. С. Поведінковий підхід до моніторингу стану фінансової безпеки держави. *Концептуальні засади менеджменту та фінансів в умовах глобальної нестабільності* : збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні проблеми

- менеджменту та фінансів в сучасних глобалізаційних процесах» (14 березня 2019 р.). Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. С. 244-246.
193. Полторак А. С. Трансформація механізмів оцінки стану фінансової безпеки регіонів. *Mechanisms for ensuring sustainable development of society : : monograph*. Opole (Poland) : Katowice School of Technology, 2019.
194. Полторак А. С. Фактори впливу на рівень фінансової безпеки України. *Stredoevropsky vestnik pro vedu a vyzkum (Czech Republic, Prague)*. 2018. № 6 (50). С. 24–29.
195. Полторак А. С. Финансовая глобализация как фактор влияния на финансовую безопасность государства. *Universitatea Agrară de Stat din Moldova. Lucrări științifice : [în vol.] / Univ. Agrară de Stat din Moldova, Fac. de Economie ; red.-șef : Liviu Volconovici*. Chișinău : UASM, 2018. С. 378–381.
196. Полторак А. С. Фінансова безпеки держави в умовах глобалізації: теорія, методологія та практика : монографія. Миколаїв : МНАУ, 2019. 463 с.
197. Полторак А. С. Фінансово-економічний механізм регулювання розвитку інтелектуального капіталу. *Економіка і управління*. 2016. № 2. С. 51-55.
198. Полторак А. С., Баришевська І. В., Мельник О. І., Боднар О. А. Кібернетична безпека банківського сектора в системі фінансової безпеки держави. *Сучасні тенденції розвитку фінансово-кредитної системи: теорія та практика* : колективна монографія. Полтава : ПП «Астроя», 2019. С. 79-83.
199. Полторак А. С., Головка М. Й. Трансформація системи оподаткування майна в умовах фіскальної децентралізації в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 9 (195). С. 79–91.
200. Полторак А. С., Малиновська І. О., Полозенко В. А. Оцінка індикаторів стану податкової безпеки України в системі її фінансової безпеки. *Modern economics*, 2017. № 1. С. 38–44.
201. Полторак А. С., Мирон А. Ю. Оптимізація сплати ПДВ через механізм податкового планування на підприємствах. *Науковий вісник Миколаївського*

- національного університету імені В. О. Сухомлинського. *Економічні науки*. 2016. № 1(6). С. 135-138.
202. Полторак А. С., Ніколайцева О. В. Реформування податкової системи України. *Національне виробництво й економіка в умовах реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та міжрегіональної інтеграції* : зб. наукових праць Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (30 жовтня 2015 р.). Кам'янець-Подільський : ГО «Науковий клуб «Софус», 2015. С. 295-296.
203. Полторак А. С., Паламарчук В. Ю. Кредитування здобуття вищої освіти як фактор зміцнення рівня фінансової безпеки України. *Modern Economics*. 2019. № 16(2019). С. 135-144. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V16\(2019\)-20](https://doi.org/10.31521/modecon.V16(2019)-20).
204. Полторак А. С., Усенко О. С. Оптимізація податкової політики в умовах фіскальної децентралізації в Україні. *Modern economics*, 2017. № 2. С. 50–54.
205. Полторак А. С. Аналіз результатів фінансової децентралізації в Україні. *Обліково-аналітичне і фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання: освітньо-наукові та виробничі засади* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (22–24 листопада 2017 р.). Миколаїв : МНАУ, 2017. С. 195-197.
206. Полторак А. С. Індикатори стану фіскальної децентралізації. *Vědecký průmysl evropského kontinentu – 2017 : materiály xiii mezinárodní vědecko – praktická konference (22-30 listopadu 2017 roku)*. Praha : Publishing House “Education and Science” s.r.o., 2017. Volume 4. pp. 27-29.
207. Полторак А. С. Напрями збільшення обсягів надходжень до бюджетів об'єднаних територіальних громад. *Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (10 листопада 2017 р.). Херсон : Ред.-вид. Центр «Колос», 2017. С. 114-115.
208. Полторак А. С. Оподаткування прибутку юридичних осіб: світовий досвід. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством* : IV

- Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція (20 квітня 2018 р.).
Полтава : Полтавська державна аграрна академія, 2018. С. 141–143.
209. Полторак А. С. Підходи до розрахунку вагових коефіцієнтів індикаторів стану фінансової безпеки України. *Передовы науковы розробки-2018 : materiály XII Mezinárodní Vědecko – Praktická Konference (22.08-30.08.2018)*. Praha : Publishing House “Education and Science” s.r.o., 2018. Díl 1. Ekonomické vědy. pp. 10-12.
210. Полторак А. С. Пріоритетні напрями реформування податкової системи України. *Обліково-аналітичне і фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (23-25 листопада 2016 р.)*. Миколаїв : МНАУ, 2016. С. 132-135.
211. Полторак А. С., Зінкевич А. Л. Особливості оцінки рівня фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств. *Образованието и Науката на XXI век – 2016 : матеріали за XII Международна научна практична конференция (15-22 октомври, 2016)*. Софія : Бял ГРАД-БГ, 2016. С. 18–20.
212. Полторак А. С., Полозенко В. А. Місце фінансових ризиків у системі економічної безпеки України. *Трансформація фінансової системи України: тенденції та перспективи розвитку : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (20–21 листопада 2017 р.)*. Миколаїв : МНАУ, 2017. С. 26-27.
213. Полторак А. С., Прокопенко С. А. Податок на нерухоме майно як джерело наповнення місцевих бюджетів. *Zprávy vědecké ideje-2016 : materiály XII Mezinárodní Vědecko – Praktická Konference (27 října – 05 listopadu 2016 roku)*. Praha : Publishing House “Education and Science” s.r.o., 2016. – Díl 1. Ekonomické vědy. С. 13-15.
214. Полторак А. С. Системна таксономія фінансової безпеки. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2018. № 3. С. 26–32. DOI: 10.31521/2313-092X/2018-3(99)-4.

215. Полторак А. С. Архітектоніка наслідків глобалізаційних процесів у фінансовій сфері. *Modern economics*. 2018. № 10. С. 89-96. [https://doi.org/10.31521/modecon.V10\(2018\)-15](https://doi.org/10.31521/modecon.V10(2018)-15).
216. Полторак А. С. Бюджетна безпека України: динаміка рівня в умовах глобалізаційних змін. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*, 2019. № 3. [https://doi.org/10.31521/2313-092X/2019-3\(103\)-5](https://doi.org/10.31521/2313-092X/2019-3(103)-5).
217. Полторак А. С. Експрес-аналіз стану фінансової безпеки України. *Економічний форум*. 2019. № 4.
218. Полторак А. С. Комплексна оцінка стану продовольчої безпеки України : свідоцтво про реєстрацію авторського права на науковий твір № 69692 від 13.01.2017 р.
219. Полторак А. С. Комплексний підхід до кількісного оцінювання податкових ризиків держави : свідоцтво Міністерства економічного розвитку і торгівлі України про реєстрацію авторського права на твір № 77063 від 21.02.2018 р.
220. Полторак А. С. Методичний підхід до оцінки стану фінансової безпеки регіонів України. *Агросвіт*. 2019. № 18. С. 29-36. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.18.29.
221. Полторак А. С. Місце податкових ризиків у системі економічної безпеки підприємств України. *International Scientific-Practical Conference Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization : Conference Proceedings (January 29, 2016)*. Klaipeda : Baltija Publishing, 2016. С. 254-257.
222. Полторак А. С. Оборотні активи сільськогосподарських підприємств як об'єкт управління в умовах глобалізації. *Економіка і управління*. 2018. № 2(78). С. 63-69.
223. Полторак А. С. Оподаткування як елемент фінансового регулювання розвитку інтелектуального капіталу в Україні. *Фінансовий простір*. 2016. № 3 (23). С. 33-38.

224. Полторац А. С. Оцінка податкових ризиків в системі економічної безпеки підприємств : свідоцтво про реєстрацію авторського права на науковий твір № 69691 від 13.01.2017 р.
225. Полторац А. С., Боднар О. А. Вплив гендерного розриву у фінансовій сфері на рівень банківської безпеки держави. *Корпоративні фінанси: проблеми та перспективи інноваційного розвитку* : матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції (12 жовтня 2018 р.). Київ : КНЕУ, 2018. С. 204-207.
226. Полторац А. С., Боднар О. А., Іваненко Г. Ю. Розвиток банківської системи України як напрям зміцнення її фінансової безпеки. *Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти* : збірник матеріалів ІІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Ужгород, 19 листопада 2018 р.). Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла». С. 326–328.
227. Полторац А. С., Волосяк Ю. В. Комплексний підхід до кількісного оцінювання податкових ризиків держави. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 2 (188). С. 269–276.
228. Полторац А. С., Гнатенко Є. П. Аналіз податкових надходжень у структурі доходів зведеного бюджету України. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Економічні науки*. 2015. № 2(5). С. 130-134.
229. Полторац А. С., Головка М. Й. Механізм реформування системи оподаткування прибутку юридичних осіб в Україні в умовах фіскальної децентралізації : свідоцтво Міністерства економічного розвитку і торгівлі України про реєстрацію авторського права на твір № 77274 від 03.03.2018 р.
230. Полторац А. С., Головка М. Й. Механізм реформування системи оподаткування прибутку юридичних осіб в Україні в умовах фіскальної децентралізації. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 10 (188). С. 4-14.
231. Полторац А. С., Головка М. Й. Міжнародні тенденції податкових трансформацій в умовах фіскальної децентралізації. *Економіка і управління*. 2017. № 2 (74). С. 90-99.

- 232.Полторац А. С., Зайко А. О. Методологічні засади систематизації фінансової безпеки держави. *Агросвіт*. 2018. № 21. С. 65-71. DOI: 10.32702/2306&6792.2018.21.65.
- 233.Полторац А. С., Паламарчук В. Ю. Моніторинг чинників впливу на рівень фінансової безпеки України в умовах діджиталізації. *Modern Economics*. 2019. № 18. С. 130-137. DOI: 10.31521/modecon.V18(2019)-20.
- 234.Полторац А. С., Паламарчук В. Ю., Манукян Т. А. Розвиток механізму кредитування для здобуття вищої освіти як напрям зміцнення рівня фінансової безпеки держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 23. С. 44-49. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.23.44.
- 235.Полторац А. С., Тимошенко Ю. С. Ефективне управління фінансовими ризиками в системі економічної безпеки України. *Агросвіт*. 2015. № 1. С. 34-39.
- 236.Полторац А. С., Тусова Н. О. Напрями удосконалення методичного інструментарію оцінки стану фінансової безпеки України. *Економічний форум*. 2018. № 2. С. 324-330.
- 237.Полуяктова О. В. Глобалізація економіки України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки*. 2016. Вип. 17(3). С. 21-24.
- 238.Пономаренко В. С., Клебанова Т. С., Чернова Н. Л. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование : монография. Х. : ИНЖЭК. 2004. 364 с.
- 239.Пономаренко О. І. Еволюція поглядів наукової спільноти на поняття «глобалізація». *Лінгвістичні дослідження*. 2016. Вип. 44. С. 103-107.
- 240.Попович К. В. Етимологія та розвиток категорія «безпека». *Управління розвитком*. 2013. № 21. С. 58-61.
- 241.Примостка Л. О., Чуб О. О. Фінансова глобалізація: сутність, форми прояву, наслідки. *Фінанси, облік і аудит*. 2011. № 18. С. 172-183.

242. Пристемський О. С. Фінансова безпека розвитку сільського господарства України: теорія, методологія, практика : автореф. дисерт. 08.00.08 ; ПВНЗ Європейський університет. К., 2019. 42 с.
243. Приходько В. П. Фінансова безпека як основна умова ефективного функціонування держави. *Агросвіт*. 2013. № 15. С. 7-10.
244. Пріоритети реформування та напрями перспективного розвитку міжбюджетних відносин в умовах бюджетної децентралізації в Україні : аналіт. доп. ; За ред. О. С. Власюка. К. : НІСД, 2015. 92 с.
245. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році : аналітична доповідь до щорічного послання Президента України до Верховної Ради України ; За ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, О. М. Ляшенко. К. : НІСД, 2017. 928 с.
246. Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій : закон України № 2402-ХІІ від 03.06.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2402-12> (дата звернення: 02.06.2019).
247. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : закон України № 5463-VI від 02.12.2012 р. URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1602-14> (дата звернення: 14.10.2019).
248. Про деякі питання встановлення офіційного курсу гривні до іноземних валют та внесення змін до Класифікатора іноземних валют та банківських металів : постанова правління НБУ від 19.07.2018 р. № 80. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0080500-18> (дата звернення: 24.07.2019).
249. Про електронну комерцію : закон України № 675-VIII від 03.09.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19> (дата звернення: 14.10.2019).
250. Про забезпечення комплексного контролю податкових ризиків з ПДВ : лист від 28.07.2015 р. № 543. Державна Фіскальна служба України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0543872-15> (дата звернення: 09.10.2019).

251. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: закон України від 14.10.2014 р. № 1702-VII / Верховна рада України. 2014. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1702-18> (дата звернення: 23.07.2019).
252. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF> (дата звернення: 05.09.2019).
253. Про затвердження Методики розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку : наказ Державного комітету статистики України № 114 від 15.04.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0114202-03> (дата звернення: 05.09.2019).
254. Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 18.02.2009 р. № 123. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0123665-09> (дата звернення: 11.08.2019).
255. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. URL: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacii-shodo-rozrahunku-doc168080.html> (дата звернення: 11.08.2019).
256. Про затвердження Порядку пільгового кредитування для здобуття професійно-технічної та вищої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 29.08.2018 р. № 673 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2018-%D0%BF/conv> (дата звернення: 11.08.2019).
257. Про затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2017-2019 роки : постанова № 905 від 01.12.2017 р. / Кабінет Міністрів України. *Урядовий кур'єр*. 2017 (05.12.2017). № 229.

258. Про затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2019-2022 роки : постанова № 473 від 05.06.2019 р. / Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-serednostrokovoyi-strategiyi-upravlinnya-derzhavnim-borgom-na-20192022-roki> (дата звернення: 23.07.2019).
259. Про національну безпеку України : закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/page> (дата звернення: 23.02.2019).
260. Про основи національної безпеки України : закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV (втратив чинність) / Верховна рада України. 2003. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 23.07.2019).
261. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII / Верховна Рада України. 2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> (дата звернення: 23.07.2019).
262. Про Раду національної безпеки і оборони України : закон України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР / Верховна рада України. 1998. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/183/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 23.07.2019).
263. Про споживче кредитування : закон України від 15.11.2016 р. № 1734-VIII / Верховна Рада України. 2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19> (дата звернення: 08.01.2020).
264. Про Стратегію національної безпеки України : указ від 12.02.2007 р. № 105/2007 (втратив чинність) / Президент України. 2007. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/105/2007> (дата звернення: 23.07.2019).
265. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : концепція від 15.08.2012 № 569-р. / Кабінет Міністрів України. 2012. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80> (дата звернення: 23.07.2019).

266. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : розпорядження від 10.07.2019 р. № 526-р. / Кабінет Міністрів України. 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80> (дата звернення: 10.11.2019).
267. Прокопенко Н. С., Лемішко О. О. Фінансова і податкова безпека підприємств аграрного сектора. *Агросвіт*. 2011. № 2. С. 16-19.
268. Прокопенко Н., Виклюк М., Бакеренко Н. Фінансово-економічний механізм управління діяльністю готельних підприємств : монографія. Л. : Ліга-Прес, 2013. 201 с.
269. Радіонов Ю. Д. Фінансова безпека України: проблеми та шляхи забезпечення. *Економіка та держава*. 2015. № 11. С. 55-59.
270. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. 5-е изд., перераб. и доп. М. : Инфра-М, 2007. 495 с.
271. Ревак І. О., Прокопенко В. Ю. Об'єкти та суб'єкти фінансової безпеки держави. *Системи обробки інформації*. 2010. Вип. 3. С. 152-154.
272. Редзюк Є. В. Переваги і недоліки фінансової глобалізації на міжнародних ринках цінних паперів. *НТІ*. 2015. № 1. С. 47-56.
273. Реєстр (перелік) наборів відкритих даних. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: офіційний сайт. URL: <https://nfp.gov.ua/ua/Reiestr-perelik-naboriv-vidkrytykh-danykh.html> (дата звернення: 02.08.2019).
274. Реформа децентралізації. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi> (дата звернення: 05.09.2019).
275. Ривак Н. О. Непряме оподаткування в механізмі державного регулювання економіки України : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 ; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2013.
276. Різник Н. С. Теоретичні засади формування системи діагностики економічної безпеки банку. *Вісник Харківського національного технічного*

- університету сільського господарства. Серія : економічні науки. 2007. Вип. 66. С.118-123.*
- 277.Робертсон Р., Хонджер Х. Дискурсы о глобализации: предварительные размышления: Реф. сб. *Глобализация: контуры XXI века. М. : РАН ИНИОН, 2004. Ч. 1. С. 127-131.*
- 278.Роганова Г. О. Моделювання оборотних коштів підприємств за допомогою методів статистичного аналізу. *Торгівля і ринок України. 2009. № 27. С. 476-484.*
- 279.Романюк І. І. Фінансово-правовий аспект еволюції категорії «фінансова безпека». *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2014. № 12. С. 81-85.*
- 280.Рудик Н. В. Фінансова безпека в системі управління державними фінансами. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. 2014. Вип. 5(4). С. 128-133.*
- 281.Саблук П. Т., Білорус О. Г., Власов В. І. Глобалізація і продовольство : монографія. К. : ННЦ ІАЕ. 2008. 50 с.
- 282.Сергунин А. А. Международная безопасность: новые подходы и концепты. *Политические исследования. 2005. № 6. С. 126-138.*
- 283.Синиця С. М., Бринзей Б. С. Економічна безпека регіону як важливе завдання стратегічного розвитку. *Вісник Прикарпатського університету. Економіка. 2014. Вип. X. С. 48-53.*
- 284.Системный подход. URL: <https://utka.su/zEzpr> (дата звернення: 26.01.2019).
- 285.Сіденко В. Р. Політика завершення формування європейського економічного і валютного союзу: основні тенденції та можливі наслідки для України. *Економіка України. 2014. 10 (635). С. 51-66.*
- 286.Синчак В. П. Податкова культура суспільства як чинник економічної компоненти національної безпеки. *Університетські наукові записки. 2017. № 2 (62). С. 218-230.*

287. Синчак В. П. Регулювання процесів відшкодування ПДВ у системі забезпечення національної бюджетної безпеки країни. *Університетські наукові записки*. 2017. № 4 (64). С. 242-258.
288. Сніщенко Р. Г. Фінансова безпека домогосподарств у період нестабільності економіки. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. Сер. : Економічні науки*. 2014. № 1. С. 149-159.
289. Синчак В. П. Публічна політика фіскальної служби як чинник зміцнення національної безпеки в бюджетній сфері. *Університетські наукові записки*. 2018. №3-4. С. 295-312.
290. Сорос Дж. О глобалізації. М. : Ексмо, 2004. 224 с.
291. Статистична інформація : офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 03.07.2019).
292. Статистична інформація. Офіційний сайт Trading Economics. URL: <https://tradingeconomics.com/country-list/government-debt-to-gdp> (дата звернення 04.08.2019).
293. Столяренко О. О., Лужецька І. М., Сорочинська М. М. Фінансова безпека як складова економічної безпеки держави. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.3. С. 305-308.
294. Стояненко І. В., Лубенець А. О. Вплив діджиталізації на діяльність та економічну безпеку підприємств торгівлі. *Молодий вчений*. 2019. № 1(2). С. 516-519.
295. Стратегія національної безпеки України : указ від 26.05.2015 р. № 287/2015 / Президент України. 2007. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/287/2015> (дата звернення: 01.11.2018).
296. Строяновський В. В. Актуальні питання удосконалення системи кібернетичної безпеки України. *Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки*. 2015. № 1-2. С. 147-155.
297. Струков В. М., Торяник В. В. Профілактика кіберзлочинів в контексті інформаційної безпеки держави. *Системи обробки інформації*. 2013. Вип. 2. С. 204-206.

298. Стукан І. Ю. Фінансова глобалізація: сутність, етапи та наслідки. *Європейські перспективи*. 2015. № 1. С. 18-24.
299. Субботович Юлія, Андропова О. Індикатори фінансової безпеки України. *Світ фінансів*. 2013. №2. С. 144-151.
300. Сунгуровський М. В. Методологічний підхід до формування системи національної безпеки України. *Стратегічна панорама*. 2001. № 3-4. С. 48-49.
301. Тарасова О. В. Фінансова політика і бюджетна безпека України. *Економіка харчової промисловості*. 2018. Т. 10, Вип. 1. С. 76-80.
302. Твид Л. Психологія фінансов. М. : ІК Аналітика, 2002. – 376 с.
303. Терещенко О. О. Контролінг поведінки в концепції біхевіористичних фінансів. *Фінанси України*. 2011. № 10. С. 104-116.
304. Тихонова В. О. Методологічні засади визначення дефініції «фінансова безпека». *Часопис Київського університету права*. 2012. № 3. С. 139-143.
305. Ткаленко С. Фінансова безпека держави в умовах посилення глобалізаційних процесів. *Міжнародна економічна політика*. 2013. Вип. 1. С. 101-122.
306. Ткаленко С. Фінансова безпека держави в умовах посилення глобалізаційних процесів. *Міжнародна економічна політика*. 2013. Вип. 1. С. 101-122.
307. Толюпа С., Агапова Є. Вплив кібернетичних атак на інформаційну систему. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2017. Вип. 2. С. 83-87.
308. Тропіна В. Б. Макрофінансова стабільність: теоретичні підходи та емпіричний аналіз. *Світ фінансів*. 2017. № 1. С. 7-15.
309. Тропіна В. Б., Євтушенко Н. М. Інтеграція України до європейського фінансового простору: передумови, проблеми, перспективи. *Економічний вестник університета. Сборник научных трудов ученых и аспирантов*. 2018. №. 38-1.

310. Українські студенти за кордоном: факти та стереотипи. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotyru> (дата звернення: 14.08.2019).
311. Ухналь Н. М. Фінансова безпека України в контексті сучасних трансформаційних процесів. *Наукові праці НДФІ*. 2014. Вип. 2. С. 126-138.
312. Фатюха Н. Г., Журавльова Т. І. Аналіз боргової безпеки України, // *Ефективна економіка*. 2017. №10. URL: clc.to/O5MtlA (дата звернення: 08.11.2018).
313. Федотова М., Плескачевский В., Рутгайзер В., Будицкий А. Поведенческая оценка: концепция поведенческих финансов и ее применение в оценке бизнеса. *Вопросы экономики*. 2009. № 5. С. 104-117.
314. Фейербанд П. Избранные труды по методологии науки / П. Фейербанд ; [пер. с англ. И нем. А. Л. Никифорова ; общ. ред. и вступ. ст. И. С. Нарского]. М. : Прогресс, 1986. 542 с.
315. Феофанова І. В., Феофанов Л. К. Фінансова гнучкість як фактор фінансової безпеки. *Бізнес Інформ*. 2017. № 9. С. 228-232.
316. Фещенко В. В., Барановський О. І. Проект Концепції фінансової безпеки України. *Фінансовий ринок України*. 2004. № 7. С. 40-78.
317. Фиртуни Л. Л. Финансовая глобализация и бегство капитала из России URL: www.rus-stat.ru/stat/4392000_7.pdf (дата звернення: 05.04.2016).
318. Філіпенко А. Економічний світ: епістемологія. *Економічна теорія*. 2016. № 1. С. 17-25.
319. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : автореф. дисерт. 08.04.01 / О. І. Барановський ; Національна академія наук України, Інститут Економічного Прогнозування. К., 2000. 32 с.
320. Фінансова безпека України на сучасному етапі : збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (25 березня 2016 р.) / відп. За вип. Л. М. Касьяненко, А. В. Гарбінська-Руденко ; Університет ДФС України. – Ірпінь, 2016. – 366 с.

- 321.Фориншурер страхование. URL: <https://forinsurer.com/> (дата звернення: 02.08.2019).
- 322.Фурашев В. М. Кіберпростір та інформаційний простір, кібербезпека та інформаційна безпека: сутність, визначення, відмінності. *Інформація і право*. 2012. № 2. С. 162-169.
- 323.Хаванов А. В. Економічна та фінансова злочинність та її вплив на економічну безпеку України. *Бізнес Інформ*. 2012. № 12. С. 35–38.
- 324.Харазішвілі Ю. М. Методологічні підходи до оцінки рівня економічної безпеки країни. *Наука та наукознавство*. 2014. № 4. С. 44-58.
- 325.Ходжаян А. О. Фінансова безпека в системі забезпечення стійкого розвитку економіки. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2015. № 4. С. 3-7.
- 326.Хома І. Б., Абрамчук Н. А. Фінансова безпека страхового ринку України. *Економіка. Фінанси. Право*. 2018. № 6. С. 13-16.
- 327.Хоминич И. П. Финансовая глобализация. *Банковские услуги*. 2002. № 8. С. 2-13.
- 328.Цимбалюк І. О. Податкова безпека в системі фінансової безпеки держави : [кол. Монографія] / за заг. Ред. О. В. Кендюхова // Стратегічне управління національним економічним розвитком : монографія: в 2 т. Донецьк : ДВНЗ «ДонНТ», 2013. Т. 2. 392 с. С. 13–23.
- 329.Чорна О. Є. Фінансова безпека країни та її вплив на економічне зростання. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Економіка*. 2012. Вип. 20. С. 218–222.
- 330.Чуб О. О. Банки в глобальній економіці : монографія. К. : КНЕУ, 2009. 340 с.
- 331.Шаманська Н., Шаманська О. Теорія поведінкових фінансів: генезис та еволюція. *Світ фінансів*. 2015. № 1. С. 173-184.
- 332.Шеломенцев В. П. Основні напрями і суб'єкти забезпечення кібернетичної безпеки України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 1. С. 348-355.

- 333.Шеломенцев В. П. Основні проблеми побудови системи кібернетичної безпеки України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2. С. 183-186.
- 334.Шеломенцев В. П. Поняття та сутність кібернетичної атаки. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. Вип. 25-26. С. 337-344.
- 335.Шеломенцев В. П. Правове забезпечення системи кібернетичної безпеки України та основні напрями її удосконалення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. Вип. 1. С. 312-320.
- 336.Шкодкіна Ю. М. Трансформація фінансового механізму забезпечення екологічно сталого розвитку України в умовах глобалізації : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.06 ; Сумський державний університет. Суми, 2014.
- 337.Шлемко В. Т., Бінько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія. К., 1997. 143 с.
- 338.Штаєр О. М. Удосконалення механізму управління безпекою банку : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 ; Харківський національний економічний університет. Харків, 2013.
- 339.Юридична енциклопедія : в 6 т. / під ред. Ю. С. Шемшученко. К. : Наукова думка, 1998. Т. 1. С. 207.
- 340.Юрків Н. Я. Регіональні чинники фінансової безпеки реального сектору економіки. *Фінанси України*. 2011. №12. С. 99-110.
- 341.Яремко Л. А., Полякова Ю. В. Формування безпечного інноваційного розвитку та забезпечення інноваційної безпеки регіону. *Портал про інвестиції*. URL: <http://investycii.org> (дата звернення: 05.09.2019).
- 342.Ясенко О. Бази даних як об'єкт кібертерористичних атак. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 95(2). С. 170-172.
- 343.2018 Index of Economic Freedom. URL: <https://goo.gl/jmvLHS> (Accessed 16 July 2018).

344. Akerlof G. A., Shiller R. (2010). *Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism* Book. Princeton University Press.
345. All Cryptocurrencies. URL: <https://coinmarketcap.com/all/views/all/> (Accessed 08 January 2020).
346. Allain-Dupré D. Decentralisation trends in OECD countries: a comparative perspective for Ukraine / Allain-Dupré Dorothée ; OCDE. 2017. 21 p.
347. Aslan G., Corinne D., Monique N., Fan Y. Inequality in Financial Inclusion and Income Inequality. IMF Working Paper 17/236, International Monetary Fund, Washington, DC. 2017.
348. Atamanuyk I. P. Polynomial algorithm of optimal extrapolation of stochastic system parameters. *International Journal*. 2002. C. 16-19.
349. Atamanyuk I., Kondratenko Y., Shebanin V., Sirenko N., Poltorak A., Baryshevska I., Atamaniuk V. Forecasting of Cereal Crop Harvest on the Basis of an Extrapolation Canonical Model of a Vector Random Sequence. *CEUR Workshop Proceedings*. 2019. Vol. II. pp. 302-315.
350. Bannier Christina E., Schwarz Milena. Gender- and education-related effects of financial literacy and confidence on financial wealth. *Journal of Economic Psychology*. 2018. Vol. 67. pp. 66-86. URL: <https://doi.org/10.1016/j.joep.2018.05.005> (Accessed 16 July 2019).
351. Barber B., Odean T. Boys Will Be Boys: Gender, Overconfidence, and Common Stock Investment. *The Quarterly Journal of Economics*. 2001. Vol. 116. pp. 261-292. URL: <https://doi.org/10.1162/003355301556400> (Accessed 25 July 2019).
352. Beck Thorsten, Patrick Behr and Andre Guettler. Gender and Banking: Are Women Better Loan Officers? *Review of Finance*. 2013. Vol. 17 (4). pp. 1279-1321.
353. Becker G. S. Irrational Behavior and Economic Theory. *Journal of Political Economy*. 1962. Vol. 70. pp. 1-14. URL: <http://www.jstor.org/stable/1827018> (Accessed 25 July 2019).

354. Biener C., Eling M., Wirfs J. Insurability of Cyber Risk: An Empirical Analysis. *Geneva Papers on Risk and Insurance: Issues and Practice*. 2015. Vol. 40. No. 1. pp. 131-158. DOI: 10.1057/gpp.2014.19.
355. Bigo D. The Mobius Ribbon of Internal and External Security(ies). In M. Albert, D. Jacobsen & Y. Lapid, eds. *Identities, Borders, Orders Rethinking International Relations Theory*. London: University of Minnesota Press. 2001. pp. 91-136.
356. Bouveret A. Cyber Risk for the Financial Sector: A Framework for Quantitative Assessment; IMF Working Papers. 2018. URL: <https://clck.ru/F2gS8> (Accessed 16 December 2018).
357. Bringing Down High Debt. *IMF Blog*. 2018. URL: <https://blogs.imf.org/2018/04/18/bringing-down-high-debt/> (Accessed 25 July 2019)
358. Buzan B., Waever O., Jaap de Wilde. *Security: a New Framework for Analysis*. Boulder, London: Lynnie Rienner. 1998. 239 p.
359. Cable V. What is International Economic Security? *International Affairs*. 1995. Vol. 71. № 2. P. 312-317.
360. Casala S., Koglerb C., Mittonec L., Kirchler E. Tax compliance depends on voice of taxpayers. *Tax compliance depends on voice of taxpayers*. 2016. № 56. pp. 151–156.
361. Cebula J. J., Young L. R. A taxonomy of Operational Cyber Security Risks. Software Engineering Institute, Carnegie Mellon University. 2010. URL: <https://clck.ru/F2gRC> (Accessed 16 December 2018).
362. Chen W., Mrkaic M. Nabar M. The Global Economic Recovery 10 Years After the Crisis. Lasting Effects ; International Monetary Fund. 2018. URL: <https://goo.gl/ZAd2uG> (Accessed 12 October 2018).
363. Cihak M., Sahay R. (2018). Women in Finance: An Economic Case for Gender Equality. *IMF Blog*. URL: <https://blogs.imf.org> (Accessed 24 September 2018).
364. Corruption Perceptions Index. URL: <https://www.transparency.org/cpi2018> (Accessed 24 September 2018).

365. Cronbach L. J. Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*. 1951. Vol.16. pp. 297-334. <https://doi.org/10.1007/BF02310555>.
366. Deloitte. URL: <https://www.deloitte.com/> (Accessed 01 December 2018).
367. Donaldson J. R., Micheler E. Resaleable debt and systemic risk. *Journal of Financial Economics*. 2018. Vol. 127. Iss. 3. pp. 485-504. <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2017.12.005>.
368. DTCC Systemic Risk Barometer : results overview. 2017. URL: <https://clck.ru/F2gbJ> (Accessed 16 December 2018).
369. Dziobek C., Mangas C., Kufa P. Measuring Fiscal Decentralization : Exploring the IMF's Databases. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2011/wp11126.pdf> (Accessed 10 June 2019).
370. e-Governance Academy Foundation (2018), National Cyber Security Index, URL: <https://ncsi.ega.ee/> (Accessed 19 October 2018).
371. Eling M., Wirfs J. H. Cyber Risk: Too Big to Insure? Risk Transfer Options for a Mercurial Risk Class. Institute of Insurance Economics, University of St. Gallen. 2016. URL: <https://clck.ru/F2gdj> (Accessed 16 December 2018).
372. European Commission. A Strengthened Commitment to Equality between Women and Men: A Women's Charter. Brussels: European Commission. 2010.
373. European Commission. Opinion on the Gender Perspective on the Response to the Economic and Financial Crisis. Brussels: European Commission. 2009.
374. Executive Order Establishing the Committee on Economic Security and the Advisory Council on Economic Security. Social Security in America. Appendix XIII. 29 June 1934. URL: <http://www.ssa.gov/history/reports/ces/cesbookapen13.html> (Accessed 14 August 2019).
375. EY. URL: https://www.ey.com/en_gl (Accessed 14 August 2019).
376. Floyd R., Croft S. European non-traditional security theory. EU GRASP Working Paper №1, February 2010. Seventh Framework Programme. URL:

- <http://www.eugrasp.eu/wp1-european-non-traditional-security-theory-by-rita-floyd-stuart-croft> (Accessed 14 August 2019).
377. Fratianni M., Marchionne F. Bank asset reallocation and sovereign debt. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*. 2017. Vol. 47. pp. 15-32. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2016.11.011>.
378. Frey B. S., Eichenberger R. American and European Economics and Economists. *Journal of Economic Perspectives*. 1993. Vol. 7 (4). pp. 185–193. <https://doi.org/10.1257/jep.7.4.185>.
379. Gaspar V., Harris J., Tieman A. The Wealth of Nations: Governments Can Better Manage What They Own and Owe. October 10, 2018. URL: <https://bitly.su/GTOgz28g> (Accessed 18 September 2019).
380. Gender balance in decision-making positions / European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-balance-decision-making-positions_en (Accessed 10 August 2018).
381. General Assembly Resolutions. UNITED NATIONS. URL: <https://www.un.org/en/sections/documents/general-assembly-resolutions/> (Accessed 10 August 2018).
382. Global Gender Gap Report 2018. URL: <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2018/> (дата звернення: 02.02.2019).
383. Grobety M. Government debt and growth: The role of liquidity. *Journal of International Money and Finance*. 2018. Vol. 83. pp. 1–22. <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2018.01.004>.
384. Guidance to facilitate the implementation of targets to promote gender equality in research and innovation / European Commission. 2018. URL: <http://ec.europa.eu/research/swafs/index.cfm> (Accessed 10 August 2018).
385. Gygli S., Florian H., Jan-Egbert S. The KOF Globalisation Index – Revisited, KOF Working Paper. 2018. No. 439. URL: <https://doi.org/10.3929/ethz-b-000238666> (Accessed 16 July 2019).

386. Heidera F., Ljungqvist A. As certain as debt and taxes: Estimating the tax sensitivity of leverage from state tax changes. *Tax compliance depends on voice of taxpayers*. 2015. № 118(3). pp. 684-712.
387. Hlaing Su Wah, Kakinaka Makoto. Financial crisis and financial policy reform: Crisis origins and policy dimensions. *European Journal of Political Economy*. 2018. Vol. 55. pp. 224-243. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2017.12.005>.
388. Hollis Simon. The necessity of protection: Transgovernmental networks and EU security governance. *Cooperation and Conflict*. 2010. Vol. 45. Iss. 3. p. 312-330.
389. IMF cyber risk paper uses ORX News data. URL: <https://managingrisktogether.orx.org/news-and-blogs/imf-cyber-risk-paper-uses-orx-news-data> (Accessed 20 July 2019).
390. International Communication Unit. Global Cybersecurity Index (GCI) 2017. 2017, July. URL: <https://clck.ru/F2gg3> (Accessed 16 December 2018).
391. International Monetary Fond. URL: <http://data.imf.org/?sk=51B096FA-2CD2-40C2-8D09-0699CC1764DA&sId=1390030341854> (Accessed 20 July 2019).
392. Jain-Chandra S., Kochhar K., Newiak M., Yang Y., Zoli E. Gender Equality: Which Policies Have the Biggest Bang for the Buck? *IMF Working Papers*. 2018. URL: <clc.to/Yb7ixQ> (Accessed 24 September 2018).
393. Kahneman D., Tversky A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*. Vol. 47(2). pp. 263-292. <https://doi.org/10.2307/1914185>.
394. Kopp E., Kaffenberger L., Wilson C. Cyber Risk, Market Failures, and Financial Stability. *IMF Working Paper*. 2017. No. 17/185. URL: <https://clck.ru/F2ghM> (Accessed 16 December 2018).
395. Korol I., Poltorak A. Financial risk management as a strategic direction for improving the level of economic security of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4(2018). No. 1. pp. 235-241. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-1-235-241>.
396. Levitt Th. (1983). The Globalization of Markets. *Harvard Business Review*.

397. Li Zh. F., Shannon Lin, Shuna Sunc, Alan Tucker. Risk-adjusted inside debt. *Global Finance Journal*. 2018. Vol. 35. pp. 12-42. <https://doi.org/10.1016/j.gfj.2017.04.001>.
398. Li Zh., Liu, L. Financial globalization, domestic financial freedom and risk sharing across countries. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*. 2018. Vol. 55. pp. 151-169. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2018.04.003>.
399. Machine Intelligence Platform. URL: <https://www.cbinsights.com/> (дата звернення: 13.12.2019).
400. May A. M., McGarvey M. G., Kucera D. Gender and European Economic Policy: A Survey of the Views of European Economists on Contemporary Economic Policy. *Kyklos*. 2018. Vol. 71 (1). pp. 162-83. <https://doi.org/10.1111/kykl.12166>.
401. May A. M., McGarvey M. G., Whaples R. Are Disagreements among Male and Female Economists Marginal at Best? A Survey of AEA Members and Their Views on Economics. *Contemporary Economic Policy*. 2014. Vol. 32 (1). pp. 111-132. <https://doi.org/10.1111/coep.12004>.
402. Mbaye S., Moreno-Badia M., Chae K. Global Debt Database: Methodology and Sources. *IMF Working Paper*. 2018. 18/111. International Monetary Fund, Washington, DC.
403. Medina L., Schneider F. Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? IMF Working Papers. January 24. 2018. 76 p.
404. Montgomerie J., Tepe-Belfrage D. Spaces of debt resistance and the contemporary politics of financial capitalism. *Geoforum*. 2018. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2018.05.012>.
405. Mossburg E., Gelinne J., Calzada H. Beneath the Surface of a Cyberattack. Deloitte Development LLC, U.S.A. URL: <https://clck.ru/F2gWs> (Accessed 16 December 2018).
406. Nagano M. What promotes/prevents firm bond issuance in emerging economies: Bank-firm relationship or information asymmetry? *International Review of*

- Economics & Finance*. 2018. Vol. 56. pp. 161-177.
<https://doi.org/10.1016/j.iref.2017.10.022>.
407. Oxford Advanced Learner's Dictionary. Oxford, 1995. pp. 1062.
408. Poltorak A. Assessment of Ukrainian food security state within the system of its economic security. *Actual problems of economics*. 2015. № 11(173). pp. 120-126.
409. Poltorak A. Harmonization of Ukraine's legislation covering the assessment of food security with international standards. *Economic Annals-XXI*. 2015. № 7-8(2). pp. 15–18.
410. Poltorak A. S., Gavenko K. E., Ivanova I. V. The use of foreign experience in collecting taxes on real estate in Ukraine. *Areas of scientific thought – 2016/2017 : materials of the XII International scientific and practical conference (December 30, 2016 – January 7, 2017)*. Sheffield : Science and Education Ltd, 2017. pp. 11–13.
411. Poltorak A. S., Gysarenko V. V., Voroshulova O. G. Application features of unified register of tax invoices in Ukraine. *Conduct of modern science-2016 : materials of the XII international scientific and practical conference (November, 30 – December, 7, 2016)*. Sheffield : Science and education LTD, 2016. pp. 52-54.
412. Poltorak A. The Algorithm of a System Building of the State's Financial Security. *Стратегія і практика інноваційного розвитку фінансового сектору України : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (20-22 березня 2019 р.)*. Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. С. 252-254.
413. Poltorak A. Principles of building a system of ensuring state's financial security. *Економічний форум*. 2019. №2. С. 212-216.
414. Poltorak A., Baryshevska I., Shyshpanova N. Methodological approaches to assessing the state of fiscal decentralization. Social and economic aspects of sustainable development of regions : monograph. Opole (Poland) : The Academy of Management and Administrations in Opole, 2018. pp. 123-128.
415. Poltorak A., Korol I. Financial risk management as a strategic direction for improving the level of economic security of Ukraine. *Baltic Journal of Economic*

- Studies*. 2018. Vol. 4(2018). no. 1. pp. 235-241. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-1-235-241>.
416. Poltorak A., Volosyuk Y. Tax risks estimation in the system of enterprises economic security. *Economic Annals-XXI*. 2016. № 158 (3–4(2)). pp. 35-38. DOI: <http://dx.doi.org/10.21003/ea.V158-08>.
417. Richardson G., Lanisb R., Chi-Moon Leung S. Corporate tax aggressiveness, outside directors, and debt policy: An empirical analysis. *Journal of Corporate Finance*. 2014. № 25. pp. 107-121.
418. Roch F., Uhlig H. The dynamics of sovereign debt crises and bailouts. *Journal of International Economics*. 2018. Vol. 114. pp. 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2018.05.002>.
419. Rodgers J. L., Nicewander W. A. Thirteen ways to look at the correlation coefficient. *The American Statistician*. 1988. № 42(1). pp. 59-66.
420. Rodríguez-Pose A., Krøijer A. Fiscal Decentralization and Economic Growth in Central and Eastern Europe. URL: <http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/LEQS/LEQSPaper12.pdf> (Accessed 19 October 2019).
421. Schmukler S. Financial Globalization: Gain and Pain for Developing countries. *Economic Review*. Federal Reserve Bank of Atlanta. 2004. 83 p.
422. Sheng Li. Theorizing income inequality in the face of financial globalization. *The Social Science Journal*. 2015. vol. 52. iss. 3. pp. 415-424. <https://doi.org/10.1016/j.soscij.2014.06.003>.
423. Sirenko N., Baryshevskaya I., Poltorak A., Shyshpanova N. State and tendencies of intergovernmental regulation in Ukraine in conditions of fiscal decentralization. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2018. Vol. 2. no. 25 (2018). pp.157-164. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i25.136489>.
424. Sirenko N., Prokopenko N., Poltorak A., Melnyk O., Trusevich I. Behavioral approach to monitoring the financial security of state. *Management Theory and*

- Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2019. Vol. 41. № 1. pp. 107-117. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2019.10>.
425. Soyres C., Picco A. R. Sab R. Debt Build-up in Frontier Low-Income Developing Countries (LIDCs) since 2012: Global or Country-specific Factors and Way Forward? *IMF Working Paper*. February 2019.
426. Stiglitz J. E. *Economics of the Public Sector*, 3rd ed., W.W. Norton & Co, New York. 2000.
427. Tax autonomy indicators : table 1: 1995 / 2002 / 2005 /2008 and 2011. URL: <https://goo.gl/cmYF2S> (Accessed 19 October 2019).
428. Tee Ch. M. (2018). Political connections and the cost of debt: Re-examining the evidence from Malaysia. *Journal of Multinational Financial Management*. <https://doi.org/10.1016/j.mulfin.2018.05.003>.
429. The Nobel Prize. URL: <https://www.nobelprize.org> (Accessed 19 October 2017).
430. The World Bank. URL: <http://www.vsemirnyjbank.org/> (Accessed 24 September 2018).
431. Tversky A., Kahneman D. Advances in prospect theory: cumulative representation of uncertainty. *Journal of Risk and Uncertainty*. 1992. Vol. 5. pp. 297-232. URL: https://www.jstor.org/stable/41755005?seq=1#page_scan_tab_contents (Accessed 020 September 2019).
432. Vyshnevskaya O., Kaliuzhna O., Banyeva I. Globalization processes and transnationalization of the economy. *32nd International Scientific Conference on Economic and Social Development*. Odessa. 21-22 June 2018. pp.237-246.
433. Women in decision making roles in European Union (2016). URL: <https://blog.openpolis.it/2016/03/18/women-decision-making-roles-european-union/6686> (Accessed 19 October 2017).
434. World Inequality Report 2018 : Executive Summary / Facundo Alvaredo, Lucas Chancel, Thomas Pikett, Emmanuel Saez, Gabriel Zucman ; World inequality Lab, available at: wir2018.wid.world.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1 Підходи до трактування поняття «фінансова безпека»
відповідно до об'єкта захисту

№ з/п	Об'єкт фінансової безпеки	Трактування сутності фінансової безпеки
1	2	3
1.	Особистість, домогосподарство	<p>Фінансова безпека домогосподарства – це такий стан життєдіяльності домашнього господарства, при якому забезпечується правовий та економічний захист життєвих інтересів його членів, дотримуються конституційні права, забезпечується гідний і якісний рівень життя незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз [88, с. 131]</p> <p>Фінансова безпека особи – соціально-економічна категорія, яка показує рівень матеріального забезпечення для задоволення первинних потреб, а також важлива складова соціальної безпеки та один із найважливіших показників рівня життя населення [177]</p>
2.	Суб'єкт господарювання	<p>Досягнута ним фінансова стійкість [94]</p> <p>Фінансова безпека підприємства відображає захищеність діяльності суб'єкта господарювання від негараздів, а також вплив наявного зовнішнього середовища, і відповідно спроможності щодо усунення певних загроз з метою пристосування до умов функціонування, що не позначаються негативно на його діяльності [187, с. 97]</p> <p>Досягнута за умов конфлікту інтересів і дезінформаційних впливів відповідність між фактичним приростом її чистих активів і плановим прибутком, вимогами й боргами тощо [183]</p> <p>Рівень і структуру фінансів підприємства, стан захищеності фінансових ресурсів підприємства від реальних і потенційних загроз, що дозволяють йому досягти стану економічної безпеки, стабільної господарської діяльності та ефективного розвитку [36, с. 232]</p>
3.	Регіон	<p>Індикатор стану фінансового розвитку регіону, що характеризується рівнем стабільності державних фінансів, веденням підприємницької діяльності, інвестиційним кліматом, рівнем життя населення, розвитком банківського сектору [142, с. 128]</p> <p>Фінансова безпека регіону відзначається незалежністю і стабільністю фінансової системи, її можливості забезпечувати регіон фінансовими ресурсами, достатніми для забезпечення соціально-економічної стабільності розвитку суспільства, для успішного протистояння різноманітним загрозам [40]</p>
4.	Галузь (сектор економіки)	<p>Фінансову безпеку сільського господарства доцільно визначити як процес формування й ефективного використання фінансових ресурсів за умови “виключення можливості зловживань фінансовими коштами та перенаправлення фінансових потоків у незакріплені законодавством сфери їх використання” [61, с. 94]</p>

1	2	3
4.	Галузь (сектор економіки)	<p>Фінансову безпеку сільського господарства доцільно визначити як процес формування й ефективного використання фінансових ресурсів за умови “виключення можливості зловживань фінансовими коштами та перенаправлення фінансових потоків у незакріплені законодавством сфери їх використання” [61, с. 94]</p> <p>Банківська безпека - такий стан банку, при якому установа стійко і збалансовано реагує на вплив зовнішніх та внутрішніх загроз, які виникають під час ведення діяльності, вона здатна досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого функціонування [56, с. 123]</p> <p>Банківська безпека - сукупність умов, за яких потенційно небезпечні для фінансового стану комерційного банку дії чи обставини, попереджені чи зведені до такого рівня, за якого вони не здатні завдати шкоди встановленому порядку функціонування банку, збереженню й відтворенню його майна та інфраструктури і перешкодити досягненням банком статутних цілей; стан захищеності фінансових інтересів комерційного банку, його фінансової стійкості, а також середовища, в якому він функціонує [60, с. 332]</p> <p>Фінансова безпека страхового ринку – це важлива складова фінансової безпеки, котра відображає рівень розвитку страхового ринку, який забезпечує ефективне функціонування його суб'єктів та створює відповідні умови для задоволення потреб населення у страхових послугах [25, с. 59]</p>
5.	Держава	Умови, в яких функціонує фінансова система держави, що кількісно оцінюються за допомогою узагальнення індикаторів стану грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, боргової безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз не спричиняє негативних процесів у даній складній системі та не заважає створенню сприятливих фінансових умов для її сталого розвитку (авторське визначення)
6.	Об'єднана територіальна громада	Умови фінансового розвитку добровільного об'єднання в один адміністративний центр мешканців окремих сіл, селищ чи міст, за яких дія загроз не спричиняє негативних процесів у функціонуванні об'єднаної територіальної громади та не заважає створенню сприятливих фінансових умов для її збалансованого розвитку (авторське визначення)
7.	Об'єднаний світовий фінансовий простір	Умови розвитку глобальної фінансової системи, за яких наслідки глобалізації не спричиняють негативних процесів в інтеграційному процесі та не обмежують можливості створення сприятливих фінансових умов щодо розвитку світового фінансового простору, сприяють ідентифікації, якісній оцінці та гарантуванню передумов до забезпечення фінансової безпеки держав світу

Джерело: систематизовано автором із використанням [25; 36; 40; 56; 60; 61; 88; 94; 142; 177; 183]

Додаток Б

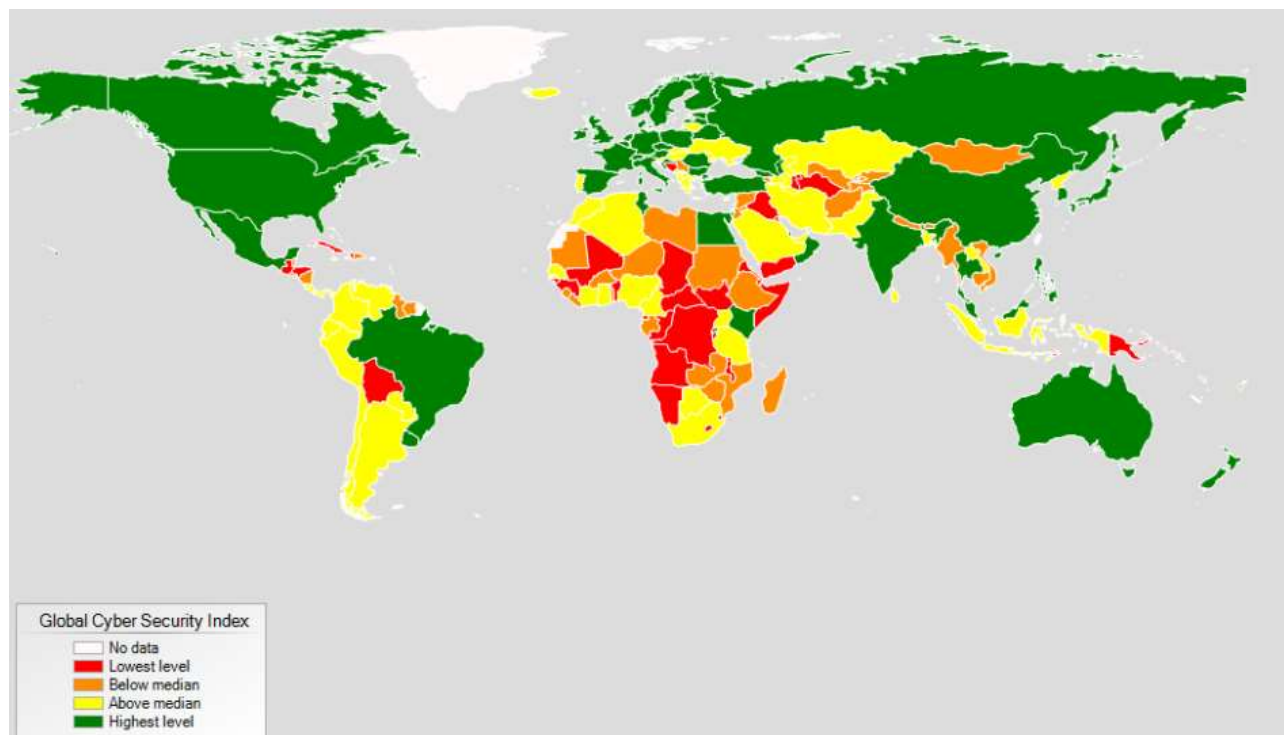

Рисунок Б.1 – Глобальний індекс кібербезпеки для держав світу

Джерело: представлено за даними відділу міжнародного зв'язку Організації Об'єднаних націй [60]

Додаток В

Таблиця Б.1 Трактування понять «виклик» та «загроза»

Виклики	Загрози
Вимога, спонукання до будь-яких дій, відносин; заклик до змагання, участі в будь-чому; категорична, різка пропозиція вступити в боротьбу, поєдинок [38, с. 136]	Соціальне, природне чи техногенне явище з прогнозованими, але не контрольованими небажаними подіями, що можуть статись у певний момент часу в межах даної території, спричинити смерть людей або завдати шкоди їхньому здоров'ю, призвести до матеріальних і фінансових збитків, погіршити стан довкілля [100, с. 14]
Проблема, котра з певних причин і в конкретний час набула сильного звучання та загострено сприймається політичною елітою, й має, на її погляд, важливе, пріоритетне значення [24, с. 25]	Зовнішні і внутрішні потенційно можливі чи реальні події, процеси, обставини або дії осіб, навмисні чи ненавмисні, які призводять до втрати власного капіталу підприємства або виникнення умов його банкрутства [101, с. 61]
Зачатковий ступінь формування загрози [26, с. 738]	Явище, чинник (сукупність чинників), що здатні реально створити умови чи стати причиною повної або часткової неможливості реалізації інтересів [300, с. 49]
Сукупність обставин не обов'язково загрозливого характеру, але, безумовно, таких, що вимагають реагування на них [282, с. 127]	Одна з форм небезпеки [83, с. 65]
Протидія здійсненню захисту, перешкода на шляху до безпечного розвитку [276, с. 120]	Потенційно можливе заподіяння шкоди суб'єкту господарювання з боку окремих чинників, зумовлених характером економічної діяльності й оточенням [173, с. 15]
	Найвищий ступінь імовірності перетворення небезпеки з можливості на дійсність, висловлений намір певних суб'єктів завдати шкоди іншим, демонстрація готовності вдатися до насилля для заподіяння шкоди [11, с. 17]

Джерело: систематизовано автором

Додаток Г

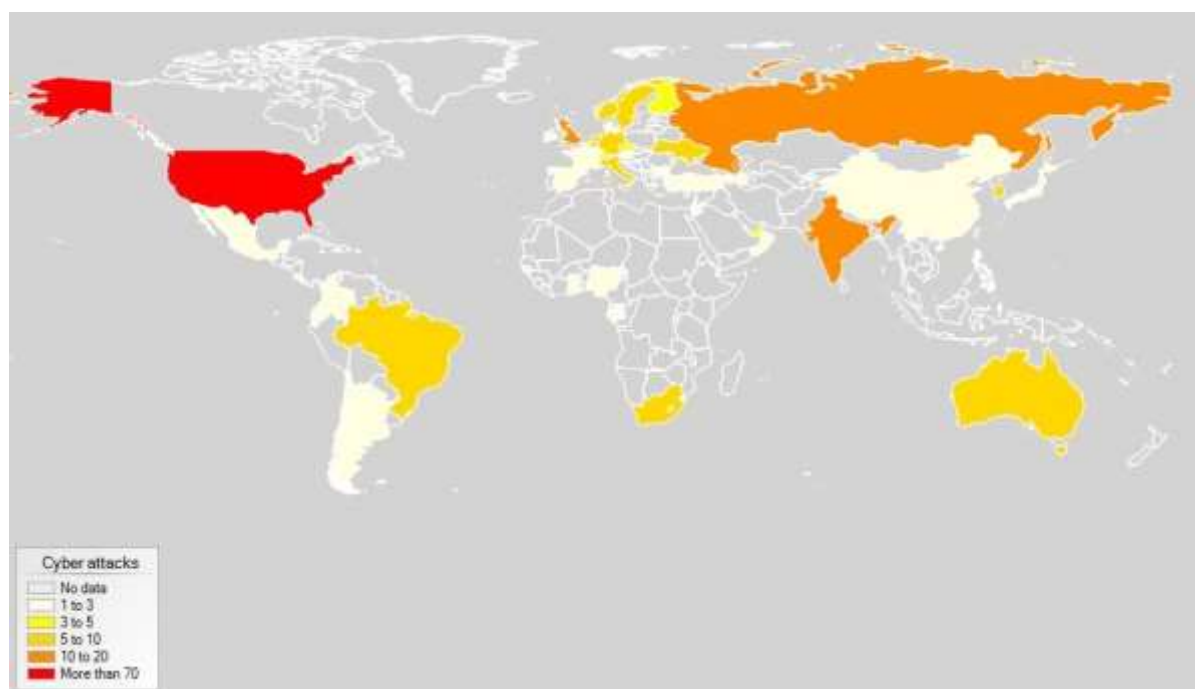

Рисунок Б.1 – Кількість кібератак на фінансові установи країн світу

Джерело: представлено автором за даними ORX News [389]

Додаток Д

Анкета з питань забезпечення фінансової безпеки держави (фрагмент)

Загальна інформація про респондента

Прізвище, ім'я та по батькові респондента				
Стать (вказіть знак X)	чол.		жін.	
Науковий ступінь (вказіть знак X)	канд. екон. наук		д-р екон. наук	
Рік захисту дисертації				
Місто проживання / наукової діяльності				
Університет				
Посада				
E-mail				

Продовження додатку Д

Перелік питань*(просимо Вас висловити свою наукову позицію стосовно тверджень з таблиці)*Вкажіть, будь ласка, **знак X**

№	Твердження	Повністю не погоджуюсь	Не погоджуюсь	Нейтральна позиція	Погоджуюсь	Повністю погоджуюсь
1	2	3	4	5	6	7
1	Фінансова безпека є найважливішою складовою економічної безпеки держави					
2	Податкова безпека є важливою складовою фінансової безпеки держави					
3	Кібер-ризик здійснюють суттєвий вплив на рівень фінансової безпеки держави					
4	Кібер-безпека може розглядатись як важлива складова фінансової безпеки держави					
5	Аналіз та прогнозування стану фінансової безпеки в даний час занадто багато спираються на математичне моделювання з використанням нереалістичних припущень					
6	Ринкові рішення - найефективніший спосіб розподілу ресурсів в більшості випадків.					
7	В Україні існує тенденція надмірного державного регулювання фінансової діяльності					
8	В Україні мають бути встановлені нижчі ставки ПДВ для екологічно чистих продуктів з метою стимуляції їх використання					
9	Екологічний податок має бути збільшений					

Продовження додатку Д

1	2	3	4	5	6	7
10	Фінансова грамотність в Україні є недостатньою					
11	Податок на прибуток має бути замінений податком на виведений капітал					
12	Актуальні напрямом дослідження проблеми фінансової безпеки є компетентність осіб, що приймають рішення в умовах ризику					
13	Актуальні напрямом дослідження проблеми фінансової безпеки є боргові відносини й інститут банкрутства					
14	Актуальні напрямом дослідження проблеми фінансової безпеки є нелегальні фінансові операції					
15	Актуальні напрямом дослідження проблеми фінансової безпеки є інформаційні основи фінансової системи					
16	В Україні необхідно ретельніше регулювати та контролювати фінансові операції з високим ризиком.					
17	Збільшення випадків крадіжок даних платіжних карток за допомогою систем зовнішніх інтерактивних голосових відповідей (IVR) свідчить про низьку фінансову грамотність населення					
18	Операції з криптовалютою мають оподатковуватись					
19	Населення де довіряє банківським установам					
20	Сучасні заходи економії в Україні шкодять загальним економічним показникам.					
21	В Україні доцільно зміцнювати політику, спрямовану на більш рівномірний розподіл доходів між багатими та бідними					

Продовження додатку Д

1	2	3	4	5	6	7
22	Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету є загрозовим для фінансової стабільності держави					
23	Прогресивна система оподаткування є оптимальною для України					
24	Міжбюджетні відносини в Україні не є справедливими					
25	Результати реформи фінансової децентралізації є недостатніми					
26	Рівень доларизації грошової маси в Україні є неприпустимо високим					
27	Офіційний курс національної грошової одиниці до долара США часто змінюється не під впливом об'єктивних змін макроекономічних показників					
28	Підвищення мінімальної заробітної плати збільшує безробіття серед некваліфікованих працівників					
29	Доцільно зменшувати граничний обсяг готівкових розрахунків на законодавчому рівні					
30	Необхідно використовувати податкові інструменти впливу з метою зменшення загального обсягу вивезення фінансових ресурсів за межі держави					
31	В Україні має розроблятися дієва політика, яка б підвищувала гендерний баланс у фінансовому секторі держави					

Продовження додатку Д

1	2	3	4	5	6	7
32	Недостатнє використання навичок жінок є значною втратою потенціалу економічного зростання та зміцнення фінансової безпеки					
33	Підвищення рівня гендерної рівності в науково-дослідних колективах у сфері фінансів дозволить покращити їх результативність					
		Занадто великими	Великими	Оптимальними	Малими	Занадто малими
34	Сучасні рівні витрат на оборону в Україні є:					
35	Сучасні рівні витрат на обслуговування боргу в Україні є:					
36	Сучасні рівні витрат на економічну діяльність в Україні є:					
37	Сучасні рівні витрат на охорону навколишнього природного середовища в Україні є:					
38	Сучасні рівні витрат на охорону здоров'я в Україні є:					
39	Сучасні рівні витрат на духовний та фізичний розвиток в Україні є:					
40	Сучасні рівні витрат на освіту в Україні є:					
41	Сучасні рівні витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні є:					

Джерело: розроблено автором

Додаток Е

Таблиця Е.1 Індикатори стану боргової безпеки держави (мінімальна стандартна модель)

Показник	Формула	Економічний зміст
Відношення валового зовнішнього боргу до експорту товарів і послуг	EDT/XGS	Демонструє відносну довгострокову спроможність держави акумулювати валютні надходження без додаткового пресингу на сальдо платіжного балансу
Відношення валового зовнішнього боргу до ВВП	EDT/GNP	Показує загальний рівень боргової складової економіки
Відношення загальних платежів щодо обслуговування боргу до експорту товарів і послуг	TDS/XGS	Коефіцієнт обслуговування боргу, що показує, яка частина валютних надходжень спрямовується у сферу погашення боргу
Відношення відсоткових платежів до ВВП	INT/GNP	Визначає можливість обслуговування зовнішнього боргу
Відношення відсоткових платежів до експорту товарів і послуг	INT/XGS	Визначає частину валютних надходжень, які використовуються на обслуговування боргу
Відношення міжнародних резервів до валового зовнішнього боргу	RES/EDT	Показує, чи може країна використовувати свої резерви (і яку їх частину) для погашення зовнішнього боргу
Відношення міжнародних резервів до імпорту товарів	RES/MGS	Відображає запас фінансової міцності держави
Відношення короткострокового боргу до валового зовнішнього боргу	Short-term / EDT	Показує, яку частку становить короткостроковий борг у загальній сумі зовнішнього боргу
Відношення боргу міжнародним організаціям до валового зовнішнього боргу	Multilateral / EDT	Відображає частку заборгованості міжнародним фінансовим організаціям у загальній сумі зовнішнього боргу або свого роду залежність держави від фінансування цими організаціями

Джерело: узагальнено автором за [179; 430]

Примітка: за методикою Світового банку

Додаток Ж

Таблиця Ж.1 Класифікація держав світу відповідно до ВНД на душу населення (методика Світового банку), 2019 рік (аналітичний – 2017 рік)

Регіони	Країни з низьким рівнем доходів	Країни з доходами нижче середнього рівня	Країни з доходами вище середнього рівня	Країни з високим рівнем доходів
	≤995 дол. США	996-3895 дол. США	3,896-12,055 дол. США	> 12,055 дол. США
1	2	3	4	5
Східна Азія і Тихий океан	Корея (Дем. нар. респ.)	Камбоджа, Індонезія, Кірібаті, Лаоська Народно-Демократична Республіка, Мікронезія, Монголія, М'янма, Філіппіни, Соломонові острови, Східний Тимор, Папуа Нова Гвінея, Вануату, В'єтнам	Американське Самоа, Китай, Фіджі, Малайзія, Маршаллові острови, Науру, Самоа, Таїланд, Тонга, Тувалу	Австралія, Бруней-Даруссалам, Французька Полінезія, Гуам, САР Гонконг (Китай), Японія, Корея (респ.), Макао (Китай), Нова Каледонія, Нова Зеландія, Північні Маріанські острови, Палау, Сінгапур, Тайвань, Китай
Європа і Центральна Азія	Таджикистан	Косово, Киргизька Республіка, Молдова, Україна, Узбекистан, Грузія	Албанія, Вірменія, Азербайджан, Румунія, Білорусь, Російська Федерація, Боснія і Герцеговина, Сербія, Казахстан, Болгарія, Македонія, Туреччина, Туркменістан, Чорногорія	Андорра, Німеччина, Гібралтар, Греція, Гренландія, Польща, Португалія, Австрія, Угорщина, Ісландія, Сан-Марино, Ірландія, Бельгія, Острів Мен, Італія, Словацька Республіка, Словенія, Іспанія, Нормандські острови, Латвія, Ліхтенштейн, Хорватія, Литва, Швеція, Люксембург, Швейцарія, Кіпр, Чехія, Данія, Монако, Естонія, Нідерланди, Фарерські острови, Об'єднане Королівство, Фінляндія, Франція, Норвегія

Продовження табл. Ж.1

1	2	3	4	5
Латинська Америка і Карибський басейн	Гаїті	Болівія, Сальвадор, Нікарагуа, Гондурас	Гренада, Парагвай, Гватемала, Перу, Гайана, Беліз, Ямайка, Бразилія, Святий Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Суринам, Колумбія, Коста Ріка, Куба, Домініка, Домініканська Республіка, Мексика, Венесуела, Еквадор,	Антигуа і Барбуда, Аргентина, Панама, Аруба, Пуерто Ріко, Багамські Острови, Барбадос, Британські Віргінські острови, Сінт-Мартен (голландська частина), Кайманові острови, Сент-Кітс і Невіс, Чилі, Святого Мартіна (французька частина), Кюрасао, Тринідад і Тобаго, Острови Теркс і Кайкос, Уругвай, Віргінські острови (США)
Середній Схід і Північна Африка	Сирійська Арабська Республіка, Ємен	Туніс, Джібуті, Єгипет Арабська Республіка, Марокко, Західний берег і сектор Газа	Алжир, Іран Ісламська Республіка, Ірак, Йорданія, Ліван, Лівія	Оман, Катар, Бахрейн, Саудівська Аравія, Ізраїль, Кувейт, Мальта, Об'єднані Арабські Емірати,
Північна Америка	–	–	–	Бермудські острови, Сполучені Штати, Канада
Південна Азія	Афганістан, Непал	Бангладеш, Бутан, Шри-Ланка, Індія, Пакистан	Мальдіви	–
На південь від Сахари	Гвінея-Бісау, Сьєрра Леоне, Бенін, Сомалі, Буркіна-Фасо, Південний Судан, Бурунді, Ліверія, Центрально-Африканська Республіка, Мадагаскар, Чад, Малаві, Танзанія, Коморські острови Малі, Йти, Конго, Мозамбік, Уганда, Еритрея, Ефіопія, Нігер, Зімбабве, Гамбія, Руанда, Гвінея, Сенегал	Ангола, Кенія, Сан-Томе і Принсіпі, Кабо Верде, Судан, Камерун, Лесото, Свазіленд, Конго, Мавританія, Берег Слонової Кістки, Гана, Нігерія, Замбія	Намібія, Габон, Ботсвана, Південна Африка, Маврикій, Екваторіальна Гвінея	Сейшельські острови

Джерело: узагальнено автором на основі даних [430]

Додаток И

Таблиця И.1 Співвідношення класифікацій держав світу відповідно до ВНД на душу населення (методика Світового банку) та державного боргу до ВВП (дані МВФ), 2019 рік

	Низький рівень боргу, <25% ВВП	Рівень боргу нижче середнього, 25-50% ВВП	Рівень боргу вище середнього, 50-75% ВВП	Високий рівень боргу, 75-100% ВВП	Катастрофічний рівень боргу, >100% ВВП
Низький рівень доходів	–	Сенегал, Гвінея, Таджикистан, Танзанія, Мадагаскар, Руанда, Уганда	Ефіопія, Сьєрра Леоне, Ємен, Рівденний Судан, Бенін	Зімбабве	Еритрея, Конго, Мозамбік
Доходи нижче середнього	Косово, Нігерія, Узбекистан, Східний Тимор	Молдова, Камбоджа, Грузія, Індонезія, Кірібаті	Сальвадор, Індія, Замбія, Киргизька республіка, Україна	Монголія, Сан-Томе і Принсіпі	Єгипет, Судан, Кабо Верде, Бутан
Доходи вище середнього	Казахстан, Росія	Коста-Ріко, Боснія і Герцоговіна, Болгарія, Китай, Колумбія, Румунія, Туреччина	Білорусь, Малайзія, Науру	Албанія, Бразилія	Ліван, Лівія, Ямайка
Високий рівень доходів	Чилі, Естонія, Люксембург, Норвегія, Бруней-Даруссалам, Швейцарія	Австралія, Чехія, Данія, Ісландія, Латвія, Литва, Норвегія	Фінляндія, Німеччина, Угорщина, Ірландія, Ізраїль, Мальта, Нідерланди, Словенія, Словачія	Австрія, Канада, Хорватія, Франція, Іспанія	Бельгія, Греція, Італія, Японія, Португалія, Сінгапур, Барбадос, Кіпр,

Джерело: узагальнено автором

Додаток К

Стан державного боргу України, 2017-2019 рр.

Таблиця К.1 – Державний борг за кредиторами на кінець відповідних періодів

	2017		2018		1 кв. 2019	
	млн грн	% від заг. суми	млн грн	% від заг. суми	млн грн	% від заг. суми
Зовнішній борг	1,080,310	50%	1,099,201	51%	1,094,870	51%
Міжнародні організації	456,553	21%	418,110	19%	397,402	19%
Уряди іноземних держав	49,296	2%	47,931	2%	47,251	2%
Комерційні банки	2	0%	11,080	1%	28,475	1%
Власники ОЗДП	574,460	27%	622,080	29%	621,743	29%
Внутрішній борг	753,399	35%	761,090	35%	763,765	36%
НБУ	2,381	0%	2,248	0%	2,248	0%
Власники ОВДП	427,572	20%	445,840	21%	453,085	21%
Держ. банки, держ. компанії та ФГВФО (капіталізація)	320,693	15%	311,625	14%	307,725	14%
Власники ПДВ облігацій	2,753	0%	1,377	0%	706	0%
Всього державний борг	1,833,710	86%	1,860,291	86%	1,858,636	87%
% до ВВП	61.5%		52.3%			
Гарантований державою борг	307,965	14%	308,130	14%	287,049	13%
% до ВВП	10.3%		8.7%			
Загальний борг	2,141,674	100%	2,168,422	100%	2,145,684	100%
% до ВВП	71.8%		60.9%			

Таблиця К.2 – Державний борг за інструментами на кінець відповідних періодів

	2017		2018		1 кв. 2019	
	млн грн	% від заг. суми	млн грн	% від заг. суми	млн грн	% від заг. суми
Ринкові цінні папери та кредити	775,150	36%	851,984	39%	876,287	41%
ОВДП	198,309	9%	216,576	10%	223,821	10%
ОЗДП	574,460	26%	622,080	29%	621,743	29%
Кредити від НБУ та ком. банків	2,382	0%	13,328	1%	30,723	1%
Пільгові кредити	505,849	23%	466,041	21%	444,653	21%
Кредити від міжнародних організацій	456,553	21%	418,110	19%	397,402	19%
Кредити від ін. країн	49,296	2%	47,931	2%	47,251	2%
Інше, вкл. рекапіталізацію	552,710	25%	542,266	25%	537,696	25%
Всього державний борг	1,833,710	85%	1,860,291	86%	1,858,636	87%
% до ВВП	61.5%		52.3%			
Гарантований державою борг	307,965	14%	308,130	14%	287,049	13%
% до ВВП	10.3%		8.7%			
Загальний борг	2,141,674	100%	2,168,422	100%	2,145,684	100%
% до ВВП	71.8%		60.9%			

Джерело: представлено автором на основі даних [258]

Продовження додатку К

Таблиця К.3 – Державний борг за валютами на кінець відповідних періодів

	2017	2018	1 кв. 2019
	% від заг. суми	% від заг. суми	% від заг. суми
UAH	34%	33%	35%
USD	46%	48%	47%
EUR	8%	9%	10%
XDR	10%	8%	7%
JPY	1%	1%	1%
CAD	0.5%	0.4%	0.4%
Всього державний борг	100%	100%	100%

Таблиця К.4 – Державний борг за типом відсоткової ставки на кінець відповідних періодів

	2017	2018	1 кв. 2019
	% від заг. суми	% від заг. суми	% від заг. суми
Фіксована	71%	75%	76%
Плаваюча	29%	25%	24%
Всього державний борг	100%	100%	100%

Таблиця К.5 – Державний внутрішній борг в розрізі строків погашення на кінець відповідних періодів

	2017	2018	1 кв. 2019
	% від заг. суми	% від заг. суми	% від заг. суми
<3 р.	29%	32%	32%
3-5 р.	4%	5%	6%
5-7 р.	7%	8%	7%
7-10 р.	9%	10%	9%
>10 р.	51%	46%	46%
Всього	100%	100%	100%

Таблиця К.6 – Державний зовнішній борг в розрізі строків погашення на кінець відповідних періодів

	2017	2018	1 кв. 2019
	% від заг. суми	% від заг. суми	% від заг. суми
<3 р.	23%	23%	22%
3-5 р.	12%	8%	10%
5-7 р.	8%	19%	16%
7-10 р.	22%	13%	15%
>10 р.	35%	38%	37%
Всього	100%	100%	100%

Джерело: представлено автором на основі даних [258]

Додаток Л

**МІНІСТЕРСТВО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ І ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ
(Мінекономрозвитку)**

вул. М. Грушевського 12/2 м. Київ 01008 тел. 253-93-94, факс 253-63-71
Web: <http://www.me.gov.ua>, e-mail: meconomy@me.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 37508596

№ _____

На № _____ від _____

Полторак А.С.
poltorak@mnaeu.edu.ua

На Ваш запит від 22.07.2018 Мінекономрозвитку у межах повноважень надає інформацію щодо:

інтегрального рівня економічної безпеки України та за окремими складовими (таблиця 1);

рівнів складових фінансової безпеки (таблиця 2).

Оцінку рівня економічної безпеки у 2017 році буде здійснено після оприлюднення Держстатом усієї статистичної інформації, необхідної для розрахунку.

При цьому зазначаємо, що Методичні рекомендації розміщені на офіційному веб-сайті Мінекономрозвитку у підрозділі "Методичні рекомендації" розділу "Документи" (за посиланням <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>) і можуть бути використані як органами виконавчої влади, науковими інститутами, іншими установами, так і окремими дослідниками для визначення ними рівня економічної безпеки.

Заступник Міністра

М. І. Тігарчук

Кротенко, 200-44-34

М2 Мінекономрозвитку
Вих. № 3032-06/31850-09 від 24.07.2018

Продовження додатку Л

Таблиця 1

Рівень економічної безпеки інтегральний та за окремими складовими, %

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	I пів. 2017
Виробнича	61	56	52	53	57	52	50	52	47	56	59
Демографічна	41	44	46	47	56	45	46	45	43	46	42
Енергетична	32	34	31	35	32	34	39	47	45	58	54
Зовнішньоекономічна	40	36	38	41	36	29	35	35	37	40	41
Інвестиційно-інноваційна	43	43	34	35	36	37	35	30	35	30	31
Макроекономічна	48	38	44	38	48	38	39	33	31	36	36
Продовольча	85	83	84	90	92	93	86	94	92	92	91
Соціальна	58	56	58	57	59	64	62	57	55	54	54
Фінансова	64	51	42	44	47	46	50	36	35	38	40
Інтегральний показник рівня економічної безпеки	52	48	46	47	50	47	48	45	44	47	48

Таблиця 2

Рівень фінансової безпеки за складовими, %

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	I пів. 2017
1. Бюджетна безпека	89	79	47	43	60	51	54	50	59	59	49
2. Боргова безпека	69	48	30	35	36	32	28	13	12	16	17
3. Валютна безпека	64	34	52	54	53	53	76	36	42	50	59
4. Грошово-кредитна безпека	45	38	49	54	47	46	41	43	43	48	49
5. Банківська безпека	61	55	28	38	45	47	50	30	17	21	30
6. Безпека небанківського фінансового ринку	47	39	48	42	34	49	49	46	37	32	32
Загальний розрахунковий індекс фінансової безпеки	64	51	42	44	47	46	50	36	35	38	40

Продовження додатку Л

**МІНІСТЕРСТВО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ І ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ
(Мінекономрозвитку)**

вул. М. Грушевського 12/2 м. Київ 01008 тел. 253-93-94, факс 253-63-71
Web: <http://www.me.gov.ua>, e-mail: meconomy@me.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 37508596

№ _____

На № _____ від _____

Полторак А.С.
poltorak@mnaeu.edu.ua

Мінекономрозвитку у межах повноважень опрацювало Ваші запити від 03.07.2019 та надає інформацію щодо інтегрального рівня фінансової безпеки та в розрізі її складових (таблиця 1).

При цьому повідомляємо, що Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, з використанням яких оцінюється рівень у тому числі фінансової безпеки (затверджені наказом Мінекономрозвитку від 29.10.2013 № 1277), не передбачають регіонального розрізу оцінки.

Щодо результатів комплексної оцінки обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України, повідомляємо, що у Мінекономрозвитку за результатами робочих зустрічей з експертами Національного банку України прийнято рішення відмовитись від здійснення оцінки обсягу непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України у цілому, залишивши виключно легальну частину відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України, оцінка якої здійснюється за бази даних Платіжного балансу України (за методологією шостого видання Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції).

Додаток: на 1 арк. в 1 прим.

Заступник Міністра

Ю. П. Бровченко

Кротенко, 200-44-34

М2 Мінекономрозвитку
Вих. № 3032-06/28556-09 від 11.07.2019 09:18:59

Додаток М

Таблиця М.1 Вхідна інформація для кластерного аналізу держав світу відповідно до показників боргової залежності та рівня ВВП на душу населення

№ з/п	Держави	Відношення державного боргу до ВВП, %	ВВП на душу населення, дол. США
1	Україна	60,9	3095,2
2	Австрія	73,8	50250,0
3	Азербайджан	48,4	5769,0
4	Бельгія	102,0	46683,2
5	Білорусь	29,2	6744,5
6	Болгарія	22,5	8651,1
7	Великобританія	84,7	42986
8	Греція	181,1	23558,1
9	Грузія	43	4469,2
10	Данія	34,1	62888,7
11	Естонія	8,4	19948,9
12	Ірландія	64,8	78764,6
13	Іспанія	97,1	33146,4
14	Італія	132,2	35391,7
15	Казахстан	21,9	11165,5
16	Киргистан	48,0	1087,2
17	Латвія	35,9	16405,7
18	Литва	34,2	17669,7
19	Люксембург	21,4	114234,0
20	Молдова	27,4	2684,1
21	Нідерланди	52,4	55041,1
22	Німеччина	60,9	47501,8
23	Польща	48,9	16639,7
24	Португалія	121,5	23737,7
25	Росія	14,0	11729,1
26	Румунія	35,1	11534,9
27	Словаччина	48,9	20669,9
28	Словенія	70,1	26758,9
29	Таджикистан	47,9	1073,0
30	Угорщина	70,8	16503,5
31	Узбекистан	23,6	2026,5
32	Фінляндія	58,9	48579,9
33	Франція	98,4	43663,6
34	Хорватія	74,1	15870,3
35	Чехія	32,7	23344,2
36	Швеція	38,8	57232,1

Джерело: узагальнено автором за даними [292]

Додаток Н

Таблиця Н.1 Вхідна інформація для кластерного аналізу держав світу відповідно до загального рівня глобалізації держави та рівня ВВП на душу населення

№ з/п	Держави	Показник кореляції між рівнем економічної глобалізації держави та рівнем ВВП на душу населення	Показник кореляції між загальним рівнем глобалізації держави та рівнем ВВП на душу населення
1	Україна	-0,139207	-0,157466
2	Австрія	-0,729183	-0,788303
3	Азербайджан	-0,408286	0,206213
4	Бельгія	-0,702637	-0,699310
5	Білорусь	0,643467	0,594856
6	Болгарія	0,151816	0,865880
7	Великобританія	-0,772629	-0,940397
8	Греція	0,602544	0,445472
9	Грузія	0,796110	0,931311
10	Данія	-0,629596	-0,655959
11	Естонія	-0,826056	0,815959
12	Ірландія	-0,611020	0,000439
13	Іспанія	-0,532179	-0,578231
14	Італія	0,458340	0,558118
15	Казахстан	-0,605261	0,461598
16	Киргистан	0,465013	0,165208
17	Латвія	0,350889	0,719840
18	Литва	-0,058188	0,780107
19	Люксембург	-0,126210	0,227022
20	Молдова	-0,734122	0,309277
21	Нідерланди	-0,658071	-0,263817
22	Німеччина	-0,664628	-0,310101
23	Польща	0,149044	-0,161502
24	Португалія	-0,662863	-0,735807
25	Росія	-0,168976	-0,445083
26	Румунія	0,536929	0,536796
27	Словаччина	-0,723641	-0,745859
28	Словенія	-0,138617	0,533027
29	Таджикистан	-0,413163	0,844880
30	Угорщина	-0,720245	-0,783679
31	Фінляндія	-0,631053	-0,076301
32	Франція	-0,577634	-0,232430
33	Хорватія	0,484638	0,806691
34	Чехія	0,130532	-0,159379
35	Швеція	-0,761505	-0,720305

Джерело: узагальнено автором за даними [385]

Додаток П

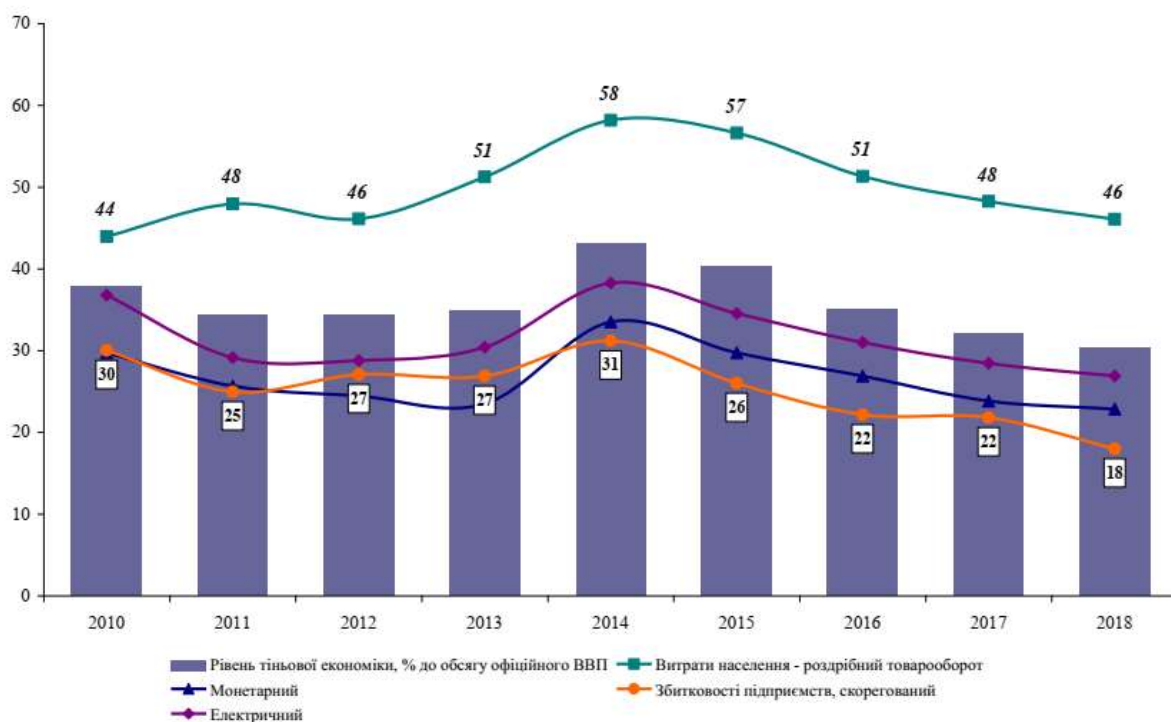

Рисунок П.1 – Рівень тіньової економіки України з використанням різних методів оцінки

Джерело: узагальнено автором за даними [86]

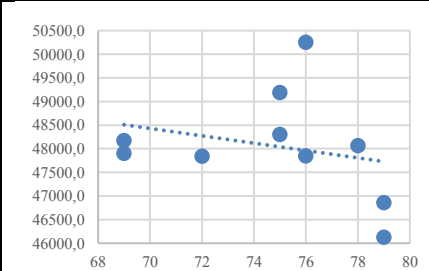
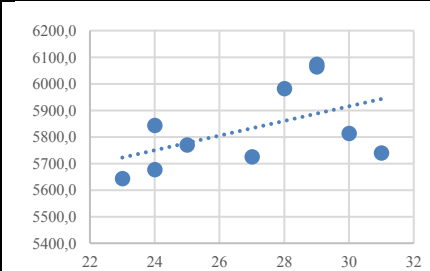
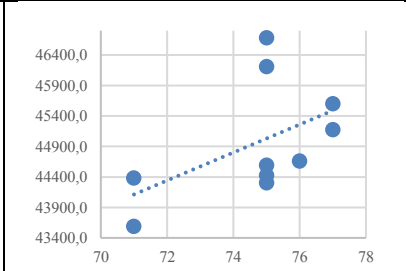
Додаток Р

Таблиця Р.1 Рівень сили та напрямку залежності між корупцією та фінансовою безпекою України, ВВП на душу населення

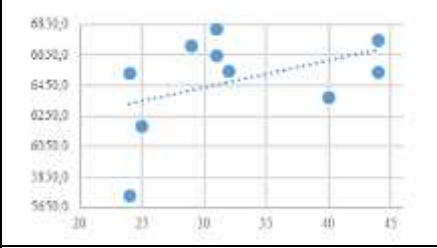
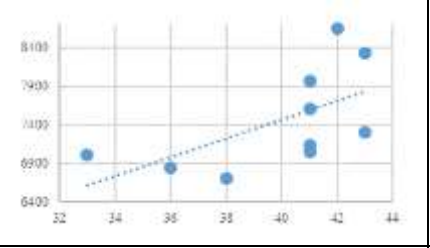
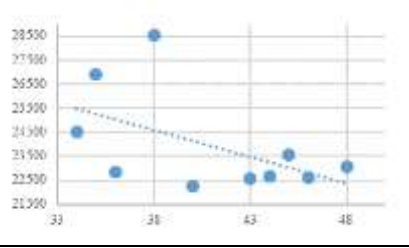
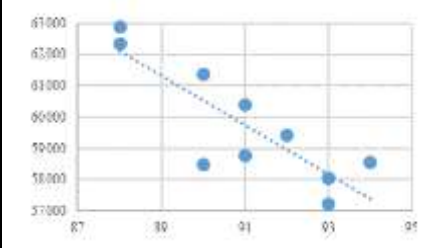
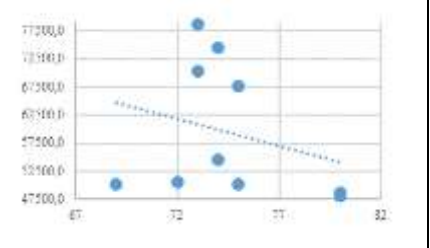
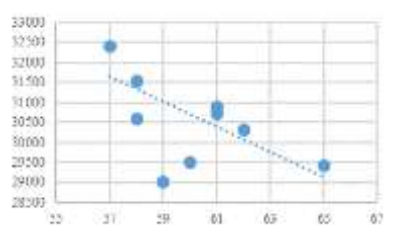
Роки	Рівень сприйняття корупції, бали	ВВП на душу населення, дол. США	Фінансова безпека держави, %
	x_1	y_1	y_2
2009	22	2546,0	41,2
2010	24	2974,4	47,4
2011	23	3570,8	50,3
2012	26	3856,8	50,1
2013	25	4030,3	51,2
2014	26	3014,6	42,1
2015	27	2115,5	38,2
2016	29	2185,9	43,1
2017	30	2640,3	46,3
2018	32	3095,2	48,7
Коефіцієнти кореляції	$r_{x_1y_1} = -0.27$	$r_{y_1y_2} = 0.86$	

Джерело: розраховано автором за даними [364; 291; 255]

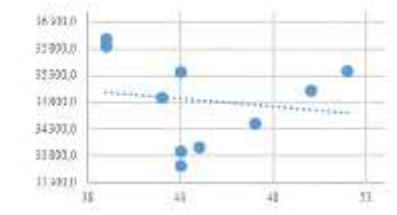
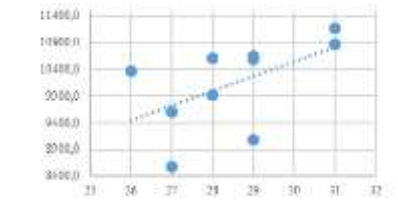
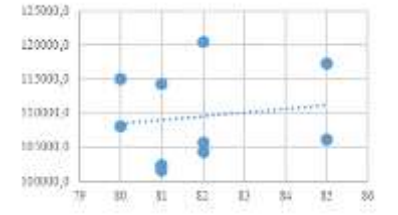
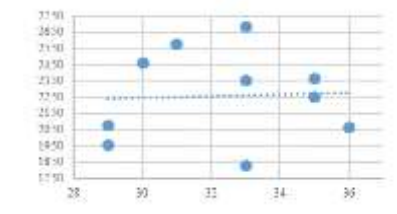
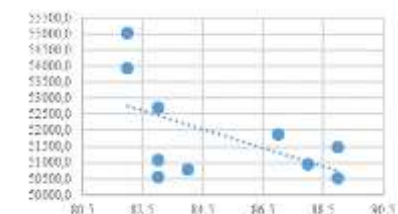
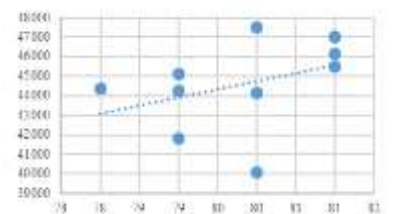

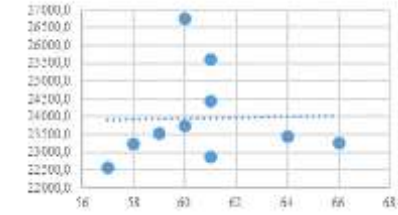
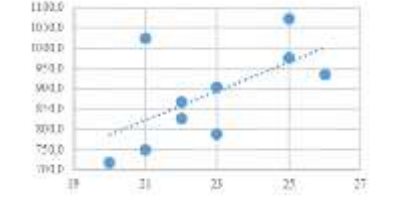
Таблиця Р.2 Рівень сили та напрямку залежності між індексом корупції, визначеним в рейтингу Corruption Perceptions Index, ВВП на душу населення (фрагмент)

Роки	X_1 , бали	Y_1 , дол. США	Роки	X_1 , бали	Y_1 , дол. США	Роки	X_1 , бали	Y_1 , дол. США
<i>Австрія</i>			<i>Азербайджан</i>			<i>Бельгія</i>		
2009	79	46123,5	2009	23	5642,5	2009	71	43591,3
2010	79	46858,0	2010	24	5842,8	2010	71	44380,2
2011	78	48065,3	2011	24	5676,5	2011	75	44594,3
2012	69	48172,2	2012	27	5724,9	2012	75	44422,7
2013	69	47901,4	2013	28	5981,5	2013	75	44302,5
2014	72	47842,7	2014	29	6072,6	2014	76	44659,6
2015	76	47850,2	2015	29	6063,7	2015	77	45174,0
2016	75	48300,9	2016	30	5812,6	2016	77	45598,7
2017	75	49190,2	2017	31	5739,6	2017	75	46211,2
2018	76	50250,0	2018	25	5769,0	2018	75	46683,2
Середнє значення	74,8	48055,5	Середнє значення	27,0	5832,6	Середнє значення	74,7	44961,8
<i>Correl= -0,26</i>			<i>Correl= 0,50</i>			<i>Correl=0,51</i>		
								

Продовження табл. Р.2

<i>Білорусь</i>			<i>Болгарія</i>			<i>Греція</i>		
2009	24	5724,5	2009	38	6709,5	2009	38	28514,8
2010	25	6181,4	2010	36	6843,3	2010	35	26917,8
2011	24	6525,9	2011	33	7019,2	2011	34	24495,7
2012	31	6642,0	2012	41	7062,1	2012	36	22830,5
2013	29	6707,6	2013	41	7136,8	2013	40	22251,3
2014	31	6817,3	2014	43	7309,4	2014	43	22565,7
2015	32	6545,8	2015	41	7611,6	2015	46	22615,4
2016	40	6372,4	2016	41	7966,9	2016	44	22666,3
2017	44	6536,0	2017	43	8331,2	2017	48	23053
2018	44	6744,5	2018	42	8651,1	2018	45	23558,1
Середнє значення	32,4	6479,7	Середнє значення	39,9	7464,1	Середнє значення	40,9	23946,9
<i>Correl=0,42</i>			<i>Correl=0,60</i>			<i>Correl= -0,52</i>		
								
<i>Данія</i>			<i>Ірландія</i>			<i>Іспанія</i>		
2009	93	57229,1	2009	80	48054,5	2009	61	30874,13
2010	93	58041,4	2010	80	48711,9	2010	61	30736,63
2011	94	58575,6	2011	75	50304,7	2011	62	30321,7
2012	90	58487,8	2012	69	50183,5	2012	65	29414,86
2013	91	58788,1	2013	72	50587,3	2013	59	29008,02
2014	92	59437,9	2014	74	54638,4	2014	60	29496,38
2015	91	60402,1	2015	75	67719,2	2015	58	30595,2
2016	90	61370,8	2016	73	70298,7	2016	58	31539,5
2017	88	62356,8	2017	74	74559,3	2017	57	32402,7
2018	88	62888,7	2018	73	78764,6	2018	58	33146,4
Середнє значення	91,0	59757,8	Середнє значення	74,5	59382,2	Середнє значення	59,9	30753,6
<i>Correl= -0,84</i>			<i>Correl= -0,27</i>			<i>Correl=-0,58</i>		
								
<i>Італія</i>			<i>Казахстан</i>			<i>Люксембург</i>		
2009	43	35363,4	2009	27	8573,7	2009	82	104358,0
2010	39	35849,4	2010	29	9070,5	2010	85	106185,0
2011	39	35994,1	2011	27	9603,2	2011	85	117340,0
2012	42	34885,3	2012	28	9923,4	2012	80	108048,0
2013	43	33887,3	2013	26	10368,5	2013	80	114998,0
2014	43	33616,0	2014	29	10646,0	2014	82	120450,0
2015	44	33959,3	2015	28	10617,5	2015	81	101665,0
2016	47	34397,7	2016	29	10582,7	2016	81	102361,0
2017	50	35029,4	2017	31	10867,7	2017	82	105713,0
2018	52	35391,7	2018	31	11165,5	2018	81	114234,0
Середнє значення	44,2	34837,4	Середнє значення	28,5	10141,9	Середнє значення	81,9	109535,2
<i>Correl= -0,16</i>			<i>Correl=0,55</i>			<i>Correl=0,15</i>		

Продовження табл. Р.2

<i>Італія</i>			<i>Казахстан</i>			<i>Люксембург</i>		
								
<i>Молдова</i>			<i>Нідерланди</i>			<i>Німеччина</i>		
2009	33	1826,5	2009	89	50533,5	2009	80	40086,1
2010	29	1958,1	2010	88	50950,0	2010	79	41785,6
2011	29	2073,3	2011	89	51499,6	2011	80	44125,3
2012	36	2061,3	2012	84	50780,7	2012	79	44259,3
2013	35	2248,3	2013	83	50565,3	2013	78	44354,7
2014	35	2362,2	2014	83	51100,8	2014	79	45132,3
2015	33	2355,7	2015	87	51871,6	2015	81	45521,3
2016	30	2461,1	2016	83	52727,1	2016	81	46167,8
2017	31	2578,5	2017	82	53920,0	2017	81	46987,8
2018	33	2684,1	2018	82	55041,1	2018	80	47501,8
Середнє значення	32,4	2260,9	Середнє значення	85,0	51899,0	Середнє значення	79,8	44592,2
<i>Correl=0,05</i>			<i>Correl=-0,54</i>			<i>Correl=0,38</i>		
								
<i>Португалія</i>			<i>Словенія</i>			<i>Таджикистан</i>		
2009	58	22128,9	2009	66	23252,1	2009	20	719,2
2010	60	22538,7	2010	64	23437,5	2010	21	749,6
2011	61	22159,5	2011	59	23540,7	2011	23	787,2
2012	63	21353,2	2012	61	22864,2	2012	22	827,1
2013	62	21228,1	2013	57	22574,7	2013	22	867,1
2014	63	21533,5	2014	58	23217,9	2014	23	904,5
2015	63	22016,8	2015	60	23735,2	2015	26	936,0
2016	62	22511,7	2016	61	24445,6	2016	25	976,1
2017	63	23197,4	2017	61	25621,9	2017	21	1024,9
2018	64	23737,7	2018	60	26758,9	2018	25	1073,0
Середнє значення	61,9	22240,5	Середнє значення	60,7	23944,9	Середнє значення	22,8	886,5
<i>Correl=0,16</i>			<i>Correl=0,03</i>			<i>Correl=0,61</i>		
								

Продовження табл. Р.2

Роки	X ₁ , бали	Y ₁ , дол. США	Роки	X ₁ , бали	Y ₁ , дол. США	Роки	X ₁ , бали	Y ₁ , дол. США
<i>Швеція</i>			<i>Угорщина</i>			<i>Узбекистан</i>		
2009	92	49606,8	2009	51	12977,6	2009	17	1305,8
2010	92	52132,9	2010	47	13092,2	2010	16	1377,1
2011	93	53127,0	2011	46	13347,0	2011	16	1451,6
2012	88	52578,0	2012	55	13197,3	2012	17	1547,4
2013	89	52780,0	2013	54	13510,7	2013	17	1645,7
2014	87	53618,6	2014	54	14119,5	2014	18	1734,4
2015	89	55419,0	2015	51	14653,6	2015	19	1831,3
2016	88	56195,9	2016	48	15032,1	2016	21	1909,4
2017	84	56610,7	2017	45	15695,7	2017	22	1961,3
2018	85	57232,1	2018	46	16503,5	2018	23	2026,5
Середнє значення	88,7	53930,1	Середнє значення	49,7	14212,9	Середнє значення	18,6	1679,1
<i>Correl=-0,76</i>			<i>Correl=-0,49</i>			<i>Correl=0,91</i>		
<i>Фінляндія</i>			<i>Франція</i>			<i>Хорватія</i>		
2009	89	45065,8	2009	69	40058,7	2009	41	14113,4
2010	92	46202,4	2010	68	40638,3	2010	41	13937,1
2011	94	47171,0	2011	70	41329,0	2011	40	13937,8
2012	90	46277,6	2012	71	41258,3	2012	46	13658,8
2013	89	45715,6	2013	71	41283,0	2013	48	13629,5
2014	89	45239,4	2014	69	41478,2	2014	48	13673,2
2015	90	45316,4	2015	70	41765,2	2015	51	14117,3
2016	89	46438,8	2016	69	42054,5	2016	49	14718,9
2017	85	47558,9	2017	70	43001,6	2017	49	15331,9
2018	85	48579,9	2018	72	43663,6	2018	48	15870,3
Середнє значення	89,2	46356,6	Середнє значення	69,9	41653,0	Середнє значення	46,1	14298,8
<i>Correl=-0,40</i>			<i>Correl=0,58</i>			<i>Correl=0,33</i>		

Джерело: розраховано та узагальнено автором за даними [364; 292]

Додаток С

Таблиця С.1 Вхідна інформація для кластерного аналізу відповідно до індексу сприйняття корупції та рівня ВВП на душу населення

№ з/п	Держави	Середній індекс сприйняття корупції (2009-2018 рр.), %	Коефіцієнт кореляції між індексом сприйняття корупції та рівнем ВВП на душу населення
1	Україна	26,4	-0,27
2	Австрія	74,8	-0,26
3	Азербайджан	27,0	0,50
4	Бельгія	74,7	0,51
5	Білорусь	32,4	0,42
6	Болгарія	39,9	0,60
7	Великобританія	78,3	0,81
8	Греція	40,9	-0,52
9	Грузія	49,6	0,93
10	Данія	91,0	-0,84
11	Естонія	68,0	0,87
12	Ірландія	74,5	-0,27
13	Іспанія	59,9	-0,58
14	Італія	44,2	-0,16
15	Казахстан	28,5	0,55
16	Киргистан	24,9	0,94
17	Латвія	51,5	0,92
18	Литва	55,4	0,87
19	Люксембург	81,9	0,15
20	Молдова	32,4	0,05
21	Нідерланди	85,0	-0,54
22	Німеччина	79,8	0,38
23	Польща	58,1	0,75
24	Португалія	61,9	0,16
25	Росія	26,5	0,83
26	Румунія	43,0	0,84
27	Словаччина	47,3	0,75
28	Словенія	60,7	0,03
29	Таджикистан	22,8	0,61
30	Угорщина	49,7	-0,49
31	Узбекистан	18,6	0,91
32	Фінляндія	89,2	-0,40
33	Франція	69,9	0,58
34	Хорватія	46,1	0,33
35	Чехія	51,4	0,90
36	Швеція	88,7	-0,76

Джерело: розраховано та узагальнено автором за даними [364; 292]

Додаток Т

Таблиця Т.1. Вихідні дані для побудови економетричної моделі парної регресії

Роки	X ₁ , шт.	X ₂ , тис. осіб	Y, %
2007	351	2372,5	64
2008	353	2364,5	51
2009	350	2245,2	42
2010	349	2129,8	44
2011	345	1954,8	47
2012	334	1824,9	46
2013	325	1723,7	50
2014	277	1438,0	36
2015	288	1375,2	35
2016	287	1369,4	38
2017	289	1330,0	40

X₁ – кількість закладів вищої освіти III-IV рівня акредитації;

X₂ – кількість здобувачів вищої освіти;

Y – рівень фінансової безпеки України, %.

Джерело: узагальнено та систематизовано авторами.

Таблиця Т.2 Розрахункова таблиця (визначення середніх значень та стандартних відхилень незалежної змінної Y і незалежних змінних X₁, X₂)

№	Y	X ₁	X ₂	Y-Y _{сеп}	X ₁ -X _{1сеп}	X ₂ -X _{2сеп}	(Y-Y _{сеп}) ²	(X ₁ -X _{1сеп}) ²	(X ₂ -X _{2сеп}) ²
1	64	351	2372,5	19,2	28,5	542,7	367,9	809,7	294503,6
2	51	353	2364,5	6,2	30,5	534,7	38,2	927,5	285884,6
3	42	350	2245,2	-2,5	27,5	415,4	7,9	753,8	172542,1
4	44	349	2129,8	-0,5	26,5	299,9	0,7	699,8	89989,1
5	47	345	1954,8	2,2	22,5	124,9	4,8	504,2	15620,5
6	46	334	1824,9	1,2	11,5	-4,9	1,4	131,2	24,2
7	50	325	1723,7	5,2	2,5	-106,1	26,9	6,0	11261,1
8	36	277	1438	-8,8	-45,5	-391,8	77,8	2074,4	153521,5
9	35	288	1375,2	-9,8	-34,5	-454,6	96,4	1193,4	206677,7
10	38	287	1369,4	-6,8	-35,5	-460,4	46,5	1263,5	211984,9
11	40	289	1330	-4,8	-33,5	-499,8	23,2	1125,3	249818,2
Сума	493	3548	20128				691,6	9488,7	1691827,4
Середнє	44,8	322,5	1829,8						
Дисперсія	62,9	862,6	153802						
Середнє відхилення	7,9	29,4	392,2						

Джерело: розрахунки автора

Продовження додатку Т

Таблиця Т.3 Розрахункова таблиця (розрахунок значень нормалізованих змінних)

№	Нормалізовані змінні			$(Y^*)^2$	$(X_1^*)^2$	$(X_2^*)^2$	$Y^*X_1^*$	$Y^*X_2^*$	$X_1^*X_2^*$
	Y^*	X_1^*	X_2^*						
1	2,4191	0,96882	1,38377	5,85	0,94	1,91	2,34	3,35	1,34
2	0,7796	1,03692	1,36337	0,61	1,08	1,86	0,84	1,06	1,41
3	-0,3554	0,93477	1,05917	0,13	0,87	1,12	-0,33	-0,38	0,99
4	-0,1032	0,90073	0,76492	0,01	0,81	0,59	-0,09	-0,08	0,69
5	0,2752	0,76453	0,31869	0,18	0,58	0,10	0,21	0,09	0,24
6	0,149	0,39001	-0,01254	0,02	0,15	0,00	0,06	-0,00	-0,00
7	0,6535	0,08357	-0,27059	0,43	0,01	0,07	0,05	-0,18	-0,02
8	-1,1121	-1,5507	-0,99909	1,24	2,40	0,99	1,72	1,11	1,55
9	-1,2382	-1,1762	-1,15922	1,53	1,38	1,34	1,46	1,44	1,36
10	-0,8599	-1,2103	-1,17401	0,74	1,46	1,38	1,04	1,01	1,42
11	-0,6076	-1,1422	-1,27447	0,37	1,30	1,62	0,69	0,77	1,46
Сума	0	0	0	11	11	11	7,97	8,19	10,44
Середнє	0	0	0						
Дисперсія	1	1	1						
Середнє відхилення	1	1	1						

Джерело: авторські розрахунки

Таблиця Т.4 Розрахункова таблиця

№	Y	Y^{\wedge}	u^2	$(Y-Y_c)^2$	$(Y^{\wedge}-Y_c)^2$	$ (Y^{\wedge}-Y_c)^2 $	$[Y-Y^{\wedge}]/Y*100$
1	64	52,52	131,81	367,94	59,31	11,48	17,94
2	51	52,52	2,31	38,21	59,30	1,52	2,98
3	42	50,98	80,60	7,94	37,94	8,98	21,38
4	44	49,58	31,10	0,67	22,64	5,58	12,67
5	47	47,33	0,11	4,76	6,33	0,33	0,71
6	46	45,30	0,50	1,40	0,12	0,70	1,53
7	50	43,69	39,85	26,85	1,28	6,31	12,63
8	36	38,09	4,37	77,76	45,28	2,09	5,80
9	35	37,87	8,22	96,40	48,33	2,87	8,19
10	38	37,75	0,06	46,49	49,94	0,25	0,65
11	40	37,38	6,85	23,21	55,29	2,62	6,54
Сума	493	493	305,77	691,64	385,86	42,73	91,03

Джерело: авторські розрахунки

Додаток У

**Математичний апарат, використаний у процесі розрахунку
показників для побудови базової таблиці дисперсійного аналізу (ANOVA–
таблиця)**

$$SSR = \sum_{i=1}^n (\hat{y}_i - \bar{y})^2, \quad (\text{X.1})$$

$$MSR = \frac{SSR}{m - 1}, \quad (\text{X.2})$$

$$SSE = u^T u = \sum_{i=1}^n u_i^2 = \sum_{i=1}^n (\hat{y}_i - y_i)^2, \quad (\text{X.3})$$

$$MSE = \frac{SSE}{n - m}, \quad (\text{X.4})$$

$$SST = \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2, \quad (\text{X.5})$$

$$MST = \frac{SST}{n - 1}. \quad (\text{X.6})$$

Додаток Ф

Таблиця Ф.1 Методи оцінки рівня фінансової безпеки, запропоновані науковцями

Методи оцінки	Геєць В. М., Кизим М. О., Клебанова Т. С., Черняк О. І. [54]	Новікова О. Ф., Покотиленко Р. В. [168]	Мунт'ян В. І. [161]	Методика Міністерства економічного розвитку і торгівлі [255]	Гончаренко Л. П. [59]	Пономаренко В. С., Клебанова Т. С., Чернова Н. Л. [238]	Губарева І. О. [62]	Олейникова Е.А. [169]	Методики розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку [253]
Аналіз основних макропоказників з їх подальшим порівнянням з еталонними значеннями	+		+	+	+	+	+	+	+
Аналоговий підхід				+			+		+
Експертні оцінки	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Законодавчий підхід				+			+		+
Інтегральний показник, таксономія	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Метод аналізу та обробки сценаріїв	+				+	+	+	+	
Методи розпізнавання образів					+		+	+	
Методи теорії нечітких систем	+				+		+	+	
Методи багатомірного статичного аналізу	+				+	+	+	+	
Методи оптимізації	+				+		+	+	
Оцінка ризику держави					+		+	+	
Системний аналіз	+						+		+
Теоретико-ігрові методи	+				+		+	+	
Теорія катастроф						+	+		

Джерело: узагальнено автором із використанням [54; 168; 161; 255; 59; 238; 62; 169; 253]

Додаток Х

Таблиця Х.1 Абсолютні значення індикаторів стану фінансової безпеки регіонів України, 2015 р.

Області	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X ₁₁
Вінницька	28626,7	57,7	83,3	81,3	0,9	100,4	3,3	475,5	39,5	36,8	28113,9
Волинська	24473,5	53,1	88,5	78,9	2,2	144,1	3,1	459,0	32,6	23,3	17690,8
Дніпропетровська	38346,2	60,9	80,0	78,8	3,0	131,6	4,3	451,4	24,5	16,0	88537,5
Донецька	20816,8	50,3	57,7	89,6	13,4	154,3	1,9	186,7	39,3	9,5	39787,2
Житомирська	27029,6	55,5	81,1	76,9	1,0	132,6	3,3	460,8	48,1	38,7	20191,2
Закарпатська	21446,7	56,2	82,0	80,0	0,8	106,3	2,2	454,7	52,3	34,9	11033,4
Запорізька	35379,0	56,4	91,8	80,8	3,0	144,2	3,7	509,9	25,9	22,7	74303,6
Івано-Франківська	25612,7	54,8	82,9	77,7	0,5	138,5	2,3	394,3	54,3	35,8	23635,0
Київська	33072,2	58,1	81,3	78,0	6,5	110,2	5,7	540,8	34,7	20,5	39665,9
Кіровоградська	26728,4	54,0	87,3	78,8	4,3	121,2	4,0	406,4	52,8	31,5	20800,5
Луганська	14988,3	54,6	60,6	71,7	71,9	91,8	1,2	108,3	26,9	19,4	11237,8
Львівська	28795,7	55,5	82,0	79,4	4,1	148,5	3,4	460,3	43,8	28,2	21275,9
Миколаївська	28749,7	58,4	84,9	78,9	4,9	127,7	3,1	488,7	34,4	32,5	29586,2
Одеська	31567,6	57,3	83,0	80,6	2,3	168,5	3,7	543,9	42,8	35,7	18567,1
Полтавська	31749,3	54,2	76,5	78,8	2,1	143,3	4,2	439,1	31,1	19,6	74541,5
Рівненська	26042,2	58,5	73,1	76,7	1,4	98,9	2,6	359,0	45,3	32,4	22484,5
Сумська	29772,9	55,6	87,2	78,4	9,1	112,9	3,5	396,2	40,2	33,7	29011,9
Тернопільська	23241,2	51,6	81,5	77,2	0,7	109,1	2,8	403,6	27,5	20,4	11075,8
Харківська	31224,3	59,3	81,9	77,3	6,0	92,1	4,1	607,2	41,2	34,8	37474,1
Херсонська	26457,6	56,1	76,0	78,3	2,1	93,7	2,8	477,2	40,3	49,7	19081,3
Хмельницька	28339,5	56,5	82,9	77,8	0,6	140,1	3,0	494,0	43,2	39,8	20309,5
Черкаська	26700,3	54,9	83,1	78,2	2,5	119,5	3,9	420,3	40,5	31,0	35473,8
Чернівецька	23490,5	56,2	82,9	78,1	0,2	94,3	2,1	512,2	39,7	56,9	7409,8
Чернігівська	27672,1	62,0	81,9	78,7	2,5	115,6	3,6	394,5	44,3	31,8	19530,9
Область	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅	X ₁₆	X ₁₇	X ₁₈	X ₁₉	X ₂₀	X ₂₁	X ₂₂
Вінницька	969,9	961,6	2,3	111,4	27249	138,8	4250,0	117,0	527,2	2,0	0,6
Волинська	761,2	1047,4	2,5	109,8	23218	143,3	5190,0	238,6	605,8	1,8	0,6
Дніпропетровська	677,0	1761,1	0,7	98,9	53749	142,6	7365,1	2201,7	1959,4	3,7	0,9
Донецька	381,1	548,3	1,7	75,4	27771	146,9	1525,6	428,2	863,6	2,5	0,7
Житомирська	617,5	511,3	1,4	111,1	23678	143,7	2896,7	199,1	352,6	2,0	0,5
Закарпатська	960,4	493,8	8,4	106,7	19170	144,	2830,1	247,9	869,0	1,5	0,6
Запорізька	467,5	906,9	1,7	106,7	37251	142,0	4008,2	529,7	1668,8	2,9	0,7
Івано-Франківська	1124,9	960,0	3,8	100,3	27232	143,4	6644,5	606,3	269,8	1,7	0,6
Київська	912,7	1666,8	2,2	104,1	46058	144,3	13286,1	943,3	977,2	3,2	0,9
Кіровоградська	608,8	694,9	2,9	111,6	29223	141,3	3589,7	66,4	416,2	2,2	0,4
Луганська	242,4	246,6	0,2	70,3	14079	138,8	784,5	263,8	116,5	2,0	0,7
Львівська	871,8	1457,4	2,1	107,4	28731	145,2	4555,8	495,8	475,7	2,3	0,7
Миколаївська	495,4	1343,0	1,5	104,9	30357	143,5	4882,1	183,3	1380,4	2,2	0,6
Одеська	463,2	1911,8	2,4	103,7	31268	144,6	3435,2	561,4	721,8	2,6	0,8
Полтавська	889,5	2958,9	8,9	103,2	48040	145,0	5176,0	6968	1025,6	3,0	0,6
Рівненська	796,5	1147,9	0,8	106,7	24762	144,9	3494,5	189,8	325,7	1,7	0,5
Сумська	667,5	789,5	10,4	107,6	26943	145,5	3025,0	180,6	542,4	2,1	0,5
Тернопільська	841,1	889,2	1,7	115,0	20228	145,1	3192,7	47,0	272,5	1,5	0,4
Харківська	664,4	1865,6	3,8	102,5	35328	144,2	3642,0	579,3	481,4	2,6	0,8
Херсонська	594,1	500,8	5,4	106,3	21725	145,8	2655,3	198,0	224,7	1,8	0,4
Хмельницька	779,8	1032,0	0,9	112,5	24662	142,5	4925,8	128,9	309,5	1,9	0,5
Черкаська	1102,0	663,3	1,6	106,0	30628	143,8	3280,0	283,8	348,1	2,3	0,5
Чернівецька	984,9	1038,0	2,0	103,9	16552	142,0	2750,4	65,4	119,0	1,6	0,5
Чернігівська	562,0	550,0	1,0	108,3	26530	145,6	3220,4	88,5	525,2	2,0	0,3

Джерело: узагальнено автором за даними [157; 158; 159; 160]

Продовження додатку X

Таблиця X.2 Нормовані значення індикаторів стану фінансової безпеки регіонів України, 2015 р.

Області	Фінансова безпека населення регіону						Фінансова безпека суб'єктів господарювання регіону							
	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	III ₁	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	III ₂		
Вінницька	0,58	0,63	0,75	0,54	0,99	0,70	0,89	0,47	0,74	0,50	0,58	0,63		
Волинська	0,41	0,24	0,90	0,40	0,97	0,58	0,32	0,42	0,70	0,27	0,29	0,40		
Дніпропетровська	1,00	0,91	0,65	0,40	0,96	0,78	0,48	0,69	0,69	0,00	0,14	0,40		
Донецька	0,25	0,00	0,00	1,00	0,82	0,41	0,19	0,16	0,16	0,50	0,00	0,20		
Житомирська	0,52	0,44	0,69	0,29	0,99	0,59	0,47	0,47	0,71	0,79	0,62	0,61		
Закарпатська	0,28	0,50	0,71	0,46	0,99	0,59	0,81	0,22	0,69	0,93	0,54	0,64		
Запорізька	0,87	0,52	1,00	0,51	0,96	0,77	0,32	0,56	0,80	0,05	0,28	0,40		
Івано-Франківська	0,45	0,38	0,74	0,34	1,00	0,58	0,39	0,24	0,57	1,00	0,55	0,55		
Київська	0,77	0,67	0,69	0,35	0,91	0,68	0,76	1,00	0,87	0,34	0,23	0,64		
Кіровоградська	0,50	0,32	0,87	0,40	0,94	0,61	0,62	0,62	0,60	0,95	0,46	0,65		
Луганська	0,00	0,37	0,09	0,00	0,00	0,09	1,00	0,00	0,00	0,08	0,21	0,26		
Львівська	0,59	0,44	0,71	0,43	0,95	0,62	0,26	0,49	0,71	0,65	0,39	0,50		
Миколаївська	0,59	0,69	0,80	0,40	0,93	0,68	0,53	0,42	0,76	0,33	0,49	0,51		
Одеська	0,71	0,60	0,74	0,50	0,97	0,70	0,00	0,56	0,87	0,61	0,55	0,52		
Полтавська	0,72	0,33	0,55	0,40	0,97	0,59	0,33	0,67	0,66	0,22	0,21	0,42		
Рівненська	0,47	0,70	0,45	0,28	0,98	0,58	0,91	0,31	0,50	0,70	0,48	0,58		
Сумська	0,63	0,45	0,87	0,37	0,88	0,64	0,72	0,51	0,58	0,53	0,51	0,57		
Тернопільська	0,35	0,11	0,70	0,31	0,99	0,49	0,77	0,36	0,59	0,10	0,23	0,41		
Харківська	0,70	0,77	0,71	0,31	0,92	0,68	1,00	0,64	1,00	0,56	0,53	0,75		
Херсонська	0,49	0,50	0,54	0,37	0,97	0,57	0,98	0,36	0,74	0,53	0,85	0,69		
Хмельницька	0,57	0,53	0,74	0,34	0,99	0,64	0,37	0,40	0,77	0,63	0,64	0,56		
Черкаська	0,50	0,39	0,74	0,36	0,97	0,59	0,64	0,60	0,63	0,54	0,45	0,57		
Чернівецька	0,36	0,50	0,74	0,36	1,00	0,59	0,97	0,20	0,81	0,51	1,00	0,70		
Чернігівська	0,54	1,00	0,71	0,39	0,97	0,72	0,69	0,53	0,57	0,66	0,47	0,59		
	Фінансова безпека галузей економіки (секторів) регіону						Фінансова безпека регіону за рівнем фінансової автономії							
Область	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅	III ₃	X ₁₆	X ₁₇	X ₁₈	X ₁₉	X ₂₀	X ₂₁	X ₂₂	III ₄
Вінницька	0,26	0,82	0,26	0,21	0,92	0,49	0,33	1,00	0,28	0,01	0,22	0,23	0,50	0,37
Волинська	0,13	0,59	0,30	0,23	0,88	0,42	0,23	0,44	0,35	0,03	0,27	0,14	0,50	0,28
Дніпропетровська	1,00	0,49	0,56	0,05	0,64	0,55	1,00	0,53	0,53	0,31	1,00	1,00	1,00	0,77
Донецька	0,40	0,16	0,11	0,15	0,11	0,19	0,35	0,00	0,06	0,06	0,41	0,45	0,67	0,28
Житомирська	0,16	0,43	0,10	0,12	0,91	0,34	0,24	0,40	0,17	0,02	0,13	0,23	0,33	0,22
Закарпатська	0,04	0,81	0,09	0,80	0,81	0,51	0,13	0,36	0,16	0,03	0,41	0,00	0,50	0,23
Запорізька	0,82	0,26	0,24	0,15	0,81	0,46	0,58	0,59	0,26	0,07	0,84	0,64	0,67	0,52
Івано-Франківська	0,20	1,00	0,26	0,35	0,67	0,50	0,33	0,43	0,47	0,08	0,08	0,09	0,50	0,28
Київська	0,40	0,76	0,52	0,20	0,76	0,53	0,81	0,32	1,00	0,13	0,47	0,77	1,00	0,64
Кіровоградська	0,17	0,42	0,17	0,26	0,92	0,39	0,38	0,69	0,22	0,00	0,16	0,32	0,17	0,28
Луганська	0,05	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	1,00	0,00	0,03	0,00	0,23	0,67	0,28
Львівська	0,17	0,71	0,45	0,19	0,83	0,47	0,37	0,21	0,30	0,06	0,19	0,36	0,67	0,31
Миколаївська	0,27	0,29	0,40	0,13	0,77	0,37	0,41	0,42	0,33	0,02	0,69	0,32	0,50	0,38
Одеська	0,14	0,25	0,61	0,22	0,75	0,39	0,43	0,28	0,21	0,07	0,33	0,50	0,83	0,38
Полтавська	0,83	0,73	1,00	0,85	0,74	0,83	0,86	0,23	0,35	1,00	0,49	0,68	0,50	0,59
Рівненська	0,19	0,63	0,33	0,06	0,81	0,40	0,27	0,25	0,22	0,02	0,11	0,09	0,33	0,18
Сумська	0,27	0,48	0,20	1,00	0,83	0,56	0,32	0,17	0,18	0,02	0,23	0,27	0,33	0,22
Тернопільська	0,05	0,68	0,24	0,15	1,00	0,42	0,16	0,22	0,19	0,00	0,08	0,00	0,17	0,12
Харківська	0,37	0,48	0,60	0,35	0,72	0,50	0,54	0,33	0,23	0,08	0,20	0,50	0,83	0,39
Херсонська	0,14	0,40	0,09	0,51	0,81	0,39	0,19	0,14	0,15	0,02	0,06	0,14	0,17	0,12
Хмельницька	0,16	0,61	0,29	0,07	0,94	0,41	0,27	0,54	0,33	0,01	0,10	0,18	0,33	0,25
Черкаська	0,35	0,97	0,15	0,14	0,80	0,48	0,42	0,38	0,20	0,03	0,13	0,36	0,33	0,27
Чернівецька	0,00	0,84	0,29	0,18	0,75	0,41	0,06	0,60	0,16	0,00	0,00	0,05	0,33	0,17
Чернігівська	0,15	0,36	0,11	0,08	0,85	0,31	0,31	0,16	0,19	0,01	0,22	0,23	0,00	0,16

Джерело: розраховано автором

Продовження додатку Х

Таблиця Х.3 Нормовані значення індикаторів стану фінансової безпеки регіонів України, 2015 р.

Області	ІІ ₁		ІІ ₂		ІІ ₃		ІІ ₄		Інтегральний показник	
	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг
Вінницька	0,70	4-5	0,63	7	0,49	8	0,37	8	0,53	5
Волинська	0,58	18-20	0,40	20-22	0,42	12-13	0,28	10-14	0,41	16-18
Дніпропетровська	0,78	1	0,40	20-22	0,55	3	0,77	1	0,60	2
Донецька	0,41	23	0,20	24	0,19	23	0,28	10-14	0,26	23
Житомирська	0,59	13-17	0,61	8	0,34	22	0,22	18-19	0,41	16-18
Закарпатська	0,59	13-17	0,64	5-6	0,51	5	0,23	17	0,46	9-14
Запорізька	0,77	2	0,40	20-22	0,46	11	0,52	4	0,52	6
Івано-Франківська	0,58	18-20	0,55	14	0,50	6-7	0,28	10-14	0,46	9-14
Київська	0,68	6-8	0,64	5-6	0,53	4	0,64	2	0,62	1
Кіровоградська	0,61	12	0,65	4	0,39	18-20	0,28	10-14	0,46	9-14
Луганська	0,09	24	0,26	23	0,01	24	0,28	10-14	0,09	24
Львівська	0,62	11	0,50	17	0,47	10	0,31	9	0,46	9-14
Миколаївська	0,68	6-8	0,51	16	0,37	21	0,38	6-7	0,47	8
Одеська	0,70	4-5	0,52	15	0,39	18-20	0,38	6-7	0,48	7
Полтавська	0,59	13-17	0,42	18	0,83	1	0,59	3	0,59	3
Рівненська	0,58	18-20	0,58	10	0,40	17	0,18	20	0,39	19
Сумська	0,64	9-10	0,57	11-12	0,56	2	0,22	18-19	0,46	9-14
Тернопільська	0,49	22	0,41	19	0,42	12-13	0,12	23-24	0,32	22
Харківська	0,68	6-8	0,75	1	0,50	6-7	0,39	5	0,56	4
Херсонська	0,57	21	0,69	3	0,39	18-20	0,12	23-24	0,37	21
Хмельницька	0,64	9-10	0,56	13	0,41	14-16	0,25	16	0,44	15
Черкаська	0,59	13-17	0,57	11-12	0,48	9	0,27	15	0,46	9-14
Чернівецька	0,59	13-17	0,70	2	0,41	14-16	0,17	21	0,41	16-18
Чернігівська	0,72	3	0,59	9	0,31	14-16	0,16	22	0,38	20

Джерело: розраховано автором

Продовження додатку Х

Таблиця Х.4 Абсолютні значення індикаторів стану фінансової безпеки регіонів України, 2016 р.

Області	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X ₁₁
Вінницька	33848,9	56,6	88,7	111,9	0,8	107,5	3,0	501,1	37,4	35,6	33550,1
Волинська	28312,5	51,0	94,5	109,0	0,5	110,3	2,9	469,5	37,1	23,5	21422,4
Дніпропетровська	43458,3	59,1	87,6	102,3	3,0	173,5	3,9	482,2	24,5	18,2	100031,7
Донецька	19434,3	50,0	87,7	103,5	7,9	129,5	2,1	159,8	25,4	10,4	48873,1
Житомирська	31441,3	55,9	94,0	109,6	0,5	150,1	3,1	465,4	48,2	41,6	24479,1
Закарпатська	25045,3	54,8	87,5	112,6	0,3	114,9	2,1	472,7	57,1	36,4	13951,8
Запорізька	42117,8	56,0	89,7	107,3	3,0	161,2	3,5	532,9	27,9	24,3	82019,5
Івано-Франківська	29975,4	54,7	94,6	109,7	0,5	141,1	2,1	399,3	51,2	37,2	25410,3
Київська	39177,9	57,8	89,9	112,1	5,4	133,2	5,6	563,8	33,1	22,6	47651,1
Кіровоградська	30979,9	52,9	64,4	107,1	3,4	115,0	3,5	425,9	49,7	39,9	23574,4
Луганська	11919,7	55,6	73,7	118,0	46,3	104,3	1,1	95,2	31,1	30,5	16859,9
Львівська	33673,5	55,9	89,1	110,3	3,4	105,0	3,2	471,6	36,6	34,0	26592,6
Миколаївська	33186,6	57,5	87,4	108,3	6,5	173,5	2,9	497,1	35,4	33,8	38799,7
Одеська	37732,0	56,7	91,1	108,1	1,7	174,9	3,5	551,5	40,9	37,4	18948,4
Полтавська	36393,3	53,3	90,6	106,1	1,5	153,6	3,9	452,2	34,2	20,1	87905,3
Рівненська	29757,4	56,9	88,9	107,1	0,5	112,7	2,4	369,8	45,1	38,8	25449,1
Сумська	33944,4	56,8	89,1	104,3	9,2	151,2	3,2	405,4	46,2	33,3	31176,4
Тернопільська	26884,4	52,0	86,8	109,8	0,8	424,9	2,3	416,3	30,1	22,7	14814,3
Харківська	36587,7	59,7	94,6	106,2	7,2	92,8	4,1	624,7	46,7	36,3	48256,8
Херсонська	31242,7	55,8	90,9	112,7	1,1	132,6	2,6	468,6	36,7	52,9	22231,8
Хмельницька	32650,0	53,9	90,7	106,9	0,2	141,9	2,8	507,0	43,0	39,3	25553,4
Черкаська	30608,7	56,2	91,9	109,7	1,9	115,7	3,8	439,0	43,2	29,4	42534,2
Чернівецька	26838,3	56,2	88,8	112,1	0,3	117,0	1,8	523,7	42,7	57,3	9499,5
Чернігівська	31707,1	55,6	90,3	107	1,5	139,7	3,2	416,6	46,0	32,5	21800,9
Область	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅	X ₁₆	X ₁₇	X ₁₈	X ₁₉	X ₂₀	X ₂₁	X ₂₂
Вінницька	1153,0	1520,2	0,6	95,2	37270	110,0	4709,5	113,1	607,9	3,1	0,9
Волинська	774,0	1262,7	2,2	98,5	30387	111,8	5665,3	225,9	578,1	2,6	0,8
Дніпропетровська	681,1	1934,8	0,4	89,9	65897	112,7	9366,1	1074,7	1807,1	5,2	1,6
Донецька	402,4	632,6	2,6	142,0	26864	111,6	2513,7	385,0	805,8	4,0	0,6
Житомирська	707,6	773,5	1,8	99,7	30698	112,6	4006,8	178,8	371,2	2,9	0,7
Закарпатська	916,8	637,9	4,6	93,9	22989	111,7	2897,1	252,9	925,6	2,3	0,7
Запорізька	461,9	983,6	2,7	98,3	50609	112,3	5763,4	372,3	1311,1	4,6	1,1
Івано-Франківська	1140,5	1087,9	1,3	90,3	33170	110,9	4614,5	593,6	395,0	2,5	0,8
Київська	1004,2	2412,6	0,8	92,0	60109	112,2	17914,6	869,7	978,8	4,8	0,9
Кіровоградська	666,3	852,6	2,3	92,7	39356	112,3	6201,2	61,3	438,5	3,4	0,7
Луганська	277,8	316,2	1,8	136,7	10778	110,7	1257,8	172,6	197,9	3,1	0,3
Львівська	891,9	1945,5	1,9	94,9	37338	111,9	6512,8	434,5	496,5	3,7	1,2
Миколаївська	535,6	1713,1	0,3	94,0	41501	112,2	7774,4	197,5	1442,4	3,4	0,9
Одеська	530,5	2798,9	1,2	95,2	41682	113,6	6142,2	560,0	635,5	4,2	1,3
Полтавська	918,4	2980,4	1,9	96,9	66390	114,2	7521,8	704,4	1001,5	4,4	1,3
Рівненська	833,1	1035,9	0,4	91,2	30350	112,3	3408,5	157,0	267,3	2,4	0,6
Сумська	692,2	1017,5	7,1	98,9	37170	114,2	4513,0	171,8	479,9	3,3	0,7
Тернопільська	874,2	1268,9	2,8	96,0	24963	111,6	3980,6	45,8	270,9	2,2	0,5
Харківська	704,0	2688,0	3,4	90,5	45816	114,1	5600,4	606,1	376,6	3,8	1,4
Херсонська	593,5	621,1	1,4	99,7	30246	112,8	3978,3	191,6	231,4	2,7	0,5
Хмельницька	832,5	1221,0	0,7	96,1	31660	111,4	6555,6	124,5	243,7	2,8	0,6
Черкаська	1122,8	847,0	0,7	95,2	40759	112,7	4818,8	271,5	378,8	3,4	0,8
Чернівецька	965,0	1120,8	2,4	95,6	20338	111,0	2500,8	63,4	116,3	2,5	0,7
Чернігівська	583,6	616,1	0,5	95,0	35196	112,8	4665,6	233,7	410,7	3,2	0,5

Джерело: узагальнено автором за даними [157; 158; 159; 160]

Продовження додатку X

Таблиця X.5 Нормовані значення індикаторів стану фінансової безпеки регіонів України, 2016 р.

Області	Фінансова безпека населення регіону						Фінансова безпека суб'єктів господарювання регіону							
	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	III ₁	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	III ₂		
Вінницька	0,70	0,68	0,80	0,61	0,99	0,76	0,96	0,42	0,77	0,40	0,54	0,62		
Волинська	0,52	0,10	1,00	0,43	0,99	0,61	0,95	0,40	0,71	0,39	0,28	0,54		
Дніпропетровська	1,00	0,94	0,77	0,00	0,94	0,73	0,76	0,62	0,73	0,00	0,17	0,46		
Донецька	0,24	0,00	0,77	0,08	0,83	0,38	0,89	0,22	0,12	0,03	0,00	0,25		
Житомирська	0,62	0,61	0,98	0,46	0,99	0,73	0,83	0,44	0,70	0,73	0,67	0,67		
Закарпатська	0,42	0,49	0,76	0,66	1,00	0,67	0,93	0,22	0,71	1,00	0,55	0,68		
Запорізька	0,96	0,62	0,84	0,32	0,94	0,73	0,79	0,53	0,83	0,10	0,30	0,51		
Івано-Франківська	0,57	0,48	1,00	0,47	0,99	0,70	0,85	0,22	0,57	0,82	0,57	0,61		
Київська	0,86	0,80	0,84	0,62	0,89	0,80	0,88	1,00	0,88	0,26	0,26	0,66		
Кіровоградська	0,60	0,30	0,00	0,31	0,93	0,43	0,93	0,53	0,62	0,77	0,63	0,70		
Луганська	0,00	0,58	0,31	1,00	0,00	0,38	0,97	0,00	0,00	0,20	0,43	0,32		
Львівська	0,69	0,61	0,82	0,51	0,93	0,71	0,96	0,47	0,71	0,37	0,50	0,60		
Миколаївська	0,67	0,77	0,76	0,38	0,86	0,69	0,76	0,40	0,76	0,33	0,50	0,55		
Одеська	0,82	0,69	0,88	0,37	0,97	0,75	0,75	0,53	0,86	0,50	0,58	0,65		
Полтавська	0,78	0,34	0,87	0,24	0,97	0,64	0,82	0,62	0,67	0,30	0,21	0,52		
Рівненська	0,57	0,71	0,81	0,31	0,99	0,68	0,94	0,29	0,52	0,63	0,61	0,60		
Сумська	0,70	0,70	0,82	0,13	0,80	0,63	0,82	0,47	0,59	0,67	0,49	0,61		
Тернопільська	0,47	0,21	0,74	0,48	0,99	0,58	0,00	0,27	0,61	0,17	0,26	0,26		
Харківська	0,78	1,00	1,00	0,25	0,85	0,78	1,00	0,67	1,00	0,68	0,55	0,78		
Херсонська	0,61	0,60	0,88	0,66	0,98	0,75	0,88	0,33	0,71	0,37	0,91	0,64		
Хмельницька	0,66	0,40	0,87	0,29	1,00	0,64	0,85	0,38	0,78	0,57	0,62	0,64		
Черкаська	0,59	0,64	0,91	0,47	0,96	0,72	0,93	0,60	0,65	0,57	0,41	0,63		
Чернівецька	0,47	0,64	0,81	0,62	1,00	0,71	0,93	0,16	0,81	0,56	1,00	0,69		
Чернігівська	0,63	0,58	0,86	0,30	0,97	0,67	0,86	0,47	0,61	0,66	0,47	0,61		
	Фінансова безпека галузей економіки (секторів) регіону						Фінансова безпека регіону за рівнем фінансової автономії							
Область	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅	III ₃	X ₁₆	X ₁₇	X ₁₈	X ₁₉	X ₂₀	X ₂₁	X ₂₂	III ₄
Вінницька	0,27	1,00	0,45	0,04	0,10	0,37	0,48	1,00	0,21	0,07	0,29	0,30	0,46	0,40
Волинська	0,13	0,57	0,36	0,28	0,17	0,30	0,35	0,57	0,26	0,18	0,27	0,13	0,38	0,31
Дніпропетровська	1,00	0,46	0,61	0,01	0,00	0,42	0,99	0,36	0,49	1,00	1,00	1,00	1,00	0,83
Донецька	0,43	0,14	0,12	0,34	1,00	0,41	0,29	0,62	0,08	0,33	0,41	0,60	0,23	0,36
Житомирська	0,17	0,49	0,17	0,22	0,19	0,25	0,36	0,38	0,17	0,13	0,15	0,23	0,31	0,25
Закарпатська	0,05	0,73	0,12	0,63	0,08	0,32	0,22	0,60	0,10	0,20	0,48	0,03	0,31	0,28
Запорізька	0,80	0,21	0,25	0,35	0,16	0,36	0,72	0,45	0,27	0,32	0,71	0,80	0,62	0,55
Івано-Франківська	0,18	0,99	0,29	0,15	0,01	0,32	0,40	0,79	0,20	0,53	0,16	0,10	0,38	0,37
Київська	0,42	0,83	0,79	0,07	0,04	0,43	0,89	0,48	1,00	0,80	0,51	0,87	0,46	0,71
Кіровоградська	0,16	0,44	0,20	0,29	0,05	0,23	0,51	0,45	0,30	0,02	0,19	0,40	0,31	0,31
Луганська	0,08	0,00	0,00	0,22	0,90	0,24	0,00	0,83	0,00	0,12	0,05	0,30	0,00	0,19
Львівська	0,19	0,70	0,61	0,24	0,10	0,37	0,48	0,55	0,32	0,38	0,22	0,50	0,69	0,45
Миколаївська	0,32	0,29	0,52	0,00	0,08	0,24	0,55	0,48	0,39	0,15	0,78	0,40	0,46	0,46
Одеська	0,10	0,29	0,93	0,13	0,10	0,31	0,56	0,14	0,29	0,50	0,31	0,67	0,77	0,46
Полтавська	0,87	0,73	1,00	0,24	0,13	0,59	1,00	0,00	0,38	0,64	0,52	0,73	0,77	0,58
Рівненська	0,18	0,63	0,27	0,01	0,02	0,22	0,35	0,45	0,13	0,11	0,09	0,07	0,23	0,20
Сумська	0,24	0,47	0,26	1,00	0,17	0,43	0,47	0,00	0,20	0,12	0,22	0,37	0,31	0,24
Тернопільська	0,06	0,68	0,36	0,37	0,12	0,32	0,26	0,62	0,16	0,00	0,09	0,00	0,15	0,18
Харківська	0,43	0,49	0,89	0,46	0,01	0,45	0,63	0,02	0,26	0,54	0,15	0,53	0,85	0,43
Херсонська	0,14	0,36	0,11	0,16	0,19	0,19	0,35	0,33	0,16	0,14	0,07	0,17	0,15	0,20
Хмельницька	0,18	0,63	0,34	0,06	0,12	0,27	0,38	0,67	0,32	0,08	0,08	0,20	0,23	0,28
Черкаська	0,36	0,97	0,20	0,06	0,10	0,34	0,54	0,36	0,21	0,22	0,16	0,40	0,38	0,32
Чернівецька	0,00	0,79	0,30	0,31	0,11	0,30	0,17	0,76	0,07	0,02	0,00	0,10	0,31	0,20
Чернігівська	0,14	0,35	0,11	0,03	0,10	0,15	0,44	0,33	0,20	0,18	0,17	0,33	0,15	0,26

Джерело: розраховано автором

Продовження додатку Х

Таблиця Х.6 Нормовані значення індикаторів стану фінансової безпеки регіонів України, 2016 р.

Області	ІІ ₁		ІІ ₂		ІІ ₃		ІІ ₄		Інтегральний показник	
	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг
Вінницька	0,76	3	0,62	11	0,37	7-8	0,40	9	0,51	7-8
Волинська	0,61	20	0,54	18	0,30	15-16	0,31	13-14	0,42	14-16
Дніпропетровська	0,73	6-8	0,46	21	0,42	5	0,83	1	0,58	3-4
Донецька	0,38	24	0,25	24	0,41	6	0,36	11	0,34	22
Житомирська	0,73	6-8	0,67	5	0,25	18	0,25	18	0,42	14-16
Закарпатська	0,67	16	0,68	4	0,32	11-13	0,28	15-16	0,45	11-13
Запорізька	0,73	6-8	0,51	20	0,36	9	0,55	4	0,52	5-6
Івано-Франківська	0,70	12	0,61	12-14	0,32	11-13	0,37	10	0,47	9-10
Київська	0,80	1	0,66	6	0,43	3-4	0,71	2	0,63	1
Кіровоградська	0,43	22	0,70	2	0,23	21	0,31	13-14	0,38	18
Луганська	0,38	23	0,32	22	0,24	19-20	0,19	23	0,27	24
Львівська	0,71	10-11	0,60	15-16	0,37	7-8	0,45	7	0,52	5-6
Миколаївська	0,69	13	0,55	17	0,24	19-20	0,46	5-6	0,45	11-13
Одеська	0,75	4-5	0,65	7	0,31	14	0,46	5-6	0,51	7-8
Полтавська	0,64	17-18	0,52	19	0,59	1	0,58	3	0,58	3-4
Рівненська	0,68	14	0,60	15-16	0,22	22	0,20	20-22	0,37	19-20
Сумська	0,63	19	0,61	12-14	0,43	3-4	0,24	19	0,45	11-13
Тернопільська	0,58	21	0,26	23	0,32	11-13	0,18	24	0,31	23
Харківська	0,78	2	0,78	1	0,45	2	0,43	8	0,59	2
Херсонська	0,75	4-5	0,64	8-9	0,19	23	0,20	20-22	0,37	19-20
Хмельницька	0,64	17-18	0,64	8-9	0,27	17	0,28	15-16	0,42	14-16
Черкаська	0,72	9	0,63	10	0,34	10	0,32	12	0,47	9-10
Чернівецька	0,71	10-11	0,69	3	0,30	15-16	0,20	20-22	0,41	17
Чернігівська	0,67	15	0,61	12-14	0,15	24	0,26	17	0,36	21

Джерело: розраховано автором

Продовження додатку Х

Таблиця Х.7 Абсолютні значення індикаторів стану фінансової безпеки регіонів України, 2017 р.

Області	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X ₁₁
Вінницька	41411,2	55,3	101,6	128,7	0,6	163,3	3,1	446,7	37,4	37,9	42344,0
Волинська	35710,3	48,8	99,2	125,5	1,5	132,2	3,0	448,7	54,1	23,0	26066,9
Дніпропетровська	52167,9	58,0	101,4	119,1	1,9	139,1	3,8	463,0	26,0	20,0	129351,1
Донецька	22597,4	49,4	75,4	111,2	11,4	94,6	1,3	148,3	24,3	11,4	61266,9
Житомирська	39447,4	56,4	96,2	126,6	0,3	111	3,1	432,5	46,8	34,6	30061,9
Закарпатська	30930,5	53,8	89,2	129,2	0,2	147,3	2,1	445,3	47,7	46,3	16540,8
Запорізька	50518,1	55,2	93,6	116,8	4,1	129,4	3,4	495,3	26,2	24,7	108484,8
Івано-Франківська	36988,5	55,0	95,3	126,1	1,4	116,9	2,2	364,5	44,9	38,3	34320,4
Київська	48032,6	58,0	94,4	119,5	4,2	122,8	5,5	559,3	36,4	23,5	54070,3
Кіровоградська	38583,8	53,3	99,0	125,6	0,9	125,3	3,6	397,1	49,2	45,7	26501,9
Луганська	14077,3	54,7	70,6	111,7	65,8	114,0	1,0	97,1	31,0	26,9	10427,7
Львівська	41908,9	56,2	98,6	123,6	2,2	135,7	3,3	449,2	40,7	36,4	32344,9
Миколаївська	41608,6	56,8	96,3	118,4	6,0	146,1	2,9	475,7	35,0	30,5	44525,0
Одеська	46484,4	56,1	97,0	116,6	1,3	159,1	3,4	523,9	39,8	33,8	22390,1
Полтавська	44822,2	54,0	94,5	122,5	1,6	132,9	3,9	423,7	38,8	21,5	111894,9
Рівненська	36539,6	55,1	90,6	119,4	4,0	158,5	2,5	341,6	48,9	40,6	29596,3
Сумська	41998,4	57,4	97,5	124,3	7,6	149,8	3,3	371,5	49,5	34,0	35923,7
Тернопільська	32898,3	51,0	93,8	129,5	0,4	42,0	2,3	377,7	53,2	44,3	18451,2
Харківська	44662,3	60,6	100,7	119,6	5,3	138,2	4,2	580,6	47,4	39,0	61762,0
Херсонська	38001,5	56,2	95,9	123,3	0,6	143,8	2,8	444,9	43,0	48,3	24737,9
Хмельницька	40022,7	54,7	95,6	128,0	0,4	102,1	2,8	454,3	46,2	40,6	29448,6
Черкаська	38298,3	56,7	96,5	124,8	6,8	121,4	3,7	427,3	40,5	31,6	47191,7
Чернівецька	33099,0	56,6	101,8	129,1	0,2	110,8	1,8	492,0	37,3	58,4	11499,0
Чернігівська	38975,4	56,1	94,9	122,0	0,8	174,8	3,3	376,9	45,6	31,1	27698,4
Область	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅	X ₁₆	X ₁₇	X ₁₈	X ₁₉	X ₂₀	X ₂₁	X ₂₂
Вінницька	1106,6	1971,1	0,6	107,5	46615	113	7222,4	129,1	769,2	4,5	1,6
Волинська	810,9	1430,2	2,2	113,3	34310	114,6	6632,5	255,9	663,0	4,2	0,8
Дніпропетровська	682,8	3009,4	0,4	103,3	75396	112,8	13195,4	1182,2	2183	6,8	2,0
Донецька	418,1	760,0	2,6	102,9	32318	115,9	4031,6	288,9	1049,9	5,3	1,0
Житомирська	751,0	1246,3	1,8	104,3	38520	113,0	5995,2	186,0	477,2	4,2	0,8
Закарпатська	932,4	1081,0	4,6	98,7	25727	113,9	4346,6	261,5	1149,4	3,4	0,8
Запорізька	448,2	1492,1	2,7	99,5	59729	114,1	9013,6	529,2	1721,8	5,8	1,4
Івано-Франківська	1182,5	1668,9	1,3	101,5	37220	113,7	6811,8	660,3	482,6	3,4	1,1
Київська	940,6	3332,5	0,8	102,3	74216	113,8	19640,8	900,2	1002,3	7,4	2,1
Кіровоградська	574,1	1628,5	2,3	111,9	47469	113,8	7408,7	71,6	432,6	4,7	0,8
Луганська	273,1	268,6	1,8	128,7	14251	114,9	1386,1	202,8	107,2	3,7	0,7
Львівська	948,3	2478,8	1,9	98,8	45319	113,0	9025,7	472,5	626,2	5,0	1,5
Миколаївська	487,2	2290,8	0,3	106,2	50091	113,5	9647,7	182,8	1658,9	4,7	1,0
Одеська	524,5	4737,2	1,2	107,9	50159	114,6	8653,3	574,3	760,8	6,3	2,5
Полтавська	761,2	4037,0	1,9	102,6	81145	113,1	10932,5	742,7	1313,2	5,9	2,1
Рівненська	868,7	1347,6	0,4	101,3	33958	115,0	5095,2	145,9	329,9	3,6	0,9
Сумська	690,8	1148,0	7,1	95,5	41741	113,6	6199,4	170,2	611,9	4,8	1,0
Тернопільська	936,5	1494,0	2,8	96,8	29247	113,3	6525,1	42,8	360,1	3,2	0,6
Харківська	639,4	3748,5	3,4	103,2	57150	113,8	6899,8	245,4	441,8	5,2	1,7
Херсонська	599,6	961,0	1,4	101,4	36585	114,4	6880,8	206,6	274,5	3,8	0,7
Хмельницька	920,5	1796,4	0,7	99,4	37881	113,8	7910,6	134,7	365,4	4,1	0,9
Черкаська	995,9	1059,7	0,7	104,8	48025	114,6	6469,3	276,4	504,0	4,7	1,1
Чернівецька	1000,9	1405,4	2,4	97,9	23365	112,4	3001,6	63,8	165,1	3,2	0,8
Чернігівська	615,5	931,7	0,5	104,8	41726	113,9	6995,2	422	608,9	4,5	1,0

Джерело: узагальнено автором за даними [157; 158; 159; 160]

Продовження додатку X

Таблиця X.8 Нормовані значення індикаторів стану фінансової безпеки регіонів України, 2017 р.

Області	Фінансова безпека населення регіону						Фінансова безпека суб'єктів господарювання регіону							
	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	Ш ₁	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	Ш ₂		
Вінницька	0,72	0,55	0,99	0,96	0,99	0,84	0,09	0,47	0,72	0,44	0,56	0,46		
Волинська	0,57	0,00	0,92	0,78	0,98	0,65	0,32	0,44	0,73	1,00	0,25	0,55		
Дніпропетровська	1,00	0,78	0,99	0,43	0,97	0,83	0,27	0,62	0,76	0,06	0,18	0,38		
Донецька	0,22	0,05	0,15	0,00	0,83	0,25	0,60	0,07	0,11	0,00	0,00	0,16		
Житомирська	0,67	0,64	0,82	0,84	1,00	0,79	0,48	0,47	0,69	0,76	0,49	0,58		
Закарпатська	0,44	0,42	0,60	0,98	1,00	0,69	0,21	0,24	0,72	0,79	0,74	0,54		
Запорізька	0,96	0,54	0,74	0,31	0,94	0,70	0,34	0,53	0,82	0,06	0,28	0,41		
Івано-Франківська	0,60	0,53	0,79	0,81	0,98	0,74	0,44	0,27	0,55	0,69	0,57	0,50		
Київська	0,89	0,78	0,76	0,45	0,94	0,77	0,39	1,00	0,96	0,41	0,26	0,60		
Кіровоградська	0,64	0,38	0,91	0,79	0,99	0,74	0,37	0,58	0,62	0,84	0,73	0,63		
Луганська	0,00	0,50	0,00	0,03	0,00	0,11	0,46	0,00	0,00	0,22	0,33	0,20		
Львівська	0,73	0,63	0,90	0,68	0,97	0,78	0,29	0,51	0,73	0,55	0,53	0,52		
Миколаївська	0,72	0,68	0,82	0,39	0,91	0,71	0,22	0,42	0,78	0,36	0,41	0,44		
Одеська	0,85	0,62	0,85	0,30	0,98	0,72	0,12	0,53	0,88	0,52	0,48	0,51		
Полтавська	0,81	0,44	0,77	0,62	0,98	0,72	0,32	0,64	0,68	0,49	0,21	0,47		
Рівненська	0,59	0,53	0,64	0,45	0,94	0,63	0,12	0,33	0,51	0,83	0,62	0,48		
Сумська	0,73	0,73	0,86	0,72	0,89	0,79	0,19	0,51	0,57	0,85	0,48	0,52		
Тернопільська	0,49	0,19	0,74	1,00	1,00	0,68	1,00	0,29	0,58	0,97	0,70	0,71		
Харківська	0,80	1,00	0,96	0,46	0,92	0,83	0,28	0,71	1,00	0,78	0,59	0,67		
Херсонська	0,63	0,63	0,81	0,66	0,99	0,74	0,23	0,40	0,72	0,63	0,79	0,55		
Хмельницька	0,68	0,50	0,80	0,92	1,00	0,78	0,55	0,40	0,74	0,73	0,62	0,61		
Черкаська	0,64	0,67	0,83	0,74	0,90	0,76	0,40	0,60	0,68	0,54	0,43	0,53		
Чернівецька	0,50	0,66	1,00	0,98	1,00	0,83	0,48	0,18	0,82	0,44	1,00	0,58		
Чернігівська	0,65	0,62	0,78	0,59	0,99	0,73	0,00	0,51	0,58	0,71	0,42	0,44		
Область	Фінансова безпека галузей економіки (секторів) регіону						Фінансова безпека регіону за рівнем фінансової автономії							
	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅	Ш ₃	X ₁₆	X ₁₇	X ₁₈	X ₁₉	X ₂₀	X ₂₁	X ₂₂	Ш ₄
Вінницька	0,27	0,92	0,38	0,04	0,36	0,39	0,48	0,83	0,32	0,08	0,32	0,31	0,53	0,41
Волинська	0,13	0,59	0,26	0,28	0,54	0,36	0,30	0,37	0,29	0,19	0,27	0,24	0,11	0,25
Дніпропетровська	1,00	0,45	0,61	0,01	0,23	0,46	0,91	0,89	0,65	1,00	1,00	0,86	0,74	0,86
Донецька	0,43	0,16	0,11	0,34	0,22	0,25	0,27	0,00	0,14	0,22	0,45	0,50	0,21	0,26
Житомирська	0,17	0,53	0,22	0,22	0,27	0,28	0,36	0,83	0,25	0,13	0,18	0,24	0,11	0,30
Закарпатська	0,05	0,72	0,18	0,63	0,10	0,34	0,17	0,57	0,16	0,19	0,50	0,05	0,11	0,25
Запорізька	0,82	0,19	0,27	0,35	0,12	0,35	0,68	0,51	0,42	0,43	0,78	0,62	0,42	0,55
Івано-Франківська	0,20	1,00	0,31	0,15	0,18	0,37	0,34	0,63	0,30	0,54	0,18	0,05	0,26	0,33
Київська	0,37	0,73	0,69	0,07	0,20	0,41	0,90	0,60	1,00	0,75	0,43	1,00	0,79	0,78
Кіровоградська	0,14	0,33	0,30	0,29	0,49	0,31	0,50	0,60	0,33	0,03	0,16	0,36	0,11	0,30
Луганська	0,00	0,00	0,00	0,22	1,00	0,24	0,00	0,29	0,00	0,14	0,00	0,12	0,05	0,09
Львівська	0,18	0,74	0,49	0,24	0,10	0,35	0,46	0,83	0,42	0,38	0,25	0,43	0,47	0,46
Миколаївська	0,29	0,24	0,45	0,00	0,32	0,26	0,54	0,69	0,45	0,12	0,75	0,36	0,21	0,44
Одеська	0,10	0,28	1,00	0,13	0,37	0,38	0,54	0,37	0,40	0,47	0,31	0,74	1,00	0,55
Полтавська	0,85	0,54	0,84	0,24	0,21	0,54	1,00	0,80	0,52	0,61	0,58	0,64	0,79	0,71
Рівненська	0,16	0,65	0,24	0,01	0,17	0,25	0,29	0,26	0,20	0,09	0,11	0,10	0,16	0,17
Сумська	0,21	0,46	0,20	1,00	0,00	0,37	0,41	0,66	0,26	0,11	0,24	0,38	0,21	0,33
Тернопільська	0,07	0,73	0,27	0,37	0,04	0,30	0,22	0,74	0,28	0,00	0,12	0,00	0,00	0,20
Харківська	0,43	0,40	0,78	0,46	0,23	0,46	0,64	0,60	0,30	0,18	0,16	0,48	0,58	0,42
Херсонська	0,12	0,36	0,15	0,16	0,18	0,19	0,33	0,43	0,30	0,14	0,08	0,14	0,05	0,21
Хмельницька	0,16	0,71	0,34	0,06	0,12	0,28	0,35	0,60	0,36	0,08	0,12	0,21	0,16	0,27
Черкаська	0,31	0,79	0,18	0,06	0,28	0,32	0,50	0,37	0,28	0,21	0,19	0,36	0,26	0,31
Чернівецька	0,01	0,80	0,25	0,31	0,07	0,29	0,14	1,00	0,09	0,02	0,03	0,00	0,11	0,20
Чернігівська	0,15	0,38	0,15	0,03	0,28	0,20	0,41	0,57	0,31	0,33	0,24	0,31	0,21	0,34

Джерело: розраховано автором

Продовження додатку X

Таблиця X.9 Нормовані значення індикаторів стану фінансової безпеки регіонів України, 2017 р.

Області	Ш ₁		Ш ₂		Ш ₃		Ш ₄		Інтегральний показник	
	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг
Вінницька	0,84	1	0,46	18	0,39	5	0,41	9	0,50	7
Волинська	0,65	21	0,55	8-9	0,36	9	0,25	18-19	0,42	16-17
Дніпропетровська	0,83	2-4	0,38	22	0,46	2-3	0,86	1	0,59	3
Донецька	0,25	23	0,16	24	0,25	20-21	0,26	17	0,23	23
Житомирська	0,79	5-6	0,58	6-7	0,28	17-18	0,30	14-15	0,44	13-14
Закарпатська	0,69	19	0,54	10	0,34	12	0,25	18-19	0,42	16-17
Запорізька	0,70	18	0,41	21	0,35	10-11	0,55	4-5	0,48	8
Івано-Франківська	0,74	11-13	0,50	15	0,37	7-8	0,33	11-12	0,46	10-11
Київська	0,77	9	0,60	5	0,41	4	0,78	2	0,62	1
Кіровоградська	0,74	11-13	0,63	3	0,31	14	0,30	14-15	0,46	10-11
Луганська	0,11	24	0,20	23	0,24	22	0,09	24	0,15	24
Львівська	0,78	7-8	0,52	12-13	0,35	10-11	0,46	6	0,51	6
Миколаївська	0,71	17	0,44	19-20	0,26	19	0,44	7	0,43	15
Одеська	0,72	15-16	0,51	14	0,38	6	0,55	4-5	0,53	5
Полтавська	0,72	15-16	0,47	17	0,54	1	0,71	3	0,60	2
Рівненська	0,63	22	0,48	16	0,25	20-21	0,17	23	0,34	22
Сумська	0,79	5-6	0,52	12-13	0,37	7-8	0,33	11-12	0,47	9
Тернопільська	0,68	20	0,71	1	0,30	15	0,20	21-22	0,41	18-19
Харківська	0,83	2-4	0,67	2	0,46	2-3	0,42	8	0,57	4
Херсонська	0,74	11-13	0,55	8-9	0,19	24	0,21	20	0,36	21
Хмельницька	0,78	7-8	0,61	4	0,28	17-18	0,27	16	0,44	13-14
Черкаська	0,76	10	0,53	11	0,32	13	0,31	13	0,45	12
Чернівецька	0,83	2-4	0,58	6-7	0,29	16	0,20	21-22	0,41	18-19
Чернігівська	0,73	14	0,44	19-20	0,20	23	0,34	10	0,38	20

Джерело: розраховано автором

Додаток Ц

Таблиця Ц.1 Перелік індикаторів стану фінансової безпеки регіону

Фінансова безпека населення регіону	
X ₁	Найвищий дохід населення у розрахунку на одну особу населення, грн
X ₂	Рівень зайнятості населення у віці 15-70 років (за методологією МОП), % до економічно активного населення відповідного віку
X ₃	Співвідношення прийнятих працівників до вибулих, %
X ₄	Індекс реальної заробітної плати, % до відповідного періоду попереднього року
X ₅	Сума заборгованості з виплати заробітної плати, % до фонду оплати праці за останній місяць звітного періоду
Фінансова безпека суб'єктів господарювання регіону та їх підприємницька активність	
X ₆	Темп зростання (зменшення) податкового боргу за грошовими зобов'язаннями платників податків без урахування податкового боргу платників податків, які перебувають у процедурах банкрутства або щодо яких судом прийнято рішення (постанову) про зупинення провадження у справі, % до початку року
X ₇	Кількість суб'єктів середнього підприємництва у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць
X ₈	Кількість суб'єктів малого підприємництва у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць
X ₉	Частка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів середнього підприємництва (у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами господарювання, %
X ₁₀	Частка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів малого підприємництва (у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами господарювання, %
Галузева (секторальна) фінансова безпека регіону	
X ₁₁	Обсяг реалізованої промислової продукції у розрахунку на одну особу населення, грн
X ₁₂	Обсяг виробництва продукції сільського господарства на 100 гектарів сільськогосподарських угідь, грн
X ₁₃	Обсяг виконаних будівельних робіт у розрахунку на одну особу населення, грн
X ₁₄	Частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції, %
X ₁₅	Продуктивність праці, %
Фінансова безпека регіональна	
X ₁₆	Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах) у розрахунку на 1 особу населення, грн
X ₁₇	Індекс споживчих цін, %
X ₁₈	Обсяг капітальних інвестицій (крім інвестицій з державного бюджету) у розрахунку на одну особу населення наростаючим підсумком з початку року, грн
X ₁₉	Обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу населення наростаючим підсумком з початку інвестування, дол. США
X ₂₀	Обсяг експорту товарів у розрахунку на одну особу населення, дол. США
X ₂₁	Доходи місцевих бюджетів (без трансфертів) у розрахунку на одиницю населення, тис. грн
X ₂₂	Капітальні видатки місцевих бюджетів (без трансфертів з державного бюджету) у розрахунку на одну особу населення, тис. грн

Джерело: запропоновано автором

Додаток Ш

**Таблиця Ш.1 Кластеризація областей України за діапазонами значень
фінансової безпеки регіонів України, визначених на основі рівнів
Фібоначчі, 2015-2017 рр.**

Діапазон	0,000-0,381	0,382-0,499	0,500-0,618	0,619-1,000
Інтерпретація результату (стан безпеки регіону)	критичний	небезпечний	задовільний	високий
Області, 2015 р.	Донецька, Луганська, Тернопільська, Херсонська, Чернігівська,	Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано- Франківська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Рівненська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька	Вінницька, Дніпропетровська, Запорізька, Полтавська, Харківська	Київська
Області, 2016 р.	Донецька, Луганська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Чернігівська	Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано- Франківська, Кіровоградська, Миколаївська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька	Вінницька, Дніпропетровська, Запорізька, Львівська, Одеська, Полтавська, Харківська, Київська	—
Області, 2017 р.	Донецька, Луганська, Рівненська, Херсонська	Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано- Франківська, Кіровоградська, Миколаївська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська	Вінницька, Дніпропетровська, Запорізька, Львівська, Одеська, Полтавська, Харківська,	Київська

Джерело: узагальнено автором

Додаток Щ

Шкала кредитних рейтингів міжнародних агентств

Значення кредитного рейтингу	Moody's Investors Service	Standart & Poor's	FitchRating
Мінімальний рівень ризику, висока надійність вкладень	Aaa	AAA	AAA
Висока здатність виконувати зобов'язання	Aa	AA	AA
Висока надійність, однак, країна є більш вразливою до дії зовнішнього впливу	A	A	A
Висока надійність, однак, країна є суттєво більш вразливою до впливу зовнішнього впливу	Baa	BBB	BBB
Стан економіки нормальний, однак, країна є вразливою до впливу зовнішнього впливу	Ba	BB	BB
Країна може виконувати зобов'язання, однак, існує загроза погіршення стану	B	B	B
Високі кредитні ризики	Saa	CCC	CCC
Дуже високі кредитні ризики	Sa	CC	CC
Платежі за кредитами здійснюються, однак, порушено процедуру банкрутства	C	C	C
Дефолт за фінансовими зобов'язаннями		D	D

Рисунок Щ.1 – Шкала кредитних рейтингів міжнародних агентств

Джерело: узагальнено автором на підставі [108]

Додаток Ю

Динаміка кредитних рейтингів України, 2009-2019 рр.

Таблиця Ю.1 Кредитні рейтинги України рейтингового агентства Standart and Poor's

Дата присвоєння рейтингу	Рейтинг боргових зобов'язань в іноземній валюті		Рейтинг боргових зобов'язань в національній валюті		Рейтинг держави за національною шкалою	Прогноз
	довгострокові зобов'язання	короткострокові зобов'язання	довгострокові зобов'язання	короткострокові зобов'язання		
16.02.2009	B	B	B+	B	-	CreditWatch
25.02.2009	CCC+↓	C↓	B↓	C↓	uaBBB	Негативний
31.07.2009	CCC+	C	B-	C	-	Позитивний↑
30.10.2009	CCC+	C	B-	C	uaBBB	Стабільний↓
11.03.2010	B↑	C	B↑	B↑	-	Позитивний↑
17.03.2010	-	-	-	-	uaA↑	
17.05.2010	B↑	B↑	B+	B	uaA+↑	Стабільний↑
22.07.2010	B	B	B+	B	uaA+	CreditWatch
29.07.2010	B+↑	B	BB-↑	B	uaAA-↑	Стабільний
13.09.2011	B+	B	B+↓	B	uaAA-	Стабільний
15.03.2012	B+	B	B+	B	uaA+↓	Негативний↓
07.12.2012	B↓	B	B↓	B	uaA-↓	Негативний
16.05.2013	B	B	B	B	uaA-	Негативний
01.11.2013	B↓	B	B↓	B	uaBBB↓	Негативний
26.12.2013	B-	B	B-	B	uaBBB-	Стабільний↑
28.01.2014	CCC+↓	C↓	B-	B	uaBB+↓	Негативний
21.02.2014	CCC↓	C	B-	B	uaBB+	Негативний
11.07.2014	CCC	C	B-	B	uaBB+	Стабільний↑
19.12.2014	CCC-↓	C	CCC+↓	C↓	uaB+↓	Негативний↓
10.04.2015	CC↓	C	CCC+	C	uaB+	Негативний
28.08.2015	CC	C	CCC+	C	uaB+	Негативний
25.09.2015	SD↓	SD↓	CCC+	C	uaB+	
19.10.2015	B-/D↑	B↑	B↑	B↑	uaB+	Стабільний↑
11.12.2015	B-/D	B	B-	B	uaBBB-↑	Стабільний
10.06.2016	B-	B	B-	B	uaBBB-↑	Стабільний
09.12.2016	B-	B	B-	B	uaBBB-	Стабільний
12.05.2017	B-	B	B-	B	uaBBB-	Стабільний
10.11.2017	B-	B	B-	B	uaBBB-	Стабільний
20.04.2018	B-	B	B-	B	uaBBB-	Стабільний
27.06.2018	-	-	-	-	uaBBB↑	
19.10.2018	B-	B	B-	B	uaBBB	Стабільний
12.04.2019	B-	B	B-	B	uaBBB	Стабільний

Джерело: узагальнено автором за даними [122]

Продовження додатку Я

Таблиця Я.2 Кредитні рейтинги України рейтингового агентства Fitch Ratings

Дата присвоєння рейтингу	Рейтинг боргових зобов'язань в іноземній валюті		Рейтинг боргових зобов'язань в національній валюті		Рейтинг держави за національною шкалою	Прогноз
	довгострокові зобов'язання	короткострокові зобов'язання	довгострокові зобов'язання	короткострокові зобов'язання		
12.02.2009	B↓	B	B↓	–	–	Негативний
13.02.2009	–	–	–	–	AA(ukr)	Стабільний
14.10.2009	B	B	B	–	–	Негативний
12.11.2009	B↓	B	B↓	–	–	Негативний
13.10.2009	–	–	–	–	AA–(ukr)	Стабільний
17.03.2010	B–	B	B–	–	–	Стабільний↑
06.07.2010	B↑	B	B↑	–	–	Стабільний
07.07.2010	–	–	–	–	AA(ukr)↑	Стабільний
15.09.2010	B	B	B	–	–	Стабільний
21.07.2011	B	B	B	–	–	Позитивний↑
19.10.2011	B	B	B	–	–	Стабільний↓
10.07.2012	B	B	B	–	–	Стабільний
28.06.2013	B	B	B	–	–	Негативний↓
08.11.2013	B↓	B	B↓	–	–	Негативний
07.02.2014	CCC↓	C↓	B–	–	–	Негативний
28.02.2014	CCC	C	B–	–	–	Негативний
22.08.2014	CCC	C	CCC↓	–	–	–
13.02.2015	CC↓	C	CCC	–	–	–
07.08.2015	CC	C	CCC	–	–	–
27.08.2015	C↓	C	CCC	–	–	–
06.10.2015	RD↓	RD↓	CCC	–	–	–
18.11.2015	CCC↑	C↑	CCC	–	–	–
13.05.2016	CCC	C	CCC	–	–	–
22.07.2016	–	C	CCC	C	–	–
11.11.2016	B–↑	B↑	B–↑	B↑	–	Стабільний↑
28.04.2017	B–	B	B–	B	–	Стабільний
27.10.2017	B–	B	B–	B	–	Стабільний
27.04.2018	B–	B	B–	B	–	Стабільний
26.10.2018	B–	B	B–	B	–	Стабільний
08.03.2019	B–	B	B–	B	–	Стабільний

Джерело: узагальнено автором за даними [122]

Продовження додатку Я

Таблиця Я.3 Кредитні рейтинги України рейтингового агентства Moody's Investors Service

Дата присвоєння рейтингу	Рейтинг боргових довгострокових зобов'язань в іноземній валюті	Рейтинг боргових довгострокових зобов'язань в національній валюті	Прогноз
24.02.2009	B1	B1	CreditWatch
12.05.2009	B2↓	B2↓	Негативний
11.10.2010	B2	B2	Стабільний↑
15.12.2011	B2	B2	Негативний↓
05.12.2012	B3↓	B3↓	Негативний
20.09.2013	Сaa1↓	Сaa1↓	Перегляд з можливим зниженням
31.01.2014	Сaa2↓	Сaa2↓	Негативний
04.04.2014	Сaa3↓	Сaa3↓	Негативний
24.03.2015	Са↓	Са↓	Негативний
19.11.2015	Сaa3/Са↑	Сaa3↑	Стабільний↑
25.08.2017	Сaa2/Са↑	Сaa2↑	Позитивний↑
21.12.2018	Сaa1/Са↑	Сaa1↑	Стабільний↓

Джерело: узагальнено автором за даними [122]

Додаток АА

СТРАТЕГІЯ

формування фінансової безпеки України

Стратегія забезпечення фінансової безпеки України на середньостроковий період (до 2024 р.) визначає стратегічні цілі, задачі, принципи, напрями забезпечення фінансової безпеки України на основі аналізу альтернатив, пріоритети державних політик і показники досягнення цілей з урахуванням наявних ресурсів відповідно до Стратегії національної безпеки України, схваленої Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015, Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленою Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5, а також реформ, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, ратифікованою Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII.

Дана Стратегія спирається на те, що візія майбутнього стану фінансової безпеки держави – це сприятливі умови функціонування фінансової системи держави, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз не спричиняє негативних процесів у даній складній системі та не заважає формуванню необхідних фінансових умов для її збалансованого розвитку.

Дана стратегія є основою для уточнення та подальшого розвитку основних положень документів стратегічного планування у сфері забезпечення фінансової безпеки вищого рівня (доктрини та концепції), що в т. ч. обумовлюється спадкоємністю доктринальних та концептуальних положень у сфері забезпечення фінансової безпеки.

Стратегія фінансової безпеки України має забезпечити:

- єдність принципів забезпечення фінансової безпеки;
- виокремлення підходів до зміцнення стану підсистем фінансової безпеки.

Розділ 1. Загальні положення і принципи

1. Поняттєво-категорійний апарат.

У цій Стратегії терміни вживаються в такому значенні:

– біхевіористичний підхід до моніторингу стану фінансової безпеки держави – специфічний підхід до перманентного спостереження за процесами і явищами, що відбуваються в системі забезпечення фінансової безпеки держави, що базується на поведінкових та гендерних аспектах, та вивчає процеси прийняття управлінських рішень з урахуванням ментальних, психологічних та емоційних особливостей з метою прогнозування та управління поведінкою учасників фінансових відносин;

– загрози фінансовій безпеці України – явища і чинники, які ускладнюють чи унеможливають реалізацію національних інтересів у фінансовій сфері та збереження національних цінностей України.

– кібернетична безпека фінансового сектору – умови, в яких функціонує фінансова система держави, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз у кібернетичному просторі не спричиняє негативних процесів у даній складній системі та не заважає створенню сприятливих фінансових умов для її сталого розвитку в умовах діджиталізації, безперешкодного формування, зберігання, використання, поширення та захисту інформації;

– податкова безпека держави – умови функціонування податкової системи України, які надають змогу оптимально поєднати стабільність наповнення дохідної частини бюджету для повного і своєчасного задоволення потреб суспільства та стимулювання підприємницької активності в країні й інтереси платників податків, своєчасно виявляти та запобігати загрозам і ризикам у сфері оподаткування, а також характеризує здатність податкової системи України до збалансованого розвитку;

– фінансова безпека галузі (сектору економіки) – умови розвитку певного сектору економіки, за яких дія загроз не заважає створенню сприятливих фінансових умов для досягнення цілей і генерування достатнього обсягу

фінансових ресурсів у процесі забезпечення стійкого функціонування;

– фінансова безпека держави – умови, в яких функціонує фінансова система держави, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз не спричиняє негативних процесів у даній складній системі та не заважає створенню сприятливих фінансових умов для її сталого розвитку, що кількісно оцінюються за допомогою узагальнення індикаторів стану грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, боргової безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору;

– фінансова безпека домогосподарства – умови життєдіяльності домогосподарства, за якими дія внутрішніх та зовнішніх загроз не заважає створенню сприятливих фінансових умов для задоволення життєвих інтересів, рівню життя та сталого розвитку його членів;

– фінансова безпека об'єднаного світового фінансового простору – умови розвитку глобальної фінансової системи, за яких наслідки глобалізації не спричиняють негативних процесів в інтеграційному процесі та не заважають створенню сприятливих фінансових умов для розвитку світового фінансового простору;

– фінансова безпека регіону – умови фінансового розвитку певного регіону держави, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз не спричиняє негативних процесів у даній складній системі та не заважає створенню сприятливих фінансових умов для сталого розвитку регіону

– фінансова безпека суб'єкта господарювання – умови функціонування, за яких дія загроз не спричиняє негативних процесів у структурі фінансів підприємства та не заважає створенню сприятливих фінансових умов для її сталого розвитку та стабільної господарської діяльності;

– фінансова глобалізація – це складова глобалізаційних процесів, що полягає в інтеграції національних фінансових систем у світових інститутах та фінансових ринках завдяки вільному руху капіталів, що відбувається на трьох рівнях прояву: національний (у формі операцій злиття та поглинання); регіональний (у формі інтеграційних процесів національних фінансових систем

в регіоні); світовий (у формі розвитку об'єднаного світового фінансового простору).

2. Принципи побудови системи забезпечення фінансової безпеки держави та принципи державного стратегічного планування в цій сфері.

Побудова системи забезпечення фінансової безпеки держави спирається на наступні принципи:

– відкритість влади (поєднує наступні елементи: прозорість; доступність; чутливість) – передбачає перманентний публічний контроль; доступ кожної зацікавленої особи до інформації; сприйняття нових вимог та ідей сучасності. У своїй сукупності принцип відкритості влади передбачає комунікацію держави й громадськості у сфері забезпечення фінансової безпеки, доступність інформації та зовнішній контроль за дотриманням верховенства права;

– відповідальність та підзвітність – передбачає, що в управлінських процесах чітко визначені ролі та відповідальність законодавчих і виконавчих органів, які систематично перевіряються іншими органами;

– субсидіарність – передбачає, що вищий рівень організаційної структури в системі забезпечення фінансової безпеки держави втручається в дії нижчого рівня виключно за умови нездатності останнього виконувати свої функції;

– розвиток та адаптація – передбачає, що система забезпечення фінансової безпеки держави має постійно розвиватись і удосконалюватись, адаптуючись до змін навколишнього середовища;

– множинність моделей – передбачає можливість різних точок зору на наявні проблеми у сфері забезпечення фінансової безпеки держави, побудови різних моделей для передбачення зміни стану фінансової безпеки держави, які мають право на існування. Ефективність державної політики у цій сфері в т. ч. залежить від участі всіх зацікавлених сторін на всіх етапах побудови та функціонування системи забезпечення фінансової безпеки держави;

– принцип інтегративних рівнів – передбачає те, що фінансова безпека держави складається з ієрархічно розташованих підсистем, між якими

встановлюється супідрядність. При ускладненні структури виникають додаткові властивості;

– принцип біфуркації – передбачає, що рівень фінансової безпеки держави може суттєво змінитися при незначних змінах у певних її підсистемах або чинниках впливу;

– узгодженості та підпорядкованості – передбачає, що застосовувані методи забезпечення фінансової безпеки мають узгоджуватись між собою та підпорядковуватись цільовим орієнтирам системи забезпечення фінансової безпеки держави та національним інтересам у фінансовій сфері;

– ефективність – передбачає, що заходи, направлені на забезпечення фінансової безпеки держави, повинні бути своєчасними, дієвими, відповідати стратегічній меті та поточним завданням, узгоджуватись з даними моніторингу стану фінансової безпеки держави та чинників впливу, враховувати прогностичні дані у перспективі;

– міжнародна співпраця та інтеграція – передбачає дотримання міжнародних правових норм, а також розширення участі держави у міждержавних системах, програмах з підтримання безпеки;

– принцип інклюзивності розвитку – передбачає те, що більшість членів суспільства держави відчують на собі результати зміцнення стану фінансової безпеки;

– принцип біхевіористичних аспектів – стан фінансової безпеки та комплекс превентивних заходів її зміцнення багато в чому обумовлюються особливостями соціального організму, який приймає рішення у процесі забезпечення рівня фінансової безпеки, а саме: психологічними, моральними, ментальними, емоційними факторами; міжособистісними комунікаціями; рівнем гендерної збалансованості; ментальними моделями учасників соціальних груп, їх особистісними парадигмами.

Державне стратегічне забезпечення фінансової безпеки держави спирається на наступні принципи:

– цілепокладання, який полягає у виокремленні мети, завдань, пріоритетів

та напрямів розвитку держави у сфері забезпечення фінансової безпеки та її окремих підсистем;

– єдність, комплексність та цілісність, який полягає у використанні єдиних підходів до організації та порядку здійснення процесу державного стратегічного забезпечення фінансової безпеки держави, формування документів державного стратегічного планування у сфері забезпечення фінансової безпеки та звітності про їх виконання, які повинні бути узгоджені за цілями, завданнями, напрямами та пріоритетами розвитку;

– наукової обґрунтованості, який базується на застосуванні виключно наукової основи у процесі формування документів державного стратегічного забезпечення фінансової безпеки держави, удосконалення методології, застосування світового досвіду у сфері забезпечення фінансової безпеки держави;

– транспарентність та гласність, який полягає в забезпеченні суб'єктами державного стратегічного забезпечення фінансової безпеки держави доступу громадськості до документів стратегічного забезпечення фінансової безпеки держави на всіх етапах їх розроблення та виконання, крім документів, що містять інформацію, яка становить державну таємницю;

– вимірюваність та ефективність, який полягає у забезпеченні моніторингу досягнення цілей з використанням кількісних і (або) якісних цільових показників та базується на твердженні, що вибір засобів і методів досягнення цілей зміцнення фінансової безпеки держави повинен забезпечувати досягнення запланованих результатів з найменшими витратами ресурсів;

– системність та послідовність, який фіксує, що цілі та пріоритети забезпечення фінансової безпеки держави, визначені у проєктах документів державного стратегічного планування (доктрина, концепція, програми, плани та інші), не повинні суперечити цілям та пріоритетам затверджених документів державного стратегічного забезпечення фінансової безпеки держави;

– гнучкість, який полягає у тому, що цілі, пріоритети, завдання, напрями дій мають переглядатися з урахуванням моніторингу їх ефективності та змін

факторів впливу на рівень фінансової безпеки держави;

– відповідальність, який полягає у тому, що суб'єкти державного стратегічного забезпечення фінансової безпеки держави несуть відповідальність за ефективність виконання завдань та заходів, спрямованих на досягнення місії та візії майбутнього стану фінансової безпеки держави в межах повноважень та відповідно до законодавства України.

1.3. Об'єкти забезпечення фінансової безпеки держави.

До основних об'єктів забезпечення фінансової безпеки держави мають бути віднесено: домогосподарство; суб'єкт господарювання; галузь (сектор економіки); регіон; держава.

1.4. Законодавчо-нормативна база забезпечення фінансової безпеки держави.

Основу законодавчо-нормативної бази забезпечення фінансової безпеки держави формують: Конституція України, закон України «Про національну безпеку України», закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» та інші закони України, міжнародні договори, Стратегія національної безпеки України, а також нормативно-правові акти, видані на виконання Конституції та законів України, в т. ч. Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері від 15.08.2012 р. № 569-р.

Ієрархія формування документів стратегічного планування у сфері забезпечення фінансової безпеки держави є наступною: доктрина → концепція → стратегія → програма → план.

Фінансова безпека України досягається шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих доктрин, стратегій, концепцій, програм і планів у таких сферах як безпека державних фінансів (бюджетна, боргова, валютна, податкова), безпека фінансового ринку (банківська, грошово-кредитна, безпека небанківського фінансового сектору), кібернетична безпека фінансового сектору тощо.

1.5. Основні цілі Стратегії.

Основними цілями цієї Стратегії є:

- забезпечення оптимального рівня фінансової безпеки держави;
- мінімізація загроз фінансовій безпеці держави та створення сприятливих умов для функціонування фінансової системи держави;
- формування необхідних фінансових умов для збалансованого розвитку держави, подолання бідності, майнового розшарування в суспільстві, підвищення соціальних стандартів до рівня держав – членів ЄС;
- забезпечення нової якості фінансового розвитку та інтеграції України до об'єднаного світового фінансового простору, розширення меж співпраці з міжнародними об'єднаннями універсальної та регіональної безпеки.

Досягнення виокремлених цілей потребує: зміцнення держави шляхом забезпечення поступального соціально-економічного розвитку України; якісно нової державної політики, направленої на ефективний захист національних інтересів у фінансовій сфері, комплексне реформування системи забезпечення фінансової безпеки; нового зовнішньополітичного позиціонування України у світі в умовах нестабільності об'єднаного світового фінансового простору.

Розділ 2. Національні інтереси України у фінансовій сфері

Національні інтереси України у фінансовій сфері відображають фундаментальні цінності та прагнення Українського народу, його потреби в гідних умовах життєдіяльності, а також цивілізовані шляхи їх створення і способи задоволення.

Національні інтереси України у фінансовій сфері та їх пріоритетність обумовлюються конкретною ситуацією, що складається в країні та за її межами.

Пріоритетними національними інтересами України у фінансовій сфері є:

- збереження й зміцнення фінансової незалежності держави;
- підвищення ефективності органів державної влади та місцевого самоврядування, збалансований розвиток демократичних інститутів для забезпечення фінансової безпеки домогосподарств та суб'єктів господарювання;
- формування самодостатньої соціально орієнтованої ринкової економіки;

– налагодження рівноправних та взаємовигідних відносин з іншими державами у фінансовій сфері, інтегрування в об'єднаний світовий фінансовий простір.

Розділ 3. Фактори впливу та загрози фінансовій безпеці України

Основними *зовнішніми* загрозами фінансовій безпеці України є:

- ресурсна, фінансова або технологічна залежність національної економіки від інших країн та ринків;
- недостатня інтеграція України у світовий фінансовий та інформаційний простір;
- неефективне управління державним боргом, в т.ч. зовнішнім;
- кібератаки на фінансовий сектор;
- неконтрольоване поглиблення фінансової глобалізації, нераціональні темпи збільшення відкритості економіки України, неконтрольований рівень лібералізації зовнішньоекономічної діяльності;
- активна участь іноземного капіталу у тіньовій економіці;
- транснаціоналізація економічних зв'язків, процеси глобалізації та інтеграції фінансових ринків;
- від'ємне зовнішньоторговельне сальдо, дефіцит платіжного балансу, обмеження державної присутності на фінансових ринках інших країн;
- висока рухливість фінансових ринків, що базується на активному розвитку інформаційних технологій.

Основними *внутрішніми* загрозами фінансовій безпеці України є:

- недосконалість вітчизняного законодавства з питань оцінки рівня фінансової безпеки та фінансово-кредитних відносин, неефективність системи державного регулювання фінансових відносин;
- структурні диспропорції, монополізм виробників, банківських та небанківських фінансових установ, перешкоди становленню ринкових відносин;

– неконтрольований вплив за межі України інтелектуальних, фінансових або матеріальних ресурсів;

– слабкість банківської системи, недовіра населення та підприємництва до фінансових інститутів держави та національної грошової одиниці, зміни курсу національної грошової одиниці, які неможливо пояснити зміною макроекономічних показників, неефективне функціонування страхового та фондового ринку;

– критичні показники державного боргу та небезпечні для бюджету обсяги фінансових ресурсів, що витрачаються на його обслуговування державного боргу, неефективне використання залучених коштів;

– низький рівень інвестиційної привабливості, спричинений у т. ч. нестабільністю податкової системи, неконтрольованим рівнем корупції, недовірою до судової гілки влади, діяльності тіньових структур, криміналізацією суспільства;

– низький рівень бюджетної дисципліни на всіх рівнях бюджетної системи, розповсюдженість практики постійного коректування індикативних показників бюджетів;

– низький рівень життя населення, зменшення добробуту домогосподарств, високий рівень безробіття, значний загальний рівень заборгованості з виплати соціальних виплат, пенсій та заробітних плат;

– активізація міграційних процесів в країні, в т. ч. вплив наукового та інтелектуального потенціалу за межі України;

– науково-технологічне та інноваційне відставання від розвинутих країн;

– уразливість об'єктів критичної інфраструктури, в т. ч. банківських та небанківських фінансових установ, державних інформаційних ресурсів до кібератак.

Розділ 4. Основні напрями забезпечення фінансової безпеки України

Конкретні напрями забезпечення фінансової безпеки України обумовлюються пріоритетністю національних інтересів у фінансовій сфері,

необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз цим інтересам, і ґрунтуються на засадах правової демократичної держави.

До основних напрямів забезпечення фінансової безпеки України віднесено:

– узгодження документів стратегічного планування (доктрин, концепцій, стратегій, програм та планів) у сфері забезпечення фінансової безпеки України й всіх її підсистем за єдиним задумом;

– формування єдиної ефективної системи моніторингу, аналізу та прогнозування стану фінансової безпеки держави;

– професіоналізація сектору забезпечення фінансової безпеки, підвищення фахового рівня персоналу, забезпечення гендерної рівності у групах, відповідальних за розробку напрямів зміцнення фінансової безпеки держави;

– підсилення системи загальнозживаних підходів до моніторингу стану фінансової безпеки держави (серед яких процесний, системний, синергетичний, ресурсний, програмно-цільовий, ресурсно-функціональний, вартісний та стаціонарний підходи) біхевіористичним підходом, застосування якого сприятиме підвищенню ефективності моніторингу стану фінансової безпеки держави, унеможливленню переважання особистих, регіональних або корпоративних інтересів над загальнонаціональними;

– завершення реформи місцевого самоврядування в Україні на засадах децентралізації, в т. ч. в частині фіскальної децентралізації;

– максимальне обмеження контрольно-регуляторних функцій держави у сфері підприємницької діяльності, забезпечення невідворотності покарання правопорушення, пов'язані з корупцією;

– забезпечення прозорості видатків бюджетів усіх рівнів, недопущення перетікання бюджетних коштів в тіньову економіку;

– забезпечення ефективної діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції, Державного бюро розслідувань України, Національного

антикорупційного бюро України та інших правоохоронних органів, чітке виокремлення повноважень між ними та забезпечення механізмів взаємодії;

– активізація всебічної співпраці та взаємодії з міжнародними організаціями з питань безпеки та протидії загрозам, міжнародними антикорупційними організаціями (Групою держав Ради Європи проти корупції (GRECO), міжнародними об'єднаннями універсальної та регіональної безпеки;

– деолігархізація, дерегуляція економіки, максимальний захист конкуренції;

– трансформація системи оподаткування у напрямі стабільності та простоти, підтримки інновацій;

– формування умов для прискореного інноваційного розвитку, сприятливого бізнес-клімату та умов для інвестицій;

– забезпечення захисту інфраструктури від кібер-атак, розвиток мережі запобігання та реагування на кібер-інциденти (CERT), моніторинг даних про кібер-загрози, міжнародна співпраця у сфері реагування на кібер-атаки;

– ефективне використання бюджетних коштів, а також залучених коштів міжнародної економічної допомоги та міжнародних фінансових організацій, ефективний контроль за станом державного боргу;

– стабілізація банківської системи, відновлення довіри до національної валюти та вітчизняних фінансових інститутів, транспарентність грошово-кредитної політики;

– системна протидія тінізації економіки на базі формування суттєвих переваг господарської діяльності у законодавчій площині, консолідації інституційних спроможностей митних, податкових, фінансових та правоохоронних органів;

– протидія неконтрольованому впливу національних ресурсів (фінансових, матеріальних та інших);

– стимулювання розвитку освітнього, інтелектуального та наукового потенціалу держави, протидія впливу освітнього, інтелектуального та наукового потенціалу за межі України;

– ефективна протидія маніпуляціям суспільною свідомістю у фінансовій сфері та поширенню спотвореної інформації.

Розділ 5. Система забезпечення фінансової безпеки України

Для формування збалансованої державної політики та ефективного проведення комплексу узгоджених заходів щодо захисту національних інтересів у фінансовій сфері створюється система забезпечення фінансової безпеки України.

Система забезпечення фінансової безпеки – це організована сукупність суб'єктів (державних органів; посадових осіб та окремих громадян; громадських організацій, об'єднаних єдиною метою захисту національних інтересів у фінансовій сфері, що здійснюють узгоджену діяльність у межах законодавства України.

Основними функціями системи забезпечення фінансової безпеки в усіх її підсистемах є:

1. Формування сил та засобів забезпечення фінансової безпеки держави та її перманентна підтримка у певному стані з урахуванням зміни зовнішніх та внутрішніх умов, дії ризиків та загроз, зміни макроекономічних показників держави, а саме: формування правових засад для побудови та ефективного функціонування системи; формування організаційної структури системи забезпечення фінансової безпеки держави, розподіл їх функцій; комплексне забезпечення функціонування складових частин (структурних елементів) системи: фінансове, кадрове, інформаційне, матеріальне, технічне тощо; підготовка сил та засобів сформованої системи до їх застосування відповідно до призначення.

2. Управління діяльністю системи забезпечення фінансової безпеки, що включає: вироблення стратегії, планування напрямів зміцнення стану фінансової безпеки; моніторинг результативності дій, ефективності витрат на запровадження напрямів зміцнення фінансової безпеки.

3. Здійснення оперативної та планової діяльності щодо забезпечення фінансової безпеки держави, що включає: забезпечення адекватних та своєчасних змін цільових орієнтирів щодо характеристичних значень індикаторів стану фінансової безпеки держави, коректування методів її забезпечення, врахування специфічних особливостей розвитку світу, в т. ч. глобалізаційних процесів, діджиталізації економіки; прогнозування стану, загроз та специфічних ознак; уточнення національних інтересів та їх пріоритетів у фінансовій сфері; виявлення, моніторинг та прогнозування загроз, дестабілізаційних факторів та причин їх виникнення; нівелювання негативного впливу загроз та дестабілізаційних чинників на національні інтереси; локалізацію, деескалацію та розв'язання конфліктів.

4. Участь у міжнародних системах безпеки.

Фінансування системи забезпечення фінансової безпеки здійснюється за рахунок і в межах коштів, визначених у Законі України про Державний бюджет України на відповідний рік, а також з інших не заборонених законодавством джерел.

Розділ 6. Прикінцеві положення

Стратегія забезпечення фінансової безпеки України обумовлює спадкоємність доктринальних та концептуальних положень у сфері забезпечення фінансової безпеки та є основою для подальшого розвитку напрямів зміцнення фінансової безпеки держави у документах стратегічного планування нижчого рівня (програм та планів).

Реалізація Стратегії забезпечення фінансової безпеки України відбуватиметься на базі національного безпекового, фінансового та інтелектуального потенціалу із застосуванням механізмів державно-приватного партнерства, використанням міжнародної консультативної допомоги.

Розроблення документів державного стратегічного планування фінансується у межах бюджетних коштів, передбачених у Державному бюджеті України та місцевих бюджетах для забезпечення діяльності органів виконавчої

влади та органів місцевого самоврядування, а також інших головних розпорядників бюджетних коштів відповідальних за їх розроблення.

Додаток АБ

**Математичний апарат, що застосовувався у процесі розроблення
економетричної моделі парної регресії**

Лінійна функція: $Y = a_0 + a_1X_1 + a_2X_2 + u,$ (АБ.1)

Рівняння регресії: $\hat{Y} = \hat{a}_0 + \hat{a}_1X_1 + \hat{a}_2X_2,$ (АБ.2)

де: a_0, a_1, a_2 – невідомі параметри моделі;
 $\hat{a}_0, \hat{a}_1, \hat{a}_2$ – оцінка невідомих параметрів моделі;
 \hat{Y} – теоретичне значення результативної ознаки;
 Y – фактичне значення результативної ознаки
 $u = Y - \hat{Y}$ – вектор залишків.

$$F = \sum_{i=1}^n u_i^2 = \sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2 \rightarrow \min \quad (\text{АБ.3})$$

де: F – лінійна функція;
 u – вектор залишків;
 y_i – фактичні значення залежної змінної Y ;
 \hat{y}_i – теоретичні значення залежної змінної Y .

Коефіцієнт
детермінації:

$$R^2 = \frac{SSR}{SST} = 1 - \frac{SSE}{SST} \quad (\text{АБ.4})$$

Коефіцієнт
множинної
кореляції:

$$R = \sqrt{R^2} \quad (\text{АБ.5})$$

F-критерій
Фішера:

$$F_{\text{факт}} = \frac{MSR}{MSE} \quad (\text{АБ.6})$$

Частинні

$$E_{\frac{Y}{X_1}} = \hat{a}_1 \cdot \frac{\bar{X}_1}{\bar{Y}} \quad (\text{АБ.7})$$

коефіцієнти
еластичності

$$E_{\frac{Y}{X_2}} = \hat{a}_2 \cdot \frac{\bar{X}_2}{\bar{Y}} \quad (\text{АБ.8})$$

$$SSR = \sum_{i=1}^n (\hat{y}_i - \bar{y})^2, \quad (\text{АБ.9})$$

$$MSR = \frac{SSR}{m - 1}, \quad (\text{АБ.10})$$

$$SSE = u^T u = \sum_{i=1}^n u_i^2 = \sum_{i=1}^n (\hat{y}_i - y_i)^2, \quad (\text{АБ.11})$$

$$MSE = \frac{SSE}{n - m}, \quad (\text{АБ.12})$$

$$SST = \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2, \quad (\text{АБ.13})$$

$$MST = \frac{SST}{n - 1} \quad (\text{АБ.14})$$

Додаток АВ

Таблиця АВ.1 Розрахункова таблиця

№	Y	X_1	X_2	$Y - Y_{\text{сер}}$	$X_1 - X_{1\text{сер}}$	$X_2 - X_{2\text{сер}}$	$(Y - Y_{\text{сер}})^2$	$(X_1 - X_{1\text{сер}})^2$	$(X_2 - X_{2\text{сер}})^2$
1	41,2	22	34,69	-4,66	-4,4	-20,378	21,7156	19,36	415,262884
2	47,4	24	39,93	1,54	-2,4	-15,138	2,3716	5,76	229,159044
3	50,3	23	35,94	4,44	-3,4	-19,128	19,7136	11,56	365,880384
4	50,1	26	36,59	4,24	-0,4	-18,478	17,9776	0,16	341,436484
5	51,2	25	40,15	5,34	-1,4	-14,918	28,5156	1,96	222,546724
6	42,1	26	70,25	-3,76	-0,4	15,182	14,1376	0,16	230,493124
7	38,2	27	79,42	-7,66	0,6	24,352	58,6756	0,36	593,019904
8	43,1	29	80,97	-2,76	2,6	25,902	7,6176	6,76	670,913604
9	46,3	30	71,8	0,44	3,6	16,732	0,1936	12,96	279,959824
10	48,7	32	60,94	2,84	5,6	5,872	8,0656	31,36	34,480384
Сума	458,6	264	550,68				178,98	90,40	3383,15
Середнє значення	45,86	26,4	55,068						
Дисперсія	17,8984	9,04	338,32						
Середньоквадратичне відхилення	4,230650	3,006659276	18,3933476						

Джерело: авторські розрахунки

Продовження додатку АВ

Таблиця АВ.2 Розрахункова таблиця

Показник	Нормалізовані змінні			Y^{*2}	X_1^{*2}	X_2^{*2}	$Y^*X_1^*$	$Y^*X_2^*$	$X_1^*X_2^*$
	Y^*	X_1^*	X_2^*						
1	-1,1014856	-1,46341823	-1,1079006	1,21327046	2,14159292	1,227443638	1,611934064	1,220336473	1,621322
2	0,3640103	-0,79822813	-0,8230149	0,132503464	0,637168142	0,677353603	-0,290563222	-0,29958588	0,656954
3	1,0494841	-1,13082318	-1,0399412	1,101416886	1,278761062	1,081477702	-1,186780952	-1,09140176	1,17599
4	1,00221	-0,13303802	-1,0046023	1,004424977	0,017699115	1,009225857	-0,133332041	-1,00682256	0,13365
5	1,2622174	-0,46563307	-0,8110541	1,593192688	0,216814159	0,657808754	-0,587730153	-1,02372657	0,377654
6	-0,8887523	-0,13303802	0,82540712	0,78988066	0,017699115	0,681296907	0,118237848	-0,73358248	-0,10981
7	-1,8105965	0,199557032	1,32395693	3,278259509	0,039823009	1,752861949	-0,361317253	-2,39715172	0,264205
8	-0,652382	0,864747137	1,40822653	0,425602288	0,747787611	1,983101949	-0,564145476	-0,91870165	1,21776
9	0,1040029	1,197342189	0,90967671	0,010816609	1,433628319	0,827511723	0,124527095	0,094609043	1,089194
10	0,6712916	1,862532295	0,31924586	0,450632459	3,469026549	0,101917917	1,250302349	0,214307073	0,594606
Сума	0	0	0	10	10	10	-0,018867742	-5,94172003	7,021523
Середнє значення	0	0	0						
Дисперсія	1	1	1						
Середньоквадратичне відхилення	1	1	1						

Джерело: авторські розрахунки

Додаток АГ

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ***1. Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації******1.1. Монографії:***

1. Полторак А. С. Фінансова безпеки держави в умовах глобалізації: теорія, методологія та практика : монографія. Миколаїв : МНАУ. 2019. 463 с. (19,3 умов. друк. арк.).
2. Poltorak A., Baryshevska I., Shyshpanova N. Methodological approaches to assessing the state of fiscal decentralization. *Social and economic aspects of sustainable development of regions* : monograph. Opole (Poland) : The Academy of Management and Administrations in Opole, 2018. pp. 123-128. (0,42 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – систематизовано індикатори стану фіскальної децентралізації та запропоновано напрями розв'язання проблем проведення реформи фіскальної децентралізації, що сприятиме зміцненню стану бюджетної безпеки – 0,25 умов. друк. арк.).
3. Полторак А. С., Баришевська І. В., Мельник О. І., Боднар О. А. Кібернетична безпека банківського сектора в системі фінансової безпеки держави. *Сучасні тенденції розвитку фінансово-кредитної системи: теорія та практика* : колективна монографія. Київ : Центр фінансово-економічних наукових досліджень, 2019. С.79-83. (0,43 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – запропоновано теоретичний підхід до трактування категорії «кібернетична безпека банківського сектору», обґрунтовано зв'язок між NCSI-індексом та індексом цифрового розвитку – 0,30 умов. друк. арк.).
4. Полторак А. С. Трансформація механізмів оцінки стану фінансової безпеки регіонів. *Mechanisms for ensuring sustainable development of society* : monograph. Opole (Poland) : Katowice School of Technology, 2019. С.65-74. (0,67 умов. друк. арк.).

1.2. Публікації у наукових фахових виданнях України та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз:

5. Полторак А. С. Експрес-аналіз стану фінансової безпеки України. *Економічний форум*. 2019. № 4. С.212-217 (0,41 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: Ulrich's Periodicals Directory (США), Google Scholar, Index Copernicus.
6. Полторак А. С. Бюджетна безпека України: динаміка рівня в умовах глобалізаційних змін. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2019. № 3. С.28–35. (0,63 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: Journal Factor, Directory of

- Research Journals Indexing, Open Academic Journals Index, Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar.
7. Полторак А. С. Методичний підхід до оцінки стану фінансової безпеки регіонів України. *Агросвіт*. 2019. № 18. С. 29-36. (0,85 умов. друк. арк.). DOI: 10.32702/2306-6792.2019.18.29. Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: Index Copernicus, SIS, Google Scholar.
 8. Полторак А. С., Паламарчук В. Ю. Кредитування здобуття вищої освіти як фактор зміцнення рівня фінансової безпеки України. *Modern Economics*. 2019. № 16(2019). С. 135-144. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V16\(2019\)-20](https://doi.org/10.31521/modecon.V16(2019)-20) (0,73 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – математично обґрунтовано наявність щільного зв'язку між ефективністю механізмів кредитування здобуття вищої освіти в Україні та рівнем її фінансової безпеки – 0,50 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: Directory of Open Access Journals, CiteFactor, The Journals Impact Factor, Scientific Indexing Services, Google Scholar.
 9. Полторак А. С. Паламарчук В. Ю. Моніторинг чинників впливу на рівень фінансової безпеки України в умовах діджиталізації. *Modern Economics*. 2019. №18(2019). С.130-137. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V18\(2019\)-20](https://doi.org/10.31521/modecon.V18(2019)-20) (0,50 умов. друк. арк., особистий внесок: математично доведено гіпотезу щодо існування впливу незалежних показників на рівень фінансової безпеки України – 0,30 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: Directory of Open Access Journals, CiteFactor, The Journals Impact Factor, Scientific Indexing Services, Google Scholar.
 10. Poltorak A. Principles of building a system of ensuring state's financial security. *Економічний форум*. 2019. №2. С. 212-216. (0,43 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: Ulrich's Periodicals Directory (США), Google Scholar, Index Copernicus.
 11. Poltorak A., Sirenko N., Baryshevskaya I., Shyshpanova N. State and tendencies of intergovernmental regulation in Ukraine in conditions of fiscal decentralization. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2018. Vol. 2. no. 25 (2018). pp.157-164. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v2i25.136489> (0,59 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – систематизовано важелі впливу на рівень доходності місцевих бюджетів – 0,25 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: **Web of Science**, EBSCO, Ulrich's Periodicals Directory, Index Copernicus, CiteFactor Academic Scientific Journals, International Search System Google Scholar, ResearchBib, INFOBASE INDEX, Universal Impact Factor.
 12. Полторак А. С. Архітектоніка наслідків глобалізаційних процесів у фінансовій сфері. *Modern economics*. 2018. № 10. С. 89-96. [https://doi.org/10.31521/modecon.V10\(2018\)-15](https://doi.org/10.31521/modecon.V10(2018)-15) (0,70 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних:

- Directory of Open Access Journals, CiteFactor, The Journals Impact Factor, Scientific Indexing Services, Google Scholar.
13. Полторак А. С., Тусова Н. О. Напрями удосконалення методичного інструментарію оцінки стану фінансової безпеки України. *Економічний форум*. 2018. № 2. С. 324-330 (0,57 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – обґрунтовано доцільність розширення представленого переліку складових фінансової безпеки категорією «безпека системи оподаткування», запропоновано перелік показників безпеки системи оподаткування – 0,40 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: Ulrich's Periodicals Directory (США), Google Scholar, Index Copernicus.
 14. Полторак А. С. Системна таксономія фінансової безпеки. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2018. № 3. С. 26–32. DOI: 10.31521/2313-092X/2018-3(99)-4. (0,44 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: Journal Factor, Directory of Research Journals Indexing, Open Academic Journals Index, Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar.
 15. Полторак А. С. Оборотні активи сільськогосподарських підприємств як об'єкт управління в умовах глобалізації. *Економіка і управління*. 2018. № 2(78). С. 63-69. (0,44 умов. друк. арк.).
 16. Полторак А. С., Зайко А. О. Методологічні засади систематизації фінансової безпеки держави. *Агросвіт*. 2018. № 21. С. 65-71. DOI: 10.32702/2306&6792.2018.21.65 (0,68 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – представлено авторське бачення на трактування категорії «фінансова безпека об'єднаного світового фінансового простору», обґрунтовано розподіл категорії «фінансова безпека держави» на підсистеми – 0,50 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: Index Copernicus, SIS, Google Scholar.
 17. Полторак А. С., Паламарчук В. Ю., Манукян Т. А. Розвиток механізму кредитування для здобуття вищої освіти як напрям зміцнення рівня фінансової безпеки держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 23. С. 44-49. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.23.44. (0,68 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – представлено концепт розвитку механізму кредитування для здобуття вищої освіти як напрям зміцнення рівня фінансової безпеки України – 0,48 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: Index Copernicus, SIS, Google Scholar.
 18. Полторак А. С., Головка М. Й. Міжнародні тенденції податкових трансформацій в умовах фіскальної децентралізації. *Економіка і управління*. 2017. № 2 (74). С. 90-99. (0,65 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – виокремлено особливості податкових трансформацій країн ЄС як базис зміцнення податкової безпеки держави – 0,15 умов. друк. арк.).

19. Полторац А. С., Волосяк Ю. В. Комплексний підхід до кількісного оцінювання податкових ризиків держави. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 2 (188). С. 269–276. (0,51 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – розроблено комплексний підхід до кількісного оцінювання податкових ризиків держави – 0,39 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: EBSCOhost and Ulrich's Periodicals Directory, EconLit, Cabell's Directorie, ABI/Inform by ProQuest.
20. Полторац А. С., Головка М. Й. Трансформація системи оподаткування майна в умовах фіскальної децентралізації в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 9 (195). С. 79–91. (0,72 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – доведено вплив податкових надходжень від майнового оподаткування на бюджетні показники України – 0,27 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: EBSCOhost and Ulrich's Periodicals Directory, EconLit, Cabell's Directorie, ABI/Inform by ProQuest.
21. Полторац А. С., Головка М. Й. Механізм реформування системи оподаткування прибутку юридичних осіб в Україні в умовах фіскальної децентралізації. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 10 (188). С. 4-14. (0,61 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – обчислено фіскальний вплив запропонованого механізму реформування системи оподаткування прибутку юридичних осіб в Україні у короткостроковій та середньостроковій перспективі – 0,21 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: EBSCOhost and Ulrich's Periodicals Directory, EconLit, Cabell's Directorie, ABI/Inform by ProQuest.
22. Poltorak A., Volosyuk Y. Tax risks estimation in the system of enterprises economic security. *Economic Annals-XXI*. 2016. № 158 (3-4(2)). pp. 35-38. DOI: <http://dx.doi.org/10.21003/ea.V158-08> (0,59 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – узагальнено основні форми прояву податкових ризиків підприємства в системі його економічної безпеки, запропоновано методику розрахунку показників податкової безпеки – 0,35 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: **Scopus, Web of Science**, Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory, EBSCOhost, Central and Eastern European Online Library (C.E.E.O.L.), INFOBASE INDEX, The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences.
23. Полторац А. С. Оподаткування як елемент фінансового регулювання розвитку інтелектуального капіталу в Україні. *Фінансовий простір*. 2016. № 3 (23). С. 33-38. (0,35 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: EBSCO Publishing, Open Academic Journal Index, CiteFactor, ResearchBib.
24. Полторац А. С., Мирон А. Ю. Оптимізація сплати ПДВ через механізм податкового планування на підприємствах. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*.

- Економічні науки. 2016. № 1(6). С. 135-138. (0,42 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – узагальнено напрями податкового планування з метою зміцнення фінансової безпеки держави – 0,20 умов. друк. арк.).
25. Полторак А. С. Фінансово-економічний механізм регулювання розвитку інтелектуального капіталу. *Економіка і управління*. 2016. № 2. С. 51-55. (0,39 умлв. друк. арк.).
26. Полторак А. С., Гнатенко Є. П. Аналіз податкових надходжень у структурі доходів зведеного бюджету України. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Економічні науки. 2015. № 2(5). С. 130-134. (0,32 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – представлено орієнтири реформування системи оподаткування в Україні з урахуванням міжнародного досвіду як напрям зміцнення фінансової безпеки держави – 0,20 умов. друк. арк.).
27. Poltorak A. Assessment of Ukrainian food security state within the system of its economic security. *Actual problems of economics*. 2015. № 11(173). pp. 120-126. (0,55 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: **Scopus**, Index Copernicus, EBSCOhost and Ulrich's Periodicals Directory, EconLit, Cabell's Directorie, ABI/Inform by ProQuest.
28. Poltorak A. Harmonization of Ukraine's legislation covering the assessment of food security with international standards. *Economic Annals-XXI*. 2015. № 7-8(2). pp. 15-18. (0,69 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: **Scopus**, **Web of Science**, Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory, EBSCOhost, Central and Eastern European Online Library (C.E.E.O.L.), INFOBASE INDEX, The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences.
29. Полторак А. С., Тимошенко Ю. С. Ефективне управління фінансовими ризиками в системі економічної безпеки України. *Агросвіт*. 2015. № 1. С. 34-39. (0,59 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – узагальнено комплекс заходів, спрямованих на зменшення негативної дії фінансових ризиків у системі бюджетної безпеки України – 0,20 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: Index Copernicus, SIS, Google Scholar.

1.3 Публікації у наукових періодичних виданнях інших держав

30. Poltorak A., Sirenko N., Prokopenko N., Melnyk O., Trusevich I. Behavioral approach to monitoring the financial security of state. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. Kaunas, Vilnius. 2019. Vol. 41. № 1. pp. 107-117. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2019.10> (0,58 друк. арк., особистий внесок здобувача – встановлено ступінь залежності між поведінкою учасників фінансових відносин, їх гендерним балансом та рівнем фінансової безпеки – 0,35 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: **Web of Science Core Collection**, Emerging Sources Citation Index, EBS-CO, Business Source

Complete, CAB Abstracts, Ulrich's, DOAJ, OAJI, IndexCopernicus, ERIH PLUS).

31. Poltorak A., Korol I. Financial risk management as a strategic direction for improving the level of economic security of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. Riga : Publishing House "Baltija Publishing". 2018. Vol. 4(2018). no. 1. pp. 235-241. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-1-235-241>. (0,6 друк. арк., особистий внесок здобувача – обґрунтовано механізм оптимізації фінансових ризиків, що надає опис процесу досягнення оптимальних характеристик ідентифікованих фінансових ризиків у підсистемах фінансової безпеки – 0,3 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: **Web of Science**, Directory of Open Access Journals, Index Copernicus, Research Papers in Economics.
32. Полторак А. С. Фактори впливу на рівень фінансової безпеки України. *Středoevropský věstník pro vědu a výzkum*. Prague : Publishing house Education and Science. 2018. № 6 (50) 2018. С. 24-29. (0,21 умов. друк. арк.).

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

33. Poltorak A., Atamanyuk I., Kondratenko Y., Shebanin V., Sirenko N., Baryshevska I., Atamaniuk V. Forecasting of Cereal Crop Harvest on the Basis of an Extrapolation Canonical Model of a Vector Random Sequence. *Proceedings of the 15th International Conference on ICT in Education, Research and Industrial Applications. Integration, Harmonization and Knowledge Transfer*. Volume III: PhD Symposium (ICTERI-VOL-3-2019). Edited by: Grygoriy Zholtkevych. (Kherson, 12-15 June 2019). Kherson, 2019. P.302–315. (0,57 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – обґрунтовано методи аналізу випадкової послідовності у процесі прогнозування показників – 0,15 умов. друк. арк.). Включено до міжнародних наукометричних каталогів та баз даних: **Scopus**.
34. Полторак А. С. Підходи до моніторингу фінансової безпеки держави. *Фінансова політика регіонального розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (10-11 жовтня 2019 р.). Житомир : ЖНАТУ, 2019. С. 58-62. (0,24 умов. друк. арк.).
35. Полторак А. С. Глобальний борг: стан та тенденції. *Модернізація фінансово-кредитної системи України: виклики глобалізації* : IV всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція (20 березня 2019 р.). Кривий Ріг : ДонНУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2019. С. 20-24. (0,14 умов. друк. арк.).
36. Полторак А. С. Поведінковий підхід до моніторингу стану фінансової безпеки держави. *Концептуальні засади менеджменту та фінансів в умовах глобальної нестабільності* : збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні проблеми менеджменту та фінансів в сучасних глобалізаційних процесах» (14

- березня 2019 р.). Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. С. 244-246. (0,14 умов. друк. арк.).
37. Poltorak A. The Algorithm of a System Building of the State's Financial Security. *Стратегія і практика інноваційного розвитку фінансового сектору України* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (20-22 березня 2019 р.). Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. С. 252-254. (0,14 умов. друк. арк.).
38. Полторак А. С. Оподаткування прибутку юридичних осіб: світовий досвід. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством* : IV Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція (20 квітня 2018 р.). Полтава : Полтавська державна аграрна академія, 2018. С. 141–143. (0,14 умов. друк. арк.).
39. Полторак А. С. Підходи до розрахунку вагових коефіцієнтів індикаторів стану фінансової безпеки України. *Передові наукові розробки-2018* : materiály XII Mezinárodní Vědecko – Praktická Konference (22.08-30.08.2018). Praha : Publishing House “Education and Science” s.r.o., 2018. Díl 1. Ekonomické vědy. pp. 10-12. (0,14 умов. друк. арк.).
40. Полторак А. С. Финансовая глобализация как фактор влияния на финансовую безопасность государства. *Universitatea Agrară de Stat din Moldova. Lucrări științifice* : [în vol.] / Univ. Agrară de Stat din Moldova, Fac. de Economie ; red.-șef : Liviu Volconovici. Chișinău : UASM, 2018. С. 378–381. (0,14 умов. друк. арк.).
41. Полторак А. С., Боднар О. А. Вплив гендерного розриву у фінансовій сфері на рівень банківської безпеки держави. *Корпоративні фінанси: проблеми та перспективи інноваційного розвитку* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (12 жовтня 2018 р.). Київ : КНЕУ, 2018. С. 204-207. (0,20 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – виокремлено гендерний розрив як фактор впливу на рівень банківської безпеки – 0,10 умов. друк. арк.).
42. Полторак А. С., Боднар О. А., Іваненко Г. Ю. Розвиток банківської системи України як напрям зміцнення її фінансової безпеки. *Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти* : збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Ужгород, 19 листопада 2018 р.). Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла». С. 326–328. (0,20 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – розглянуто напрями зміцнення фінансової безпеки банківського сектору – 0,10 умов. друк. арк.).
43. Poltorak A. S., Gavenko K. E., Ivanova I. V. The use of foreign experience in collecting taxes on real estate in Ukraine. *Areas of scientific thought – 2016/2017* : materials of the XII International scientific and practical conference (December 30, 2016 – January 7, 2017). Sheffield : Science and Education Ltd, 2017. pp. 11–13. (0,14 умов. друк. арк., особистий внесок

- здобувача – проаналізовано іноземний досвід у сфері податкової безпеки – 0,07 умов. друк. арк.).
44. Полторак А. С. Напрями збільшення обсягів надходжень до бюджетів об'єднаних територіальних громад. *Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (10 листопада 2017 р.). Херсон : Ред.-вид. Центр «Колос», 2017. С. 114-115. (0,13 умов. друк. арк.).
 45. Полторак А. С. Індикатори стану фіскальної децентралізації. *Vědecký průmysl evropského kontinentu – 2017* : materiály xiii mezinárodní vědecko – praktická konference (22-30 listopadu 2017 roku). Praha : Publishing House “Education and Science” s.r.o., 2017. Volume 4. pp. 27-29. (0,14 умов. друк. арк.).
 46. Полторак А. С. Аналіз результатів фінансової децентралізації в Україні. *Обліково-аналітичне і фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання: освітньо-наукові та виробничі засади* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (22–24 листопада 2017 р.). Миколаїв : МНАУ, 2017. С. 195-197. (0,20 умов. друк. арк.).
 47. Полторак А. С., Полозенко В. А. Місце фінансових ризиків у системі економічної безпеки України. *Трансформація фінансової системи України: тенденції та перспективи розвитку* : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (20–21 листопада 2017 р.). Миколаїв : МНАУ, 2017. С. 26-27. (0,13 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – визначено особливості фінансових ризиків у структурі економічної безпеки – 0,07 умов. друк. арк.).
 48. Полторак А. С. Місце податкових ризиків у системі економічної безпеки підприємств України. *International Scientific-Practical Conference Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization* : Conference Proceedings (January 29, 2016). Klaipeda : Baltija Publishing, 2016. С. 254-257. (0,23 умов. друк. арк.).
 49. Полторак А. С. Пріоритетні напрями реформування податкової системи України. *Обліково-аналітичне і фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (23-25 листопада 2016 р.). Миколаїв : МНАУ, 2016. С. 132-135. (0,20 умов. друк. арк.).
 50. Полторак А. С., Зінкевич А. Л. Особливості оцінки рівня фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств. *Образование и Наука на XXI век – 2016* : материалы за XII Международна научна практична конференция (15-22 октомври, 2016). Софія : Бял ГРАД-БГ, 2016. С. 18–20. (0,14 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – визначено напрями реформування податкової системи України – 0,10 умов. друк. арк.).
 51. Полторак А. С., Прокопенко С. А. Податок на нерухоме майно як джерело наповнення місцевих бюджетів. *Zprávy vědecké ideje-2016* : materiály XII Mezinárodní Vědecko – Praktická Konference (27 října – 05 listopadu 2016 roku). Praha : Publishing House “Education and Science” s.r.o., 2016. – Díl 1.

- Ekonomické vědy. С. 13-15. (0,14 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – проаналізовано особливості справляння податку на нерухоме майно – 0,07 умов. друк. арк.).
52. Poltorak A. S., Gysarenko V. V., Voroshulova O. G. Application features of unified register of tax invoices in Ukraine. *Conduct of modern science-2016 : materials of the XII international scientific and practical conference* (November, 30 – December, 7, 2016). Sheffield : Science and education LTD, 2016. pp. 52-54. (0,14 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – виділено особливості застосування єдиного реєстру податкових накладних як інструменту зміцнення податкової безпеки – 0,07 умов. друк. арк.).
53. Полторак А. С., Ніколайцева О. В. Реформування податкової системи України. *Національне виробництво й економіка в умовах реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та міжрегіональної інтеграції* : зб. наукових праць Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (30 жовтня 2015 р.). Кам'янець-Подільський : ГО «Науковий клуб «Софус», 2015. С. 295-296. (0,14 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – визначено напрями реформування податкової системи України – 0,07 умов. друк. арк.).

3. Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

54. Полторак А. С. Комплексний підхід до кількісного оцінювання податкових ризиків держави : свідоцтво Міністерства економічного розвитку і торгівлі України про реєстрацію авторського права на твір № 77063 від 21.02.2018 р.
55. Полторак А. С. Головка М. Й. Механізм реформування системи оподаткування прибутку юридичних осіб в Україні в умовах фіскальної децентралізації : свідоцтво Міністерства економічного розвитку і торгівлі України про реєстрацію авторського права на твір № 77274 від 03.03.2018 р.
56. Poltorak A. Korol I. Financial risk management as a strategic direction for improving the level of economic security of Ukraine : свідоцтво Міністерства економічного розвитку і торгівлі України про реєстрацію авторського права на твір № 81207 від 05.09.2018 р.
57. Полторак А. С. Оцінка податкових ризиків в системі економічної безпеки підприємств : свідоцтво про реєстрацію авторського права на науковий твір № 69691 від 13.01.2017 р.
58. Полторак А. С. Комплексна оцінка стану продовольчої безпеки України : свідоцтво про реєстрацію авторського права на науковий твір № 69692 від 13.01.2017 р.
59. Полторак А. С., Малиновська І. О., Полозенко В. А. Оцінка індикаторів стану податкової безпеки України в системі її фінансової безпеки. *Modern economics*. 2017. № 1. С. 38–44. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/en/oc%d1%96nka-%d1%96ndikator%d1%96v->

stanu-podatkovovo%97-bezpeki-ukra%97ni-v-sistem%96-%97%97-f%96nansovo%97-bezpeki/ (0,5 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – здійснено моніторинг індикаторів податкової безпеки України – 0,20 умов. друк. арк.).

60. Полторак А. С., Усенко О. С. Оптимізація податкової політики в умовах фіскальної децентралізації в Україні. *Modern economics*, 2017. № 2. С. 50–54. URL: https://modecon.mnau.edu.ua/en/improving_tax_policy_under_fiscal_decentralization_in_ukraine/ (0,4 умов. друк. арк., особистий внесок здобувача – проаналізовано особливості податкової політики в умовах фіскальної децентралізації – 0,20 умов. друк. арк.).

Додаток АД

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
(МНАУ)

вул. Георгія Гонгадзе, 9, м. Миколаїв, 54020,
 тел. (0512) 34-10-82, тел./факс: (0512) 34-31-46
 E-mail: rector@mnau.edu.ua, офіційний сайт: www.mnau.edu.ua
 код ЄДРПОУ 00497213

Від 24.02.2020 № 26-18/241

На № _____ від _____

Спеціалізованій вченій раді по
 захисту дисертаційних робіт на
 здобуття наукового ступеня
 доктора економічних наук

Довідка

про впровадження у навчальний процес результатів дисертаційної роботи
 здобувача Полторака Анастасії Сергіївни

Ректорат Миколаївського національного аграрного університету підтверджує впровадження у навчальний процес результатів наукового дослідження за проблематикою дисертації Полторака Анастасії Сергіївни при викладенні дисциплін «Фінансова безпека» (методичні підходи до моніторингу стану фінансової безпеки держави), «Фінанси» (перелік специфічних принципів, на основі яких має відбуватися процес формування фінансової безпеки держави), «Податкова система» (перелік показників безпеки системи оподаткування як частини безпеки державних фінансів) для здобувачів вищої освіти спеціальностей «Фінанси, банківська справа та страхування», «Облік і оподаткування».

Ректор

В. С. Шибанін

Завідувач кафедри фінансів,
 банківської справи та страхування

Н. М. Сіренко

Продовження додатку АД

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
(МНАУ)

вул. Георгія Гонгадзе, 9, м. Миколаїв, 54020,
 тел. (0512) 34-10-82, тел./факс: (0512) 34-31-46
 E-mail: rector@mnau.edu.ua, офіційний сайт: www.mnau.edu.ua
 код ЄДРПОУ 00497213

Від 24.02.2020 № 26-18/272

На № _____ від _____

Спеціалізованій вченій раді по
 захисту дисертаційних робіт на
 здобуття наукового ступеня
 доктора економічних наук

Довідка

про використання результатів дисертаційної роботи
 здобувача Полторак Анастасії Сергіївни

Ректорат Миколаївського національного аграрного університету підтверджує, що результати дисертаційної роботи Полторак Анастасії Сергіївни використані при розробці тем науково-дослідної роботи Миколаївського національного аграрного університету:

– «Фінансово-економічна безпека держави в умовах глобалізаційних змін» (державний реєстраційний номер 0118U006599), де автором теоретично обґрунтовано стратегію формування фінансової безпеки держави в умовах глобалізації та запропоновано практичні рекомендації до впровадження викладених положень;

– «Трансформація міжбюджетних відносин в Україні» (державний реєстраційний номер 0116U007794), у межах якої автором теоретично доведено ефективність застосування гендерно чутливого бюджетування як окремого інструмента біхевіористичного підходу до моніторингу стану фінансової безпеки держави.

Ректор

В. С. Шибанін

Завідувач кафедри фінансів,
 банківської справи та страхування

Н. М. Сіренко

Продовження додатку АД

**ВРАДІВСЬКА РАЙОННА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
МІКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

вул. Незалежності, 91, смт. Врадівка, 56301, тел./факс: (05135) 9-11-30, тел. (05135) 9-11-34
E-mail: vradiivska@mk.gov.ua, vrad_rda@ukr.net сайт: vrad.mk.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 04056747

від 04.10.19 р. № 465/16-01

На № _____ від _____ р.

ДОВІДКА

про практичне використання результатів дисертаційного дослідження
канд. екон. наук, доцента Полторак Анастасії Сергіївни
щодо забезпечення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації

Результати дисертаційного дослідження канд. екон. наук, доцента Полторак Анастасії Сергіївни щодо забезпечення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації використані в діяльності Управління Державної казначейської служби України у Врадівському районі, зокрема:

– біхевіористичний підхід до моніторингу стану бюджетної безпеки держави, який доповнює загальноживану систему підходів (серед яких процесний, системний, синергетичний, ресурсний, програмно-цільовий, ресурсно-функціональний, вартісний та стаціонарний підходи) та розуміється як специфічний підхід до перманентного спостереження за процесами і явищами, що відбуваються в системі забезпечення бюджетної безпеки держави, що базується на поведінкових та гендерних аспектах, та вивчає процеси прийняття управлінських рішень з урахуванням ментальних, психологічних та емоційних особливостей з метою прогнозування та управління поведінкою учасників бюджетних відносин, застосування якого сприятиме підвищенню ефективності моніторингу стану фінансової безпеки держави;

– методичний підхід до оцінювання та прогнозування рівня боргової безпеки України, який представляє поетапне здійснення оцінювання та прогнозування рівня боргової безпеки держави та висвітлює перелік найоптимальніших методів для застосування на кожному з етапів.

Перший заступник
голови райдержадміністрації,
виконувач функцій і повноважень
голови райдержадміністрації

Василь КРАВЧЕНКО

Продовження додатку АД

**БЕРИСЛАВСЬКА МІСЬКА РАДА
ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ**

74300, м. Берислав, вул. 1 Травня, 244 тел. (05546)7-66-05 berislav.city@gmail.com

 Від 23.10.2019 № 634/15-01
 На № _____ від _____
ДОВІДКА
 про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 канд. екон. наук, доцента Полторака Анастасії Сергіївни

У процесі моніторингу стану фінансової безпеки необхідно не тільки системно аналізувати показники стану її підсистем, внутрішні та зовнішні загрози й зробити висновок щодо їх синергетичного впливу на сучасний стан фінансової безпеки України, але й обов'язково виявити індикатори, значення яких сигналізують про критичність динаміки розвитку певних складових фінансової безпеки, негативні тенденції яких можуть здійснити суттєвий вплив на розвиток інших підсистем.

Фінансовий відділ Бериславської міської ради Херсонської області повідомляє, що надані в дисертаційній роботі А. С. Полторака рекомендації щодо методичного підходу до експрес-оцінювання стану фінансової безпеки держави, застосування якого дозволить отримувати оперативні дані щодо зміни стану фінансової безпеки, які доречно використовувати у процесі подальшої розробки заходів щодо зміцнення стану фінансової безпеки України заслуговують на увагу.

З цією метою нагальним є застосування обмеженої кількості показників стану фінансової безпеки України, які не перебувають у прямій функціональній залежності один від одного. Крім того, більша частина індикаторів має бути зосереджена у сфері безпеки фінансового ринку порівняно з індикаторами безпекового стану державних фінансів, тому що саме у фінансово-банківській сфері зароджуються глобальні кризи глобалізованого світу, появу яких необхідно попереджати оперативно.

Пропозиції з вирішення даного питання прийнято для подальшого використання у практичній роботі спеціалістами Фінансового відділу Бериславської міської ради Херсонської області.

Довідка видана для представлення у спеціалізовану вчену раду за місцем захисту докторської дисертації А. С. Полторака.

 Начальник фінансового-економічного
 відділу, головний бухгалтер
 Бериславської міської ради

К.В. Рожкова

Продовження додатку АД

АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК «ПРИВАТБАНК»
Юридична адреса:
вул. Грушевського, 1Д, м. Київ, 01001, Україна
Адреса для запитів та листування:
вул. Набережна Перемоги, 50,
м. Дніпро, 49094, Україна
Телефони: 3700 (безкоштовно з мобільного)
(056) 735 32 82
www.pb.ua e-mail: help@pb.ua
від 02.10.2019 № НКН01254-02
за № від

ДОВІДКА

про практичне використання результатів дисертаційного дослідження
канд. екон. наук, доцента Полторак Анастасії Сергіївни
щодо забезпечення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації

Результати дисертаційного дослідження канд. екон. наук, доцента Полторак Анастасії Сергіївни щодо забезпечення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації можуть бути використані в діяльності банківських установ, зокрема: пропозиції щодо удосконалення методики оцінювання банківської безпеки України як невіддільної частини фінансової безпеки держави, серед яких:

- систематичний перегляд коефіцієнтів вагомості для індикаторів стану банківської безпеки, які чисельно характеризують важливість певного індикатора у порівнянні з іншими індикаторами, та розширення переліку методів, на основі яких вони визначаються, у напрямі зменшення інтенсивності використання суб'єктивних експертних оцінок на користь більш об'єктивних методів (ігрові методи; метод головних компонентів; методи моделювання тощо);
- систематичне оновлення переліку індикаторів стану банківської безпеки;
- застосування мультиплікативної форми інтегрального показника стану банківської безпеки замість адитивної форми;
- розширення методики нормування індикаторів стану банківської безпеки України шляхом застосування інших методів нормування індикаторів, які базуються на застосуванні еталонного коефіцієнта або граничних значень певних індикаторів у певному періоді дослідження.

Надані пропозиції сприятимуть удосконаленню методики оцінювання стану банківської безпеки та підвищенню результативності даного моніторингу.

Керівник відділення
“Миколаївське”
МРУ АТ КБ ПриватБанк

Калнауз Д.В.

Продовження додатку АД

**АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
“РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ”
БЕРИСЛАВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ**

74300, м. Берислав, вул. Леніна, 224, Тел. (05546) 7-55-66, тел. 7-63-76(факс).

Вих. № 97
від 22.10.2019 року

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
канд. екон. наук, доцента Полторака Анастасії Сергіївни

Бериславське відділення АТ «Райффайзен Банк Аваль» повідомляє, що надані в дисертаційній роботі А. С. Полторака рекомендації щодо доповнення загальнозживаної системи підходів до моніторингу стану фінансової безпеки (серед яких процесний, системний, синергетичний, ресурсний, програмно-цільовий, ресурсно-функціональний, вартісний та стаціонарний підходи) біхевіористичним підходом заслуговують на увагу.

Даний підхід передбачає перманентне спостереження за процесами і явищами, що відбуваються в системі забезпечення фінансової безпеки держави, базується на поведінкових та гендерних аспектах, вивчає процеси прийняття управлінських рішень з урахуванням ментальних, психологічних та емоційних особливостей з метою прогнозування та управління поведінкою учасників фінансових відносин, застосування якого сприятиме підвищенню ефективності моніторингу стану фінансової безпеки держави.

Пропозиції щодо застосування біхевіористичного підходу до моніторингу стану фінансової безпеки держави прийнято для подальшого використання у практичній роботі спеціалістами Бериславського відділення АТ «Райффайзен Банк Аваль»

Довідка видана для представлення у спеціалізовану вчену раду за місцем захисту докторської дисертації А. С. Полторака.

Начальник Бериславського відділення
АТ «Райффайзен Банк Аваль»

Коваленко О.Ю.

Продовження додатку АД

ВОЗНЕСЕНЬСКА РАЙОННА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
 МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
 ФІНАНСОВЕ УПРАВЛІННЯ

вул. Центральна, 27 «б», м. Вознесеньк, Миколаївська обл., 56500
 тел/факс(05134) 3-30-07, e-mail:vrfu@ukr.net, код ЄДРПОУ 02317675

№ 854/16-01 від 05.11 .2019р.
 На № _____ від _____ .2019р.

Довідка

**Про практичне використання результатів
 дисертаційного дослідження канд.. екон. Наук, доцента
 Полторак Анастасії Сергіївни щодо моніторингу стану
 фінансової безпеки регіонів.**

Результати дисертаційного дослідження канд.. екон. Наук, доцента Полторак Анастасії Сергіївни щодо моніторингу стану фінансової безпеки регіонів використані в діяльності фінансового управління Вознесеньської районної адміністрації Миколаївської області, зокрема:

- методичний підхід до оцінювання стану фінансової безпеки регіонів, який дозволяє оперативно визначити стан фінансової безпеки областей України, виокремлювати специфічні для певного регіону загрози та резерви для подальшого застосування цієї інформації у процесі зміцнення стану фінансової безпеки регіону;
- сформований перелік кількісних індикаторів у підсистемах фінансової безпеки регіону, що є взаємопов'язаними зі станом фінансової безпеки. Дані індикатори сигналізують про рівень загроз, характеризуються високою чутливістю до змін економічної ситуації в регіоні, та, відповідно, можуть застосуватись у процесі прийняття управлінських рішень у сфері фінансової політики.

Начальник фінансового управління
 Вознесенької РДА

С.Г.Тімотіна

Продовження додатку АД

ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА СЛУЖБА УКРАЇНИ

ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ДПС У МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ
МИКОЛАЇВСЬКЕ УПРАВЛІННЯ

вул. Потьомкінська, 24/2, м. Миколаїв, 54001, тел.: (0512) 37-90-45, факс (0512) 37-90-45
www.mk.tax.gov.ua; e-mail: mk.official@tax.gov.ua; Код ЄДРПОУ 43189120

№ _____ На № _____ від _____

Спеціалізованій вченій раді по
захисту дисертаційних робіт на
здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Довідка

про прийняття до впровадження результатів
дисертаційного дослідження Полторак Анастасії Сергіївни
на тему «**Фінансова безпека держави в умовах глобалізації**»

Миколаївське управління Головного управління ДПС у Миколаївській області засвідчує використання результатів дисертаційного дослідження Полторак Анастасії Сергіївни на тему «Фінансова безпека держави в умовах глобалізації», а саме: запропонований перелік показників безпеки системи оподаткування, формування якого здійснено автором за принципами репрезентативності вибірки, інформаційної доступності та достовірності.

Практичне значення має запропонований автором методичний підхід до експрес-оцінки стану фінансової безпеки України, який характеризується можливістю оперативного аналізу та якісного прогнозування.

Особливої уваги заслуговує обґрунтування концепту зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізаційних змін, який сукупно враховує стрімкий розвиток фінтех і зміну умов функціонування сучасних фінансових систем світу.

Начальник
Миколаївського управління
Головного управління ДПС
у Миколаївській області

Ольга Купчишина